Jean-Baptiste Duroselle **André Kaspi**
Profesori la Universitatea Sorbona

Istoria relațiilor internaționale

1948 - pînă în zilele noastre

vol. II

Jean-Baptiste Duroselle, André Kaspi

Istoria relaţiilor internaţionale

vol. II

Jean-Baptiste Duroselle
André Kaspi

Istoria relaţiilor internaţionale

1948 - pînă în zilele noastre
vol. II

Traducere: ANCA AIRINEI

EDITURA ŞTIINȚELOR SOCIALE ŞI POLITICE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DUROSELLE, JEAN-BAPTISTE
Istoria relaţiilor internaţionale / Jean-Baptiste Duroselle; trad.: Anca Airinei. - Bucureşti: Editura Ştiinţelor Sociale şi Politice, 2006
2 vol.
ISBN 973-85405-5-0
Vol.1.-Bibliogr.-Index.-ISBN 973-85405-6-9

I. Airinei, Anca (trad.)

327(100)

Redactare: **ŞERBAN STATI**
Tehnoredactare: **MARCELA RADU**
Corectura: **CORINA DUMITRIU**
Coperta: **COSTACHE CLAUDIA**

HISTOIRE DES RELATIONS INTERNATIONALES de 1919 à 1945
© Éditions Dalloz, Paris
Toate drepturile asupra acestei ediţii în limba română aparţin **Editurii ŞTIINŢELOR SOCIALE ŞI POLITICE**

B-dul Libertăţii nr. 4, bl. 117, et. 3, ap. 7, sector 4, cod 040128-Bucureşti,
Tel: 317.76.79, 317.76.75, 0744.530.940, 0723.334.291; Fax: 317.76.78,
e-mail: lider@e-xtreme.ro; site: www.trustul-lider.ro

Avertisment

În 1993, cu un an înaintea morţii, Jean-Baptiste Duroselle publica ediţia a unsprezecea a cărţii sale *„Histoire diplomatique de 1919 à nos jours"* („Istoria diplomatică din 1919 pînă în zilele noastre"). De la prima ediţie din 1953, lucrarea făcea obiectul unei actualizări regulate. Acest lucru demonstrează încă o dată succesul de care s-a bucurat în rîndurile marelui public. Jean-Baptiste Duroselle îi atribuia totuşi o misiune modestă: „Această carte", scria el, este un manual de învăţămînt superior şi un ghid, urmărind expunerea evenimentelor şi prezentarea înlănţuirii lor. Lucrarea reprezintă o sinteză provizorie. Fie ca diverşii cercetători şi studenţi să continue să găsească în ea o bază de cunoştinţe şi de reflecţii". Un manual, o sinteză provizorie... Pentru mai multe generaţii de cititori, lucrarea a servit drept iniţiere clară, obiectivă şi perfect informată în prefacerile timpurilor noastre. Cu nuanţele şi completările pe care autorul ei nu omitea să le adauge de la o ediţie la alta, cartea a devenit o referinţă, un instrument de lucru, instrumentul indispensabil al cercetătorilor, al studenţilor, dar şi al diplomaţilor, al ziariştilor, al tuturor celor care vor să înţeleagă lumea de azi.

Anii nouăzeci au transformat profund relaţiile internaţionale. Uniunea Sovietică s-a scufundat cu totul în cotloanele uitate ale istoriei. Doar Statele Unite şi-au păstrat statutul de supraputere. Mai mult chiar, SUA ocupă un loc pe care nici un stat nu l-a ocupat vreodată în trecut. Uniunea Europeană îşi continuă, şontîc-şontîc, mersul înainte. China îşi face o intrare zgomotoasă în comerţul internaţional, menţinînd însă – pentru cît timp încă? – un regim inspirat de marxism-leninism. Focare de incendiu se aprind, se sting, recapătă vigoare, se deplasează. Noile tehnici de informaţie, globalizarea economiei şi mondializarea ameninţărilor metamorfozează legăturile dintre indivizi, dintre popoare, dintre state. Or asta înseamnă că textul lui Jean-Baptiste Duroselle avea nevoie de o continuare.

Doamna Christiane Duroselle şi Editura Armand Colin m-au rugat să-mi asum sarcina, măgulitoare şi teribil de grea, de a redacta capitolele care se referă la perioada de după 1989. Nu fără temeritate, am acceptat propunerea lor. Firesţe, a cincea parte a cărţi nu poate suferi o comparaţie cu primele patru, cu atît mai mult, cu cît nu poate relata toate evenimentele internaţionale din

acea perioadă. Dar ea va permite, sper eu, prelungirea existenţei unei lucrări, care are de acum înainte două tomuri şi un titlu mai adecvat lucrărilor recente: „Histoire des relations internationales de 1919 à 1945“ („Istoria relaţiilor internaţionale între 1919 şi 1945“) şi „Histoire des relations internationales de 1945 à nos jours“ („Istoria relaţiilor internaţionale din 1945 pînă în zilele noastre“).

André Kaspi
30 noiembrie 2000

A DOUA PERIOADĂ POSTBELICĂ (1948–1962)

Introducere

Cînd un război ia sfîrşit, imensul sentiment de uşurare al popoarelor este însoţit de o stranie iluzie. Lumea crede că se va produce o „revenire la normal". Or, istoria nu se repetă niciodată şi, în plus, din cauza extraordinarei bulversări produse, apar inevitabil diverse modificări profunde în economie, în viaţa socială, în psihologia colectivă şi, în sfîrşit, în relaţiile internaţionale.

Astfel, procesul tradiţional – tratat de pace, reluarea raporturilor dintre inamicii de odinioară – pare de neocolit. În 1945, se credea că se vor obţine împotriva Germaniei, rămasă inamicul potenţial, garanţii mai solide decît în 1919. Se presupunea că aliaţii vor păstra relaţii bune între ei şi că Statele Unite vor reveni la izolaţionism. Se dorea ca ONU să fie un fel de Societate a Naţiunilor ameliorată şi eficace. Exista încă opinia că puterea depinde de imperii; în felul acesta, Franţa îşi va putea reface şi ea imperiul. Se presupunea că, datorită experienţei, se vor putea evita cumplitele crize monetare, financiare, economice din perioada interbelică.

Or, nimic nu se va produce conform acestor norme: nici un tratat de pace cu Germania, dar, în schimb, războiul rece, destrămarea imperiilor, mizeria, apoi, formidabila expansiune economică a ţărilor industrializate. Şi, de cealaltă parte, sărăcia crescîndă a ceea ce se va numi într-o bună zi Lumea a Treia: înmulţirea conflictelor; eşecul global al ONU în calitate de garant al păcii, necesitatea unei noi diplomaţii, cea a „ajutorării" – acestea sînt cîteva dintre aspectele pe care le vom studia acum. Şi vom plasa în prim-plan o constatare amară pentru europeni: divizat, continentul lor nu mai este centrul lumii.

Războiul rece şi conflictele localizate (1948–1953)

I. Problema germană şi Europa de Vest în 1948 şi 1949

După eşecul conferinţei „ultimei şanse" de la Londra, la care au participat cei patru miniştri de Externe, în noiembrie şi decembrie 1947, şi constituirea „bizonei" de către anglo-saxoni, părea limpede că nici un acord nu era posibil, într-un viitor previzibil, cu URSS. Ideea unei transformări profunde a statutului Germaniei se răspîndea şi în Franţa. Începînd din ianuarie 1949, s-a admis principiul unei conferinţe în trei, referitoare la Germania. Această conferinţă s-a întrunit la Londra, pe 23 februarie, în ciuda protestelor sovietice. O reuniune a miniştrilor Afacerilor Externe din URSS, Cehoslovacia, Polonia şi Iugoslavia, care a avut loc la Praga, a condamnat metoda negocierilor separate privitoare la Germania. Noua conferinţă de la Londra a comportat două faze principale. Prima, din 23 februarie pînă în 6 martie, în cursul căreia participanţii s-au prefăcut convinşi de faptul că URSS va accepta să se asocieze deciziilor adoptate. Dar pe 20 martie, mareşalul Sokolovski, reprezentant sovietic în Consiliul de Control Interaliat de la Berlin şi preşedinte, pe atunci, al acestui organism, a suspendat brusc lucrările. În afară de *Kommandatura,* care controla administraţia municipală din Berlin, toate organismele cvadripartite au încetat să mai existe.

Conferinţa de la Londra şi-a reluat lucrările pe 28 aprilie şi a durat pînă la 1 iunie, după negocieri laborioase despre care opinia publică a fost informată foarte vag. Participanţii au reuşit să se pună de acord în privinţa statutului viitor al celor trei zone occidentale din Germania. O Adunare Constituantă urma să fie convocată pentru 1 septembrie. Deloc favorabili ideii unui sistem descentralizat, anglo-saxonii sugerau ca Adunarea Constituantă să fie aleasă prin sufragiu universal direct; dimpotrivă, Franţa, temîndu-se de reapariţia unui guvern central german prea puternic, preconiza ca alegerea să se facă prin parlamentul fiecărui land. S-a adoptat pînă la urmă un compromis: reprezentanţii

urmau să fie numiţi conform unui sistem ales de parlamentul fiecărui land. Consiliul parlamentar trebuia să fie alcătuit din cincizeci şi cinci de membri şi urma să primească directive de la guvernele militare aliate.

Pe de altă parte, guvernul francez a trebuit să renunţe la planul de desprindere politică de Germania a bazinului Ruhr, neputînd să obţină nici internaţionalizarea industriilor din Ruhr. S-a înfiinţat însă un organism de control al bazinului Ruhr („Autoritatea Internaţională pentru Ruhr"), alcătuit din Statele Unite, Regatul Unit, Franţa, Benelux şi Germania care, pînă la tratatul de pace, urma să fie reprezentată prin delegaţi numiţi de către comandanţii-şefi ai puterilor ocupante.

În fine, participanţii au convenit să încredinţeze celor trei comandanţi-şefi misiunea de a crea un Oficiu militar de securitate, însărcinat cu controlul demilitarizării Germaniei.

Blocada Berlinului

Încă din perioada negocierilor de la Londra, guvernul sovietic a luat o serie de măsuri contra noii politici a occidentalilor. Am discutat deja despre trecerea în adormire a organismelor cvadripartite. Pe 31 martie, mareşalul Sokolovski a decis să controleze din punct de vedere militar toate relaţiile dintre zonele occidentale ale Berlinului şi Germania de Vest. Desigur, politica sovietică urmărea să oblige pe cele trei ţări occidentale să părăsească Berlinul. Pe 7 iunie, acordurile de la Londra i-au fost transmise mareşalului Sokolovski. Cîteva zile mai tîrziu, generalii Clay, Robertson şi Koenig, comandanţii-şefi occidentali, au pus în aplicare o măsură care fusese decisă colateral la Conferinţa de la Londra. În zonele occidentale, s-a pus în circulaţie o nouă monedă, „Deutsche Mark", şi s-a înfiinţat o Bancă de Stat unică pentru cele trei zone occidentale. Mareşalul Sokolovski a protestat şi, pe 22 iunie, a anunţat o reformă monetară în zona răsăriteană, inclusiv în Berlin, despre care pretindea că era o parte integrantă a zonei sovietice. Pe 1 iulie, sovieticii au închis şi ultimul organism cvadripartit care mai funcţiona încă, *Kommandatura* din Berlin. Autorităţile sovietice au instituit o blocadă totală a zonelor occidentale din Berlin. Demersurile întreprinse de către ambasadorii occidentali, în iulie şi în august, pe lîngă Stalin şi Molotov, au fost zadarnice, sovieticii aruncînd asupra occidentalilor responsabilitatea pentru această blocadă şi pretinzînd, pentru reluarea schimburilor comerciale, ca marca răsăriteană să fie adoptată în sectoarele vestice ale Berlinului. Occidentalii au preferat să accepte această probă de forţă şi au organizat un „pod aerian" care, contrar oricăror aşteptări, a fost o reuşită deplină pe plan tehnic şi a izbutit să asigure întreaga aprovizionare a Berlinului de Vest. Pe de altă parte, cele trei state occidentale au hotărît să supună problema Berlinului în Consiliul de Securitate (26 septembrie). Pe 5 octombrie, Consiliul de Securitate, cu 9 voturi pro şi 2 contra, a decis să includă pe ordinea de zi problema blocadei Berlinului. În zilele următoare, cele şase ţări „neutre" din Consiliul de Securitate, sub impulsul delegatului argentinian, Bramuglia, au încercat în zadar să găsească o formulă de compromis. Se ajunsese

într-o situaţie pe care, de atunci încolo, analiştii şi oratorii politici din lumea întreagă aveau s-o numească *războiul rece.* Tonul discursurilor din cadrul Organizaţiei Naţiunilor Unite şi din alte foruri se încingea, lumea începînd să evoce făţiş posibilitatea unui nou război mondial. Firește, cînd pe 25 octombrie Consiliul de Securitate a ajuns să voteze, pe fond, în problema Berlinului, URSS a uzat de dreptul de veto. Pe 30 noiembrie, Bramuglia a decis să renunţe la tentativa sa de mediere.

Franţa şi regiunea Saar

Pentru Franţa, războiul rece a fost marcat, în 1948, printr-o nouă grevă semiinsurecţională comunistă, în mine şi porturi, care s-a încheiat, de altfel, printr-un eşec comparabil cu cel din decembrie 1947. Una după alta, ţările din blocul sovietic au desfiinţat înfloritoarele instituţii culturale pe care Franţa le întreţinea pe teritoriile lor, iar pe plan economic au eliminat interese franceze considerabile. Pe de altă parte, Franţa trebuise să renunţe la poziţia de intransigenţă în privinţa Germaniei. De aceea, nu este de mirare că miniştrii de Externe francezi din acea vreme, Georges Bidault şi, începînd din iulie 1948, succesorul lui, Robert Schuman, au acordat o importanţă primordială problemei regiunii Saar. Reamintim că, la Conferinţa de la Moscova, Georges Bidault obţinuse aprobarea, din partea miniştrilor anglo-saxoni ai Afacerilor Externe, ca regiunea Saar să fie desprinsă politic de Germania şi ataşată economic Franţei, sub rezerva ca statutul special al regiunii Saar să fie stabilit definitiv doar înaintea încheierii tratatului de pace cu Germania. Începînd cu 16 iunie 1947, Franţa, care instituise un cordon vamal în jurul regiunii Saar, a trecut la o primă reformă monetară, înlocuind marca germană cu o nouă monedă – marca saareză –, ca o primă etapă înainte de introducerea francului.

Pe 25 septembrie, s-a elaborat un proiect de Constituţie, prin care se instituia un ţinut „autonom, democratic şi social, legat de Franţa", se proclama separarea politică de Germania şi ataşarea economică la Franţa. Pe 5 octombrie, au avut loc alegeri la care au participat 95,7% din totalul de 520 868 de alegători înscrişi. Numai comuniştii îşi manifestau opoziţia faţă de noul statut. Nu au obţinut însă decît 8,4% din voturi. Partidul Creştin Popular, condus de Johannes Hoffmann, a atins majoritatea absolută, cu 28 de locuri din 50. Socialiştii au obţinut 17 locuri, iar democraţii, 2. În total, 91,6% din sufragiile valabile se pronunţaseră pentru partidele care îşi înscriseseră în program ataşarea economică la Franţa. După toate aparenţele, rezultatele plebiscitului din 1935 erau astfel răsturnate.

Începînd din 3 ianuarie 1948, guvernul francez a recunoscut autonomia regiunii Saar şi l-a numit pe colonelul Grandval, comandant militar, în funcţia de înalt comisar. S-a încheiat un acord cu guvernul britanic şi cu cel american, prin care se prevedea retragerea progresivă, din cartelul economic german, a cărbunelui extras din Saar, urmînd ca acesta să fie atribuit integral economiei franceze, începînd cu data de 1 aprilie 1949.

Din acel moment, regiunea Saar, guvernată din 17 decembrie 1947 de către Johannes Hoffmann, s-a bucurat de un statut autonom, foarte limitat în realitate de necesităţile ocupaţiei militare, prin faptul că înaltul comisar francez trebuia obligatoriu „să vizeze" legile şi actele reglementare ale guvernului saarez, pentru a asigura menţinerea uniunii economice şi, de asemenea, să-şi dea acordul pentru numirea în funcţie a demnitarilor saarezi şi pentru naturalizările saareze. În ianuarie 1948, au intrat în vigoare o convenţie judiciară franco-saareză, precum şi o convenţie fiscală şi bugetară. La începutul anului 1950, au mai fost negociate şi alte convenţii, care vor fi semnate în cele din urmă în martie 1950. Vom vedea curînd cum aceste convenţii s-au aflat la originea unor grave diferende franco-germane.

Consiliul Europei

Înainte de 1947, nimeni nu îndrăznea să se gîndească la crearea unei federaţii a popoarelor din Vestul Europei, de teama de a nu stîrni nelinişti în Rusia sovietică, ceea ce ar fi echivalat cu periclitarea securităţii colective la nivel mondial. După 1947, au apărut numeroase mişcări favorabile creării unei federaţii europene occidentale: să citäm *Provisional United Europe Committee,* fondată de Churchill în ianuarie 1947; aceasta va da naştere unei Mişcări europene în octombrie 1948, avîndu-i drept preşedinţi pe Churchill, Blum, Spaak şi de Gasperi; Uniunea parlamentară europeană animată de contele Coudenhove/ Kalergi; Uniunea europeană a federaliştilor etc. Între 7 şi 10 mai 1948, aceste mişcări au ţinut un congres la Haga. La acest congres, s-a formulat dorinţa de a înfiinţa o Uniune Europeană. Pe 19 iulie 1948, Georges Bidault, încă la Quai d'Orsay, pentru cîteva zile, s-a inspirat din acest proiect pentru a pregăti un memorandum. Din cauza crizei ministeriale, discuţiile nu au putut începe imediat, însă guvernul André Marie s-a inspirat din acest memorandum, pe 18 august, şi a decis să-l supună atenţiei celor cinci membri ai Pactului de la Bruxelles: Franţa, Regatul Unit, Belgia, Olanda, Luxemburg (ultimele trei ţări alcătuiau o organizaţie economică comună, Benelux). Guvernul francez a primit consimţămîntul Belgiei, dar s-a izbit imediat de opoziţia părţii engleze. Cu toate acestea, pe 26 noiembrie, la Paris, s-a întrunit un Comitet permanent pentru studierea şi dezvoltarea Federaţiei Europene, compus din cinci francezi, cinci englezi, trei olandezi, trei belgieni şi doi luxemburghezi. Partea franceză dorea crearea unei adunări consultative care să aibă un caracter reprezentativ, embrion al unui viitor parlament european; se avea în vedere, fără teamă, o renunţare eventuală la o parte din suveranitatea naţională. Partea engleză punea însă accent pe păstrarea integrală a suveranităţii naţionale, cerînd crearea doar a unui comitet de miniştri, care să se întrunească periodic şi care să fie asistat cel mult printr-o adunare compusă din membri numiţi de către guverne. Atitudinea guvernului laburist se explica atît printr-o mefienţă tradiţională faţă de orice organizaţie care risca să creeze o falie între Marea Britanie şi dominioanele ei (problema se pusese şi cu prilejul discutării proiectului Briand, în 1930), cît

şi prin ostilitatea faţă de sistemul unei adunări în care opoziţia conservatoare ar fi fost deopotrivă reprezentată. Comitetul permanent s-a despărţit pe 17 decembrie, fără să se mai reunească ulterior, întrucît Bevin prefera ca problema să fie reglementată chiar de către miniştrii Afacerilor Externe. Aceştia s-au pus de acord, pe 28 ianuarie, asupra unei soluţii de compromis. Au decis crearea unui Consiliu al Europei, compus din două organe:

– Comitetul de Miniştri, ale cărui şedinţe erau „private";

– Adunarea Consultativă Europeană, cu şedinţe publice; membrii acesteia erau desemnaţi de către fiecare ţară în parte, conform propriilor tradiţii, şi aveau dreptul să voteze individual. Competenţa Adunării era strict limitată: ordine de zi fixată de Comitetul de Miniştri, nici o competenţă în domeniul militar şi economic. Italia a fost invitată imediat; s-a stabilit că din Consiliul Europei puteau face parte cele şaptesprezece ţări membre ale OECE (Organizaţia Europeană de Cooperare Economică).

Statutul definitiv a fost semnat pe 5 mai. Zece ţări erau admise imediat în organizaţie. Franţa, Marea Britanie şi Italia aveau fiecare cîte 18 locuri în Adunarea Consultativă; Belgia, Olanda şi Suedia, 6 locuri fiecare; 4 pentru Danemarca, Irlanda şi Norvegia; 3 pentru Luxemburg. Prima sesiune a Consiliului Europei a avut loc la Strasbourg, începînd din 8 august 1949. Dezbaterile au depăşit ordinea de zi fixată de către Comitetul de Miniştri, iar discuţiile au fost interesante; dar, din punctul de vedere al unificării politice a Europei, rezultatele s-au dovedit dezamăgitoare. Grecia şi Turcia au fost invitate să adere încă din 9 august, iar Islandei i s-a propus acelaşi lucru pentru sesiunea următoare; Germania de Vest şi regiunea Saar au fost, de asemenea, invitate, însă acest lucru a ridicat imediat o problemă de principiu. Germanii cereau ca saarezii să figureze printre cei optsprezece membri care urmau să alcătuiască delegaţia lor, impunînd astfel principiul că regiunea Saar era germană. Franţa şi guvernul saarez, în schimb, doreau ca delegaţia saareză să fie aleasă în afara delegaţiei germane de optsprezece membri. De aceea, admiterea Germaniei a fost amînată.

Conferinţa de la Paris şi sfîrşitul blocadei Berlinului

Chiar în momentul în care se înfiinţa Consiliul Europei, URSS putea constata eşecul politicii ei berlineze. Traficul zilnic al „podului aerian" atinsese 5 000 de tone în ianuarie, dar putea ajunge pînă la 10 000. Costurile erau evaluate la 300 de milioane de dolari pe an, adică 0,4% din bugetul Statelor Unite. Din punct de vedere militar, această operaţiune constituia o experienţă preţioasă pentru americani, permiţînd totodată antrenarea piloţilor lor. Începînd din 15 februarie, reprezentantul american şi cel sovietic la Organizaţia Naţiunilor Unite, Jessup şi Malik, au avut convorbiri, în mai multe rînduri. Au ajuns la nişte rezultate concrete. Pe 25 aprilie, s-a anunţat următoarea convocare a unei conferinţe a miniştrilor de Externe ai celor Patru Mari Puteri, iar pe 5 mai s-a decis ca toate restricţiile impuse de către guvernul sovietic între zonele occidentale şi Berlin să fie abolite pe 12 mai şi ca, totodată, contramăsurile adoptate de către occidentali în privinţa

comerţului dintre zonele lor şi zona răsăriteană să fie suprimate la aceeaşi dată. Consiliul miniştrilor Afacerilor Externe trebuia să se întrunească la Paris, pe 23 mai. În realitate, blocada sovietică a fost ridicată doar parţial. S-a redeschis doar o singură autostradă, iar numeroase îngrădiri şi restricţii au fost menţinute. O grevă a feroviarilor din Berlin, condusă de comunişti, a contribuit şi ea la întîrzierea ridicării totale a blocadei.

Consiliul miniştrilor Afacerilor Externe s-a ţinut la Paris, din 23 mai pînă la 20 iunie 1949. Care erau intenţiile ruşilor? Reglementarea problemelor rămase nerezolvate sau manifestare de propagandă pentru a ascunde un eşec relativ? Occidentalii au încercat să se lămurească în această privinţă, propunîndu-i lui Vîşinski să extindă în zona răsăriteană organizaţia pe care ei o puneau la punct în cele trei zone ale lor şi despre care vom vorbi în următorul paragraf.

Pe 30 mai, Vîşinski a respins formal acest proiect. În aceeaşi zi, un „congres al poporului german", care a reunit în Berlinul de Est 1 800 de delegaţi, adopta în unanimitate o Constituţie centralistă menită să se opună celei care tocmai fusese elaborată la Bonn; în total, reuniunea se solda cu un eşec, în ceea ce privea unificarea Germaniei. Părţile au încercat atunci să se pună de acord în privinţa unificării Berlinului, aşa că, pe 2 iunie, secretarul de stat american, Dean Acheson, a propus în numele occidentalilor un proiect care viza, în principal, organizarea de alegeri libere în cele patru sectoare ale oraşului şi reînfiinţarea fostei *Kommandatura* a Berlinului. Pe 6 iunie, Acheson a sugerat un compromis general şi a acceptat ca, în majoritatea cazurilor, deciziile celor Patru privind Germania să fie luate în unanimitate, ceea ce era conform dorinţei sovieticilor. Pe 7 iunie, Vîşinski a respins proiectul occidental, considerînd că nu lăsa suficientă libertate de acţiune pentru dreptul de veto, acordînd în schimb prea multe puteri municipalităţii alese. Pe 10 iunie, Molotov a făcut o propunere spectaculară, potrivit căreia cele patru guverne trebuia, într-un termen de trei luni, să prezinte un proiect de tratat de pace cu Germania. Forţele de ocupaţie urmau să fie retrase în termen de un an după încheierea tratatului de pace. Această propunere demonstra limpede că adevăratul scop al URSS era de a utiliza conferinţa drept tribună de propagandă, din moment ce era puţin probabil să se poată încheia un tratat de pace, atîta vreme cît subzistau toate divergenţele. Este exact ceea ce a ţinut să sublinieze şi Bevin.

S-a discutat în cele din urmă despre Austria, singurul element nou fiind faptul că Uniunea Sovietică a renunţat la revendicările iugoslave referitoare la Carinthia. Slabul rezultat al conferinţei de la Paris a fost de a sancţiona un fel de *modus vivendi* în privinţa Berlinului; legăturile nu erau rupte; se prevedea ca, pe viitor, cei Patru să se pună de acord pentru a determina data unei viitoare reuniuni a miniştrilor Afacerilor Externe.

Acordurile de la Washington în privinţa Germaniei

În urma unei întrevederi între cei trei comandanţi-şefi occidentali şi miniştrii-preşedinti ai tuturor landurilor din Germania de Vest, la Frankfurt, în iulie 1948, s-a decis ca Adunarea Constituantă prevăzută prin acordurile de la

Londra să fie alcătuită dintr-un reprezentant la 750 000 de locuitori, ales de Landtag-uri, şi să se întrunească pe 1 septembrie. Această Adunare sau Consiliu Parlamentar a avut sediul la Bonn, unde şi-a continuat lucrările pe timpul toamnei şi al iernii, sub supravegherea autorităţilor aliate. Simultan, cele Trei Mari Puteri ocupante au negociat între ele modalităţile de aplicare a deciziei de la Londra privind regiunea Ruhr, problema despăgubirilor şi reforma statutului de ocupaţie. Preocupaţi de problema redresării economice a Germaniei, americanii preferau o reducere sensibilă a demontărilor de uzine şi transferarea unui număr mare de atribute şi puteri în favoarea viitorului guvern german. Francezii, dimpotrivă, căutau să frîneze această tendinţă. La capătul unor lungi negocieri, s-a ajuns la un acord privind problema statutului de ocupaţie, iar pe 8 aprilie 1949, la Washington, s-au semnat nişte acorduri importante referitoare la Germania. Scopul acordurilor de la Washington era de a conferi Germaniei o autonomie compatibilă cu ocupaţia exercitată de Aliaţi. Aceştia fixau limitele în care guvernul german, odată constituit, trebuia să acţioneze. Cele trei guverne ale Aliaţilor păstrau autoritatea supremă şi puteau modifica orice decizie legislativă sau administrativă luată de către autorităţile germane. Exista, pe de altă parte, un anumit număr de domenii rezervate, „restrînse la minimum", unde acţionau numai Aliaţii: dezarmarea şi demilitarizarea; controalele privind regiunea Ruhr, restituirile, despăgubirile, decartelizarea, descentralizarea, nediscriminarea în domeniul comercial, interesele străine în Germania şi creanţele asupra Germaniei; afacerile externe, persoanele deplasate; protecţia forţelor aliate şi costurile ocupaţiei; respectarea Constituţiei federale şi a Constituţiilor diferitelor landuri, controlul comerţului exterior şi al schimburilor; utilizarea fondurilor de aprovizionare, astfel încît să se reducă la minimum ajutorul extern. Acordurile dintre Germania şi alte ţări urmau să intre în vigoare la douăzeci şi una de zile după ce vor fi prezentate autorităţilor de ocupaţie, cu condiţia ca acestea să nu le fi respins. În afară de aceste restricţii, autorităţile germane, la eşalon federal şi la nivel de landuri, aveau toate puterile, deciziile lor putînd fi validate, dacă nu se confruntau cu un veto din partea autorităţii aliate. În plus, „guvernul militar va trebui să dispară... iar rolul Aliaţilor va fi în principal de control". Vor fi separate, pe viitor, funcţiile militare ale „comandanţilor-şefi", de funcţiile civile, mai importante, ale „înalţilor comisari", a căror reuniune va constitui Înalta Comisie Aliată, în contact permanent cu guvernul german.

Constituţia de la Bonn şi crearea Republicii Federale Germane

Consiliul parlamentar, care îşi începuse lucrările în septembrie 1948, a redactat un prim proiect constituţional, pe care l-a supus comandanţilor-şefi aliaţi pe 8 februarie 1949. Aceştia l-au respins, pe motiv că era contrar acordurilor de la Londra. Tratativele au continuat în martie şi aprilie, în strînsă legătură cu comandanţii-şefi, şi s-au concretizat, pe 8 mai, într-o Constituţie, „legea fundamentală de la Bonn", un compromis între tezele federaliste şi tezele centraliste. Republica Federală Germania era o federaţie de unsprezece landuri

ale Germaniei de Vest, fiecare land avînd propria lui Constituţie. Legea fundamentală a fost aprobată de către landuri şi de către cei trei guvernatori militari aliaţi; Înalta Comisie Aliată s-a constituit pe 20 iunie, la Paris, şi şi-a început lucrările în septembrie. Era compusă din John McCloy (Statele Unite), André François-Poncet (Franţa) şi generalul Robertson (Marea Britanie). Pe 14 august, în Germania au avut loc alegeri. Pe 12 septembrie, Theodor Heuss, liberal, a fost ales preşedinte al Republicii Federale Germania, iar pe 15 septembrie, Konrad Adenauer a fost ales cancelar. La sfîrşitul lunii septembrie 1949, Germania de Vest exista din nou ca putere politică autonomă.

URSS a reacţionat imediat, solicitînd întrunirea la Berlin a unui Consiliu al poporului german, care a proclamat, pe 7 octombrie, crearea unei Republici Democrate Germane, al cărui lider comunist, Otto Grotewohl, a fost numit ministru-preşedinte. Această nouă Republică a obţinut imediat nişte puteri mai însemnate, cel puţin în aparenţă, decît Republica Federală, întrucît administraţia militară sovietică a fost dizolvată, pe 10 octombrie, iar germanii din Est au primit dreptul de a-şi gestiona singuri afacerile externe. În realitate, nu avea mai multe libertăţi în acest domeniu decît celelalte ţări din Estul european.

La rîndul lor, ocupanţii occidentali, presaţi de SUA, au acceptat să înceapă negocieri cu cancelarul Adenauer şi, pe 22 noiembrie, s-au semnat acordurile de la Petersberg (sediul Înaltei Comisii Aliate), prin care Germania accepta să ceară admiterea în „Autoritatea Internaţională a bazinului Ruhr", ceea ce se refuzase întotdeauna pînă atunci, se angaja să păstreze demilitarizarea teritoriului său, dar, în schimb, obţinea însemnate concesii în privinţa construcţiilor navale şi oprirea demontării anumitor uzine importante. Acordurile de la Petersberg puneau capăt, practic, despăgubirilor de război în Germania.

II. Politica germană şi Europa între 1950 şi 1952

Crearea guvernului vest-german, în septembrie 1949, a reintrodus în politica europeană o acţiune proprie a Germaniei. Nu mai există doar o „problemă germană", pe care statele ocupante încercau să o rezolve. Un nou partener îşi face apariţia şi se străduieşte să joace un rol crescînd în determinarea propriei sorţi. În acelaşi timp, guvernul german din Est nu joacă un rol comparabil. Se mulţumeşte să îndeplinească fidel obiectivele Uniunii Sovietice, utilizînd metodele autoritare cu care germanii erau obişnuiţi.

Primirea Germaniei şi a regiunii Saar în Consiliul Europei

Încă din august 1949, Churchill a propus ca Germania să fie invitată în Consiliul Europei. „Prezenţa printre noi a delegaţiei germane", a spus el, „ar încorona prima noastră sesiune printr-o victorie solidă şi memorabilă". Acest lucru punea diverse probleme, dintre care cea mai importantă se referea la Saar. Liderul socialist german Schumacher a declarat că, în opinia sa, Germania

nu va intra în Consiliul Europei, decît dacă regiunea Saar va fi exclusă din acest organism. Or, la 4 noiembrie 1949, guvernul francez, cu prilejul reuniunii Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei, a prezentat candidatura regiunii Saar. Comitetul a studiat chestiunea, cu prilejul sesiunii sale din 30 martie – 1 aprilie 1950. Guvernul de la Bonn nu prezentase nici un fel de candidatură. Pe 31 martie, Comitetul a decis să invite separat Germania şi regiunea Saar, atribuindu-le 18 şi, respectiv, 3 locuri în Adunarea Consultativă Europeană. Contrar viziunii germane, efectivul delegaţiei saareze nu era inclus în cel al delegaţiei germane. Lucrul acesta însemna recunoaşterea existenţei *de facto* a unei regiuni Saar autonome. După ce a negociat cu înalţii comisari aliaţi, Adenauer a obţinut garanţia că statutul regiunii Saar va fi decis în final prin tratatul de pace. Germania şi regiunea Saar, fiind invitate ca „membri asociaţi", urmau să fie reprezentate în Adunarea Consultativă, nu şi în Comitetul de Miniştri.

Rolul Consiliului Europei a scăzut începînd din 1950, din cauză că Marea Britanie se opunea energic oricărei renunţări la suveranitatea naţională, iar Comitetul de Miniştri continua să ţină strîns sub tutelă Adunarea Consultativă, ale cărei puteri rămîneau foarte limitate. Efortul de creare a unei Europe unite, fără Anglia, se va produce în alt context, odată cu planurile Schuman şi Pleven, despre care vom vorbi mai încolo.

Pe 2 mai 1951, Germania a fost admisă cu drepturi depline ca „membru participant" în Consiliul Europei şi a avut acces, astfel, la Comitetul de Miniştri. Pe de altă parte, Germania a obţinut drepturi tot mai extinse privind conducerea propriei politici. Acordurile de la Londra, din 11 şi 12 mai 1950, între miniştrii Afacerilor Externe ai Franţei, Statelor Unite şi Marii Britanii, au anunţat slăbirea controalelor, de îndată ce avea să fie posibil, şi crearea unui „grup de lucru" la Londra, pentru revizuirea statutului de ocupaţie. Scopul Aliaţilor rămînea unificarea Germaniei şi integrarea accelerată a Germaniei în Europa occidentală. Pe 19 septembrie, la New York, Aliaţii au lărgit puterile Republicii de la Bonn, autorizînd reînfiinţarea unui Minister al Afacerilor Externe – care a fost preluat chiar de către cancelarul Adenauer – şi reluarea relaţiilor diplomatice cu toate ţările. Aliaţii au anunţat, de asemenea, măsuri pregătitoare pentru a pune capăt stării de război cu Germania. Toate acestea au fost precizate, pe 22 noiembrie, în urma unei întîlniri dintre miniştrii Afacerilor Externe ai celor trei Aliaţi şi Adenauer, la Paris. S-a decis ca aceste măsuri să fie subordonate ratificării prealabile a proiectului unei „armate europene".

Problema regiunii Saar după crearea RFG

Guvernul francez şi guvernul saarez au decis, în 1949, să precizeze statutul de autonomie politică a regiunii Saar şi ataşarea economică a acestei regiuni la Franţa, negociind o serie de convenţii care, fără să prejudicieze deciziile viitorului tratat de pace, trebuia să consolideze situaţia de fapt existentă. Conţinutul

acestor negocieri a fost făcut cunoscut printr-o conferință de presă a înaltului comisar francez, Gilbert Grandval, pe 21 ianuarie 1950, care a declanșat reacții puternice din partea cancelarului Adenauer. Insistînd asupra caracterului provizoriu al statutului regiunii Saar, Statele Unite și Anglia au susținut totuși politica franceză. Convențiile au fost semnate pe 3 martie 1950. Cea mai importantă era „convenția generală". Aceasta reducea considerabil dreptul de control al înaltului comisar francez asupra textelor legislative și regulamentare saareze și limita dreptul lui de veto la măsurile care:

– riscau să compromită uniunea monetară și vamală;

– nesocoteau o obligație internațională a regiunii Saar;

– puteau prejudicia independența politică a regiunii Saar sau securitatea ei externă.

Acordarea naționalității saareze prin naturalizare și menținerea ordinii țineau, de acum înainte, de guvernul saarez, cu excepția cîtorva cazuri foarte limitate. O reprezentanță diplomatică a regiunii Saar trebuia să fie instalată la Paris. Acestei convenții generale i se mai adăugau:

– o „convenție referitoare la aplicarea uniunii economice a Franței și regiunii Saar";

– o „convenție dintre Franța și Saar referitoare la exploatarea căilor ferate din Saar", care rămîneau independente de SNCF (Societatea Națională a Căilor Ferate Franceze);

– o „convenție dintre Franța și Saar cu privire la exploatarea minelor din Saar". Această convenție nu lămurea problema proprietății minelor. Pînă la tratatul de pace, exploatarea acestora aparținea Regiei minelor din Saar, administrație franceză. Dacă prin tratatul de pace se recunoaștea proprietatea regiunii Saar asupra minelor, exploatarea de către Regie se va prelungi, astfel încît perioada totală – înainte și după tratatul de pace – să atingă cincizeci de ani;

– o „convenție între Franța și Saar cu privire la stabilirea resortisanților celor două țări și la exercitarea activităților lor profesionale".

Au mai fost semnate și multe alte acorduri, referitoare la domenii mai restrînse (asigurări, asistență etc.).

În urma acestor convenții, guvernul de la Bonn, dornic să realipească regiunea Saar la Germania, a protestat energic. A publicat, la începutul lunii martie, o *Carte albă,* unde propunea o autoritate internațională pentru Saar, un plebiscit și încheierea unei uniuni vamale, care să înglobeze sudul Germaniei și Lorena franceză. Pe de altă parte, cancelarul Adenauer, într-un interviu acordat unui ziarist american, a propus crearea unei Uniuni franco-germane, cu parlament unic și naționalitate comună, deschisă și altor țări. El cerea, în prealabil, ca regiunea Saar să fie înapoiată Germaniei. Într-un al doilea interviu, a vorbit despre o uniune economică franco-germană. Aceste proiecte au părut, în general, irealizabile și au fost considerate drept o manifestare de propagandă. Vom vedea că guvernul de la Bonn va profita de toate ocaziile pentru a ridica, din nou, problema regiunii Saar, și că guvernul francez, păstrînd clar aceeași politică, va căuta totuși să evite înveninarea relațiilor franco-germane.

Negocierile pentru unitatea germană

Reunificarea Germaniei era, evident, una dintre problemele care preocupau cel mai mult opinia publică germană. Lucrul acesta a determinat, mai ales începînd din 1950, o serie de demersuri spectaculare. Pe 22 martie 1950, iar apoi pe 14 septembrie acelaşi an, cancelarul Adenauer a propus organizarea de alegeri libere în toată Germania. Pe 1 decembrie 1950, Grotewohl, preşedintele Republicii Democrate Germane (Germania de Est), i-a sugerat cancelarului întrunirea unui Consiliu constituant al celor două Germanii, alcătuit din reprezentanţi în număr egal. Cancelarul Adenauer a răspuns punînd diverse condiţii, care au întrerupt negocierea. Însă într-o notă din martie 1951 adresată Înaltei Comisii Aliate, cancelarul Adenauer a declarat că doar nişte alegeri generale libere organizate în toată Germania ar putea duce la unitate. Parlamentul de la Bonn a aprobat această atitudine. Pe 15 septembrie, în timpul conferinţei miniştrilor Afacerilor Externe francez, englez şi american, la Washington, Grotewohl a admis principiul alegerilor generale, fără a pomeni de o „paritate" între Germania de Est, cu o populaţie de 18 milioane locuitori, şi Germania de Vest, care avea 48 milioane de locuitori. Această poziţie mai moderată părea legată de dorinţa sovieticilor de a preveni crearea unei „armate europene" cu contingente germane şi de a aduce Germania la un fel de neutralitate. Cancelarul Adenauer a propus, pe 27 septembrie, în Bundestag, o serie de condiţii menite să garanteze libertatea alegerilor. Pe 10 octombrie, Grotewohl a declarat că, în general, aceste condiţii erau acceptabile, dar şi-a menţinut insistent opoziţia faţă de orice reînarmare germană. Înalta Comisie Aliată a acceptat proiectul lui Adenauer şi, de acord cu el, a decis să solicite crearea unei comisii a Naţiunilor Unite pentru controlul alegerilor. Dar, în noiembrie, Grotewohl a refuzat să supună problema controlului Organizaţiei Naţiunilor Unite, neacceptînd decît controlul cvadripartit al statelor ocupante. Pe 20 decembrie 1951, Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite a votat o rezoluţie care numea o comisie de anchetă compusă din reprezentanţi ai Braziliei, Islandei, Olandei, Pakistanului şi Poloniei, şi a cerut celor două state germane să o lase să circule liber.

Chiar în momentul în care această comisie şi-a început lucrările, fără a şti încă dacă va fi primită în Germania răsăriteană, URSS a făcut o propunere răsunătoare, în martie 1952, vizînd convocarea unei conferinţe a celor Patru, referitoare la Germania, în vederea elaborării unui tratat de pace într-un termen de patru luni, şi acceptînd crearea unei armate germane. Una dintre cele mai spinoase probleme care putea fi supusă conferinţei celor Patru era cea a frontierei răsăritene a Germaniei.

Pe 6 iunie 1950, guvernul Grotewohl semnase cu Polonia acordul de la Varşovia, recunoscînd caracterul definitiv al graniţei dintre cele două ţări pe linia Oder-Neisse. Pe 21 şi 22 iunie, un acord asemănător a fost încheiat cu Cehoslovacia. Evident, primul dintre aceste două acorduri a fost primit în Germania occidentală prin proteste puternice.

Planul Schuman: aspecte politice

Avînd în vedere tensiunea crescîndă dintre Franţa şi Germania în privinţa regiunii Saar, pe de o parte, şi eşecul Consiliului Europei, pe de altă parte, Robert Schuman, urmînd sfatul lui Jean Monnet, pe atunci înalt comisar pentru planificare, a decis să adopte o metodă nouă şi a publicat, pe 9 mai 1950, un important memorandum. În loc să conceapă o integrare „instituţională" a Europei elaborînd o construcţie politică de ansamblu, el propunea „realizări concrete creînd întîi o solidaritate reală", menită să ducă la eliminarea opoziţiei seculare dintre Franţa şi Germania. Planul său consta în „plasarea întregii producţii franco-germane de cărbune şi oţel sub o Înaltă Autoritate comună, într-o organizare deschisă participării celorlalte ţări din Europa"... „Solidaritatea de producţie astfel realizată va însemna că orice război între Franţa şi Germania devine nu numai de neconceput, ci şi, material, imposibil". Pentru a se ajunge la acest deziderat, se crea o Înaltă Autoritate supranaţională, care avea sarcina de a moderniza producţia, de a furniza nişte condiţii identice pentru cărbune şi oţel pe piaţa comună, de a dezvolta un export în comun, de a egaliza „în progres" condiţiile de trai ale mîinii de lucru. Prin aceste măsuri statutul Germaniei nu era lezat în nici un fel.

Propunerea a fost primită cu căldură de Statele Unite, fiind însă aspru criticată de către URSS. Anglia a demarat nişte negocieri în privinţa proiectului Schuman, dar în final a refuzat să mai participe la lucrările pregătitoare (2 iunie), întrucît Robert Schuman solicitase o acceptare de principiu înaintea oricărei discuţii despre metode; probabil că ministrul francez dorea să evite astfel riscul nedorit ca, din concesie în concesie, proiectul său să fie edulcorat şi redus la zero. Pe 12 iunie, Partidul Laburist a publicat o broşură intitulată *Unitatea europeană*, în care refuza categoric să renunţe la vreo parte din suveranitatea naţională a ţării.

Planul Schuman avea un scop în principal politic, însă ridica un ansamblu vast şi complex de probleme economice, pe care nu le vom studia aici.

Şase guverne au angajat negocieri după ce au semnat un comunicat comun: Franţa, Germania, Italia şi ţările din Benelux. Refuzul britanic crea pentru Franţa un risc care a fost resimţit acut în numeroase cercuri ale opiniei publice franceze: riscul unei confruntări dintre Germania şi Franţa, cu posibilitatea ca Germania să-şi refacă, încetul cu încetul, hegemonia asupra Europei. Au apărut şi obiecţii din partea socialiştilor, care se temeau că planul putea oferi posibilitatea reconstituirii trusturilor şi a cartelurilor.

Conferinţa celor Şase a fost deschisă pe 21 iunie 1950 de către Robert Schuman. Nu vom intra în detaliul negocierilor, cărora războiul din Coreea le-a dat un nou impuls; Statele Unite au încurajat în mod deosebit tratativele. Parafat pe 19 martie, tratatul a fost semnat pe 18 aprilie 1951. Franţa a semnat în numele regiunii Saar care, din cauza opoziţiei Germaniei, nu a putut fi admisă ca o a şaptea putere. Un schimb de scrisori Schuman-Adenauer a recunoscut că

această semnătură nu implica pentru Germania recunoaşterea statutului actual al regiunii Saar. Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi a Oţelului comporta patru instituţii:

– Înalta Autoritate, alcătuită din nouă membri numiţi pe şase ani. Opt sînt desemnaţi de comun acord; al nouălea este ales de către ceilalţi opt. Nu poate cuprinde mai mult de doi membri aparţinînd aceleiaşi naţionalităţi. Înalta Autoritate ia decizii şi emite recomandări, fără să se substituie întreprinderilor, care continuă să aibă propria gestiune.

– Consiliul de Miniştri, în care fiecare guvern este reprezentat prin unul dintre membrii săi, avînd drept scop să coordoneze activitatea Înaltei Autorităţi şi a guvernelor.

– Adunarea Comunităţii, compusă din 78 de membri, 18 pentru Franţa*, 18 pentru Germania, 18 pentru Italia, 10 pentru Belgia, 10 pentru Olanda, 4 pentru Luxemburg. Aceşti membri sunt aleşi fie de către parlamente, fie prin sufragiu universal. Adunarea controlează în mod democratic Înalta Autoritate, pe care o poate demite printr-o moţiune de cenzură, votată cu o majoritate de două treimi.

– Curtea de justiţie, care cuprinde şapte judecători numiţi, de comun acord, pentru o perioadă de şase ani. La cererea Belgiei, tratatul prevedea nişte dispoziţii tranzitorii şi un sistem de echilibrări şi compensări pentru o durată de cinci ani.

Franţa a acceptat ca Autoritatea Internaţională a bazinului Ruhr să fie desfiinţată şi a obţinut, în această privinţă, adeziunea englezilor şi a americanilor. Planul a fost ratificat de către Olanda pe 31 octombrie 1951, de către Adunarea Naţională Franceză pe 11 decembrie (376 voturi pentru, 240 voturi contra) şi de către Bundestag în ianuarie 1952 (232 voturi pentru, 143 voturi contra).

Planul Pleven şi problema reînarmării germane

Ideea reînarmării Germaniei de Vest, fie numai şi pentru a echilibra crearea unei puternice poliţii în Germania de Est, era foarte nepopulară în Franţa, fiind primită însă favorabil în numeroase cercuri americane, în timp ce Churchill susţinea şi el această teză împotriva guvernului laburist. În Germania, foştii militari şi naţionaliştii preconizau reînarmarea, care era însă condamnată de socialişti (Schumacher) şi de numeroşi protestanţi (pastorul Niemöller). În orice caz, Germania nu cerea să fie reînarmată, ceea ce, eventual, îi putea permite să pună nişte condiţii.

Întrucît războiul din Coreea a pus în evidenţă „vidul militar" al Europei de Vest, guvernul american s-a văzut nevoit să propună oficial Consiliului

---

* Inclusiv reprezentanţi ai regiunii Saar. Schimbul de scrisori dintre Schuman şi Adenauer, prin care Adenauer declara că semnătura nu implica pentru el recunoaşterea statutului actual al regiunii Saar a suscitat proteste din partea guvernului saarez şi ameninţarea cu demisia din partea înaltului comisar Grandval. Este momentul în care autonomiştii saarezi încep să reziste mai net directivelor franceze.

Atlantic reînarmarea Germaniei (septembrie 1950). Guvernul francez a reacţionat puternic împotriva acestui proiect. Ca urmare, între adepţii acestor două puncte de vedere au început negocieri. Conform Pactului Atlantic, pentru admiterea unor noi membri era nevoie de o unanimitate de voturi, or Franţa uza de veto împotriva primirii Germaniei. Cu prilejul unei şedinţe a Consiliului Europei, la Strasbourg, Adunarea Consultativă a adoptat cu 80 voturi pentru, 5 contra şi 27 abţineri, un proiect al lui Churchill, care viza crearea unei „armate europene" în cadrul Pactului Atlantic. În cursul toamnei anului 1950, s-a discutat despre aceste probleme la reuniunea celor Trei de la Frankfurt şi la reuniunea celor doisprezece miniştri ai Pactului Atlantic, la Washington. Franţa a propus, pe 24 octombrie, un plan (planul Pleven), care prevedea ca Germania să nu aibă armată naţională, ci să existe nişte unităţi germane de dimensiuni reduse în cadrul unei „armate europene". Era oare aceasta o manevră franceză pentru a amîna reînarmarea germană sau doar o tentativă de realizare a unei noi etape spre crearea unei Europe unite? Este greu încă de spus. În orice caz, politica franceză a ţinut la acest plan, iar Schuman a primit, pe 27 ianuarie 1951, o scrisoare din partea secretarului de stat Acheson, prin care acesta îi comunica adeziunea călduroasă a Statelor Unite pentru crearea unei „armate europene", cuprinzînd contingente germane, sub conducerea unei Înalte Autorităţi supranaţionale. Reticente iniţial, Statele Unite se lăsaseră convinse pînă la urmă de către generalul Eisenhower şi acceptaseră planul, în ciuda opiniei înaltului comisar McCloy. În continuare, trebuia ca proiectul să fie pus la punct, iar apoi să fie acceptat de către cancelarul Adenauer.

Negocierile au trenat. Pe 15 februarie 1951, s-a deschis la Paris o conferinţă pe tema armatei europene, care nu a luat nici o decizie importantă. După alegerile din Franţa, discuţiile s-au reluat, la insistenţele americanilor. Pe 24 iulie, s-a ajuns la un acord în linii mari. Fusese nevoie de cinci luni de deliberări. Dar, cu toate acestea, nu se căzuse încă de acord asupra unor aspecte, ca: forma pe care trebuia să o ia autoritatea supranaţională, nivelul de integrare a forţelor germane, repartizarea sarcinilor. Anglia refuza să participe.

La sesiunea de la Roma a Consiliului Atlantic, în noiembrie 1951, generalul Eisenhower a pledat cauza armatei europene. Belgia, Olanda, Luxemburgul, spre deosebire de Franţa, Italia şi Germania, refuzau să renunţe la suveranitatea asupra armatelor lor naţionale. Abia pe 27 ianuarie 1952, cu prilejul unei noi conferinţe reunite la Paris, s-a putut ajunge la un acord. Parlamentul de la Bonn a acceptat ideea aderării Germaniei în ianuarie. Însă profesorul Hallstein, secretar general al ministrului german de Externe, a declarat că era necesar ca Germania să fie inclusă în Pactul Atlantic. Cancelarul Adenauer a anunţat, de asemenea, că va pune şi problema regiunii Saar. Franţa a decis, tocmai în ianuarie 1952, să-l numească pe înaltul comisar al Franţei în Saar, Grandval, în funcţia de ambasador, şef al misiunii diplomatice a Franţei în Saar. În mod legal, Germania avea intenţia de a depune o plîngere la Consiliul Europei împotriva „încălcării drepturilor Omului" în Saar – singurul partid

favorabil alipirii la Germania, micul Partid Democrat Saarez, fiind interzis din mai 1951. Această plîngere a fost retrasă pe 20 martie 1952, în urma unei convorbiri dintre Schuman, Adenauer şi Johannes Hoffman, în timpul căreia s-a decis ca o comisie tripartită să analizeze dacă în Saar era posibil să se organizeze nişte alegeri libere şi democratice. În realitate, această comisie nu a mai fost creată, întrucît acordul dintre Franţa şi Germania, în privinţa regiunii Saar, nu a fost încheiat. În Saar au avut loc alegeri, pe 30 noiembrie 1952. Scrutinul s-a dovedit un succes deplin pentru guvernul Hoffman. Însă interzicerea partidelor progermane conferea acestui scrutin un caracter discutabil.

III. Alianţa Atlantică

Pactul de la Bruxelles

Pînă în 1947, tratatele de alianţă care au fost încheiate în Europa occidentală erau îndreptate împotriva Germaniei. Acesta a fost şi cazul tratatului franco-sovietic din 1944 şi al tratatului franco-englez de la Dunkerque, din 4 martie 1947. Ruptura *de facto* care s-a produs între URSS şi occidentali în 1947 i-a determinat pe aceştia să caute un nou sistem de alianţă. Pe 21 ianuarie 1948, Franţa şi Anglia au propus celor trei ţări din Benelux să studieze încheierea unui pact politic. Acestea au acceptat, iar negocierile s-au desfăşurat în baza unui proiect întocmit de Foreign Office. O conferinţă s-a întrunit la Bruxelles, între 4 şi 12 martie 1948, în cursul căreia ţările din Benelux au insistat ca pactul politic să fie completat prin acorduri militare. Textul elaborat de conferinţă s-a semnat pe 17 martie, la Bruxelles, după ce a fost aprobat de diferitele guverne. Tratatul de la Bruxelles era încheiat pentru o perioadă de cincizeci de ani. Prevedea o asistenţă automată, în caz de agresiune contra unuia dintre semnatari în Europa şi consultări în caz de agresiune pe un alt continent sau în caz de ameninţare din partea Germaniei. Tratatul mai prevedea formarea unui Consiliu consultativ, care să se întrunească la cererea unuia dintre membri. Se avea în vedere o cooperare economică, socială şi culturală între participanţi.

Pactul Atlantic: negocierile

Încă de la semnarea Pactului de la Bruxelles, apăruse şi ideea constituirii unui sistem de apărare între semnatari şi SUA. Pe 17 martie şi pe 17 aprilie 1948, Bidault şi Bevin îi ceruseră secretarului de stat american, generalul Marshall, să înceapă nişte convorbiri menite să ducă la perfectarea unui acord mai cuprinzător. Într-adevăr, Statele Unite puseseră drept condiţie organizarea prealabilă în Europa a unui sistem defensiv împotriva oricărei agresiuni, indiferent de proveniența ei. Pe 11 iunie, Rezoluţia Vandenberg, aprobată de Senatul american cu 64 voturi pentru şi 4 contra, permitea guvernului american să încheie pe timp de pace alianţe în afara continentului american. În cursul verii, a început să se discute despre un eventual Pact Atlantic, care să grupeze Uniunea

de la Bruxelles, SUA şi Canada. Pe 25–26 octombrie, miniştrii Afacerilor Externe ai celor cinci state europene au realizat un studiu preliminar al problemei securităţii Atlanticului de Nord şi s-au declarat întru totul favorabili ideii unui pact defensiv al Atlanticului. Pe 29 octombrie, Canada şi-a dat şi ea acordul. În realitate însă trebuia să se aştepte alegerile americane. Acestea, spre suprinderea generală, s-au soldat cu realegerea lui Truman. Rezultatul scrutinului asigura continuitatea politicii externe a Statelor Unite. De aceea, încă de la sfîrşitul lunii noiembrie, organul permanent al celor Cinci a adresat Washingtonului un anteproiect de Pact Atlantic. Pe 10 decembrie, la Washington au început tratative; s-a instituit un comitet permanent de experţi, prezidat de Lovett, adjunct al generalului Marshall.

Pe 28 decembrie, proiectul preliminar era elaborat şi supus guvernelor interesate. În ianuarie, negocierile au continuat, în timp ce puterile scandinave se gîndeau să realizeze un pact special. Această tentativă a eşuat pe 1 februarie, din cauza Suediei, care se temea să renunţe la neutralitate. Propunerea sovietică din 5 februarie, prin care Norvegia a fost invitată să semneze un pact de neagresiune, a reprezentat o diversiune de alt ordin. Vom vedea curînd consecinţele acestui gest. Începînd din 7 februarie, la Washington, Dean Acheson, secretar de stat de la începutul anului 1949, şi Lange, ministrul de Externe al Norvegiei, au avut convorbiri importante privind o eventuală aderare norvegiană la Pactul Atlantic.

Existau încă unele dificultăţi. Tom Connally, preşedinte democrat al Comisiei de Afaceri Externe din Senatul american, părea a nu fi de acord cu Dean Acheson care, în opinia lui, întărea, în mod exagerat, caracterul automat al anumitor clauze. La rîndul lui, Trygve Lie, secretarul general al Organizaţiei Naţiunilor Unite, se arăta destul de reticent: „Dacă popoarele acceptă ca alianţele regionale să ţină loc de securitate colectivă, speranţa unei păci trainice va fi grav prejudiciată", spunea el. Mai adăuga, ce-i drept: „Totuşi, acordurile regionale pot fi un instrument foarte util pentru făurirea unui sistem de securitate colectivă, dacă se recunoaşte supremaţia Cartei ONU asupra acordurilor individuale". Oricum însă este cert că Pactul Atlantic nu avea cum să fie în contradicţie cu articolul 52 din Carta Naţiunilor Unite, care recunoaşte posibilitatea existenţei unor acorduri sau a unor organisme regionale.

În sudul Europei, Tsaldaris, ministrul de Externe al Greciei, i-a propus lui Bevin, pe 21 februarie 1949, o asociere între Anglia, Franţa, Spania, Italia şi Grecia pentru apărarea Mediteranei. Proiectul nu a avut urmări.

Pe 8 martie, textul complet al pactului, pus la punct, în fine, a sosit la Paris. Pe 14–15 martie, consiliul consultativ al celor Cinci a deliberat pe această temă la Londra, fără a aduce totuşi modificări textului; erau de faţă miniştrii Afacerilor Externe, ai Apărării Naţionale şi ai Finanţelor din ţările semnatare ale Tratatului de la Bruxelles. Pe 15 martie, cei Cinci, Statele Unite şi Canada au invitat Norvegia, Danemarca, Islanda, Portugalia şi Italia să adere la pact.

Publicarea textului

Unic în genul lui, textul Pactului Atlantic a fost publicat pe 18 martie, înainte de a fi semnat, cu scopul de a pune în cunoştinţă de cauză opinia publică din diferite ţări.

Preambulul insistă asupra dorinţei ţărilor contractante, dar şi asupra deciziei lor ferme de a proteja prin forţă regimul democratic de tip occidental şi statul de drept. Tratatul nu face decît o aluzie rapidă (art.2) la necesitatea de a ameliora bunăstarea, printr-o întrajutorare reciprocă. Cea mai însemnată parte a tratatului constă din clauze militare. Trebuie făcută o distincţie între ameninţare şi agresiune. În caz de ameninţare (art.4), părţile se vor consulta. Este suficient, pentru a defini „ameninţarea", ca una dintre părţi să declare că există o astfel de situaţie.

În caz de agresiune în Europa, în America de Nord, în Algeria, contra vreunei insule din Atlantic la nord de Tropicul Cancerului, contra vreunui vas sau a vreunei aeronave aparţinînd unuia dintre contractanţi, asistenţa militară nu este întru totul automată. Dacă se produce un astfel de eveniment, fiecare parte, în situaţie de legitimă apărare, conform articolului 51 din Carta Naţiunilor Unite, va întreprinde „imediat, individual şi de acord cu celelalte părţi acţiunea pe care o consideră necesară, inclusiv folosirea forţei armate, pentru restabilirea şi asigurarea securităţii, în regiunea Atlanticului de Nord" (art.4 şi 5). Astfel, fiecare parte are libertatea de a hotărî dacă asistenţa ei va fi militară, adică dacă va intra în război.

Articolele 7 şi 8 prevedeau că nu există o incompatibilitate între Pactul Atlantic şi Carta Naţiunilor Unite, pe de o parte, şi orice angajament anterior al unuia dintre aliaţi, pe de altă parte. Se vor crea atît un consiliu care să se poată reuni rapid, cît şi nişte organisme subsidiare, printre care şi un „comitet de apărare" (art.9.)

Primirea altor state se va putea face doar cu acordul unanim al contractanţilor (art.10). Instrumentele de ratificare vor fi depuse pe lîngă guvernul Statelor Unite. Pentru intrarea în vigoare a tratatului, va fi nevoie de ratificarea lui de către majoritatea semnatarilor, inclusiv primele şapte state negociatoare. La capătul a zece ani, cel puţin, se va putea proceda la revizuirea textului (art.12). La capătul a douăzeci de ani, una dintre părţi se va putea retrage, după un preaviz de un an.

Protestele sovietice

Îndeosebi în februarie şi martie 1949, URSS s-a ridicat cu tărie împotriva proiectului Pactului Atlantic. Organizaţiile comuniste au dus campanii „în favoarea păcii", care erau îndreptate în realitate contra pactului.

La sfîrşitul lui martie, sovieticii au remis occidentalilor un memorandum de proteste. Concluzia, în cinci puncte, merită rezumată:

– Pactul Atlantic este absolut agresiv şi îndreptat împotriva Uniunii Sovietice.

– Pactul se află în contradicţie flagrantă cu Carta ONU.

– Pactul este în contradicţie cu tratatul de ajutorare şi prietenie, din 1942, dintre Marea Britanie şi Rusia.

– Este în contradicţie, de asemenea, cu tratatul franco-sovietic de ajutorare şi prietenie, din 1944.

– Este în contradicţie cu toate acordurile şi tratatele semnate între URSS, SUA şi Marea Britanie, la Yalta, Potsdam şi în alte părţi.

Semnarea (4 aprilie 1949)

Semnarea Pactului Atlantic a fost precedată, pe 2 aprilie, de o replică, venită din partea celor 12 miniştri din ţările care acceptaseră să semneze Pactul, la nota sovietică din 31 martie. Reuniţi la Washington, miniştrii au declarat că, în ciuda publicării textului, sovieticii continuau să interpreteze Pactul la fel de eronat ca şi în ianuarie. Prin urmare, opiniile guvernului sovietic asupra acestei chestiuni nu erau rezultatul unui studiu amănunţit al textului, ci consecinţa altor considerente. „Textul demonstrează clar caracterul absolut defensiv al acestui Pact, conformitatea lui atît cu litera, cît şi cu spiritul Cartei ONU, dar şi faptul că Pactul nu este îndreptat împotriva vreunei naţiuni sau a vreunui grup de naţiuni, ci doar împotriva unei agresiuni armate".

Ceremonia semnării s-a desfăşurat după două zile, luni, 4 aprilie, în marea sală numită *Departmental Auditorium* de la Departamentul de Stat al Statelor Unite.

Ajutorul militar

După semnarea Pactului Atlantic s-au pus trei probleme. Prima se referea la ratificarea lui, care nu a ridicat dificultăţi serioase nicăieri, în ciuda opoziţiei înverşunate a comuniştilor; Pactul a putut intra în vigoare pe 24 august 1949. A doua problemă viza ajutorul militar al Statelor Unite în favoarea partenerilor lor europeni aflaţi în stare de sărăcie. A treia problemă consta în constituirea organismelor Pactului Atlantic. Nu vom studia decît aspectul politic al acestor probleme, lăsînd deoparte chestiunile de tehnică militară.

Pe 5 aprilie 1949, a doua zi după semnare, cele cinci state din Pactul de la Bruxelles au cerut Statelor Unite să le acorde un ajutor militar rapid. Pe 6 aprilie, guvernul american a răspuns favorabil şi a anunţat că va cere Congresului să voteze un ajutor militar. Susţinut de democraţi şi republicani, programul de ajutor militar, supus Congresului pe 25 iulie, a fost votat în forma finală pe 14 octombrie, la puţine zile de la anunţul senzaţional făcut pe 23 septembrie 1949 de către preşedintele Truman, potrivit căruia serviciile americane decelaseră o explozie atomică în URSS.

Ajutorul, prevăzut pentru un an, era de 1314 milioane dolari şi urma să se acorde:

– ţărilor americane semnatare ale Pactului de la Rio de Janeiro şi Canadei, sub formă de împrumuturi;

– Greciei şi Turciei, în virtutea doctrinei Truman din martie 1947;
– anumitor ţări ameninţate – Iran, Coreea, Filipine;
– în special, semnatarilor europeni ai Pactului, care urmau să beneficieze de un miliard de dolari.

În SUA, prevala doctrina potrivit căreia reînarmarea nu trebuia să compromită redresarea economică asigurată prin planul Marshall. S-a optat pentru concepţia unui ajutor unic, deopotrivă militar şi economic, reprezentînd cele două faţete ale luptei contra comunismului: prin stabilirea unei apărări solide, care să înlocuiască „vidul militar" creat după război în urma prea rapidei demobilizări a occidentalilor; şi prin ridicarea nivelului de trai, singurul mijloc sigur de a şubrezi partidele comuniste naţionale. Nu vom intra în detaliile stufoase ale deciziilor luate. Esenţial este să ştim că ajutorul militar trebuia să capete un loc tot mai important în ajutorul acordat de SUA Europei.

Constituirea organismelor Pactului

Constituirea organismelor necesare funcţionării Pactului Atlantic nu a fost un proces simplu. Textul tratatului încredinţa conducerea supremă Consiliului de Miniştri ai celor douăsprezece ţări semnatare. Putem distinge trei etape esenţiale în elaborarea Oraganizaţiei Tratatului Atlanticului de Nord, NATO (*North Atlantic Treaty Organization*).

Prima etapă a fost decizia luată la Londra de către Consiliul Miniştrilor celor douăsprezece ţări, pe 18 mai 1950. Aceasta prevedea crearea unui Consiliu permanent, compus din doisprezece supleanţi, organ executiv al Tratatului, asistat de experţi. Sub controlul Consiliului celor 12 miniştri ai Afacerilor Externe, urmau să se întrunească periodic un Comitet de apărare economic şi financiar (12 miniştri de Finanţe), un Comitet de apărare (12 miniştri ai Apărării Naţionale), asistat de un Comitet militar (12 şefi de stat-major). În plus, mai existau un Birou al marinei comerciale şi un Comitet de producţie şi armament. Pe plan militar, un grup strategic permanent (*Standing Group)*, compus din reprezentanţi ai Statelor Unite, Marii Britanii şi ai Franţei, trebuia să aibă sediul la Washington şi să asigure conducerea operaţiunílor, avînd sub ordinele sale cinci „grupuri regionale de operaţiuni" (Canada-America, Nord-Atlantic, Nord-european, Vest-european, Sud-european – Mediterana occidentală).

Acest sistem era complex. Avea inconvenientul de a nu defini clar competenţele. O a doua etapă a fost realizată de către Consiliul de Miniştri ai celor douăsprezece ţări, întrunit la Bruxelles pe 19 decembrie 1950. Generalul Dwight D. Eisenhower, eliberatorul Europei occidentale, care se bucura de un prestigiu imens, a fost desemnat comandant suprem în Europa; la Rocquencourt, în apropiere de Versailles, s-a stabilit sediul Cartierului General al Puterilor Aliate în Europa – *Superior Headquarters of Allied Powers in Europe* (SHAPE), care depindea direct de *Standing Group*. Juxtapunerii armatelor naţionale i se substituia astfel o „forţă integrată". Personalitatea generalului Eisenhower a exercitat imediat o influenţă profundă asupra ţărilor membre şi, cu toate că a activat în principal pe plan militar, a jucat şi un rol politic important, reducînd

diferendele, susceptibilităţile naţionale, conflictele de competenţă, rivalităţile personale şi reorientînd Comunitatea Atlantică spre o mai mare eficienţă şi solidaritate.

A treia etapă s-a realizat prin conferinţa supleanţilor, întrunită la Londra pe 3 mai 1951. Cu acest prilej, au fost sporite puterile Consiliului permanent al supleanţilor care, de atunci înainte, au fost însărcinaţi cu coordonarea activităţilor tuturor celorlalte organisme permanente, cărora trebuia să le dea directivele necesare. Pe de altă parte, Consiliul, care era organismul suprem, a fost şi el transformat.

De acum înainte, Consiliul avea în componenţă, în afara celor doisprezece miniştri de Externe, pe cei doisprezece miniştri de Finanţe şi pe cei doisprezece miniştri ai Apărării, ceea ce punea capăt existenţei Comitetului de apărare şi Comitetului de apărare economic şi financiar ca entităţi separate. Un Birou de producţie de apărare, creat în decembrie 1950 şi avînd sediul la Londra, prelua întreaga problemă a producţiei de armament. Lua fiinţă un Birou economic-financiar cu sediul la Paris (putînd, astfel, să intre uşor în contact cu OECE), plasat sub responsabilitatea directă a supleanţilor. Structura militară rămînea neschimbată.

Un comitet temporar sau „comitetul celor doisprezece înţelepţi", care îşi delega puterea executivă unui birou permanent „al celor trei înţelepţi" – Harriman (SUA), Gaitskell (Marea Britanie) şi Jean Monnet (Franţa) – a fost creat la Conferinţa de la Ottawa, în septembrie 1951 (a şaptea conferinţă plenară a Consiliului Atlantic) pentru a coordona exigenţele reînarmării cu cele ale necesităţilor economice.

Pe ansamblu, s-au depus eforturi semnificative în vederea simplificării, a coordonării şi a armonizării. În februarie 1952, s-a decis ca toate organele politice ale Pactului Atlantic să fie instalate la Paris.

Lărgirea Pactului

Problema lărgirii Pactului Atlantic era legată de două aspecte principale: pe de o parte Germania, iar pe de altă parte Grecia şi Turcia. Generalul Eisenhower estima că primirea acestor două ţări, deja ajutate de către Statele Unite, era necesară, iar Conferinţa de la Ottawa a luat în discuţie această problemă. SUA erau foarte favorabile acestei idei, la fel ca şi Italia, putere mediteraneană. Norvegia, Portugalia şi Olanda preferau ca tratatul să-şi păstreze caracterul atlantic. În cele din urmă, Stikker, ministrul olandez al Afacerilor Externe, s-a raliat tezei americane. La Conferinţa de la Ottawa s-a convenit să se recomande membrilor să supună aprobării guvernelor respective admiterea celor două ţări (20 septembrie 1951).

A opta sesiune a Consiliului Atlantic, care a avut loc la Roma, pe 28 ianuarie 1952, invitase doi observatori, un grec şi un turc. La Conferinţa de la Roma nu s-au luat prea multe hotărîri importante, acestea urmînd să fie puse în discuţie la Conferinţa de la Lisabona, care trebuia să aibă loc în februarie 1952.

În intervalul dintre cele două conferinţe, parlamentele naţionale au ratificat primirea Greciei şi a Turciei, astfel încît aceste două ţări au putut fi invitate la Lisabona, pe 16 februarie.

IV. Relaţiile interamericane

Războiul a contribuit la consolidarea pe moment a legăturilor dintre republicile americane. Imediat după Pearl Harbour, cele şase republici din America Centrală, plus Columbia, Venezuela şi Bolivia, au declarat război puterilor Axei. În ianuarie 1942, în timpul Conferinţei de la Rio de Janeiro, Brazilia, Uruguay, Peru, Paraguay şi Ecuador au procedat de aceeaşi manieră. Mexicul a intrat în război pe 1 iunie 1942. Fără a lua parte la conflict, Argentina şi Chile au acceptat să nu considere Statele Unite drept putere beligerantă.

Brazilia a fost, de altfel, singura ţară latinoamericană care a trimis un corp expediţionar să lupte în Europa. Mexicul a furnizat Statelor Unite 300 000 de muncitori. Numeroase ţări au pus la dispoziţia Statelor Unite bazele lor militare.

Conferinţele interamericane după 1945

Prima conferinţă interamericană după Lima (1938) a fost cea de la Ciudad de Mexico, care a durat din 21 februarie pînă în 8 martie 1945. Nefăcînd parte din ciclul normal de conferinţe, fusese convocată imediat după Yalta, pentru a discuta problemele ridicate de război şi de pace. Republica Argentina nu fusese invitată la Mexico, din cauza caracterului „fascist" al guvernului ei, nerecunoscut de SUA. Rezultatul esenţial al conferinţei a fost ceea ce se numeşte „Actul de la Chapultepec", după numele unui castel din Ciudad de Mexico. Acest document, bazat pe egalitatea juridică dintre toate statele, stipulează că „orice atingere adusă de un stat integrităţii şi inviolabilităţii teritoriului, suveranităţii şi independenţei politice a unui stat american, va trebuit să fie... considerată drept un act de agresiune contra statelor care au semnat această declaraţie". În caz de agresiune sau de ameninţare cu agresiunea, statele semnatare se vor consulta.

– Cît va mai dura încă războiul, agresiunea va fi sancţionată prin diverse măsuri „care vor putea fi considerate necesare", cum ar fi ruperea relaţiilor diplomatice, sancţiuni economice şi chiar folosirea forţei armate.

– Va fi încheiat un acord regional, pentru a menţine şi a completa acest sistem, după încheierea păcii.

La Rio de Janeiro, între 15 august şi 2 septembrie 1947, s-a ţinut o nouă conferinţă interamericană extraordinară „pentru menţinerea păcii continentale şi a securităţii". Dintre cele 21 de republici, numai Nicaragua, unde se produsese de curînd o lovitură de stat, nu fusese invitată. Era necesar să se coordoneze rezultatele Conferinţei de la Ciudad de Mexico cu Carta ONU şi să se înlocuiască Actul de la Chapultepec, care avea un caracter provizoriu, cu un acord mai trainic. Rezultatul principal a constat în elaborarea tratatului interamerican de

asistență reciprocă, cunoscut sub numele de Pactul de la Rio. Măsurile preconizate au fost aproximativ aceleași ca și în Actul de la Chapultepec: consultare în caz de agresiune sau de amenințare cu agresiune; în caz de agresiune, sancțiuni decise în comun prin organul de consultare.

Conferința de la Bogota s-a întrunit între 30 martie și 2 mai 1948. Era cea de-a noua conferință panamericană cu caracter regulat. Atmosfera a fost foarte agitată din cauza unei tentative de insurecție în capitala columbiană. În cursul unei conferințe de presă, generalul Marshall a pus pe seama comuniștilor responsabilitatea acestei insurecții. Rezultatele conferinței au fost destul de slabe, iar tensiunea dintre SUA și republicile latine părea să se fi înrăutățit. Atacurile contra puterilor europene care posedau teritorii în America au avut ecouri puternice, cum vom vedea ceva mai încolo. Statele americane s-au angajat în unanimitate să lupte împotriva propagandei și a activității comuniste. Pe de altă parte, Uniunea Panamericană s-a văzut consolidată printr-o Cartă a Organizației Statelor Americane, semnată pe 30 aprilie 1948. Prin această Cartă, Uniunea Panamericană devenea o „organizație regională" în cadrul Națiunilor Unite. Ea își propunea să organizeze cooperarea între țările americane pentru îmbunătățirea nivelului de trai și extinderea învățămîntului. Organizația era condusă de Conferința interamericană, care se întrunește din cinci în cinci ani, dar care poate, cu aprobarea a două treimi dintre guverne, să fie convocată și în afara acestui interval pentru niște „conferințe speciale". Problemele urgente sînt supuse reuniunii consultative a miniștrilor Afacerilor Externe. Un Consiliu cu activitate permanentă rezolvă problemele în intervalul dintre sesiuni și convoacă, la nevoie, reuniunile miniștrilor de Externe. Un Comitet consultativ de apărare se poate întruni în aceleași condiții ca și reuniunea consultativă a miniștrilor Afacerilor Externe, sub supravegherea Consiliului. Există, în fine, un secretariat general al organizației care poartă numele de Uniunea Panamericană. Statele Unite au fost a treisprezecea țară care a ratificat această Cartă, în iunie 1951.

Neajunsurile politicii Statelor Unite în America Latină

În ciuda conferințelor pe care le-am semnalat, perioada postbelică a adus cu sine o răcire a relațiilor dintre țările latinoamericane și SUA. Lucrul acesta s-a manifestat în mai multe feluri. Vom studia ceva mai încolo cazul particular al raporturilor dintre Statele Unite și Republica Argentina. Să ne rezumăm deocamdată să semnalăm celelalte puncte mai importante.

Pe plan militar, unele țări americane permiseseră Statelor Unite să-și stabilească baze pe teritoriul lor: în Mexic (sudul Californiei și în Yucatan); în insulele Galapagos, care aparțin Ecuadorului; în Panama, în afara zonei Canalului, cu o lățime de 16 km, pe care SUA o primiseră în locație pentru totdeauna, Statele Unite obținuseră, în mai 1942, 134 de baze militare. În 1947, s-a semnat un acord între SUA și Panama, care prevedea restituirea imediată a 120 de baze; Statele Unite le păstrau pe celelalte 12, timp de cinci ani. Baza de la Rio Hato, foarte importantă, era închiriată Statelor Unite pe o perioadă de

zece ani, care putea fi prelungită cu încă un deceniu. Or, Adunarea Națională a statului Panama a respins, în unanimitate, ratificarea acestui acord. Pentru a demonstra cu cîtă scrupulozitate aplicau politica de „bună vecinătate", Statele Unite au evacuat imediat toate aceste baze; însă opinia publică a fost foarte afectată de decizia panameză, ceea ce a făcut ca pentru scurt timp să se ia în calcul și posibilitatea de a săpa un nou canal în Nicaragua, cu care SUA aveau relații ceva mai bune.

Pe plan economic, programul Marshall a nemulțumit numeroase republici americane, care ar fi dorit ca ajutorul SUA să se adreseze cu prioritate Americii. Într-adevăr, ajutorul guvernamental al Statelor Unite acordat țărilor latino-americane era restrîns, iar principalele investiții în aceste țări proveneau din capitalurile private. La conferințele de la Rio de Janeiro și de la Bogota, ostilitatea față de planul Marshall s-a manifestat puternic.

Statele Unite și Republica Argentina

Dintre toate statele sud-americane, relațiile Argentinei cu SUA au fost cele mai slabe. În timpul războiului, din cauza prezenței a numeroși imigranți germani, organizațiile naziste au fost foarte active în Argentina, iar Germania a investit aici capitaluri importante. La Conferința miniștrilor Afacerilor Externe de la Rio de Janeiro, în 1942, Argentina a refuzat să rupă relațiile diplomatice și economice cu Axa. Nici lovitura de stat care, pe 9 iunie 1943, a răsturnat guvernul lui Castillo și l-a înlocuit cu generalul Ramirez, nu a schimbat în mod sensibil această atitudine de neutralitate. Abia pe 21 ianuarie 1944, guvernul argentinian a demarat o anchetă asupra spionajului german, iar, pe 26 ianuarie, Ramirez a anunțat ruperea relațiilor diplomatice cu Germania și Japonia. Dar un grup de ofițeri, sub influența colonelului Peron, s-a opus acestei politici. Pe 25 februarie, Peron l-a obligat pe generalul Ramirez să predea puterea generalului Farrell. Peron a devenit ministru de Război. Statele Unite și Marea Britanie au refuzat să recunoască noul guvern, iar pe 29 iunie ambasadorul american a fost rechemat de la post. Guvernul Farrell-Peron a revenit la o politică favorabilă Axei. În aceste condiții, Argentina nu a fost invitată, în februarie 1945, la Conferința de la Ciudad de Mexico. Totuși, în ultimul moment, pe 27 martie 1945, Argentina a declarat război Germaniei și Japoniei, fără îndoială pentru a fi primită în Națiunile Unite și pentru a-și reglementa relațiile cu Anglia și SUA. Aceste două țări au decis reluarea relațiilor diplomatice cu Argentina și, pe 19 aprilie, Spruille Braden a fost numit ambasador al Statelor Unite în această țară. Cu toată opoziția sovietică, Conferința de la San Francisco a votat, în consecință, primirea Argentinei în ONU.

Braden a antamat atunci o luptă înverșunată contra guvernului argentinian, căruia îi reproșa îngăduința față de Axă și caracterul dictatorial. În februarie, acest atac a căpătat amploare și SUA au publicat un memorandum sau *Carte albastră*, prin care condamnau Argentina și stigmatizau rolul ei din timpul războiului și din perioada imediat postbelică. Scopul era, evident, de a-l face

nepopular pe colonelul Peron, dictatorul real, şi de a împiedica alegerea lui la preşedinţia republicii. În mod abil, Peron şi-a desfăşurat campania electorală invitîndu-i pe alegători să aleagă „între Peron şi Braden". Peron a obţinut un mare succes şi a fost ales pe 24 februarie. Guvernul american a trebuit să-l recheme pe Braden, care a fost numit, de altfel, subsecretar de stat pentru America Latină, fiind înlocuit la Buenos Aires de către Messersmith, fost ambasador în Mexic.

Imediat după ce a fost ales, Peron s-a prefăcut că se apropie de URSS; o misiune comercială rusă a sosit în ţară, în aprilie 1946, prilej cu care s-a decis reluarea relaţiilor diplomatice întrerupte din 1917. Această politică nu a durat însă, aşa că, pe 2 august 1946, într-un interviu, Peron a declarat că „Argentina va fi întotdeauna în tabăra Statelor Unite" şi a precizat: „comunismul este un mare pericol, care ameninţă toate democraţiile occidentale". Relaţiile dintre cele două ţări americane s-au mai ameliorat, fără a deveni însă bune.

Argentina era neutră; Peron vorbea despre „a treia poziţie" a Argentinei şi se gîndea să creeze un „bloc latin"; în 1948, aşa cum am văzut, Bramuglia, ministrul Afacerilor Externe, a încercat la Naţiunile Unite să realizeze un acord între Est şi Vest referitor la blocada Berlinului. În august 1949, Bramuglia care, se pare, nu era în termeni buni cu doamna Peron, şi-a dat demisia şi a fost înlocuit de un personaj mai şters, Jesus Paz. Peron s-a apropiat şi de Spania franchistă şi a încheiat cu ea un important acord economic.

Republicile latinoamericane şi coloniile europene din America

Politica latinoamericanilor s-a evidenţiat, în fine, printr-o ostilitate făţişă la adresa „colonialismului" şi, în special, a ultimelor lui manifestări în emisfera occidentală. Astfel, Argentina a revendicat, încă din 1948, insulele Falkland, aflate sub dominaţie britanică, şi o parte din continentul antarctic.

Pe de altă parte, la începutul aceluiaşi an, Guatemala a emis pretenţii asupra Hondurasului britanic şi a capitalei sale, Belize. Anglia a ripostat trimiţînd acolo un crucişător. Guvernul guatemalez a hotărît atunci să îşi închidă graniţa comună cu acest teritoriu. La Conferinţa de la Bogota, Guatemala a propus desfiinţarea tuturor statutelor coloniale de pe continentul american. Argentina, Chile, Venezuela şi Mexicul au susţinut această propunere. Statele Unite au considerat că solicitarea era inoportună, fiind lipsită de fundament juridic. S-a votat o moţiune platonică, prin care se condamna exercitarea oricărei suveranităţi extracontinentale pe un teritoriu american. Statele Unite, Brazilia, Chile şi, într-un final, Argentina s-au abţinut de la vot. În anul următor, la 15 martie 1949, la Havana s-a întrunit o conferinţă panamericană, care a avut drept scop examinarea problemei posesiunilor europene (britanice, olandeze, franceze) în emisfera occidentală. Paisprezece ţări americane, din douăzeci şi una, au acceptat ideea unei astfel de conferinţe, la care au participat însă numai douăsprezece. Chile şi Venezuela refuzaseră şi ele să participe la conferinţă. Cele trei puteri europene îşi exprimaseră dinainte protestele, cum făcuse

bunăoară preşedintele francez Auriol, într-un discurs din 29 aprilie 1948, susţinut în mai prin moţiuni formulate de consiliile generale ale departamentelor de peste mări. Prin urmare, rezultatele Conferinţei de la Havana au fost extrem de modeste.

Conferinţa din Caraibe

Să remarcăm, de asemenea, efortul întreprins, începînd din 1942, de către englezi şi americani, pentru coordonarea unei politici comune în Caraibe. Se crease o Comisie a Caraibelor. În decembrie 1945, Franţa şi Olanda au fost invitate să se alăture acestei organizaţii. În aprilie 1946, în insula Saint-Thomas s-a ţinut o conferinţă, cu reprezentanţi din Anglia (pentru Bahamas, Barbados, Jamaica, Trinidad, Guyana britanică, Hondurasul britanic, insulele Leeward şi Windward), din Franţa (pentru Martinica, Guadelupa, Guyana franceză), din Olanda (pentru Curaçao şi Guyana olandeză), din Statele Unite (pentru Porto Rico şi Virgin Islands). Douăzeci şi nouă de delegaţi, aproape toţi indigeni, reprezentau 5 500 000 de locuitori. În ciuda eforturilor delegatului din Porto Rico, conferinţa nu a studiat problemele politice, ci doar problemele economice şi sociale.

V. Blocul sovietic

Zona de influenţă sovietică

URSS instituie asupra Europei răsăritene o adevărată zonă de influenţă, care cuprindea, în primăvara anului 1948, Germania de Est, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, Albania, Bulgaria şi România. Aceste ţări erau legate de Uniunea Sovietică prin tratate cu caracter politic, dintre care primele au fost semnate chiar din timpul războiului. În realitate însă legătura esenţială s-a stabilit prin instaurarea unor regimuri comuniste devotate Moscovei. Vom studia mai întîi tratatele politice.

Am vorbit deja despre tratatul sovieto-cehoslovac din 12 decembrie 1943. Iugoslavia (11 aprilie 1945) şi Polonia (21 aprilie 1945) au semnat tratate aproximativ identice. Aceste trei tratate erau îndreptate împotriva Germaniei şi prevedeau o asistenţă viitoare contra oricărei agresiuni germane (art.4) şi contra foştilor sateliţi ai Germaniei. Semnatarii se angajau să nu participe la nici o alianţă sau coaliţie îndreptată împotriva unuia dintre ei. Urma să se stabilească o colaborare economică şi culturală. Începînd din 1946, Iugoslavia, care, văzută din exterior, părea cel mai solid „satelit" al Uniunii Sovietice, a semnat o serie de acorduri cu toate ţările din Europa de Est (pe 18 mai 1946, cu Polonia; pe 9 mai 1946, cu Cehoslovacia), concepute după modelul celor dinainte. Tratatul ungaro-iugoslav (8 decembrie 1947) şi cel româno-iugoslav (21 decembrie 1947) nu erau numai îndreptate împotriva Germaniei, ci prevedeau în plus şi un mecanism de asistenţă contra oricărui agresor. România şi Ungaria au semnat un tratat analog, pe 24 ianuarie 1948. Iugoslavia a semnat

cu Albania, pe 9 iulie 1946, un tratat politic completat, pe 27 noiembrie, printr-un tratat care prevedea ajustarea planurilor economice şi o uniune vamală. A procedat la fel şi cu Bulgaria, pe 8 august şi pe 27 noiembrie 1947. Firește, trebuie să remarcăm aici dorința lui Tito de a realiza o Federație Balcanică. Cînd relațiile cu Tito s-au înrăutățit, la începutul anului 1948, *Pravda* a condamnat sistemul de „uniune vamală" şi de federație balcanică. Este posibil ca liderul comunist bulgar Dimitrov să fi căzut în „dizgrație", cu puțin timp înainte de a muri în URSS, tocmai din cauza opiniei lui favorabile unei federații balcanice de tip economic. Un tratat bulgaro-albanez din 16 decembrie 1947, îndreptat tot contra Germaniei sau unui terț stat, prevedea şi el strîngerea legăturilor economice. Să semnalăm, în fine, tratatele de asistență – redactate întotdeauna în aceiaşi termeni, pînă în cele mai mici detalii chiar – semnate între Cehoslovacia şi Polonia (10 martie 1947), între Bulgaria şi România (16 ianuarie 1948), între România şi Ungaria (24 ianuarie 1948), între România şi URSS (4 februarie 1948), între Ungaria şi URSS (18 februarie 1948), între Bulgaria şi URSS (18 martie 1948), între Cehoslovacia şi Bulgaria (23 aprilie 1948), între Bulgaria şi Polonia (29 mai 1948), între Polonia şi Ungaria (18 iunie 1948), între Bulgaria şi Ungaria (16 iulie 1948), între Cehoslovacia şi România (21 iulie 1948); de subliniat că toate aceste tratate erau încheiate pe o durată de 20 de ani.

Aceste alianțe, pur politice, au fost întărite pe plan militar prin diverse măsuri, dintre care cea mai spectaculară a fost numirea mareşalului sovietic Rokossovski în funcția de mareşal al armatei poloneze şi ministru al Apărării Naționale al Poloniei (7 noiembrie 1949). În fostele țări-satelit ale Axei, clauzele referitoare la limitarea armatelor au încetat să mai fie aplicate.

Pe de altă parte, s-a creat obiceiul unor reuniuni dintre ministrul de Externe al URSS şi miniştrii de Externe ai democrațiilor populare. O astfel de întîlnire a avut loc în iunie 1948, la Varşovia (Iugoslavia figura încă printre semnatarele declarației din 24 iunie 1948. Să notăm, de asemenea, că tratatele în care erau părți foştii sateliți ai Axei nu au fost semnate decît după tratatele de pace din 1947), pentru a protesta împotriva acordurilor de la Londra încheiate între occidentali în privința Germaniei. O altă reuniune s-a ținut în octombrie 1950, la Praga, aici participînd, în afara miniştrilor din cele şase democrații populare, şi ministrul Afacerilor Externe al Germaniei de Est. Pe 22 octombrie, s-a publicat un comunicat prin care se protesta împotriva unei eventuale reînarmări a Germaniei de Vest, prealabilă semnării unui tratat de pace.

Instaurarea regimurilor procomuniste

Influența sovietică nu se baza neapărat pe aceste tratate, ci mai degrabă pe instituirea unor regimuri cunoscute sub numele de „democrații populare". Acestea sînt considerate drept un sistem de guvernare prin dictatura proletariatului. Potrivit terminologiei oficiale, democrația populară trebuie menținută atîta timp cît durează „lupta de clasă". Odată cu desființarea luptei de clasă, se va trece la regimul „socialist", cum s-a întîmplat în URSS, în 1936. Aceste

regimuri nu au fost instaurate peste tot în acelaşi fel. În Iugoslavia şi în Albania, Axa distrusese sistemele anterioare. Războiul contra Axei a fost dublat de un război civil împotriva rezistenţilor de dreapta. În Polonia, nu a existat război civil înainte de sosirea Armatei Roşii. Aceasta nu i-a împiedicat pe germani să distrugă o parte din rezistenţa poloneză şi a instalat comitetul de la Lublin în fruntea guvernului. Am evocat mai sus aspectele internaţionale ale acestei probleme. În România, Ungaria şi Bulgaria, regimurile comuniste au fost instaurate de către Armata Roşie, cu conducători emigranţi, întrucît partidele comuniste locale erau aproape inexistente. Vom trata separat cazul special al Cehoslovaciei. În aceste patru ţări (România, Ungaria, Bulgaria, Cehoslovacia), au existat trei faze succesive:

– un guvern de coaliţie autentică, de scurtă durată, în România şi în Bulgaria, care a durat doar cîteva luni (pînă în ianuarie 1945, în Bulgaria, şi în februarie 1945, în România), dar în Ungaria s-a prelungit pînă în primăvara anului 1947, iar în Cehoslovacia pînă în februarie 1948;

– un guvern de coaliţie aparentă, în care comuniştii deţineau, de fapt, toată puterea;

– un guvern pur comunist (din toamna anului 1947, în Bulgaria şi România, februarie 1948, în Cehoslovacia, şi martie 1948, în Ungaria).

Acest sistem propriu-zis politic se combina cu instituirea unei ascendenţe economice sovietice, manifestată prin acorduri comerciale, prin revendicarea despăgubirilor de război şi prin confiscarea „bunurilor germane" de pe teritoriul foştilor sateliţi ai Axei.

Lovitura de la Praga (25 februarie 1948)

În Cehoslovacia, liderul comunist Gottwald a adoptat cu fermitate o atitudine moderată şi, la scrutinul din mai 1946, partidul lui a obţinut 38% din voturi, cel mai mare succes înregistrat vreodată de comunişti la nişte alegeri libere. A fost instaurat un guvern de coaliţie. Dar refuzul sovietic de a permite unei delegaţii cehoslovace să asiste la Conferinţa de la Paris referitoare la planul Marshall (8 iulie 1947) a generat o tensiune politică, pe care comuniştii au exploatat-o activ pentru a acapara toată puterea. Pe 25 februarie 1948, după cîteva zile de agitaţie, s-a constituit un guvern aproape în întregime comunist. Preşedintele Beneš, bătrîn şi bolnav, fusese obligat să cedeze. Jan Masarik, ministrul necomunist al Afacerilor Externe, a fost găsit mort, pe 10 martie, presupunîndu-se că s-ar fi sinucis. Era o adevărată lovitură de stat. În aparenţă, nu era vorba decît despre un eveniment pur intern. În realitate, există toate motivele să credem că această lovitură de stat s-a produs din ordinul şi sub oblăduirea sovieticilor, mai ales că în URSS presa şi radioul îl susţineau în mod vehement pe Gottwald. Sosirea în plină criză a viceministrului sovietic al Afacerilor Externe, Zorin, a fost poate manifestarea cea mai clară a acestei intervenţii. Pe plan internaţional, puterile occidentale nu putuseră face nimic. O dezbatere a avut loc, pe 22 martie 1948, în Consiliul de Securitate, fără însă

nici un rezultat. Totuşi, lovitura de la Praga, urmată la scurt timp de blocada Berlinului, a împins războiul rece într-o fază de încordare nemaiîntîlnită pînă atunci. Evenimentele de la Praga explică, desigur, în mare parte şi negocierea Pactului Atlantic.

„Schisma" iugoslavă

Într-un singur caz numai, URSS a suferit un eşec grav. Iugoslavia nu a mai fost considerată de către occidentali drept o ţară-satelit. Mareşalul Tito, care o guverna, pretindea şi va pretinde mereu că a fost un discipol fidel al lui Marx şi al lui Lenin, dar nu accepta o supunere totală faţă de Rusia stalinistă. Avea alte atuuri de a se împotrivi decît conducătorii bulgari, români şi polonezi, care, fiind impuşi de Moscova, se menţineau la putere doar datorită sprijinului sovietic, în timp ce Tito se impusese ca şef al mişcării de rezistenţă şi se bucura de o popularitate imensă în rîndul membrilor Partidului Comunist Iugoslav.

Primele semne ale disensiunii s-au manifestat în primăvara anului 1948. În aprilie, doi miniştri foarte credincioşi Moscovei au fost demişi pe motiv de „anticomunism". Cînd în martie 1948, occidentalii propuseseră ca Trieste să fie redat Italiei, politica iugoslavă displăcuse ruşilor, care intenţionau, probabil, să restituie acest port Italiei, în cazul unei victorii electorale comuniste. Pe de altă parte, pe 20 martie, Partidul Comunist Sovietic a adresat o scrisoare de reproş conducătorilor iugoslavi, după care a urmat o întreagă corespondenţă. La rîndul său, Tito se neliniştise, probabil, din cauza loviturii de la Praga şi a negocierilor economice polono-cehoslovace. Îşi amintea, de asemenea, şi de slabul ajutor sovietic primit în timpul războiului, precum şi de refuzul sovieticilor de a-l sprijini cînd anglo-saxonii îl obligaseră să evacueze Trieste, în iunie 1945.

Problema a devenit publică pe 28 iunie 1948. Ziarul comunist din Praga, *Rude Pravo*, a anunţat la această dată că în Polonia avusese loc de curînd o şedinţă a Cominformului, la care iugoslavii refuzaseră să participe. Cominformul a adoptat o rezoluţie prin care condamna Iugoslavia, pe motiv că renunţa la marxism-leninism, că practica o politică de ură faţă de URSS, că respingea serviciile specialiştilor militari sovietici, că îşi identifica politica externă cu cea a puterilor străine; alte reproşuri extrem de numeroase se refereau la proasta aplicare a principiilor comuniste în Iugoslavia. Se recomanda ca Partidul Comunist Iugoslav să îi oblige pe liderii săi să-şi recunoască greşelile sau, dacă nu, să-i înlocuiască.

Pe 29 iunie, conducătorii iugoslavi au dat un răspuns lung şi ferm, respingînd în primul rînd acuzaţia că ar practica o politică ostilă Uniunii Sovietice sau că ar perverti doctrina lui Lenin.

„Dizgraţia" faţă de Tito ridica două probleme esenţiale:

– vor fi ruşii capabili să pună la punct acest satelit recalcitrant?

– în caz contrar, Iugoslavia, de acum înainte izolată, va fi oare capabilă să reziste singură şi nu se va vedea cumva obligată să se apropie de Occident?

În privința primului punct, s-a ajuns rapid la concluzia că poziția lui Tito era foarte solidă, bizuindu-se pe o poliție de stat puternică, *Ozna*, și pe numeroase elemente naționaliste și antiruseşti. La Congresul Partidului Comunist Iugoslav, întrunit pe 21 iulie la Belgrad, s-a evidențiat o înăsprire incontestabilă a poziției iugoslavilor împotriva Cominformului. Într-un discurs rostit în mai 1949, Tito a declarat că era susținut de 98% din populația iugoslavă.

Referitor la cel de-al doilea punct, la sfîrșitul lunii iulie Iugoslavia semna deja un acord cu Statele Unite cu privire la indemnizarea capitalurilor americane investite în industriile iugoslave naționalizate și deblocarea fondurilor iugoslave înghețate în Statele Unite. La aceeași dată însă Conferința Dunării, întrunită la Belgrad, demonstra că Iugoslavia susținea integral punctele de vedere sovietice împotriva occidentalilor. Cu toate acestea, atacurile repetate din partea Uniunii Sovietice și a democrațiilor populare, îndeosebi Albania și România, au modificat încetul cu încetul atitudinea iugoslavilor. Începînd din noiembrie 1948, atacuri personale îndreptate împotriva lui Stalin au apărut în ziarul iugoslav *Borba*. Stalin, se spunea acolo, nu este infailibil, iar marxismul lui nu este întotdeauna ortodox. Pe 23 decembrie, s-a semnat un important acord comercial între Iugoslavia și Marea Britanie, întărind poziția economică a lui Tito, care vedea cum democrațiile populare își restrîng comerțul cu Iugoslavia, refuzînd să livreze mărfurile promise, mai ales produsele petroliere. Incidente de frontieră au avut loc, la sfîrșitul lunii aprilie și la începutul lunii mai 1949, între soldați iugoslavi și unguri, iar alte incidente s-au produs pe alocuri și după aceea. Pe 18 iunie, Ungaria a denunțat acordul economic ungaro-iugoslav din 24 iulie 1947. Cehoslovacia a renunțat la relațiile ei comerciale cu Iugoslavia. Se organiza un fel de blocadă. Pe 24 iulie 1949, ministrul iugoslav al Afacerilor Externe, Kardelj, a declarat că Iugoslavia închidea granița greco-iugoslavă, ceea ce echivala cu ruperea relațiilor cu Partidul Comunist Grec. Dimpotrivă, în august 1949, Tito și-a anunțat intenția de a relua relațiile comerciale cu Italia. Pe 11 august, într-o notă adresată Belgradului, URSS a declarat că nu mai putea considera guvernul iugoslav drept aliat, ci drept adversar și dușman. Uniunea Sovietică renunța să mai susțină revendicările iugoslave asupra Austriei (în Carinthia) – la care renunțau chiar și iugoslavii. În septembrie 1949, URSS a denunțat pactul de prietenie cu Iugoslavia, din 11 aprilie 1945. Ultima legătură a Iugoslaviei cu blocul sovietic – tratatul de prietenie cu Albania – a fost ruptă de către Tito în noiembrie 1949. Occidenatlii se temeau, în 1949 și 1950, de o intervenție armată a sovieticilor sau a aliaților lor împotriva lui Tito, mai ales că la frontiere creștea numărul incidentelor.

Temîndu-se de o reconciliere, occidentalii acționau cu multă prudență. Pe 8 septembrie 1949, banca americană Export-Import a acordat Belgradului un credit de 20 de milioane dolari. Pe 20 octombrie 1949, Iugoslavia era aleasă ca membru în Consiliul de Securitate, cu 39 de voturi pentru și 19 contra. În 1951, s-a pus problema admiterii Iugoslaviei în Alianța Atlantică. În urma unei *Cărți albe* iugoslave, publicate în 9 martie 1951, în care URSS și „sateliții" săi erau acuzați că pregăteau o agresiune împotriva Iugoslaviei, occidentalii au

decis să ajute această țară să-și modernizeze armamentul. Au convenit însă să nu încerce să obțină aderarea Iugoslaviei la Pactul Atlantic. Mareșalul Tito reproșa, de altfel, Pactului Atlantic faptul că era „anticomunist".

Sfîrșitul războiului civil în Grecia

Un alt eșec al politicii sovietice a fost sfîrșitul războiului civil în Grecia. În 1948, războiul civil se generalizase, iar comuniștii stăpîneau aproape jumătate din teritoriu, mai ales regiunile Olimp, Pind și Macedonia. În 1949, armatele guvernamentale, comandate, începînd din 29 ianuarie, de generalul Papagos, întărite prin punerea în practică a doctrinei Truman, s-au confruntat cu un adversar slăbit, demoralizat prin demiterea generalului Markos, considerat, probabil, de către sovietici ca prea puțin docil (februarie 1949). Trupele lui Papagos au repurtat victorii importante în august. În octombrie, muntele Grammos, principal centru al „guvernului republican" comunist, a fost ocupat de către trupele guvernamentale. Pe 16 octombrie, șefii gherilelor au decis să-și suspende provizoriu operațiunile. În realitate, acest lucru însemna victoria guvernului și a occidentalilor, exact în momentul în care „schisma" lui Tito se dovedea durabilă. Albania, singura ieșire a sovieticilor la Mediterana, era de acum înainte izolată de celelalte țări fidele Moscovei.

Finlanda

Finlanda a reușit să evite subordonarea completă față de Uniunea Sovietică, devenind astfel unul dintre bastioanele neutralității. Nu era guvernată de partidul comunist, iar în interiorul țării se păstra libertatea politică. Este greu de înțeles de ce URSS nu a profitat de victoria sa din 1944 pentru a proceda în Finlanda conform aceluiași plan pe care l-a aplicat în România sau în Bulgaria. Poate fiindcă nu avea aici nici un interes imediat. URSS ocupa niște baze (artileria de la Porkkala Udd putea bombarda orașul Helsinki) în Finlanda. În 1948, s-a semnat un tratat ruso-finlandez de cooperare și asistență mutuală. Articolul 1 precizează că dacă una dintre cele două părți este atacată de Germania sau de orice alt stat prin teritoriul finlandez, Finlanda va lupta pentru a respinge atacul. Articolul 6 recunoaște „principiul neamestecului în treburile celeilalte părți". Din cauza unui veto sovietic, Finlanda nu fusese admisă în Organizația Națiunilor Unite.

Triumfurile comuniștilor chinezi

Începutul anului 1947 a fost marcat de ultimele succese ale naționaliștilor (cucerirea Yenanului). Din aprilie 1947, situația lui Cian Kai-și s-a agravat brusc. La mijlocul anului, trupele comuniste stăpîneau aproape toată Manciuria. De livrările de arme pe care SUA continuau să le facă profitau în principal armatele comuniste, întrucît numeroși ofițeri naționaliști le vindeau sau treceau de partea inamicului. Pe 10 noiembrie 1947, generalul Marshall, secretar de stat, și-a anunțat intenția de a propune un program de ajutorare economică a

Chinei. Acest program a fost supus spre aprobare în Congres, pe 18 februarie 1948. Prevedea pentru o durată de cincisprezece luni un credit de 570 milioane dolari, destinat nevoilor civile. *China Aid Act* a fost votat pe 2 aprilie 1948. Dar era deja prea tîrziu. Imensul ajutor primit de guvernul naţionalist nu îi permisese să depăşească, totuşi, numeroasele dificultăţi cu care acesta se confrunta. Conform volumului *US Relations with China*, ajutorul străin acordat guvernului naţionalist chinez, din septembrie 1945 pînă în 1949, s-a ridicat la 2254 milioane dolari, dintre care 90% au fost furnizaţi de către Statele Unite ale Americii. Din aceste credite, cam jumătate s-a utilizat în scopuri militare.

Pe 18 octombrie 1948, trupele guvernamentale au evacuat capitala Manciuriei, Cian-Ciun; pe 31 octombrie, comuniştii au ocupat Mukden. Manciuria era pierdută în întregime. China de Nord era cotropită din mai multe părţi, mai ales dinspre Peninsula Shantung, lăsînd deoparte momentan Beijing (Pekin). La începutul anului 1949, Ciang Kai-şi a iniţiat nişte tratative de pace. Mao Tzedun a răspuns pe 14 ianuarie, propunînd nişte condiţii care echivalau practic cu instaurarea puterii comuniste în China. Pe 22 ianuarie, comuniştii chinezi au intrat în Beijing. Pe 25 ianuarie, guvernul naţionalist, condus acum de Li Tzun yen – Ciang Kai-şi se retrăsese pe 21 ianuarie – a plecat din Nankin în Canton. Noul conducător al guvernului naţionalist a încercat zadarnic să ajungă la o înţelegere de compromis cu adversarii săi. Comuniştii şi-au încetinit activitatea în China de Sud, în martie şi în aprilie, pentru a negocia, dar negocierile au eşuat. Acest eşec se explică prin refuzul preşedintelui naţionalist de a-i preda pe „criminalii de război" (Cian Kai-şi, T.V. Sung, Cen Li-fu şi diverşi membri ai familiilor lor).

Ofensiva comunistă s-a reluat pe 20 aprilie. Nankin a fost ocupat imediat, apoi Han Keu, pe 16 mai, Shanghai, pe 24 mai. Cîteva săptămîni s-a pus problema organizării unei rezistenţe în China continentală, în Yunnan, Se Ciuan sau Ţinhai, condusă de „generalul musulman" Ma Pu-fung. În realitate, provincia Yunnan s-a răsculat contra naţionaliştilor sub conducerea generalului Lu Han, la Kunming (fostă bază americană în China). Pe 11 decembrie, Lu Han s-a declarat leal faţă de guvernul comunist. Pe 21 septembrie, la Beijing, Mao Tzedun a proclamat, în faţa a 600 de delegaţi, crearea Republicii Populare Chineze. Provincia Canton a fost ocupată fără rezistenţă, pe 15 octombrie. Întrucît sudul Chinei se dovedise imposibil de apărat, guvernul naţionalist care, din Canton se refugiase la Ciun-King, se destrăma treptat-treptat. Li Tzun yen şi-a dat demisia. În acel moment, Cian Kai-şi a revenit la putere. Abia pe 28 februarie 1950, şi-a reluat titlul de preşedinte al Republicii Chineze. Împreună cu majoritatea membrilor guvernului naţionalist, a plecat cu avionul în insula Taiwan, unde au fost concentrate cîteva sute de mii de oameni. În decembrie 1949, trupele comuniste ajungeau la frontiera indochineză. Insula Hainan a fost cucerită de comunişti în aprilie 1950. De acum înainte, China naţionalistă se reducea doar la insula Taiwan, la insulele Pescadores şi la cîteva alte insule de lîngă coastă.

China comunistă şi URSS

În momentul în care se desăvîrşea victoria comunistă, iar Mao Tzedun proclama Republica Populară Chineză şi impunea adoptarea, pe 1 octombrie 1949, a Marii Carte a poporului, lumea se întreba care erau de fapt relaţiile dintre comuniştii chinezi şi Rusia sovietică. Călătorii care se întorceau din China atestau prezenţa a numeroşi ruşi în principalele oraşe chineze. Armele trupelor chineze erau din ce în ce mai mult arme ruseşti. Cu toate acestea, la marile demonstraţii populare, portretul lui Mao Tzedun apărea uneori singur în şirurile de manifestanţi, fără tabloul lui Stalin. Pe de altă parte, nu încăpea îndoială că principiile comuniştilor chinezi erau identice cu cele ale comuniştilor ruşi, dar în practică existau diferenţe sensibile, fie numai şi prin caracterul esenţialmente ţărănesc şi militar al revoluţiei chineze. E posibil ca, pentru URSS, China să fi fost un aliat sigur, dar încă de la început nu părea să fi acceptat rolul de „satelit".

Relaţiile oficiale ale Uniunii Sovietice cu China nouă au început de la 1 octombrie 1949. La această dată, Ciu En-lai, ministrul Afacerilor Externe, a adresat tuturor diplomaţilor şi agenţilor consulari rămaşi în China o scrisoare prin care le propunea stabilirea unor relaţii diplomatice normale. URSS a acceptat imediat să recunoască noul guvern, în defavoarea guvernului naţionalist aflat pe atunci în Canton. Pe 23 noiembrie, Vîşinski, la Adunarea Naţiunilor Unite, a declarat că URSS nu mai recunoştea delegaţia naţionalistă chineză ca purtătoare de cuvînt a Chinei în Organizaţia Naţiunilor Unite.

Evenimentul capital, încă insuficient cunoscut, a fost vizita lui Mao Tzedun la Moscova. Conducătorul chinez a sosit în capitala sovietică pe 16 decembrie, cu Transsiberianul şi, spre surprinderea generală, a rămas acolo aproape două luni. Bineînţeles, nu se ştie nimic despre discuţiile pe care le-a avut cu Stalin şi cu ceilalţi oameni politici sovietici. Nu se cunosc decît acordurile chino-sovietice publice, care au rezultat din aceste convorbiri, pe 14 februarie 1950. Aceste acorduri sînt în număr de trei:

– Un „tratat de prietenie, de alianţă şi de ajutor reciproc", încheiat pe o durată de treizeci de ani, destul de asemănător cu tratatele dintre URSS şi democraţiile populare europene. Tratatul este îndreptat împotriva unei agresiuni „din partea Japoniei sau a oricărui alt stat care, direct sau indirect, s-ar alătura Japoniei în acte de agresiune" (art.1). Articolul 2 prevede realizarea, cît mai rapid cu putinţă, a unui tratat de pace cu Japonia. Articolul 3 exclude participarea la coaliţii îndreptate contra uneia dintre cele două părţi. Articolul 5 prevede dezvoltarea cooperării economice şi culturale dintre cele două ţări.

– Un acord privind calea ferată Cian-Ciun, Port-Arthur şi Dalny. Soluţia este foarte diferită de cea adoptată în acordurile ruso-chineze din 14 august 1945. Guvernul sovietic ceda gratuit Republicii Populare Chineze drepturile sale asupra căii ferate de la Cian-Ciun, imediat ce va fi încheiat tratatul de pace cu Japonia sau cel tîrziu la sfîrşitul anului 1952. La aceeaşi dată, trupele sovietice urmau să se retragă din baza navală de la Port-Arthur. China plătea o

indemnizaţie Uniunii Sovietice pentru lucrările efectuate la Port-Arthur după 1945. În caz de agresiune, China şi URSS, la propunerea celei dintîi, puteau utiliza în comun baza navală de la Port-Arthur. Problema Dalny urma să fie reexaminată după încheierea tratatului de pace japonez. Pînă atunci, administraţia aparţinea în întregime Chinei.

– Un acord privind un credit de 300 de milioane de dolari, acordat Chinei pe o perioadă de cinci ani, începînd cu 1 ianuarie 1950.

Comentariile oficiale publicate cu această ocazie confirmau independenţa Mongoliei exterioare. Cît priveşte Mongolia interioară şi regiunea Sin Kian, se admitea faptul că acestea făceau parte din China. Totuşi, un acord încheiat pe 27 martie, referitor la Sin Kian, prevedea înfiinţarea unor companii chino-sovietice pentru explotarea petrolului şi a metalelor neferoase în această provincie. Acest acord era valabil pe o durată de treizeci de ani.

Evident, mai rămîneau nelămurite încă multe probleme: de ce URSS acorda un credit atît de modic? Cine beneficia de principalele concesiuni, chinezii sau ruşii? Existau şi nişte acorduri secrete? Departe de a clarifica toate aceste aspecte, declanşarea războiului din Coreea nu a făcut decît să le facă şi mai obscure.

China comunistă şi puterile occidentale

Care avea să fie atitudinea celorlalte puteri faţă de China? Foarte repede, s-a putut observa în această privinţă o diferenţă netă între Statele Unite şi Marea Britanie. Cînd Ciu En-lai a adresat o telegramă Organizaţiei Naţiunilor Unite pentru a contesta dreptul delegaţiei naţionaliste de a reprezenta China, Acheson a declarat că drepturile acestei delegaţii erau indiscutabile, în timp ce englezii propuneau ca problema să fie supusă spre dezbatere Adunării Generale. Pe 7 decembrie, Acheson a declarat că ar fi prematur să se ia în considerare o recunoaştere imediată a guvernului comunist.

Birmania a fost primul stat din afara blocului comunist care a recunoscut guvernul lui Mao Tzedun (decembrie 1949). India i-a urmat exemplul imediat, după ce s-a consultat cu celelalte ţări din Commonwealth, iar apoi Pakistanul (4 ianuarie 1950) şi Norvegia (6 ianuarie 1950) au procedat la fel. Tot pe 6 ianuarie, Marea Britanie recunoştea la rîndul ei guvernul lui Mao Tzedun. Fără îndoială, această măsură era consecinţa presiunii din partea dominioanelor ei asiatice, dar şi a dorinţei de a menaja importantele interese comerciale pe care le avea în China. Pentru Statele Unite, care răspundeau concret de apărarea Taiwanului, o astfel de recunoaştere ar fi implicat abandonarea în mîinile comuniştilor a insulei şi a trupelor naţionaliste care se găseau acolo. În ceea ce priveşte Franţa, aceasta a ezitat pînă în ziua în care Mao Tzedun (urmat la scurt timp de URSS) a recunoscut guvernul comunist al Frontului Viet-Min din Indochina (25 ianuarie 1950). Această decizie excludea posibilitatea de a recunoaşte *de jure* Republica Populară Chineză.

În fine, la ONU, Consiliul de Securitate a respins, pe 14 ianuarie 1950, propunerea sovietică de a exclude delegaţia naţionalistă chineză. Imediat, URSS

a ripostat boicotînd Consiliul şi toate celelalte organisme ale ONU, care îşi aveau sediul pe atunci la Lake Success, în special, Consiliul de Tutelă şi Consiliul Economic şi Social. În felul acesta, pentru Organizaţia Naţiunilor Unite începea o criză foarte gravă, care avea să dureze pînă la războiul din Coreea şi pînă la revenirea Uniunii Sovietice în Consiliul de Securitate, pe 1 august 1950. Vom vedea mai departe cum a evoluat problema chineză în momentul războiului din Coreea.

VI. Chestiunea Israelului şi consecinţele ei

Planul Morrison

În 1945, în Palestina erau 1 240 850 de arabi şi 553 600 evrei. Cifrele corespunzătoare din 1938 sînt 989 500 de arabi şi 401 000 de evrei. După încheierea războiului, problema palestiniană s-a aflat din nou în prim-planul preocupărilor internaţionale. Înspăimîntătoarele masacrări ale evreilor, de care se făcuse vinovat regimul nazist, făceau ca o mare parte a opiniei publice mondiale să privească cu simpatie cauza sionistă. Invers însă înfiinţarea Ligii Arabe părea să consolideze poziţia adversarilor sionismului. Englezii susţineau de multă vreme cauza arabă. Această atitudine a devenit şi mai fermă odată cu asasinarea ministrului de stat, lordul Moyne, în noiembrie 1944, la Cairo, de către membrii grupului *Stern*. Dificultăţile inextricabile ale problemei i-au determinat să-şi împartă responsabilităţile cu americanii. În noiembrie 1945, s-a anunţat constituirea unui comitet de anchetă anglo-american. Acest comitet şi-a depus raportul în aprilie 1946. La propunerea Agenţiei Evreieşti, recomanda introducerea în Palestina a 100 000 de evrei victime ale nazismului. Se opunea ideii de a împărţi Palestina în două state, arab şi evreu, şi propunea menţinerea nelimitată a mandatului britanic. Pentru viitor, recomanda o imigrare evreiască neîngrădită. Lucrul acesta echivala, de fapt, cu recomandarea de a abroga *Cartea albă* din 1939, ceea ce nu putea decît să-i nemulţumească pe arabi.

Propunerea comitetului nu a fost reţinută. Dimpotrivă, pe 31 iulie 1946, Herbert Morrison a propus în Camera Comunelor un alt plan, deja vechi, pe care i-l sugerase un comitet de experţi, şi anume divizarea Palestinei în patru zone: o provincie arabă, o provincie evreiască, districtul Ierusalim (cu administraţie internaţională) şi districtul Neghev. Întregul urma să formeze un singur stat, în care fiecare zonă se bucura însă de o largă autonomie. Districtul Neghev era administrat de către un guvern central, în care domina influenţa engleză. Acest plan era menit să satisfacă interesele britanicilor; aceştia semnaseră, în 1946, un tratat de alianţă cu fostul lor teritoriu sub mandat din Transiordania, al cărui suveran, emirul Abdallah, care îşi luase titlul de rege, urma să dispună, astfel, şi de Neghev, district situat în sudul Palestinei, cu mare importanţă strategică pentru apărarea Canalului de Suez.

În această perioadă, evreii din *Irgun* şi din grupul *Stern* îşi înmulţeau atacurile teroriste, care au culminat, în iunie 1946, cu o explozie în Hotelul

King David din Ierusalim (sediul guvernului palestinian). Britanicii au încercat, atunci, să-i convoace într-o reuniune la Londra pe reprezentanţii statelor arabe şi ai Agenţiei Evreieşti, împreună cu diverse oficialităţi britanice. Această conferinţă s-a ţinut în septembrie 1946, reluîndu-şi lucrările în ianuarie şi februarie 1947, însă evreii şi arabii palestinieni au refuzat să participe la nivel oficial.

Planul de împărţire propus de Organizaţia Naţiunilor Unite

Neîntrevăzîndu-se nici o soluţie, guvernul britanic a acceptat să supună spre dezbatere chestiunea palestiniană în Adunarea Generală a ONU. Adunarea Generală a hotărît, în aprilie, să întrunească o comisie de anchetă (UNSCOP), alcătuită din reprezentanţi ai unui număr de unsprezece naţiuni (Australia, Canada, Guatemala, India, Iran, Olanda, Peru, Suedia, Cehoslovacia, Uruguay, Iugoslavia). Raportul comisiei, semnat de şapte membri din unsprezece, a recomandat constituirea unui stat evreiesc şi a unui stat arab, precum şi internaţionalizarea Ierusalimului. La capătul a doi ani, mandatul britanic ar fi urmat să ia sfîrşit, cele două state devenind independente. În comparaţie cu planul Morrison, acest proiect era mult mai avantajos pentru evrei. Într-adevăr, conform proiectului amintit, evreii ar fi trebuit să primească cea mai mare parte din Neghev, teritoriu deşertic, dar irigabil, care avea o suprafaţă aproape egală cu o treime din suprafaţa Palestinei; de asemenea, dispunînd de Neghev, imigraţia evreiască putea să se dezvolte nestingherită. La a doua sesiune a Adunării Generale a Naţiunilor Unite, de la New York, între 16 septembrie şi 29 noiembrie 1947, s-a discutat îndelung şi cu patimă despre această problemă. În noaptea de 29 noiembrie, planul de împărţire a fost acceptat cu 33 de voturi pentru (printre care URSS, SUA, Franţa şi dominioanele), 13 contra (statele arabe, Afganistan, Turcia, Pakistan, India, Cuba şi Grecia) şi 10 abţineri (printre care şi Marea Britania). O comisie formată din cinci membri avea sarcina de a asigura executarea planului.

Războiul din Palestina

Marea Britanie a anunţat atunci că va pune capăt mandatului său pe 15 mai 1948. Foarte ostili planului, arabii au hotărît o intervenţie militară. Nu dispuneau de o forţă prea semnificativă. Singura armată modernă era Legiunea Arabă din Transiordania, comandată de englezul Glubb Paşa. Pe de altă parte, existau rivalităţi între Forţele de Eliberare din Palestina, recrutate la faţa locului, comandate de generalul Fauzi Kaukdji şi depinzînd de Marele Muftiu din Ierusalim, care cereau o Palestină independentă, forţele transiordaniene, care doreau cu tărie anexarea Palestinei arabe, şi egiptenii, care aveau ambiţia de a cuceri măcar o parte din Neghev şi din Jaffa. De cealaltă parte, organizaţia militară sionistă *Haganah*, înzestrată cu arme americane şi mai ales cehoslovace, număra aproximativ 70 000 de oameni, la care se adăugau şi cei 5 000–6 000 de oameni din *Irgun*. În 15 mai, după plecarea englezilor, statul Israel s-a proclamat independent. A fost recunoscut imediat de SUA şi URSS. Simultan, trupele arabe au pătruns în Palestina.

Nu vom povesti aici operaţiunile militare. Cu cîteva perioade intermitente de acalmie, operaţiunile militare au durat din 16 mai 1948 pînă în 25 ianuarie 1949. Au fost urmate de armistiţii încheiate la Rhodos, succesiv de către Egipt (februarie), Liban (23 martie), Transiordania (3 aprilie) şi Siria (iulie). În general vorbind, trupele israeliene au fost victorioase. Cei 3000 de egipteni încercuiţi în Neghev nu au scăpat cu viaţă decît datorită intervenţiei britance şi a unei decizii de încetare a focului. Numai transiordanienii, poate graţie unui acord secret cu Israelul, au izbutit să ocupe cea mai mare parte a Palestinei arabe şi partea veche a Ierusalimului, în timp ce evreii se instalau în zona nouă a oraşului.

Planul mediatorului şi eşecul acestuia

În timpul desfăşurării acestor operaţiuni militare, ONU a încercat să le pună capăt. A fost numit un mediator, pe 21 mai (contele Bernadotte, suedez). Acesta a fost asasinat, dar succesorul lui, americanul Ralph Bunche, a propus Adunării Generale, în septembrie 1948, un plan care se deosebea simţitor de cel votat de ONU în 1947. El propunea, printre altele, ca districtul Neghev să facă parte din zona arabă. Acest plan nu avea şanse de a fi aprobat decît dacă era susţinut de către Statele Unite. Departamentul de Stat părea favorabil planului. Dar se apropiau alegerile prezidenţiale americane. Se pare că preşedintele Truman hotărîse modificarea politicii americane, pentru a obţine voturile evreilor, foarte numeroşi, în special, în statul New York. În ciuda presiunii companiilor petroliere, care aveau interes să-i protejeze pe arabi, guvernul american a refuzat să susţină planul mediatorului numit de ONU, aşa că s-a revenit la vechiul *statu quo;* altfel spus, cu cîteva mici excepţii, s-a reluat planul de împărţire din noiembrie 1947, cu un traseu al frontierelor mai avantajos pentru evrei. Aşadar, statul Israel a obţinut un mare succes. A fost chiar şi admis, ca al 59-lea membru al ONU, pe 11 mai 1949, cu 37 de voturi pentru, 18 contra şi 9 abţineri. Tratativele de pace dintre Israel şi arabi, desfăşurate în Elveţia sub patronajul ONU, nu s-au soldat cu nici un rezultat. O altă decizie, votată pe 9 decembrie de către Adunarea Generală şi comportînd internaţionalizarea Ierusalimului – împărţit în realitate între evrei şi transiordanieni –, s-a lovit de refuzul absolut al Israelului şi al Transiordaniei. Pe 14 decembrie, guvernul israelian, fără să ţină seama de hotărîrea Naţiunilor Unite, a declarat că parlamentul său va fi instalat la Ierusalim, singura capitală a statului. Pe 16 decembrie, în ciuda opoziţiei Ligii Arabe, regele Abdallah a anexat Palestina arabă la Transiordania şi a dat statului astfel constituit numele de Regatul Haşemit al Iordaniei. Această anexare a fost ratificată pe 24 aprilie 1950 de către Parlamentul iordanian, compus din membri aleşi, în număr egal, din Transiordania şi din Palestina arabă. Liga Arabă nu a îndrăznit să protesteze. Doar guvernul din Gaza, sub influenţa fostului Muftiu din Ierusalim, Hadji Amin el Hussein, a declarat că acest lucru însemna „exterminarea poporului arab din Ţara Sfîntă". Consiliul de Miniştri egiptean a fost momentan favorabil excluderii Iordaniei din Liga Arabă. Dimpotrivă, pe 27 aprilie, Marea Britanie a recunoscut unirea teritoriilor de pe cele două maluri ale Iordanului.

Comisia de conciliere a O.N.U. a organizat o conferinţă la Paris, în septembrie 1951. Delegaţii arabi şi israelieni s-au aşezat separat. Rezultatele conferinţei au fost modeste. Israelienii doreau să încheie pacte de neagresiune cu ţările arabe vecine, prin care să se garanteze menţinerea situaţiei existente. Arabii insistau asupra chestiunii refugiaţilor şi refuzau să semneze pactele. Israelul nu accepta decît repatrierea unui număr limitat de refugiaţi, care să se poată integra în economia israeliană.

Problema refugiaţilor arabi

Una dintre problemele nerezolvate este, într-adevăr, cea a refugiaţilor arabi. În număr de 500 000 pînă la 1 000 000, aceştia erau, majoritatea, în imposibilitate de a-şi asigura cele necesare traiului. Or, Israelul refuza să permită intrarea pe teritoriul său a unui număr mai mare de 100 000 de refugiaţi arabi (Cifrele variau, în funcţie de surse. A se vedea Thicknesse, S.C., *Arab Refugees, A Survey of Resettlement Possibilities*, Royal Institute of International Affairs, 1949, p.68). Singura soluţie a problemei părea dezvoltarea ţărilor arabe, astfel încît aceste state să poată absorbi noua mînă de lucru, fără perturbări pentru economiile lor. De unde şi înfiinţarea, la 1 aprilie 1950, a *United Nations Relief and Work Agency for Palestine Refugees*, care a luat locul fostei *United Nations Relief for Palestine Refugees*, organizaţie însărcinată doar cu distribuirea raţiilor alimentare.

Statul Israel, cu o populaţie de 650 000 de locuitori, în mai 1948, a primit 510 000 de imigranţi între această dată şi 1950, intenţionînd să mai aducă încă 600 000 în următorii trei ani. Aceşti imigranţi au venit, în principal, din Europa şi din lumea arabă. Comunitatea evreiască din Yemen (44 600 de persoane) a fost transferată în întregime în Israel, într-un interval de 18 luni. La fel s-a întîmplat şi în cazul comunităţii evreieşti din Irak, în urma unei legi din 3 martie 1951, care prevedea confiscarea bunurilor israeliţilor (125 900 de persoane), precum şi, cel puţin parţial, în cazul comunităţilor evreieşti din numeroase ţări musulmane.

VII. Crizele din Orientul Mijlociu

Unitatea „Siriei Mari"

După războiul din Palestina, succesul Israelului şi constituirea Iordaniei, Liga Arabă se afla în pragul prăbuşirii. Nu s-a mai întrunit timp de peste un an, pînă în octombrie 1949. Într-un interviu din 29 aprilie 1950, regele Abdallah nu ezita să declare: „Dacă Liga doreşte să practice la adresa noastră excluderea... eu voi primi cu satisfacţie această decizie... Liga nu trebuie să fie un instrument în mîna altor puteri, care încearcă să se folosească de ea după bunul lor plac. Voi părăsi Liga definitiv şi mă voi întoarce spre puteri mai influente decît ea". În realitate, regele Abdallah părea mult mai interesat de ideea unei „Sirii Mari", decît de Liga Arabă. Se punea problema creării unităţii ţărilor Semilunii – Siria, Irak şi poate Liban, alături de Iordania.

Începînd din 1949, în Siria s-au produs cîteva lovituri de stat. Se pare că a existat o legătură între aceste evenimente şi proiectele lui Abdallah.

Proiectele legate de o „Sirie Mare" s-au spulberat după asasinarea lui Abdallah, pe 20 iulie 1951, la Ierusalim. Regele Iordaniei a fost victima unui fanatic palestinian care, aidoma complicilor lui, avea legături, se pare, cu fostul Muftiu din Ierusalim. Urmaşul lui Abdallah a fost fiul lui cel mare, Talal, care, în momentul morţii tatălui său, se trata de neurastenie în Elveţia. Întîrzierea venirii lui la putere (a fost proclamat pe 5 septembrie) se explică, poate, prin neliniştea Angliei care nu dorea să aibă de-a face, iarăşi, cu un rege nu atît de favorabil politicii britanice. În realitate, Anglia se temea, mai degrabă, că tronul rămas liber ar fi putut incita Irakul să pună stăpînire pe Iordania, aşa că în cele din urmă guvernul britanic a înlesnit întoarcerea lui Talal. Conducătorul Legiunii transiordaniene, Glubb Paşa, părea să-l susţină pe noul rege, care, odată întors în ţară, a declarat: „Voi continua politica tatălui meu". Dar Glubb Paşa nu a întîrziat să-şi dea demisia, iar Talal părea decis să dea politicii iordaniene o înfăţişare mai puţin proengleză.

Apărarea Orientului Mijlociu

Pentru a introduce un element de pace în Orientul Mijlociu, Statele Unite, Franţa şi Marea Britanie au publicat o notă comună, în mai 1950, în urma unei întîlniri a celor trei miniştri ai Afacerilor Externe, la Londra. Cele trei puteri au suprimat embargoul asupra armelor, care exista din perioada războiului din Palestina, dar au declarat că nu vor furniza arme decît acelor ţări din Orientul Mijlociu care se vor angaja să nu comită nici o agresiune. Au mai anunţat, de asemenea, că în cazul violării frontierelor sau a liniilor de armistiţiu, vor acţiona în cadrul Naţiunilor Unite şi chiar în afara acestui cadru. Voiau astfel să prevină ideea unei revanşe a arabilor contra Israelului, politica agresivă a Israelului, orice tentativă siriană de anexare a Libanului, orice încercare de realizare, prin violenţă, a „Siriei Mari". E posibil ca tocmai această atitudine a marilor puteri să fi împiedicat, în aprilie 1951, ca gravele incidente de frontieră israeliano-siriene să nu degenereze într-un război făţiş.

Liga Arabă, care din octombrie 1949 hotărîse să încheie un pact de apărare între ţările arabe, a aprobat, pe 11 aprilie 1950, textul acestui document. Articolul 2 al acestui pact era un adevărat angajament de asistenţă în caz de agresiune, conceput după modelul Pactului Atlantic. Părţile contractante „se obligă să vină în ajutorul statului sau al statelor victime ale unei agresiuni şi, fie individual, fie în grup, să ia imediat toate măsurile şi să folosească toate mijloacele de care dispun, inclusiv utilizarea forţei armate, pentru a respinge agresiunea". Articolul 3 prevedea o consultare în caz de ameninţare împotriva unuia dintre statele semnatare. Se constituia un comitet militar permanent (art.5), cu sediul la Cairo, precum şi un consiliu de apărare comună, alcătuit din miniştrii Afacerilor Externe şi cei ai Apărării Naţionale. Se prevedea şi o colaborare pe plan economic şi în domeniul reînarmării. Acest pact a fost semnat în iunie de

către şase ţări arabe. Iordania a refuzat să adere. Yemenul şi Irakul au avut rezerve; Liga Arabă a acceptat, pe de altă parte, termenii declaraţiei celor Trei Mari Puteri, menţionată mai sus.

În ţările arabe, în cursul verii anului 1950, a apărut un val de „neutralism". În august 1950, comitetul politic al Ligii Arabe s-a declarat formal partizan al unei atitudini de neutralitate în războiul rece. Vom vedea mai jos care a fost atitudinea Egiptului, în momentul declanşării conflictului coreean.

Aspectul politic al problemei exploatărilor petroliere

Caracterul complicat al problemelor din Orientul Mijlociu se explică şi prin prezenţa, în această zonă, a unor bogate zăcăminte de petrol. Guvernul şi companiile petroliere din Statele Unite au simţit nevoia de a economisi, într-o oarecare măsură, rezervele continentului american, pentru eventualitatea unui nou război. Au căutat, aşadar, să controleze o mare parte din producţia petrolieră a Orientului Mijlociu. S-au lovit, aici, de interese deja instituite, mai ales engleze, iar după 1945, a apărut un conflict între „petrol-dollar" şi „petrol-sterling". Alte dificultăţi au fost provocate de războiul dintre Israel şi arabi.

Existau pe atunci patru organisme regionale:

– *Irak Petroleum Company,* cu centrul la Kirkuk, la 200 km la nord de Bagdad. Această companie aparţinea, în proporţie de 23,75% firmei *Anglo-Iranian Company,* în proporţie de 23,75% *Companiei Shell,* în proporţie de 23,75% unui grup francez, în proporţie de 11,87% firmei americane *Socony Vacuum Oil,* în proporţie de 11,87% firmei americane *Standard Oil of New Jersey* şi în proporţie de 5% unor interese private irakiene (grupul Gulbenkian). Dispunea de două oleoducte: Haditha-Tripoli (în Siria) şi Haditha-Haifa (în Israel). Dar cel de-al doilea a fost închis de guvernul irakian în mai 1948.

– *Anglo-Iranian Oil Company* exploata, de la concesiunea obţinută de Darcy, în 1901, zăcămintele din sud-vestul Iranului. Dispunea în Golful Persic de cea mai importantă rafinărie din lume, la Abadan, şi achita peste 10 milioane de dolari pe an guvernului iranian, adică o cincime din venitul total al acestuia. Compania a produs, în 1949, 24 de milioane de tone de ţiţei. În 1947, americanii au obţinut ca o parte a producţiei să le fie vîndută pe o perioadă de douăzeci de ani. Vom vedea mai jos cum *Anglo-Iranian* a fost îngenunchează, în 1951, de către guvernul iranian.

– În vestul Golfului Persic, se afla micul protectorat britanic Kuwait, unde petrolul s-a descoperit abia în 1936. Exploatarea era asigurată de către *Kuwait Oil Company,* aparţinînd jumătate englezilor *(Anglo-Iranian)* şi jumătate americanilor *(Gulf Exploration Company).* A existat proiectul de a construi un oleoduct *(New Middle East Pipeline),* care să lege Kuwaitul şi Siria. Războiul din Israel a împiedicat însă realizarea acestui proiect.

– La sud de Kuwait, în Arabia Saudită, se întindeau concesiunile *Aramco,* aparţinînd unui număr de patru societăţi petroliere americane. Aceste societăţi deţineau şi *Bahrein Petroleum Company. Aramco* a început construirea unui

oleoduct de 1 500 km de la zăcămintele arabe spre Saida, în Liban, *Trans-Arabian Pipeline* sau *Tapline*; s-au construit peste 300 de kilometri, dar, în decembrie 1947, lucrările s-au oprit din cauza condițiilor politice.

Dintre țările arabe, Siria părea dispusă să le continue. Dimpotrivă, Irakul se opunea; aceste oleoducte ar fi permis economisirea a peste 100 de tancuri petroliere, iar transportarea petrolului ar fi fost mai ieftină. În plus, rafinăria de la Haifa, cu o capacitate anuală de 4 milioane de tone în 1947, era complet oprită, din cauza boicotului arab. În 1950, guvernul Arabiei Saudite s-a opus categoric ca țițeiul arab, transportat cu vase maritime, să fie rafinat la Haifa. Egiptul a refuzat să permită trecerea prin Canalul de Suez a petrolierelor cu destinația Israel.

Situația Iranului

După ce s-a încheiat problema din Azerbaidjan (decembrie 1946), premierul iranian Ghavam-es-Sultaneh a reușit să mai rămînă la putere timp de un an și, așa cum am văzut, a impus respingerea ratificării proiectului de înființare a unei companii petroliere mixte sovieto-iraniene. Timp de trei ani, problemele interne, mai ales cele de ordin social, au prevalat asupra altora. Iranul era în relații bune cu Occidentul. Pe 15 octombrie 1948, s-a semnat un acord cu Statele Unite, care s-au angajat să-i livreze arme în valoare de 120 de milioane de dolari. În aprilie 1949, americanii au acordat niște credite importante pentru a finanța programul de dezvoltare a Iranului (planul de șapte ani). URSS a protestat; au avut loc niște incidente la frontieră, dar atitudinea iraniană a rămas fermă. Tendința de apropiere de Vest s-a accentuat, după toate aparențele, cînd generalul Ali Razmara, șef de stat-major, a fost numit prim-ministru (iunie 1950).

Această situație s-a schimbat brusc, la începutul lunii martie 1951, odată cu asasinarea generalului Razmara. Acesta reușise să împiedice Parlamentul (Majlis) să revoce convenția încheiată cu *Anglo-Iranian Company*. Dar, la cîteva zile după moartea lui, sub presiunea cercurilor naționaliste, conduse de Mossadegh, Majlisul a decis în unanimitate naționalizarea exploatărilor petroliere și, în particular, a bunurilor aparținînd companiei *Anglo-Iranian* (13 martie).

Guvernul englez a protestat și, pe 21 martie, Morrison a declarat în Camera Comunelor: „Vom proteja interesele britanice din Iran". Va fi această protecție de ordin militar? La sfîrșitul lunii martie, trei vase de război engleze au sosit în Golful Persic. În virtutea tratatului din 26 februarie 1921, exista însă riscul ca o intervenție engleză să declanșeze o intervenție sovietică. După două luni de agitație, Mossadegh a fost numit premier, pe 2 mai. Această numire denota o înăsprire a poziției iraniene, întrucît noul premier era un naționalist mistic, care prefera să stopeze producția de petrol decît să știe că exploatarea zăcămintelor era făcută de către o companie străină. Majoritatea tehnicienilor britanici au părăsit Iranul. Producția și exploatarea petrolului s-au oprit. Finanțele iraniene, alimentate, în principal, prin niște *royalties* plătite de compania *Anglo-Iranian,* s-au aflat într-o situație alarmantă după naționalizare.

Guvernul american a încercat zadarnic o mediere, care i-a nemulţumit deopotrivă pe englezi şi pe iranieni. Aceştia au declinat competenţa Curţii Permanente de Justiţie Internaţională de la Haga. În ianuarie 1952, Mossadegh a ajuns chiar să ceară închiderea consulatelor britanice din Iran.

Anglia şi Egiptul

După întreruperea negocierilor dintre Anglia şi Egipt şi eşecul plîngerii egiptene la Consiliul de Securitate, problema Egiptului rămînea într-un punct mort. În iunie 1948, englezii au luat în Sudan o iniţiativă unilaterală, bazată pe dorinţele unei părţi dintre sudanezi, dar susceptibilă să-i nemulţumească pe egipteni. O ordonanţă promulgată de către guvernatorul general Robert Howe transforma Adunarea Consultativă sudaneză într-un fel de Adunare Constituantă. Acesteia i se conferea suveranitatea asupra Sudanului, ceea ce avea drept efect eliminarea influenţei egiptene. Pe de altă parte, înfrîngerea egiptenilor în lupta contra Israelului i-a convins pe britanici că Egiptul nu era în măsură să asigure singur apărarea Canalului de Suez. Vizita lui Bevin la Cairo, în ianuarie 1950, la întoarcerea de la o conferinţă economică a Commonwealth-ului, ţinută la Colombo, nu a adus nici un rezultat. În urma alegerilor din 1950, la care Wafd obţinuse o largă majoritate, Nahas Paşa redevenise prim-ministru. În mai 1950, Salah ed Din Paşa, ministrul Afacerilor Externe al Egiptului, a declarat că Egiptul respingea ideea unei apărări a Canalului de Suez realizată în comun de Anglia şi Egipt. Premierul Nahas Paşa a accentuat şi mai mult această poziţie intransigentă şi a anunţat în Parlament, pe 16 noiembrie 1950, intenţia sa de a denunţa oficial tratatul anglo-egiptean din 1936, valabil, în principiu, pînă în 1956.

În această atmosferă încordată, pe 8 octombrie 1951, guvernul lui Nahas Paşa a luat o hotărîre care avea să declanşeze o criză violentă atît pe plan intern, cît şi pe plan extern. El a cerut Parlamentului să voteze abrogarea tratatului din 1936 şi să-l proclame pe regele Faruk rege al Egiptului şi al Sudanului. Această declaraţie a fost urmată, în toate oraşele egiptene, de mari demonstraţii naţionaliste. Anglia a declarat imediat că refuză să ţină seama de o abrogare unilaterală a tratatului şi că îşi menţinea trupele în Sudan şi în Canalul de Suez. În regiune au fost trimise însemnate întăriri britanice, ce depăşeau cu mult cifra de 10 000 de oameni prevăzută prin tratatul din 1930.

Acheson a declarat pe 10 octombrie că Egiptul făcuse o greşeală prin denunţarea tratatului şi a sugerat crearea unei organizaţii de apărare comună a Canalului de Suez, în care Egiptul şi-ar fi avut partea lui.

Pe 15 octombrie, Franţa, Statele Unite, Marea Britanie şi Turcia au propus Egiptului înfiinţarea unui Comandament Aliat în Orientul Mijlociu, la care Egiptul va fi invitat să adere pe picior de egalitate, la fel ca şi Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud şi alte ţări. Dacă Egiptul accepta acest proiect, Anglia admitea şi ea abrogarea tratatului din 1936 şi retragerea trupelor britanice care nu ar fi reţinute la faţa locului de către noul Comandament Aliat. Altfel spus, Egiptul urma să aibă suveranitate deplină asupra Canalului de Suez, dar apărarea acestuia era asigurată de către un organism internaţional.

Egiptul a respins imediat acest plan, iar situaţia a devenit fără ieşire. În zona Canalului, strict controlată de către englezi, au avut loc încăierări din ce în ce mai dese între britanici şi egipteni, mai ales la Ismailia. Criza a ajuns la apogeu pe 26 ianuarie 1952. La Cairo, numeroase case au fost incendiate, iar opt britanici au fost ucişi. Confruntat cu amploarea acestor mişcări populare din ce în ce mai greu de controlat, se pare că Churchill s-a gîndit să ordone o expediţie la Cairo. Dar regele Faruk a prevenit această hotărîre, înlocuindu-l pe premierul wafdist, Nahas Paşa, cu Ali Maher Paşa, iar apoi în februarie cu Hilali Paşa. Acest lucru denota pe plan intern efortul suveranului de a elimina puterea rivală a partidului Wafd, iar pe plan extern o tentativă de reluare a negocierilor cu Regatul Unit.

Liga Arabă şi Africa de Nord

Singurul aspect asupra căruia Liga Arabă a izbutit să întrunească unanimitatea a fost opoziţia faţă de politica franceză în Africa de Nord, mai ales în cele două protectorate – Tunisia şi Maroc. Nu vom analiza relaţiile franco-marocane şi franco-tunisiene. Important este să ştim că Liga Arabă a susţinut, în general, partidele naţionaliste din protectorate şi din Algeria. Un Comitet pentru Eliberarea Africii de Nord, prezidat de fostul conducător al războiului din Rif, Abd el Krim, se înfiinţase la Cairo.

Cu prilejul întrunirii sale din aprilie 1950, la Cairo, Liga a votat o rezoluţie prin care se cerea ţărilor arabe să sprijine revendicările populaţiilor din Algeria, Tunisia şi Maroc contra Spaniei şi Franţei. În februarie 1951, Liga a protestat împotriva a ceea ce ea numea „intervenţia franceză" în Maroc, iar presa egipteană a publicat informaţii exagerate despre tulburările din Protectorat.

În august 1951, ţările arabe au decis să aducă problema marocană în faţa Adunării Generale a Naţiunilor Unite. Egiptul şi-a asumat această sarcină, invocînd faptul că Franţa contravenise Protectoratului, că Marocul ajunsese la maturitatea politică necesară pentru a se putea bucura de independenţă şi că atitudinea Franţei punea în pericol securitatea internaţională. Susţinută în mod evident de către Marea Britanie şi Statele Unite, Franţa s-a opus înscrierii chestiunii marocane pe ordinea de zi a Organizaţiei Naţiunilor Unite, declarînd că problema nu ţinea de competenţa acestui for. Se pare că Statele Unite nu doreau totuşi să creeze tulburări într-o regiune unde, de acord cu guvernul francez, se pregăteau să construiască baze aeriene. Pe 13 decembrie 1951, cu 28 de voturi pentru, 23 contra şi 7 abţineri, Organizaţia Naţiunilor Unite a refuzat să înscrie această problemă pe ordinea de zi.

În urma unei crize survenite în Tunisia, în decembrie 1951 şi în ianuarie 1952, o plîngere adresată Consiliului de Securitate de unele state musulmane, îndeosebi de Pakistan, nu a putut fi înscrisă pe ordinea de zi (1 aprilie 1952).

Soarta coloniilor italiene

Să ne amintim că tratatul de pace cu Italia, elaborat de către cei patru miniştri ai Afacerilor Externe în 1945–1946, nu reglementase soarta coloniilor italiene. În iulie 1946, miniştrii au decis ca problema să fie rezolvată de ei în

termen de un an de la punerea în aplicare a tratatului, ţinînd seama de dorinţa populaţiilor vizate şi de interesele păcii mondiale. Dacă în acest interval nu se lua nici o hotărîre, problema urma să fie supusă spre dezbatere Adunării Generale. La 20 octombrie, adjuncţii celor patru miniştri au numit o comisie de anchetă, care şi-a încheiat raportul pe 27 iulie 1948. Nefiind unanim, raportul nu a dat posibilitatea celor patru adjuncţi să ia o decizie. URSS, care îşi revendicase iniţial o *trusteeship* asupra Libiei, renunţase la această poziţie şi sugera o tutelă italiană asupra tuturor teritoriilor, dar pe o perioadă de timp limitată. Pentru Somalia, Franţa, Statele Unite şi Marea Britanie acceptau o *trusteeship* italiană. În ceea ce priveşte Eritreea, Franţa propunea o tutelă italiană, cu excepţia coastei Danakil şi Assab. Anglia propunea ca administraţia acestei provincii să fie încredinţată Etiopiei, cu o comisie consultativă compusă din eritreeni şi din reprezentanţi proveniţi din patru ţări, bunăoară Italia, Elveţia, o ţară scandinavă şi o ţară musulmană. Statele Unite propuneau să se cedeze Etiopiei coasta Danakil, provinciile Akkele, Gazai şi Serao, iar în rest să se suspende timp de un an orice decizie. În privinţa Libiei, Franţa cerea să se amîne orice decizie cu un an. Marea Britanie şi Statele Unite propuneau ca provincia Cirenaica să fie plasată sub tutela Organizaţiei Naţiunilor Unite, Marea Britanie avînd în această regiune autoritatea administrativă; pentru Fezzan şi Tripolitania; decizia s-a amînat cu un an. În timpul războiului, Marea Britanie promisese Marelui Senussi că regiunea Cirenaica nu va reintra niciodată sub autoritatea Italiei. Cei 60 000 de italieni care locuiau acolo au fost evacuaţi după război aproape în totalitate.

Miniştrii Afacerilor Externe au abordat problema pe 13 septembrie 1948. Pe 14 septembrie, URSS a renunţat la ideea unei tutele italiene şi a propus o tutelă internaţională, cu un administrator numit de către Consiliul de Tutelă al Organizaţiei Naţiunilor Unite. Celelalte trei puteri au apreciat că această soluţie era impracticabilă. Pe 15 septembrie, întrucît termenul de un an se scursese fără să se fi ajuns la nici un acord, problema a fost deferită Adunării Generale a Naţiunilor Unite.

Italienii au obţinut, în noiembrie 1948, ca Adunarea Generală să-şi amîne decizia pînă în aprilie. Sperau pînă atunci să-i determine măcar pe francezi şi pe englezi să-şi schimbe atitudinea. În fapt, Franţa a susţinut, în primăvara anului 1949, o tutelă italiană asupra Tripolitaniei, unde mai locuiau încă 43 000 de italieni. Dar, mai important încă, s-a realizat un compromis între Bevin şi contele Sforza, ministrul italian al Afacerilor Externe. Acest compromis prevedea ca, în Libia, Italia să capete (începînd din 1951) tutela asupra Tripolitaniei, Franţa asupra Fezzanului, Anglia asupra provinciei Cirenaica, stabilindu-se, totodată, ca după zece ani, Libia să poată deveni independentă, cu acordul ONU; Somalia urma să se afle sub tutela Italiei. Cît priveşte Eritreea, aceasta se împărţea între Etiopia şi Sudan, cu un statut special pentru oraşele Asmara şi Massauah, unde italienii erau numeroşi. Planul Bevin-Sforza a fost acceptat de către comisia politică a Naţiunilor Unite, pe 13 mai 1949, cu 31 de voturi pentru, 12 contra şi 11 abţineri. Însă în plenul Adunării, unde proiectul

trebuia să primească o majoritate de două treimi pentru a fi adoptat, textul a fost respins; s-au obținut 37 de voturi pentru, 14 contra și 7 abțineri. URSS, țările arabe și cîteva țări latinoamericane votaseră contra; și Franța a votat contra proiectului ca întreg, după ce se respinsese tutela italiană asupra Tripolitaniei, cu care era de acord.

Imediat după eșecul planului Bevin-Sforza, în iunie 1949, Anglia a recunoscut dreptul lui Said Idriss (Marele Senussi) de a forma un guvern, pentru a conduce treburile interne ale provinciei Cirenaica. Emirul a revendicat independența pentru toată Libia, sub autoritatea sa. Pe 21 noiembrie 1949, Adunarea Generală a luat, în fine, o decizie. Libia devenea stat independent înainte de 1 ianuarie 1952, cu o Constituție elaborată de reprezentanți ai regiunilor Cirenaica, Tripolitania și Fezzan, reuniți într-o Adunare Națională. Elaborarea acestei Constituții urma să fie supravegheată de către un înalt comisar al Națiunilor Unite, asistat de un consiliu format din zece membri: reprezentanți din Egipt, Statele Unite, Franța, Italia, Pakistan și Regatul Unit, reprezentanți din fiecare dintre cele trei regiuni libiene și un reprezentant al minorităților din Libia. Somalia urma să fie plasată sub tutelă italiană, timp de zece ani, după care devenea independentă.

În decembrie 1950, Adunarea Generală a decis să federalizeze Eritreea și Etiopia, sub Coroana etiopiană, pînă cel tîrziu pe 15 septembrie 1952.

În termeni tradiționali, această soluție era net dezavantajoasă pentru Italia, dar și pentru Franța. Pe de o parte, Franța pierdea, astfel, în 1952, tutela asupra provinciei Fezzan, care îi înlesnea posibilitatea de a supraveghea Sahara, iar pe de altă parte, apărea inconvenientul de a vedea constituindu-se, la porțile Tunisiei, un stat independent, susceptibil să încurajeze sentimentele naționaliste în Protectorat, unde dezvoltarea intelectuală și socială era mult mai pronunțată.

Independența libiană

Independența Libiei a fost pregătită conform planului prevăzut. Pe 25 noiembrie 1950, s-a numit Adunarea Constituantă, cu un număr egal de membri pentru cele trei regiuni. Această Adunare a oferit coroana emirului Senussi. S-a adoptat o Constituție federativă. La 1 aprilie 1951, s-a format un guvern provizoriu. Cu puțin timp înainte de proclamarea independenței, Anglia a obținut, printr-un acord cu premierul guvernului provizoriu libanez, Mohammed Bey Muntasser, dreptul de a păstra bazele din Libia. Libia a fost inclusă în zona „sterling".

Era puțin probabil ca noul stat, vast, dar slab populat (1 140 000 de locuitori), să-și poată găsi singur propriile resurse (cel puțin pînă la descoperirea imenselor zăcăminte de petrol). Anglia se angaja să-și acopere partea de deficit pentru Cirenaica și Tripolitania. Părea sigură de faptul că va putea exercita asupra Libiei o influență preponderentă. Regele Libiei, văzut adesea ca un pandant al lui Abdallah din Transiordania, suveran ca și el al unei țări sărace, dar fidelă alianței cu Anglia, nu era în termeni buni cu Egiptul. Denunțînd

acordul anglo-italian din 1925, Egiptul pretindea zadarnic să i se restituie oaza Djarabub, care reprezintă unul dintre cele mai venerate centre ale confreriei musulmane Senussi. Emirul s-a declarat ostil Ligii Arabe şi secretarului ei general, Azzam Paşa.

Şi Statele Unite au reuşit să-şi menţină bazele din Libia. Franţa a încercat fără succes să încheie un acord similar pentru provincia Fezzan.

VIII. Emanciparea Asiei de Sud-Est

Unul dintre cele mai importante fenomene din perioada ce a urmat înfrîngerii japoneze a fost emanciparea Asiei de Sud-Est. În 1945, în această regiune nu se afla decît un singur stat independent, Thailanda. În cîţiva ani, toate coloniile europene, cu excepţia posesiunilor portugheze Goa şi Timor, şi-au dobîndit independenţa. India britanică a fost împărţită în două dominioane practic independente, India şi Pakistan. Ceylon a devenit tot un dominion, iar Birmania şi-a căpătat independenţa, refuzînd totuşi să intre în Commonwealth. Indochina franceză a fost pentru un timp împărţită în trei „state asociate" în cadrul Uniunii Franceze. Republica Indonezia a rupt toate legăturile cu Olanda. Filipinele au devenit independente faţă de fosta lor metropolă, Statele Unite. În fine, Malaysia a beneficiat de independenţă în 1957. Aşadar, în total, un număr de zece noi state.

Această emancipare nu s-a produs fără dificultăţi. Ea era rezultatul sentimentului naţionalist şi antieuropean al popoarelor asiatice, al promisiunilor făcute în timpul războiului (Marea Britanie, Olanda, Statele Unite), al încurajărilor date de conducătorii militari japonezi în momentul înfrîngerii lor, al sprijinului declarat din partea autorităţilor americane. În ciuda tuturor progreselor înregistrate, Asia de Sud-Est nu era nici pe departe o regiune caracterizată prin stabilitate. India şi Pakistanul s-au aflat în conflict din cauza Caşmirului. Birmania, Malaysia, Indochina şi Filipine au cunoscut războiul civil, fiind pe trei sferturi distruse. În Indonezia, de asemenea, sărăcia s-a agravat.

India şi Pakistanul

Să ne amintim că, în 1942, guvernul britanic a refuzat să acorde Indiei independenţa pe loc, promiţîndu-i însă acest lucru pentru perioada postbelică. Nişte negocieri în acest sens au demarat imediat după înfrîngerea Japoniei. Tratativele s-au dovedit extrem de complicate, avînd în vedere faptul că India constituie un mozaic de rase, limbi şi religii, în care domină un grup hindus şi un grup musulman. Pe de altă parte, începînd din 1857, putem distinge aici două părţi întrepătrunse una cu cealaltă, India britanică propriu-zisă, care era o colonie, şi statele prinţilor, un fel de protectorate britanice. Dificultăţile şi-au făcut apariţia din 1945. În martie 1946, în India, a fost trimisă o misiune compusă din trei miniştri britanici. Aceasta a decis, de comun acord cu viceregele, lord Wavell, să constituie un guvern interimar şi să organizeze alegeri pentru o Adunare Constituantă. În iulie 1946, au avut loc alegerile reprezentanţilor

regionali pentru această Adunare. În India britanică, Partidul Congresului, condus de Nehru, a obţinut 209 locuri, Liga Musulmană 75, alte partide mai mici 14 locuri. Partidul Congresului, susţinut în această privinţă de către lordul Wavell, dorea păstrarea unităţii indiene. Liga Musulmană cerea crearea unui Pakistan independent. Pentru a susţine această politică, musulmanii au organizat, în iulie 1946, o serie de manifestaţii, adesea violente. După ce a acceptat propunerile britanice care vizau formarea unui guvern provizoriu pentru întreaga ţară, Liga Musulmană şi-a schimbat atitudinea. „Renunţăm", a declarat conducătorul ei, Jinnah, „la metodele constituţionale. Nu există nici o speranţă de a putea rezolva problema Indiilor cu calm şi pe cale amiabilă". În august 1946, rebeliunile şi haosul au devenit extrem de grave. S-au înregistat peste 1000 de morţi la Calcutta. Pe 25 august, s-a format un guvern provizoriu sub preşedinţia lordului Wavell, avîndu-l ca vicepreşedinte pe Nehru. Cabinetul amintit era alcătuit din cinci hinduşi, trei musulmani, nemembri ai Ligii Musulmane, patru reprezentanţi ai altor religii. Liga a protestat, la fel ca şi „Intuşabilii" conduşi de dr. Ambedkar, ceea ce a dus la izbucnirea unor noi rebeliuni, în special, la Delhi şi la Bombay. În octombrie, Liga Musulmană a revenit asupra deciziei anterioare şi a acceptat, pe 13 octombrie, să fie reprezentată prin cinci membri în guvernul provizoriu, dar războiul civil s-a intensificat şi peste 6 000 de hinduşi au fost masacraţi de musulmani, în Bengal. O conferinţă între englezi, un sikh, doi hinduşi, doi musulmani, ţinută la Londra (3–9 decembrie) a eşuat complet.

Cînd Adunarea Constituantă s-a reunit pentru prima oară, pe 9 decembrie 1946, la New Delhi, cei 75 de deputaţi ai Ligii au refuzat să participe la şedinţă. În ianuarie 1947, Partidul Congresului a încercat să obţină sprijinul Ligii, acceptînd un proiect britanic conform căruia ţara ar fi urmat să fie divizată în secţiuni care grupau diferitele provincii, fiecare secţiune avînd puterea de a vota Constituţiile provinciilor. Pe 22 ianuarie, Adunarea Constituantă a votat o rezoluţie în favoarea creării unei Uniuni a Indiilor Independente. Liga a refuzat să aprobe această politică. Se ajunsese la o situaţie contradictorie, Liga avînd cinci reprezentanţi în guvern, dar refuzînd să ia parte la lucrările Adunării Constituante. Nehru a cerut demisia celor 75 de aleşi ai Ligii. În acel moment, guvernul britanic a luat o decizie capitală. Pe 20 februarie 1947, şi-a anunţat intenţia de a evacua India cel mai tîrziu în iunie 1948.

Pe 19 aprilie 1947, Partidul Congresului, considerînd că situaţia era fără ieşire, a acceptat, cu aprobarea noului vicerege, lordul Louis Mountbatten, care s-a deplasat la Londra în mai, separarea Indiei în două părţi, India şi Pakistan. S-a admis ca independenţa acestor două noi state să preceadă elaborarea Constituţiilor lor. Mai rămînea de rezolvat dificila chestiune a frontierelor. Problema se punea, în special, pentru Punjab, unde sikhşii refuzau dominaţia musulmană, şi pentru Bengal, unde musulmanii sînt majoritari în est, iar non-musulmanii majoritari la Calcutta. În această privinţă, lordul Mountbatten a jucat un rol de arbitru şi, pe 3 iunie, cu prilejul unei „conferinţe la masa rotundă", desfăşurată la Delhi, planul lui a fost acceptat de Partidul Congresului,

Liga Musulmană şi sikhşi, diverse plebiscite urmînd să precizeze cazurile particulare. Subliniem că Afganistanul rămînea în conflict cu Pakistanul, pe tema populaţiilor pashtu din provinciile aflate în nord-vest. Să mai remarcăm, de asemenea, că nu este exclus ca India să fi sprijinit aceste revendicări. Un tratat de prietenie indo-afgan s-a semnat pe 5 ianuarie 1950. India şi Pakistanul acceptau statutul de dominioane. Retragerea trupelor britanice s-a anunţat pentru 15 august. Regele George al VI-lea înceta, astfel, să mai fie împăratul Indiilor, iar lordul Louis Mountbatten nu mai era vicerege, urmînd să devină „guvernator general" pînă la 31 martie 1948. În realitate, nu a ocupat această funcţie decît pentru India, întrucît în 9 iulie, Liga Musulmană îi ceruse lui Jinnah să devină guvernator general al Pakistanului. Majoritatea prinţilor au acceptat, începînd din iulie, principiul încorporării statelor lor în India.

În urma unei conferinţe a primilor-miniştri ai Commonwealth-ului, întruniţi la Londra, în aprilie 1948, Adunarea Constituantă a Indiei a decis să păstreze India în Commonwealth, în principal, din raţiuni economice şi în ciuda opoziţiei ei faţă de măsurile de discriminare rasială din Africa de Sud. Întrucît India era republică, funcţia de guvernator, ca reprezentant al regelui, urma să se desfiinţeze. India îl accepta pe rege ca simbol al liberei asocieri a naţiunilor membre şi ca şef al Commonwealth-ului, şi nu cum era cazul în celelalte dominioane, ca suveran direct. Odată Constituţia elaborată, Republica Indiană a fost proclamată la New Delhi, pe 26 ianuarie 1950.

Să notăm că una dintre problemele iniţiale ale diplomaţiei indiene a fost chestiunea enclavelor străine: portugheză (Goa, cu peste 600 000 locuitori, majoritatea creştini) şi franceze. Vom vorbi despre asta ceva mai încolo.

Situaţia Caşmirului

După formarea dominionului India şi a dominionului Pakistan, între cele două ţări au apărut grave dificultăţi, dintre care cele mai importante au fost legate de Hyderabad şi de Caşmir. Nizamul din Hyderabad, prinţ protejat sub dominaţie engleză, era musulman; 80% dintre supuşii lui erau hinduşi. Maharajahul din Caşmir era hindus; 77% dintre supuşii lui erau musulmani. Dar, aici, simetria se termina.

Caşmirul este situat în nord-vestul Indiei şi în nordul Pakistanului. Principalele căi rutiere se îndreaptă spre Pakistan, la fel ca şi principalele rîuri, a căror apă este de o importanţă vitală pentru irigarea acestei ţări. Înainte ca soarta Caşmirului să fie decisă, în 1947, nişte locuitori din vest s-au răsculat, susţinuţi de unele triburi nomade venite din Pakistan. S-a declanşat un război civil între trupele maharajahului, refugiat la Jammu, susţinut de Partidul Conferinţei Naţionale din Caşmir (compus din hinduşi, sikhşi şi un anumit număr de musulmani), şi rebeli, care formau *Azad* sau forţele libere din Caşmir. Sandar Ibrahim a fost declarat preşedinte al guvernului provizoriu al *Azad*, susţinut doar de musulmani. Foarte rapid, trupele indiene au sosit la Jammu, dar nu au putut învinge armata *Azad*. Pakistanul nu a trimis oficial trupe, dar a dat totuşi ajutor *Azad*-ului. Din luptă civilă, conflictul căpăta proporţiile unui război nedeclarat între India şi Pakistan.

În decembrie 1947, guvernul Indiei s-a adresat Consiliului de Securitate. Naţiunile Unite au propus un plebiscit, care trebuia precedat de retragerea trupelor indiene şi a triburilor pakistaneze. Cei doi adversari au refuzat, aşa că războiul a continuat. Atunci Naţiunile Unite au numit o comisie, care a sosit pe 7 iulie 1948 la Karachi, după care a fost primită la New Delhi. După lungi negocieri, comisia a reuşit să determine acceptarea unei suspendări a ostilităţilor, care a intrat în vigoare pe 1 ianuarie 1949. Acest armistiţiu s-a aplicat de-a lungul unei linii de demarcaţie acceptată de către cele două părţi. În principiu, această linie era doar provizorie. Trebuia totuşi să aibă loc un plebiscit. India nu era prea favorabilă acestei idei, avînd în vedere majoritatea musulmană. Marea Britanie susţinea punctul de vedere al Indiei, care solicita, înainte de orice plebiscit, dizolvarea armatei *Azad*.

În realitate, existau toate motivele de a crede, începînd din 1952, că linia de demarcaţie actuală era în curs de a deveni o frontieră definitivă. Guvernul Nehru consacrase deja acest fapt, numind în Adunarea indiană 4 reprezentanţi ai Caşmirului. La fel, India a provocat abdicarea maharajahului Hari Singh în favoarea fiului său, mai popular printre musulmani. În felul acesta se operase un partaj.

Situaţia Hyderabadului

În ceea ce priveşte Hyderabadul, problema era diferită. Într-adevăr, acest stat princiar se afla înconjurat din toate părţile de teritoriile Indiei. Pakistanul nu putea veni în ajutorul nizamului şi al populaţiei musulmane de două milioane de locuitori. Cînd independenţa Indiei faţă de Marea Britanie a devenit efectivă, nizamul din Hyderabad s-a proclamat şi el independent. El a început totuşi nişte negocieri cu India, iar pe 29 noiembrie 1947 s-a semnat un acord prin care se menţinea *statu quo*, timp de un an. Dar în statul Hyderabad nu domnea ordinea. Mişcarea *Razakar*, care îi grupa pe musulmani, deţinea puterea, iar Partidul Congresului a fost dizolvat. În districtele Warangal şi Nalgonda au izbucnit revolte comuniste. Pentru India, dar mai ales pentru regiunea Madras, acest lucru reprezenta o gravă primejdie.

India a protestat şi a cerut încorporarea statului în India, controlul Apărării, al Afacerilor Externe, al Comunicaţiilor, al Poliţiei şi formarea unui guvern majoritar hindus. De asemenea, a instituit o blocadă asupra statului. În septembrie 1948, a adresat un apel Consiliului de Securitate. Apoi, India a lansat un ultimatum nizamului, care însă l-a respins. În acel moment, o importantă armată indiană a cotropit ţara, sub conducerea generalului Choudhuri. După patru zile, nizamul a capitulat. S-a format un guvern militar şi s-a trecut la anexarea ţării la India, lăsînd totuşi o anumită autonomie guvernului local. O serie de operaţiuni poliţieneşti, care au durat mai multe luni, au reuşit să elimine parţial revoltele comuniste din nord-est.

Tibetul

Cînd India a devenit independentă pe 15 august 1947, premierul indian, Pandit Nehru, dorea să practice faţă de Tibet o politică asemănătoare cu aceea aplicată tot timpul de englezi: recunoaşterea suveranităţii chineze, dar cu condiţia ca Tibetul să se bucure de autonomie, mai ales în privinţa relaţiilor sale externe. La sfîrşitul anului 1949, funcţionarii chinezi naţionalişti au fost expulzaţi din Lhasa, iar o misiune comercială tibetană, condusă de Tsipon Schagala, a fost trimisă la New Delhi, Washington şi Londra. Tibetul părea să se orienteze spre o independenţă totală. Dar guvernul comunist chinez nu a admis această soluţie. A profitat de rivalitatea tradiţională care există între Dalai Lama din Lhasa şi Pancen Lama de la mănăstirea Tashilhunpo – mai apropiată de graniţele cu China – pentru a constitui un guvern popular tibetan sub autoritatea lui Pancen Lama. Eforturile lui Tsipon Schagala de a obţine o recunoaştere oficială pentru guvernul său şi stabilirea unor relaţii diplomatice au eşuat, din cauză că India şi Anglia nu voiau să supere guvernul comunist chinez, pe care îl recunoscuseră. Cu toate acestea, trupele chineze, care nu staţionau decît în regiunea estică a Tibetului, au primit ordin din partea lui Mao Tzedun, pe 24 octombrie 1950, să atace Lhasa. Tibetul nu era în stare să opună rezistenţă.

Independenţa birmană

După eliberarea de sub ocupaţia japoneză, în Birmania, mişcările naţionaliste şi-au exprimat dorinţa de a obţine, cît mai repede cu putinţă, independenţa completă a ţării.

Pe 17 mai 1945, guvernul britanic a publicat o *Carte albă,* în care declara că scopul său era de a aduce Birmania la faza de *self-government* şi la statutul de dominion. Britanicii îşi propuneau să menţină autoritatea guvernatorului general, conform statutului din 1935, pînă în 9 decembrie 1948, dar să creeze, pe lîngă el, un consiliu executiv cu puteri limitate şi provizorii, pentru ca apoi să procedeze la alegeri generale pentru o Adunare Constituantă. Statele Shan, pe care Japonia le cedase Siamului în 1943, urmau să fie administrate direct de guvernator, pînă în momentul cînd locuitorii lor vor fi în măsură să decidă dacă acceptau să facă parte din Birmania. Guvernatorul britanic, Reginald Dorman-Smith, a plecat din Indii şi a debarcat la Rangoon pe 17 octombrie 1945. Prima lui măsură a fost să numească, aşa cum prevedea *Cartea albă,* un consiliu executiv. Foarte repede, membrii Ligii antifasciste populare pentru libertate, condusă de V. Aung San, au estimat că perioada tranzitorie prevăzută prin *Cartea albă* era prea lungă şi au protestat pe lîngă Hubert Rance, noul guvernator general, în timp ce zona rurală era ocupată de nişte bandiţi înarmaţi *(dacoit).*

Aşadar, guvernul Attlee a decis, în ianuarie 1947, să invite la Londra o delegaţie a liderilor politici birmani. Convorbirile au început pe 13 ianuarie şi s-au soldat cu acordurile anglo-birmane din 27 ianuarie. Aceste acorduri prevedeau alegerea unei Adunări Constituante birmane, în aprilie 1947, con-

form sistemului electoral din 1935. Puterile consiliului executiv urmau să fie sporite, acesta jucînd rolul unui guvern provizoriu, pe care guvernul britanic trebuia să-l trateze „cu aceeaşi consideraţie ca şi pe orice guvern de dominion". Birmania va fi reprezentată la Londra de către un înalt comisar, iar Anglia va favoriza schimbul de misiuni diplomatice între Birmania şi alte ţări şi, de îndată ce va fi posibil, candidatura Birmaniei la Naţiunile Unite. Comandantul-şef britanic din Birmania se va subordona atît guvernatorului, cît şi guvernului birman. Înainte de anexarea la Birmania a regiunilor de graniţă, se va proceda la consultarea populaţiilor locale. Pe de altă parte, în februarie, Aung San a ţinut o conferinţă la Panglong cu reprezentanţii populaţiilor minoritare mai favorabile, pe atunci, englezilor, decît unui guvern birman (shani, shini, kachini; reprezentanţii comunităţii karen nu au participat), pentru a-i face să ia parte la lucrările Adunării Constituante. Acordurile reprezentau un succes pentru Liga Populară a generalului Aung San. Opoziţia, condusă de U-Saw (U-Saw, ţinut prizonier de către englezi în Uganda, din 1942, eliberat în 1946, făcea parte din delegaţia de la Londra. A refuzat să semneze acordul din 27 ianuarie 1947) şi de Ba-Maw, a refuzat în semn de protest să prezinte nişte candidaţi la alegerile din 9 aprilie 1948. Alegerile s-au soldat cu o largă majoritate acordată Ligii Antifasciste Populare (191 de locuri din 210). Pe 16 iunie, Adunarea a proclamat suveranitatea Republicii Independente Birmania. Ea anunţa, astfel, refuzul de a integra Birmania în Commonwealth. Pe 19 iulie, şase miniştri, printre care Aung San, au fost ucişi în timpul unui atentat. Succesorul lui Aung San a fost Thakin-Nu, vicepreşedintele Ligii.

Pe 25 septembrie, s-a votat Constituţia birmană, care acorda o largă autonomie populaţiilor shan, kachin şi karen. La 17 octombrie, s-a semnat tratatul anglo-birman, prin care a fost recunoscută independenţa totală a Birmaniei, care urma să nu mai facă parte din Commonwealth. Pe 6 ianuarie 1948, s-a semnat şi un acord militar între cele două ţări. Trupele britanice urmau să se retragă foarte rapid. Armata birmană va fi instruită de către experţi britanici. Birmania acorda toate înlesnirile forţelor britanice care vor veni să aducă „ajutor şi asistenţă" Birmaniei sau oricărei alte ţări din Commonwealth. În ciuda atacurilor lui Churchill, al cărui tată, lordul Randolph Churchill, adoptase în 1886 actul de anexare a Birmaniei, tratatul din 17 octombrie a fost ratificat de Camera Comunelor, cu 288 de voturi pentru şi 114 contra. Anglia renunţa la o creanţă de 15 milioane dolari şi obţinea asigurarea că interesele sale comerciale şi industriale vor fi protejate. Noul stat a căzut repede pradă unui război civil, guvernul trebuind să lupte atît împotriva comuniştilor, cît şi a populaţiilor karen, care pretindeau o autonomie mai mare. În 1946, populaţia karen ceruse Angliei, drept recompensă pentru serviciile excelente pe care i le adusese în lupta contra Japoniei, ca teritoriul karenilor să constituie un stat, separat de Birmania şi membru al Commonwealth. Pe de altă parte, premierul Thakin-Nu a proclamat că Birmania „voia să urmeze ideologia sovietică" (13 iunie 1948). Dar această tentativă de compromis cu comuniştii nu a avut sorţi de izbîndă. După 1949 şi

în anii următori, rezultatul acestei situații a fost o mare confuzie, agravată în 1950 prin prezența în nordul țării a unor forțe naționaliste chineze, ceea ce a suscitat vii proteste din partea guvernului lui Mao Tzedun.

Independența Filipinelor

Evoluția Filipinelor este destul de asemănătoare cu cea a Birmaniei, atît în perioada ocupației japoneze, cît și după eliberare. Pe 4 iulie, Arhipelagul Filipine a devenit independent, conform documentului *Tydings MacDuffie Act* din 1935. Vicepreședintele Osmena, exilat în SUA în timpul ocupației împreună cu președintele Quezon, devenise președinte la moartea acestuia, pe 1 august 1944. Pe 27 februarie 1945, își făcuse intrarea în Manila, alături de generalul MacArthur. Pe 5 octombrie 1945, Congresul SUA a votat o lege care prevedea plata unei sume de 450 de milioane de dolari pentru reconstrucția Filipinelor. Americanii s-au angajat, pe de altă parte, să acorde filipinezilor libera intrare a produselor lor în SUA, urmată apoi de o evoluție progresivă spre regimul normal al țărilor străine. Un tratat comercial din 1946 a acordat cetățenilor americani aceleași drepturi ca ale filipinezilor în dezvoltarea bogățiilor naturale ale țării. Acest lucru a necesitat o modificare a Constituției filipineze; amendamentul menționat a fost votat pe 15 martie 1947, prin referendum popular. Americanii au primit și privilegii în materie de imigrare. Produsele americane se bucurau de franciză vamală în Filipine (*Well and Trade Act*). SUA au luat în concesiune pe 29 de ani bazele aeriene și navale existente, bucurîndu-se și de dreptul de a înființa altele noi (acordul din 14 martie 1947 reducea numărul bazelor la 15). Pe 21 martie, s-a semnat un pact de apărare reciprocă. Dar, odată cu președinția lui Manuel Roxas (4 iulie 1946–14 aprilie 1948), care colaborase cu japonezii, și cu aceea a succesorului său, Elpidio Quirino (reales în noiembrie 1949), fostele grupări de rezistență antijaponeză, hukbalahapii procomuniști, au declanșat în centrul Luzonului un război civil, care a atins apogeul în 1951–1952. Situația economică, pe de altă parte, era foarte proastă. După trei ani de independență, raportul senatorului Bell, însărcinat de către președintele Truman cu realizarea unei anchete, demonstra că politica de independență nu dăduse încă rezultate prea satisfăcătoare.

Negocierile olandezo-indoneziene

Pe 6 decembrie 1942, regina Wilhelmina promisese crearea unui Commonwealth olandez, care să cuprindă Olanda, Indonezia, Guyana și Curaçao, fiecare parte fiind liberă să-și conducă treburile interne. În momentul înfrîngerii japoneze, trupele engleze au ocupat Indonezia și au rămas acolo pînă în 30 noiembrie 1946. Guvernul colaboraționist al lui Sukarno a fost înlocuit, pe 14 noiembrie 1945, de un cabinet condus de Sjahrir, care nu se amestecase în acțiunile japonezilor. Cu el au fost demarate negocierile olandezo-indoneziene. Spre deosebire de cele petrecute în India și în Birmania, fosta putere colonială a fost supusă unor intense presiuni externe, îndeosebi din partea SUA și a Angliei, neputînd în final să impună soluția pe care o dorea.

Pe 10 februarie 1946, olandezii au făcut o importantă declarație politică. Ei propuneau constituirea unui Commonwealth al Indoneziei, compus din teritorii bucurîndu-se în grade diferite de sistemul *self-government*. Ar fi urmat să se formeze un guvern cu un corp reprezentativ, ales în mod democratic, și în care indonezienii ar fi avut o majoritate substanțială, și un minister condus de un reprezentant al Coroanei. La un nivel superior, ansamblul regatului urma să aibă organe centrale compuse din reprezentanți ai tuturor părților. Naționaliștii indonezieni au respins acest plan, întrucît solicitau, înaintea oricărei negocieri, recunoașterea Republicii Indoneziene ca stat suveran. Mulți dintre naționaliști respingeau ideea unei structuri federale pentru Indonezia și cereau anexarea la Republica Indoneziană a majorității insulelor. Negocierile nu au dus la nici un rezultat. Republica era limitată la Java și la o parte din Sumatra, care reprezintă cele mai populate regiuni. Olandezii au avut posibilitatea să-și restabilească autoritatea și ordinea internă în Borneo, Sulawesi și în celelalte insule. Guvernatorul general Van Mook a convocat o conferință la Malino (insula Sulawesi), iar reprezentanții celorlalte insule, în afară de Java și Sumatra, au acceptat ideea unui guvern federal. După alegerile din Olanda, în august 1946, guvernul a trimis la Java o comisie generală formată din trei membri, pentru a negocia cu conducătorii republicani, sub președinția fostului premier Schermerhorn. Această comisie a sosit la Batavia, la mijlocul lunii septembrie. Discuțiile au început pe 6 octombrie, sub președinția lordului Killearn, comisar britanic. S-au încheiat pe 15 noiembrie 1946, prin acordurile de la Linggadjati (Cheribon).

Prin aceste acorduri, s-a decis ca Olanda să recunoască autoritatea *de facto* a Republicii Indoneziene asupra celei mai mari părți din Java, Madura și Sumatra. Urma să se stabilească o cooperare între guvernul olandez și cel republican, pentru formarea rapidă a unui stat democratic suveran, pe o bază federală, „Statele Unite ale Indoneziei", formate din Republica Indoneziană, Borneo și „Marele Est". Constituirea acestor State Unite ale Indoneziei urma să fie pregătită de o Adunare Constituantă compusă din reprezentanți ai Republicii și ai celorlte teritorii, numiți în mod democratic. Se prevedea ca, deasupra acestui stat federal, să existe o altă federație mai vastă, Uniunea Olandezo-Indoneziană, compusă pe de o parte din Statele Unite ale Indoneziei, iar pe de altă parte din Olanda, Guyana și Curaçao; puterile acestei uniuni ar fi urmat să fie limitate la chestiunile de politică externă, apărare, finanțe, economie și cultură. Statele Unite ale Indoneziei puteau să-și pună propria candidatură la Națiunile Unite.

Acordul acesta trebuia ratificat. Opoziția față de conținutul documentului a fost puternică în Olanda, fiind condusă de fostul premier Gerbrandy. Comitetul Național Central Indonezian, care juca rolul de Parlament pentru Republica Indoneziană, a aprobat acordul, dar votînd o rezoluție favorabilă încorporării celorlalte teritorii în Republică, ceea ce părea a fi în contradicție cu hotărîrile de la Linggadjati. În cele din urmă, pe 28 martie 1947, acordul a fost definitiv semnat la Batavia.

Politica de forță a olandezilor

Au apărut însă imediat o serie de dificultăți legate de interpretarea acordului. Republicanii doreau să diminueze puterile guvernatorului olandez. Rezultatul acestor disensiuni a fost decizia olandezilor de a întreprinde o „operațiune polițienească", pe 20 iulie 1947. Olandezii nu luaseră în calcul reacția celorlalte state, îndeosebi Anglia, India, Australia. Ultimele două au făcut apel la Consiliul de Securitate; guvernele olandez și cel indonezian au acceptat arbitrajul Statelor Unite, iar încetarea focului a fost proclamată pe 4 august. Operațiunile au continuat însă, iar, pe 9 august, guvernul Van Mook a declarat că întreg teritoriul ocupat de către trupele olandeze va fi plasat sub suveranitatea Olandei. Ceva mai tîrziu, pe 23 septembrie, guvernul olandez a propus crearea unor administrații autonome, independente față de Republică, în teritoriile ocupate. Republicanii au pierdut și coasta estică a Sumatrei, cu importantul centru economic Palembang. Atunci, olandezii i-au convocat la Batavia pe reprezentanții celor zece teritorii indoneziene, iar aceștia au solicitat crearea imediată a Statelor Unite ale Indoneziei, din care Republica era invitată și ea să facă parte (4 ianuarie 1948). Era, se părea, triumful politicii olandeze, care spera să-i domine pe republicani grație structurii federale a Statelor Unite ale Indoneziei și a sprijinului statelor mai mici, pe care naționaliștii le considerau absolut artificiale. Pe 13 ianuarie, la Batavia, s-a format un Consiliu Provizoriu al Indoneziei. În același timp, Comisia de Bune Oficii a ONU, formată din reprezentanți ai SUA, Belgiei și Australiei, s-a reunit la bordul vasului american *Renville*. Între 14 și 19 ianuarie, s-au semnat cîteva acorduri, care modificau acordurile de la Linggadjati într-un sens favorabil olandezilor. Pe 2 februarie 1948, noul premier indonezian, Hatta, a anunțat că va aplica integral aceste acorduri. Consiliul Provizoriu a fost înlocuit cu un Consiliu Federal al Indoneziei, care trebuia să își exercite puterile pînă în ianuarie 1949, dată la care Statele Unite ale Indoneziei urmau să devină stat suveran. Guvernatorul Van Mook era președintele guvernului. Noua Constituție a fost promulgată pe 20 septembrie 1948.

Dar, noul act fundamental era deja depășit de evenimente. În Java aveau loc rebeliuni comuniste. Delegația republicană la Batavia (numită de atunci înainte Djakarta de către indonezieni) refuzase să voteze Constituția și refuza ferm să adere la Uniune, în ciuda intervenției mai multor miniștri olandezi. Pe 10 noiembrie, guvernatorul general Van Mook și-a dat demisia, iar Beel, fost premier, a fost numit înalt reprezentant al Coroanei în Indonezia. Refuzul guvernului republican de a adera la Constituție a determinat, pe 18 decembrie 1948, declanșarea de către olandezi a încă unei „operațiuni polițienești", care s-a soldat cu arestarea președintelui Sukarno, a primului-ministru Hatta, precum și cu ocuparea capitalei republicane Djakarta și a multor altor orașe.

Independența Indoneziei

Această operațiune a fost nefastă pentru politica olandeză. Comisia de bune oficii a aruncat întreaga răspundere asupra guvernului olandez. Celelalte state indoneziene, deși supuse strict influenței olandeze, au protestat totuși. Nehru a anunțat, pe 2 ianuarie 1949, următoarea reuniune a congresului panasiatic de la New Delhi. Acest congres, la care participau Turcia, țările arabe, Iranul, Afganistanul, Pakistanul, Ceylon și Australia, a cerut revenirea la Republica Indoneziană a tuturor teritoriilor sale și retragerea trupelor străine. Pe 7 ianuarie, Consiliul de Securitate a intervenit și a preconizat, pe 21 ianuarie, formarea unui guvern provizoriu înainte de 15 martie, alegeri înainte de 15 octombrie, transferarea puterilor către Statele Unite ale Indoneziei, înainte de 1 iulie 1950. Sub amenințarea ruperii relațiilor cu ONU, guvernul olandez, profund vexat, a acceptat să reia negocierile. A trebuit să admită restabilirea republicii în Djakarta, iar apoi eliberarea conducătorilor republicani. În schimb, republicanii au acceptat să participe la o conferință la Haga, cu toate părțile implicate. Au reușit să-i atragă de partea lor pe conducătorii celorlalte cincisprezece teritorii și state autonome, pe care olandezii speraseră să se poată bizui, și au adoptat cu aceștia o atitudine comună.

Conferința s-a desfășurat la Haga, între 23 august și 2 noiembrie 1949. Aici, s-au luat următoarele decizii:

– Transferarea suveranității către Republica Statelor Unite ale Indoneziei, cuprinzînd Republica Indoneziană și paisprezece alte teritorii sau state autonome, statutul Noii Guinee fiind aparte*

– Crearea Uniunii Olandezo-Indoneziene, sub înalta autoritate a Coroanei olandeze. Se prevedea o colaborare ca între două state independente, în special, în domeniul apărării și al relațiilor internaționale. Urma să existe un secretariat permanent și cel puțin două conferințe anuale ale miniștrilor. Se înființa și o curte de arbitraj.

– Încheierea unui acord economic și financiar între diverșii membri ai Uniunii.

– Retragerea trupelor olandeze.

Pe 27 decembrie, regina Juliana a semnat transferarea suveranității olandeze către noul stat. Indonezia devenise independentă. În august 1950, a renunțat la structura federală preconizată de către olandezi și și-a luat numele de Republica Indonezia. Uniunea Olandezo-Indoneziană a dispărut.

Problema Indochinei

Inițial, în 1945, situația din Indochina era comparabilă cu cea din Indonezia: această țară, unde japonezii autorizaseră într-un tîrziu formarea unui guvern „independent", a fost ocupată militar, după înfrîngerea japoneză, de

---

* O conferință cu privire la Noua Guinee occidentală sau Irian, la Haga, în decembrie 1950, a eșuat. Olandezii voiau să-și păstreze suveranitatea asupra acestui teritoriu. Indonezia a afirmat că teritoriul respectiv era indonezian. Problema nu s-a rezolvat decît în 1962, cînd Olanda a renunțat la orice revendicare.

forţe non-franceze – chineze, la nord de paralela 16°, britanice, în sud. Francezii, sub comanda generalului Leclerc, care vedea cu realism vigoarea naţionalismului vietnamez, au reuşit rapid să ia locul britanicilor în sudul ţării, în Cochinchina. La nord, forţele chineze ale generalului Lu Han au jefuit teritoriul. Din septembrie 1945, Viet-Min sau Liga pentru Independenţa Vietnamului a instalat la Hanoi un guvern care l-a înlocuit pe cel al împăratului Bao Dai. Guvernatorul francez l-a trimis în calitate de înalt comisar pe amiralul Thierry d'Argenlieu, mult mai favorabil decît Leclerc unei politici de recucerire. Franţa a semnat cu China, pe 28 februarie 1946, un acord prin care, în schimbul unor concesiuni asupra căii ferate din Yunnan şi al unor privilegii pentru etnicii chinezi din Indochina, chinezii promiteau să-şi retragă trupele din Tonkin şi din Laos.

Indochina franceză cuprindea, în afară de Vietnamul divizat în două protectorate (Tonkin şi Annam) şi o colonie (Cochinchina), două ţări locuite de populaţii non-vietnameze, Laos şi Cambodgia. Cum aceste două ţări manifestau prudenţă faţă de ambiţiile vietnameze, Franţa nu a întîmpinat nici un fel de greutate în a semna cu ele un *modus vivendi* (7 ianuarie 1946, cu Cambodgia, 27 august, cu Laos), prin care recunoştea autonomia lor în cadrul Uniunii Franceze şi a Federaţiei Indochineze. Cu Vietnamul, negocierea a fost mai dificilă. Guvernul lui Ho Şi Min, în care influenţa comunistă creştea necontenit, a acceptat să semneze, pe 6 martie 1946, graţie eforturilor reprezentantului francez local, Jean Sainteny, un acord prin care se permitea trupelor franceze să reocupe Tonkinul. Franţa recunoştea Republica Vietnam ca stat liber, cu guvern, parlament, armată şi finanţe proprii, ca parte constitutivă a Federaţiei Indochineze şi a Uniunii Franceze. Un referendum urma să decidă dacă şi Cochinchina se alătura sau nu statului vietnamez. Amiralul Thierry d'Argenlieu a încercat să influenţeze această viitoare hotărîre a poporului, creînd un guvern provizoriu pentru Cochinchina, care a fost prezent, la fel ca şi Laos şi Cambodgia, la o conferinţă desfăşurată la Dalat, începînd din aprilie 1946. Această măsură a fost considerată de Republica Vietnam ca o încălcare a acordului din 6 martie 1946. Totuşi, la încheierea conferinţei, care s-a ţinut la Fontainebleau, în septembrie 1946, Ho Şi Min a semnat un *modus vivendi*, care prevedea egalitatea în drepturi a cetăţenilor celor două ţări, Franţa şi Vietnam, recurgerea cu prioritate la serviciile unor consilieri francezi, crearea unei unităţi monetare şi vamale în Indochina, stabilirea unei reprezentări consulare a Vietnamului în ţările vecine. Această situaţie nu a fost de durată. Începînd din septembrie 1946, s-au produs o serie de tulburări; francezii au căutat să se impună cu forţa la Haifung, după un violent bombardament. Pe 19 decembrie 1946, Viet-Min-ul, estimînd că Thierry d'Argenlieu nu ducea o politică sinceră, a declanşat în Tonkin, iar apoi în Cochinchina, un război necruţător împotriva francezilor, însoţit de o puternică represiune contra adversarilor comunismului. Guvernul socialist al lui Léon Blum a decis să reacţioneze, aşa că a urmat un război. Amploarea acestei confruntări armate, duritatea ei, preţul pe care Franţa trebuia să-l plătească pentru asta au determinat guvernul de la Paris să-şi

modifice progresiv politica şi să lichideze aproape complet urmele suveranităţii sale în Indochina. Din război colonial, războiul din Indochina s-a transformat în război comunist. Această transformare a determinat un reviriment profund al politicii americane care, favorabilă iniţial lui Ho Şi Min, a acordat ajutor Franţei sub formă de armament, mai ales, din iunie 1950. Să ne rezumăm a contura principalele etape ale acestei evoluţii.

Nu era cazul ca francezii să-şi restabilească o suveranitate directă în Indochina. Înalţii comisari care i-au urmat amiralului Thierry d'Argenlieu, Emile Bollaert, apoi, Léon Pignon, şi-au dat seama perfect de acest lucru. Dificultatea era de a găsi o personalitate vitenameză suficient de reprezentativă şi de a-i face concesiile pe care le solicitau naţionaliştii vietnamezi necomunişti. Se spera ca astfel să se poată atrage cea mai mare parte a adepţilor frontului Viet-Min. Au fost demarate negocieri cu fostul împărat Bao Dai. Acestea au debutat printr-o întrevedere între suveran şi Bollaert, în Golful Along, în decembrie 1947. Cu acest prilej, generalul Xuan a format un guvern central al Vietnamului. Pe 6 iunie 1947, Bollaert a semnat cu generalul Xuan un protocol, prin care Vietnamului i se promitea „independenţa" şi dreptul de autodeterminare teritorială. Apoi, pe 8 martie 1949, odată lămurită chestiunea alipirii Cochinchinei la Vietnam, un schimb de scrisori între Bao Dai şi Vincent Auriol, ca preşedinte al Uniunii Franceze, a confirmat următoarele decizii:

– Unirea celor „3 Ky", adică Tonkin, Annam şi Cochinchina, în sînul Vietnamului.

– Independenţa Vietnamului ca stat asociat în cadrul Uniunii Franceze.

– Reprezentanţe diplomatice proprii pentru Vietnam în Indii, la Vatican, în Siam. Reprezentanţii diplomatici ai ţărilor străine în Vietnam urmau să se acrediteze atît pe lîngă guvernul vietnamez, cît şi pe lîngă Uniunea Franceză. Franţa promitea să susţină candidatura noului stat la Organizaţia Naţiunilor Unite.

– Vietnamul va avea propria armată. Armata Uniunii Franceze va putea staţiona în anumite baze.

– Vietnamul se va bucura de o libertate completă în domeniul cultural.

– Vietnamul se angaja să rămînă membru al Uniunii Franceze.

Acorduri similare s-au semnat pe 19 iulie, cu Laos, şi pe 8 noiembrie, cu Cambodgia. Aceste acorduri au fost ratificate la 29 ianuarie 1950 de către Adunarea Naţională Franceză. Ele au permis guvernului francez, în 1950 şi în 1951, să transfere către guvernele statelor asociate unele puteri care îi mai rămîneau. În timp ce, în ianuarie 1950, URSS şi China comunistă recunoşteau *de jure* guvernul lui Ho Şi Min, pe 7 februarie, Marea Britanie şi Statele Unite au anunţat că recunoşteau guvernul lui Bao Dai, precum şi guvernele din Laos şi Cambodgia. Alte ţări, cu deosebire Australia şi Noua Zeelandă, le-au urmat exemplul.

Situaţia fiind provizoriu reglementată pe plan politic, punctul de vedere militar a devenit preponderent. Forţele franco-vietnameze au suferit un grav eşec în octombrie 1950, în regiunea nordică, aproape de Langson. Frontul

Viet-Min, sigur pe sprijinul comuniştilor, avea posibilitatea de acum înainte de a se prezenta pe cîmpul de luptă cu forţe armate moderne şi de a completa tactica de gherilă prin operaţiuni de mare anvergură. Pentru a reacţiona contra acestei noi situaţii, guvernul l-a numit ca înalt comisar al Franţei în Indochina pe un conducător militar prestigios, generalul de Lattre de Tassigny. Inspirînd încredere trupelor şi adoptînd o strategie nouă, acesta a restabilit momentan situaţia, dar nu a reuşit să definitiveze victoria înainte de a muri (ianuarie 1952). În primăvara anului 1952, guvernul francez era decis să continue politica de susţinere a lui Bao Dai, la fel ca şi efortul financiar presupus de aceasta. Atitudinea francezilor se explica prin faptul că întreg viitorul Uniunii Franceze părea să depindă de deznodămîntul războiului din Indochina. Acesta a fost sensul declaraţiilor făcute de către noul înalt comisar al Franţei în Indochina, Letourneau, în aprilie 1952. Ajutorul militar crescut din partea Statelor Unite, obţinut de generalul de Lattre de Tassigny, în septembrie 1951, precum şi sporirea efectivelor şi a armamentului armatei naţionale vietnameze constituiau cele două coordonate ale situaţiei la acea dată. Franco-vietnamezii ocupau ferm delta tonkineză, lăsînd frontul Viet-Min stăpîn pe restul Tonkinului şi pe nordul Annamului. Dimpotrivă, în sudul Annamului, în Cochinchina, în Laos şi în Cambodgia, Viet-Min nu putea întreprinde decît acţiuni de gherilă sau sabotaje.

IX. Situaţia din Coreea

Coreea sub ocupaţie şi paralela 38°

Începînd din iunie 1950, Coreea avea să devină teatrul unui conflict armat între cele două blocuri, a căror formare am descris-o mai sus. Am văzut deja că, în 1945, la Yalta şi la Potsdam, se decisese ca teritoriul Coreei să fie eliberat de sub dominaţia Japoniei, care se exercita din 1910. La Yalta, s-a mai precizat că ruşii vor ocupa nordul ţării, iar americanii sudul. La Potsdam, şefii de stat-major au ales ca linie de demarcaţie paralela 38°, fără nici o intenţie politică; era vorba despre o simplă delimitare între cele două armate de ocupaţie. Pe 12 august 1945, cu două zile înainte de cererea de capitulare a Japoniei, ruşii ocupau Coreea de Nord. Pe 8 septembrie, americanii au primit capitularea forţelor japoneze, la sud de această linie.

Se punea problema de a şti ce avea să se întîmple cu Coreea. Încă din 1943, preşedintele Roosevelt se gîndea să pună Coreea sub tutelă internaţională. În mai 1945, cu prilejul unei întrevederi cu Harry Hopkins, reprezentantul personal al preşedintelui Truman, Stalin a acceptat ideeea unei tutele exercitate de Statele Unite, Marea Britanie, China şi URSS. Conferinţa miniştrilor Afacerilor Externe reunită la Moscova în decembrie 1945 a oficializat această decizie.

Comisia mixtă ruso-americană

De aici, încep şi dificultăţile. La Conferinţa de la Moscova se decisese crearea unei Comisii mixte ruso-americane, care avea sarcina de a intra în contact cu partidele democratice şi cu organismele sociale din Coreea, pentru a

ajuta la formarea unui guvern provizoriu în Coreea. Acest guvern urma să fie plasat sub tutela celor patru puteri, pe o durată de cinci ani. Toate partidele coreene au protestat prompt împotriva ideii de tutelă şi au cerut independenţa fără întîrziere. Totuşi, partidul comunist şi-a schimbat brusc atitudinea şi a devenit adeptul tutelei. Această evoluţie a dat posibilitatea Uniunii Sovietice să ceară ca, în mod expres, Comisia mixtă să nu consulte decît partidele favorabile deciziilor Moscovei. Dimpotrivă, Statele Unite propuneau să fie consultate toate partidele care nu vor pune la cale manifestaţii împotriva Comisiei mixte. A fost imposibil să se ajungă la un acord în această privinţă. De asemenea, pentru a forma guvernul provizoriu, Statele Unite propuneau alegerea, prin sufragiu universal, a unor legislaturi provizorii în fiecare dintre cele două zone. Aceste legislaturi ar fi urmat să aleagă apoi un guvern provizoriu pentru toată Coreea. URSS preconiza, dimpotrivă, convocarea unei „Adunări Populare" unice pentru toată ţara, reprezentînd partidele şi organizaţiile democratice favorabile acordului de la Moscova şi avînd peste 10 000 de membri. Nordul şi Sudul ar fi urmat să aibă un număr egal de reprezentanţi.

Intervenţia Naţiunilor Unite

În faţa acestui dublu impas, guvernul american a propus, în august 1947, ca problema să fie supusă spre dezbatere semnatarilor acordului de la Moscova. China şi Marea Britanie au acceptat. URSS a refuzat, sub pretext că această Comisie mixtă ruso-americană era perfect capabilă să-şi îndeplinească sarcina. Atunci, Statele Unite au adus chestiunea în faţa Adunării Generale a Naţiunilor Unite. URSS a protestat, pe motiv că o problemă referitoare la lichidarea războiului nu era de competenţa Naţiunilor Unite. Pînă la urmă, a acceptat totuşi această competenţă, dar a solicitat convocarea unor reprezentanţi ai Coreei de Nord şi ai celei de Sud. Adunarea Generală s-a opus acestui lucru, iar URSS, împreună cu aliaţii ei, au decis ca din acel moment să nu mai participe la discuţii şi nici la vot. Cu 43 de voturi pentru, nici un vot contra şi 6 abţineri, Adunarea Generală a ONU a hotărît înfiinţarea unei Comisii Provizorii a Naţiunilor Unite pentru Coreea, care să aibă sarcina de a înlesni constituirea unui guvern naţional coreean, după alegeri, şi de a accelera evacuarea forţelor de ocupaţie. Comisia urma să fie alcătuită din reprezentanţi ai următoarelor ţări: Australia, Canada, China, Franţa, India, Filipine, San Salvador, Siria şi Ucraina. Aceasta din urmă a refuzat să ia parte la lucrări.

Constituirea celor două state coreene

În realitate, Comisia Provizorie a Naţiunilor Unite nu şi-a putut desfăşura activitatea decît în Coreea de Sud, văzîndu-se nevoită să lase deoparte Coreea de Nord. Pe 10 mai 1948, după ce Comisia a constatat că în Coreea de Sud domnea o atmosferă suficient de liberală, au avut loc alegeri; Asociaţia Naţională pentru realizarea rapidă a independenţei coreene a obţinut majoritatea locurilor, iar conducătorul ei, Syngman Rhee (Li Sîn Man), a format guvernul.

În acelaşi timp, în Coreea de Nord, un Consiliu al Poporului a constituit un comitet executiv, prezidat de generalul Kim Ir Sen. Acest comitet a pregătit un proiect de Constituţie. În august 1948, s-a ales o Adunare a Poporului din toată Coreea. Reprezentanţi din Coreea de Sud, firește comuniști sau simpatizanţi, au participat şi ei la alegeri. Adunarea număra 300 de membri pentru Coreea de Sud şi 212 pentru Coreea de Nord. Pe 9 septembrie 1948, Adunarea a numit guvernul Republicii Populare Coreene, care a fost imediat recunoscut de către URSS şi democraţiile populare (inclusiv Iugoslavia), şi în august 1950 de către Republica Populară Chineză.

Comisia Provizorie a Naţiunilor Unite a propus să fie recunoscută Coreea de Sud; URSS a propus să fie recunoscută Coreea de Nord. Consiliul de Securitate, ca urmare a vetourilor sovietic şi american, a refuzat să primească în ONU pe vreunul dintre cele două state propuse (începutul anului 1949). Totuşi, guvernul Coreei de Sud a fost recunoscut de către numeroase naţiuni, printre care Statele Unite şi China naţionalistă. Comisia Provizorie a fost înlocuită printr-o Comisie Permanentă a Naţiunilor Unite pentru Coreea, în decembrie 1948 (dintre membrii Comisiei Provizorii, doar Canada şi Ucraina nu făceau parte din noua Comisie). În decembrie 1948, sovieticii au anunţat că îşi retrăseseră trupele de ocupaţie. În ciuda opiniei Comisiei, care considera că ar fi imprudent să se evacueze Coreea de Sud înainte de realizarea unificării, Statele Unite au procedat la fel şi, în iunie 1949, nu mai rămînea decît o misiune militară de 500 de membri.

Astfel, în linii mari, în Coreea lucrurile au evoluat ca în Germania. O linie de demarcaţie militară devenise, din cauza incompatibilităţii punctelor de vedere, o frontieră aproape de netrecut, limita însăşi a „cortinei de fier". De o parte şi de cealaltă a acestei limite se formaseră două guverne diferite şi ostile, unul patronat de URSS, celălalt de Statele Unite. Principala diferenţă faţă de situaţia din Germania era că în aceasta, Statele Unite şi Aliaţii lor occidentali menţineau forţe de ocupaţie, în timp ce din Coreea evacuaseră practic toate trupele. Nu încape îndoială că acesta a şi fost motivul pentru care situaţia din Coreea s-a agravat brusc.

Declanşarea războiului din Coreea şi activitatea Consiliului de Securitate

În cîteva rînduri, în ianuarie şi în mai 1950, autorităţile militare sud-coreene au avertizat pe autorităţile americane şi Comisia Naţiunilor Unite în privinţa iminenţei unei agresiuni nord-coreene. În regiunea paralelei 38°, se produceau constant acţiuni de gherilă.

Pe 25 iunie, forţele nord-coreene au traversat paralela 38° pe toată lungimea şi, deşi URSS a declarat că agresiunea venea din partea sud-coreenilor, amploarea operaţiunilor întreprinse de nord-coreeni dovedeşte indubitabil că au fost premeditate şi pregătite cu multă meticulozitate.

Nu vom povesti operaţiunile militare, ci ne vom rezuma să notăm repercusiunile crizei astfel declanşate asupra relaţiilor internaţionale. Care avea să fie reacţia Statelor Unite, fostă forţă de ocupaţie, şi a Consiliului de Securitate? Pe 25 iunie (ora New Yorkului; era 26 iunie, ora Coreei), guvernul american l-a rugat pe secretarul general al Naţiunilor Unite să convoace imediat Consiliul de Securitate. Acesta s-a reunit fără întîrziere. Să ne amintim că guvernul sovietic refuza să participe la dezbaterile Consiliului şi decisese să nu facă acest lucru, pînă ce China comunistă nu obţinea locul permanent, ocupat în continuare de China naţionalistă. Reprezentantul sovietic, Malik, declarase cu acest prilej că URSS nu va recunoaşte legalitatea nici unei decizii luate cu participarea reprezentantului Gomindanului. Graţie absenţei Uniunii Sovietice de la lucrări, Consiliul de Securitate a fost în măsură să ia decizii fără să se lovească de un veşnic veto. Guvernul american a propus o rezoluţie care să condamne „atacul armat lansat împotriva Republicii Coreea de către forţele nord-coreene", considerîndu-l drept o violare a păcii; rezoluţia mai cerea încetarea imediată a ostilităţilor şi retragerea invadatorilor la nord de paralela 38°. De asemenea, se cerea membrilor Naţiunilor Unite să sprijine punerea în aplicare a acestei rezoluţii şi să nu acorde asistenţă autorităţilor nord-coreene. Doar reprezentantul iugoslav s-a opus acestei rezoluţii, în afară de punctul care prevedea încetarea imediată a ostilităţilor. O propunere iugoslavă care viza convocarea unui reprezentant al Coreei de Nord a fost respinsă cu 6 voturi pentru, 1 vot contra şi 3 abţineri (Egipt, India şi Norvegia).

Intervenţia americană

În paralel cu aceste dezbateri, guvernul american a luat la rîndul său mai multe iniţiative capitale. L-a autorizat pe generalul MacArthur, comandant suprem pentru Puterile Aliate în Japonia, să furnizeze echipament militar sud-coreenilor. Apoi, după primirea unui mesaj, pe 26 iunie, din partea Adunării Naţionale Coreene, care cerea un sprijin sporit, pe 27 iunie, preşedintele Truman a ordonat forţelor aeriene şi navale americane să vină în ajutorul guvernului sud-coreean.

Consiliul de Securitate s-a reunit din nou pe 27 iunie. Primise mai multe rapoarte de la Comisia Naţiunilor Unite pentru Coreea, care confirmau caracterul agresiv al acţiunii nord-coreene. Statele Unite au cerut Consiliului de Securitate să voteze sancţiuni împotriva Coreei de Nord. Consiliul a adoptat această rezoluţie; Iugoslavia a votat contra, iar India şi Egiptul s-au abţinut. La două zile după aceea, India a revenit asupra acestei decizii, iar Egiptul a comunicat că era favorabil sancţiunilor, dar că, în principiu, hotărîse să se abţină în toate cazurile similare. URSS a protestat violent contra acestor rezoluţii, pe care le-a declarat ilegale.

Pe 29 iunie, preşedintele Truman a adoptat o decizie şi mai importantă. A autorizat aviaţia americană să atace obiectivele din Coreea de Nord; i-a permis generalului MacArthur să debarce în Coreea unităţi terestre şi a proclamat blocada întregii coaste a Coreei. Alte ţări au promis şi ele ajutor militar. Rămînea

de reglementat problema comandamentului. Pe 7 iulie, Consiliul de Securitate a adoptat o rezoluţie prin care Statele Unite erau rugate să-l desemneze pe comandantul forţei unificate a Naţiunilor Unite; această armată urma să fie autorizată să utilizeze drapelul Naţiunilor Unite, simultan cu drapelele fiecăruia dintre statele care trimiseseră contingente. Rezoluţia a fost votată cu 7 voturi pentru; Egiptul, India şi Iugoslavia s-au abţinut. Înţelegînd ce avantaje tactice aveau Statele Unite de pe urma lipsei unui delegat sovietic în Consiliul de Securitate, URSS a decis să permită reprezentantului său, Malik, să participe din nou la lucrări, începînd cu data de 1 august. Era, de fapt, chiar rîndul lui Malik de a prelua preşedinţia Consiliului de Securitate.

Războiul din Coreea pînă la intervenţia chineză

Putem distinge trei faze în conflictul coreean:

– pînă la intervenţia chineză;

– de la intervenţia chineză pînă la revocarea generalului MacArthur (aprilie 1951);

– după revocarea generalului MacArthur.

În timpul primei părţi a războiului, americanii, susţinuţi de majoritatea ţărilor din ONU, au subordonat toate chestiunile politice celor militare. Se punea problema, mai întîi, de a rezista pe un cap de pod, aşteptînd sosirea întăririlor. Pe 19 iulie, preşedintele Truman, într-un mesaj adresat Congresului, a cerut noi credite „pentru a face faţă", cum spunea el, „noilor exigenţe ale forţei noastre militare". De aceea, Statele Unite nu au acordat prea multă importanţă primelor tentative de pace, care au fost făcute, mai ales de către Nehru, pe 13 şi 16 iulie 1950. În mesaje adresate lui Stalin şi preşedintelui Truman, Nehru se străduia să propună un fel de tîrg: primirea Republicii Populare Chineze în ONU în schimbul unei reglementări satisfăcătoare a conflictului. Stalin admitea o reglementare a conflictului de către Consiliul de Securitate, care cuprindea efectiv cele Cinci Mari Puteri, adică, potrivit lui, inclusiv China comunistă. La rîndul lor, Statele Unite menţineau refuzul intrării Chinei comuniste în ONU. Se pare că o parte importantă a opiniei publice americane s-a orientat atunci spre o atitudine „realistă" şi a decis să accepte riscul unui război general, decît să se lase antrenată spre o politică de concesii analoagă *appeasement*-ului (conciliatorism) din anii 1936–1939. O a doua tentativă indiană, în august, care urmărea încredinţarea sarcinii de mediatori membrilor nepermanenţi ai Consiliului de Securitate, nu s-a bucurat nici ea de mai mult succes.

În septembrie, forţele Naţiunilor Unite, plecînd de la capul de pod unde se repliaseră, au trecut la ofensivă. În octombrie, a apărut o nouă problemă: era bine ca forţele Naţiunilor Unite să treacă paralela 38° şi să transforme astfel un război purtat pentru apărarea Coreei de Sud într-o acţiune politică menită să unifice Coreea? Franţa şi Marea Britanie, în strîns contact cu India, erau ostile depăşirii paralelei 38°, gest ce ar fi putut servi drept pretext pentru o intervenţie chineză sau chiar sovietică. Dimpotrivă, preşedintele Republicii Coreea de Sud,

Syngman Rhee, era foarte favorabil trecerii acestei „frontiere artificiale". Pe 7 octombrie, Adunarea Generală a Naţiunilor Unite, cu 47 de voturi pentru, 5 contra (blocul sovietic) şi 7 abţineri, a adoptat un plan de pace în Coreea, propus de Anglia, sugerînd în special alegeri libere sub auspiciile ONU, pentru crearea unui guvern coreean unificat. Un proiect sovietic a fost respins cu 46 de voturi, 5 voturi contra şi 8 abţineri. Un proiect tranzacţional al Indiei a fost şi el respins cu 32 de voturi, 24 contra şi 3 abţineri.

După un ultimatum (rămas fără răspuns) adresat guvernului nord-coreean, generalul MacArthur a ordonat trupelor sud-coreene, întîi, iar apoi trupelor Naţiunilor Unite, să treacă paralela 38°, începînd cu data de 7 octombrie, în ciuda opoziţiei ferme a Indiei. Pe de altă parte, Organizaţia Naţiunilor Unite, contrar generalului MacArthur, era foarte defavorabilă guvernului Syngman Rhee, acuzat de a fi prea puţin democratic, fiind susţinut de o poliţie de stat extrem de brutală. Aşadar, Comisia pentru Coreea propunea să nu i se încredinţeze guvernarea Coreei de Nord eliberate.

A doua fază: intervenţia chineză

Marşul forţelor lui MacArthur în Coreea de Nord a fost extrem de rapid. Dar lucrul de care se temeau adversarii depăşirii paralelei 38° nu a întîrziat să se producă. Pe 16 octombrie, forţe chineze organizate, prezentate oficial drept „voluntari", au început să treacă fluviul Yalu, care marchează graniţa dintre Manciuria şi Coreea, pentru a veni în ajutorul trupelor nord-coreene învinse. Pe 8 noiembrie, Statele Unite au protestat pe lîngă Consiliul de Securitate împotriva acestei noi acţiuni. În cîteva zile, începînd din 25 octombrie, intervenţia chineză a schimbat complet situaţia. Forţele Naţiunilor Unite, care ajunseseră aproape de Yalu, au trebuit să se replieze în pripă, pentru a evita încercuirea elementelor lor avansate.

Este dificil de ştiut dacă intervenţia chineză avusese loc cu acordul guvernului sovietic. În orice caz, delegatul sovietic în Consiliul de Securitate a anunţat că se va folosi de veto în faţa unei rezoluţii americane, susţinute de Franţa, Anglia şi alte trei state membre, prin care li s-ar cere chinezilor să-şi retragă trupele din Coreea. Totuşi, MacArthur, odată depăşită faza de surprindere iniţială, a ordonat trupelor sale să reia ofensiva spre Yalu şi a declarat: „Le-am promis soldaţilor americani să-i trimit acasă înainte de Crăciun, şi mă voi ţine de cuvînt" (20 noiembrie 1950).

Acest optimism nu a fost de durată. La sfîrşitul lunii noiembrie, întăriri chineze foarte importante, cuprinzînd aproximativ douăzeci de divizii, au lansat o puternică ofensivă şi din nou americanii a trebuit să bată în retragere. Pe 1 decembrie, MacArthur a declarat că situaţia se modificase din cauza intervenţiei chineze care fusese pregătită, la adăpost de orice atac, în spatele unei frontiere politice inviolabile. MacArthur sugera astfel, în termeni voalaţi, ca Naţiunile Unite să-l autorizeze să atace, prin bombardamente aeriene, chiar China comunistă. Această declaraţie a provocat o gravă îngrijorare în lumea întreagă. Dacă totuşi intervenţia chineză era, de fapt, preludiul la o intervenţie sovietică

în Asia sau chiar preludiul declanşării războiului în Europa, exact în momentul în care forţele americane erau angajate în luptă în Extremul Orient, fiind totodată încă prea slabe pentru a mai putea trimite efective şi pe alte fronturi?! Sosirea la Lake-Success a unui reprezentant comunist chinez, Wu Hsiu-şuan, la sfîrşitul lunii noiembrie, nu a făcut decît să demonstreze intransigenţa Beijingului. Delegatul chinez condiţiona încetarea focului de revenirea, în prealabil, la linia de demarcaţie reprezentată de paralela 38°, de retragerea americanilor din Taiwan şi de admiterea Chinei comuniste în Organizaţia Naţiunilor Unite. Se pare că, în acel moment, preşedintele Truman s-a gîndit la posibilitatea de a utiliza bomba atomică împotriva chinezilor. În aceste condiţii dramatice, în timp ce se precipita retragerea spre sud, Attlee a decis să se deplaseze la Washington, după ce a primit la Londra vizita lui Robert Schuman. A rămas la Washington din 4 pînă în 8 decembrie. Deşi s-a arătat ferm împotriva unei politici de *appeasement*, se pare că primul-ministru britanic ar fi insitat pe lîngă preşedinte în favoarea unei atitudini rezervate şi că i-ar fi comunicat neliniştile sale în privinţa strategiei prea belicoase şi prea imprudente a generalului MacArthur. Cei doi oameni de stat nu s-au pus de acord asupra problemei primirii Chinei comuniste în ONU, măsură preconizată de britanici, dar respinsă de americani. În jurul datei de 18 decembrie, frontul se situa în zona paralelei 38°, de o parte şi de cealaltă a acesteia.

La începutul lunii ianuarie 1951, o conferinţă a celor nouă naţiuni din Commonwealth, întrunită la Londra, a încercat să propună un plan de armistiţiu: o încetare imediată a operaţiilor militare, urmată de o conferinţă în patru (Statele Unite, Marea Britanie, China, URSS), care să încerce împreună să reglementeze toate problemele politice din Extremul Orient, inclusiv soarta Taiwanului şi admiterea Chinei comuniste în Naţiunile Unite. Comitetul politic al Naţiunilor Unite a adoptat acest proiect cu 50 de voturi pentru şi 7 contra, pe 14 ianuarie. Dar în afară de China naţionalistă şi de San Salvador, reprezentanţii blocului sovietic au votat contra planului, pe care, după cîteva zile, China comunistă l-a respins. În urma acestei reacţii, guvernul american a propus, pe 20 ianuarie, o rezoluţie prin care se declara că, de fapt, China comunistă comisese o agresiune. În ciuda unei contrapropuneri din partea a douăsprezece ţări arabe şi asiatice (24 ianuarie), proiectul american, susţinut de Franţa şi Marea Britanie, a fost votat pe 31 ianuarie de către comisia politică, cu 44 de voturi pentru, 7 contra (blocul sovietic, India şi Birmania) şi 8 abţineri. Ceva mai tîrziu, pe 18 mai 1951, Adunarea Generală a Naţiunilor Unite a decis un embargo asupra produselor strategice cu destinaţia China comunistă.

Această rezoluţie nu a avut, de altfel, nici un fel de efect practic. Pe plan militar, forţele Naţiunilor Unite şi-au recuperat avantajul începînd cu 25 ianuarie şi au progresat, lent, dar continuu, spre paralela 38°, mai întîi, iar, apoi, cu excepţia părţii de vest a frontului, uşor spre nord. Era oare posibil ca MacArthur, cu mijloace limitate, să obţină totuşi un succes decisiv, fără a ataca de fapt China? Foarte independent, generalul MacArthur, care din 1941 nu se mai

întorsese în Statele Unite, practica propria lui politică, fără a ţine cont prea mult de neliniştile guvernelor europene. În martie, fără să se fi consultat cu autorităţile de la Washington, a făcut o declaraţie răsunătoare, propunîndu-le nord-coreenilor un armistiţiu, iar în caz de refuz, ameninţînd China cu extinderea războiului pe propriul ei teritoriu. Această atitudine l-a determinat pe preşedintele Truman să ia o decizie extrem de importantă. Pe 10 aprilie 1951, deşi recunoştea faptul că MacArthur era unul dintre cei mai mari conducători militari americani, Truman l-a revocat pe general din toate funcţiile, încredinţînd responsabilitatea acestora generalului Matthew Ridgway, care comanda trupele din Coreea (armata a 8-a).

A treia fază: după revocarea lui MacArthur

Plecarea lui MacArthur a detensionat oarecum atmosfera internaţională, dovedind lumii întregi că preşedintele Truman refuza să extindă conflictul coreean. După eşecul cîtorva ofensive chineze (începînd din 22 aprilie), a devenit limpede că se ajungea la un impas militar şi că doar calea negocierilor ar mai putea pune capăt războiului, menţinînd frontiera pe linia paralelei 38°.

Cu două zile înainte de a se împlini un an de la începerea războiului din Coreea, pe 23 iunie 1951, delegatul sovietic la Organizaţia Naţiunilor Unite, Jakov Malik, poate în urma unor contacte secrete cu americanii, a făcut o declaraţie radiodifuzată în care, după ce a atacat Pactul Atlantic şi ocuparea Taiwanului de către americani, afirma „posibilitatea coexistenţei paşnice dintre cele două sisteme, socialism şi capitalism"; conchidea spunînd: „Popoarele sovietice cred... că se recomandă începerea unor tratative între beligeranţi, în vederea unei încetări a focului şi a unui armistiţiu, care să prevadă retragerea reciprocă a trupelor, de o parte şi de cealaltă a paralelei 38°. Se poate lua o astfel de măsură? Eu cred că da, cu condiţia să existe dorinţa sinceră de a pune capăt luptelor sîngeroase din Coreea".

Acest discurs constituia o invitaţie clară la negocieri. Deşi cu reţinere şi prudenţă, Statele Unite au făcut cunoscut totuşi faptul că erau dispuse să treacă la tratative. Morrison, ministrul de Externe al Angliei, s-a arătat mai cooperant. Exista temerea că ar putea fi vorba despre o acţiune propagandistică. Gromîko, viceministrul sovietic al Afacerilor Externe, a confirmat că guvernul său era solidar cu declaraţiile lui Malik. Ziarele chineze s-au declarat favorabile sugestiei ruşilor. Generalul Ridgway a propus, pe 30 iunie, deschiderea negocierilor. Conducătorii armatelor comuniste, coreeană şi chineză, care luptau în Coreea, au acceptat în aceeaşi zi şi au propus ca negocierile să aibă loc în oraşul Kaesong, la doi kilometri sud de paralela 38°, într-un fel de *no man's land*, şi să se desfăşoare între 10 şi 15 iulie. Ofiţerii de legătură au pus la punct detaliile materiale. Conferinţa a început pe 10 iulie, în timp ce luptele continuau „într-un ritm încetinit". Amiralul Turner Joy îl reprezenta pe generalul Ridgway, generalul Nam Il pe nord-coreeni, iar generalul Tung Hua pe "voluntarii chinezi".

Negocierile pentru armistiţiu

Din 10 iulie 1951, negocierile au început să treneze. Ne vom rezuma să relatăm principalele peripeţii.

Pe 10 iulie, comuniştii au făcut trei propuneri:

– o încetare imediată a focului, cu întreruperea bombardamentelor, a blocadei şi a acţiunilor de recunoaştere, înainte chiar de negocierea armistiţiului;

– paralela 38° să fie considerată drept linie de demarcaţie militară, cu o zonă demilitarizată pe o porţiune de 10 km de o parte şi de cealaltă;

– toate trupele străine să fie retrase în cel mai scurt termen cu putinţă.

Negocierile au fost întrerupte de generalul Ridgway, începînd din 12 iulie, din cauză că luptătorii comunişti, în loc să considere Kaesong ca făcînd parte din *no man's land*, l-au ocupat militar şi au vrut să interzică accesul ziariştilor străini în zonă. Protestele adversarilor lor i-au determinat să accepte o demilitarizare a zonei. Convorbirile s-au reluat pe 15 iulie.

Foarte rapid au apărut o serie de dificultăţi legate de chestiuni de fond. Americanii refuzau o încetare imediată a focului, care ar fi permis comuniştilor să-şi maseze trupele şi să reia asaltul. Nu acceptau linia paralelei 38°, întrucît deţineau, la nord de aceasta, poziţii strategice mult mai bune. Considerau că evacuarea trupelor străine constituia o chestiune de ordin politic, care nu ar trebui reglată decît după încheierea armistiţiului. Era necesar, în orice caz, controlul unei comisii de armistiţiu, pentru a exista garanţia că nici una dintre tabere nu va profita de armistiţiu pentru a face pregătiri militare. Din cauza incompatibilităţii celor două puncte de vedere, primele tratative au eşuat. Pe 23 august, chino-coreenii i-au acuzat pe adversarii lor că au bombardat spaţiul aerian al zonei neutre Kaesong. Generalul Ridgway a dat o dezminţire, iar negocierile au fost din nou întrerupte. Poate că această întrerupere avea legătură cu pregătirea tratatului de pace cu Japonia, despre care vom vorbi mai jos; Conferinţa de la San Francisco care trebuia să adopte textul tratatului amintit era convocată pentru 4 septembrie. S-au produs noi incidente şi, pe 10 septembrie, forţele Naţiunilor Unite au recunoscut că unul dintre avioanele lor bombardase din eroare zona neutră.

Pe 19 septembrie, chino-coreenii au cerut reluarea negocierilor şi, pe 24, ofiţeri de legătură s-au deplasat la podul Panmunjon pentru a organiza o nouă întîlnire; dar generalul Ridgway a refuzat să accepte ca aceasta să se ţină la Kaesong. Au fost necesare cîteva săptămîni, cu schimburi de note, pentru a se ajunge la o înţelegere privind un nou amplasament. S-a ales în cele din urmă Panmunjon (21 octombrie).

Noile negocieri au dus la cîteva rezultate. Comuniştii au renunţat la pretenţia de a restabili linia de demarcaţie militară pe paralela 38°. Pe 23 septembrie s-a căzut de acord pentru a se stabili această linie de-a lungul frontului efectiv, cu o zonă demilitarizată de 2 km de o parte şi de cealaltă.

În continuare, s-a discutat despre problema unei comisii de control. Chino-coreenii au propus un control efectuat de observatori neutri. Comanda-

mentul Naţiunilor Unite nu se opunea acestei idei, dar rămînea de stabilit ce se înţelegea prin «neutru». Comuniştii cereau ca URSS să fie una dintre puterile neutre. Americanii nu erau de acord. Comuniştii voiau, în plus, să aibă dreptul de a construi aerodromuri şi solicitau să se interzică înlocuirea trupelor cu alte efective, ceea ce contravenea principiului de organizare a unităţilor militare americane. Pe de altă parte, s-a discutat despre chestiunea prizonierilor. Naţiunile Unite declarau că deţin 130 000 de prizonieri, iar comuniştii 11 000, fără a-i pune la socoteală pe coreenii din sud. În orice caz, era greu să se aibă în vedere propunerea chino-coreeană privind un simplu schimb care, avînd în vedere disproporţia, ar fi fost foarte avantajos pentru comunişti. De asemenea, americanii refuzau să-i înapoieze pe comuniştii care deciseseră să abandoneze cauza comunistă.

Aceste chestiuni se vor rezolva abia în 1953.

X. Tratatul de pace japonez

Politica americană în Japonia

Încă din 1947, a fost evident că Statele Unite renunţau să se mai bizuie pe China naţionalistă şi că îşi concentrau atenţia asupra stabilirii unor bune relaţii cu Japonia. Acest lucru presupunea încetarea regimului de ocupaţie şi, în consecinţă, un tratat de pace, cu sau fără URSS. Această a doua ipoteză era privită favorabil de diverse personalităţi, ca generalul MacArthur şi fostul preşedinte Hoover. De asemenea, conferinţa dominioanelor britanice, întrunită la Canberra, în august şi septembrie 1947, şi-a exprimat dezideratul pentru o pace încheiată cît mai curînd posibil, clauzele acesteia urmînd să fie stabilite de către cele unsprezece ţări din Comisia pentru Extremul Orient, cu o majoritate de două treimi şi fără folosirea dreptului de veto. URSS, în schimb, voia ca tratatul să fie pregătit de patru puteri: URSS, Statele Unite, Marea Britanie şi China. Şi China naţionalistă se opunea unei păci imediate. Prin urmare, proiectele din 1947 au eşuat.

După înfrîngerea Chinei naţionaliste, generalul MacArthur şi-a modificat politica. S-a sprijinit pe partidele de dreapta, a pornit lupta împotriva comunismului japonez, arătîndu-se mai conciliant faţă de trusturi şi mai favorabil unei redresări rapide a Japoniei. Lumea a început din nou să discute despre un posibil tratat de pace. Pe 1 iunie 1950, guvernul japonez s-a declarat favorabil unui tratat de pace separat, care să-i redea „libertatea şi egalitatea". Cu toate acestea, Japonia dorea să fie protejată împotriva unui eventual atac sovietic sau împotriva unei rebeliuni comuniste în interiorul ţării. Declanşarea războiului din Coreea nu a împiedicat continuarea negocierilor dintre Statele Unite şi URSS. Pe de altă parte, lealitatea japonezilor faţă de Statele Unite s-a manifestat în mod frapant; cînd nevoile militare pe frontul din Coreea au redus forţele de ocupaţie americane la 5 000 de oameni, nu s-a produs nici o agitaţie. La începutul anului 1951, John Foster Dulles, consilier republican la Departamentul de Stat, a venit

pentru două săptămîni la Tokio, unde a avut întrevederi importante cu premierul japonez Yoshida. Pe 13 februarie, generalul MacArthur l-a autorizat pe ministrul Afacerilor Externe să negocieze direct cu douăzeci de ţări străine, fără a trece prin intermediul autorităţilor de ocupaţie. Foster Dulles s-a deplasat, apoi, la Canberra şi pe urmă la Wellington, iar după aceste consultări a sugerat semnarea unui Pact al Pacificului între Statele Unite, Australia şi Noua Zeelandă, cu scopul de a asigura aceste două ţări împotriva unei eventuale resurecţii a militarismului japonez. Foster Dulles s-a întors în aprilie, aducînd un proiect de tratat, care avea să servească drept bază pentru discuţiile ulterioare.

Pactul de Securitate al Pacificului (ANZUS) s-a semnat pe 1 septembrie 1951. Pe 30 august, Statele Unite semnaseră un acord de garanţie cu Filipinele.

Conferinţa de la San Francisco

Pe 20 iulie 1951, SUA au convocat la San Francisco o conferinţă pentru semnarea tratatului de pace japonez, al cărui text definitiv s-a stabilit pe 13 august. Au acceptat să participe 49 de state, printre care URSS. Franţa a reuşit să obţină acordul pentru invitarea statelor asociate ale Vietnamului, a Laosului şi a Cambodgiei. Astfel, cifra totală a statelor participante se ridica la 52. India, urmată de Birmania, la fel ca şi Iugoslavia, au refuzat să participe. Argumentele Indiei (nota din 23 august) erau că proiectul tratatului nu conferea Japoniei un "rang onorabil" şi nu crea condiţii favorabile menţinerii unei păci stabile în Extremul Orient: pe de o parte, insulele Bonin şi Riu Kiu nu erau restituite Japoniei; pe teritoriul acesteia continuau să fie menţinute trupe străine. Pe de altă parte, nici o clauză nu prevedea revenirea Taiwanului la China; proiectul nu menţiona nimic despre anexarea de către URSS a insulelor Kurile şi a sudului insulei Sahalin. Bineînţeles, americanii nu invitaseră China comunistă, pe care nu o recunoşteau ca stat. Pe 15 august, Ciu En-lai, ministrul chinez al Afacerilor Externe, a făcut o declaraţie în care a emis opinia că proiectul de tratat viola acordurile internaţionale, făcînd din Japonia o adevărată colonie americană şi suprimînd despăgubirile de război. Neliniştită de refuzul Indiei de a lua parte la lucrările conferinţei, Marea Britanie a acceptat totuşi proiectul american.

Conferinţa de la San Francisco s-a desfăşurat între 4 şi 7 septembrie. Pe 7 septembrie, dintre cele 52 de naţiuni prezente, numai URSS, Polonia şi Cehoslovacia au refuzat să semneze, iar reprezentanţii lor şi-au asumat obiecţiile chineze şi indiene. Intervenţia lui Gromîko nu jucase un rol considerabil în desfăşurarea conferinţei. Dar ţările comuniste au considerat că tratatul era nul.

Referindu-ne mai sus la negocieri, am expus deja principalele clauze ale tratatului. Să rezumăm acum aspectele lui politice. Pe plan teritorial, Japonia a renunţat la Coreea, Taiwan, insulele Pescadores, insulele Kurile, partea de sud a insulei Sahalin, la fostele ei mandate (acestea, la fel ca şi insulele Bonin, precum şi Okinawa din insulele Riu Kiu, fuseseră plasate de către ONU sub „tutela strategică" a Statelor Unite), la orice drept asupra zonei antarctice, la

insulele Spratly şi Paracels. Pe planul securităţii, Japonia accepta obligaţiile enunţate în articolul 2 al Cartei Naţiunilor Unite. Trupele străine urmau să fie retrase în cel mult 90 de zile după intrarea în vigoare a tratatului, doar dacă nu se vor încheia nişte acorduri speciale în această privinţă. Pe planul despăgubirilor de război, articolul 14 recunoştea că Japonia „trebuia să achite reparaţia daunelor şi a suferinţelor pe care le cauzase în timpul războiului". Dar acelaşi articol preciza că Japonia „nu dispune la ora actuală de resurse suficiente pentru a asigura reparaţia completă a tuturor acestor daune şi a tuturor acestor suferinţe". Negocieri directe puteau avea loc cu cei interesaţi, iar Aliaţii aveau dreptul de a confisca bunurile japoneze care se găseau sub jurisdicţia lor în momentul intrării în vigoare a tratatului. Pe 8 septembrie, Statele Unite au semnat cu Japonia un tratat de securitate. Nedispunînd de mijloace proprii de apărare, Japonia îşi manifesta dorinţa ca forţele americane să fie menţinute provizoriu pe teritoriul ei şi în împrejurimi. Americanii îşi exprimau speranţa că Japonia va putea prelua progresiv responsabilitatea propriei apărări, evitînd totuşi orice înarmare ofensivă.

Depindea de Japonia să-şi reglementeze relaţiile cu China şi să-şi aleagă interlocutorul, China comunistă sau guvernul naţionalist din Taiwan. Pe 24 decembrie 1951, guvernul Yoshida a decis să urmeze politica americană, să negocieze un tratat bilateral cu Cian Kai-şi şi să nu recunoască China comunistă, aceasta devenind virtual inamicul Japoniei. Pe 16 februarie, un trimis japonez a plecat în Taiwan, pentru a începe negocieri.

Evoluția războiului rece (1953–1957)

Perioada care începe în 1953 se caracterizează printr-un fel de „stabilizare" a războiului rece. Moartea lui Stalin, care survine în martie 1953, nu pare să fi schimbat prea mult datele fundamentale ale problemei, sovieticii nerenunțînd nicidecum la doctrina lor, iar americanii rămînînd fermi pe poziția anticomunistă, adoptată în 1947. Mult mai importante pentru a înțelege evoluția sînt progresele accelerate ale tehnicilor militare, formarea, în ambele tabere, a unor stocuri de bombe cu hidrogen, experiențele tot mai asidue cu proiectile teleghidate. Toate acestea au creat, incontestabil, o situație radical nouă, pe care contemporanii nu o pot evalua însă în parametri exacți. Fără îndoială, s-a ajuns la o nouă fază a relațiilor internaționale, în care vechile tradiții diplomatice, fără să fi dispărut, nu mai sînt de ajuns pentru a explica relațiile dintre state și trebuie să facă loc unor metode noi, la care guvernele și curentele politice sînt nevoite să se adapteze.

I. Administrația republicană și un „new look" diplomatic

Un „new look" strategic și diplomatic

Generalul Eisenhower, candidat republican la alegerile prezidențiale din noiembrie 1952, criticase în campania lui electorală politica de *containment* a președintelui Truman și a secretarului de stat Acheson. Poate se inspirase din celebra carte a lui James Burnham, *Containment or Liberation*. Ales în funcția de președinte al SUA și avîndu-l ca vicepreședinte pe Richard Nixon, Eisenhower l-a numit secretar de stat pe avocatul John Foster Dulles, principal negociator american pentru tratatul de pace cu Japonia. Noua echipă a înțeles imediat că eliberarea popoarelor supuse tutelei sovietice, acel *roll-back*, cum se numise, era imposibil de realizat, fără a evita pericolul unui război general, pe care nimeni nu-l dorea și care, mai mult chiar, comporta niște riscuri imprevizibile. Republicanii aflați acum la putere s-au mărginit, așadar, să urmeze

practic aceeaşi cale ca şi democraţii. Cu toate acestea, în decembrie 1953, amiralul Radford, preşedinte al statului-major combinat al celor trei armate *(Joint Chiefs of Staff)* a vorbit despre o nouă orientare *(new look)* a strategiei americane. El a anunţat o reducere substanţială a bugetului militar, pentru ca „bugetelor de criză" impuse de războiul din Coreea să le urmeze nişte bugete mai suportabile pe termen lung pentru economia ţării. Pe de altă parte, se prevedea diminuarea efectivelor armatelor convenţionale, dar totodată şi intensificarea procesului de fabricare a armelor ştiinţifice. În fine, se evita acceptarea principiului unui război limitat, ca acela din Coreea, unde victoria se dovedea imposibilă prin faptul că li se lăsase chinezilor libertatea de a-şi face pregătirile de luptă necesare în „sanctuarul manciurian". De acum înainte, în cazul unui atac comunist contra unei alte ţări, represaliile nu se vor mai cantona doar în această ţară. Ele vor putea să se desfăşoare oriunde, vor fi imediate şi masive – ceea ce implica ameninţarea cu arma nucleară – *(instant retaliation, massive retaliation)*. În februarie 1954, Bedell Smith, subsecretar de stat, şi, în martie, Dulles chiar, au vorbit şi ei despre un *new look* diplomatic. La drept vorbind însă, este greu de spus care vor fi fost diferenţele majore dintre noua şi vechea politică americană.

Comunitatea Europeană de Apărare (CED)

La fel ca şi democraţii, Eisenhower şi Dulles au încercat să consolideze alianţele Statelor Unite. Una dintre soluţiile luate în calcul încă din 1950 era reînarmarea Germaniei de Vest. Prevalîndu-se de simulacrul de aprobare pe care se părea că îl primiseră din partea Adunării Naţionale, pe 19 februarie 1952, guvernul Edgar Faure, iar apoi guvernul Pinay au accelerat, împreună cu aliaţii lor europeni, pregătirea tratatului pentru crearea unei Comunităţi Europene de Apărare. Conferinţa pregătitoare se întrunise la Paris, pe 15 februarie 1951; fuseseră prezenţi delegaţii ţărilor care urmau să semneze în curînd planul Schuman, precum şi diverşi observatori, îndeosebi britanici, canadieni, scandinavi şi americani. Tratatul s-a semnat, după lungi negocieri, pe 27 mai 1952, la Paris. În ajun, la Bonn, cele trei puteri ocupante occidentale semnaseră un tratat prin care se reda Germaniei egalitatea în drepturi. Dar punerea în aplicare a Tratatului de la Bonn era condiţionată de punerea în aplicare a Tratatului de la Paris. Astfel, problema ratificării Tratatului de la Paris devenea unul dintre punctele esenţiale ale politicii europene şi americane. Olanda a depus instrumentele de ratificare pe 25 februarie 1954, Belgia, în martie, la fel ca şi Germania. Italia a decis să aştepte votul din Franţa, deşi ratificarea era aproape sigură. Prin urmare, toate privirile se îndreptau spre Franţa.

Nu este menirea acestei lucrări de a studia în detaliu clauzele tratatului, nici de a urmări întreaga criză politică şi morală, care s-a produs în Franţa în jurul acestui subiect. Adepţii ratificării erau reprezentaţi, pe de o parte, de militanţii integrării, iar pe de altă parte, de cei care erau convinşi că CED

constituia singurul mijloc de a întări alianţa cu Statele Unite. Adversarii, printre care se numărau personaje ilustre (preşedintele Republicii, Vincent Auriol, generalul de Gaulle, mareşalul Juin, Édouard Herriot) reproşau tratatului faptul că „deznaţionaliza" armata franceză. Alţii (cam jumătate din deputaţii socialişti, cu Jules Moch) erau ostili oricărei forme de reînarmare germană. În fine, comuniştii se opuneau din principiu.

În 1952, conducătorii francezi şi, mai ales, Robert Schuman, ministrul al Afacerilor Externe, nu au îndrăznit să propună Parlamentului ratificarea tratatului. Începînd din ianuarie 1953, preşedinţii investiţi ai Consiliului au stabilit în declaraţiile lor de învestitură o listă de „puncte prealabile", care trebuia obţinute înainte ca ratificarea să fie supusă Parlamentului: semnarea unui acord franco-german referitor la europenizarea regiunii Saar, angajamentul britanicilor şi al americanilor de a menţine în mod permanent forţe în Europa de Vest. Pe de altă parte, Georges Bidault, care a preluat din nou portofoliul Afacerilor Externe, din ianuarie 1953 pînă în iunie 1954, a încercat să negocieze nişte „protocoale adiţionale" menite să sporească în special autonomia Franţei în ceea ce privea posibilitatea de a trimite trupe peste mări. Aceste protocoale s-au lovit de opoziţia germană, care vedea în ele o discriminare în favoarea Franţei, iar textele parafate pe 24 martie 1953 nu dădeau satisfacţie adversarilor francezi ai tratatului. În aprilie 1954, Regatul Unit semna o convenţie de asociere cu CED. Pe 14 aprilie, guvernul britanic, iar pe 16 aprilie, preşedintele Eisenhower îşi anunţau dorinţa de a menţine trupe pe continent „atîta vreme, cît va subzista ameninţarea care planează asupra securităţii din Europa de Vest". Se părea că două dintre „punctele prealabile" invocate de francezi fuseseră îndeplinite.

Presiunea americană şi eşecul CED

Statele Unite care, la sfîrşitul anului 1950, nu erau deloc încîntate de planul Pleven, care se lovea de opoziţia lui McCloy, înalt comisar în Germania, validaseră pînă la urmă textul acestui proiect, sub influenţa generalului Eisenhower, invitat în decembrie 1950 să devină comandant-şef al forţelor atlantice din Europa şi care făcuse o călătorie de documentare în Europa, înainte de a accepta numirea. Ales preşedinte al Statelor Unite, în noiembrie 1952, era normal ca realizarea CED să devină un punct esenţial al programului său, şi chiar un fel de obsesie. Cel mai frapant exemplu este cel al conferinţei de presă a lui Dulles, din data de 14 decembrie 1953. Secretarul de stat declara că, de fapt, adevăratul scop american nu era de a reînarma Germania, ci de a „crea o situaţie care să permită naţiunilor occidentale să înceteze această luptă sinucigaşă, în care s-au angajat în ultimele veacuri... Ceea ce ne interesează este să creăm o situaţie care să facă imposibil suicidul Franţei şi al Germaniei printr-un război între cele două naţiuni". Şi tot el mai adăuga: „dacă, împotriva speranţelor noastre, lucrurile vor evolua altfel, Statele Unite se vor vedea constrînse să procedeze la o revizuire sfîşietoare *(agonizing reappraisal)* a

politicii lor externe". Lucrul acesta putea însemna că, în cazul în care Franţa respingea CED, Statele Unite ar putea opta între o „strategie periferică", menită să excludă Franţa din zona lor de apărare, sau o variantă în care Germania ar fi devenit principala lor aliată. Acest text, care semăna cu un ultimatum, a nemulţumit numeroase sectoare ale opiniei publice franceze.

Pe 18 iunie 1954, Pierre Mendès France i-a luat locul lui Joseph Laniel în funcţia de preşedinte al Consiliului francez. El a preluat, totodată, şi portofoliul Afacerilor Externe. Una dintre principalele lui preocupări era ca Franţa, care se discredita prin toate ezitările ei, să dea „un răspuns clar". A încercat, fără succes, să organizeze o confruntare între adepţii şi adversarii tratatului, iar, apoi, în timpul perioadei dramatice care s-a desfăşurat între 21 iulie (sfîrşitul Conferinţei de la Geneva) şi 30 august 1954, a atacat cu hotărîre problema. Pe 13 august, a fost elaborat un proiect de compromis. Se punea problema de a cere aliaţilor acordul în privinţa unor concesiuni: legătura dintre CED şi staţionarea trupelor britanice şi americane; extinderea la opt ani a unei perioade provizorii în care supranaţionalitatea să nu existe în chestiunile vitale; măsurile menite să-i împiedice pe soldaţii germani să staţioneze în Franţa. O conferinţă, întrunită la Bruxelles între 19 şi 22 august, a respins aceste dispoziţii. În aceste condiţii, Mendès France a refuzat ca guvernul său să adopte o poziţie pro sau contra tratatului. În şedinţa din 30 august a Adunării Naţionale, printr-o moţiune prejudicială, altfel spus, printr-un artificiu de procedură, ratificarea CED a fost respinsă cu 319 voturi contra 264.

Spre o „soluţie de rezervă"

Respingerea CED de către Franţa a nemulţumit profund atît celelalte puteri semnatare, cît şi SUA. Cu prilejul unei vizite în Europa, întreprinsă începînd din 15 septembrie, Dulles s-a deplasat la Londra şi la Bonn, dar a refuzat să treacă şi prin Paris. S-ar fi putut crede că între Washington, Londra şi Bonn va exista un acord direct. În realitate, o iniţiativă britanică adoptată încă din 1 septembrie a eliminat această soluţie. Marea Britanie propunea convocarea unei conferinţe în 8 septembrie, la care să participe cei 6 semnatari ai Tratatului de la Paris, Statele Unite şi Marea Britanie, şi în plus Canada. În ciuda unor reticenţe ale cancelarului Adenauer, acest proiect a fost adoptat. Pe 20 septembrie, la Strasbourg, Mendès France a expus la Consiliul Europei fundamentele soluţiei pe care o întrevedea. A criticat doza prea puternică de „supranaţional", care era inclusă în CED şi a propus includerea Marii Britanii, în cel mai larg mod cu putinţă, într-o nouă organizaţie. Aceasta ar fi urmat să fixeze anual „maximumul potenţialului de înarmare sub formă de efective şi echipamente, care va putea fi autorizat în fiecare dintre ţările participante".

Conferinţa de la Londra s-a desfăşurat între 28 septembrie şi 3 octombrie. În urma lucrărilor, s-a ajuns la concluzia că Germania trebuia să adere la Pactul Atlantic, ceea ce francezii respinseseră în 1950. În schimb, Franţa obţinea nişte garanţii referitoare la permanenţa cooperării britanice în apărarea Europei

continentale şi limitarea forţelor germane care urmau să participe la aceste acţiuni. Actul final cuprindea decizia Franţei, a Statelor Unite şi a Marii Britanii „de a pune capăt, de îndată ce va fi posibil, regimului de ocupaţie în Republica Federală". Se păstra ca bază Tratatul de la Bonn, din 26 mai 1952. Pe de altă parte, Pactul de la Bruxelles, din 1948, se lărgea prin admiterea Germaniei şi a Italiei. Se înfiinţa o Agenţie de Control a Înarmărilor, pentru continentul european. Germania a trebuit să accepte – pe motiv că era o „regiune expusă strategic" – să nu fabrice arme atomice, chimice, biologice, rachete cu rază lungă de acţiune, vase de război de peste 3 000 de tone, avioane de bombardament strategic. Esenţial era angajamentul britanicilor de a nu-şi retrage trupele de pe continent „împotriva dorinţei majorităţii statelor din Pactul de la Bruxelles".

Uniunea Europei Occidentale (UEO)

După ce, pe 12 octombrie, Adunarea Naţională Franceză a adoptat acordurile de la Londra (350 de voturi pentru, 113 de voturi contra şi 152 de abţineri), o nouă conferinţă, prevăzută iniţial la Londra, s-a desfăşurat la Paris, între 20–23 octombrie. Aceasta s-a soldat cu o serie de acorduri. Vom studia mai jos acordurile referitoare la regiunea Saar.

Pe plan militar, Conferinţa de la Paris preciza natura şi competenţa Pactului de la Bruxelles, lărgit, care devenea *Uniunea Europei Occidentale*, condusă de un Consiliu cu vot, în general, în unanimitate, dar cu majoritate simplă în privinţa problemelor înaintate de Agenţia de Control a Înarmărilor. Trebuia făcut un efort pentru standardizarea înarmărilor. Aceste acorduri au fost ratificate de către Franţa la sfîrşitul anului 1954 şi de către Germania la începutul anului 1955.

Acordurile menţionate aduceau, cu puteri supranaţionale mult mai puţin întinse, o soluţie de înlocuire a CED. Pe de o parte, acordurile autorizau, spre deosebire de CED, reconstituirea unei armate naţionale germane, cu stat-major propriu, servicii, divizii autonome, iar Germania devenea membru al Pactului Atlantic. Dar, pe de altă parte, acordurile constituiau un sistem mai suplu, încurajînd, totodată, o asociere mai strînsă cu Marea Britanie. Decizia anunţată de aceasta, în 1957, de a reduce considerabil forţele ei staţionate în Germania, a slăbit oarecum influenţa acordurilor de la Londra şi de la Paris.

Organizaţia Tratatului Asiei de Sud-Est (SEATO) şi celelalte tratate asiatice

Statele Unite, deja aliate în Pacific cu Filipinele (30 august 1951), Australia şi Noua Zeelandă (1 septembrie 1951) şi Japonia (8 septembrie 1951) s-au străduit, sub administraţia republicană, să extindă acest sistem şi în Asia continentală. Acest lucru era legat de necesitatea de a încheia armistiţii în Coreea şi în Indochina, precum şi de predilecţiile asiatice ale lui Dulles. Vom studia crizele, ulterior. Ne vom limita acum la a menţiona pactele de alianţă încheiate

de către americani în această regiune a globului: pe 1 octombrie 1953, Tratatul de apărare reciprocă între SUA şi Coreea de Sud; pe 19 mai 1954, Tratatul de asistenţă şi de apărare reciprocă Statele Unite-Pakistan; pe 2 decembrie 1954, Pactul de apărare reciprocă Statele Unite-China naţionalistă, pentru apărarea Taiwanului şi a arhipelagului Pescadores.

Mai important, prin caracterul său colectiv, este Tratatul de la Manila, din 8 septembrie 1954. Acest „tratat de apărare colectivă pentru Asia de Sud-Est" era într-un fel reacţia americană la concesiile făcute la Conferinţa de la Geneva în privinţa Indochinei. Tratatul grupa Statele Unite, Franţa, Regatul Unit, Australia, Noua Zeelandă, Filipinele, Pakistanul şi Thailanda. Pînă atunci, Thailanda nu fusese aliată în mod direct cu SUA. Imitînd Pactul Atlantic, acest Pact, deşi insista asupra independenţei tuturor ţărilor care doreau încheierea lui, precum şi asupra ajutorului economic şi tehnic, era în principal o alianţă. Într-adevăr, articolul 4 prevedea ca, în caz de agresiune armată împotriva zonei Tratatului (care includea Vietnamul de Sud, Cambodgia şi Laos) sau contra uneia dintre ţările semnatare, puterile să facă faţă împreună atacului, conform regulilor lor constituţionale. Statele semnatare urmau să se consulte în caz de ameninţare. Articolul 5 prevedea crearea unui Consiliu al Pactului. Tratatul rămînea în vigoare fără vreo limitare a duratei, dar putea fi denunţat de oricare din părţi după un preaviz de un an. Statele Unite, într-o declaraţie specială, nu s-au angajat să intervină decît în caz de agresiune comunistă.

Balcanii, Trieste şi Cipru

Timp de cîţiva ani, relaţiile foarte proaste care existau din 1948 între URSS şi Iugoslavia au lăsat de presupus că Iugoslavia se va apropia de tabăra occidentală. Ţara beneficia de un ajutor militar american, la drept vorbind, relativ modest. Mareşalul Tito refuza să adere la Pactul Atlantic, întrucît acesta era îndreptat împotriva „comunismului". Dar, spre surprinderea generală, a declarat că Iugoslavia ar putea foarte bine adera la CED, dacă aceasta ar fi modificată – declaraţie absolut platonică, din moment ce CED a eşuat, însă ciudată, avînd în vedere că armata europeană trebuia plasată sub comandament atlantic. Apropierea s-a produs prin intermediul Greciei şi al Turciei. În primul rînd, pe 28 februarie 1953, s-a semnat între cele trei ţări un acord de prietenie şi de cooperare, Tratatul de la Ankara, care prevedea consultări asupra tuturor problemelor de interes comun şi contacte între statele-majore respective. Apoi, s-a trecut la o nouă etapă, prin Tratatul de alianţă de la Bled, din 9 august 1954. Acesta era un tratat defensiv, care prevedea, în caz de agresiune, intervenţia automată şi imediată a forţelor militare ale celor trei ţări. Se formau, de asemenea, un Consiliu permanent al alianţei, precum şi o Adunare Consultativă compusă din reprezentanţi ai celor trei adunări naţionale.

Această apropiere temporară a Iugoslaviei de Vest a făcut posibilă rezolvarea unei probleme rămase de multă vreme în suspensie: Trieste. Pe 5 octombrie 1954, Statele Unite, Marea Britanie, Italia şi Iugoslavia au semnat

Tratatul de la Londra, care prevedea încheierea regimului provizoriu militar, evacuarea trupelor engleze şi americane din zona A, unde Italia urma să instituie imediat o administraţie civilă şi să trimită trupe. Între cele două zone, se opera şi o rectificare a frontierei. În fine, Trieste rămînea port liber.

Iugoslavia nu a pregetat însă să se îndepărteze de aliaţii ei. Pe de o parte, a procedat la o apropiere de URSS, care a atins punctul culminant în 1956. Pe de altă parte, mareşalul Tito, cu prilejul unei vizite spectaculare în Egipt, India şi Birmania, începînd din noiembrie 1954, a adoptat o politică de neutralitate, pe care a numit-o politica „zonelor de pace", străine de cele două blocuri. În fine, Pactul balcanic şi-a pierdut din valoare din cauza conflictului din Cipru. Populaţia greacă locală, condusă de arhiepiscopul Makarios, cerea alipirea la Grecia (*Enosis*), ceea ce a dus la un grav conflict greco-britanic. Dar, avînd în vedere prezenţa unui număr mare de turci în Cipru, guvernul turc respingea în mod expres o asemenea soluţie; tulburări sîngeroase au izbucnit în Turcia, în 1955, numeroase victime fiind de etnie greacă. Mai tîrziu, arhiepiscopul Makarios va evolua de la ideea de *Enosis* la aceea de independenţă a Ciprului, pe bază de neutralism. Cu excepţia Turciei, Balcanii rămîneau o zonă slabă în sistemul de alianţe americane.

II. URSS şi democraţiile populare

Moartea lui Stalin

Faţă de continuitatea politicii americane, încremenită oarecum într-un anticomunism sistematic, au existat, oare, schimbări fundamentale în politica externă sovietică? Aşa s-ar putea crede, studiind evenimentele care au urmat morţii lui Stalin. Se pune problema însă de a şti dacă nu cumva aceste schimbări erau mai degrabă aparente decît reale sau dacă acest *new look* al politicii sovietice nu data totuşi dinaintea morţii lui Stalin. A apărut un semn de evoluţie. În articolul celebru pe care l-a scris pe 2 octombrie 1952 pentru revista *Bolşevic*, Stalin insista asupra faptului că victoria finală a comunismului – dogmă absolută a marxist-leniniştilor – nu implica neapărat un conflict armat între Est şi Vest. Dimpotrivă chiar, „contradicţiile" dintre ţările capitaliste i se păreau mult mai ineluctabile. Se punea întrebarea, aşadar, dacă Stalin nu căuta cumva să îmbunătăţească astfel relaţiile ruso-americane şi să creeze un fel de „coexistenţă paşnică", străduindu-se însă totodată să încurajeze disensiunile dintre Statele Unite şi aliaţii lor. Lucrările celui de-al XIX-lea Congres al PCUS, care s-a desfăşurat la Moscova, între 5–14 octombrie 1952, lăsau să se înţeleagă că orientarea politicii sovietice mergea pe această cale, care părea mai rodnică decît vechea politică de hărţuire; doar era limpede că războiul din Coreea dusese la consolidarea Pactului Atlantic, dar mai ales suscitase un formidabil proces de reînarmare a SUA!

Dar, pe de o parte, existau semne de înăsprire a regimului. Desfiinţînd vechiul Birou Politic şi înlocuindu-l cu Prezidiul Comitetului Central, Congresul

al XIX-lea crea poate o situaţie „care avea drept obiectiv eliminarea viitoare a foştilor membri ai Biroului Politic, ceea ce ar fi permis învăluirea în tăcere a tuturor faptelor ruşinoase comise de Stalin". (Raportul secret al lui Hruşciov, februarie 1956). Pe de altă parte, *Pravda* anunţa pe 13 ianuarie 1953 că se descoperise un „complot al medicilor", care îşi propunea drept scop colectiv dispariţia fruntaşilor comunişti. Cum majoritatea acestor medici erau evrei, se putea crede că Stalin se pregătea să lanseze o nouă şi vastă epurare, de data aceasta cu caracter antisemit.

În acel moment însă, în noaptea de 1 spre 2 martie, Stalin a suferit o hemoragie cerebrală. Pe 6 martie, un comunicat a anunţat că Stalin murise în ajun, la ora 21.50. Ce s-a întîmplat în cele cîteva ore care au trecut de la deces şi pînă la anunţul oficial dat publicităţii? Nu se ştie absolut nimic cu exactitate. Zvonurile referitoare la acea noapte, fără îndoială dramatică, sînt la fel de puţin întemeiate ca şi cele potrivit cărora Stalin ar fi fost asasinat de nişte colaboratori, care se temeau că vor fi ucişi. Dar, firește, problema succesorului lui Stalin avea să facă multă vîlvă.

Primele consecinţe: „triumviratul"

Imediat după moartea lui Stalin s-a produs remanierea Prezidiului Comitetului Central. Malenkov trecea pe primul loc, urmat de Beria, Molotov, Voroşilov şi Hruşciov. Pînă la 14 martie, Malenkov a cumulat funcţiile de secretar general al partidului şi de şef al guvernului. După această dată, rămînînd şef al guvernului şi, în aparenţă, primul demnitar în stat, Malenkov a pierdut funcţiile de secretar general al Comitetului Central, unde era înlocuit de Hruşciov, asistat de Suslov. După toate aparenţele, se constituise astfel un „triumvirat", cu Malenkov, Beria şi Molotov, iar pe 16 aprilie, *Pravda* a insistat pe principiul „conducerii colective", despre care nu se suflase nici o vorbă pe vremea lui Stalin.

Imediat au apărut diverse semne de destindere: amnistieri (27 martie), reabilitarea medicilor (4 aprilie), în timp ce cultul lui Stalin era îndepărtat cu repeziciune, iar însuşi termenul de „stalinism" dispărea din ediţia 1953 a Dicţionarului Limbii Ruse de S.I. Ozegov. S-ar fi zis, mai ales, că se creiona o politică de destindere. Pe 30 martie 1953, Ciu En-lai, ministrul chinez al Afacerilor Externe, revenind în ţară după ce asistase la funeraliile lui Stalin, propunea ca prizonierii de război din Coreea să fie încredinţaţi unei puteri neutre. Pe 16 aprilie, preşedintele Eisenhower declara într-un discurs: „O lume întreagă ştie că o epocă a luat sfîrşit odată cu moartea lui Stalin". Or, fapt extraordinar, *Pravda* din 25 aprilie a reprodus acest discurs. Pe partea iugoslavă, la 6 iunie, Molotov a propus ca URSS şi Iugoslavia să-şi transforme misiunile diplomatice în amabasade. Pe 30 mai, URSS a adresat guvernului turc o notă prin care renunţa la revendicările sale asupra districtelor Kars şi Ardahan, din Armenia turcească. Pe 20 iulie, se reluau relaţiile diplomatice cu Israel, care fuseseră întrerupte pe 12 februarie. Simultan, moartea lui Stalin a suscitat, prin speranţele

de liberalizare pe care părea să le comporte şi, de asemenea, ulterior, s-ar zice, prin achiziţionarea crescută, de către URSS, a unor bunuri de consum din democraţiile populare, şi o serie de tulburări în Cehoslovacia şi în Germania de Est. În Cehoslovacia, în urma reformei monetare din 30 mai, s-au produs rebeliuni la Pilsen (1 iunie) şi la Ostrava. Mai grave au fost agitaţiile intense care s-au desfăşurat în Germania de Est. În Berlinul de Est, pe 16 şi 17 iunie, s-a produs o adevărată revoltă, care a fost înfrîntă cu tancuri şi două divizii motorizate sovietice; de aici, greva şi insurecţia s-au propagat în toată Germania de Est, fiind însă înăbuşite cu asprime.

După aceste revolte, pe 10 iulie, *Pravda* a anunţat arestarea şi trimiterea în judecată a lui Lavrenti Beria, prezentat drept agent al capitalismului străin. La acea dată, e posibil ca Beria să fi fost deja lichidat.

Democraţiile populare în epoca Malenkov

Vom examina în paragraful următor marile conferinţe internaţionale, care au avut loc după moartea lui Stalin. Să ne rezumăm, deocamdată, să analizăm aici atitudinea democraţiilor populare în perioada cuprinsă între iulie 1953 şi ianuarie 1955, adică intervalul în care Malenkov este şef al guvernului sovietic.

Caracteristica generală a acestei perioade este dispariţia cultului lui Stalin. Pe de altă parte, asistăm în majoritatea ţărilor la „separarea puterilor în stat", adică la diferenţierea funcţiei de preşedinte al Consiliului de Miniştri de aceea de prim-secretar al Partidului. În Polonia (Cyrankiewicz şi Bierut), în Cehoslovacia, unde Gottwald, marele stalinist, moare la cîteva zile după Stalin, pe 14 martie 1953, (Siroky şi Novotny), în România (Gheorghiu-Dej şi Apostol), în Bulgaria (Cervenkov şi Jivkov) şi mai ales în Ungaria. Acolo, problema a căpătat aspecte mai grave. Din 14 august 1952, Rakosi, secretar general al partidului comunist, era şi preşedinte al Consiliului. Pe 4 iulie 1953, de teama unor revolte similare celor din Cehoslovacia şi din Germania, Rakosi a trebuit să cedeze preşedinţia lui Imre Nagy. Acesta a criticat violent abuzurile poliţiei şi colectivizarea sistematică a pămînturilor. În realitate, în scurt timp, s-a conturat o înfruntare profundă între cei doi conducători, din care Rakosi a ieşit pînă la urmă învingător. Pe 9 martie 1955, Nagy a fost acuzat de Comitetul Central pentru că ar fi practicat o politică antimarxistă. Pe 14 aprilie, a fost destituit din funcţii şi înlocuit cu Hegedus. În noiembrie 1955, Nagy avea să fie chiar exclus din partid. Astfel, Ungaria părea mai divizată decît celelalte democraţii populare şi, în consecinţă, mai aproape de o eventuală lovitură de stat.

Echipa Hruşciov-Bulganin şi Iugoslavia

Pe 8 februarie 1955, s-a aflat că Malenkov îşi dăduse demisia din funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri al URSS, pe motiv că era lipsit de experienţă şi că săvîrşise nişte erori în domeniul economiei agricole. Mareşalul

Bulganin îi urma la conducerea guvernului, iar Hruşciov rămînea prim-secretar al partidului. Nu era vorba, de altfel, despre o lichidare, din moment ce Malenkov rămînea membru al Prezidiului Comitetului Central.

Era Hruşciov-Bulganin avea să accentueze aparenta politică de destindere inaugurată după moartea lui Stalin. Vom studia mai jos principalele aspecte ale acestei politici. Să examinăm însă aici unul dintre cele mai spectaculoase: apropierea de Iugoslavia. După „schisma" din 1948, mareşalul Tito, mare adversar al lui Stalin, reuşise, în ciuda blocadei economice, a nenumăratelor incidente de frontieră şi a ruperii relaţiilor diplomatice, să păstreze independenţa ţării. Comentînd, în aprilie 1953, consecinţele morţii lui Stalin, Tito a declarat: „Cred că, dîndu-şi seama că forţele din lume dornice de pace cresc necontenit, sovieticii se vor strădui să găsească o ieşire, cumva, din impasul în care i-a împins politica lor internaţională postbelică... Noi, în Iugoslavia, am fi fericiţi dacă sovieticii ar recunoaşte, într-o bună zi, că au greşit faţă de ţara noastră. Lucrul acesta ne-ar bucura. Vom aştepta şi vom vedea".

De fapt, relaţiile diplomatice sovieto-iugoslave se restabiliseră din mai. În iunie, Comisia dunăreană s-a reunit şi a numit un secretar general iugoslav. S-au reluat relaţiile culturale şi sportive. În 1954, incidentele de frontieră s-au diminuat. Ziarele iugoslave „cominformiste" publicate în democraţiile populare au fost suprimate.

Dar gestul cel mai spectaculos a fost vizita lui Hruşciov, Bulganin şi Mikoian la Belgrad, între 26 mai şi 3 iunie 1955. Imediat după ce a coborît din avion, Hruşciov a citit o declaraţie, care aminteşte de Canossa: „Regretăm sincer ceea ce s-a întîmplat şi respingem cu hotărîre ceea ce s-a acumulat în această perioadă". De toate astea se face răspunzător, adăuga el, duşmanul poporului Beria. Hruşciov încerca vizibil să plaseze problema pe terenul relaţiilor de partid. Tito a refuzat această tactică, preferînd ca discuţiile să se poarte la nivelul relaţiilor de stat. Comunicatul final al convorbirilor, publicat pe 3 iunie, impunea un principiu complet nou, cel al „formelor diferite de dezvoltare socialistă" în diversele ţări. Acest lucru îi garanta lui Tito întreaga autonomie şi deschidea, totodată, o nouă cale pentru relaţiile dintre URSS şi democraţiile populare.

Pentru politica externă generală, cele două ţări se declarau, cel puţin formal, complet de acord: respectarea suveranităţii şi a egalităţii între state, dezvoltarea „coexistenţei paşnice între naţiuni, independent de deosebirile lor ideologice, recunoaşterea principiului că politica blocurilor militare creşte tensiunea internaţională", atitudine favorabilă faţă de Conferinţa de la Bandung (despre care vom vorbi mai jos).

Cu ce scop au acceptat conducătorii sovietici să-i adreseze lui Tito nişte scuze atît de răsunătoare? Firește, un motiv a fost dorinţa de a cîştiga şi mai mult simpatia ţărilor „neutraliste". Într-adevăr, Tito afişa intenţia de a forma cu Egiptul colonelului Nasser şi cu India lui Nehru o „zonă de pace" străină celor două puternice sisteme de alianţe, care îşi împărţeau cea mai mare parte a lumii.

Alianța de la Varșovia (mai 1955)

Paralel cu desfășurarea acestor evenimente, URSS își continua neobosită protestele împotriva elaborării Uniunii Europei Occidentale. Imediat după acordurile de la Paris, între 29 noiembrie și 2 decembrie 1954, URSS a organizat la Moscova o conferință asupra securității europene, la care erau invitate să participe cele trei mari țări occidentale. Întrucît acestea au refuzat, la lucrările conferinței nu au luat parte decît democrațiile populare, inclusiv Germania de Est. În declarația finală, se arăta că în cazul ratificării unor tratate prin care s-ar prevedea remilitarizarea Germaniei de Vest, semnatarii erau „gata să ia împreună niște măsuri" privind organizarea și comanda forțelor lor armate.

Cînd, în mai 1955, ratificarea acordurilor de la Londra și de la Paris s-a produs peste tot, URSS a început, pe 7 mai, prin a denunța tratatele de alianță anglo-sovietică (1942) și franco-sovietică (1944). Apoi, între 11 și 14 mai, s-a ținut la Varșovia o conferință a blocului de răsărit. Această conferință s-a soldat, pe 14 mai, cu semnarea unui Tratat de prietenie, de cooperare și de asistență reciprocă între cele opt țări (URSS, Polonia, Cehoslovacia, Germania de Est, România, Bulgaria, Albania, Ungaria). Fără a omite faptul că toate aceste țări, cu excepția Germaniei de Est, încheiaseră deja alianțe individuale, două cîte două, în perioada 1943–1948, Tratatul menționat lasă impresia că ar fi fost calchiat după modelul Pactului Atlantic. Articolul 5 prevede organizarea unui comandament unic, care era încredințat mareșalului sovietic Koniev. Pentru a menaja, probabil, susceptibilitățile cehe și poloneze, se prevede că participarea RDG la comandamentul unit va fi analizată ulterior. Deși Tratatul de la Varșovia nu schimba cu nimic situația reală a blocului militar răsăritean, îi conferea totuși acestuia o structură mai spectaculară.

Al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice

Al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice s-a deschis pe 14 februarie 1956, la Moscova. Deși este vorba, în principiu, despre o activitate pur internă a URSS, consecințele în materie de politică externă au fost atît de însemnate, încît trebuie să încercăm să le evaluăm aici: cuvîntările de la al XX-lea Congres, orientate toate exact în același sens, au pus în valoare condamnarea „cultului personalității", altfel spus condamnarea lui Stalin, o nouă definiție a relațiilor Vest-Est, subliniind importanța țărilor „neutraliste", India, Birmania, Afganistan, Indonezia, Egipt și Siria, precum și afirmația, deja făcută cu prilejul vizitei la Belgrad, potrivit căreia fiecare țară își poate găsi propria cale în „construcția socialismului".

Aspectul esențial l-a constituit însă un raport pe care Hrușciov l-a comunicat pe 15 februarie, cu ușile închise, doar comuniștilor sovietici, delegații străini neparticipînd la acea ședință. Textul a devenit totuși cunoscut, mai ales grație informațiilor pe care le-au putut obține delegații iugoslavi și polonezi. *State Department* a avut posibilitatea să-l publice pe 4 iunie 1956. Acest lung raport reprezintă un rechizitoriu extrem de violent împotriva lui Stalin și

împotriva „cultului personalităţii lui Stalin". „Este ceva intolerabil şi străin spiritului marxism-leninismului a proslăvi o persoană şi a face din ea un supraom înzestrat cu calităţi supranaturale ca un zeu". Hruşciov scoate în evidenţă toate disputele dintre Lenin şi Stalin, dezvăluind în acest scop o serie de documente inedite, referitoare mai ales la grosolăniile lui Stalin faţă de Nadejda Krupskaia, soţia lui Lenin. „Dacă analizăm comportamentul lui Stalin faţă de conducerea Partidului şi a ţării..., ne putem convinge că temerile lui Lenin erau întemeiate". „Celui care se opunea concepţiilor lui sau încerca să îşi explice punctul de vedere, ori corectitudinea poziţiei adoptate, îi era hărăzit să fie eliminat din clasa conducătoare şi să sufere, ulterior, o anihilare morală şi fizică". Deşi îi atribuie lui Stalin meritul victoriei contra troţkiştilor şi a „naţionaliştilor burghezi" conduşi de Buharin, Hruşciov denunţă cu vehemenţă „teroarea stalinistă", care a dus la „încălcări evidente ale legalităţii revoluţionare". Greşeala lui Stalin era de a fi recurs la represiuni masive, deşi revoluţia era deja victorioasă. Rezultatele au fost tragice. Dintre cei 139 de membri şi supleanţi ai Comitetului Central al PCUS, aleşi la al XVII-lea Congres (1934), 88, adică 70%, au fost ulterior arestaţi şi împuşcaţi. Procesele înscenate, mărturisirile smulse cu forţa s-au înmulţit, în special, începînd cu anul 1936. Această concentrare a puterii în mîinile unui singur om a generat grave consecinţe pentru război. În realitate, spune Hruşciov, Stalin este vinovat de lipsa de pregătire militară, de elimininarea conducătorilor de valoare, dar, mai ales, de marile erori strategice. „Trebuie să subliniem că Stalin îşi concepea planurile folosind un planiglob". Toate aceste reproşuri, la fel ca şi cele referitoare la politica internă a lui Stalin sînt mai puţin interesante pentru noi, decît concluziile pe care lumea a crezut că le poate trage din raportul lui Hruşciov. Se părea, într-adevăr, că acest text indica o revoluţie profundă în tehnicile politice sovietice. Pentru cine lega de stalinism politica de dominaţie asupra statelor-satelite, s-ar fi zis că relaţiile se destineau; începea oare o nouă eră? Vor putea democraţiile populare să se orienteze spre o mai mare independenţă naţională? Vor avea libertatea, ca Iugoslavia lui Tito, de a-şi alege „propria cale spre construirea socialismului"? Aşa lăsa să se înţeleagă dizolvarea Cominformului, pe 17 aprilie 1956, legată de „formarea unei vaste zone de pace, care să cuprindă statele paşnice din Europa şi Asia, socialiste şi nesocialiste deopotrivă".

Lovitura de stat poloneză

În Polonia, „destalinizarea" a căpătat imediat proporţii importante. Numeroase personalităţi au fost reabilitate, ca de pildă, pe 20 martie 1956, Wladyslaw Gomulka, fost secretar general al Partidului Muncitoresc, care fusese arestat în 1951. Foarte repede, o serie de intelectuali s-au încumetat să se declare public împotriva regimului. Aceştia susţineau gruparea numită „liberală" sau „progresistă" (îndeosebi Cyrankiewicz şi curînd Ochab) împotriva grupării „staliniste" sau gruparea „Natolin" (Zenon Nowak, mareşalul rus Rokosovski).

Mai mult, o gravă răscoală a izbucnit la Poznan, pe 28 iunie 1956, înăbuşită cu tancurile. Această revoltă dovedea slăbiciunea regimului, pe care îl luase complet pe nepregătite, precum şi influenţa redusă a acestuia asupra muncitorilor. Răscoala îndemna puternic la rezistenţă. „Liberalii" au dedus de aici că trebuia ţinut seama de revendicările muncitorilor, în timp ce gruparea Natolin punea revolta pe seama „agenţilor imperialismului". „Liberalii" au avut cîştig de cauză. Pe 4 august, Gomulka era reprimit în Partid. Victimă a terorii staliniste, Gomulka se bucura de o imensă popularitate. Împreună cu Cyrankiewicz, a obţinut sprijinul unui număr semnificativ de ofiţeri polonezi şi de muncitori din marile întreprinderi. Acest lucru le-a permis, în perioada 19–23 octombrie, să dea o adevărată lovitură de stat, cu un mare răsunet, atît pe plan internaţional, cît şi intern.

Se punea problema de a primeni Biroul Politic al Comitetului Central, care fusese convocat pentru data de 19 octombrie. La aflarea veştii sosirii la Varşovia a lui Hruşciov, Mikoian, Molotov şi Kaganovici, spiritele s-au încins şi mai mult. Exista temerea că mareşalul Rokosovski ar fi putut ordona trupelor să intervină contra „liberalilor". Imediat, s-au produs mitinguri ale muncitorilor şi ale studenţilor. Cooptat în Comitetul Central, Gomulka a criticat viguros politica agricolă a guvernului şi a pus revolta de la Poznan pe seama „profundei nemulţumiri a clasei muncitoare". Pe 21 octombrie, Gomulka a fost ales, împreună cu alţi „liberali", membru al Biroului Politic şi prim-secretar al Partidului, în timp ce mareşalul sovietic Rokosovski era eliminat din aceste structuri. Sute de mii de oameni l-au aclamat pe Gomulka, pe 23 octombrie.

Astfel, Polonia se emancipa în bună parte de sub tutela Moscovei. Însă noii ei conducători, atît de teama represaliilor, cît şi din grija de a menţine alianţa cu URSS, ca o garanţie sigură a păstrării frontierei apusene a Poloniei pe linia Oder-Neisse, au evitat cu scrupulozitate să meargă mai departe. Au semnat la Moscova, pe 18 noiembrie, un acord care confirma independenţa lor naţională şi, cu sprijinul clerului, s-au străduit să confere alegerilor din 1957 o alură moderată şi nu pe aceea a unei rupturi cu orînduirea comunistă de după 1945.

Revoluţia ungară

Nu a fost la fel şi în Ungaria, ceea ce explică deznodămîntul diferit al evenimentelor. De la începutul anului 1956, în ţară domnea o mare efervescenţă. Ca şi în Polonia, condiţiile economice au jucat un mare rol. Politica URSS de vînzare-cumpărare la preţuri fixate de ea contribuia la nivelul de trai nesatisfăcător al muncitorilor. La fel ca în Polonia, intelectualii – grupaţi în cercul Petöfi – se plîngeau de tutela impusă independenţei naţionale. O probă de forţă s-a produs atunci cînd Rakosi a încercat să interzică o întrunire a cercului Petöfi şi să determine Comitetul Central să condamne „activitatea antipartinică desfăşurată de purtătorii de cuvînt ai grupului Nagy". Poate sub influenţa lui Mikoian şi a lui Suslov, Rakosi a fost nevoit să demisioneze, pe 18 iulie. A fost

înlocuit în funcţia de prim-secretar cu Ernö Gerö, avîndu-l ca adjunct pe Janos Kadar, în timp ce Hegedus rămînea preşedinte al Consiliului. Noii conducători au hotărît, pentru a calma opinia publică, să-l reabiliteze post-mortem pe Rajk (fruntaş comunist acuzat de „terorism" în perioada stalinistă; arestat, supus unui proces de trădare şi executat) şi să-i facă funeralii naţionale. Acestea au avut loc pe 6 octombrie, cu participarea a 300 000 de persoane. Gestul reprezenta măsura forţei oponenţilor regimului.

Imediat ce s-a aflat de lovitura de stat din Polonia, pe 23 octombrie, studenţii au organizat o manifestaţie de simpatie la adresa polonezilor. La demonstraţie au participat mii de oameni, în timp ce Gerö respingea orice concesie. Atunci, în noaptea de 23 spre 24 octombrie, manifestaţia s-a transformat în luptă armată. O parte dintre trupe, comandate de către generalul Leo Maleter, a trecut în tabăra insurgenţilor. Pe 24 octombrie, dimineaţa, Imre Nagy era numit preşedinte al Consiliului, în locul lui Hegedus. Au intervenit însă trupele sovietice, întreţinînd zvonul – de altfel inexact – că făceau acest lucru la cererea lui Nagy. Timp de şapte zile, insurecţia a făcut ravagii şi s-a extins în toată ţara. Rînd pe rînd, revendicările insurgenţilor au fost acceptate: demisia lui Gerö, înlocuit cu Kadar; plecarea trupelor sovietice din ţară; abolirea sistemului partidului unic; alegeri libere; eliberarea din închisoare a cardinalului Mindszenty; remanieri succesive ale guvernului. Aflaţi într-o situaţie dificilă la Budapesta, sovieticii au decis să se retragă din oraş pe 31 octombrie.

Din 1 pînă în 3 noiembrie, Ungaria a fost liberă. Sub presiunea unei părţi a insurgenţilor, care voiau să profite de împrejurări pentru a distruge regimul comunist, guvernul Nagy a adoptat mai multe măsuri ostile Moscovei. A anunţat crearea unui nou partid, Partidul Muncitoresc Socialist Ungar. A anunţat că Ungaria denunţa Pactul de la Varşovia şi că va fi de atunci înainte neutră, precum Austria. A cerut protecţia Naţiunilor Unite şi s-a plîns de maşinaţiile sovietice. A cerut marilor puteri să recunoască neutralitatea ungară. Pe 3 noiembrie, guvernul a fost remaniat: din cei doisprezece membri, numai trei erau comunişti. Toate acestea s-au produs în văzul întregii lumi, graniţele ţării fiind larg deschise, mai ales ziariştilor. Există toate argumentele pentru a crede că viitoarele alegeri libere aveau să ateste înfrîngerea totală a comunismului, după zece ani de democraţie populară. Astfel, ungurii, spre deosebire de polonezi, care se mulţumiseră cu o revoluţie comunistă naţională, încercau să rupă toate legăturile care îi ţineau înlănţuiţi de URSS.

Reacţia Uniunii Sovietice

Care avea să fie reacţia acesteia? Nu se ştie nimic despre dezbaterile care au avut loc, probabil, în sînul guvernului sovietic, iar afirmaţia potrivit căreia ar fi existat un conflict între bătrînul stalinist Molotov şi autorul politicii noi, Hruşciov, este pur ipotetică. Cert este că situaţia din Ungaria dădea cea mai dură lovitură – şi cea mai neaşteptată – celei mai esenţiale dogme a comunis-

mului, şi anume caracterul ireversibil al cuceririlor lui, datorat mulţumirii profunde a proletarilor în noul regim. Or, devenea limpede în ochii lumii întregi că reuşita revoluţiei era consecinţa faptului că la ea contribuiseră proletarii, intelectualii, armata, ţăranii, practic toată populaţia. Două aspecte, mai ales, erau inadmisibile: neutralitatea Ungariei, care pentru Armata Roşie însemna pierderea unor excelente baze în centrul Europei; alegerile libere, care puteau dovedi matematic întregii lumi ceea ce revoluţia nu făcea decît să indice, şi anume respingerea de bunăvoie a comunismului, după zece ani de experienţă. Aşadar, conducătorii sovietici nu aveau decît o singură soluţie: oricare ar fi fost consecinţele psihologice şi morale, revoluţia trebuia înăbuşită prin forţă. La 1 noiembrie, hotărîrea era deja luată. În ciuda protestelor guvernului Nagy, trupele sovietice se regrupau. Altele pătrundeau în Ungaria prin nord-est. Pe 4 noiembrie, în zori, trupele sovietice au atacat în masă. S-a anunţat că o serie de conducători comunişti, printre care şi Janos Kadar, s-au delimitat de Nagy. S-a constituit un guvern Kadar care, ca şi sovieticii, a declarat că revoluţia ungară era opera fasciştilor şi că ţara trebuia eliberată de sub influenţa acestora; s-a mai declarat, de asemenea, că revoluţia fusese provocată de erorile „clicii Rakosi-Gerö".

Zdrobind orice rezistenţă, sovieticii au răsturnat guvernul Nagy. Acesta avea să fie arestat de către sovietici peste cîteva zile. Guvernul Kadar, în ciuda resentimentului unei mari părţi a populaţiei – care s-a tradus prin zeci de mii de exilări voluntare – a reinstaurat în ţară dictatura totală şi a închis graniţele.

Astfel, toate speranţele născute în urma celui de-al XX-lea Congres al PCUS, cu privire la o posibilă „destalinizare" a democraţiilor populare, erau acum spulberate prin reprimarea revoluţiei ungare. Comuniştii din lumea întreagă au aprobat atitudinea sovietică. Tito s-a declarat favorabil celei de-a doua intervenţii a trupelor sovietice – cea din 4 noiembrie –, întrucît aceasta avea drept scop salvarea comunismului. Dar socotea că prima intervenţie, cea din 24 octombrie, fusese o eroare detestabilă. De aici datează o nouă fază de tensiune între URSS şi Iugoslavia. Pe de altă parte, evenimentele din Ungaria marcau necesitatea de a se reveni la anumite practici ale stalinismului. Se constata că menţinerea regimurilor comuniste nu era posibilă lăsînd mînă liberă „căilor naţionale de edificare a socialismului". Singura soluţie logică era perpetuarea unei autorităţi implacabile a URSS asupra democraţiilor populare. Cu sprijinul Chinei comuniste – care a profitat de împrejurări pentru a-şi spori influenţa asupra comuniştilor europeni (a se vedea, bunăoară, vizita lui Ciu En-Lai în Polonia) – conducătorii sovietici au revenit, pentru o vreme, la stalinism. Autoritatea lui Molotov părea consolidată. Hruşciov a declarat pe 1 ianuarie, la zece luni după raportul lui secret: „Stalin îi zdrobea pe duşmanii noştri. Personal, eu am crescut sub Stalin. Putem fi mîndri că am contribuit la lupta contra duşmanilor noştri, pentru progresul marii noastre cauze. Sub acest aspect, sînt mîndru că sîntem stalinişti".

III. Relaţiile dintre cele două blocuri, între 1953 şi 1957

Între 1949 şi 1953, războiul rece atinsese punctul culminant şi fusese însoţit de două conflicte armate localizate, cel din Coreea şi cel din Indochina. Moartea lui Stalin, care a coincis, cu o diferenţă de aproape două luni, cu venirea la putere a republicanilor în Statele Unite, avea să aducă o destindere incontestabilă. Aceasta a determinat, pe de o parte, încheierea celor două conflicte violente, iar pe de altă parte întrunirea mai multor conferinţe internaţionale despre care mulţi au crezut, pînă la revoluţia din Ungaria, că s-ar fi putut solda cu rezultate substanţiale. Singurul rezultat spectacular a fost, de fapt, semnarea tratatului de pace austriac.

Armistiţiul din Coreea

Să ne reamintim că negocierile pentru o încetare a focului în Coreea începuseră în 1951. Convorbirile trenau însă fără speranţa vreunei soluţii şi se izbeau mai ales de incompatibilitatea punctelor de vedere referitoare la schimbul de prizonieri. Or, pe 30 martie 1953, Ciu En-Lai a avansat ideea să se accepte o propunere a Indiei din 1952, care viza predarea prizonierilor către o putere neutră. În felul acesta, se deschidea calea spre reglementarea generală a problemei. Pe 11 aprilie, s-a semnat la Panmunjon acordul privind repatrierea prizonierilor de război. În ciuda unor mari dificultăţi, legate de faptul că, din cei 132 000 de chino-coreeni capturaţi de forţele Naţiunilor Unite în Coreea, 48 000 păreau ostili revenirii într-o ţară comunistă, negocierile au progresat lent. În ultimele trei săptămîni ale lunii mai 1953, Dulles a vizitat 12 ţări din Orientul Mijlociu şi din Asia de Sud-Est, ocolind totuşi Iranul, condus în continuare de Mossadegh. E foarte plauzibil ca discuţiile purtate cu Nehru, premierul indian, să-l fi determinat să-şi îndulcească atitudinea în ceea ce priveşte Coreea. Încă din 8 iunie, generalii Harrison (Statele Unite) şi Nam Ir (Coreea de Nord) au semnat o convenţie referitoare la repatrierea prizonierilor. Cei care refuzau repatrierea urmau să fie plasaţi sub controlul unei comisii formate din cinci membri, toţi neutri, sub preşedinţia Indiei. În ciuda opoziţiei preşedintelui Coreei de Sud, Syngman Rhee, care spera într-o prelungire a războiului, pentru unificarea Coreei sub conducerea lui, negocierile au continuat. Pe 17 iunie, acordul s-a semnat pe linia de demarcaţie a armistiţiului. Această linie taie paralela 38° de la vest-sud-vest la est-nord-est. Syngman Rhee a ameninţat cu „retragerea trupelor sale din comandamentul Naţiunilor Unite" şi a lăsat să evadeze 27 000 de prizonieri nord-coreeni. Robertson, subsecretar de Stat al SUA, a încercat să-l lămurească şi i-a promis semnarea unui pact de apărare reciprocă; chino-coreenii, resemnîndu-se la rîndul lor cu ideea evadării a 27 000 de prizonieri, au declanşat un atac violent în noaptea de 13 spre 14 iulie, contra sud-coreenilor. Riposta aliaţilor a fost foarte dură. Dar acest episod l-a determinat pe Syngman Rhee să-şi tempereze pretenţiile (nu se angajase să respecte armistiţiul decît timp de 90 de zile. De atunci înainte nu a mai fixat nici o limită temporală). Convenţia de armistiţiu s-a semnat la Panmunjon, pe 27 iulie. O zonă demilitarizată, cu o lăţime de 4 kilometri, separa cele două armate. O conferinţă

politică urma să se întrunească peste trei luni. Cît privește tratatul americano-coreean, acesta a fost parafat pe 7 august. Un ajutor economic important a fost oferit Coreei de Sud, în timp ce URSS a procedat la fel față de Coreea de Nord. Convocarea conferinței politice era însă îngreunată de opoziția dintre politica Statelor Unite, care declara că avea drept scop final unificarea Coreei, și politica Marii Britanii, pentru care războiul din Coreea nu avusese drept scop decît protejarea Coreei de Sud contra agresiunii.

Conferința de la Berlin

Pe 20 aprilie 1953, Churchill a lansat ideea unei conferințe „la cel mai înalt nivel", cu cît mai puține persoane cu putință și care să se desfășoare cu ușile închise. Periodic, în lumea occidentală se lansa ideea unei conferințe care să rezolve principalele probleme rămase în suspensie. Moartea lui Stalin părea să ofere condiții mai prielnice convocării unei astfel de conferințe. Miniștrii Afacerilor Externe din Franța (Bidault), Marea Britanie (lord Salisbury, locțiitorul lui Eden) și Statele Unite (Dulles), întruniți la Washington, au discutat despre această eventualitate. Pe 15 iulie, o notă a celor trei guverne a fost adresată Moscovei. În ea se propunea să se discute despre organizarea de alegeri libere în Germania, condițiile în care se va putea constitui un guvern german liber și eventualitatea unui tratat austriac. Acestei propuneri i-a urmat un lung schimb de note. Dar, într-un final, URSS a acceptat, în principiu, organizarea unei conferințe. Prin urmare, Conferința celor Patru s-a întrunit la Berlin, între 25 ianuarie și 18 februarie 1954. Pe ansamblu, a fost un eșec. Molotov a propus zadarnic recunoașterea guvernului comunist chinez. Pentru Germania, același Molotov a respins ideea unor alegeri libere sub control internațional. A cerut însă neutralitatea Germaniei, dar și participarea la negocieri a guvernului Germaniei de Est, pe picior de egalitate cu ceilalți interlocutori. Un guvern provizoriu ar fi urmat să se constituie cu parlamentele din Vest și din Est. Cele patru puteri ocupante trebuia să-și retragă trupele înaintea alegerilor. Occidentalii nu au acceptat nici neutralitatea, nici formarea în prealabil a unui guvern provizoriu. S-a ajuns, prin urmare, la un impas.

Nici în privința Austriei nu s-a ajuns la un rezultat, întrucît Molotov dorea să amîne retragerea trupelor staționate în Austria pînă la încheierea tratatului de pace cu Germania. A propus un tratat european de securitate generală, din care Statele Unite erau practic excluse, ceea ce ar fi avut drept efect spargerea Alianței Atlantice. Singurul punct important asupra căruia s-a ajuns la un acord a fost organizarea unei noi conferințe, care urma să se întrunească la Geneva, cu participarea Chinei comuniste, pe 26 aprilie 1954. Aici, urma să se discute, cu precădere, problema tratatului de pace coreean și a păcii în Indochina. URSS accepta ca India să fie exclusă de la negocierile privitoare la Coreea. Pentru a evita recunoașterea *de facto* a Chinei comuniste, Statele Unite ceruseră inserarea următorului text: „Se înțelege că nici invitația la conferința menționată mai sus și nici întrunirea ei nu pot antrena o recunoaștere diplomatică, fără să se fi convenit în prealabil asupra acestui lucru".

Prima Conferință de la Geneva și armistițiul din Indochina

În timp ce se încheia schimbul de prizonieri în Coreea, situația militară a franco-vietnamezilor se agrava semnificativ în Indochina. Înaltul comandament francez organizase la Dien Bien Phu, în Tonkinul occidental, un puternic centru de rezistență, care părea de necucerit, în cazul în care frontul Viet-Min continua să nu dețină o artilerie grea și nici un armament antiaerian. Dar conducătorii frontului Viet-Min hotărîseră să înfrunte proba de forță. Pe 22 februarie 1955, Nehru lansase în fața Parlamentului indian un apel adresat beligeranților pentru o încetare imediată a focului. Viet-Min-ul a răspuns, pe 13 martie, printr-un puternic atac asupra fortăreței Dien Bien Phu, utilizînd pentru prima oară artileria grea. După cincizeci și șapte de zile de lupte foarte grele, pe 7 mai, Dien Bien Phu a căzut. Pentru trupele franceze nu era un dezastru ireparabil, ci doar o mare înfrîngere. Dar, evenimentele de la Dien Bien Phu, urmărite cu interes de către opinia publică franceză, au scos în primul rînd în evidență pentru francezi, care rămăseseră destul de indiferenți față de un război îndepărtat, purtat de o armată regulată, gravitatea situației din Indochina, necesitatea de a pune capăt unei lupte în care Franța își apăra din ce în ce mai puțin propriile interese, jucînd, în schimb, din ce în ce mai mult rolul de pavăză directă în calea comunismului. Or, nici financiar, nici politic, Franța nu era în măsură să mai continue lupta multă vreme. Armata, în Europa, ducea lipsă de cadre, din cauza războiului din Indochina. Ajutorul american în materie de echipament militar crescuse considerabil; dar guvernul Statelor Unite a respins cererea Franței, din 4 aprilie, privind intervenția aeriană americană pe frontul de luptă. Pe 19 aprilie, Dulles a declarat că trimiterea de trupe americane în Indochina era ceva „improbabil". Pe 24 aprilie, președintele Consiliului francez, Laniel, a reînnoit cererea de ajutorare. Se pare că, în acel moment, Dulles a condiționat intervenția americană de o participare britanică, pe care Churchill a refuzat-o la 27 aprilie. Cercurile intervenționiste americane (vicepreședintele Nixon, amiralul Radford) au fost învinse, așadar, de către forțele neintervenționiste.

Conferința de la Geneva s-a deschis pe 26 aprilie, cu puțin timp înainte de înfrîngerea de la Dien Bien Phu. Lucrările conferinței s-au ocupat întîi de Coreea, Syngman Rhee acceptînd într-un final să participe la discuții. Dar, în această privință, conferința a fost un eșec total. Se punea problema de a pregăti unificarea celor două Coreei. Or, Coreea de Nord – exact ca și Germania de Est – cerea negocieri de la stat la stat, pe o bază de egalitate. Sud-coreenii insistau asupra unor alegeri libere controlate de Națiunile Unite. Nu s-a putut ajunge, așadar, la nici un acord.

Aspectul esențial al negocierilor se referea însă la Indochina. Împăratul Bao Dai, care locuia la Cannes, a acceptat la sfîrșitul lunii aprilie să fie invitați delegați ai frontului Viet-Min, condiție prealabilă oricărui armistițiu. Negocierile s-au desfășurat în două etape. Prima, cea în care Georges Bidault era încă ministrul Afacerilor Externe în Franța (pînă în 12 iunie). A doua, începînd din 18 iunie, cu Mendès France, noul președinte al Consiliului, avînd rolul de șef al delegației franceze.

În prima etapă, a existat senzaţia că negocierile băteau pasul pe loc. Bidault a prezentat pe 8 mai un plan francez, iar Pham Van Dong, delegat al Viet-Min, un contraproiect, pe 10 mai. S-ar fi zis, după cum evoluau discuţiile, că delegaţiile comuniste refuzau intenţionat orice concesie, aşteptînd căderea guvernului Laniel-Bidault, adept declarat al ratificării CED. Dacă guvernul Laniel a căzut, acest lucru a fost, în mare măsură, din cauza atacurilor pe care Mendès France le-a lansat, pe 10 iunie, în Adunarea Naţională, contra lui Bidault. I-a reproşat, în special, faptul că nu discutase direct cu delegaţia frontului Viet-Min şi că încercase să obţină o intervenţie americană, cu riscul de a declanşa un război general.

A doua etapă a început pe 18 iunie. În ajun, în cuvîntarea sa de învestitură, Mendès France anunţase că guvernul său va demisiona dacă nu se obţinea un armistiţiu satisfăcător pînă în 20 iulie. Acest termen conferea o alură dramatică ultimelor negocieri. Mendès France şi adjunctul său, Chauvel, au luat legătura direct cu Pham Van Dong. Pe de altă parte, preşedintele Consiliului a declarat că, în cazul în care comuniştii refuzau armistiţiul, va trebui să se apeleze la trupele de contingent. Pe de altă parte, Dulles, pentru a-şi arăta dezacordul faţă de politica de armistiţiu, a refuzat energic să se deplaseze la Geneva; a fost nevoie de lungi discuţii şi tratative pentru a-l convinge să-l trimită pe subsecretarul de stat, generalul Bedell Smith. Să mai notăm şi rolul esenţial al presiunilor exercitate de China asupra frontului Viet-Min. Acesta, obsedat de ideea unificării Vietnamului, era dispus să continue lupta. China se temea de o intervenţie americană, mai mult decît de orice.

Cele două puncte delicate, care nu au fost soluţionate decît în cursul ultimelor dezbateri, se refereau la linia de armistiţiu care urma să despartă Viet-Min de Vietnamul necomunist şi la data alegerilor, care trebuia să ducă la reunificarea Vietnamului. Pentru primul punct, s-a căzut de acord asupra paralelei 17°, care lăsa necomuniştilor Hue şi Turan. Pentru al doilea punct, s-a adoptat, privind alegerile, o amînare de doi ani – adică iulie 1956. Statele Unite au refuzat să semneze, iar noul premier al Vietnamului de Sud, Ngo Dinh Diem, şi-a manifestat nemulţumirea. Acest lucru avea să-i permită ulterior, cu sprijinul americanilor, să respingă ideea organizării unor alegeri. Trupele franco-vietnameze, la nord de paralela 17°, urmau să se regrupeze la Hanoi şi Haiphong, înainte de a fi evacuate. La fel şi trupele frontului Viet-Min, în cîteva zone din Sud. Armistiţiul cuprindea deopotrivă Laosul şi Cambodgia. Acordul elibera Franţa de o enormă povară militară şi financiară. Dar totodată punea capăt influenţei franceze preponderente, într-o zonă unde Franţa dominase peste şaptezeci ani. Acordul înseamna, de asemenea, declinul Franţei ca putere colonială, încurajînd mişcările centrifuge care existau deja în Africa de Nord. În fine, prevederile acordului constituiau o sursă de fricţiuni constante cu Statele Unite, ferm decise să apere independenţa Vietnamului de Sud şi plasate de partea lui Ngo Ding Diem contra împăratului Bao Dai, creaţia Franţei, care a şi fost, de altfel, eliminat în urma unei consultări a poporului. După Coreea şi Germania, o nouă ţară se vedea împărţită *de facto* prin cortina de fier.

Tratatul de stat austriac

Din anul 1955 şi odată cu venirea la putere în URSS a echipei Hruşciov-Bulganin, tratativele s-au intensificat semnificativ. Acestea au debutat printr-o concesie a ruşilor. În 1949, dornici, probabil, să nu evacueze zona lor de ocupaţie din Austria, ruşii refuzaseră să pună în aplicare proiectul de tratat la care se ajunsese atunci. În ianuarie 1955, poziţia lor rămăsese negativă. Dar, pe 8 februarie, într-un raport prezentat de Molotov, guvernul sovietic şi-a moderat poziţia, susţinînd însă că trebuia păstrată o legătură între semnarea tratatului german şi a celui austriac. Se poate presupune, desigur, că Molotov mai spera totuşi ca acordurile de la Londra şi de la Paris privind Uniunea Europei Occidentale să nu fie ratificate. Dar, odată ce ratificarea amintită a devenit o realitate în Franţa şi în Germania (martie 1955), URSS a adoptat o atitudine mult mai conciliantă, iar pe 29 martie s-a aflat că Raab, cancelarul austriac, era invitat la Moscova. Raab a sosit la Moscova pe 11 aprilie şi, cu condiţia ca Austria să-şi ia angajamentul că va rămîne neutră, a obţinut din partea ruşilor promisiunea ca toate trupele de ocupaţie să fie retrase înainte de 31 decembrie 1955. Această poziţie denota dorinţa de a se ajunge la un acord final. Pe 2 mai, la Viena, a avut loc o conferinţă a ambasadorilor celor patru puteri ocupante, iar tratatul s-a semnat pe 15 mai. În schimbul anumitor livrări de mărfuri timp de şapte-zece ani, URSS accepta să predea guvernului austriac „bunurile germane" pe care le confiscase şi, mai ales, cîmpurile petrolifere. Tratatul suprima limitările prevăzute în 1949 pentru armata austriacă şi un articol care atribuia Austriei o anumită responsabilitate în declanşarea războiului. Într-o declaraţie unilaterală devenită ulterior lege constituţională, guvernul austriac îşi proclama neutralitatea. Lucrul acesta nu împiedica însă Austria să fie membră ONU şi nici să adere la organismele europene nemilitare. De altfel, Austria a fost admisă în Consiliul Europei încă din 1955.

Conferinţa celor patru şefi de guvern (Geneva, iulie 1955)

Ideea unei conferinţe „la cel mai înalt nivel" era la ordinea de zi din 1954. Premierul britanic Eden, succesorul lui Churchill din 6 aprilie 1955, preconizase iniţial nişte reuniuni de experţi pentru a defrişa terenul. Pe 10 mai, a adoptat opiniile lui Churchill, care dorea o conferinţă, cît mai repede cu putinţă. Pe 14 mai, Molotov, aflat la Viena, unde venise să semneze tratatul austriac, a acceptat şi el ideea unei astfel de conferinţe. Conferinţa s-a reunit la Geneva, din 18 pînă în 21 iulie 1955. Au participat preşedintele Eisenhower, Bulganin, însoţit de Hruşciov, Eden şi Edgar Faure.

Ordinea de zi cuprindea trei puncte.

– Securitatea europeană şi reunificarea Germaniei. În această privinţă, dezacordul a fost total. Occidentalii cereau alegeri libere şi dreptul ca Germania să adere la NATO, fiind de acord sub acest aspect cu cancelarul Adenauer; occidentalii se opuneau, aşadar, ideii unei neutralităţi a Germaniei. URSS voia, în prealabil, un pact de securitate colectiv, înglobînd Germania de Vest şi

Germania de Est, care puteau astfel negocia pe picior de egalitate, la nivel statal – ceea ce occidentalii au refuzat formal. S-a rămas, prin urmare, la nivelul unor declaraţii platonice.

– Dezarmarea. Problema a fost trimisă la comisia competentă a Naţiunilor Unite.

– Contactele dintre Vest şi Est. Participanţii s-au angajat să găsească mijloacele susceptibile de a permite realizarea următoarelor deziderate: „a) eliminarea progresivă a obstacolelor care îngrădesc libera comunicare şi comerţul paşnic între popoare; b) favorizarea unor schimburi şi a unor contacte mai libere între ţări şi popoare, care să corespundă intereselor lor reciproce".

Occidentalii au refuzat să discute primirea în ONU a Chinei comuniste, în timp ce URSS nu a acceptat să se analizeze în comun situaţia ţărilor din Europa de Est.

În ciuda slabelor rezultate, conferinţa dăduse posibilitatea să se creadă într-un nou „spirit de la Geneva", menit să accentueze destinderea şi să înlocuiască războiul rece prin „coexistenţa paşnică".

Vizita cancelarului Adenauer la Moscova

S-a crezut că vizita cancelarului Adenauer la Moscova constituia o dovadă a acestui nou „spirit de la Geneva". Pe 8 iunie, von Brentano, de două zile ministru al Afacerilor Externe al RFG, post deţinut pînă atunci de cancelarul Adenauer, primea o notă din partea URSS, în care aceasta îşi exprima dorinţa de a se ajunge la „normalizarea şi la stabilirea unor relaţii directe între Uniunea Sovietică şi Republica Federală Germania". Cancelarul era invitat să vină la Moscova „în viitorul cel mai apropiat". Adenauer a dorit să aştepte conferinţa de la Geneva şi, în prealabil, s-a deplasat la Washington, între 13–17 iunie, pentru a arăta în primul rînd că rămînea credincios Alianţei Atlantice. Dar nu exista cumva speranţa de a asista la un reviriment spectacular al politicii ruse şi de a înlesni reunificarea, pe care opinia publică germană o dorea cu tot mai multă înfocare? Nu trebuia profitat de evoluţie, ştiut fiind că pînă atunci URSS văzuse în RFG un focar al nazismului? Cancelarul a decis că răspunsul la aceste întrebări era afirmativ, aşa că s-a deplasat la Moscova, din 9 pînă în 13 septembrie. Cu prilejul convorbirilor, URSS a rămas fermă pe poziţia adoptată: negocieri, la nivel de stat, între cele două Germanii, ceea ce pentru Adenauer ar fi însemnat recunoaşterea legitimităţii guvernului RDG. Singurul rezultat a fost hotărîrea de a stabili relaţii diplomatice normale sovieto-vest-germane şi de a proceda la schimbul de ambasadori. Iniţial, cancelarul Adenauer nu a fost prea încîntat de idee. Dar a trebuit să cedeze, fiindcă aceasta era condiţia formală impusă de URSS pentru eliberarea prizonierilor germani care se mai aflau pe teritoriul ei (guvernul sovietic declara că nu era vorba decît despre criminali de război, evaluînd numărul lor la 9 626, cifră mult mai mică decît estimările germanilor).

Conferința miniștrilor Afacerilor Externe (Geneva, 27 octombrie–16 noiembrie 1955)

Din ce în ce mai mult, ca și în perioada interbelică, Geneva era considerată sediul marilor activități internaționale. Așadar, la Geneva s-a ținut în august o conferință internațională cu privire la utilizarea pașnică a energiei atomice; tot aici au început și convorbirile oficiale chino-americane. Pe de altă parte, Conferința celor Patru Mari Puteri, în iulie, hotărîse ca problemele discutate acolo fără succes să fie supuse spre dezbatere unei conferințe a celor patru miniștri de Externe care, într-un interval mai lung, vor putea avansa spre găsirea unor soluții. Între 27 octombrie și 16 noiembrie, Dulles, Macmillan, Molotov și Pinay au reluat discuția despre cele trei puncte de pe ordinea de zi, menționată mai sus. În privința unificării Germaniei, nu s-a înregistrat nici un progres. Mai mult chiar, tonul lui Molotov s-a dovedit mai inflexibil decît cel al lui Bulganin. „Această fuziune artificială a Germaniei", a spus el, „prin intermediul unor alegeri așa-zise libere, i-ar priva, pînă la urmă, pe oamenii muncii din RDG de avantajele pe care le-au cucerit. Firește, așa ceva este imposibil. Numai ținînd seama de existența a două state germane și de faptul că reunificarea Germaniei nu se va putea realiza decît printr-un acord între aceste două state se va putea găsi, pînă la urmă, o soluție acceptabilă a problemei germane". Din acel moment, deși năzuințele poporului german, absolut de înțeles, de altfel, se amplificau mereu, reunificarea Germaniei devenea tot mai greu de conceput, doar dacă nu s-ar fi luat în calcul înglobarea RFG în RDG. Conștientă de pericolul care pîndea cvasi-dogma ireversibilității cuceririlor comuniste, în cazul unor alegeri libere în Germania de Est, URSS refuza din principiu să le admită. Conferința a eșuat atît în problema dezarmării, cît și în cea a contactelor dintre Vest și Est. Molotov a atacat cu violență „liberul schimb al ideilor, care, în realitate, nu înseamna decît o propagandă liberă în favoarea războiului".

În mod ciudat, în anul 1956, între cel de-al XX-lea Congres al PCUS și Revoluția ungară, nu au avut loc conferințe similare celor din 1955. Singura concesie – deloc costisitoare – făcută de ruși între 1953 și 1957 fusese, așadar, tratatul de pace austriac. „Politica zîmbetelor", inaugurată în 1953, își arătase limitele. A și dispărut, de altfel, pentru o vreme, în noiembrie 1956. Notele amenințătoare trimise de Bulganin Angliei, Franței și Israelului, în noiembrie 1956, făcînd aluzie la o eventuală trimitere de proiectile atomice teleghidate, precum și amenințările formulate mai ales la adresa Norvegiei, a Danemarcei și a Germaniei de Vest, la începutul anului 1957, au demonstrat că, practic, se revenise la războiul rece.

IV. Europa de Vest

Europa de Vest reprezintă, desigur, una dintre mizele luptei dintre cele două blocuri. Acesta este cadrul în care se pune și problema alianțelor, bunăoară, sau cea a reunificării germane, pe care le-am studiat deja. Dar, firește, există și probleme specifice Europei de Vest, cum ar fi integrarea europeană și fostele colonii.

Eşecul CED şi „relansarea europeană"

Am analizat situaţia Comunităţii Europene de Apărare (CED) sub aspectul ei militar. Să nu uităm însă că CED era concepută şi ca un nou pas spre unificarea Europei celor Şase. Planul Schuman, prin tratatul din 18 aprilie 1951, dusese la crearea Comunităţii Europene a Cărbunelui şi Oţelului (CECA), condusă de o Înaltă Autoritate înzestrată cu puteri supranaţionale, asistată de un Comitet de Miniştri, de o Adunare Parlamentară şi de un Comitet Consultativ, format din specialişti, muncitori şi utilizatori. Sediul acesteia a fost fixat la Luxemburg, iar Comunitatea a început să funcţioneze între 10 februarie şi 1 mai 1953. De asemenea, planul Pleven, din octombrie 1950, a dus la semnarea Tratatului de la Paris, la 27 mai 1952, grupînd aceleaşi şase ţări. Adepţii integrării europene sperau astfel ca, sporind numărul „autorităţilor specializate", să se ajungă la o adevărată federaţie. Aceste concepţii au determinat guvernele celor Şase, pe 10 septembrie 1952, să creeze o „Adunare ad-hoc" compusă din Adunarea Comunităţii Cărbunelui şi Oţelului, plus nouă membri, şi însărcinată cu elaborarea unui proiect de Constituţie politică europeană. Pe 10 martie 1953, Adunarea ad-hoc a adoptat un „anteproiect de tratat cu valoare de statut al Comunităţii Europene". Această Comunitate, cu caracter supranaţional, indisolubilă, urma să aibă ca instituţii: un Parlament format din două camere (deputaţi aleşi prin sufragiu universal, senatori aleşi de către parlamentele naţionale), un Consiliu Executiv European subordonat Parlamentului, un Consiliu al Miniştrilor naţionali, o Curte de Justiţie, un Consiliu Economic şi Social. Dar acest proiect s-a lovit imediat de diverse reticenţe, îndeosebi din partea lui Georges Bidault, care revenise în fruntea echipei de la Quay d'Orsay, în ianuarie 1953. Eşecul CED, la 30 august 1954, l-a făcut să părăsească din nou această funcţie.

Eşecul CED indica, se pare, că în Franţa, cel puţin, opinia publică nu era convinsă de ideea integrării europene. Faptul că era vorba despre chestiuni militare, domeniu în care sentimentul naţional rămîne, desigur, intens, explică în bună parte votul negativ al Parlamentului francez. Cert este că Uniunea Europei Occidentale nu mai prezenta practic un aspect supranaţional. Prin urmare, militanţii europeni au considerat votul din 30 august 1954 drept un dezastru, iar pe Mendès France, care în final nu mai vrusese să ia parte la dezbatere, drept un adversar. Cînd acesta a trebuit să demisioneze, pe 6 februarie 1955, destinele Franţei au fost preluate din nou de o echipă de „proeuropeni", cu Edgar Faure în funcţia de preşedinte al Consiliului şi cu Antoine Pinay la Quay d'Orsay. Situaţia părea favorabilă unei „relansări europene", ţinînd seama de învăţămintele din trecutul apropiat. Conferinţa celor şase miniştri ai CECA, reunită la Messina, la invitaţia noului ministru italian al Afacerilor Externe, Martino, pe 1 iunie 1955, a decis să se procedeze la această „relansare". O conferinţă de experţi s-a întrunit la Bruxelles sub preşedinţia ministrului belgian al Afacerilor Externe, Spaak. Conferinţa a studiat două proiecte, „Euratom" şi „Piaţa Comună".

Piaţa Comună şi Euratom

Miniştrii Afacerilor Externe ai celor Şase s-au întîlnit de mai multe ori după conferinţa de la Messina, iar tratativele au progresat favorabil. La cea de-a opta sesiune, pe 18 februarie 1957, se ajunsese practic la un acord asupra unui aspect delicat relevat de Franţa: includerea Teritoriilor de Peste Mări în Piaţa Comună. Şefii de guvern au eliminat ultimele dificultăţi. Tratatele prin care se înfiinţau Piaţa Comună şi Euratom s-au semnat pe 25 martie, la Roma.

Cele două tratate aveau un punct comun. În locul Înaltei Autorităţi, oarecum tehnocratice a CECA, apărea acum, ca autoritate supremă, un Consiliu al Miniştrilor. În Piaţa Comună, acesta urma să fie asistat de către o Comisie Europeană, compusă din experţi, desemnaţi de comun acord de către miniştri, şi avînd sarcina, în special, de a pregăti lucrările Consiliului Miniştrilor. O adunare, comună pentru Euratom, Piaţa Comună şi CECA, alcătuită din 142 de parlamentari desemnaţi de către colegii lor, dădea avize şi putea, cu o majoritate de două treimi, să cenzureze Comisia Europeană. Un Comitet Economic şi Social, împreună cu un Comitet Monetar asigurau asistenţa necesară. Existau, de asemenea, o Curte de Justiţie şi o Bancă Europeană de Investiţii, cu un capital de 1 miliard de dolari.

Realizarea Pieţei Comune trebuia să fie progresivă: trei perioade de cîte patru ani, prima putînd fi prelungită cu doi ani. Supranaţionalitatea urma să apară progresiv, deciziile fiind luate în unanimitate în prima fază, iar, apoi, spre sfîrşit, cu o majoritate de peste jumătate plus unu din total. În fiecare etapă, ţările membre trebuia să-şi reducă tarifele vamale cu 10% în raporturile cu ceilalţi membri. Se stabilea şi un tarif vamal extern comun, bazat pe media aritmetică a taxelor vamale naţionale atunci în vigoare. Pe de altă parte, graniţele urmau să se deschidă progresiv pentru mişcările interne de muncitori şi de capital. Dar să remarcăm – şi acest lucru reprezenta o gravă ameninţare pentru tratat – că nu se prevedea o politică monetară comună. Teritoriile de Peste Mări, aflate în uniune monetară cu unul dintre statele membre, erau admise cu titlu de probă, pentru o perioadă de cinci ani. Teritoriile de Peste Mări aparţinînd Franţei urmau să primească, timp de cinci ani, un ajutor plătit de Franţa (200 de milioane dolari) şi de ceilalţi parteneri (310 milioane dolari) pentru investiţiile locale de interes economic. Tunisia şi Marocul erau invitate să se asocieze cu Piaţa Comună. Acest tratat, ratificat de către toţi partenerii pe o bază confederală, crea, cu o doză relativ slabă de supranaţionalitate, o uniune vamală pe care unii o socoteau drept preludiul unei uniuni politice.

Marea Britanie, îngrijorată de soarta unora dintre pieţele ei, a început negocieri cu această nouă uniune vamală în vederea stabilirii unei „zone a liberului schimb", din care produsele agricole urmau să fie excluse. În felul acesta îşi putea păstra propriile tarife vamale la extern.

Tratatul prin care s-a înfiinţat Euratom a avut o însemnătate mult mai limitată, în ciuda speranţelor promotorilor lui. Cu instituţii destul de

asemănătoare celor din Piaţa Comună (Consiliu de Miniştri, Comisie din cinci membri, Adunare, Comitet Ştiinţific, Curte de Justiţie, Comitet Economic şi Social), Euratom nu avea nicidecum drept scop să monopolizeze în ansamblul celor şase ţări producţia de energie sau de arme atomice. O agenţie de aprovizionare dispunea de o opţiune de cumpărare în ceea ce priveşte minereurile, materiile prime, materiile speciale de fisiune, produsele din ţările membre, precum şi de dreptul exclusiv de a încheia nişte contracte referitoare la furnizarea acestor materii provenind din exterior. Materiile speciale de fisiune deveneau proprietatea Comunităţii, exceptînd cazul folosirii lor în scopuri militare. Drepturile şi restricţiile cantitative erau suprimate între ţările membre, privind minereurile şi combustibilii nucleari, cel mult la un an după intrarea în vigoare a tratatului. Un control minuţios, însoţit de o inspecţie, era exercitat de către Comunitate. Astfel, scopul Euratom-ului era de a furniza în bune condiţii energia de care are nevoie Europa şi de a asigura o independenţă sporită, pentru Europa celor Şase, în domeniul atomic. Se poate spune că eşecul Euratom-ului se poate pune pe seama politicii americane. Cînd, în 1957, cei Şase au intenţionat să construiască o uzină de separare de izotopi, care le-ar fi furnizat propriul uraniu îmbogăţit, americanii i-au convins să renunţe la proiect, coborînd semnificativ preţul acestui produs oferit ţărilor europene.

Reglementarea conflictului saarez

Aşa cum am văzut, reapariţia ca stat a Germaniei de Vest, în septembrie 1949, readusese în actualitate problema regiunii Saar. Începînd din 1950, acest subiect va tulbura relaţiile franco-germane. La semnarea tratatului prin care se înfiinţa CECA, Germania nu fusese de acord ca Saar să fie inclusă ca stat printre semnatari, aşa că Franţa a trebuit să semneze în numele Uniunii economice franco-saareze, în ciuda protestelor guvernului autonomist condus de Johannes Hoffmann. Pentru a rezolva problema, Hoffmann a lansat, în martie 1952, ideea de „a europeniza" regiunea Saar, păstrînd în continuare legăturile ei economice cu Franţa. Propunerea a fost îmbrăţişată de Franţa şi de cancelarul Adenauer, pe 20 martie 1953. De acum înainte se vor discuta modalităţile acestei europenizări, în timp ce o parte tot mai însemnată a populaţiei saareze, animată de patriotism german, dar şi fiindcă avantajele economice ale unirii cu Franţa scădeau (redresarea economică a Germaniei, crearea unei puternice industrii rivale în Lorena), se orienta spre alipirea efectivă la RFG. Putem distinge trei etape în această evoluţie:

1. Pînă la 23 octombrie 1954, Franţa şi Germania nu reuşesc să se pună de acord, deşi din ianuarie 1953 toate guvernele franceze succesive au făcut din europenizarea regiunii Saar o „condiţie prealabilă" a ratificării CED. La alegerile saareze din noiembrie 1952 s-ar fi zis că victoria aparţine partidelor autonomiste.

Desigur, partidele „progermane" erau interzise, însă adepţii alipirii la Germania aveau posibilitatea să se abţină de la vot sau să depună în urnă buletine necompletate, ori nule. Aceste alegeri fuseseră precedate de promisiunea Franţei

de a spori autonomia saareză, iar rezultatul acestei promisiuni a fost Convenţia generală din 20 mai 1953. În aceeaşi perioadă, Consiliul Europei însărcinase o comisie, al cărei raportor era socialistul olandez Van der Goes Van Naters, să elaboreze un statut european pentru Saar. Planul Van Naters, din 17 septembrie 1953, acceptat imediat de guvernul Hoffmann şi de Franţa, propunea ca Saar să devină teritoriu european, sediu al instituţiilor europene, cu un guvern local, într-un cadru economic şi monetar francez. Un comisar european, care nu trebuia să fie nici francez, nici german, nici saarez, şi care trebuia să răspundă în faţa Comitetului de Miniştri ai Consiliului Europei, urma să conducă Afacerile Externe şi Apărarea, substituindu-se, astfel, reprezentantului diplomatic francez. Germanii reproşau acestei soluţii caracterul ei aparent definitiv, iar cancelarul Adenauer ameninţa că va depune o plîngere la Consiliul Europei împotriva lezării libertăţilor democratice în Saar.

2.Cînd, după eşecul CED, a trebuit să se găsească o soluţie de înlocuire, Mendès France a pus iarăşi drept condiţie pentru recunoaşterea de către Franţa a egalităţii în drepturi a Germaniei semnarea unui acord franco-german referitor la regiunea Saar. După o noapte dramatică de tratative, la Paris, în 23 octombrie 1954, acordul a fost încheiat. În linii mari, acesta semăna cu planul Van Naters. Totuşi, comisarul european urma să răspundă în faţa Consiliului de Miniştri al Uniunii Europei Occidentale. Se prevedeau două referendumuri: unul, după o campanie electorală de trei luni, în care partidele progermane erau libere să-şi facă propagandă; celălalt, în ipoteza unui tratat de pace german. Aşadar, Germania obţinea cîştig de cauză, în sensul că statutul, dacă era acceptat de saarezi, nu avea un caracter definitiv. Dimpotrivă, se păstra uniunea economică franco-saareză, relaţiile economice germano-saareze urmînd să devină progresiv asemănătoare celor existente între Franţa şi Saar. Acordul a fost ratificat pe 23 septembrie 1954 de către Adunarea Naţională Franceză şi, nu fără dificultăţi, pe 27 februarie 1955, de către Bundestag.

Sub controlul Consiliului UEO, campania pentru referendum, fixat la 23 octombrie 1955, a debutat în iulie. A fost o perioadă plină de pasiuni, liderii progermani, mai ales Heinrich Schneider, făcînd apel la sentimentul naţionalist şi cerînd în ciuda declaraţiilor cancelarului Adenauer, respingerea statutului. Progermanii au obţinut cîştig de cauză cu 423 344 de voturi „nu", contra 201 973 de voturi „da".

3.Trebuia analizate consecinţele acestui referendum. Teoretic, votul negativ însemna menţinerea aceluiaşi *status quo*. În realitate, adversarii europenizării îi dăduseră alt sens: dorinţa revenirii la Germania. Guvernul Hoffmann şi-a dat imediat demisia, iar Pinay a declarat că era dispus să negocieze revenirea regiunii Saar la Germania, în schimbul anumitor garanţii şi compensaţii. Tratativele, care s-au desfăşurat într-o atmosferă calmă, au dus la acordul din octombrie 1956. Franţa accepta unirea politică a regiunii Saar cu Germania, începînd cu data de 1 ianuarie 1957, iar după o perioadă de tranziţie de trei ani, unirea economică. În schimb, Franţa obţinea promisiunea unor

importante livrări de cărbune şi, mai ales, canalizarea rîului Moselle, ceea ce, după cum se credea, ar fi permis industriei lorene să-şi extindă cîmpul de acţiune în toată Germania de Sud-Vest.

Acest acord însemna sfîrşitul oricărui conflict grav între Franţa şi Germania, dar, într-un sens, şi o nouă lovitură dată politicii de integrare europeană.

V. Africa

Problema tunisiană

Naţionaliştii tunisieni şi, mai ales, liderul partidului Neo-Destur, Habib Burghiba, cerea, invocînd dreptul popoarelor de a dispune de propria lor soartă, autonomia internă a ţării, ca o primă etapă spre independenţă. În 1950, Franţa părea să se orienteze spre această cale, deşi o notă din 15 decembrie 1951 exprima dorinţa de a institui un regim de cosuveranitate franco-tunisiană. Această notă a avut grave consecinţe. Începînd mai ales din 1953, în mai multe regiuni tunisiene s-a organizat o rezistenţă armată contra francezilor. Pe de altă parte, în diferite rînduri, ţările arabe şi asiatice au adus problema tunisiană în faţa Consiliului de Securitate (14 aprilie 1952) şi a Adunării Generale a ONU; Franţa şi-a declinat competenţa şi a refuzat să participe la discuţii. Pe 17 decembrie 1952, Adunarea a adoptat o rezoluţie prin care se exprima speranţa ca, prin negocieri, Franţa să recunoască, în fine, „capacitatea (tunisienilor) de a se administra singuri".

Pasul decisiv a fost făcut abia în 1954. Mendès France a considerat necesar să facă un gest spectacular, iar pe 31 iulie 1954, cu prilejul unei vizite fulger la Tunis, avîndu-l alături pe mareşalul Juin, el însuşi francez din Africa de Nord, a anunţat că Franţa recunoştea o totală autonomie internă a Tunisiei, care urma să fie reglementată printr-o convenţie. Întrucît politica lui fusese aprobată cu o largă majoritate de către Adunarea Naţională, au început tratative, care s-au încheiat prin convenţia generală din 3 iunie 1955.

Acest stadiu a fost însă repede depăşit. Recunoaşterea independenţei marocane, despre care vom vorbi mai jos, l-a determinat pe Burghiba să ceară un statut analog pentru Tunisia. Guy Mollet a admis în principiu această idee, în declaraţia lui de învestitură din ianuarie 1956. Au început noi tratative, sub conducerea diplomatului Roger Seydoux. Acestea s-au concretizat, în domeniul diplomaţiei, prin acordul din 15 iunie 1956. Tunisia dobîndea o totală independenţă diplomatică, iar Franţa promitea să sprijine candidatura acestei ţări în organizaţiile internaţionale. În schimb, în domeniul militar, Franţa dorea să-şi menţină trupele în Tunisia, pentru a-şi proteja etnicii de acolo şi pentru a împiedica aprovizionarea cu arme a naţionaliştilor algerieni. Tunisia cerea însă plecarea acestor trupe sau, măcar, concentrarea lor la Bizerta. Acest aspect a devenit un grav subiect de conflict, complicat şi mai mult prin problema Algeriei, întrucît Bourghiba se declarase formal adeptul independenţei ţării vecine şi

orientase votul ţării lui, la ONU, într-un sens opus tezelor franceze. Pe de altă parte, Burghiba părea ferm prooccidental şi îl eliminase din partidul Neo-Destur, în 17 noiembrie 1955, pe rivalul lui, Salah Ben Youssef, partizan al Ligii Arabe.

Problema marocană

Evoluţia Marocului spre independenţă se înscrie în acelaşi cadru ca şi evoluţia Tunisiei. Cu toate acestea, în Maroc, situaţia a avut un caracter mai zbuciumat şi mai complex. Pe de altă parte, elitele intelectuale din Maroc nu erau atît de numeroase, ca în Tunisia; opoziţia dintre orăşeni, care aparţin adesea proletariatului industrial, şi ţărani, printre care se găsesc numeroase triburi de limbă berberă, era mai acută în Maroc. În fine, o parte a Marocului se afla, din 1912, sub protectorat spaniol, iar politica generalului Franco rămăsese, din 1945, foarte ostilă politicii promovate de Franţa.

Principalul partid naţionalist marocan, Istiqlal, se bucura de sprijinul, mai mult sau mai puţin declarat, al sultanului Mohammed Ben Youssef. Ca şi în cazul Tunisiei, ONU a fost sesizată în privinţa problemei marocane sub forma unor plîngeri depuse de ţările arabe. Prima a fost respinsă pe 13 decembrie 1951, cu 28 de voturi, contra 23 şi 7 abţineri. A doua a condus, pe 17 decembrie 1952, la adoptarea cu 10 voturi, contra 5 şi 11 abţineri, a unei rezoluţii prin care Franţei i se încredinţa misiunea unor negocieri menite să asigure dezvoltarea libertăţii politice în Maroc. A treia plîngere a fost respinsă în 1953.

La acea dată, politica franceză asista, pe jumătate neputincioasă, la un conflict între sultan şi Istiqlal, pe de o parte, şi paşa din Marrakech, Glaoui, pe de altă parte. Glaoui, susţinut de cîţiva înalţi funcţionari din Rezistenţă, de numeroşi caizi, precum şi de unele triburi berbere, dorea să obţină, chiar şi cu forţa, demiterea lui Mohammed Ben Youssef. În urma unei campanii de petiţii, organizată de Glaoui, şi care s-au bucurat de semnătura multor persoane influente, sultanul a încercat să obţină sprijinul rezidentului general, generalul Guillaume, şi a acceptat, pe 13 august, să promulge o serie întreagă de decrete, pe care le respinsese înainte. Dar Glaoui era decis să treacă la acţiune şi, de teama producerii unor încăierări, Consiliul de Miniştri francez a decis pe 20 august exilarea lui Mohammed Ben Youssef, care a fost trimis în Corsica, iar apoi în Madagascar. Imediat după aceea, „Makhzen"-ul marocan l-a desemnat sultan pe Mohammed Moulay Arafa, unchiul fostului sultan, un om integru, dar nefamiliarizat cu problemele politice aflate la ordinea zilei. Noul sultan a fost acceptat de o parte a populaţiei, inclusiv de ulemalele din Fez. Dar, pe de o parte, în zona spaniolă, lumea a continuat să se roage pentru Mohammed Ben Youssef, cu sprijinul declarat al autorităţilor spaniole foarte ostile actului unilateral al Franţei (protestul generalului Valino, înalt comisar în Maroc, pe 25 august). Pe de altă parte, Istiqlal a trecut la organizarea unei rezistenţe care a căpătat rapid alură de terorism, trupele militare fiind absolut neputincioase în faţa numeroaselor atentate individuale care aveau loc. Guvernul francez, în ciuda dezaprobării generale a guvernelor străine, nu a profitat de ocazia oferită

de lovitura de stat pentru a realiza reforme substanţiale. În 1954, dar mai ales în 1955, situaţia francezilor şi a partizanilor lor a devenit precară. Chestiunea dinastică devenea rapid problema esenţială în Maroc.

Două evenimente au determinat un reviriment complet al situaţiei. Primul a fost decizia luată de guvernul francez de a-l numi rezident general pe Gilbert Grandval, care fusese pînă atunci ambasador în Saar (20 iunie 1955). Grandval a realizat repede că singura soluţie consta într-o politică de înţelegere cu liderii marocani şi că acest lucru presupunea revenirea lui Mohammed Ben Youssef, după abdicarea de bunăvoie a lui Ben Arafa. Dar, cînd pe 12 iulie a revocat din funcţie şapte directori şi doi înalţi demnitari, a suscitat o violentă contramanifestaţie a francezilor din Maroc. Nesprijinit de Pinay, pe care îl criticase făţiş pentru politica dusă în Saar, Grandval a trebuit să-şi dea demisia pe 22 august. Dar politica lui a continuat să fie aplicată de guvernul francez, care l-a trimis pe generalul Catroux să negocieze cu Mohammed Ben Youssef la Antsirabé, l-a invitat pe acesta să vină în Franţa şi a favorizat plecarea lui Ben Arafa, pe 1 octombrie, în Tanger, şi abdicarea acestuia în favoarea lui Ben Youssef, la sfîrşitul lunii octombrie.

Al doilea eveniment a fost brusca raliere a lui Glaoui în favoarea lui Mohammed Ben Youssef, pe 25 octombrie. În faţa Consiliului Gardienilor Tronului, însărcinat să asigure interimatul puterii, paşa din Marrakech, într-un gest spectacular şi neaşteptat, a declarat că năzuinţa lui „se confunda cu năzuinţele întregii naţiuni marocane" şi că dorea, aşadar, „prompta restauraţie a lui Sidi Mohammed Ben Youssef".

Sosind pe 31 octombrie, la Nisa, Mohammed Ben Youssef s-a deplasat ulterior la Paris. Aici, o declaraţie comună din 6 noiembrie a recunoscut independenţa Marocului, conform unui comunicat publicat în ajun de către Consiliul de Miniştri al Franţei: „accederea Marocului, în cadrul unei interdependenţe cu Franţa, la statutul de stat modern, liber şi suveran". Apoi, pe 16 noiembrie, sultanul a sosit cu avionul la Rabat, unde, pe 26 noiembrie, l-a însărcinat pe Si Bekkai cu formarea unui guvern, în care Istiqlal şi Partidul Democrat pentru Independenţă deţineau majoritatea portofoliilor. Dar atmosfera rămînea agitată. Cele două partide se aflau într-o rivalitate făţişă. Diverşi rebeli, mai ales în sud şi în Rif, nu se supuneau sultanului şi voiau să reconstituie, se pare, vechea „zonă de disidenţă" (Blad el Siba) care exista înaintea protectoratului francez, şi asta în ciuda eforturilor prinţului Moulay Hassan, fiul sultanului, comandant-şef al armatei. În fine, liderul mişcării Istiqlal, Allai el Fassi, invocînd nişte drepturi istorice, de altminteri, obscure, revendica necontenit anexarea Marocului la Mauritania, teritoriu de peste mări, depinzînd de Africa Occidentală Franceză (AOF). Toate acestea explică de ce negocierile franco-marocane, inaugurate la Paris pe 15 februarie 1956, au fost lipsite uneori de cordialitate. Desigur, pe 2 martie, o declaraţie comună a confirmat solemn „recunoaşterea independenţei Marocului, care implică mai ales existenţa unei diplomaţii şi a unei armate". Dar, pe de altă parte, sultanul a luat poziţie fermă în favoarea independenţei algeriene.

Problema algeriană

Din punct de vedere juridic, problema algeriană reprezenta o problemă internă franceză, întrucît Algeria făcea parte integrantă din teritoriul naţional al Franţei. Dar aceasta nefiind decît o aparenţă, problema algeriană trebuie analizată în cadrul unei istorii diplomatice, începînd din momentul în care mişcările naţionaliste au devenit suficient de puternice în Algeria, încît revendicarea independenţei să capete nişte baze solide. Spre deosebire de Tunisia şi de Maroc, Algeria nu constituise niciodată o naţiune, ceea ce nu excludea, firește, posibilitatea de a deveni o naţiune la un moment dat. Dar cele 8 milioane de musulmani, cu o rată impresionantă a natalităţii, aveau drept pandant un grup masiv de 1 100 000 de francezi europeni (de origine franceză şi spaniolă, îndeosebi), printre care o mare majoritate de persoane nevoiaşe. Acestea se stabiliseră în Algeria cu cîteva generaţii în urmă şi nu acceptau crearea unei republici algeriene musulmane. Influenţa lor fiind considerabilă asupra anumitor cercuri politice franceze, problema algeriană era profund legată de viaţa politică metropolitană.

În noaptea de 31 octombrie spre 1 noiembrie 1954, s-a declanşat „complotul din ziua Tuturor Sfinţilor", mişcare de rezistenţă armată contra francezilor. Fapt important, nu partidele naţionaliste tradiţionale – Mişcarea pentru triumful libertăţilor democratice a lui Messali Hadj (închis la Belle-Île) şi Uniunea democratică a manifestului algerian a lui Ferhat Abbas – au provocat această revoltă armată, ci o organizaţie nouă, care a ajuns repede cunoscută sub numele de Frontul de Eliberare Naţională (FEN). Noua grupare l-a ales lider pe Ben Bella, refugiat la Cairo. Încă de la început, Frontul s-a bucurat de sprijinul Egiptului, aşa cum a demonstrat, în 1956, şi sechestrarea vasului *Athos II*, încărcat cu arme. De asemenea, Frontul de Eliberare Naţională a fost sprijinit şi de comunişti. Posturile de radio din Cairo şi din Budapesta lansau numeroase apeluri la revoltă împotriva Franţei.

S-a declanşat un teribil război de partizani, care s-a întins cu repeziciune. Nici unul dintre guvernele franceze care s-au perindat la conducerea ţării pînă în 1959 nu a admis independenţa Algeriei. Jacques Soustelle, guvernator general din 26 ianuarie 1955, obţinuse ca efectivele franceze să crească de la 80 000 la 225 000 de oameni. Soustelle preconiza „integrarea" unor musulmani în comunitatea franceză, ceea ce, avînd în vedere nivelul scăzut de trai, întreţinut şi de progresele demografice, ar fi presupus un formidabil efort financiar din partea Franţei. Dar Soustelle se bucura de sprijinul cercurilor europene din Algeria. Preşedintele Consiliului, Guy Mollet, a considerat oportun să-l înlocuiască pe Soustelle, în ianuarie 1956, cu generalul Catroux, aşa că s-a deplasat la Alger, pe 6 februarie. Aici, a fost întîmpinat cu o manifestaţie furioasă a francezilor europeni, care vedeau în generalul Catroux pe autorul abandonării Levantului şi a Marocului (fusese să negocieze cu sultanul în Madagascar.) Temîndu-se de o revoluţie, Mollet l-a înlocuit, în 9 februarie, pe generalul

Catroux cu Robert Lacoste. Acesta era favorabil unei politici de autoritate – efectivele franceze au depăşit rapid 400 000 de oameni, fiind chemaţi sub arme şi rezerviştii. Cu acordul guvernului, Lacoste a preconizat o politică destul de asemănătoare celei promovate de Soustelle: 1. Încetarea focului. 2. La trei luni după încetarea focului, alegeri libere cu un colegiu unic. 3. Respingerea separatismului algerian, dar negocierea viitorului statut al Algeriei de către reprezentanţi legitimi, aleşi special în acest scop. Se admitea „personalitatea algeriană", nu şi dreptul Algeriei la independenţă.

Această politică a împiedicat FEN să poată cuceri un teritoriu, unde să-şi stabilească un guvern independent. Dar nu a împiedicat, în schimb, înmulţirea atentatelor şi a ambuscadelor, aşa că Franţa s-a trezit implicată într-un adevărat război, jenant din punct de vedere financiar. Descoperirea unor importante zăcăminte de petrol în Sahara, în 1956, i-a determinat pe unii să dorească şi mai mult consolidarea „prezenţei franceze", în timp ce alte sectoare ale opiniei publice estimau că, după ce Marocul şi Tunisia primiseră independenţa, era inevitabil ca şi Algeriei să i se acorde acelaşi statut. Singura soluţie alternativă, spuneau aceştia, era asimilarea, care presupunea un efort financiar de care Franţa era incapabilă şi pe care francezii nu voiau să şi-l asume. Pe de altă parte, fruntaşii FEN au refuzat o încetare a focului pe baza planului Mollet-Lacoste, în ciuda cîtorva contacte neoficiale. Problema algeriană devenise în acest fel o tragedie naţională.

Reacţiile ONU şi situaţia lui Ben Bella

Repercusiunile internaţionale ale situaţiei din Algeria au fost considerabile. Statele Unite, neliniştite de faptul că Franţa lua trupe din Europa pentru a le trimite în Algeria, slăbind astfel dispozitivul NATO, au decis totuşi să-şi susţină aliata, aşa că pe 20 martie 1956, Douglas Dillon, ambasador american la Paris, a declarat că politica franceză în Africa de Nord avea tot sprijinul SUA. Dar opinia publică americană era mult mai reticentă în această privinţă. La Naţiunile Unite, situaţia morală a Franţei, puternic atacată de blocul naţiunilor arabe şi asiatice, s-a înrăutăţit de-a dreptul. Pe 30 septembrie 1955, în ciuda deciziei biroului său, Adunarea Generală, cu 28 de voturi, contra 27 şi 5 abţineri, a înscris problema pe ordinea de zi. În acel moment, delegaţia franceză a părăsit Adunarea, unde nu a revenit decît pe 29 noiembrie, cînd în baza unei rezoluţii din 25 noiembrie, Adunarea decisese să nu mai continue discuţiile. Tot astfel, pe 26 iunie 1956, Consiliul de Securitate a refuzat să înscrie problema pe ordinea sa de zi. Dimpotrivă, la cererea a 15 naţiuni arabo-asiatice şi profitînd de tulburările create de situaţia Canalului de Suez (despre care vom vorbi mai jos), Adunarea a decis, pe 15 noiembrie 1956, înscrierea pe ordinea de zi a problemei algeriene. Spre deosebire de guvernul Edgar Faure, în anul precedent, guvernul Mollet a decis să nu se opună acestei măsuri şi să participe activ la discuţii. O importantă delegaţie franceză a fost trimisă la New York. Discuţiile

s-au soldat cu un succes tactic pentru Franţa. În Comisia politică, o rezoluţie a 18 ţări afro-asiatice, prin care se cerea „dreptul poporului algerian de a dispune de propria soartă" şi începerea neîntîrziată a unor negocieri, a fost respinsă cu 34 de voturi, contra 33 şi 2 abţineri. O rezoluţie latinoamericană, menţionînd doar „speranţa unui soluţii paşnice şi democratice", a obţinut 41 de voturi, contra 33 şi 3 abţineri. O rezoluţie propusă de Japonia, Thailanda şi Filipine, vizînd restabilirea păcii prin eforturile conjugate ale Franţei şi ale poporului algerian, a obţinut 37 de voturi, contra 27 şi 13 abţineri. În Adunarea Generală, unde se cere o majoritate de două treimi, ţările afro-asiatice, pentru a evita un impas, au aderat la rezoluţia latinoamericană uşor modificată. Aceasta a fost votată cu unanimitate a celor 77 de votanţi (16 februarie 1957).

Probabil că situaţia din Algeria a deranjat cel mai mult politica franceză din cauza implicaţiilor şi a legăturilor ei cu Marocul şi Tunisia. Fără să ştim dacă erau complet de acord în această privinţă, sultanul Marocului şi Burghiba doreau să intervină pentru a contribui la rezolvarea problemei algeriene. Cei doi au decis să se întîlnească, pe 22 octombrie, la Tunis, şi să invite acolo, în mod oficial, mai mulţi membri ai statului-major al Frontului de Eliberare Naţională, dar mai ales pe Ben Bella. Aceştia au venit de la Cairo în Spania, iar apoi în Maroc, unde s-au întreţinut îndelung cu sultanul, dornic, poate, să i-o ia înainte lui Burghiba. Guvernul francez a protestat şi, pe 21 octombrie, a suspendat tratativele franco-marocane, amînînd astfel asistenţa financiară pe care Marocul o solicita insistent. Apoi, cu un avion înmatriculat în Franţa şi pilotat de un echipaj francez, dar închiriat unei companii marocane, Ben Bella şi alţi patru fruntaşi au plecat la Tunis. Pe drum, pilotul, urmînd instrucţiunile date de ofiţerii francezi şi avînd, se pare, acceptul lui Lacoste, a decis să aterizeze la Alger, unde cei cinci lideri au fost arestaţi. Au fost aşteptaţi zadarnic la Tunis, unde nemulţumirea sultanului şi a lui Burghiba a fost extremă. Acest incident a fost urmat de violente reacţii populare, mai violente în Maroc, unde peste 30 de francezi au fost masacraţi. Guy Mollet a aprobat decizia şi a refuzat eliberarea conducătorilor algerieni. Guvernul marocan a demisionat pe 26 octombrie şi Si Bekkai a format un nou guvern, compus aproape în întregime din membri ai mişcării Istiqlal. Sultanul s-a declarat personal jignit şi şi-a retras fiul cel mic de la liceul parizian unde învăţa. Negocierile franco-marocane şi franco-tunisiene erau sistate; a fost nevoie de toată abilitatea a doi trimişi extraordinari, Seydoux, în Tunisia, şi Basdevant, în Maroc, pentru ca tensiunea să se calmeze cît de cît. Ameninţarea unui exod masiv al francezilor din Maroc, dintre care mulţi erau indispensabili economiei ţării, a mai temperat oarecum atitudinea sultanului. De asemenea, şi faptul că nici Marocul şi nici Tunisia nu au putut găsi în SUA asistenţa financiară pe care o căutau. Chiar şi în 1957, guvernul francez a decis să suspende *sine die* un ajutor de 14 miliarde de franci, pe care intenţiona să-l acorde Tunisiei, iar aceasta a ameninţat că va denunţa convenţia financiară care o integra în zona francului şi o plasa într-o situaţie vamală privilegiată în raport cu Franţa.

Libia şi Sahara

Pe 10 august 1955, eşuînd în negocierile ei cu Libia, care vizau menţinerea unor trupe în Fezzan, Franţa s-a resemnat să semneze un tratat care promitea evacuarea acestor efective.

În ceea ce priveşte Sahara, aici s-au făcut prospecţiuni importante, începînd din 1950; în 1956, se ajunsese la rezultate notabile: descoperirea unor minereuri de fier, mangan, cupru şi, mai ales, petrol. Producţia scontată pentru acest produs urma să fie de 500 000 de tone în 1958, 10 milioane tone în 1962, putînd ajunge la 25 de milioane încă înainte de 1970, ceea ce însemna acoperirea unei mari părţi a necesarului francez. Fără a intenţiona să meargă pînă la „regruparea" Saharei (care depindea administrativ de Algeria, Africa Orientală Franceză (AOF) şi Africa Ecuatorială Franceză (AEF), Houphouët-Boigny, conducătorul Adunării Democratice Africane şi ministru delegat la preşedinţia Consiliului în guvernul Mollet, a propus, în august 1956, înfiinţarea unei Organizaţii Comune a Regiunilor Sahariene (OCRS), pentru realizarea unui vast program economic, la care urmau să fie invitate să adere Marocul şi Tunisia. Acest proiect a fost adoptat definitiv pe 28 decembrie. Prevederile lui contraveneau revendicărilor marocane asupra Mauritaniei şi asupra Saharei occidentale, precum şi ambiţiilor naţionaliştilor algerieni.

VI. Orientul Mijlociu

Începînd mai ales din 1953, Orientul Mijlociu ocupă un loc preponderent pe eşichierul diplomatic. În timp ce în Europa linia de demarcaţie între cele două blocuri este clar trasată şi stabilizată, ţările din Orientul Mijlociu, dar mai ales ţările arabe, constituie miza rivalităţii dintre cele două blocuri, datorită poziţiei strategice şi imenselor lor rezerve de petrol. Incertitudinea care persistă şi acum privind atitudinea exactă a acestor ţări se explică prin extrema lor instabilitate politică şi prin nivelul foarte scăzut de trai, favorabil rebeliunilor, revoluţiilor şi răsturnărilor surprinzătoare. Statele Unite, prin ajutorul economic şi prin alianţe militare indirecte, la fel ca şi URSS, prin sprijinul pe care îl dădea, din ce în ce mai mult, luptei împotriva Israelului şi prin furnizarea de armament, mai ales Siriei şi Egiptului, încearcau fiecare să-şi consolideze poziţia în această zonă geografică.

Egiptul lui Nasser şi tratatul cu Marea Britanie

În 1952, nu se ştia încă dacă Egiptul va duce o politică prooccidentală sau violent naţionalistă şi neutralistă. Guvernele se schimbau într-un ritm accelerat, favorabile, rînd pe rînd, ba unei tendinţe, ba celeilalte, pînă la lovitura de stat militară, din 23 iulie. În acea zi, generalul Neghib, şeful statului-major al armatei, sprijinit de un grup de ofiţeri, i-a impus regelui Faruk un guvern naţionalist. Pe 26 iulie, l-a constrîns pe rege, complet desconsiderat, să fugă din ţară. Era o revoluţie profundă. Pe 10 februarie 1953, Neghib a obţinut puteri

depline pe o perioadă de trei ani. Intenţiona să lichideze contenciosul cu Marea Britanie. Pe 12 februarie, s-a semnat un acord anglo-egiptean referitor la Sudan. A învins punctul de vedere britanic, care refuza să admită decizia unilaterală a Egiptului (16 octombrie 1951) de a anexa Sudanul. O Adunare Constituantă sudaneză urma să ia decizia. Menţionăm că, pe 20 decembrie 1955, aceasta va proclama independenţa Republicii Sudan. Din 14 martie pînă pe 6 mai, s-au desfăşurat tratative referitoare la Canalul de Suez. Pe 28 septembrie, s-a încheiat un acord de principiu anglo-egiptean pentru evacuarea Canalului de Suez. Astfel, evenimentele se precipitau. Dar noul regim nu părea ostil Occidentului. Mai mult chiar, cînd Dulles a sosit în mai în vizită la Cairo, a fost foarte bine primit. Nimeni nu se îndoia de faptul că Statele Unite n-ar fi dispuse să susţină dictatura militară, aşa cum se întîmplase, în august 1953, în privinţa Iranului.

Dar în februarie 1954, generalul Neghib a fost îndepărtat din funcţia de premier de către Consiliul Revoluţiei, fiind înlocuit cu colonelul Nasser. Pe 8 martie, Neghib şi-a reluat prerogativele, însă numai pînă în aprilie. Nasser a devenit atunci atotputernic şi, pe 14 noiembrie, lui Neghib i s-a impus domiciliu forţat. Firește, Nasser nu era omul Occidentului. Ţelul lui măreţ s-a arătat rapid. Nasser visa să ridice popoarele din ţările musulmane, pentru răsturnarea guvernelor existente şi unificarea lumii arabe sub conducerea lui. A lansat o propagandă menită să-i atragă pe toţi naţionaliştii („Vocea arabilor"). Şi a obţinut succese diplomatice. A reuşit să semneze cu Anglia, pe 19 octombrie 1954, un tratat definitiv care garanta evacuarea trupelor britanice. Tratatul de alianţă din 1936 era abrogat. Trupele britanice urmau să fie evacuate într-un termen de douăzeci de luni. Baza engleză de la canal era menţinută în stare de funcţionare. În cazul unui atac armat, comis de un stat (altul decît semnatarii tratatului de apărare reciprocă) împotriva statelor din Liga Arabă, din 13 aprilie 1950, sau împotriva Turciei, Egiptul acorda Angliei toate înlesnirile pentru a pune baza pe picior de război. Trupele britanice urmau să fie retrase odată cu încetarea ostilităţilor. Lucru important, „cele două guverne contractante recunosc că, de fapt, Canalul maritim de Suez, care este o parte integrantă a Egiptului, constituie o cale de transport pe apă de o importanţă internaţională şi îşi exprimă hotărîrea de a menţine în vigoare Convenţia semnată la Constantinopol, în 29 octombrie 1888". Astfel, în schimbul cîtorva promisiuni, Nasser obţinuse un imens succes de prestigiu.

Nasser anunţa neîncetat intenţia lui de a distruge Israelul. Fedainii, comandouri egiptene pornite în special din Gaza, hărţuiau necontenit teritoriul israelian, în timp ce, pe 27 septembrie 1955, Egiptul anunţa că acceptase o ofertă de arme din partea Uniunii Sovietice, ceea ce i-a neliniştit profund pe americani şi pe britanici. Nasser a adoptat un neutralism net antioccidental. Cu sprijinul Ligii Arabe, Egiptul şi-a înmulţit atacurile contra Pactului de la Bagdad. Se părea că Nasser intenţiona să formeze împreună cu mareşalul Tito şi Nehru un bloc al puterilor „neangajate". Pe scurt, Nasser monopoliza în folosul lui tot ceea ce exista în masele arabe ca naţionalism intransigent, izolaţionism sălbatic

şi antioccidentalism. Făcea din panarabism arma lui esenţială. Pe ansamblu, fiecare progres al lui Nasser li se părea americanilor, nu fără exagerare, o victorie diplomatică a URSS. Statele Unite s-au văzut nevoite, aşadar, să caute o modalitate de ripostă, pe care au crezut că o găsesc în Pactul de la Bagdad.

Iranul

Situaţia diplomatică a Iranului s-a modificat profund în august 1953. Primul-ministru, Mossadegh, naţionalist mistic, refuza cu obstinaţie să revină asupra deciziei de a nu negocia cu societatea *Anglo-Iranian* după naţionalizarea petrolului. Pe 16 august 1953, nişte ofiţeri favorabili şahului au încercat zadarnic să dea o lovitură de stat. Şahul a fugit şi s-a refugiat în Irak. Dar, pe 19 august, s-a produs o lovitură de teatru. Generalul Zahedi a reuşit să-l răstoarne şi să-l bage la închisoare pe Mossadegh, care fusese abandonat, probabil, de partidul comunizant Tudeh. Şahul s-a întors şi l-a numit prim-ministru pe generalul Zahedi, care avea să fie înlocuit, pe 7 aprilie 1955, cu Ala, campion al luptei contra corupţiei. Este practic sigur că loviturile de stat din august 1953 fuseseră, dacă nu pregătite, oricum, aprobate de către Statele Unite. Regimul de dictatură de dreapta care a urmat, sub conducerea şahului, a beneficiat de sprijinul SUA.

Rezultatele noii politici, orientată spre Statele Unite, s-au făcut simţite fără întîrziere. Pe 5 august 1954, s-a semnat un acord, pe o durată de 25 de ani, între guvernul iranian şi Consorţiul de companii petroliere, în care capitalurile americane erau larg reprezentate. Prin acest acord, rafinăriile de la Abadan şi-au putut relua activitatea, partea de beneficiu a Iranului fiind fixată la 150 milioane lire sterline pentru primii trei ani. O indemnizaţie de 25 de milioane lire urma să fie plătită companiei *Anglo-Iranian* în zece ani, începînd cu 1 ianuarie 1957, pentru naţionalizarea instalaţiilor de la Abadan.

Pe de altă parte, Iranul a aderat la sistemul militar occidental, devenind membru al Pactului de la Bagdad, la 3 noiembrie 1955.

Pactul de la Bagdad

Iniţiativa acestui Pact îi aparţine premierului irakian Nuri es Said, care i-a trimis pe această temă, în 4 august 1954, o importantă scrisoare suveranului său, Feysal. Securitatea Irakului împotriva ameninţărilor sovietice, spunea el, depindea de Turcia şi de Iran. Nuri es Said se îndepărta, astfel, de politica neutralistă preconizată de Egipt în aceeaşi perioadă. La sfîrşitul anului 1954, Nuri es Said s-a deplasat la Cairo, unde a discutat despre aceste probleme cu Nasser, iar apoi la Istanbul şi la Londra. Pe 13 ianuarie 1955, premierul şi ministrul de Externe ai Turciei, Menderes şi, respectiv, Keprülü, s-au deplasat la Bagdad şi şi-au anunţat decizia de a încheia un tratat „pentru a asigura stabilitatea şi securitatea Orientului Mijlociu". Tratatul s-a semnat la Bagdad pe 24 februarie 1955. Încheiat pentru cinci ani, cu posibilitatea de a fi reînnoit, deschis aderării şi altor ţări, Pactul de la Bagdad reprezenta un angajament de cooperare pentru securitatea şi apărarea celor două ţări. S-a înfiinţat un Consiliu permanent al Pactului.

Regatul Unit a primit această inițiativă cu mult entuziasm, văzînd în ea un mijloc de „consolida aripa extrem-dreaptă a NATO". Prin urmare, guvernul britanic a acceptat invitația care îi era adresată de a adera la Pact, refuzînd însă să se asocieze schimbului de scrisori dintre ceilalți parteneri privind Israelul. Aderarea britanică s-a produs pe 5 aprilie 1955. Astfel, prin intermediul turcilor și al britanicilor, Pactul de la Bagdad devenea puternic legat de Pactul Atlantic. Pe de altă parte, tratatul anglo-irakian din 1930 era abolit. În continuare, Pakistanul a aderat la Pactul de la Bagdad, pe 23 septembrie 1955, iar Iranul pe 3 noiembrie, în același an.

Pactul prevedea posibilitatea admiterii și altor state arabe. Dar Egiptul a apreciat imediat, și nu neîntemeiat, că Pactul avea drept scop să-l izoleze în lumea arabă, motiv pentru care s-a străduit zadarnic să desprindă Irakul din această alianță. Nasser nu a reușit să creeze un comandament unit pentru pactul arab de securitate colectivă. A putut totuși semna, pe 20 și 27 octombrie 1955 niște acte defensive, pe zece ani, cu Siria și Arabia Saudită, apoi, pe 21 aprilie 1956 cu Yemen.

Iordania a ezitat mai mult. Pînă la alegerile din 21 octombrie 1956, care au adus la putere o majoritate ostilă tratatului din 1946 cu Anglia, Iordania avea o atitudine relativ favorabilă Pactului de la Bagdad, iar noul ei suveran, la fel ca și cel al Irakului, făcea parte din familia hașemită. Dar influența egipteană și ostilitatea împotriva Israelului riscau să împingă pe planul al doilea apărarea anticomunistă. După o vizită a șefului statului-major imperial, generalul Gerald Templer, pe 13 decembrie 1955, guvernul și-a anunțat adeziunea la Pact. Imediat, presați de refugiații palestinieni ostili Turciei, care recunoscuse Israelul, patru miniștri au părăsit guvernul, iar premierul Said al Mufti a trebuit să demisioneze. S-au produs greve și manifestații; Parlamentul a fost dizolvat, pe 20 decembrie. Cabinetul format pe 9 ianuarie 1956 de către un palestinian, Samir el Rafai, a declarat că Iordania nu va adera la nici un pact. Creștea influența egipteană și comunistă. Pe 26 octombrie 1956, imediat după alegeri, Iordania a semnat un acord cu Siria și Egiptul, care prevedea crearea unui comandament militar comun. Pe 27 noiembrie, Iordania a decis să abroge acordul cu Anglia. Cumva Iordania trecea definitiv în tabăra „neutralistă" și nasseriană? S-a produs o nouă lovitură de teatru care, sub conducerea tînărului rege Hussein, a îndepărtat, în martie-aprilie 1957, elementele nasseriene. Fără a adera la Pactul de la Bagdad, Iordania revenise net în tabăra prooccidentalilor. O evoluție oarecum asemănătoare avusese loc în Arabia Saudită, după vizita regelui Ibn Saud la Washington.

Evident, URSS a continuat să protesteze împotriva Pactului de la Bagdad, vădit îndreptat împotriva ei, iar pe 12 octombrie 1955 a comunicat Iranului că Pactul de la Bagdad nu era compatibil cu tratatul iraniano-sovietic din 1921. Și India, mare adeptă a neutralismului, a condamnat Pactul de la Bagdad. Statele Unite însă îl susțineau energic, considerîndu-l din ce în ce mai mult drept una dintre cheile sistemului lor de apărare. Au trimis observatori la reuniunile Consiliului Pactului și la cele ale Comitetului lui Economic. La începutul lunii iunie 1957, SUA au fost primite în Comitetul Militar.

Naţionalizarea Companiei Canalului de Suez

În comparaţie cu politica lui Nasser, susţinută în general de URSS, politica americană, îndreptată favorabil spre Pactul de la Bagdad, pare să fi fost ezitantă şi nehotărîtă. După ce a negociat îndelung cu Egiptul în privinţa finanţării unui mare baraj la Assuan, secretarul de stat american a anunţat, pe 19 iulie 1956, că SUA îşi retrăgeau oferta. Adevărata cauză a acestui refuz era, neîndoielnic, sosirea unor arme moderne ruseşti şi cehoslovace în Egipt şi anunţarea unei conferinţe „neutraliste", pe care Nasser a organizat-o în insula iugoslavă Brioni (18 iulie) cu Tito şi Nehru. Acest lucru reprezenta, în orice caz, eşecul unei acţiuni menite să irige 1 milion de hectare şi să crească nivelul de trai a numeroase familii. Era o lovitură grea pentru prestigiul lui Nasser. Pentru a para acest insucces, Nasser nu a pregetat, pe 26 iulie, să naţionalizeze Compania Canalului de Suez.

Această decizie părea dezastruoasă pentru Franţa, deţinătoare a numeroase acţiuni ale Companiei Canalului şi deopotrivă pentru Marea Britanie, principala utilizatoare a acestei căi maritime. Concesiunea Companiei urma să se încheie în 1968. Convenţia din 1888 asupra Canalului prevedea ca acesta să fie deschis, pe timp de pace şi de război, oricărui vas comercial sau de război. Or, cum Egiptul interzisese deja trecerea prin Canal a vaselor israeliene sau a celor care transportau mărfuri spre Israel, era îndreptăţită îngrijorarea că pe viitor circulaţia va depinde doar de bunul plac al „dictatorului" egiptean. Ideea de a anula politica de naţionalizare a fost adoptată imediat de guvernele francez (conştient de rolul lui Nasser în războiul din Algeria) şi britanic, acesta din urmă nemulţumit de faptul că decizia era luată la nici două luni după plecarea ultimului soldat britanic din Egipt. Dimpotrivă, SUA erau mai interesate de păstrarea bunelor relaţii cu ţările arabe producătoare de petrol decît de tranzitul prin Suez. Acest fapt explică, pe tot parcursul crizei, atitudinea lor ezitantă faţă de URSS, care a susţinut substanţial politica de naţionalizare, fie numai şi pentru că în acest fel putea deranja Occidentul.

Occidentalii s-au pus de acord. Dar franco-englezii nu au obţinut decît un timid protest american împotriva limbajului scandalos folosit de Nasser. Franţa şi Anglia păreau gata să utilizeze imediat forţa. Statele Unite le-au înfrînat. Foster Dulles a declarat, de la bun început, că pentru a rezolva problema excludea folosirea forţei.

Între 1 şi 23 august, la Londra, s-a reunit o conferinţă internaţională. Egiptul a refuzat să participe. Conferinţa a propus un proiect de internaţionalizare a Canalului, acceptat de 18 ţări membre şi respins de India, URSS, Indonezia şi Ceylon. (Totalitatea ţărilor reprezentate la Londra asigura, potrivit lui Eden, 95% din traficul Canalului. Lista fusese întocmită de către cele trei state occidentale). S-a decis ca un comitet format din cinci membri, prezidat de premierul australian Menzies, urma să primească misiunea de a negocia cu Nasser. În acelaşi timp, britanicii au rechemat sub arme 20 000 de rezervişti, iar francezii au trimis trupe în Cipru.

Negocierile celor cinci membri ai comitetului cu Nasser au eşuat complet. Pe 9 septembrie, Nasser şi-a reafirmat hotărîrea de a menţine naţionalizarea Canalului, iar pe 10 septembrie, a propus o conferinţă pentru revizuirea Convenţiei din 1888. Compania Canalului a permis plecarea personalului angajat. Dar perturbările cauzate de plecarea piloţilor au fost mai puţin însemnate decît se crezuse.

Foster Dulles a luat atunci o iniţiativă spectaculoasă. A propus, la începutul lui septembrie, crearea unei Asociaţii a utilizatorilor, care să perceapă drepturile de tranzit şi să-şi folosească propriii piloţi. Era oare acesta un mijloc de a ignora naţionalizarea, cum sperau franco-englezii? În acest caz, dacă Nasser refuza, era posibil să se recurgă la forţă pentru respectarea Convenţiei din 1888. Nu era cumva, mai degrabă, o simplă bază de negociere, excluzînd în orice caz folosirea forţei? Dacă da, atunci valoarea măsurii era prea slabă în comparaţie cu intransigenţa lui Nasser. Totul depindea evident de atitudinea americană. Conferinţa pentru crearea Asociaţiei s-a întrunit la Lancaster House, între 18 şi 22 septembrie. Prevederile proiectului iniţial au mai fost atenuate, iar Asociaţia înfiinţată s-a redus la un simplu „club". De aceea, încă din 24 septembrie, Franţa şi Anglia au decis să sesizeze Consiliul de Securitate. Discuţia s-a desfăşurat din 5 pînă în 15 octombrie. Consiliul a adoptat, în final, şase principii privind libertatea de tranzit, respectarea suveranităţii egiptene, fixarea drepturilor de peaj, o procedură de arbitraj. În ciuda unei majorităţi de nouă voturi, vetoul sovietic a împiedicat însă adoptarea principiului gestionării de către Asociaţia utilizatorilor. Nasser, care încă din 15 septembrie respinsese această formulă, părea să admită cele „şase principii".

Războiul din Suez

Începînd din a doua jumătate a lunii septembrie, incidentele s-au înmulţit la graniţa israeliano-iordaniană. Israelul hotărîse să răsposteze energic împotriva raidurilor arabe. Ezitînd între Nasser şi Uniunea Statelor Haşemite, Iordania era foarte agitată. Trupe irakiene staţionau în nordul ţării, spre marea nemulţumire a Israelului. Alegerile iordaniene din 21 octombrie au confirmat triumful antioccidentalilor, care deţineau de acum înainte două treimi din locurile din Parlament. Mai gravă însă pentru Israel era prezenţa pe teritoriul egiptean din Sinai a unor depozite de arme de origine sovietică. Simţindu-se ameninţat, dar avînd o superioritate militară, guvernul Ben Gurion a decis, în noaptea de 29 spre 30 octombrie, să cotropească Sinaiul. Este foarte greu de ştiut dacă Franţa şi Anglia fuseseră consultate sau prevenite dinainte. În privinţa Angliei, aşa ceva pare exlus. Cît priveşte Franţa, nu putem decît să ne întrebăm dacă ambasadorul ei în Israel nu se afla cumva la o distanţă mai mare chiar decît Quai d'Orsay. Expediţia israeliană a evidenţiat imediat extrema slăbiciune militară a Egiptului.

Intervenţia franco-britanică şi eşecul ei

Pe 30 octombrie, Franţa şi Anglia au lansat un ultimatum la adresa Israelului şi a Egiptului, invocînd paralizarea lucrărilor în Consiliul de Securitate. Cele două ţări trebuia să înceteze ostilităţile şi să-şi retragă trupele la 16 km de Canal. Franco-englezii urmau să ocupe temporar Suezul, Ismailia şi Port-Said, pentru a asigura libera navigaţie a vaselor. Camera Comunelor a aprobat această politică cu 270 de voturi contra 218, în ciuda violentei opoziţii a laburiştilor. Adunarea Naţională franceză a procedat la fel, cu 368 de voturi contra 182. Israelul a acceptat imediat ultimatumul, pe care Egiptul l-a refuzat. Drept consecinţă, urma să aibă loc o intervenţie franco-engleză. Cele două ţări occidentale sperau să-i forţeze mîna lui Nasser, luînd Canalul drept gaj, şi în cele din urmă să determine înlăturarea lui Nasser de la putere. Se conta pe abţinerea Statelor Unite – care nu fuseseră consultate – şi a URSS, care avea mari dificultăţi din cauza revoluţiei ungare. O proastă coordonare cu armata a făcut ca militarii, avertizaţi prea tîrziu de lansarea ultimatumului, să nu fie pregătiţi, ceea ce a dus la pierderea unor momente preţioase.

Pe plan militar, Israelul şi-a atins toate obiectivele în Sinai pe 5 noiembrie. Încă din 1 noiembrie 1956, postul de radio din Cairo a cerut Siriei să arunce în aer conductele petroliere, lucru realizat imediat cu ajutorul unor tehnicieni experimentaţi. Egiptenii au scufundat numeroase vase în Canal. Operaţiunile franco-engleze se desfăşurau cu o extremă lentoare. După o săptămînă de bombardare a aerodromurilor egiptene, care n-au opus nici un fel de rezistenţă organizată, pe 5 noiembrie, paraşutiştii franco-britanici au ocupat Port-Said. Au urmat debarcări de trupe. Dar, în acel moment, situaţia diplomatică a celor doi aliaţi se deteriorase considerabil. Contează prea puţin, desigur, ruperea relaţiilor diplomatice hotărîtă de Egipt şi de Siria, la fel ca şi declaraţiile platonice de solidaritate arabă. Trupe siriene au intrat în Iordania. Esenţialul a fost activitatea americană la Naţiunile Unite.

Preşedintele Eisenhower vedea în intervenţia franco-britanică o ruptură a frontului atlantic, „o lovitură fatală dată Naţiunilor Unite", o neloialitate faţă de Washington. Pentru ţările arabe şi asiatice, era o manifestare de colonialism. Pentru multe dintre ţările europene, era o şubrezire considerabilă a poziţiei occidentale a ONU, în momentul tulburărilor din Ungaria. Cu excepţia sprijinului foarte anemic dat de Australia, Noua Zeelandă şi Belgia, Franţa, Anglia şi Israelul erau izolate. Mai mult chiar, de data aceasta, cele două mari puteri erau de acord, ceea ce explică eficacitatea cu adevărat excepţională a Naţiunilor Unite în această chestiune. Pe 30 octombrie, vetoul franco-britanic a împiedicat votarea în Consiliul de Securitate a unei rezoluţii americane prin care se cerea retragerea israelienilor în spatele liniilor de armistiţiu şi nerecurgerea la forţă de către franco-englezi. Un nou veto franco-englez a împiedicat Consiliul să accepte plîngerea egipteană, pe 1 noiembrie. În acel moment, s-a convocat Adunarea Generală. Pe 2 noiembrie, într-o atmosferă încărcată, s-a votat o

rezoluţie americană, prin care se cerea încetarea imediată a focului: 64 de voturi pentru, 5 contra (Franţa, Regatul Unit, Israel, Australia, Noua Zeelandă) şi 6 abţineri, printre care Belgia şi Canada.

Dar, în ciuda vociferărilor opoziţiei laburiste în Marea Britanie şi a ezitărilor guvernului Eden, probabil că voturile din ONU nu i-ar fi putut împiedica pe franco-englezi să-şi atingă obiectivele, fără o intervenţie sovietică indirectă. Efectul acesteia a fost de a transforma înfrîngerea militară totală a lui Nasser într-o victorie diplomatică. După ce a propus zadarnic Statelor Unite o operaţiune militară comună, URSS a lansat ultimatumuri Franţei, Marii Britanii şi Israelului (5 noiembrie, la ora 23:30). Mareşalul Bulganin denunţa agresiunea şi făcea aluzie la posibilitatea de a folosi arme moderne de distrugere, îndeosebi rachete, împotriva celor trei ţări. În nota adresată Israelului, se punea problema existenţei statului Israel. Apoi, URSS a propus Consiliului de Securitate o rezoluţie care viza ajutorarea victimei agresiunii. Dar Statele Unite au votat contra, aşa că problema nu a fost înscrisă pe ordinea de zi.

În Statele Unite şi în Europa de Vest, ultimatumurile sovietice au creat o panică reală. Preşedintele Eisenhower – era exact ziua realegerii lui în funcţia supremă – a adoptat măsuri de precauţie militară şi, telefonic, l-a presat pe Anthony Eden să înceteze operaţiunile. Antrenînd şi Franţa, Marea Britanie a cedat. Se spera să se ajungă la Ismailia. În realitate, trupele nu se aflau decît la 24 km de Port-Said. Franco-englezii pierdeau controlul asupra Canalului (6 noiembrie). Pe 7 noiembrie, Adunarea Generală a votat cu 64 de voturi pentru şi 12 abţineri crearea unei forţe internaţionale a Naţiunilor Unite, care avea misiunea de a înlocui trupele franco-engleze. Prin urmare, Franţa şi Anglia dăduseră greş. Se dovedea, astfel, că autonomia de intervenţie a puterilor mijlocii era de atunci înainte aproape nulă. Pe de altă parte, Franţa şi Anglia se plasaseră într-o situaţie morală detestabilă, fără a avea justificarea pe care o conferă succesul. URSS, din interes, şi SUA, din iritare, îl salvaseră pe Nasser. Şi, departe de a fi asigurat controlul internaţional asupra Canalului, intervenţia a dus la închiderea temporară a acestei căi de navigaţie, prin sabordajul mai multor vase şi dezafectarea unor oleoducte. În Europa occidentală, au apărut restricţii la benzină, în aşteptarea unor importuri din Texas, plătibile în dolari. Mai mult chiar, Nasser deţinea un nou atu: putea întîrzia cît dorea deblocarea Canalului, dacă nu i se dădea satisfacţie în toate privinţele. Cel mult, acţiunea israeliană, franceză şi engleză a scos la iveală planurile sovietice în Orientul Mijlociu şi a anihilat, totodată, pentru o scurtă perioadă, armamentul egiptean.

Triumful lui Nasser şi doctrina Eisenhower

Lumea a asistat din acel moment la o serie de succese pentru Nasser. Forţa internaţională a ONU a sosit în zona Canalului de Suez, în timp ce secretarul general, Hammarskjoeld, venea la Cairo (16 noiembrie). Franco-englezii au fost somaţi să evacueze Egiptul (votul ONU din 24 noiembrie).

Cetăţenii francezi, englezi şi israelieni au fost expulzaţi din Egipt (26 noiembrie). Iordania a denunţat alianţa ei cu Londra şi a renunţat la ajutorul financiar englez (27 noiembrie). Supunîndu-se deciziei Naţiunilor Unite, Franţa şi Anglia, printr-o notă din 3 decembrie 1956, au anunţat că îşi vor retrage trupele înainte de Crăciun. Contingentele Naţiunilor Unite, în loc să ocupe Canalul, cum speraseră franco-englezii, l-au abandonat. La începutul anului 1957, Israelul a trebuit să evacueze Sinaiul, iar apoi, în ciuda agitaţiei populare din Tel Aviv, fîşia de coastă Gaza – unde totuşi trupele egiptene nu au fost admise – fără a obţine garanţiile pe care le dorea pentru navigaţia vaselor lor în apele Canalului de Suez şi ale Golfului Akaba. Pentru Canal, a cărui curăţire era condusă de către generalul american Wheeler, Nasser a menţinut măsura de naţionalizare şi, în aprilie 1957, a propus un plan care nu ţinea seama de cele „şase principii" ale Consiliului de Securitate. Rînd pe rînd, utilizatorii au cedat şi au acceptat să plătească Egiptului drepturile de trecere. Pînă şi Anglia s-a conformat, la începutul lui mai. Numai Franţa, exact înainte de căderea guvernului Mollet (21 mai 1957), a rezistat şi a apelat la Consiliul de Securitate.

În aceste luni, cînd politica lui Nasser triumfa, politica americană a rămas foarte timidă. Dulles fusese bolnav în noiembrie. Cînd a revenit la *Departamentul de Stat*, a elaborat împreună cu preşedintele o tactică nouă: pe 5 ianuarie 1957, preşedintele SUA a propus Congresului american să voteze o rezoluţie comună privind Orientul Mijlociu, cunoscută sub numele de „doctrina Eisenhower". Această rezoluţie îi conferea preşedintelui:

– puterea de a interveni în cazul unui atac comunist „direct" asupra unei ţări din Orientul Mijlociu;

– dreptul de a acorda ţărilor arabe, care vor accepta doctrina Eisenhower, un ajutor economic de 200 de milioane de dolari.

Democraţii au reproşat acestei doctrine caracterul ei restrîns şi faptul că se mărginea la o apărare anticomunistă, nereglementînd cu nimic problemele esenţiale: securitatea Israelului, Canalul de Suez, trecerea navelor israeliene în Golful Akaba. Totuşi, Statele Unite au repurtat succese diplomatice, îndepărtînd de Nasser Arabia Saudită, iar apoi Iordania, unde regele Hussein a dat o lovitură de stat, cu sprijinul declarat al americanilor. Pentru a-l proteja pe Hussein, flota VI-a americană a făcut o demonstraţie spectaculoasă în Mediterana răsăriteană, fără ca URSS să reacţioneze. De altfel, încă din 16 noiembrie, generalul Gruenther, părăsind comandamentul SHAPE, unde era înlocuit de generalul Norstad, a lăsat să se înţeleagă clar că orice acţiune rusă cu arme atomice va suscita represalii masive din partea Statelor Unite.

Se ajunsese, aşadar, la o situaţie complexă. Statele Unite se bizuiau pe Pactul de la Bagdad, Iordania şi Arabia Saudită; URSS, pe Egipt şi Siria, pe care le aproviziona cu armament. Trupele siriene fuseseră nevoite, în mai 1957, să evacueze nordul Iordaniei. Rezultatul capital al conflictului din Suez a fost eliminarea aproape totală a influenţei franceze şi britanice din această regiune-cheie. Cele două mari puteri se aflau, de acum înainte, faţă în faţă.

VII. Extremul Orient şi Asia de Sud-Est

Am vorbit deja despre marile evenimente care au conectat Extremul Orient la politica planetară: armistiţiul din Coreea, armistiţiul din Indochina, înfiinţarea Organizaţiei Tratatului Asiei de Sud-Est şi semnarea tratatului dintre SUA şi China naţionalistă. Să analizăm, acum, relaţiile internaţionale în cadrul lor specific extrem-oriental. Vom studia, în linii mari, politica externă a celor trei principale ţări asiatice: una comunistă – China; a doua, aliată a Statelor Unite – Japonia; a treia, „neutralistă" – India.

Relaţiile chino-sovietice

Relaţiile dintre cele două mari ţări comuniste reprezintă, desigur, una dintre coordonatele esenţiale ale politicii mondiale. Rusia a recunoscut noul guvern chinez încă din octombrie 1949, a semnat cu acesta tratatul din 14 februarie 1950 şi nu a ratat nici un prilej de a susţine admiterea Chinei comuniste în ONU. De la această dată, China a apărut tot mai mult ca o mare putere militară, în sensul clasic, întrucît nu deţinea încă bomba atomică, iar guvernul ei accelera activ îndeplinirea planurilor cincinale, în vederea dezvoltării industrializării ţării. Unii observatori au remarcat că, la Conferinţa de la Geneva din iulie 1954, China era mai dornică să ajungă la o pace cu Indochina decît URSS, care se arăta preocupată mai degrabă de CED. Oricum, China nu era nicidecum o „ţară-satelit", iar conducătorul ei, Mao Tzedun, apărea, după moartea lui Stalin, drept cel mai prestigios dintre conducătorii comunişti din lume. Propaganda comunistă în anumite regiuni din Asia (cu excepţia Indiei) se alimenta mult mai mult din scrierile şi tezele chineze, decît din scrierile şi tezele ruse. În fine, subzista, în fază teoretică, problema reprezentată de existenţa unei ţări de peste 600 de milioane de locuitori, a cărei populaţie creştea cu peste 100 de milioane pe deceniu, faţă în faţă cu Siberia sovietică, populată de 20 de milioane locuitori. Deşi declara în orice ocazie – chiar şi la începutul anului 1957 – că URSS era liderul socialismului mondial, guvernul chinez nu contenea să-şi afirme independenţa.

Acest lucru s-a manifestat spectaculos la a cincea aniversare a Republicii Populare Chineze, care s-a sărbătorit la Beijing, în octombrie 1954. Cu acest prilej, pe 12 octombrie, s-au semnat acordurile chino-sovietice de la Beijing, care, în comparaţie cu acordurile din 1950, atestau progresul influenţei chineze. Aceste acorduri comportau, în primul rînd, o declaraţie comună, care proslăvea prietenia dintre cele două popoare, unite din 14 februarie 1950 printr-un tratat de alianţă şi de asistenţă reciprocă, şi denunţa „actele de agresiune caracteristică" săvîrşite de Statele Unite şi, mai ales, semnarea tratatului SEATO. O a doua declaraţie protesta contra tratatului de pace cu Japonia, „care nu şi-a recăpătat independenţa şi continuă să fie o ţară semiocupată". Dar esenţialul rezida în cele cinci comunicate anexate. Primul anunţa că trupele sovietice se vor retrage din Port-Arthur înainte de 31 mai 1955 şi că instalaţiile militare aferente vor fi transferate, fără compensaţie, Chinei. Al doilea comunicat declara că patru

societăţi mixte ruso-chineze, înfiinţate în 1950 şi 1951, pe o bază paritară (metale neferoase şi petrol din Sin Kian, construcţii navale la Dairen, exploatarea liniilor aeriene civile) vor fi transferate integral Chinei, contra cost. Al treilea comunicat anunţa un acord de cooperare ştiinţifică şi tehnică, încheiat pe cinci ani. Al patrulea comunicat se referea la construirea, de către cele două ţări, a unei căi ferate care să lege Lan Ceu (teritoriu chinez) de Alma Ata (teritoriu sovietic). În fine, al cincilea comunicat privea construirea unei căi ferate între Sinin, în China, şi Ulan Bator, în Mongolia exterioară, iar de acolo pe teritoriul sovietic.

Astfel, pe de o parte, China îşi restabilea suveranitatea totală asupra Manciuriei şi a regiunii Sin Kian, iar pe de altă parte, două căi ferate, traversînd Sin Kian şi Mongolia exterioară, vor transforma considerabil relaţiile ei diplomatice, ceea ce va favoriza industrializarea ţării şi, implicit, consolidarea independenţei ei.

Problema insulei Taiwan

În Taiwan, unde se refugiaseră guvernul şi armata naţionalistă chineză a lui Cian Kai-şi, speranţa recuceririi „continentului" chinez dispăruse, încetul cu încetul, iar „deneutralizarea" strîmtorii Taiwan de către guvernul republican american, pe 2 februarie 1953, nu a fost decît un gest simbolic. China comunistă nu încetase, de la bun început, să revendice permanent Taiwan-ul. Dar această mare insulă, ca şi arhipelagul vecin Pescadores, face parte din lanţul de baze americane, între Japonia şi Okinawa, la nord, şi Filipine, la sud. Interesul vital al Statelor Unite se opunea, aşadar, anexării insulei de către China comunistă.

Pe de altă parte, însă, comuniştii chinezi nu puteau accepta să renunţe la o insulă care, de la prima conferinţă de la Cairo (noiembrie 1943), fusese considerată de către marile puteri aliate ca parte integrantă a teritoriului chinez. Aceste revendicări au rămas platonice pînă în vara anului 1954. La această dată, armistiţiul indochinez, eliberînd China de o grijă majoră, i-a permis să maseze trupe în faţa strîmtorii Taiwan. Naţionaliştii ocupau, în afară de Taiwan şi arhipelagul Pescadores, o serie de mici insule de coastă. În nord, insulele Taschen, invadate iniţial de gherilele naţionaliste, fuseseră ocupate de trupe regulate la începutul anului 1953 – rod al presiunii Statelor Unite. În centru, insula Matsu, cu portul Fu Ceu. În sud, cea mai importantă şi cea mai bine apărată, insula Quemoy, care blochează rada portului Amoy. După cîteva semne precursoare, pe 4 septembrie 1954, artileria comunistă a început să bombardeze insulele şi mai ales insula Quemoy. Care avea să fie reacţia Statelor Unite? O importantă reuniune a *National Security Council* a avut loc la Denver pe 12 septembrie, în prezenţa preşedintelui Eisenhower. Cu prilejul acestei reuniuni, cunoscută graţie unor dezvăluiri ulterioare, amiralul Radford, preşedinte al statului-major combinat, susţinut de şefii statelor-majore ale aviaţiei (generalul Twinning) şi ale marinei (amiralul Carney), a propus bombardarea continentului chinez de către aviaţia americană, în cazul în care comuniştii atacau insula

Quemoy. Subsecretarul pentru Extremul Orient, Robertson, împărtăşea acest punct de vedere. Dimpotrivă, generalul Ridgway, şeful statului-major al armatei, secretarul Apărării, Wilson, şi secretarul Trezoreriei, Humphrey, se opuneau unei astfel de decizii, fie din raţiuni tehnice (lipsa unor trupe terestre pentru a participa la operaţiune), fie din motive de strategie generală. Preşedintele Eisenhower, arbitru suprem, a optat pentru a doua tabără (Dulles se afla atunci la Manila, pentru semnarea Pactului SEATO). Eisenhower a propus să i se ofere lui Cian Kai-şi semnarea unui tratat de apărare reciprocă. Ideea unei blocade complete a coastelor chineze, propusă încă din 1952 cu ardoare de către un „lobby chinez" (grup de adepţi ai unei politici de fermitate faţă de China), nu era nici ea acceptată.

Alianţa cu Cian Kai-şi şi criza din 1955

Negocierile cu Cian Kai-şi au început imediat şi s-au soldat cu tratatul din 2 decembrie 1954, calchiat după celelalte tratate de apărare reciprocă, semnate deja în Pacific (Japonia, Filipine, Australia, Noua Zeelandă, Coreea de Sud). În articolul 5, se declară că, dacă una dintre cele două ţări este atacată de către un alt stat într-o zonă determinată de articolul 6 (Taiwan şi insulele Pescadores pentru China, bazele americane din vestul Pacificului pentru Statele Unite), cealaltă ţară o va ajuta potrivit procedurilor conforme cu Constituţia ei – se ştie că în Statele Unite numai Congresul poate declara război. Articolul 7 conferă Statelor Unite dreptul de a avea trupe staţionate în Taiwan şi în insulele Pescadores.

Firește, comuniştii chinezi şi URSS au protestat imediat împotriva acestui tratat. Situaţia se agravase şi mai mult din cauza faptului că unsprezece aviatori americani, prinşi în uniformă pe teritoriul chinez spre sfîrşitul războiului din Coreea, fuseseră judecaţi, în noiembrie 1954, de tribunale chineze şi condamnaţi ca spioni la lungi pedepse cu închisoarea. Secretarul general al Naţiunilor Unite, Hammarskjoeld, s-a deplasat în China pentru a discuta despre această problemă cu premierul Ciu En-lai, din 6 în 11 ianuarie 1955, dar nu a obţinut nici un rezultat.

În acel moment a izbucnit o nouă criză, declanşată în 24 ianuarie 1955, de un mesaj al preşedintelui Eisenhower către Congresul american. Redactat, desigur, parţial de către Robertson, mesajul avea un ton foarte ferm. Evoca situaţia periculoasă pentru pace creată de problema insulei Taiwan. Cerea Congresului să voteze imediat o rezoluţie comună, prin care preşedintele SUA să fie autorizat să folosească forţele americane, şi mai ales flota a VII-a, pentru apărarea insulelor Ţaiwan şi Pescadores. În felul acesta, Eisenhower dorea să accelereze şi să precizeze garanţiile date prin tratatul de apărare reciprocă din 2 decembrie 1954. Rezoluţia comună a fost adoptată pe 25 ianuarie, cu 409 voturi pentru şi 3 contra, de Camera Reprezentanţilor, şi pe 28 ianuarie, cu 95 voturi pentru şi 3 contra, de Senat. Tratatul din 2 decembrie a fost aprobat la cîteva zile după aceea de către Senat.

Însemna oare aceasta o înăsprire a politicii americane? Nicidecum, dimpotrivă. Se ştie acum că, în urma tratatului din decembrie 1954, un schimb de scrisori între Dulles şi George Yeh, ministrul chinez naţionalist al Afacerilor Externe, a dus la un angajament din partea guvernului naţionalist de a nu întreprinde operaţii de anvergură fără aprobarea guvernului SUA. Acest lucru semnifica, în mod voalat, revenirea la politica de „neutralitate" a Taiwanului, promovată de preşedintele Truman. Pe de altă parte, nu se spunea nimic despre atitudinea Statelor Unite faţă de insulele Quemoy şi Matsu. Fără să vrea, ca şi Marea Britanie, ca aceste insule să fie cedate comuniştilor, guvernul american nu se angaja totuşi să le apere, dar lăsa să planeze o îndoială în privinţa intenţiilor lui reale. Pe de altă parte, insulele Taschen, greu de apărat, cu o populaţie de peste 7 000 de locuitori, aflate la mare distanţă de Taiwan, au fost evacuate începînd din 7 februarie, cu sprijinul flotei a VII-a. Politica de „eliberare" se solda, aşadar, cu un eşec minim, firesc, pe plan strategic, dar dureros psihologic. În fine, şi, îndeosebi, preşedintele Eisenhower a propus ca ONU să încerce să pună capăt ostilităţilor din strîmtoarea Taiwan, ceea ce constituia o raliere la politica prin care se admitea că existau două Chine, una comunistă, cealaltă naţionalistă. Chinezii comunişti au refuzat, evident, această propunere; dar, începînd din februarie 1955, situaţia s-a stabilizat pentru un timp în această zonă. În Extremul Orient, ca şi în Europa, „cortina de fier" devenea din ce în ce mai rigidă.

Evoluţia politicii externe japoneze

Spre deosebire de China, Japonia nu a jucat între 1952 şi 1957 un rol de prim-plan în relaţiile internaţionale. S-a putut observa totuşi o evoluţie lentă, care legitima întrebarea privind trăinicia alianţei din 1951 cu SUA. Japonia simţea tot mai mult nevoia de a-şi intensifica comerţul cu China comunistă, aşa încît pe 4 mai 1955 s-a semnat un acord comercial. Dar aceste schimburi erau îngrădite de Statele Unite şi de nerecunoaşterea guvernului de la Beijing. Putea Japonia să recunoască acest guvern, în paralel, cu guvernul lui Cian Kai-şi? Pe de altă parte, Japonia avea revendicări precise faţă de SUA – restituirea insulelor Bonin şi Okinawa din arhipelagul Riu Kiu. Statele Unite, care impuseseră Japoniei o Constituţie în care un articol decretează dezarmarea perpetuă, făceau presiuni, din 1951, pentru reînarmarea acestei ţări. Or, lucrul acesta presupunea o revizuire constituţională votată cu o majoritate de două treimi. La alegerile din februarie 1955, cele două partide de dreapta, democraţii premierului Hatoyama şi liberalii fostului premier Yoshida, au obţinut în total 297 de locuri, în timp ce cele două partide socialiste 146, la care se mai adăugau 2 comunişti. Opoziţia social-comunistă, împreună cu alţi cîţiva adversari ai revizuirii Constituţiei, grupa peste o treime din voturi, făcînd imposibilă, aşadar, reforma constituţională. Existau forţe militare japoneze, dar acestea nu reprezentau decît „poliţia". Să mai precizăm, în fine, că guvernul şi opoziţia japoneză fuseseră întotdeauna împotriva experienţelor atomice americane din Pacific, cărora le căzuseră victime mai mulţi pescari japonezi.

Şi în privinţa sovieticilor, Japonia avea revendicări: insulele Kurile, partea de sud a insulei Sahalin şi, mai ales, insulele Habomai şi Sikotan, în partea de nord a insulei Hokkaido. Toate astea se legau de semnarea unui tratat de pace ruso-japonez. Dorit încă din 1954 atît de Beijing, cît şi de Moscova, un astfel de acord, care putea contrabalansa Tratatul de la San Francisco din 1951, părea greu de realizat. Au fost iniţiate tratative la începutul lunii august 1956. Acestea au eşuat din cauza intenţiei sovieticilor de a păstra insulele Kurile. Negocierile au fost reluate la Moscova, între 13 şi 19 octombrie 1956, unde se deplasaseră premierul Hatoyama şi o delegaţie niponă. Convorbirile s-au încheiat cu un rezultat provizoriu, semnarea unei declaraţii comune, care punea capăt stării de război şi permitea restabilirea unor relaţii diplomatice normale. Japonia mai obţinea şi alte avantaje importante: URSS urma să susţină candidatura ei la ONU. Toţi cetăţenii japonezi condamnaţi în Uniunea Sovietică erau eliberaţi. URSS renunţa la toate despăgubirile de război din partea Japoniei. Urma să intre în vigoare un acord privind regimul pescuitului. În fine, declaraţia comună anunţa continuarea tratativelor în vederea încheierii unui tratat de pace.

„URSS acceptă să redea Japoniei insulele Habomai şi insula Sikotan, remiterea efectivă a acestor insule în favoarea Japoniei urmînd să aibă loc însă numai după încheierea tratatului de pace". Un protocol inclus în anexă stabilea ca cele două ţări să-şi acorde, pentru comerţul lor reciproc, statutul naţiunii celei mai favorizate.

Japonia a fost primită în Naţiunile Unite pe 18 decembrie 1956.

Politica externă a Indiei

Contrar Japoniei, care era mult mai puternică şi cu o structură economică modernă, India, ţară foarte populată, dar subdezvoltată, se străduia să joace un rol mondial. Acest lucru ţinea, desigur, de concepţiile conducătorului ei, Nehru, impregnat de ideile socialismului fabian şi de gandhism, dar şi de atitudinea altor politicieni, ca de pildă Krishna Menon, multă vreme reprezentant al Indiei la ONU. India voia să fie etalonul unei politici „neutraliste", dar şi liderul anticolonialismului în lume. Această viziune a antrenat-o într-o direcţie în general ostilă Occidentului şi în primul rînd Statelor Unite, acuzate de materialism şi de imperialism. Ajutorul economic american acordat Indiei era considerat insuficient. Ajutorul militar american a fost respins pe 1 martie 1954. India se plîngea de ajutorul acordat de Statele Unite Pakistanului şi condamna formal SEATO, precum şi Pactul de la Bagdad. Vizita lui Nehru în Statele Unite şi în Canada, în decembrie 1956, nu a modificat această poziţie.

Cu Franţa, problema directă, care separa cele două ţări şi care viza situaţia celor cinci agenţii comerciale franceze, a fost rezolvată întîi pentru Chandernagor, încorporat în Uniunea Indiană, apoi, pentru Pondichéry, Yanaon, Karikal şi Mahé. Au avut loc negocieri foarte lungi, guvernul indian refuzînd cu obstinaţie plebiscitul propus de Franţa şi instituind în jurul agenţiilor comerciale o adevărată blocadă. Guvernul Mendès France a estimat că cedarea

celor patru oraşe era inevitabilă, iar în august 1954, Adunarea Naţională a acceptat această măsură. Pe 12 octombrie, s-a semnat un acord care prevedea nu consultarea populaţiei, ci a adunărilor alese din teritoriile franceze. Pe 18 octombrie, o puternică majoritate s-a pronunţat pentru alipirea la India, care s-a efectuat concret pe 1 noiembrie. Tratatul oficial s-a semnat pe 29 mai 1956. Dimpotrivă, Portugalia a refuzat tot timpul să se plieze şi să retrocedeze Goa. Mai multe incidente s-au produs în cursul primăverii şi al verii anului 1955, în special, pe 15 august, cînd un „marş spre Goa" s-a încheiat printr-un eşec. Se cuvine să subliniem că, urmînd sub acest aspect tradiţia lui Gandhi, India refuza să folosească forţa armelor pentru a rezolva această problemă. O va face totuşi în decembrie 1961.

În mod cert, Marea Britanie era ţara occidentală cu care India întreţinea cele mai bune relaţii, deşi Nehru dorea să o determine să adopte o atitudine antiportugheză. Apartenenţa Indiei la Commonwealth nu s-a pus în discuţie, nici măcar după conflictul de la Canalul de Suez.

Cu acest prilej se cuvine menţionat că India a luat poziţie imediat şi energic, contra intervenţiei franco-engleze, în timp ce lui Nehru i-au trebuit peste cincisprezece zile pînă să se declare ostil intervenţiei sovietice în Ungaria (15 noiembrie 1956), ceea ce i-a determinat pe mulţi observatori să se îndoiască serios de imparţialitatea „neutralismului" indian. De asemenea, adeptă declarată a Naţiunilor Unite, India nu pare să fi ţinut seama de directivele acesteia referitoare la Caşmir.

Predilecţiile indiene păreau să se îndrepte, adesea, spre comunism. Au avut loc numeroase întîlniri între Nehru şi Ciu En-lai (iunie 1954, noiembrie 1956) sau între Nehru şi conducătorii sovietici (vizita lui Bulganin şi Hruşciov în India, 18 noiembrie–14 decembrie 1956). Fără îndoială, URSS favoriza cît putea „neutralismul" indian şi legăturile care se stabiliseră între India, Iugoslavia şi Egipt. Vizita mareşalului Tito în India (16 decembrie 1954–25 ianuarie 1955) a reprezentat o primă fisură în Pactul balcanic. Semnarea tratatului de prietenie cu Egiptul, la 6 aprilie 1955, urmată de o vizită a colonelului Nasser, convorbirile de la Brioni între Nasser, Nehru şi Tito (18–20 iulie 1956) au indicat dorinţa de a crea un bloc neutralist sau, cum spunea Tito, o „zonă de pace". Bunele relaţii cu China vor avea de suferit din cauza politicii chineze în Nepal şi în Buthan şi, mai tîrziu, din cauza revendicărilor chineze asupra anumitor regiuni din Himalaya. Ciu En-lai a vizitat Nepalul şi a sugerat construirea unei şosele între Lhassa şi Katmandu, capitala Nepalului. Or, acest stat se află pe versantul sudic al Himalayei.

Conferinţa de la Bandung

Dobîndirea independenţei de către fostele popoare colonizate şi-a găsit simbolul în Conferinţa de la Bandung. Cele cinci puteri asiatice din aşa-zisul grup de la Colombo s-au ocupat de organizarea ei. Între 28 aprilie şi 2 mai 1954, premierii Indiei, Pakistanului, Ceylonului, Birmaniei şi Indoneziei se

întîlniseră la Colombo (insula Ceylon) pentru a studia problema Indochinei şi pentru a încerca să constituie un fel de front asiatic neutralist – în ciuda prezenţei Pakistanului. Semnarea tratatului prin care se înfiinţa SEATO i-a determinat să se întrunească din nou, în Indonezia, la Bogor, în apropiere de Djakarta, între 28 şi 29 decembrie 1954. Au decis să convoace în Indonezia, în aprilie 1955, o conferinţă a ţărilor africane şi asiatice. Au fost invitate să participe la lucrări 25 de ţări, pe lîngă cele cinci ţări din grupul de la Colombo; ţările arabe independente (Egipt, Libia, Irak, Liban, Siria, Iordania, Arabia Saudită, Yemen), Turcia, Iran, Afganistan, alte ţări musulmane din Asia, Etiopia, Coasta de Aur (viitoarea Ghana), Liberia, Sudan şi Federaţia Africii Centrale*, Cambodgia, Laos, cele două Vietnamuri, Thailanda, Filipine, Nepal, în fine, China comunistă şi Japonia. Israelul nu a fost invitat; la fel nici cele două Coreei şi China naţionalistă. Erau prezente, aşadar, două ţări comuniste (China şi Vietnamul de Nord). Avionul companiei *Air India*, care transporta o parte dintre delegaţii chinezi, s-a prăbuşit, de altfel, în mare, ceea ce a determinat postul de radio chinez să afirme că era vorba despre un sabotaj american şi chinez naţionalist – teză nu întru totul neverosimilă în ceea ce priveşte China naţionalistă. Conferinţa s-a desfăşurat din 18 pînă în 24 aprilie 1955.

Ordinea de zi era extrem de vagă, aşa că adevărata problemă era de a şti ce se va discuta. Majoritatea acestor ţări erau foste colonii sau protectorate. De aceea, în unamitate au fost condamnate colonialismul şi segregaţia rasială. Tot în unanimitate s-a convenit asupra necesităţii unei asistenţe tehnice şi economice şi asupra cooperării culturale. La fel şi în privinţa politicii franceze în Tunisia, în Algeria şi în Maroc. În fine, tot o atitudine unanimă a vizat şi Noua Guinee occidentală, revendicată de Indonezia. S-a votat o cartă cuprinzînd zece puncte, cu un caracter foarte general. Referitor la Israel, China comunistă a propus o moţiune ostilă, care urmărea să sprijine „drepturile poporului arab din Palestina". Această rezoluţie a obţinut unanimitatea, cu excepţia votului Birmaniei.

Dar cele două probleme esenţiale care s-au discutat la Bandung au fost cele legate de relaţiile Est-Vest şi de Taiwan. Relaţiile Est-Vest au fost abordate prin prisma „colonialismului sovietic". John Kotelawala, premierul Ceylonului, ferm susţinut de delegatul irakian şi de cel turc, a cerut condamnarea „colonialismului sovietic în Europa de Est". Nehru a contraatacat, cerînd aderarea ţărilor afro-asiatice la o a treia forţă internaţională, care să favorizeze coexistenţa între Est şi Vest. În fine, delegaţii s-au pus de acord asupra unei moţiuni vagi, prin care se condamna colonialismul „sub toate manifestările lui". Cît priveşte neutralismul, participanţii nu au acceptat necondiţionat acest principiu politic, din moment ce unul dintre principii era redactat astfel: „Respectarea dreptului fiecărei naţiuni de a se apăra, individual şi colectiv, conform Cartei Naţiunilor Unite". Astfel, în ciuda eforturilor Chinei şi ale Indiei, conferinţa nu periclita alianţele pe care Statele Unite, direct sau indirect, le aveau în Asia şi în Africa.

* Aceasta a fost singura care nu a trimis reprezentanţi.

În ceea ce privește Taiwanul, John Kotelawala a propus un plan de pacificare, care viza plasarea marii insule sub tutela țărilor din Pactul de la Colombo, pe o perioadă de cinci ani. Atitudinea sa anticomunistă a făcut ca planul să nu fie acceptat de Beijing. Totuși, pe 23 aprilie, Ciu En-lai a declarat: „Poporul chinez nutrește sentimente de prietenie față de poporul american. Poporul chinez nu dorește un război cu Statele Unite. Guvernul chinez este gata să negocieze cu Statele Unite, pe tema destinderii în Extremul Orient și, mai ales, în regiunea insulei Taiwan". Această declarație lăsa măcar speranța încetării crizei. Departamentul de Stat a început prin a afirma, în absența lui Foster Dulles, că pentru asemenea discuții va fi nevoie de prezența Chinei naționaliste, ceea ce echivala cu respingerea propunerii. Dulles însă pe 26 aprilie, a adoptat o atitudine mai conciliantă. Era exact perioada cînd președintele Eisenhower purta o corespondență cu mareșalul sovietic Jukov, pe care îl cunoscuse în 1945. În realitate, această perspectivă de destindere nu s-a tradus prin fapte concrete.

VIII. Relațiile interamericane

Organizația Statelor Americane

După Pactul de la Chapultepec (1945) și Pactul de la Rio (1947), Conferința de la Bogota, întrunită din 30 martie pînă în 2 mai 1948 – cea de a noua conferință interamericană – amplificase considerabil însăși noțiunea de panamericanism. Pe 30 aprilie, cele 21 de republici americane au semnat „Carta Organizației Statelor Americane", care a intrat în vigoare pe 13 decembrie 1951 și pe care noi am studiat-o mai sus.

Conform tradiției, a zecea conferință interamericană a avut loc la Caracas, în martie 1954. A lipsit doar Costa Rica. La începutul sesiunii, Dulles a propus să se voteze o rezoluție anticomunistă mai tranșantă decît cea care fusese adoptată la Bogota. A obținut cîștig de cauză cu 17 voturi, contra 1 (Guatemala), dar în multe cazuri votul latinoamericanilor, care urmăreau să dea Statelor Unite un motiv de a interveni, a fost mai degrabă resemnat decît entuziast. Atitudinea lor s-a datorat, adesea, dorinței de a primi un ajutor economic, financiar și tehnic, pe care țările care ar fi refuzat declarația riscau să nu-l primească. Cel mai important pasaj este următorul: „Dominația sau controlul instituțiilor politice ale unuia dintre statele americane, oricare ar fi acesta, de către comunismul internațional, extinzînd în emisfera noastră sistemul politic al unei puteri extracontinentale, este considerată o amenințare pentru suveranitatea și independența politică a statelor americane, punînd astfel în pericol pacea în America și necesitînd o reuniune consultativă pentru analizarea adoptării unor măsuri adecvate, conform tratatelor existente".

Subliniem, de asemenea, că la Conferința de la Caracas s-a afirmat voința popoarelor americane „de a elimina definitiv sistemul colonial, menținut împotriva libertății popoarelor".

Pentru a consolida blocul american, care avea numeroase fisuri, diplomaţia Statelor Unite a decis să se folosească de aniversarea a 130 de ani de la conferinţa panamericană organizată în 1826 de Bolivar. Preşedinţii unui număr de 18 republici din 21, inclusiv Eisenhower, s-au întrunit între 19 şi 22 iulie 1956 la Panama. Deşi fostul preşedinte al Argentinei, Peron, se refugiase în acest oraş, preşedintele Aramburu nu a pregetat să se deplaseze aici, la fel ca şi preşedintele brazilian Kubicek. Generalul Perez Jimenez, preşedintele Venezuelei, singura ţară fără datorii externe, a propus crearea unui fond economic panamerican, pentru care se oferea să vireze 33 de milioane de dolari. Importantă însă a fost declaraţia finală, în care toate ţările îşi afirmau strînsa solidaritate în afacerile mondiale.

Situaţia din Guatemala

Statele Unite erau constant preocupate de riscurile unei revoluţii comuniste în ţările subdezvoltate ale Americii Latine. Demiterea premierului din Guyana britanică, acuzat de complot comunist, în octombrie 1953, a reprezentat unul dintre numeroasele indicii în acest sens. Subalimentarea, mai ales în rîndul populaţiilor indiene, comploturile militare, larga proporţie a analfabetismului, toate acestea contribuiau la instabilitatea unei zone unde Statele Unite erau privite, în general, cu suspiciune. Lumea îşi amintea de epoca aşa-numitului *big stick*. Yankeii avuţi erau acuzaţi că exploatau în folosul lor America Latină. Statele Unite, pe de altă parte, îşi îndreptau ajutorul economic şi militar spre Europa şi Asia necomunistă. Cu excepţia împrumuturilor de la *Export-Import Bank*, ţările latine nu primiseră din 1947 decît 1% ajutor militar şi 3% ajutor economic.

Cel mai concludent exemplu al anticomunismului Statelor Unite ne este oferit de evenimentele din Guatemala. Aici, comunismul şi-a făcut apariţia sub preşedinţia lui Juan José Arevalo (1945–1951). Succesorul acestuia, în martie 1951, locotenent-colonelul Arbenz, era net favorabil comuniştilor, mulţi dintre aceştia deţinînd importante funcţii administrative. Acestea sînt împrejurările în care un exilat, locotenent-colonelul Castillo Armas, a orgnizat în mai 1954 o invazie în Guatemala, pornind din Honduras, unde guvernul, incomodat de o grevă generală, nu a făcut nimic pentru a împiedica ostilităţile. Într-adevăr, se pare că Guatemala îi ajutase financiar pe greviştii din Honduras. Tot la fel, şi comuniştii guatemalezi erau acuzaţi că organizaseră un atentat ratat contra lui Somoza, preşedintele Nicaraguei.

În martie 1954, cu prilejul celei de-a zecea Conferinţe panamericane de la Caracas, Foster Dulles, îngrijorat de progresele comunismului în Guatemala, a impus votare declaraţiei anticomuniste despre care am vorbit mai sus. Ministrul Afacerilor Externe guatemalez, Toriello, a protestat vehement împotriva acestei declaraţii, căreia îi găsea vina de a fi o „internaţionalizare a maccarthysmului"*

---

* Acţiune de epurare a administraţiilor americane, care i-a vizat pe funcţionarii suspecţi de a avea legături comuniste şi care a fost condusă de senatorul McCarthy. Atacurile împotriva armatei l-au discreditat pe acesta, începînd din 1954.

Într-o carte scrisă în 1955, Toriello a atras atenţia asupra faptului că Dulles fusese acţionar şi avocat al firmei *United Fruit Company*, care deţinea o mare parte dintre terenurile ţării. În Guatemala, ambasadorul american John E. Peurifoy, numit în octombrie 1953, era considerat drept unul dintre fruntaşii anticomunismului militant. Este greu însă de stabilit dacă Peurifoy a contribuit la planurile de invazie pregătite de Castillo Armas.

Pe 17 mai 1953, *Departamentul de Stat* a anunţat că un vas suedez încărcat cu arme cehoslovace sosise în Guatemala. Dulles a cerut atunci – fără succes – aliaţilor săi din NATO dreptul de a inspecta vasele lor în larg, pentru a evita asemenea expedieri de armament. Argumentul era că aceste arme puteau fi utilizate pentru a sabota Canalul Panama. În loc de a grăbi reuniunea consultativă a miniştrilor Afacerilor Externe latinoamericani, prevăzută de Carta Organizaţiei şi cerută de Nicaragua, Statele Unite au preferat să lase evenimentele să se desfăşoare de la sine: pe 19 iunie, trupele lui Castillo Armas au cotropit Guatemala. Pe 27 iunie, Arbenz a trebuit să demisioneze, iar Peurifoy a intervenit pentru a institui un guvern provizoriu condus de colonelul Mouzon, pe 29 iunie. Mouzon a semnat pe 2 iulie un acord cu Castillo Armas. Luptele fuseseră mai mult simbolice. Dar intervenţia indirectă a Statelor Unite pare sigură.

În plus, Statele Unite au acţionat pentru a garanta ineficacitatea apelului la Consiliul de Securitate, iar Dulles şi-a manifestat public bucuria pentru înfrîngerea colonelului Arbenz.

Situaţia din Costa Rica

Atitudinea Statelor Unite a fost mult mai suplă, cînd s-a organizat o lovitură de stat contra lui José Figueras, preşedintele din Costa Rica. Fără îndoială, această ţară era cea mai democratică din America Centrală. De aici şi pînă la a o acuza, în anumite cercuri din SUA, că lăsa prea multă libertate comuniştilor nu mai era, evident, decît un pas. Cu sprijinul lui Somoza, preşedintele Nicaraguei, un rival al lui Figueras, generalul Guardia a organizat o răscoală în Costa Rica. Statele Unite au profitat de această ocazie pentru a demonstra că rămîneau credincioase politicii de bună vecinătate. S-au folosit de Organizaţia Statelor Americane, al cărei Consiliu a autorizat imediat trimiterea de avioane în sprijinul guvernului legal. Numărul insurgenţilor nu se ridica la o mie. Nu a mai fost nevoie ca avioanele – patru, în total – să mai intervină. Simpla survolare a teritoriului a fost de ajuns pentru a le demonstra răzvrătiţilor că partida era pierdută. Cu toate acestea, o zonă neutră a fost creată de-a lungul frontierei pentru a le permite să fugă.

ERA CRIZELOR (1957–1962)

În timp ce Statele Unite, guvernate de preşedintele Eisenhower, cu John Foster Dulles în funcţia de secretar de stat, continuau să practice o politică de *containment*, URSS, condusă de acum înainte de Hruşciov, care se descotorosise practic de rivalii săi, urma să se lanseze în nişte manevre îndrăzneţe, cu scopul de a evalua capacitatea de ripostă a adversarului. Atitudinea lui Hruşciov poate fi explicată ţinînd seama de mai multe circumstanţe. În primul rînd, este incontestabil că URSS obţinuse un succes decisiv în Ungaria. Lucrul acesta însă era în detrimentul politicii de liberalizare relativă, pe care Hruşciov o inaugurase la al XX-lea Congres al PCUS.

Probabil că, în conflictele prea puţin cunoscute care s-au produs în Comitetul Central şi în Prezidiul Partidului, Hruşciov făcuse unele concesii adepţilor lui Stalin, ca de pildă Molotov. Aşadar, a fost nevoit desigur să-şi înăsprească atitudinea. La rîndul lui, preşedintele Eisenhower care se înfăţişa din ce în ce mai mult lumii drept omul păcii, a redus bugetul militar american, care scădea de la 46 de miliarde dolari în 1954, la 40,6 de miliarde în 1956. Firește, aviaţia se dezvolta, dar armata de uscat şi-a redus efectivele de la 1 480 000 de oameni la un milion. În continuare, doctrina strategică americană se baza pe principiul unor „represalii masive" (*massive retaliation*), care constă în a afirma că orice agresiune comunistă, indiferent unde s-ar produce, va suscita o ripostă atomică a Statelor Unite. Dar, chiar în momentul în care Statele Unite îşi reduceau bugetul militar, URSS demonstra că dobîndise în domeniul rachetelor cu rază lungă de acţiune o superioritate momentană faţă de adversarul său. În cursul verii anului 1957, URSS a efectuat în Pacific experienţe reuşite cu rachete intercontinentale. Pe 4 octombrie, s-a aflat că specialiştii sovietici reuşiseră, pentru prima oară, să lanseze în jurul Pămîntului un satelit artificial, *Sputnik*. Totul părea să indice că, începînd din anii şaizeci, Statele Unite se vor afla într-o poziţie mai puţin avantajoasă în comparaţie cu Moscova. Într-adevăr, SUA deţineau în jurul teritoriului sovietic baze de rachete cu rază medie de acţiune, dar propriul lor teritoriu, care pînă atunci putuse fi considerat

drept invulnerabil, avea să se afle de atunci înainte în raza de bătaie a rachetelor sovietice, imediat ce acestea deveneau operaţionale; s-ar fi zis că americanii rămăseseră mult în urmă în această competiţie. Este exact ceea ce ei numiseră *Missile Gap*, o sursă de profundă nelinişte pentru conducătorii Statelor Unite.

Comunist convins şi om optimist din fire, Hruşciov nu contenea să anunţe că, pe plan economic, URSS nu mai avea mult pînă să ajungă din urmă Statele Unite şi că, din 1970, le va depăşi în domeniul producţiei şi va atinge cel puţin nivelul de trai al Europei occidentale, pentru ca apoi, spre 1980, să realizeze etapa „comunismului", adică faza de dezvoltare în care belşugul producţiei va permite împlinirea dictatorului „fiecăruia după nevoi". Aşadar, constrîns să adopte o atitudine mai rigidă, încrezător însă în viitor şi convins de superioritatea sovietică în domeniul armamentului, Hruşciov nu a ezitat să încurajeze sau să declanşeze conflicte parţiale. Fără absolut nici o îndoială, Hruşciov excludea însă eventualitatea unui război total, cea mai bună dovadă în acest sens fiind faptul că, în mai multe rînduri, în cuvîntările sale, a subliniat că întotdeauna va prima „binele omenirii", care interzice celor două tabere, fie ele şi dialectic ostile, să utilizeze războiul atomic pentru a-şi regla diferendele.

I. Crizele din Asia (1958–1962)

Evenimentele din Irak

Să ne amintim că preşedintele Eisenhower, după incidentele de la Canalul de Suez, încercase în ianuarie 1957 să restabilească ordinea în Orientul Mijlociu, propunînd mai multor ţări să le acorde un ajutor important. Această doctrină a lui Eisenhower eşuase în cea mai mare parte. Opinia publică arabă, în general, favorabilă lui Nasser, îndemnase guvernele să refuze ajutorul american. Irakul, ţară membră a Pactului de la Bagdad, Iordania, guvernată de regele Hussein, Libanul, cu o populaţie jumătate creştină, jumătate musulmană, erau singurele state arabe din Orientul Mijlociu care duceau o politică favorabilă Statelor Unite. Arabia Saudită rămînea relativ apropiată de americani, avînd în vedere importanţa Companiei petroliere ARAMCO. Egiptul, aşa cum am văzut, a primit începînd din 1956 arme venind din ţările din Est, iar URSS, pentru a-şi extinde influenţa, a acceptat să finanţeze prima, iar apoi a doua tranşă din giganticele lucrări pentru construcţia barajului de la Assuan. Şi Siria întreţinea cu URSS relaţii din ce în ce mai strînse. Primea arme şi îşi trimitea ofiţerii la pregătire în Uniunea Sovietică şi în democraţiile populare.

Pentru a reacţiona împotriva acestor tendinţe, Dulles, sub influenţa diplomatului Loy Henderson, a încercat să constituie un grup din care să facă parte Turcia, membră NATO, Iordania şi Irak. Regii acestor două ţări s-au pus de acord la Ankara cu prim-ministrul turc şi s-au înţeles la Beirut cu preşedintele libanez Chamoun. Aşadar, Siria părea încercuită de un grup de state aflate sub influenţa americană. În realitate, influenţa comunismului propriu-zis era foarte redusă aici. Forţa dominantă era cea a Partidului Socialist, Baas, care preconiza

unitatea lumii arabe, începînd printr-o fuziune dintre Siria şi Egipt. În ianuarie 1958, ofiţerii sirieni i-au propus lui Nasser unirea celor două ţări, iar la 1 februarie 1958 a fost proclamată într-o şedinţă comună a Parlamentului egiptean şi a celui sirian Republica Arabă Unită (RAU). Această RAU nu avea să dureze decît pînă în vara anului 1961, cînd o lovitură de stat a determinat secesiunea Siriei. Egiptul avea să păstreze multă vreme pentru sine numele de Republica Arabă Unită.

Dar această acţiune din 1958 a avut efecte imediate. În Liban existau partizani ai RAU, aşa că agitaţia aici era destul de intensă. În Irak, pe 14 iulie 1958, s-a declanşat o revoltă contra regelui şi contra premierului prooccidental, Nouri Es Said; regele şi familia lui au fost ucişi şi s-a constituit un nou guvern sub ordinele generalului Kassem. Comuniştii au fost eliberaţi din închisoare; unii dintre ei au primit funcţii importante. Pactul de la Bagdad, alianţă indirectă cu occidentalii, a fost denunţat, iar Irakul şi-a proclamat neutralitatea. Aceasta reprezenta o lovitură dură dată politicii lui Eisenhower şi a lui Dulles.

Aceştia au reacţionat cînd au văzut că agitaţia creşte în Liban. Chemaţi de preşedintele libanez Chamoun, 10 000 de soldaţi americani au debarcat în regiunea Beirutului. Acţionînd astfel, americanii pretindeau că luau o măsură urgentă de securitate, dar propuneau ca trupele lor să fie înlocuite cu o forţă expediţionară a Naţiunilor Unite. Sosirea celor 10 000 de soldaţi americani în Liban şi a celor 2 500 de paraşutişti britanici, „diavolii roşii", la Amman, capitala Iordaniei, a stupefiat întreaga lume. Nasser s-a întîlnit cu Hruşciov la Moscova şi s-a deplasat apoi la Damasc. Aici, a declarat pe 17 iulie: „Drapelul libertăţii va fi ridicat, în curînd, la Alger, aşa cum s-a întîmplat la Beirut şi la Amman". URSS a protestat, a cerut Statelor Unite să evacueze Libanul, britanicilor să evacueze Iordania şi a comparat aceste amestecuri în treburile interne ale altor ţări cu agresiunile naziste şi cu expediţia din Suez. Adepţii unei politici de neutralitate şi mai ales premierul indian, Nehru, şi-au manifestat dezarcordul.

În realitate, criza a fost de scurtă durată. Anglo-saxonii doreau reglementarea ei de către Consiliul de Securitate al Naţiunilor Unite. Generalul de Gaulle, care tocmai venise la putere şi care protestase împotriva trimiterii de trupe americane într-o ţară aflată odinioară sub influenţa franceză, propunea o reuniune la vîrf a celor cinci mari puteri. Hruşciov sugera o reuniune la care să participe toate statele arabe interesate. De fapt, Hruşciov se temea de o invazie în Siria şi în Irak a trupelor americane. Aceasta nu a avut loc, aşa că Hruşciov s-a simţit suficient de liniştit pentru a face o vizită la Beijing, pe 31 iulie. Conflictul s-a rezolvat cînd, pe 21 august, la Naţiunile Unite, toate ţările din Liga Arabă au propus o rezoluţie potrivit căreia Orientul Mijlociu trebuia ţinut departe de certurile dintre marile puteri. Această rezoluţie a fost acceptată în unanimitate, inclusiv prin votul Israelului. Statele Unite şi-au retras în curînd trupele din Liban şi au putut constata în anii următori că influenţa comunistă în Irak nu era atît de puternică, pe cît se temuseră. După cîteva luni, într-adevăr, guvernul irakian a băgat la închisoare numeroşi membri ai partidului comunist. Pe ansamblu, se poate spune că această criză demonstrase dorinţa americanilor

ca nici o țară arabă să nu treacă sub influența directă a comunismului, dar în același timp, și dorința arabilor de a-și ameliora, la nevoie, legăturile cu Occidentul. Politica de neutralitate și ideea unității arabe erau mult mai populare decît orice ligă împotriva comunismului.

Președintele Nasser era promotorul „neutralității pozitive", care constă în a susține nu numai de drept, ci și în fapt, egalitatea tuturor statelor și în a cere o influență crescîndă a Adunării Generale a ONU, unde sînt reprezentate țările mici, în detrimentul Consiliului de Securitate dominat de marile puteri, care au dreptul de veto.

Criza din Taiwan

China trebuia să-și panseze rănile din războiul civil încheiat în 1949, precum și pe cele care rezultaseră din intervenția ei în Coreea. Nu jucase un rol predominant în relațiile internaționale, cu excepția crizei din 1954–1955, despre care am vorbit mai sus. În iunie 1957, obținuse din partea Rusiei sovietice promisiunea unui ajutor tehnic pentru fabricarea unui arsenal atomic. Așa cum vom vedea, acest ajutor îi va fi retras brusc în 1959. Dar, în 1958, China a crezut că va putea acționa pe cont propriu. În noaptea de 22 spre 23 august 1958, artileria comunistă chineză și-a reluat bombardamentele contra insulelor de coastă naționaliste Quemoy și Matsu. E posibil ca această decizie să fi fost consecința unui acord încheiat între Cian Kai-și și guvernul american, pe 7 mai 1957, pentru instalarea în Taiwan a unor rachete atomice, care puteau ajunge pînă în China. Este foarte probabil ca, în vizita sa la Beijing, în iulie 1958, Hrușciov să fi criticat puternic inițiativele interne chineze din acel moment, cunoscute sub numele de „comune populare" și de „marele salt înainte". Prima inițiativă, „comunele populare", se referea la colectivizarea brutală a agriculturii; a doua inițiativă, „marele salt înainte", reprezenta o tentativă pe care leniniștii cei mai convinși o considerau drept „aventuristă", de a trece direct de la faza de democrație populară la faza de „comunism", fără tranziția prin regimul „socialist", unde inegalitatea persistă potrivit formulei „fiecăruia după munca lui". Rusia sovietică, aflată încă în faza socialistă, considera irealizabilă încercarea Chinei. Este mult mai probabil ca reluarea bombardamentelor de la Quemoy și de la Matsu să fi constituit nu atît o decizie luată în comun, cu prilejul vizitei lui Hrușciov la Beijing, cît o inițiativă chineză menită să pună în evidență independența față de URSS. După cîteva zile de ezitare, sovieticii au susținut totuși inițiativa chineză, pe cale diplomatică, și au îndemnat China comunistă să revendice nu numai insulele de coastă, ci și Taiwan și arhipelagul Pescadores. Pe 19 septembrie, Hrușciov a declarat că, dacă Republica Populară Chineză devenea ținta unui atac nuclear, agresorul va suferi pe loc o ripostă cu aceleași mijloace.

Ca și în Orientul Mijlociu, criza s-a potolit imediat. Chinezii au încetat bombardamentele, iar, apoi, în octombrie 1958, au decis să le suspende în zilele pare și să le reia în zilele impare. Apăruse cumva riscul unui război total? Așa a susținut Dulles. A declarat că mersese pînă la marginea războiului (așa-numita

politică *brinkmanship*). Analizînd aceste evenimente, mai putem constata cîteva indicii încă obscure de diferende, dacă nu de dispute, între Moscova şi Beijing. Dar, mai ales, distingem apariţia a ceea ce avea să rămînă multă vreme regula politicii chineze, şi anume dorinţa fermă de a nu duce faţă de „imperialişti" o politică de împăciuire, de conciliere, de destindere.

II. Criza de la Berlin (1958–1961)

Declanşarea crizei

Statutul Berlinului, care data din 1945, mai precis de la acordurile de la Potsdam, prevedea existenţa a trei zone de ocupaţie occidentale şi a unei zone de ocupaţie sovietică în fosta capitală germană. Cele trei zone occidentale constituiau chiar în inima Republicii Democrate Germane o enclavă occidentală, care avea drept efect să demonstreze constant contrastul existent între înaltul nivel de trai, care se poate atinge în ţările cu o economie liberală, şi relativa mizerie din ţările comuniste. Această posibilitate de comparaţie nu era pur teoretică; ea îi incita pe numeroşi locuitori din RDG să profite de breşa deschisă în frontierele ţării la Berlin, pentru a veni să se refugieze în Berlinul de Vest. De aici puteau lua avionul spre Occident, dar, mai ales, spre Republica Federală Germania. Între 1952 şi 1961 inclusiv, 2 245 000 de refugiaţi au fugit din RDG în Vest. Populaţia acestei ţări scăzuse de la 18 292 000 de locuitori, în 1949, la 17 298 000, în 1959. Mulţi dintre aceşti emigranţi erau bărbaţi şi femei în puterea vîrstei, capabili să muncească, utili pentru industria Germaniei de Est, dar care părăseau această ţară atraşi de speranţa libertăţii politice şi de un nivel de trai mai ridicat. Firește, această situaţie îl deranja enorm pe Walter Ulbricht, principalul conducător al RDG.

Pe 27 octombrie 1958, Ulbricht a declarat că occidentalii încălcaseră acordurile de la Potsdam, reînarmînd RFG, şi că de aceea nu mai aveau nici un drept de a rămîne la Berlin, oraş care, odată reunificat, trebuia să devină capitala Germaniei comuniste. Această declaraţie a fost doar preambulul crizei. Criza a izbucnit cînd, pe 10 noiembrie, la Moscova, Hruşciov a luat poziţie în sprijinul tezei est-germane. El a declarat că venise momentul de a pune capăt sistemului de ocupaţie a Berlinului: „Uniunea Sovietică va transfera suveranităţii Republicii Democrate Germane funcţiile pe care încă le mai exercită la Berlin organele sovietice". În acelaşi fel, Statele Unite, Marea Britanie şi Franţa trebuia să trateze direct cu RDG. Or, cele trei ţări nu recunoscuseră existenţa acestui stat. Dacă vor refuza să negocieze cu reprezentanţii germani din Est şi vor utiliza forţa pentru a intra în Berlin, „noi vom considera că este vorba despre un atac contra URSS şi contra membrilor Pactului de la Varşovia". O notă sovietică din 27 noiembrie a precizat noua poziţie a Moscovei. URSS anunţa că va angaja tratative cu RDG pentru a-i transfera puterile pe care le deţinea la Berlin. Uniunea Sovietică estima că revenirea Berlinului de Vest la RDG ar fi cea mai bună soluţie; dar, cum exista probabilitatea ca occidentalii să nu accepte acest

lucru, URSS sugera transformarea Berlinului de Vest într-o „unitate politică independentă". Acest oraş liber demilitarizat, devenit neutru, ar fi urmat să fie plasat sub controlul ONU. Un acord încheiat cu RDG trebuia să permită libera comunicare a exteriorului cu Berlinul de Vest. Nota mai adăuga – şi prin asta criza se agrava – că, dacă într-un termen de şase luni, nu se ajungea la crearea oraşului liber Berlinul de Vest, Uniunea Sovietică va semna o pace separată cu Germania de Est. Hruşciov vorbea despre „tumoarea canceroasă" care era Berlinul de Vest şi declara că trebuia să se procedeze la o „operaţie chirurgicală".

Perioada ultimatumului

Occidentalii, dar mai ales Statele Unite, Marea Britanie, Franţa şi Germania de Vest, au considerat imediat că această criză era foarte gravă. Dacă după şase luni URSS semna un tratat de pace separat cu RDG şi încredinţa acesteia controlul căilor de acces în Berlinul de Vest, occidentalii s-ar vedea nevoiţi, ori să negocieze cu RDG accesul lor în Berlin, ceea ce echivala, de fapt, cu recunoaşterea acestei ţări, ori să recurgă la folosirea forţei pentru a-şi asigura libera trecere; dar, în acest caz, întrucît URSS promisese RDG un ajutor militar, exista riscul unui război atomic. Recunoaşterea RDG era imposibil de realizat, avînd în vedere atitudinea Germaniei de Vest, aliată importantă a Pactului Atlantic, care se considera moştenitoarea legitimă a Germaniei şi care, după toate probabilităţile, ar părăsi Pactul Atlantic, dacă aliaţii ei le-ar face sovieticilor concesia pe care o cereau.

Cum se putea reacţiona totuşi? Au existat, în realitate, două atitudini: britanicii apreciau că se puteau face multiple concesii, menite să-l determine, poate, pe Hruşciov să mai tempereze din rigoarea ultimatumului. Dimpotrivă, generalul de Gaulle şi cancelarul Adenauer estimau că trebuie să se rămînă ferm pe poziţie şi să se refuze energic orice compromis în privinţa Berlinului de Vest. „Nu trebuie, spunea o notă franceză, să se negocieze sub ameninţarea unui ultimatum". Statele Unite, care aveau, evident, un rol decisiv, ezitau între metoda concilierii propusă de britanici şi metoda fermităţii propusă de franco-germani. Problema concretă care se punea era de a şti dacă americanii ar accepta riscul unui război nuclear şi, drept consecinţă, pierderea a sute de milioane de locuitori pentru apărarea unui mic teritoriu îndepărtat din Berlinul de Vest. Firește, era vorba despre un simbol. Berlinul de Vest avea 2 500 000 de locuitori, care doreau să-şi păstreze statutul. La alegerile municipale din 5 decembrie 1958, singurul partid favorabil ideilor lui Hruşciov, Partidul Socialist Unit, procomunist (SED), nu a obţinut decît 1,9% din voturi.

Dispariţia ultimatumului

Dacă în faţa occidentalilor se punea problema unui război atomic, să nu uităm că situaţia se prezenta la fel şi pentru URSS. Dacă occidentalii rămîneau fermi, Uniunea Sovietică trebuia, ori să accepte ameninţarea cu războiul, ori să dea înapoi. Încă de la începutul anului 1959, pe 4 ianuarie, unul dintre membrii

Biroului Politic, Anastas Mikoian, s-a deplasat în Statele Unite şi s-a întîlnit cu J. Foster Dulles, căruia i-a declarat că termenul de şase luni preconizat de Hruşciov nu era un ultimatum, ci avea doar un caracter indicativ. Premierul britanic Macmillan s-a deplasat şi el la Moscova, pentru a tatona teren. Cît îl priveşte pe generalul de Gaulle, acesta şi-a menţinut poziţia intransigentă. Cînd ambasadorul sovietic i-a declarat că, din cauza problemei Berlinului, Franţa risca să devină ţinta unui război atomic, preşedintele francez i-a răspuns: „Foarte bine! Domnule ambasador, vom muri împreună". Suferind de cancer, Dulles a trebuit să transfere prerogativele postului, întîi provizoriu, iar apoi definitiv, subsecretarului de stat Christian Herter. Acesta a convenit cu sovieticii şi cu aliaţii săi occidentali să se procedeze la negocierea problemei, într-o reuniune a celor patru miniştri de Externe, care să aibă loc la Geneva (Gromîko, pentru URSS; Couve de Murville, pentru Franţa; Herter, pentru SUA; Selwyn Lloyd, pentru Regatul Unit). Urmau să fie prezenţi şi observatori din partea RFG şi a RDG. Dulles a murit pe 24 mai 1959, în timpul acestei conferinţe, care s-a întrerupt pentru ca toţi cei patru miniştri de Externe să poată asista la funeraliile de la Washington. Conferinţa nu s-a soldat cu nici un rezultat, avînd în vedere că tezele celor două blocuri s-au aflat din nou în contradicţie. Occidentalii propuneau reunificarea Germaniei prin alegeri libere; sovieticii voiau ca reunificarea să aibă loc prin negocieri la nivel statal între cele două Germanii. Dacă, la nivel de fond, nu s-a ajuns la nici un rezultat, la nivelul formei s-a obţinut însă o concluzie de primă importanţă. S-ar fi zis că sovieticii uitaseră de termenul de şase luni; în plus, într-o declaraţie din 9 iunie, au omis să pomenească de pacea separată cu Germania răsăriteană. Conferinţa s-a reluat pe 13 iulie, tot fără succes, dar un element nou a fost introdus în dezbateri, ca urmare a unei iniţiative a guvernului american, care l-a invitat pe Hruşciov în SUA, iar liderul sovietic a acceptat.

Vizita lui Hruşciov în Statele Unite

Hruşciov s-a deplasat în Statele Unite în septembrie 1959. Momentul era bine ales, căci, cu două zile înainte de sosirea lui, o rachetă sovietică atinsese pentru prima oară Luna, unde depusese drapelul şi stema URSS. Cu prilejul unui toast după un banchet organizat la Casa Albă, Hruşciov a declarat: „Noi considerăm că sistemul nostru este cel mai bun, iar voi gîndiţi că al vostru este cel mai bun; dar, bineînţeles, nu trebuie să transformăm această ceartă într-o luptă făţişă... Dacă noi ne certăm, nu numai ţările noastre vor suferi nişte pierderi colosale, dar şi celelalte ţări vor fi antrenate în nimicirea lumii".

Lui Hruşciov i s-a organizat o călătorie prin SUA. Hruşciov şi-a manifestat tot timpul caracterul impulsiv, trecînd de la glumă la ameninţare, atacîndu-i pe liderii sindicali, condamnînd un spectacol de „French Cancan" care îi fusese pregătit special la Hollywood, studiind cultura porumbului, pe care dorea să o dezvolte în Uniunea Sovietică, declarînd la Pittsburgh, după vizitarea oţelăriilor: „Am venit să văd cum trăiesc sclavii capitalismului. Ei bine, trebuie să recunosc

că nu o duc deloc prost". Episodul esențial l-a constituit o întîlnire de două zile cu Eisenhower, la Camp David. Eisenhower a făcut imprudența de a-i da de înțeles că statutul Berlinului de Vest nu era perfect. E posibil ca Hruşciov să fi luat textual această afirmație, de unde a tras probabil speranța că o nouă negociere va putea duce la realizarea măcar a unei părți din obiectivele sovietice. Întors la Moscova, Hruşciov a declarat, pe 28 septembrie, că președintele Eisnehower este un mare președinte şi a exclamat: „Trăiască prietenia sovieto-americană!"

Conferința de la Paris şi eşecul ei

Una dintre deciziile luate de Hruşciov şi Eisenhower fusese convocarea, la începutul anului 1960, a unei noi conferințe la nivel înalt, la care i-au invitat pe francezul de Gaulle şi pe britanicul Macmillan. De Gaulle a fost inițial reticent, socotind că o asemenea conferință avea prea puține şanse de a da niște rezultate, dar într-un final a acceptat să participe, atunci cînd Parisul a fost ales drept sediu al reuniunii. În prealabil, Hruşciov trebuia să-i facă o vizită președintelui francez, la Paris. Această deplasare a avut loc la mijlocul lunii martie, iar conferința la nivel înalt a fost convocată pentru 16 mai 1960. Conferința de la Paris a fost un eşec total. Hruşciov a aterizat la Orly, pe 14 mai, şi a declarat: „Guvernul sovietic va face totul pentru ca această conferință să ducă la soluționarea problemelor". Dar, chiar de a doua zi, 15 mai, i-a mărturisit generalului de Gaulle că, pentru reuşita conferinței, el pretindea întîi scuze din partea guvernului american, ca urmare a unei afaceri de spionaj. Într-adevăr, aviația americană trimitea, din cînd în cînd, niște avioane-spion numite „U2", care zburau la mare altitudine deasupra teritoriului sovietic. Pe 1 mai, două dintre aceste avioane au fost date dispărute, iar unul dintre ele a fost doborît de către aviația sovietică. Pilotul Francis Gary Powers a fost făcut prizonier de către ruşi, care au avut posibilitatea de a studia avionul conceput, în mod evident, pentru acțiuni de spionaj. Cînd, pe 16 mai, cele Patru Mari Puteri s-au reunit la Elysée, Hruşciov şi-a reînnoit cererea, pretinzînd scuze, pedepsirea vinovaților, precum şi promisiunea că asemenea zboruri nu se vor mai repeta; în plus, i s-a adresat în termeni injurioşi președintelui Eisenhower. A propus amînarea conferinței cu 6–8 luni. Eisenhower s-a mulțumit să promită suspendarea zborurilor pe durata președinției lui, care urma să se încheie în ianuarie 1961, dar nu a vrut să se angajeze mai mult. În ciuda eforturilor de conciliere făcute de generalul de Gaulle, conferința s-a întrerupt înainte de a fi început practic, iar cele Patru Mari Puteri s-au despărțit.

Lumea s-a întrebat de ce Hruşciov a procedat aşa. Probabil că afacerea avionului „U2" nu a fost pentru el decît un pretext. Crezînd după întîlnirea de la Camp David că americanii vor face niște concesii, îşi dăduse seama treptat că lucrurile nu stăteau deloc aşa. În aceste condiții, din punctul lui de vedere, conferința nu mai avea nici un sens. Era mai bine să fie întreruptă înainte de a începe, alegîndu-se pentru asta un bun pretext. Avioanele „U2" i-au oferit acest pretext plauzibil.

Zidul Berlinului

Începînd cu eşecul conferinţei de la Paris din mai 1960, situaţia a fost din nou încordată. Hruşciov a mai pomenit, din cînd în cînd, de eventualitatea unui tratat separat al URSS cu RDG, după care s-a deplasat la New York, în septembrie 1960, pentru a asista la Adunarea Generală a Naţiunilor Unite, unde a rostit nişte rechizitorii extrem de violente contra Statelor Unite care, în opinia lui, confundau dreptul internaţional cu pungăşia şi perfidia. Pe 12 octombrie, după ce delegatul american şi delegatul filipinez au vorbit despre necesitatea eliberării tuturor popoarelor, inclusiv cele care trăiau în interiorul cortinei de fier, Hruşciov a protestat într-un mod ciudat. S-a descălţat şi a lovit în pupitru cu pantoful, spre marea stupoare a participanţilor la Adunarea Generală. A declarat totuşi că nu dorea război. Pentru el, nu era vorba decît despre o competiţie economică, din care URSS va ieşi victorioasă. „Potrivit calculelor noastre, a zis el pe 22 octombrie, noi vom întrece Statele Unite în bătălia esenţială pentru producţia pe cap de locuitor, în 1970, adică peste zece ani. Conform calculelor economiştilor noştri, în 1980, noi vom produce pe cap de locuitor mult mai mult decît Statele Unite ale Americii. În 1965, noi vom produce pe cap de locuitor, tot atîtea şi chiar mai multe bunuri de consum decît ţările europene". Hruşciov nu prevedea enorma expansiune economică din anii şaizeci în SUA şi Europa de Vest. Totuşi, atmosfera devenea tot mai grea.

În acel moment, s-a găsit o soluţie pentru problema Berlinului, probabil, sub presiunea liderului Germaniei răsăritene, Walter Ulbricht. În noaptea de 12 spre 13 august 1961, limita dintre sectorul sovietic şi cele trei sectoare occidentale a fost barată, iar autorităţile est-germane au început construirea unui zid prevăzut cu sîrmă ghimpată. Era vorba despre o iniţiativă absolut spectaculară. Firește, acționînd astfel propaganda comunistă se confrunta cu un pericol evident. Această lezare a libertăţii individuale, care a dus la separarea multor familii, avea să deranjeze o mare parte a opiniei publice mondiale. S-a vorbit despre „zidul ruşinii". Dar în plan practic, zidul din Berlin, care implica imposibilitatea totală a berlinezilor din Est de a se deplasa în Vest, stăvilea scurgerea de populaţie despre care am amintit mai sus şi care reprezenta un fenomen extrem de dăunător pentru economia est-germană. Firește, numeroase persoane au încercat prin toate mijloacele să treacă zidul; unii oameni au reuşit, alţii şi-au pierdut viaţa în această tentativă. În fapt, emigraţia a fost stopată. Pe 13 august, ţările membre ale Pactului de la Varşovia au declarat că aprobă decizia RDG. De la această dată, sovieticii nu au mai pomenit de propunerea pe care o făcuseră în 1958, de a schimba statutul Berlinului de Vest şi nici n-au mai vorbit, decît episodic, despre un tratat de pace separat cu RDG. În ciuda dificultăţilor prilejuite uneori de autorităţile est-germane pentru circulaţia pe căile de acces în Berlinul de Est, în ciuda ameninţărilor care planau asupra circulaţiei aeriene în timpul marilor manevre ale trupelor est-germane, se poate considera că în august 1961 criza de la Berlin a luat sfîrşit.

III. Crizele cubaneze (1961 şi 1962) şi sfîrşitul războiului rece

Crizele care au afectat relaţiile dintre cele două superputeri se desfăşuraseră la sfîrşitul anilor cincizeci, în apropierea zonei de influenţă sovietică. Evenimentele din Cuba au demonstrat că această condiţie geografică nu mai era atît de constrîngătoare ca în trecut. Revoluţia cubaneză, care s-a desfăşurat independent de orice acţiune de anvergură a politicii sovietice, avea să ducă, progresiv, la constituirea în zona de influenţă americană a unui „stat socialist", cu care Statele Unite vor întreţine relaţii din ce în ce mai proaste. Guvernul sovietic va profita de circumstanţele politice pe care nu le crease, iar Cuba va deveni, în toată perioada de început a anilor şaizeci, unul dintre focarele marelui conflict.

Revoluţia cubaneză

Insula Cuba, fostă colonie spaniolă, independentă din 1898, suferise de-a lungul istoriei efectele influenţei politice şi economice a americanilor. Aceştia păstraseră aici o bază la Guantanamo. Între 1903 şi 1934, americanii exercitaseră un adevărat protectorat asupra marii insule. Îndeosebi dependenţa economică a Cubei faţă de Statele Unite era foarte strînsă. Cuba era una dintre cele mai puţin sărace ţări din America Latină, cel puţin dacă ţinem seama de venitul mediu pe cap de locuitor. În realitate, sectorul agricol, grupînd 43% din populaţie, avea un venit mediu extrem de scăzut, iar procentul şomajului era foarte ridicat în această categorie socială. În 1959, capitalurile americane investite în Cuba se cifrau la un miliard de dolari. Americanii controlau 40% din producţia de zahăr, care reprezenta 80% din exporturile cubaneze. Statele Unite deţineau peste jumătate din acţiunile de căi ferate, electricitate şi telefonie. Preponderenţa zahărului în exporturile cubaneze plasa această ţară la cheremul SUA; dacă americanii opreau importurile de zahăr din Cuba, ţara era ruinată. Un diplomat american nu ezitase să spună în 1960 că, în Cuba, amabasadorul Statelor Unite era mai puternic decît însuşi preşedintele cubanez.

Între 1934 şi 1958, viaţa politică cubaneză a fost dominată de personalitatea colonelului Batista. Acesta, conservator, a fost preşedinte din 1940 pînă în 1944, a revenit la putere în 1952 printr-o lovitură de stat şi a instituit o adevărată dictatură care, pînă în 1958, şi-a exercitat puterea prin forţă şi s-a soldat cu cîteva mii de victime. Nemulţumirea unei mari părţi din populaţie contra lui Batista era extremă, iar această nemulţumire se extindea de la Batista la guvernul de la Washington, care era acuzat că-l proteja. În 1952, imediat după lovitura de stat a lui Batista, un tînăr avocat, Fidel Castro, a iniţiat o luptă armată contra regimului aflat la putere. Pe 26 iulie 1953, cu vreo sută de partizani, majoritatea studenţi, Fidel Castro a lansat un atac împotriva cazărmii de la Moncada. Acest atac a eşuat. Represiunea a fost violentă. Castro, amnistiat în 1955, s-a refugiat în Mexic, unde a recrutat noi partizani, printre care şi pe Che Guevara. A dat

acțiunii sale de protest numele de „Mișcarea de la 26 iulie", data atacului ratat împotriva cazărmii de la Moncada. Pe 2 decembrie 1956, împreună cu 80 de partizani antrenați pentru lupta de gherilă, Castro a debarcat în Cuba. Acțiunea a eșuat aproape total, așa că Fidel Castro a fugit împreună cu 11 supraviețuitori în munții Sierra Maestra. În următorii doi ani, Fidel Castro a dezvoltat în această regiune o mișcare de partizani. La începutul anului 1958, Departamentul de Stat a stopat livrarea de arme în favoarea lui Batista, considerînd că era preferabil ca Statele Unite să nu se compromită prin sprijinirea regimurilor dictatoriale din America Latină. Dar ambasadorul american la Havana, Earl Smith, a continuat să preconizeze susținerea lui Batista și a obținut acordul ca instructorii militari ai SUA să rămînă în continuare în armata acestuia. Mulți industriași americani aprobau politica lui Earl Smith. În ultimele luni ale anului 1958, Castro și partizanii lui au lansat, din munți, o ofensivă, care avea să fie victorioasă. Armata lui Batista se dezagrega. În noaptea de 31 decembrie 1958 spre 1 ianuarie 1959, Batista a fugit din Havana; Castro l-a proclamat președinte pe un fost magistrat, Manuel Urrutia, a decis declanșarea grevei generale și continuarea luptei armate. A intrat în Havana peste o săptămînă, în fruntea unei coloane motorizate. Noul regim a fost recunoscut imediat de Statele Unite. Pe 10 ianuarie 1959, Earl Smith a demisionat și a fost înlocuit în funcția de ambasador cu un diplomat de carieră, Philip Bonsal. La începuturile regimului castrist, opinia publică și guvernul american păreau favorabile lui Castro.

Ruptura dintre Cuba și Statele Unite

Castro nu voia să rupă relațiile cu puternicul său vecin din nord, dar unul dintre punctele programului său prevedea desprinderea de sub dominația economică americană. Orice s-a spus mai tîrziu, se pare că la început Castro nu a fost marxist. Avea niște sentimente patriotice înfocate, iar ideologia lui socială rămînea ezitantă. Opinia publică americană s-a îndepărtat de Fidel Castro atunci cînd acesta a legalizat Partidul Comunist Cubanez și a reacționat brutal contra adepților lui Batista. Dictatura de stînga pe care a instaurat-o li s-a părut americanilor și mai odioasă decît dictatura reacționară a predecesorului său. Există tendința, în Statele Unite, de a-i considera comuniști pe toți cei care se opun liberei inițiative, or, cum importante capitaluri americane se vedeau amenințate de noul regim, s-au exercitat presiuni puternice asupra președintelui Eisenhower pentru a-l determina să ia măsuri de represalii împotriva lui Castro. În aprilie 1959, acesta a făcut o vizită la Washington, dar nu a fost primit de președintele Eisenhower. Relațiile erau încă acceptabile. Castro a declarat că vor fi respectate toate libertățile, inclusiv libertatea presei, și că investițiile americane vor fi garantate. Dar în același timp a mai anunțat că nu vor avea loc alegeri pînă ce programul revoluționar nu va fi pus în aplicare. Poate că, în acel moment, Castro spera să primească un ajutor financiar american și poate că a fost dezamăgit văzînd că nu-l obține. Trebuia, pe de altă parte, să facă pe arbitrul între moderați și revoluționari, iar pentru un timp s-ar fi zis că înclina spre

moderaţi. A evoluat însă rapid spre o atitudine mai radicală. Pe 17 mai, a anunţat o reformă agrară, care prevedea împărţirea pămînturilor, inclusiv cele aparţinînd cîtorva mari companii americane, cum ar fi *United Fruit Company*, care deţinea circa 136 000 de hectare. În iulie 1959, poliţia a descoperit un complot organizat de maiorul Diaz Lanz, comandantul armatei cubaneze. Acesta a fugit în SUA, cu ajutorul FBI, şi a denunţat o infiltrare comunistă în forţele armate cubaneze. Diaz Lanz a declarat în Senatul american că, de fapt, Cuba era pe cale de a deveni un satelit sovietic.

Din vara anului 1959, tensiunea dintre Washington şi Havana a devenit extremă. Refugiaţii cubanezi, mai ales Diaz Lanz, au organizat raiduri aeriene de pe aerodromurile din Florida. Pe 31 octombrie, unul dintre aceste raiduri s-a soldat cu mai mulţi morţi la Havana. Castro a acuzat SUA de organizarea acestor atacuri. S-a apropiat de URSS şi a semnat cu această ţară un prim acord comercial. Orientarea lui Fidel Castro spre marxism a ieşit la iveală începînd din octombrie 1959. I-a eliminat pe moderaţi din posturile importante, a sporit prerogativele fratelui său, Raul, şi ale specialistului în gherilă, Che Guevara. A atacat Statele Unite cu violenţă, în discursurile sale. A semnat, pe 13 februarie 1960, un acord comercial important cu sovieticul Mikoian, care prevedea cumpărarea de către URSS a 5 milioane tone de zahăr cubanez în următorii cinci ani şi acordarea unui credit de 100 de milioane de dolari. Apoi, a confiscat întreprinderile americane, începînd din martie 1960. Statele Unite au luat măsuri de retorsiune, au blocat intrarea produselor cubaneze şi, pe 17 martie 1960, Eisenhower a autorizat antrenarea unor exilaţi cubanezi care promiteau să răstoarne guvernul lui Fidel Castro. Această politică se bucura de sprijinul vicepreşedintelui Richard Nixon şi al şefului FBI, J.E. Hoover, precum şi al fostului ambasador Earl Smith. Guvernul Statelor Unite a oprit orice ajutor financiar către Cuba. Pe 8 mai 1960, Cuba a restabilit relaţiile diplomatice cu Uniunea Sovietică. Pe 3 iulie acelaşi an, Congresul american a suprimat importurile de zahăr cubanez. Pe scurt, atît de o parte, cît şi de cealaltă diverse măsuri cu caracter economic şi politic nu făceau decît să intensifice disputa. Pentru americani, exista speranţa ca presiunile economice să ducă la prăbuşirea lui Castro. Nu a fost însă aşa. Dimpotrivă, presiunile economice amintite au avut drept efect un sentiment de amărăciune în rîndul cubanezilor şi dezvoltarea mişcării de naţionalizare a întreprinderilor americane. URSS şi-a proclamat prietenia faţă de Cuba şi a anunţat, în cei mai vagi termeni că, în cazul în care Cuba era ameninţată, Moscova avea în vedere utilizarea rachetelor atomice pentru a o proteja. Pe 3 iulie 1960, Che Guevara a anunţat că, de atunci înainte, Cuba făcea parte din „lagărul socialist", alături de URSS şi de China comunistă, cu care tocmai se semnase un tratat.

Punctul final al acestei evoluţii a fost marcat de decizia lui Fidel Castro de a se considera comunist. A dezvoltat mişcări de gherilă în America Latină. „Promitem, a spus el, să facem din ţara noastră o pildă, care va transforma Anzii în Sierra Maestra a continentului american".

Pregătirea unei intervenții în Cuba

Am văzut că președintele Eisenhower dăduse voie unor exilați cubanezi să se antreneze pentru o eventuală invazie pe marea insulă. Aceasta era politica dusă de FBI. Cînd, pe 21 ianuarie 1961, noul președinte democrat John F. Kennedy a preluat puterea, poziția lui față de Cuba nu era clară. În timpul campaniei electorale, pentru a cîștiga voturile anticomuniștilor, declarase că nu era ostil ideii unei invazii în Cuba. A lăsat să continue eforturile întreprinse de FBI și de CIA, care constau în sprijinirea exilaților cubanezi pentru a pregăti o expediție militară. S-a creat un Front Revoluționar Democratic, sub conducerea unor exilați burghezi, mai ales liberali. CIA nu a ezitat să-i pună în legătură pe acești liberali cu partizanii lui Batista; se pare că banii destinați acestori viitori gherileri au fost furnizați de anumite mari companii americane. Allen Dulles, director al CIA, l-a informat pe președintele Kennedy în legătură cu aceste proiecte. Kennedy era un liberal, dar totodată îl obseda ideea că renunțarea la proiect ar fi putut fi interpretată în America Latină drept indiciul resemnării americanilor în fața trecerii unei țări latinoamericane sub dominația comunistă. Experții CIA îi spuneau necontenit că populația rurală cubaneză era violent ostilă lui Castro și că va primi cu entuziasm invazia exilaților. Pentagonul împărtășea aceeași opinie. O invazie întreprinsă de cubanezi mai prezenta și avantajul de a scoate oficial Statele Unite în afara acestei acțiuni. Firește însă nu se putea face nimic fără arme americane, instructori americani, complicități de tot felul ale guvernului american. Printre persoanele informate despre acest proiect, se aflau cîțiva opozanți liberali, ca de pildă senatorul Fulbright. Pe 5 aprilie 1961, președintele Kennedy și-a dat acordul definitiv pentru proiectul CIA. A încercat doar să-i îndepărteze pe partizanii lui Batista. S-a constituit un Consiliu Revoluționar Cubanez sub președinția lui José Miro Cardona. Odată invazia reușită, scopul era de a instaura un regim liberal și moderat ostil comunismului. Kennedy a comunicat acestui Consiliu Revoluționar că forțele americane nu vor interveni în nici un caz; dar Consiliul nu a crezut în veridicitatea cuvintelor lui Kennedy, fiind convins că americanii vor fi obligați să intervină. În planul final, în loc de o debarcare în regiunea Escambray, unde existau cîteva focare de rezistență anticastriste, s-a decis ca debarcarea să aibă loc în Golful Porcilor, despărțit de Escambray prin 80 de km de mlaștini.

Evenimentele din Golful Porcilor

Acțiunea a început pe 15 aprilie 1961, cu un bombardament efectuat de aparate B26 ale armatei americane camuflate în avioane cubaneze și pilotate de exilați. Scopul era distrugerea aviației castriste; dar pagubele înregistrate de aceasta au fost foarte reduse. Două zile după aceea, pe 17 aprilie, a avut loc debarcarea în Golful Porcilor. A fost un adevărat dezastru. În două zile, înfrîngerea a devenit o certitudine. Exilații cubanezi au fost arestați pe plajă. Contrar afirmațiilor CIA, populația rurală le era ostilă. Pe 19 aprilie, conducătorii exilați cubanezi au cerut o intervenție directă a Statelor Unite; Kennedy a refuzat.

Doar cîteva avioane militare americane i-au protejat pe invadatori împotriva aviaţiei lui Castro, iar cîteva vase de război americane s-au străduit să-i culeagă pe supravieţuitori, dar aproape toţi agresorii au fost făcuţi prizonieri de către forţele castriste. Firește, nu avusese loc o intervenţie americană directă; dar în ochii întregii lumi, responsabilitatea americanilor şi mai ales a preşedintelui Kennedy era flagrantă. Pentru acesta era un mare eşec. Principalul responsabil de această situaţie era şeful CIA, Allen Dulles, pe care Kennedy l-a înlocuit imediat. Pentru prestigiul Statelor Unite, lovitura era dură. Se dovedise că Fidel Castro dispunea de un puternic sprijin popular. Pentru statele latinoamericane, totdeauna ostile intervenţiilor Statelor Unite în treburile lor interne, era vorba despre o acţiune inadmisibilă. Pentru Castro, era o ocazie de a-şi înăspri poziţia. Încă din 1 mai, Fidel Castro a anunţat că va adopta curînd o Constituţie socialistă. Pe 26 iulie, a creat un partid unic rezultat din fuziunea comuniştilor cu Mişcarea de la 26 iulie şi alte cîteva grupări revoluţionare. Pe 2 decembrie 1961, Castro a anunţat într-o mare cuvîntare că se raliase definitiv marxism-leninismului.

Alianţa pentru Progres

Odată cu evenimentele din Golful Porcilor, Kennedy a decis să practice o politică mai prudentă. Scopul esenţial, în opinia lui, era să împiedice dezvoltarea unei subversiuni comuniste de tip castrist în emisfera occidentală. Pentru aceasta, trebuia mai întîi să izoleze Cuba şi să consolideze regimurile anticomuniste din celelalte ţări latinoamericane. Acesta a fost şi obiectivul celor două conferinţe interamericane, care s-au reunit la Punta del Este, în Uruguay. La prima conferinţă de la Punta del Este, în august 1961, Statele Unite au promis să furnizeze latinoamericanilor un ajutor masiv: anual, un miliard de dolari din fondurile publice, la care se va mai adăuga, se spera, un alt miliard de dolari din investiţii private. Acest sistem de ajutor colectiv a fost numit Alianţa pentru Progres. Încă de la început, aceasta avea să se lovească de dificultăţi imense: reducerea creditelor publice de către Congres, reticenţa capitalurilor private, în special, de a investi în America Latină. La a doua conferinţă de la Punta del Este, în ianuarie 1962, noul secretar de stat american, Dean Rusk, a cerut excluderea Cubei din Organizaţia Statelor Americane, întrucît, spunea el, regimul cubanez era totalitar şi incompatibil cu principiile democratice ale Organizaţiei. Propunerea lui Dean Rusk a fost adoptată cu doar 14 voturi din 21. Majoritatea excludea „actualul guvern marxist-leninist din Cuba". Principalele state din America Latină – Argentina, Brazilia, Chile şi Mexic – votaseră contra propunerii Statelor Unite. Castro a ripostat, chemînd întreaga Americă Latină la lupta contra imperialismului american (februarie 1962).

Totuşi, în ciuda creşterii achiziţiilor şi a furnizărilor sovietice, Cuba era izolată de restul lumii.

Începuturile intervenției sovietice

După evenimentele din Golful Porcilor, mulți americani se întrebau dacă nu era necesar să se pună capăt regimului castrist. Lucrul acesta nu era posibil decît printr-o intervenție militară. Or, aceasta devenea periculoasă din cauza promisiunii de ajutorare a Cubei, lansată de guvernul sovietic. De aceea, se pare că președintele Kennedy nu a fost tentat să pregătească o invazie, decît în cazul, de altfel improbabil, în care s-ar fi declanșat o revoluție populară împotriva lui Castro, iar sovieticii l-ar fi ajutat pe acesta să o zdrobească. Cu prilejul unui sondaj de opinie făcut în cursul verii anului 1962, 61% dintre americanii interogați au estimat că o operațiune miliatră contra Cubei ar provoca un război cu URSS, iar 69% s-au declarat ostili unei asemenea intervenții. Kennedy refuza și să practice o blocadă împotriva Cubei. Firește, exista un embargo american, adică produsele americane nu mai erau exportate în Cuba, dar blocada ar fi însemnat ca vasele de război să împiedice aprovizionarea de către alte țări a Cubei cu cele necesare traiului. Or, blocada este un act de război, iar riscurile unei intervenții sovietice ar fi fost la fel de mari ca și în cazul unei invazii militare.

Castro, în schimb, credea în amenințarea unei astfel de invazii. Anumite măsuri americane îi sporeau neliniștea; supravegherea Cubei cu avioane-spion „U2", rechemarea sub arme a 150 000 de rezerviști, autorizarea exilaților cubanezi de a se înrola în armata americană, mari manevre americane în Caraibe. Într-un final, pe 31 octombrie 1962, o rezoluție comună a Camerelor Congresului de la Washington a amintit că Statele Unite rămîneau fidele doctrinei Monroe, care consta în a interzice orice intervenție a unor țări non-americane în treburile americane. Congresul avea în vedere, la nevoie, utilizarea forței pentru a împiedica o acțiune subversivă sau agresivă în emisfera occidentală. Zilnic, presa americană publica articole violent ostile despre Cuba. De aceea, Castro a solicitat o protecție sovietică mai eficace. În vara anului 1962, Raul Castro și Che Guevara s-au deplasat la Moscova. Ei au cerut Uniunii Sovietice să ia măsuri care să ferească Cuba de „agresiunea americană". Hrușciov a acceptat. Prin urmare, experți sovietici și o serie de echipamente au sosit în Cuba, iar în secret au început lucrări pentru construirea unor baze de rachete.

Decizia președintelui Kennedy

Pe 16 octombrie 1962, în urma unei misiuni de recunoaștere întreprinsă pe 14 octombrie de către un avion „U2", Kennedy a fost informat de acțiunea sovieticilor. O serie de fotografii arătau limpede că pe teritoriul cubanez se construiau rampe de lansare pentru rachete. Un comunicat sovieto-cubanez din 2 septembrie 1962 anunțase că Uniunea Sovietică va furniza Cubei arme și instructori militari, dar se sperase că nu va fi vorba despre arme ofensive. Hrușciov, la rîndul lui, declarase pe 6 septembrie 1962: „Nimic nu se va întreprinde înainte de alegerile americane, care ar putea complica situația internațională și agrava tensiunea dintre țările noastre". Această afirmație constituia o promisiune mai mult sau mai puțin clară de a nu proceda la o acțiune ostilă.

Președintele Kennedy se afla în fața uneia dintre cele mai grave decizii din cariera sa. A luat această decizie între 16 și 22 octombrie, dată la care a făcut public anunțul. Înconjurat de un număr foarte mic de consilieri și de experți, ale căror reuniuni se desfășurau fără știința presei, arborînd, în ciuda angoasei, un chip surîzător, Kennedy trebuia să rezolve un anumit număr de probleme, de care depindeau pacea și, poate, supraviețuirea omenirii. Care era scopul sovieticilor? Urmăreau totuși să-i oblige pe americani să intervină contra Cubei, întinzîndu-le o cursă și ridicînd, astfel, împotriva lor opinia publică mondială? Sau, poate, voiau să oblige Statele Unite să se angajeze într-o „tocmeală planetară" unde, în schimbul retragerii rachetelor din Cuba, americanii ar fi fost obligați să facă la Berlin concesii majore sau să-și retragă rachetele din Turcia? Ori, în fine, nu cumva intenționau astfel să măsoare voința de ripostă a americanilor? Oricum ar fi stat lucrurile, președintele Kennedy era decis să aplice o politică de fermitate; după eșecul din Golful Porcilor, nu mai putea accepta un nou recul. Dar o decizie de fermitate implica riscul declanșării unui război atomic. Pentru prima oară în istoria postbelică a lumii, se ajunsese la o situație-limită. Nici americanii, nici sovieticii nu lăsaseră pînă atunci ca lucrurile să ajungă într-un punct în care o poziție de fermitate implica o posibilă escaladare a situației.

Rămînea de aflat în ce ar fi constat această politică de fermitate. Se putea cotropi Cuba cu forțe armate, ceea ce ar fi permis eliminarea rachetelor și a experților sovietici, ba chiar și a guvernului castrist, în care mulți americani vedeau o amenințare directă. Dar oare o intervenție nu implica, în mod sigur, dezlănțuirea represaliilor atomice sovietice anunțate de Hrușciov? O a doua soluție ar fi fost să nu se invadeze Cuba, ci să se distrugă rampele de lansare, prin bombardamente aeriene. Dificultatea consta în faptul că aceste bombardamente nu puteau avea o eficacitate totală și că riscurile unei intervenții sovietice ar fi fost aproape la fel de mari, din moment ce ar fi fost vorba tot despre o intervenție militară. Ideea bombardării, acceptată inițial de majoritatea consilierilor lui Kennedy, era respinsă de către fratele lui, Robert Kennedy, și de către sub-secretarul de stat, George Ball. Acesta a introdus argumentul suplimentar că un astfel de bombardament efectuat prin surprindere ar fi amintit prea supărător de atacul japonez de la Pearl Harbour și că impresia produsă asupra Americii Latine ar fi fost oribilă. O a treia soluție era de a stabili în jurul Cubei o blocadă parțială, cu obiectivul de a împiedica sosirea în Cuba a armamentului atomic sovietic. În același timp, s-ar fi lansat și un ultimatum, prin care să se ceară sovieticilor să renunțe la construirea rampelor de lansare. Informațiile primite la Washington arătau că niște cargoboturi sovietice, escortate poate de submarine, se îndreptau atunci spre Cuba. Or, pe plan local, marina se bucura de o superioritate incontestabilă în Marea Caraibelor. Avantajul acestei soluții era că inițiativa de a declanșa sau nu tot ceea ce putea fi mai rău ar fi aparținut sovieticilor. Întrucît vasele americane erau plasate în calea cargoboturilor, se punea problema de a ști dacă sovieticii le-ar fi ordonat acestora

să-şi continue ruta, cu riscul de a fi distruse, sau dacă ar fi atacat vasele americane cu submarinele lor. Era mai probabil ca sovieticii, confruntaţi cu o decizie dramatică, să accepte ca vasele lor să fie inspectate sau chiar să renunţe să se mai îndrepte spre Cuba. Astfel, atitudinea americană ar fi fost defensivă. Singura solicitare a americanilor ar fi fost retragerea armelor ofensive sovietice. Într-un final, membrii Consiliului Naţional de Securitate al SUA, care îl secundau pe preşedinte (secretarul de stat Dean Rusk; sub-secretarul de stat George Ball; secretarul Apărării, McNamara; secretarul adjunct al Apărării. Paul Nitze; preşedintele comitetului şefilor statelor-majore combinate, generalul Maxwell Taylor; directorul CIA, George McCone; ministrul Justiţiei, Robert Kennedy; secretarul Trezoreriei, Douglas Dillon; consilierii de la Casa Albă Theodore Sorensen şi McGeorge Bundy, precum şi personalităţi ca Dean Acheson şi Adlai Stevenson), s-au raliat celei de-a treia soluţii. Luni, 22 octombrie, Kennedy a consultat alte cîteva personalităţi, mai ales pe foştii preşedinţi ai SUA – Hoover, Truman şi Eisenhower.

Anunţarea deciziei

Pe 22 octombrie, la 7 seara, Kennedy a rostit o alocuţiune televizată, de o importanţă capitală: „Guvernul, aşa cum am promis, a menţinut cea mai strînsă supraveghere asupra realizărilor militare sovietice din insula Cuba. Săptămîna trecută, dovezi incontestabile au arătat că mai multe rachete ofensive sînt în curs de construcţie pe această insulă prizonieră. Scopul acestei baze nu poate fi altul decît de a furniza o forţă militară contra emisferei occidentale... Transformarea rapidă a Cubei într-o importantă bază strategică prin prezenţa acestor arme cu rază lungă de acţiune şi evident ofensive, pentru distrugere masivă, constituie o manifestare explicită contra păcii şi a securităţii tuturor Americilor... Această hotărîre bruscă şi secretă de a instala arme strategice pentru prima oară în afara teritoriului sovietic reprezintă o schimbare a vechiului *status quo,* deliberat provocatoare şi nejustificată, pe care ţara noastră nu o poate accepta, dacă dorim ca, pe viitor, curajul şi angajamentele noastre să fie considerate demne de crezare de către amicii sau inamicii noştri... Nu ne asumăm prematur, fără a fi nevoie, riscurile unui război mondial în care fructele victoriei pot fi cenuşa din gura noastră, dar nici nu vom da înapoi în faţa acestui risc oricînd va trebui să-l avem în vedere".

Preşedintele Kennedy a comunicat detaliile deciziei sale privind blocada şi ale ultimatumului său în primul rînd principalilor aliaţi ai SUA, iar apoi guvernului sovietic. A primit tot sprijinul lui Macmillan pentru Regatul Unit, al generalului de Gaulle pentru Franţa; a informat, de asemenea, Organizaţia Statelor Americane şi Organizaţia Naţiunilor Unite. Fotografiile făcute din avioanele „U2" au fost publicate în toată lumea. Un sondaj a arătat că 84% dintre americani se declarau în favoarea politicii de blocadă şi aprobau decizia lui Kennedy; doar 4% o dezaprobau.

Decizia lui Hruşciov

Chinezii declaraseră cîndva că „tigrul american era un tigru de hîrtie". Hruşciov, care îşi cunoştea mai bine adversarii, replicase că „acest tigru de hîrtie avea colţi atomici". Or, demonstraţia era făcută. Hruşciov era perfect conştient de înspăimîntătoarele primejdii ale unui război atomic şi se pare că a fost impresionat de decizia americană. Un schimb de corespondenţă directă a început imediat între Kennedy şi Hruşciov. Cargourile sovietice au primit ordinul de a face cale întoarsă în Atlantic. Între ele şi flota americană nu a avut loc nici o ciocnire. Pe 26 octombrie, Hruşciov a propus, printr-un intermediar oficios, o reglare a conflictului cu următoarele condiţii: Uniunea Sovietică îşi va retrage rachetele, sub controlul unor observatori ai Naţiunilor Unite, şi se va angaja să nu le reintroducă pe teritoriul cubanez. În schimb, americanii îşi vor lua angajamentul că nu vor încerca să invadeze Cuba. În felul acesta, URSS salva aparenţele, din moment ce, cel puţin oficial, construirea rampelor din Cuba nu avea decît scopul de a proteja această mică ţară contra unei eventuale invazii întreprinse de puternicul ei vecin american. Tot pe 26 octombrie, Hruşciov i-a trimis lui Kennedy o scrisoare plină de emoţie, în care declara că singurul obiectiv al rachetelor sovietice fusese acela de a asigura protecţia Cubei. Kennedy a aprobat imediat reglementarea crizei pe baza propunerilor sovietice; numaidecît, şi Hruşciov a anunţat că accepta contrapropunerile lui Kennedy.

Reglementarea conflictului

Din acel moment, pacea era salvată. Pe 28 octombrie, Hruşciov a declarat că, avînd în vedere angajamentul american de a nu cotropi Cuba, „motivele care ne împinseseră să acordăm acest ajutor dispar". Toată dificultatea avea să provină de acum înainte din partea lui Fidel Castro. În faţa enormei primejdii care ameninţa lumea, Statele Unite şi Uniunea Sovietică cedaseră tentaţiei de a discuta între ele despre aceste probleme, fără să se gîndească să-l consulte şi pe Castro. Acesta a protestat vehement: din nou, a zis el, marile puteri încheiaseră un acord referitor la o ţară mică, fără a ţine seama de aceasta. Considera că Hruşciov îl insultase. A refuzat categoric ca observatorii Naţiunilor Unite să pătrundă pe teritoriul cubanez, fiindcă acest lucru ar fi fost o umilire. Pentru a coopera, a pus cinci condiţii prealabile:

– încetarea blocadei economice;

– încetarea activităţilor subversive de paraşutare, de debarcări de armament, de infiltrări de spioni şi de sabotori;

– încetarea atacurilor-pirat întreprinse de avioane plecate de la baze americane;

– încetarea violărilor spaţiului aerian cubanez de către avioane americane;

– retragerea americanilor de la baza navală din Guantanamo.

Statele Unite au refuzat să ia în considerare aceste condiţii puse de Castro, iar Hruşciov s-a simţit foarte jenat de violenta rezistenţă a aliatului său. Se ajunsese într-un impas. Abia pe 19 noiembrie, după unsprezece zile de tratative

cu liderul sovietic Mikoian, trimis în Cuba, Castro s-a lăsat convins să accepte demontarea celor 42 de rampe de lansare sovietice şi plecarea avioanelor Iliuşin 28. Dar refuza, în continuare, sosirea unor observatori ai Naţiunilor Unite. În aceste condiţii, guvernul american a declarat că va continua acţiunea de supraveghere aeriană şi şi-a retras promisiunea de a nu trece la o invazie a Cubei. În final, în ziua plecării lui Mikoian, Castro a acceptat ideea unei inspecţii la faţa locului efectuată de observatorii ONU. Americanii, chiar dacă îşi retrăseseră promisiunea de a nu proceda la o invazie, de fapt intenţionau să o menţină, aşa că regimul lui Castro s-a văzut pînă la urmă consolidat. Totuşi, o tensiune, uneori violentă, se dezvoltase între URSS şi Cuba.

Pe ansamblu, Statele Unite avuseseră cîştig de cauză asupra celor mai importante puncte, ceea ce a făcut ca prestigiul lor să crească, mai ales în America Latină. Dar acesta nu este decît un aspect secundar al chestiunii. Criza rachetelor din Cuba reprezintă, probabil, cea mai importantă dată din istoria diplomatică mondială de după 1945. Preşedintele Kennedy îşi demonstrase tăria de caracter şi abilitatea, la fel ca şi dorinţa de pace. Era singurul om de stat, după sfîrşitul celui de-al Doilea Război Mondial, care acceptase riscul suprem, în numele ameninţării care plana asupra ţării sale. Extraordinara popularitate de care se va bucura în lumea întreagă şi care s-a manifestat în momentul morţii sale tragice, pe 22 noiembrie 1963, chiar şi în ţările şi în cercurile comuniste, provine în esenţă din această atitudine deopotrivă energică şi suplă, în legătură cu evenimentele din Cuba. Pe de altă parte, teoria disuasiunii rămăsese pînă atunci de domeniul doctrinar. Iată că acum era experimentată în fapte. După 22 octombrie 1962, lumea nu a mai cunoscut nici o altă criză care să implice eventualitatea unei escaladări nucleare.

Chestiunea rachetelor din Cuba i-a ajutat pe conducătorii americani să se convingă de validitatea noii lor strategii nucleare. Elaborată încă din 1961 de către secretarul Apărării, Robert McNamara, această strategie a căpătat numele de „disuasiunea treptată". În locul „represaliilor masive", preconizate în perioada republicană şi care duceau la concluzia absurdă că o agresiune, fie şi minoră, nu ar suscita decît o singură formă de represalii, şi anume atacul atomic, ideea lui McNamara şi a consilierilor săi era că escaladarea poate fi realizată în mod treptat. Acest lucru înseamnă că, la un atac cu arme convenţionale, se poate riposta cu arme convenţionale; dacă adversarul foloseşte arme atomice tactice, se va putea riposta cu arme asemănătoare; la o explozie cu bombe atomice strategice, se va răspunde cu o explozie de aceeaşi natură. Se va încerca, la fiecare dintre treptele acestei escaladări, să se obţină ca adversarul să se oprească. În timp ce părea exagerat să se rişte viaţa a sute de milioane de oameni în cazul invaziei de către adversar a unui cartier din Berlinul de Vest, o ripostă de o mai mică amploare devenea de acum înainte posibilă. Toată problema era de a se şti dacă escaladarea putea fi oprită. Se pare că sovieticii s-au îndoit multă vreme de această posibilitate. Totuşi, crearea unui mijloc de comunicare directă între Washington şi Moscova, „telefonul roşu", pare să indice că această

variantă nu era exclusă. Disuasiunea treptată presupune niște costuri mult mai ridicate, iar bugetele militare americane, care scăzuseră pînă la circa 40 de miliarde de dolari în 1956, vor crește considerabil în perioada mandatului președintelui Kennedy și, mai ales, al succesorului său, Johnson, pentru a atinge și, în final, a depăși anual 75 de miliarde de dolari (încă legați de cursul aurului).

IV. Începuturile tensiunii sovieto-chineze

Epoca bunelor relații aparente (1949–1957)

Cucerirea puterii de către comuniști în China, în 1949, fusese un eveniment însemnat în istoria relațiilor dintre țările capitaliste și comuniste. Brusc, un stat de peste 600 de milioane de locuitori bascula dintr-o tabără în cealaltă. Dacă era să se dea crezare doctrinei marxist-leniniste, potrivit căreia între țările socialiste nu pot exista contradicții, înseamnă că apariția Chinei comuniste reprezenta o consolidare considerabilă a comunismului în lume. În fapt, așa cum am văzut, vizita lui Mao Tzedun la Moscova, în 1950, și acordul chino-sovietic din 14 februarie 1950 puteau părea un indiciu al apartenenței Chinei la lagărul sovietic. S-ar fi zis că neîncrederea pe care Stalin o manifestase dintotdeauna față de comunismul chinez dispăruse acum. Chiar după moartea lui Stalin, prima vizită a lui Hruşciov în China, în octombrie 1954, și acordurile din 12 octombrie același an, care prevedeau revenirea la China a companiilor mixte chino-sovietice înființate în 1950 și 1951, păreau să ateste excelența raporturilor dintre aceste două mari țări socialiste. În 1956, chinezilor nu le-a convenit deloc condamnarea lui Stalin pronunțată de către Hruşciov la cel de-al XX-lea Congres al PCUS. Această condamnare fusese rostită fără consultarea „partidelor surori". Așa că Mao Tzedun a comunicat sovieticilor că „meritele lui Stalin sînt mai mari decît erorile lui". Dar toate astea nu erau publice. Doar pe 5 aprilie 1956, la scurt timp după încheierea lucrărilor celui de-al XX-lea Congres al PCUS, *Ziarul Poporului* de la Beijing publicase un articol despre Stalin, unde acesta era caracterizat în termeni mult mai favorabili decît cei folosiți de Hruşciov. Disputa nu părea prea gravă. În octombrie și noiembrie 1956, Partidul Comunist Chinez aprobase atitudinea URSS față de „contra-revoluția ungară". Într-o vizită la Moscova, adresîndu-se unor studenți chinezi pe 17 noiembrie 1957, Mao Tzedun declara: „forțele imperialismului au un cap, America; lagărul nostru socialist trebuie să aibă și el un cap, or acest cap este Uniunea Sovietică... Faptul că reprezentanții partidelor comuniste și muncitorești au venit de această dată la Moscova, pentru a participa la sărbătorirea împlinirii a 40 de ani de la Marea Revoluție din Octombrie, constituie un eveniment de mare importanță, care demonstrează unitatea statelor socialiste, în frunte cu Uniunea Sovietică, și unitatea partidelor comuniste din întreaga lume cu Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, ca centru".

Criza ascunsă

În orice conflict între state socialiste, există întotdeauna două planuri: cel al doctrinei şi cel al faptelor. După o perioadă de pauză, din 1953 pînă la începutul anului 1958, Mao Tzedun lansase China într-un imens experiment, „revoluţia permanentă", care s-a manifestat prin înfiinţarea „comunelor populare" şi prin „marele salt înainte", despre care am mai vorbit. Acest experiment avea să eşueze în cea mai mare parte şi a fost trecut sub tăcere, începînd din 1960, ca urmare a recoltelor proaste din anii 1959 şi 1960. Sovieticii priveau aceste experimente în mod critic. China cuteza să se lanseze pe o cale de construire a comunismului total diferită de cea pe care o urmase Uniunea Sovietică. Or, nu cumva acest lucru indica faptul că Partidul Comunist Chinez respingea din ce în ce mai mult tutela PCUS?

Începînd din 1958, Hruşciov şi conducătorii sovietici au condamnat, în mod voalat, sistemul chinez al „comunelor populare" şi al „marelui salt înainte". Vrînd să forţeze etapele, China se lansa, de fapt, spuneau ei, pe căi reacţionare. În noiembrie 1957, cu prilejul unei conferinţe a partidelor comuniste reunite la Moscova, la scurt timp după triumful spaţial al satelitului artificial *Sputnik*, declaraţia comună precizase că „imperialismul american era duşmanul popoarelor din toată lumea". Dar după crizele din 1958, în Liban şi în strîmtoarea Taiwan, Hruşciov părea să evolueze spre ideea că era posibilă o înţelegere cu Washingtonul. Dimpotrivă, China îşi accentua intenţia de a practica o politică intolerantă la adresa ţărilor capitaliste. În decembrie 1958, Mao Tzedun pleca de la conducerea statului, păstrînd doar funcţia supremă în partid. În aprilie 1959, Liu Sao Tzi devenea preşedinte al Republicii. Adepţii alianţei cu URSS erau îndepărtaţi, încetul cu încetul. Astfel, ministrul Apărării, Peng Te Huai, a fost înlocuit cu generalul Lin Piao, strateg al războiului de partizani, ostil coexistenţei paşnice cu „imperialismul american".

Tensiunea a crescut brusc în vara anului 1959. Am văzut că în octombrie 1957 sovieticii începuseră să ajute China să-şi constituie un armament nuclear. Dar pe 20 iunie 1959 sovieticii le-au comunicat chinezilor că nu le vor furniza nici un model de bombă atomică. Pe 9 septembrie agenţia Tass a publicat un comunicat referitor la incidentele armate care se produseseră de curînd la graniţa dintre China şi India. China reanexase şi ocupase Tibetul în 1950, iar India acceptase această soluţie fără entuziasm. În Tibet, fusese instaurat regimul comunist, ceea ce suscita o rezistenţă tot mai mare din partea populaţiei budiste şi, mai ales, din partea călugărilor. Dalai Lama, căpetenia religioasă a Tibetului, a preluat conducerea acestei mişcări de rezistenţă, în timp ce rivalul lui tradiţional, Pancen Lama, de la mănăstirea Tashilhunpo, susţinea partea chineză. Pe 17 martie 1959, în Tibet, a izbucnit o revoltă armată. Chinezii au reuşit să o înăbuşe. Dalai Lama a fugit şi s-a refugiat în India. Nehru i-a acuzat pe chinezi de încălcarea acordurilor chino-indiene, iar în timpul verii s-au produs numeroase incidente la frontiera dintre India şi China. Or, spre marea indignare a chinezilor, URSS s-a situat net de partea Indiei şi, pe 12 septembrie, a semnat

cu această țară un acord, prin care acorda indienilor un credit de 1,5 miliarde ruble pentru îndeplinirea celui de-al cincilea plan cincinal indian. Pe de altă parte, China se putea plînge de faptul că ea, stat socialist, nu primise niciodată din partea URSS un ajutor atît de însemnat; pe de altă parte, sprijinul acordat Indiei părea un act de ostilitate. Vizita făcută de Hruşciov la Beijing, în toamna anului 1959, pentru sărbătorirea a zece ani de la crearea Republicii Populare Chineze, nu a temperat conflictul. În iulie 1960, o nouă decizie a Moscovei a amplificat criza. URSS a decis să recheme acasă miile de experți trimişi în China pentru a ajuta această țară să-şi creeze o industrie modernă în cadrul celui de-al doilea plan cincinal (1958–1962). Cumva aceste măsuri aveau drept scop să exercite o presiune asupra Chinei şi să determine Partidul Comunist Chinez să fie mai docil față de PCUS? Sau motivul din spatele lor era faptul că sovieticii se temeau din ce în ce mai mult de dezvoltarea puterii militare a Chinei? Este greu de răspuns. Totuşi, întrucît aceste discuții erau încă secrete, în noiembrie 1960 s-a făcut tentativa de a întări legăturile dintre partidele comuniste din lumea întreagă. O conferință, la care au participat 81 de partide comuniste, s-a întrunit la Moscova, unde lucrările s-au desfăşurat timp de o lună. E limpede că discuțiile au fost foarte aprinse. Delegații chinezi au fost puşi în inferioritate. Totuşi, conferința s-a încheiat printr-un text adoptat în unanimitate. Nu se putea obține unanimitatea decît condamnînd solemn „imperialismul american", „bastionul principal al reacțiunii mondiale... dușmanul popoarelor din lumea întreagă". Declarația celor 81 de partide susține că existau două pericole principale pentru mişcarea comunistă internațională, cel al „revizionismului", de care erau acuzați comuniştii iugoslavi, şi cel al „dogmatismului", care însemna sacrificarea realității în numele unei false interpretări a doctrinei.

Dar această moțiune de compromis nu a dus decît la un singur rezultat. Din ce în ce mai mult, chinezii au început să-i considere pe sovietici niște revizioniști, iar sovieticii au ajuns să vadă în chinezi niște dogmatici. Pe de altă parte, ce atitudine trebuia adoptată față de imperialismul american? Aşa cum am văzut, Hruşciov renunța la războiul total pentru a realiza victoria „lagărului socialist" asupra „lagărului imperialist". Dimpotrivă, chinezii, fără a dori acest război, îl considerau ca eventual posibil. Unii conducători chinezi mergeau pînă la a afirma că, avînd o populație de aproape 700 de milioane locuitori, China era singura țară din lume care să poată suporta un război atomic, păstrîndu-şi totodată suficiente forțe pentru a trece ulterior la cucerirea lumii pustiite.

Evenimentele din Albania

Criza, pînă atunci secretă, avea să iasă la lumina zilei tocmai în legătură cu cea mai mică dintre țările comuniste europene. Temîndu-se ca o parte din țara sa să nu fie înghițită de Iugoslavia vecină, conducătorul comunist albanez Enver Hodja aprobase cu entuziasm condamnarea lui Tito de către Stalin, în iunie 1948. Invers, apropierea dintre URSS şi Iugoslavia (1955) i s-a părut un

dezastru. Eforturile întreprinse de Hruşciov, pentru a se ajunge la o apropiere dintre Albania şi Iugoslavia, au fost zadarnice. Enver Hodja nu contenea să-i acuze pe iugoslavi de atitudini „şovine" şi „antimarxiste". În mai 1958, i-a calificat pe iugoslavi drept nişte „trădători ai marxism-leninismului" şi „lachei ai imperialismului". Hruşciov s-a deplasat în Albania, în mai 1959, unde a rămas unsprezece zile. Dar nu a reuşit să restabilească bunele relaţii.

Neîncrederea Uniunii Sovietice faţă de Albania s-a manifestat atunci în mod decisiv. În mai 1960, cele opt submarine sovietice şi vasele lor de escortă instalate la baza Valona, din Albania, au fost expulzate şi s-au întors în URSS prin strîmtoarea Gibraltar şi Marea Baltică. În ianuarie 1961, expedierile de utilaje sovietice destinate înzestrării Albaniei au fost întrerupte. La cîteva zile după aceea, ambasadorul sovietic a anunţat retragerea specialiştilor petrolişti ruşi. Această măsură indica ruptura produsă. Albania se simţea izolată; era normal să caute un sprijin, pe care l-a găsit în China.

Ruptura declarată la al XXII-lea Congres

Al XXII-lea Congres al PCUS s-a ţinut la Moscova, în octombrie 1961. Importanţa lui este considerabilă nu numai pe planul politicii interne sovietice, ci şi pe planul politicii externe. Niciodată nu se mai întîmplase ca, la o întîlnire internaţională de acest fel, să fie reprezentate un asemenea număr de partide comuniste străine. Pe lista oficială figurau întîi cele 10 partide comuniste din „lagărul socialist", în frunte cu partidul chinez; Albania nu fusese invitată. Erau enumerate, apoi, 45 de partide mari, în frunte cu Partidul Comunist Francez, apoi Partidul Comunist Italian, urmînd pe locul al treilea Partidul Comunist Cubanez, iar apoi Partidul Comunist Indonezian. Veneau, după aceea, alte 22 de partide, doar menţionate de Hruşciov, ceea ce părea să indice fie un statut inferior, fie dimensiunile mici ale ţării în care funcţionau, ori caracterul foarte limitat al efectivelor lor. Se poate constata, de asemenea, un progres însemnat în numărul delegaţiilor din Lumea a Treia. Din America Latină veniseră 24 de delegaţii, faţă de 11 în 1956; din Asia, 7 delegaţii, faţă de 3 în 1956, din ţările arabe, 8 delegaţii faţă de 2 în 1956. Africa neagră, total absentă la cel de-al XX-lea Congres, era reprezentată prin două partide (din Uniunea Sud-Africană şi insula Réunion).

Deşi Partidul Comunist Chinez figura în frunte, două aspecte din declaraţia lui Hruşciov aveau toate şansele de a suscita nemulţumirea delegaţilor chinezi: în primul rînd, reluarea, de data asta în mod public, a atacurilor împotriva lui Stalin. Fostul dictator era acuzat nu numai de dezvoltarea cultului personalităţii, ci şi de abandonarea principiilor leninismului, dar mai ales de săvîrşirea unor crime atroce, cu prilejul faimoaselor epurări pe care le organizase. Congresul a decis scoaterea trupului mumificat al lui Stalin din Mausoleul aflat în Piaţa Roşie, unde aveau să rămînă doar rămăşiţele pămînteşti ale lui Lenin. Simultan, Hruşciov a criticat un „grup antipartinic" condus de Molotov, Kaganovici, Malenkov şi Voroşilov. Acest grup antipartinic era format din stalinişti favorabili

unei politici dure la adresa Statelor Unite. Or, atitudinea lor era identică, de fapt, cu aceea a comuniştilor chinezi, care, aşa cum am văzut, nu acceptaseră niciodată să-l condamne pe Stalin.

A doua atitudine a lui Hruşciov menită să-i nemulţumească pe chinezi a fost condamnarea Albaniei. Într-un raport din 17 octombrie, Hruşciov i-a acuzat pe comuniştii albanezi că aveau nişte „concepţii eronate" şi le-a cerut „să revină pe calea unităţii şi a cooperării strînse în familia fraternă a înţelegerii socialiste". Atacînd Albania, Hruşciov viza deopotrivă şi China. De aceea, încă din 19 octombrie, principalul delegat chinez, Ciu En-lai, a ripostat, condamnînd metoda folosită de Hruşciov: în loc de a-i denunţa public pe conducătorii albanezi, ar fi trebuit să se străduiască, prin tratative, să ajungă la o înţelegere. Pe 27 octombrie, Hruşciov a răspuns, făcînd aluzie, în mod voalat, la complicitatea dintre China şi Albania: „Dacă tovarăşii chinezi vor să facă eforturi pentru a normaliza raporturile Partidului Muncitoresc Albanez cu partidele frăţeşti, este puţin probabil că s-ar putea găsi altcineva care să contribuie mai bine la rezolvarea acestei sarcini". Pe 31 octombrie 1961, *Ziarul Poporului* de la Beijing a publicat integral un editorial al jurnalului comunist albanez, intitulat: „Partidul Muncitoresc Albanez – o politică externă totdeauna legată de marxism-leninism". Aşadar, chinezii considerau că în conflictul dintre comuniştii sovietici şi comuniştii albanezi, albanezii erau cei care păstraseră puritatea doctrinei marxist-leniniste. Altfel spus, chinezii atacau doctrina comuniştilor sovietici. De altfel, pe 13 ianuarie 1962, la Beijing, s-a semnat un acord între China şi Albania, prin care i se promitea acestei ţări un ajutor economic considerabil: livrări de grîu, acordarea de credite, trimiterea unor tehnicieni.

Criza se amplifică

În aprilie şi mai 1962, între URSS şi China s-au produs incidente de frontieră. Graniţa chino-sovietică se întinde în Asia centrală şi orientală pe o lungime de peste 7 000 km; este cea mai lungă frontieră din lume între două state. Iar, dacă aceste două state sînt ostile unul celuilalt, zona acestei frontiere devine ideală pentru producerea unor incidente. În octombrie 1962, cu prilejul crizei rachetelor sovietice din Cuba, China a dezaprobat reculul sovietic. În acelaşi moment, între China şi India s-au reluat operaţiunile militare. Frontiera dintre aceste două ţări fusese fixată de-a lungul liniei crestelor munţilor Himalaya, pe vremea stăpînirii britanice în China. Aceasta era aşa-numita „linie MacMahon". China însă nu accepta linia MacMahon; socotea că avea drepturi asupra unei părţi a populaţiilor de pe versantul sudic al munţilor Himalaya, care, spre deosebire de populaţiile de la şes, sînt de rasă galbenă şi, în general, budiste. Chinezii au reuşit să treacă munţii Himalaya cu efective militare importante şi au repurtat o victorie militară evidentă. Au acceptat, de altminteri, foarte repede să semneze un armistiţiu, singurul lor scop, se pare, fiind acela de a-i obliga pe indieni să înceapă negocieri privind frontiera comună. Or, în această acţiune URSS a susţinut India şi i-a furnizat echipament de război.

Declarația lui Hruşciov, din decembrie 1962, în fața Sovietului Suprem şi în prezența lui Tito, potrivit căreia „tigrul de hîrtie" american avea „colți atomici", fusese o ripostă la acuzațiile chineze împotriva așa-zisei retrageri sovietice din Cuba. I-a acuzat pe chinezi de faptul că tolerau „ca anumite teritorii ale lor să rămînă ocupate de străini (Hong Kong). „Criza din Cuba", a afirmat el, „a demonstrat că dogmatismul constituie atum pericolul principal". În limbajul comunist, aceasta însemna că pericolul nu mai venea de la revizionismul iugoslav, ci de la atitudinea intransigentă a conducătorilor chinezi.

Criza, acum publică, avea să capete o alură extrem de vie. La sfîrşitul lui februarie şi la începutul lui martie 1963, *Ziarul Poporului* de la Beijing a publicat patru articole violent ostile lui Hruşciov. Pe 15 iunie, ambsadorul Chinei la Moscova a remis conducătorilor sovietici o scrisoare în 25 de puncte, care enumera toate chestiunile în privința cărora Partidul Comunist Chinez refuza orice concesie în fața PCUS. Nu există, se afirmă în scrisoare, partid superior şi nici națiune superioară în lagărul socialist. Sovieticii practică o politică de trădare a revoluției mondiale. Au renunțat la numeroase principii marxist-leniniste şi, ceea ce este cel mai rău, la revoluția mondială. Întrucît majoritatea partidelor comuniste din Vest şi din Lumea a Treia rămîneau fidele Moscovei, chinezii au lansat o adevărată chemare la revoltă în sînul acestor partide comuniste. Astfel, alături de partidele comuniste prosovietice, vor exista în lume şi partide comuniste prochineze, care vor fi, susțineau chinezii, adevăratele deținătoare ale marxism-leninismului pur. Într-un text publicat pe 14 iulie 1964, la Beijing, sub titlul „Pseudocomunismul lui Hruşciov şi lecțiile istorice pe care le dă lumii", comuniştii chinezi l-au acuzat pe Hruşciov că era revizionist: „Comunismul lui Hruşciov este în esență o variantă a socialismului burghez".

Astfel, în istoria lumii se producea un nou fenomen – ruptura dintre cele două mari state socialiste. Unul, URSS, deține o formidabilă putere militară. China era încă departe, din acest punct de vedere. Totuşi, în octombrie 1964, China va detona pentru prima oară o bombă atomică experimentală, iar în 1967, va proceda la prima ei explozie termo-nucleară. În conflictul sovieto-chinez apar mai întîi disensiuni profunde pe plan ideologic, privind mai ales interpretarea marxism-leninismului referitor la procedeele pe care trebuie să le utilizeze comunismul pentru a se dezvolta. Cearta aceasta ideologică se referă şi la posibilitatea unei coexistențe paşnice cu Occidentul, admisă de URSS, dar respinsă de China; precum şi la ideea de revoluție mondială, pe care URSS o dorește paşnică, îmbrăcînd forma unei competiții economice, dar pe care China ar vrea-o violentă, acceptînd chiar, în ultimă instantă, un război total. Acestei competiții doctrinare i se suprapune un conflict de puteri în interiorul lagărului socialist. Cine va domina comunismul mondial? Mao Tzedun acceptase dominația comunismului sovietic în epoca lui Stalin. După moartea lui Stalin, Mao Tzedun consideră că el însuşi a devenit cel mai mare gînditor marxist-leninist şi că nu există nici un motiv ca sovieticii să păstreze privilegiul de a conduce mişcarea. În fine, apare şi un conflict statal, care capătă cea mai dramatică formă cu putință, aceea a disputei cu privire la frontiere, cu incidente armate şi, așa cum vom vedea mai tîrziu, cu revendicări teritoriale din partea Chinei.

V. Decolonizarea Africii şi sfîrşitul războiului din Algeria

Înainte de 1957, existau foarte puţine ţări independente în Africa. În afară de Etiopia şi de Liberia, despre care am vorbit deja, şi cu excepţia Africii de Sud, dominion britanic, care de altfel va părăsi curînd Commonwealth-ul din cauza sistemului de *apartheid* (segregaţie rasială) care era practicat aici, singurele ţări devenite recent independente se află în Africa de Nord: Egipt, Libia, Maroc şi Tunisia. Totuşi, din 1957 pînă în 1962, într-un interval de cinci ani, aproape întreaga Africă va ieşi din sistemul colonial. Acest fenomen este legat, desigur, de voinţa tuturor noilor state de a accelera accesul la independenţă a teritoriilor încă supuse unei dominaţii coloniale. Simbolul acestei mişcări a fost Conferinţa de la Bandung, din 1955, pe care am evocat-o mai sus. Pe de altă parte, în 1955, cele două mari puteri mondiale au decis, din motive diferite fiecare, să-şi intensifice activitatea în sprijinul decolonizării. Pentru a înţelege cum se cuvine această mişcare, care constituie unul dintre cele mai importante fenomene ale relaţiilor internaţionale de după al Doilea Război Mondial, trebuie să facem o deosebire între decolonizarea Africii negre engleze, a Africii negre franceze, a zonei congoleze belgiene şi a Algeriei.

Decolonizarea Africii negre engleze

Englezii, care n-au practicat niciodată o politică de asimilare, au procedat la decolonizarea fiecărui teritoriu în parte, dar urmînd, în mare, aceleaşi metode. De la statutul de „colonii ale Coroanei" administrate direct, acestea treceau la statutul de colonii cu un guvern responsabil, dotate cu o legislatură şi capabile să-şi gestioneze singure finanţele; apoi, deveneau colonii cu un *self-government*, mult mai autonome. Astfel, britanicii acţionau etapă cu etapă, folosind la maximum negocierea sub controlul exercitat de *Colonial Office* din Londra şi prin intermediul Comisiilor regale de anchetă, care aveau sarcina de a cunoaşte dorinţele populaţiei.

Prima colonie britanică africană care va deveni independentă a fost Coasta de Aur (*Gold Coast*), unde în 1947 a apărut o mişcare naţionalistă foarte înfocată: *United Gold Coast Convention*, al cărei secretar general era un învăţător catolic, Kwame N'Krumah. Acesta a fost arestat, ceea ce, printr-un proces bine cunoscut, i-a sporit considerabil prestigiul. Odată eliberat, a întemeiat, în iunie 1949, *Convention People Party* (CPP), care a organizat o propagandă eficientă pentru independenţă. În 1950, a fost promulgată o nouă Constituţie, care acorda practic Coastei de Aur dreptul de autoguvernare. La alegerile generale din 1951 partidul lui N'Krumah a ieşit învingător, iar N'Krumah a devenit primul şef al guvernului. În ciuda rezistenţei unor grupuri regionale, a unui partid musulman tradiţionalist, a cîtorva triburi şi a unor membri ai înaltei burghezii, ostile tendinţelor marxiste ale CPP, pe 6 martie 1957, *Colonial Office* a acordat independenţa Coastei de Aur, care şi-a luat numele de Ghana. Partea britanică din Togo a fost imediat încorporată în noul stat creat.

Nigeria, cea mai mare dintre coloniile africane după Congo, era şi mai divizată în ceea ce priveşte rasele, limbile (248 de dialecte) şi religiile. În 1944, s-a creat un partid naţionalist, condus de Nandi Azikiwe. În 1951, a fost acordat sistemul *self-government,* iar în 1954, s-a trecut la o Constituţie de tip federal. Nigeria a devenit independentă la 1 octombrie 1960, în cadrul Commonwealth-ului britanic. Azikiwe a devenit primul guvernator general în numele Angliei. Sierra Leone, o altă colonie britanică din Vestul african, a dobîndit independenţa la 27 aprilie 1961.

În Africa răsăriteană, coloniile britanice erau împărţite în patru teritorii, mai puţin evoluate decît cele din Africa apuseană: Tanganika, Kenya, Uganda şi Zanzibar. Majoritatea locuitorilor erau negri, dar existau, de asemenea, coloni europeni şi negustori arabi sau indieni, mai ales pe coastele Oceanului Indian. Şi în Tanganika, fostă colonie germană, apoi teritoriu sub mandat, apoi *trusteeship* britanic, a apărut în 1944 un partid naţionalist popular, *Tanganyka African National Union* (TANU), condus de Julius Nyerere. Un guvern responsabil a fost instituit în 1960. În acelaşi an, au avut loc alegeri generale şi, graţie TANU, acestea au putut fi considerate drept un plebiscit în favoarea emancipării totale. Independenţa a fost proclamată pe 28 decembrie 1981, în cadrul Commonwealth-ului, cu Nyerere ca prim-ministru.

În Kenya, decolonizarea a fost mult mai dificilă. Aici cinci şesimi din teritoriu sînt deşertice. Partea utilizabilă face obiectul disputei dintre 6 milioane de africani, 150 000 de indieni, 50 000 de arabi şi mai multe zeci de mii de coloni britanici, care deţineau cele mai bune pămînturi. Liderul naţionalismului în Kenya a fost Jomo Kenyatta, fost funcţionar, student la *London School of Economics* şi la Universitatea din Moscova. Acesta a înfiinţat, în 1947, *Kenya African Union*, partid popular care a grupat în scurt timp numeroşi membri. În paralel cu acest partid şi uneori în complicitate cu el, s-a dezvoltat mişcarea Mau-Mau. Aceasta era o societate secretă, politică şi religioasă, care dorea obţinerea independenţei, preluarea pămînturilor de la albi şi abolirea creştinismului. Modul ei de a acţiona erau atentatele teroriste. În octombrie 1952, guvernul britanic a decis să-i aresteze pe principalii conducători ai Mau-Mau, la fel ca şi pe Kenyatta şi pe membrii partidului său, *Kenya African Union.* Revolta a durat pînă în 1955. În 1958, englezii au acordatţ ării o nouă Constituţie. În 1960, s-a înfiinţat un nou partid, condus de Kenyatta, *Kenya African National Union* (KANU). La alegerile din februarie 1961, KANU a învins partidele susţinute de englezi. În ianuarie 1962, Kenyatta a fost eliberat. O conferinţă constituţională s-a reunit la Londra. Întrucît la alegerile din mai 1964 KANU obţinuse 75% dintre locuri, s-a stabilit ca independenţa să fie acordată pe 12 decembrie.

Uganda era formată dintr-o colonie şi din cîteva mici regate, dintre care cel mai important era Buganda. Independenţa a fost proclamată după ce, nu fără dificultate, englezii i-au convins pe micii suverani să se integreze în viitorul stat. Uganda a intrat pe 9 decembrie 1962 în Commonwealth, ca ţară independentă.

Insula Zanzibar prezenta o situaţie specială. Aici locuiau peste 75% africani, dar, de asemenea, arabi, indieni, comorieni, portughezi din Goa, europeni şi somalezi. În 1960, într-o atmosferă de dezordine, englezii au acordat Zanzibarului dreptul de a avea un guvern responsabil. La alegerile din ianuarie 1961, locurile s-au împărţit între, pe de o parte, *Zanzibar Nationalist Party*, dominat în principal de arabi şi susţinut de Egipt, de stînga britanică, de stînga comunistă şi de Ghana, şi, pe de altă parte, *Afro-Shierazi Party,* dominat de africani, mult mai moderat şi susţinut de Tanganika şi de premierul ei, Nyerere. În ciuda acestei divizări, la o conferinţă constituţională s-a decis ca Zanzibarul să obţină autonomia internă la mijlocul anului 1963, iar independenţa la sfîrşitul aceluiaşi an. La o lună după independenţă, pe 12 ianuarie 1964, o revoluţie condusă de elemente de extremă stînga, aproape toate formate în Cuba, a răsturnat guvernul arab susţinut de indieni, spre folosul africanilor. Au fost masacrate mai multe mii de arabi. Căpetenia revoluţiei, ugandezul John Okello, a instituit un Consiliu revoluţionar susţinut de prochinezi. Noul regim a fost recunoscut imediat de ţările din Est, care au trimis profesori şi medici, instalînd totodată un post de radio, şi construind un port şi nişte spitale. Pe 22 aprilie 1964, s-a creat Republica Tanganika şi Zanzibar, care pe 29 septembrie 1964 şi-a luat numele de Republica Unită Tanzania. Aceasta era condusă de un preşedinte, Julius Nyerere, şi de doi vicepreşedinţi, unul în Tanganika, celălalt în Zanzibar; era un fel de stat dublu, unde de altfel relaţiile dintre cele două părţi nu erau întotdeauna excelente. Zanzibar era unul dintre punctele din Africa unde influenţa comunistă devenise foarte importantă, deşi era sfîşiată între comunismul chinez, comunismul sovietic şi comunismul cubanez. Subzista problema arabilor şi a indienilor, care deţineau pîrghiile comerţului şi pe care africanii de extremă stînga îi considerau drept principalele obstacole în calea progresului.

În Africa de Sud-Est, în afară de Uniunea Sud-Africană, independentă în cadrul Commonwealth-ului, din 1910, şi care a ieşit din Commonwealth în 1961, posesiunile britanice cuprindeau trei teritorii: Rhodezia de Sud, Rhodezia de Nord şi Nyassaland. Rhodezia de Sud avea, în 1952, o populaţie de 1 720 000 de africani şi 157 000 de europeni, adică aproape 10%, situaţie foarte comparabilă cu aceea din Algeria. Rhodezia de Nord şi Nyassaland erau protectorate, proporţia albilor fiind mult mai redusă. Britanicii au încercat să păstreze unitatea acestor trei teritorii, aşa că în 1953 au înfiinţat Federaţia Africii Centrale. Scopul urmărit de *Colonial Office* era de a reduce influenţa exercitată de adepţii puterii albilor şi ai apartheidului, care se aflau sub înrîurirea Uniunii Sud-Africane. În Federaţie însă negrii aveau doar şase reprezentanţi din totalul de 35 de deputaţi în Adunarea Federală. Naţionaliştii considerau că influenţa africană în politică trebuia să crească. În 1957, au pornit lupta nu numai împotriva albilor, ci şi împotriva Federaţiei, avînd loc o serie de incidente sîngeroase. Guvernul britanic a început să se îndoiască de viabilitatea Federaţiei: africanii solicitau dizolvarea ei, iar premierul Roy Welensky încerca să păstreze legăturile. Nyassaland a fost primul dintre cele trei teritorii care a părăsit Federaţia, sub

conducerea unui partid naţionalist, avîndu-l în frunte pe Hastings Banda. Acesta a alcătuit un guvern format numai din negri, iar în februarie 1963, Nyassaland şi-a dobîndit independenţa. Mai gravă a fost secesiunea Rhodeziei de Nord, bogată în mine de cupru. Partidul naţionalist al lui Kaunda a suscitat o vie agitaţie contra Federaţiei. În septembrie 1962, *Colonial Office* a trebuit să accepte un compromis, iar alegerile care au avut loc au asigurat o majoritate pentru partidele africane. Imediat, Kaunda a obţinut de la Consiliul legislativ un vot în favoarea retragerii Rhodeziei de Nord din Federaţie. Rhodezia de Sud era mult mai mult sub influenţa albilor. O Constituţie din 1901 permitea negrilor să intre în Adunare, dar în minoritate. S-a organizat un referendum, unde li s-a permis aproape doar albilor să voteze, şi s-a adoptat o Constituţie, care acorda albilor puterea dominantă. La alegerile din decembrie 1962, moderaţii au fost învinşi de Frontul Rhodezian de extremă dreapta. Noul guvern a impus votarea unor legi de represiune; principalii lideri africani a trebuit să se supună ordinului de domiciliu forţat. Din aprilie 1964, guvernul din Rhodezia de Sud a rămas în mîinile lui Jan Smith, care, într-un tîrziu, printr-un gest unilateral şi fără acordul Marii Britanii, a decretat independenţa ţării. Un grav conflict s-a declanşat între Regatul Unit, pe de o parte, şi toţi ceilalţi membri ai Commonwealth-ului, pe de altă parte, susţinuţi de majoritatea ţărilor africane. Astfel, Federaţia Africii Centrale se dezmembrase, iar Rhodezia de Sud se conforma sistemului guvernării albilor şi al segregaţiei, practicat de Uniunea Sud-Africană. Nyassaland a devenit complet independent, pe 1 iulie 1964, sub numele de Malawy. Rhodezia de Nord a devenit Republica Zambia. Blocada instaurată de britanici şi de numeroase ţări africane contra Rhodeziei de Sud nu schimbase nicidecum dorinţa acestora de a menţine dominaţia albilor. La începutul anului 1970, în Rhodezia de Sud s-a proclamat republica.

Decolonizarea Africii negre franceze pînă în 1958

Aceasta a avut loc printr-un proces total diferit de cel pe care îl adoptaseră britanicii. În loc să acţioneze empiric şi separat pentru fiecare caz, francezii au aplicat, de voie, de nevoie, anumite norme generale privind evoluţia teritoriilor africane spre independenţă.

Conform Constituţiei din octombrie 1946, toate fostele colonii din Africa neagră şi din Madagascar au devenit Teritorii de Peste Mări. La rîndul lor, mandatele din Camerun şi din Togo deveneau *trusteeships* ale Naţiunilor Unite, dar încredinţate Franţei şi depinzînd destul de mult de Consiliul de Tutelă al ONU. În toate teritoriile de peste mări africanii deveneau cetăţeni francezi. Îşi alegeau reprezentanţi în Adunarea Naţională Franceză şi în Consiliul Republicii. Dar, în realitate, numărul acestor reprezentanţi în raport cu populaţia era mult mai scăzut decît în cazul deputaţilor francezi propriu-zişi; era de neconceput să se asigure o proporţionalitate egală care, avînd în vedere divizarea partidelor franceze, le-ar fi conferit deputaţilor negri un adevărat arbitraj asupra guvernării Franţei. Prin urmare, era vorba doar despre o asimilare incompletă.

Între 1946 şi 1958, trebuie să distingem trei grupuri de teritorii: Madagascar, teritoriile de peste mări din Africa occidentală (AOF) şi din Africa ecuatorială (AEF), precum şi, în fine, fostele teritorii sub mandat – Togo şi Camerun.

Madagascarul a fost zguduit de o violentă revoltă în 1947. Reprimarea a fost extrem de brutală. Începînd de la această dată, influenţa a fost exercitată aici de către moderaţi, care aspirau însă la independenţă. În AOF şi AEF, conducătorii negri au aderat întîi la partidele şi la sindicatele metropolitane. Dar, conştienţi de originalitatea lor, au ajuns repede să-şi creeze organisme politice proprii. Cel mai important, Adunarea Democratică Africană (RDA), s-a înfiinţat în octombrie 1946, fiind condus de Houphouët-Boigny din Coasta de Fildeş. Acesta a început prin a se asocia cu partidul comunist, mult mai favorabil autonomiei coloniilor decît celelalte partide. Apoi, considerînd că această alianţă era mai degrabă compromiţătoare decît utilă, în octombrie 1950 a rupt relaţiile cu comuniştii şi s-a combinat cu un partid centrist, UDSR, condus de René Pleven. Alţi africani, membri ai partidului socialist, cum ar fi Lamine Gueye şi Léopold Senghor, aderaseră la partidul socialist SFIO. S-au desprins de acesta în 1948, iar Senghor s-a alăturat, pînă la urmă, unui alt grup de deputaţi africani fondat de Apithy, din Dahomey, Independenţii de Peste Mări (IOM), al căror organ de partid era revista *Présence africaine*. În 1953, au lansat ideea unei Republici Federale Africane, în cadrul Uniunii Franceze. Existau, aşadar, în Africa franceză două mari tendinţe: cea a IOM, favorabilă unui sistem federal şi unor mari regrupări, şi cea a RDA, mult mai puţin federalistă, ostilă unei dominaţii a Dakarului. Deşi presiunile lor erau oarecum divergente, ambele ţinteau spre mai multă autonomie. După alegerile din 1956, guvernul francez, sub impulsul ministrului Franţei pentru Teritoriile de Peste Mări, socialistul Gaston Deferre, a propus Parlamentului o „lege-cadru", care a fost adoptată pe 23 iunie 1956. Republica Franceză continua să fie „una şi indivizibilă", ceea ce însemna că independenţa nu era posibilă; dar urma să se procedeze la aplicarea unor măsuri de descentralizare. Competenţa adunărilor locale alese în fiecare teritoriu era extinsă: hotărau referitor la buget şi proiecte administrative, dispunînd totodată de o adevărată putere legislativă. În 1957, s-a decis ca adunarea locală să aleagă un Consiliu de guvernămînt, format din miniştri, care va deţine puterea executivă, dar care va fi prezidat de un guvernator reprezentînd Republica Franceză. Federaţiile din AOF şi din AEF subzistau sub numele de „grupuri de teritorii", avînd în frunte nişte înalţi comisari, reprezentanţi ai Republicii, asistaţi de un Mare Consiliu format din delegaţi aleşi de Adunarea locală a fiecărui teritoriu şi cu dreptul de a vota un buget federal. Pentru conducătorii africani, legea-cadru era doar un punct de plecare. Dimpotrivă, francezii, care, împotriva voinţei lor, acordaseră independenţa Tunisiei şi Marocului şi care se confruntau cu un război în Algeria, nu prea erau dispuşi la noi concesii. Cît priveşte fostele teritorii sub mandat, Togo şi Camerun, care primiseră în decembrie 1945 statutul de „teritoriu sub tutelă" sau *trusteeship*, acestea îşi alegeau şi ele deputaţi pentru Adunarea Naţională

Franceză. Exemplul dat de Marea Britanie în Ghana, în 1957, a obligat guvernul francez să meargă şi mai departe. Franţa a propus crearea unei Republici autonome în Togo, în cadrul Uniunii Franceze. În felul acesta, Togo, care nu făcea parte din Uniunea Franceză, întrucît era „teritoriu sub tutelă", ar fi fost admis în această organizaţie; dar Consiliul de Tutelă al Naţiunilor Unite a refuzat acest proiect. Acesta a fost aplicat totuşi, iar pe 1 septembrie 1956, s-a proclamat Republica Togo. În 1957 şi 1958, aceasta a primit o autonomie internă completă. Alegerile legislative din aprilie 1958, sub controlul ONU, l-au adus la putere pe Sylvanus Olympio, care a cerut imediat ridicarea tutelei internaţionale. Togo urma să devină complet independent pe 24 aprilie 1960. Dar una dintre revendicările sale – unirea populaţiilor „ewe", care locuiau în nordul ţării, în fostul mandat francez şi britanic – nu a fost realizată. În Camerun exista un partid extremist, Uniunea Populaţiilor Cameruneze (UPC), legată întîi de RDA, dar care a rămas fidelă partidului comunist, după ce RDA a rupt legăturile cu acesta. S-a declanşat o revoltă făţişă, care a luat forma unor lupte de gherilă, care s-a stins însă, în momentul în care principalul ei lider a fost ucis în septembrie 1958. În mai 1957, Camerun a primit statutul de Republică autonomă, a obţinut ridicarea tutelei Naţiunilor Unite şi pe 1 ianuarie 1960 a devenit independent. Spre deosebire de ceea ce se petrecuse în Togo, o parte din Camerunul britanic a decis să se alăture fostului Camerun francez, sub un statut federal.

Opera generalului de Gaulle în Africa neagră

Revenit la putere la 1 iunie 1958, generalul de Gaulle, care îşi schimbase semnificativ concepţiile despre legăturile cu fostul imperiu, a propus francezilor un proiect de Constituţie pentru a V-a Republică. Generalul de Gaulle ajunsese la concluzia că erau de preferat o independenţă a teritoriilor şi o solidă cooperare între ele şi Franţa, decît menţinerea unei suveranităţi franceze, cu preţul unor mari cheltuieli militare şi contra dorinţei populaţiilor locale. Pe scurt, trăsese învăţăminte din războiul din Indochina şi din războiul din Algeria. Pentru elaborarea Constituţiei, a cerut opinia mai multor lideri africani: Lamie Gueye, Senghor şi malgaşul Tsiranana. A făcut o călătorie în Africa neagră, în august 1958 şi, în afară de Guineea şi Dakar, a fost primit cu entuziasm. A dedus de aici că, de fapt, Constituţia trebuia să lase teritoriilor africane dreptul la liberă determinare. S-a stabilit, aşadar, că referendumul constituţional prevăzut pentru septembrie 1958 va însemna în fiecare teritoriu de peste mări, dacă se vota „da", acceptarea noului regim denumit al Comunităţii, iar dacă se vota „nu", respingerea acestuia şi, drept urmare, independenţa. Pe 28 septembrie, un singur teritoriu, Guineea, influenţată de un sindicalist de orientare progresistă, Sékou Touré, a votat „nu" în proporţie de 95%. Guineea a devenit imediat independentă, iar guvernul francez a rupt aproape total relaţiile cu ea, retrăgîndu-şi imediat trupele şi serviciile administrative. Toate celelalte teritorii au votat „da", cu o enormă majoritate, mergînd de la 78% în Niger, pînă la 99% în Coasta de Fildeş.

În timp ce micile teritorii îndepărtate – coasta franceză a Somaliei, Comorele, Noua-Caledonie şi Polinezia – îşi păstrau statutul de Teritoriu de Peste Mări, teritoriile din Africa neagră şi Madagascarul au devenit state membre ale Comunităţii: patru în Africa Ecuatorială Franceză, şapte în Africa Occidentală Franceză, precum şi Madagascarul. Comunitatea dădea fiecărui stat membru o largă autonomie internă, dar îşi păstra competenţa în materie de politică externă, apărare naţională, monedă, relaţii economice comune, materii prime strategice; celelalte competenţe erau în general transferate statelor. Preşedintele Comunităţii era preşedintele Republicii Franceze. Se crea un Senat al Comunităţii, alcătuit din 186 de delegaţi francezi şi 98 de delegaţi ai statelor. Fiecare stat îşi păstra, de altfel, dreptul de secesiune.

Această Comunitate constituţională nu avea să dureze decît puţin timp. Mai mulţi conducători ai statelor membre nu au întîrziat să revendice o independenţă completă. Aceştia constataseră că liderul Guineei, Sékou Touré, fusese primit în Statele Unite ca un şef de stat, în timp ce şefii guvernelor statelor membre ale Comunităţii nu erau admişi la Naţiunile Unite decît ca participanţi la delegaţia franceză. Mulţi dintre ei, şi mai ales Senegal şi Madagascar, consideraseră Comunitatea drept o etapă de trecere. În fine, idealul independenţei însufleţea toate elitele africane. O conferinţă a popoarelor africane s-a întrunit, în aprilie 1958, la Accra, cu reprezentanţi din opt state independente: cele din Africa de Nord, plus Etiopia, Ghana, Liberia şi Sudan. O altă conferinţă s-a reunit la Accra, în decembrie 1958, grupînd elemente de stînga: sindicalişti, studenţi, care preconizau pentru Africa o independenţă nu „acordată" de către metropolă, ci „smulsă" cu forţa. Confruntat cu această stare de spirit, generalul de Gaulle nu a pregetat să acţioneze. Un singur lider african, Houphouët Boigny, era favorabil unei consolidări a Comunităţii. Acesta continua să fie ostil unor Federaţii care grupau cîteva dintre fostele teritorii: AOF şi AEF. Întrucît ţara lui, Coasta de Fildeş, era bogată, Houphouët Boigny se temea că, în cazul unei integrări într-o mare Federaţie, resursele acesteia ar fi parţial utilizate pentru interesele acelei Federaţii, şi nu pentru interesele locale. Situaţia era aceeaşi şi pentru Gabon, în AEF. Doar Senegalul şi Sudanul s-au putut grupa într-o federaţie, numită Federaţia Mali, condusă de Senghor şi de sudanezul Modibo Keita. Oricum, această federaţie nu avea să dureze nici doi ani. În septembrie 1959, conducătorii Federaţiei Mali au cerut Franţei un transfer de competenţe, care a fi dus în realitate la obţinerea independenţei. Generalul de Gaulle a făcut o vizită în Dakar şi a acceptat. Prin acordurile negociate în 1960, competenţele Comunităţii erau transferate Republicii Mali, nume pe care şi l-a păstrat Sudanul. Comunitatea continua să existe nominal, sub forma unei Comunităţi contractuale, dar nu mai depindea de Constituţia franceză. Mali devenea un stat total independent, cu care Franţa coopera, ajutîndu-l pe plan militar, economic şi tehnic. Urmînd exemplul Republicii Mali, numeroase ţări au solicitat transferul competenţelor, care le-a fost acordat în mod uniform. Astfel, Madagascarul a devenit independent pe 26 iunie 1960, apoi cele patru state din Africa ecuatorială (Congo, Gabon, Republica Centrafricană şi Ciad). Cît despre

grupul condus de Houphouët Boigny (alcătuit din Coasta de Fildeş, Dahomey, Volta Superioară şi Niger, teritorii cunoscute sub numele de „Ţările Antantei"), acesta a început să protesteze contra dezagregării Comunităţii constituţionale, după care s-a decis să accepte independenţa pentru fiecare dintre cele patru state, dar a refuzat să aparţină noii Comunităţi contractuale.

Mauritania a devenit independentă pe 19 octombrie 1960, fără a face parte din Comunitate. Cazul ei este, de altfel, special, întrucît în Maroc, liderul mişcării Istiqlal, Allal el Fassi, preconiza vaste revendicări marocane asupra întregului teritoriu al Mauritaniei şi asupra unei mari părţi a Saharei algeriene, în numele unor argumente istorice pe care adversarii săi le contestau. De aceea, în timp ce toţi ceilalţi membri ai fostei Uniuni Franceze erau primiţi în Naţiunile Unite, Marocul, susţinut de URSS, s-a opus întîi admiterii Mauritaniei. Apoi, s-a răzgîndit, iar Mauritania a fost la rîndul ei primită în ONU, în timp ce revendicările marocane, fără a dispărea întru totul, se estompau. Astfel, decolonizarea Africii negre de către Franţa s-a făcut, graţie generalului de Gaulle, într-un mod total paşnic şi, în afară de Guineea, s-au menţinut strînse legături de cooperare cu fostele Teritorii de Peste Mări sau cu fostele teritorii sub tutelă.

Independenţa statului Congo belgian

Belgia deţinea în Africa, din 1908, statul Congo, fost stat independent, creat şi guvernat de regele Léopold al II-lea, care făcuse din Belgia moştenitoarea acestei ţării. Din 1919, Belgia mai avea şi teritoriile sub mandat Ruanda şi Urundi, în regiunea Marilor Lacuri. Congo belgian era cea mai vastă dintre toate coloniile africane şi, graţie provinciei Katanga, cea mai bogată, îndeosebi în mine de cupru şi de uraniu, exploatate de către o puternică societate belgiană – Uniunea Minieră din Katanga Superioară. La un teritoriu de 2 340 000 km^2, în 1958, populaţia era de 12 de milioane de locuitori, dintre care 100 000 de albi, printre care 80 000 de belgieni. Aici trăiau multiple etnii. Cea mai mare parte a populaţiei era rurală, dar cu 15 oraşe de peste 20 000 de locuitori, capitala Léopoldville atingînd 350 000.

Politica colonială a belgienilor în Congo fusese în principal economică. Considerînd că, faţă de civilizaţia europeană, negrii înregistrau o înapoiere de două mii de ani, belgienii considerau că, de fapt, controlul metropolei trebuia să se menţină pentru multă vreme. Nu trebuia să se permită dezvoltarea artificială a unor mişcări naţionaliste; independenţa era absolut de neconceput pentru conducătorii de la Bruxelles şi funcţionarii locali. De aceea nu se făcea nici un efort pentru a-i pregăti pe africani să preia posturi importante. Negrii erau reduşi la un rol subaltern în armată, pe plantaţii şi în administraţie. Era vorba, aşadar, despre un sistem paternalist, care, înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, se aplica fără greş. Dar, după 1945, numeroşi belgieni au început să înţeleagă că o soluţie de acest fel nu putea dura şi că reformele erau inevitabile. Mişcările naţionaliste erau slabe. În 1950, s-a înfiinţat ABAKO (Asociaţia Populaţiilor

Bakongo), care avea drept scop promovarea populaţiilor bakongo din Congo francez, Congo belgian şi Angola portugheză. Învăţătorul Kasavubu era conducătorul acestei asociaţii. Au apărut şi nişte extremişti de stînga, conduşi de Patrice Lumumba, care a participat la Conferinţa de la Accra şi, la rîndul său, a solicitat cu înfocare independenţa.

Începînd din momentul în care, în 1957, Ghana a devenit independentă, numeroase cercuri belgiene, în special catolice şi socialiste, au îndemnat guvernul să renunţe la paternalism. În iunie 1957, a avut loc o răscoală pe stadionul din Léopoldville. Belgienii s-au resemnat la o primă concesie: organizarea de alegeri municipale în trei oraşe – Léopoldville, Elizabethville şi Jadotville. La Léopoldville, ABAKO a obţinut o enormă majoritate, iar conducătorul mişcării, Kasavubu, a solicitat alegeri generale. Independenţa Guineei, în 1958, şi a statului Congo-Brazaville, în 1960, a accelerat brusc mişcarea. În ianuarie 1959, în urma interzicerii unei reuniuni a ABAKO, la Léopoldville a izbucnit o revoltă. Poliţia a intervenit; de partea congoleză s-au înregistrat numeroşi morţi şi răniţi. Kasavubu a fost băgat la închisoare, iar ABAKO s-a dizolvat. Guvernul belgian a reacţionat foarte rapid. Încă din 13 ianuarie 1959, după ce a consultat o comisie parlamentară, regele Baudouin declara că, de atunci înainte, „fără tergiversări funeste şi fără o precipitare nesăbuită, populaţiile congoleze trebuie conduse spre independenţă". Această declaraţie l-a plasat în prim-plan pe Lumumba, care a creat un nou partid, Mişcarea Naţională Congoleză, profitînd de dispariţia momentană a ABAKO. S-au mai înfiinţat şi alte partide. La începutul anului 1960, o masă rotundă a reunit la Bruxelles pe reprezentanţii belgieni, pe cei ai partidelor congoleze şi pe căpeteniile tradiţionale. Congolezii au cerut independenţa imediată. Belgienii au preferat ca în Congo să se instituie întîi o lege fundamentală. Congo urma să aibă un parlament cu două camere, una urmînd să fie aleasă prin sufragiu universal. Se prevedea şi un tratat de cooperare belgiano-congolez. La alegerile pentru Parlament din mai 1960, s-a înregistrat victoria partidelor etnice şi, în anumite regiuni, a mişcării lui Lumumba. Lumumba a format guvernul; Kasavubu a fost ales şef al statului. Pe 30 iunie 1960, la Léopoldville, în prezenţa regelui Baudouin, s-a proclamat independenţa. În acest fel, după ce îi ţinuseră pe congolezi într-o situaţie de inferioritate, belgienii le acordaseră brusc independenţa.

Criza congoleză şi ONU

Nepregătiţi pentru această schimbare, congolezilor le-a fost foarte greu să facă faţă situaţiei. În lipsa unor licenţiaţi universitari (în tot Congo dacă existau douăzeci de absolvenţi de studii superioare), statul congolez a încăput pe mîna unor mici funcţionari, slujbaşi mărunţi şi mici negustori. Aceştia erau lipsiţi de experienţă politică, iar certurile dintre partide şi etnii s-au înmulţit. Începînd din 5 iulie 1960, soldaţii s-au răsculat la Léopoldville, cerînd plecarea ofiţerilor belgieni. Populaţia belgiană a fost molestată. Puşcaşii infanterişti

belgieni au reacţionat şi au deschis focul asupra congolezilor. Pe 11 iulie, Katanga, cea mai bogată provincie, a făcut secesiune şi şi-a proclamat independenţa sub preşedinţia unui om de afaceri negru, Moise Ciombe. Era vorba aici despre o manevră a societăţilor belgiene şi în special a Uniunii Miniere din Katanga Superioară. Pe 13 iulie, Kasavubu şi Lumumba au protestat contra intervenţiei belgiene şi au solicitat sprijinul ONU. Lumumba a făcut o vizită la New York. ONU a decis să trimită în Congo o forţă a Naţiunilor Unite, pentru a înlocui trupele belgiene. Conducerea acestei acţiuni era încredinţată unui înalt funcţionar al Naţiunilor Unite, de naţionalitate americană şi de culoare – Ralph Bunche. La Consiliul de Securitate, pe 14 iulie 1960, Statele Unite şi URSS votaseră pentru intervenţia Căştilor albastre. Secretariatul nu a desemnat totuşi nici un reprezentant sovietic, ceea ce a stîrnit împotriva lui o mare nemulţumire la Moscova. Franţa şi Marea Britanie se abţinuseră. După secesiunea regiunii Katanga, a urmat cea a teritoriului Kasai, unde rege a devenit Kalondji. Kasavubu şi Lumumba au ajuns să se înfrunte. Pe 5 septembrie, Kasavubu l-a revocat pe Lumumba; pe 7 septembrie, Lumumba l-a revocat pe Kasavubu. Pe 14 septembrie, generalul Mobutu, noul comandant al forţelor congoleze, i-a suspendat pe Kasavabu şi pe Lumumba, aplicînd aceeaşi măsură şi celor două Camere. URSS încercase să-şi impună influenţa în Congo, mai ales susţinîndu-l din plin pe Lumumba. Cînd generalul Mobutu l-a eliminat pe Lumumba, diplomaţii şi tehnicienii sovietici au fost şi ei expulzaţi din Congo. URSS a profitat de acest lucru pentru a lansa o puternică ofensivă contra secretarului general al Naţiunilor Unite, Dag Hammarskjoeld. La sfîrşitul lunii septembrie 1960, sovieticii au propus ca secretarul general al ONU să fie înlocuit printr-un Secretariat format din trei persoane: un reprezentant al ţărilor occidentale, un reprezentant al ţărilor socialiste şi un reprezentant al statelor neutre; dar, temîndu-se ca nu cumva Congo să se fărîmiţeze în mai multe state, ţările afro-asiatice au preferat să-l susţină pe Hammarskjoeld, care urma să rămînă în funcţie pînă în aprilie 1963, refuzînd să demisioneze mai devreme. Hammarskjoeld a murit însă într-un accident aviatic în Congo, pe 18 septembrie 1961, ceea ce a dat posibilitatea să se ajungă la o soluţie pe care URSS a găsit-o satisfăcătoare: numirea unui asiatic, birmanezul U Thant, cetăţean al unei ţări neutraliste, în funcţia de secretar general. U Thant a desemnat opt secretari adjuncţi: un american, un sovietic, un indian, un francez, un brazilian, un egiptean, un cehoslovac şi un nigerian.

Lumumba a fost principala victimă a tulburărilor din Congo. A fost arestat şi predat katanghezilor, care l-au asasinat în ianuarie 1961. Lumumba a devenit, astfel, simbolul independenţei africane. Sovieticii au dat numele de „Universitatea Patrice Lumumba" centrului de învăţămînt superior pe care îl înfiinţaseră în URSS pentru formarea şi pregătirea africanilor. Kasavubu a revenit la putere, pînă la retragerea sa definitivă, în 1965, cînd va fi înlocuit cu generalul Mobutu. Kasavubu va muri în 1969. Adepţii lui Lumumba, conduşi de Gizenga, au cucerit provincia răsăriteană cu capitala Stanleyville. La începutul anului 1961, existau

în Congo aproximativ cincisprezece guverne independente. În această situaţie, pe 21 februarie 1961, ONU a decis să propună un plan de reconstrucţie, cu acordul lui Kasavubu. Cele două Camere au învestit un guvern condus de Adula.

În septembrie 1961, ONU a lansat o primă ofensivă în Katanga. O a doua ofensivă, în decembrie 1962, va pune capăt secesiunii katangheze. Pe de altă parte, Gizenga, de stînga, şi Kalondji, regele provinciei Kasai de Sud, fuseseră arestaţi şi băgaţi la închisoare. Prin urmare, unitatea statului Congo s-a păstrat datorită intervenţiilor Naţiunilor Unite, dar dezordinea era totală; guvernul central devenise neputincios. Populaţiile se refugiau în oraşe. Léopoldville, devenit Kinshasa, a atins cifra de un milion de locuitori. Trupele ONU au părăsit Congo în 1964. În acel moment, Kasavubu l-a rechemat pe Ciombe, refugiat în străinătate, pentru a ocupa funcţia de premier al guvernului central. Ajutat de paraşutiştii belgieni, Ciombe a reuşit să recucerească Stanleyville. În octombrie 1965, Kasavubu l-a demis pe Ciombe şi în noiembrie generalul Mobutu a fost ales în locul lui în funcţia de preşedinte al republicii. Ciombe avea să fie arestat şi deţinut în Algeria, unde a şi murit, în iunie 1969. Pe ansamblu, operaţiunea ONU în Congo poate fi considerată un succes, din moment ce s-a păstrat unitatea ţării.

Cele două teritorii sub tutelă, Ruanda şi Urundi, nu au fost alipite la Congo. Acestea erau populate de trei etnii: hutu, bantu cultivatori (85%), tutsi (10% pînă la 15%, în general, păstori de origine etiopiano-nilotică) şi, în fine, twa (1% pigmei, în slujba populaţiei tutsi). Lupta dintre hutu, majoritari, şi tutsi, minoritari, a caracterizat evoluţia celor două teritorii. La sfîrşitul anului 1959, hutu s-au răzvrătit, i-au alungat şi i-au masacrat în număr mare pe tutsi, care au reacţionat punîndu-i pe twa să asasineze căpeteniile hutu. După alegerile din septembrie 1961, la care un milion de voturi s-au pronunţat pentru republică, Ruanda s-a proclamat independentă, pe 1 iulie 1962, sub conducerea hutu. Cît priveşte Urundi, devenit regatul Burundi, aici înfruntările dintre rase aveau să se manifeste ceva mai tîrziu (1972). Independenţa a fost proclamată odată cu aceea a Ruandei, pe 1 iulie 1962.

„Provinciile portugheze“

Singurele teritorii neindependente din Africa erau, în 1962: Sahara spaniolă (Rio de Oro), cetăţile spaniole – mici orăşele de pe coasta marocană a Mediteranei occidentale, coasta franceză a Somaliei, devenită Teritoriul Issa şi Afar, dar mai ales coloniile portugheze. În afară de insulele Capului Verde, insulele Sao Tomé şi Principe, portughezii mai deţineau Guineea portugheză (36 000 km² şi 520 000 de locuitori), în conflict cu Senegalul; Cabinda şi Angola (1 246 000 km² şi 4 200 000 de locuitori) şi în sud-est, Mozambic (780 000 km² şi 6 600 000 de locuitori). Colonizarea portugheză fusese totdeauna foarte puţin rasistă. Preşedintele Salazar considerase că, de fapt, coloniile portugheze nu erau sortite să-şi dobîndească independenţa, ci să devină provincii portugheze. Era în favoarea unei politici de asimilare totală. S-a menţinut cu obstinaţie pe această poziţie şi atunci cînd întreaga Africă era cuprinsă de

mişcarea de independenţă. În 1951, coloniile au primit numele de Provincii de Peste Mări, iar Ministerul Coloniilor s-a transformat în Ministerul pentru Provinciile de Peste Mări. Toţi locuitorii erau cetăţeni portughezi şi luau parte la alegerea preşedintelui Republicii. Dintre deputaţii din Adunarea Naţională Portugheză, trei reprezentau Angola, trei Mozambicul, unu Guineea, unu Sao Tome şi Principe. La faţa locului exista cîte un guvernator general, numit pe patru ani de către Consiliul de Miniştri, dispunînd de puterea executivă şi de puterea legislativă. Această situaţie li se părea anacronică celorlalte ţări africane, care au contribuit la apariţia revoltelor. Acestea existau deja, într-o formă mai mult sau mai puţin larvară, în Angola, din 1961, şi în Mozambic. Numeroşi soldaţi portughezi staţionau în permanenţă în Provinciile de Peste Mări. Se punea problema de a afla dacă o asemeneaa situaţie putea fi de durată.

Generalul de Gaulle revine la putere (1 iunie 1958)

Unul dintre motivele revenirii la putere a generalului de Gaulle, la 1 iunie 1958, a fost credinţa armatei şi a colonilor din Algeria că numai el era capabil să realizeze menţinerea suveranităţii franceze asupra acestei ţări. Începînd din 1957, situaţia devenise deosebit de încordată. Am pomenit deja de arestarea liderului naţionalist Ben Bella şi a celor patru camarazi ai lui, pe 22 octombrie 1956. Pe 8 februarie 1958 s-a produs un nou incident – bombardarea orăşelului tunisian de frontieră Sakiet Sidi Youssef de către aviaţia franceză. Această acţiune era legată de prezenţa unor trupe ale Armatei de Eliberare Naţională algeriene de-a lungul graniţei algeriano-tunisiene. Aceste trupe nu puteau pătrunde în Algeria, din cauza construirii unei linii fortificate şi electrificate pe coasta algeriană a frontierei. Bombardamentul, cu slabe justificări pe planul dreptului internaţional, a lovit civili şi a suscitat proteste indignate în lumea întreagă şi, de asemenea, în rîndurile unei părţi a opiniei publice franceze.

Guvernul Félix Gaillard, care a căzut pe 15 aprilie 1958, părea să se fi orientat spre ideea unor bune oficii americane sau britanice. Colonii au estimat că ameninţarea era gravă, avînd în vedere spiritul anticolonialist de la Washington. A început o lungă criză ministerială, care avea să se încheie în noaptea de 13 spre 14 mai, prin învestitura unui membru al MRP, Pierre Pflimlin.

Din 1957, în cercurile europene din Algeria domnea o atmosferă de rebeliune. Numeroşi coloni complotau pentru crearea unui Comitet al Salvării Publice, favorabil „Algeriei franceze". Conducătorii lor erau negustorul Joseph Ortiz, preşedintele studenţilor din Alger, Pierre Lagaillarde, doctorul Lefebvre şi viticultorul Robert Martel. Scopul lor era de a convinge armata că trebuia să se opună rezistenţă oricărui guvern parizian care ar fi tins spre capitulare. Ofiţerii din armată, obişnuiţi cu disciplina, ezitau; dar comandantul trupelor din Algeria, generalul Salan, şi şeful statului-major, generalul Ely, îi comunicaseră preşedintelui Republicii, René Coty, că armata nu va accepta o nouă capitulare. În paralel cu comploturile algeriene, se organizau şi comploturi gaulliste. Generalul de Gaulle declarase la începutul anilor cincizeci că

Algeria va rămîne mereu sub suveranitatea franceză. Unii dintre cei mai înfocaţi adepţi ai săi, ca de pildă senatorul Michel Debré sau Jacques Soustelle, îşi proclamau credinţa în Algeria franceză. Încă de la sfîrşitul anului 1957, cîţiva lideri francezi algerieni au fost contactaţi de către un gaullist, Léon Delebecque, care i-a înrolat pe colonelul Thomazo, pe Alain de Sérigny, directorul ziarului *Écho d'Alger* etc.

Pe 13 mai 1958, la sfîrşitul lungii crize ministeriale franceze, la Alger s-au desfăşurat, în prezenţa unei mulţimi numeroase, funeraliile a trei soldaţi francezi ucişi de FLN. La încheierea ceremoniei, Martel şi Lagaillarde au luat cuvîntul şi au îndemnat mulţimea să nu se disperseze, ci să năvălească în sediul guvernului general. Paraşutiştii nu s-au opus acestei acţiuni şi, la ora 7 seara, agresorii puseseră stăpînire pe clădire. Cu acordul generalului Salan, generalul Massu a acceptat să prezideze un Comitet al Salvării Publice, din care făceau parte, de asemenea, Lagaillarde, Martel, gaullistul Delebecque şi trei colonei. Noul guvern francez condus de Pflimlin a încercat zadarnic să se împotrivească. Lumea se temea, la Paris, de o lovitură militară înfăptuită de paraşutişti veniţi din Alger. Chiar şi Corsica trebuia preluată de către adepţi ai Algeriei franceze. De aceea, foarte mulţi oameni politici, dar mai ales preşedintele Republicii, René Coty, şi preşedintele Consiliului, Pflimlin, considerau că doar generalul de Gaulle mai putea încă să evite războiul civil şi să restaureze unitatea naţională. Generalul a declarat public că nu va prelua puterea decît în mod legal, dacă era învestit conform legii, dar că punea totuşi nişte condiţii. Ralierea fostului preşedinte socialist al Consiliului, Guy Mollet, nu a făcut decît să înlesnească perfectarea acestei acţiuni. Învestitura a avut loc pe 1 iunie 1958. Această evoluţie a situaţiei a creat la Alger un viu entuziasm. O mişcare în mare parte spontană, dar vădit fragilă, a evoluat sub forma unei fraternizări între colonii europeni şi cei musulmani. Au avut loc mari manifestaţii, în care foştii combatanţi algerieni din armata franceză au jucat un mare rol. Musulmani şi francezi se amestecau în jurul drapelului tricolor, strigînd „Algeria franceză". Dorinţa lor era înfăptuirea unei Franţe mari, compuse din cetăţeni egali (ceea ce marca un recul sensibil al colonilor) „de la Dunkerque la Tamanrasset".

Generalul de Gaulle în Algeria

Dar era generalul de Gaulle favorabil acestor vederi? Cînd a sosit la Alger, pe 4 iunie, a rostit în faţa unei mulţimi imense, printre ovaţii, un discurs care, de fapt, ar fi trebuit să suscite cele mai intense temeri în rîndurile partizanilor unei Algerii franceze. A început cu cuvintele „V-am înţeles", formulă abilă, dar ambiguă. A insistat asupra egalităţii dintre musulmani şi coloni: „Începînd de azi, în toată Algeria, nu mai există decît o singură categorie de locuitori, adică doar francezi în toată puterea cuvîntului, cu aceleaşi drepturi şi aceleaşi îndatoriri". A propus alegeri cu colegiu unic şi a adresat un apel luptătorilor curajoşi care, din disperare, întreţineau o luptă fratricidă: „Eu, de Gaulle, acestora le deschid porţile reconcilierii". Nu a rostit expresia „Algeria franceză", decît într-un discurs din 7

iunie, la Mostaganem. Exista aşadar un echivoc, care se va adînci tot mai mult. Este foarte probabil că, încă din această epocă, generalul de Gaulle, deşi ar fi preferat o soluţie care să facă din Algeria o parte integrantă a Franţei, nu avea prea multe speranţe de a atinge acest deziderat. Pentru el, esenţial era ca Franţa să aibă libertatea de a practica o mare politică externă. Războaiele coloniale, ca acela din Algeria, dăunau prestigiului şi influenţei Franţei în lumea întreagă. Era preferabil ca independenţa să fie acordată într-o atmosferă de prietenie, pentru a putea stabili apoi o cooperare. Pe de altă parte, a anunţa brusc că era favorabil independenţei Algeriei risca să producă în armata din Algeria şi în rîndul colonilor un mare şoc, care putea duce la secesiune şi la război civil. De aceea, de Gaulle a acţionat cu extrem de multă prudenţă şi a fost nevoie de patru ani pentru ca în Algeria să se ajungă la pace.

Războiul din Algeria între 1958 şi 1962

La referendumul constituţional din 28 septembrie 1958, în ciuda apelurilor FLN pentru boicotarea alegerilor, 80% dintre cei înscrişi pe liste au votat în Algeria şi 97% au votat „da". Era prima oară cînd femeile algeriene participau la un scrutin. FLN a refuzat propunerile de reconciliere pe bază de asimilare. Pe 18 septembrie, FLN a creat un Guvern Provizoriu al Republicii Algeriene (GRPA), prezidat de Ferhat Abbas, cu doi adjuncţi, Belkassem Krim şi Ben Bella, care era închis în continuare în Franţa. Pe 3 octombrie, generalul de Gaulle a lansat un proiect economic de mare anvergură, „Planul Constantine", care avea drept scop să redistribuie musulmanilor 250 000 hectare de pămînt, să construiască 20 000 de locuinţe, să creeze 400 000 de noi locuri de muncă, să încerce o industrializare a Algeriei. Pe 23 octombrie, generalul de Gaulle a propus FLN „pacea vitejilor". La alegerile din 30 noiembrie 1958, Algeria a ales 71 deputaţi – 48 musulmani şi 23 europeni. Au cîştigat adepţii Algeriei franceze, mai ales, în latura musulmană. Baş-aga Boualem a devenit vicepreşedinte al Adunării Naţionale Franceze. La sfîrşitul lui 1958 şi la începutul lui 1959, armata franceză şi-a dublat eforturile, a realizat razii ample, iar gherilele s-au trezit într-o situaţie dificilă. Totuşi era imposibil să fie distruse complet. Atitudinea ambiguă a generalului de Gaulle a durat ceva mai mult de un an. Într-un turneu în Algeria, în cursul verii anului 1959, în faţa ofiţerilor („turneul popotelor"), generalul a promis că drapelul FLN nu va flutura niciodată deasupra Algerului. Dar pe 16 septembrie şi-a expus mai clar programul. Trebuia mai întîi să se revină la pace, după care poporul algerian îşi putea decide liber soarta. Generalul de Gaulle a evocat trei soluţii posibile: independenţa totală sau secesiunea, asimilarea completă în cadrul Franţei; între aceste două variante, un sistem pe care s-ar fi zis că îl agrea – autonomia şi asocierea cu metropola – „guvernarea algerienilor de către algerieni, cu ajutorul Franţei şi în strînsă uniune cu ea în privinţa economiei, învăţămîntului, apărării, relaţiilor externe".

Începînd din acel moment, popularitatea generalului de Gaulle a scăzut în rîndul colonilor algerieni şi în anumite cercuri ale armatei. Faptul că vedea în independenţă una dintre soluţiile posibile îi jignea profund. Cît priveşte FLN,

acesta a refuzat să înceapă negocieri care ar fi implicat, în primul rînd, semnarea unui acord de încetare a focului. Principalul său argument era, într-adevăr, continuarea luptei; dacă se semna un armistiţiu, iar negocierile nu îşi atingeau obiectivele, Frontului de Eliberare Naţională i-ar fi fost foarte greu să relanseze un război, de pe urma căruia populaţia suferea cumplit.

Pe de altă parte, FLN revendica nu numai Algeria, ci şi întreaga Sahară algeriană, care, de fapt, nu depindea de Algeria decît în virtutea unei împărţiri administrative operate la începutul secolului al XX-lea. Or, Franţa separase Sahara de Algeria pentru a crea Organizaţia Comună a Regiunilor Sahariene, care presupunea un fel de asociaţie între Sahara algeriană, partea care depindea de Niger şi cea care depindea de Ciad. Acesta este momentul, de altfel, cînd în Algeria se descopereau importante rezerve de ţiţei. Mulţi francezi acuzau companiile americane de faptul că încurajau independenţa algeriană pentru a pune mîna pe „petrolul francez".

Împotriva politicii din ce în ce mai precise a generalului de Gaulle, colonii algerieni au organizat mişcări de rezistenţă. În ianuarie 1960, Frontul Naţional Francez, condus de Ortiz şi de preşedintele studenţilor din Alger, Jacques Susini, a pus la cale o răscoală. Timp de o săptămînă, au existat baricade în centrul Algerului, iar armata a ezitat să intervină contra răzvrătiţilor. Dar jandarmeria mobilă a deschis focul, pe 24 ianuarie; s-au înregistrat 26 de morţi în rîndul populaţiei civile algeriene. Furios de această rezistenţă împotriva puterii centrale şi a statului pe care el îl reprezenta, generalul de Gaulle şi-a înăsprit poziţia. Soustelle a fost îndepărtat din guvern; generalul Gambiez l-a înlocuit pe generalul Challe în funcţia de comandant al trupelor din Algeria. „Săptămîna baricadelor" se terminase printr-un eşec.

S-au purtat tratative cu GPRA. În iunie 1960, de Gaulle a propus crearea unei „Algerii algeriene", soluţie intermediară între o „Algerie franceză", care i se părea din ce în ce mai irealizabilă, şi o „Algerie musulmană", care ar fi implicat ruptura totală de Franţa. După cinci zile de discuţii, între 25 şi 29 iunie, negocierile au eşuat. Atunci generalul de Gaulle a organizat, pe 8 ianuarie 1961, un referendum pentru a obţine din partea poporului francez dreptul de a pune capăt, cum dorea el, conflictului algerian. A obţinut 75% „da" în Franţa şi 65% „da" în Algeria. Voturile pozitive algeriene proveneau aproape în totalitate de la alegătorii musulmani, europenii votînd „nu". Adepţii unei Algerii franceze s-au răsculat din nou. Dar, spre deosebire de zilele baricadelor din 1960, care erau opera unor elemente civile, de data aceasta a avut loc o lovitură de stat a generalilor. În noaptea de 21 spre 22 aprilie 1961, un grup de patru generali trimişi în retragere – Salan, Challe, Zeller şi Jouhaud –, ajutaţi de cîteva trupe de paraşutişti şi de Legiunea Străină, au încercat să pună mîna pe putere. Eşecul a fost total. Disciplina se respecta în toată armata, unde majoritatea soldaţilor nu agreau acest pronunciament militar. Cu sprijinul marinei şi al majorităţii forţelor de uscat şi aeriene, guvernul a învins. Pe 25 aprilie, acţiunea generalilor eşuase. Challe şi Zeller s-au predat. Salan, Jouhaud şi cîţiva colonei au trecut în clandestinitate şi au creat o mişcare de rezistenţă: Organizaţia Armatei Secrete (OAS) susţinută de cîţiva oameni politici, ca Jacques Soustelle şi Georges Bidault.

Acordurile de la Évian

După eşecul revoltei generalilor, au început din nou negocieri între Franţa şi FLN, pe 18 mai 1961, la Évian. Delegaţia franceză era condusă de către ministrul Afacerilor Algeriene, Louis Joxe, iar delegaţia algeriană de către Belkassem Krim, vicepreşedinte al GPRA. Aceste negocieri nu au dus la nici un rezultat, fiind amînate *sine die*. Simultan, OAS, condusă clandestin de generalul Salan, a declanşat un nou război civil în Algeria, de data aceasta contra armatei şi a guvernului, cu simpatia cvasi-unanimă a populaţiei europene. Optzeci de deputaţi din Adunarea Naţională Franceză s-au pronunţat în favoarea OAS. Aceasta a organizat comandouri, a îngrădit activitatea administraţiei, a mărit numărul violenţelor îndreptate împotriva populaţiei arabe şi a rarilor coloni favorabili independenţei algeriene. Dar opinia publică franceză s-a arătat din ce în ce mai ostilă OAS şi din ce în ce mai favorabilă acordării independenţei Algeriei. Armata s-a supus guvernului, cu resemnare, iar OAS s-a văzut nevoită să propună o împărţire a Algeriei, colonii fiind regrupaţi pe o fişie de coastă de la Mitidja pînă la cîmpia Oran. Această soluţie ar fi creat un sistem aproximativ asemănător cu cel din Palestina, împărţită în statul Israel şi o parte musulmană.

Fără îndoială, OAS a neliniştit GPRA şi l-a convins că o negociere definitivă cu Franţa era posibilă de acum înainte. Graţie abilei intervenţii a unei personalităţi elveţiene (Olivier Long), tratativele s-au reluat la Évian, în cel mai mare secret, iar pe 18 martie 1962, s-au semnat acordurile de la Évian. Acestea prevedeau un referendum în Algeria, pe 1 iulie. Dacă alegătorii votau „da", se trecea la crearea unei Algerii independente, legate de Franţa prin acorduri de cooperare, semnate şi ele la Évian. Se prevedeau şi concesii în favoarea francezilor din Algeria, persoanele şi bunurile acestora fiind garantate. Timp de trei ani, algerienii beneficiau de dublă naţionalitate, putînd opta pentru naţionalitatea franceză sau naţionalitatea algeriană. Franţa menţinea în Algeria, timp de trei ani, o armată de 90 000 de oameni. Timp de cinci ani, Franţa îşi păstra unele aerodromuri şi baze în Sahara, iar timp de cincisprezece ani urma să deţină baza aeronavală de la Mers el-Kébir. De asemenea, Franţa continua să finanţeze „planul Constantine". Bogăţiile petroliere din Sahara urmau să fie exploatate în comun. Algeria rămînea în zona francului. Între acordurile de la Évian din 18 martie şi referendumul din 1 iulie 1962, OAS a lansat o rezistenţă disperată, care a avut drept singur efect anularea posibilităţii de a menţine o colonie franceză foarte numeroasă în Algeria independentă. Aceasta semăna într-un fel cu politica pămîntului pîrjolit. Drept rezultat, între mai şi iulie 1962, peste 800 000 de coloni dintr-un total de 1 100 000 au părăsit ţara. Mulţi dintre ei, care nu aveau strămoşi francezi, nu văzuseră niciodată metropola. Majoritatea totuşi s-a refugiat acolo. Un nou referendum în Franţa, pe 8 aprilie 1962, pentru sau contra acordurilor de la Évian, a evidenţiat o majoritate de 90% în favoarea independenţei algeriene. Chiar şi comuniştii preconizaseră votul cu „da", refuzînd totuşi să accepte în totalitate politica gaullistă. Referendumul din 1 iulie în Algeria s-a soldat cu o enormă majoritate în favoarea independenţei. Aceasta însemna sfîrşitul războiului din Algeria şi a colonizării franceze, care durase 132 de ani.

DESTINDEREA FRAGILĂ (1962–1985)

Introducere

Privind retrospectiv, anul 1962 poate fi considerat simbolul sfîrşitului unei epoci. Firește, istoricul nu ignoră faptul că răsturnările profunde nu sînt jalonate de date precise. De aceea şi folosim cuvîntul „simbol". 1962 este anul în care s-au produs evenimentele esenţiale care marchează într-un fel sfîrşitul perioadei postbelice: independenţa Algeriei reuşita disuasiunii americane în criza rachetelor din Cuba. Dacă admitem că cele două mari episoade ale perioadei postbelice au fost decolonizarea şi războiul rece, se poate spune că independenţa Algeriei anunţă sfîrşitul imperiilor şi că decizia preşedintelui Kennedy din octombrie 1962 demonstrează eficacitatea disuasiunii şi pune capăt ansamblului de crize, uneori dramatice, cunoscute sub numele de „război rece". Nici participarea Statelor Unite la războiul din Vietnam şi nici conflictele dintre micile puteri, inclusiv cel din Orientul Mijlociu, nu vor antrena cele două mari supraputeri în tensiuni primejdioase.

Sfîrşitul imperiilor coloniale se prezintă sub o formă grandioasă: cucerirea independenţei de către peste 100 de state de toate dimensiunile. Pentru a le desemna global, se foloseşte o expresie lansată prin 1957 de către economistul Alfred Sauvy şi de sociologul Georges Balandier: Lumea a Treia.

Dobîndind o puternică majoritate la Naţiunile Unite, ţările din Lumea a Treia, în ciuda slăbiciunii lor în termeni convenţionali, exercită o influenţă crescîndă: întîi dominate, apoi, simple mize ale luptei dintre cele două tabere, noile state devin, izolat, dar mai ales colectiv, *subiecţi* activi ai politicii mondiale.

DIFICULTĂŢILE CELOR DOUĂ BLOCURI (1962–1969)

I. Gaullismul şi slăbirea taberei occidentale

Preliminariile politicii gaulliste înainte de 1962

Aşa cum am văzut, generalul de Gaulle a fost readus la putere – ca preşedinte al Consiliului, apoi preşedinte al Republicii – printr-un episod deosebit de dramatic al războiului din Algeria: revolta din 13 mai 1968 de la Alger.

Îndepărtat de la putere după brusca sa demisie din 19 ianuarie 1946, generalul de Gaulle revine, aşadar, după o eclipsă de doisprezece ani şi îşi va putea îndeplini ambiţia esenţială, care viza dezvoltarea politicii externe a Franţei cu scopul de a asigura acesteia, oricît de limitate i-ar fi fost mijloacele, un rol esenţial în diplomaţia mondială.

În timpul primilor patru ani, acest rol n-a putut fi decît modest, şi asta tocmai din cauza războiului din Algeria, care îl privează, oarecum, pe generalul de Gaulle de toată libertatea sa de acţiune. Totuşi, în 1958, sînt lansate două iniţiative spectaculare. Prima se referă la Piaţa Comună, care trebuie să intre în vigoare la 1 ianuarie 1959, în virtutea Tratatului de la Roma, pe care l-am evocat mai sus. Generalul de Gaulle era cunoscut drept un adversar declarat al supranaţionalităţii europene; majoritatea partenerilor săi au crezut că va încerca să împiedice formarea Pieţei Comune. Or, se întîmplă exact invers. Generalul de Gaulle se întîlneşte cu cancelarul german Konrad Adenauer, în septembrie 1958 şi, după toate aparenţele, se pune de acord cu acesta pentru apărarea Pieţei Comune contra principalei ameninţări existente atunci: poziţia Angliei care, neliniştită de înfiinţarea unei zone comerciale privilegiate din care ea nu vrea să facă parte, propune să suprapună acesteia o zonă a liberului schimb, cuprinzînd toate ţările europene occidentale. Dacă s-ar crea această zonă a liberului schimb, avantajele vamale ale ţărilor din afara Pieţei Comune ar fi egale cu cele ale membrilor acestei organizaţii, ceea ce ar avea drept efect

diluarea Pieţei Comune ajunse în imposibilitatea de a-şi realiza scopul – realizarea unei comunităţi economice cu mult deasupra unei simple uniuni vamale. Graţie eforturilor conjugate ale generalului de Gaulle şi ale cancelarului Adenauer, în final, proiectul britanic privind o mare zonă a liberului schimb a fost abandonat. Britanicii se vor vedea nevoiţi să se mulţumească cu înfiinţarea, ca o contrapondere la Piaţa Comună, a unei mici zone a liberului schimb, *European Free Trade Association* (EFTA), grupînd, în afară de Regatul Unit, alte şase ţări: Elveţia, Austria, Portugalia, Danemarca, Norvegia, Suedia şi, mai tîrziu, Finlanda.

Pe de altă parte, în septembrie 1958, generalul de Gaulle i-a trimis preşedintelui Eisenhower o scrisoare prin care îi cerea ca în locul conducerii unice americane a NATO să se stabilească o conducere tripartită, compusă din Statele Unite, Anglia şi Franţa. Statele Unite, care dispuneau de cvasi-totalitatea forţelor nucleare strategice ale Alianţei Atlantice, erau ostile acestor vederi, lucru pe care preşedintele Eisenhower i-l comunică generalului de Gaulle, care din acel moment păstrează tăcerea în privinţa organizării Alianţei. Trebuie adăugat că nici Marea Britanie nu era favorabilă acestei propuneri, care, odată aplicată, ar fi făcut-o să-şi piardă rolul de aliată privilegiată a Statelor Unite, unită cu această ţară prin „legături speciale". Cît despre ceilalţi aliaţi, cum ar fi fost Germania de Vest şi Italia, aceştia nu priveau cu ochi buni o soluţie menită să-i excludă de la puterea supremă. Tentativa generalului de Gaulle eşuează, aşadar, şi trebuie aşteptat pînă în 1963 pentru ca acesta să o reia, sub alte forme.

Astfel, problemele esenţiale au fost ridicate în perioada relativ inactivă a politicii gaulliste, pînă la acordurile de la Évian, din martie 1962, prin care s-a acordat independenţa Algeriei. Generalul de Gaulle este favorabil Pieţei Comune, dar, aşa cum demonstrează încă din primăvara anului 1962, este ostil unei integrări politice, care ar prelungi integrarea economică. Deşi era favorabil unei anumite organizări a Europei pe planul cooperării, generalul de Gaulle nu dorea totuşi să sacrifice independenţa naţională franceză pentru crearea unui suprastat al Europei occidentale. Cît priveşte Alianţa Atlantică, generalul de Gaulle are rezerve exprese privind organizarea existentă şi dominaţia totală exercitată aici de SUA. În ciuda presiunilor discrete din partea Statelor Unite şi a opoziţiei declarate a ONU, de Gaulle ordonă continuarea programului atomic militar experimental. Pe 3 februarie 1960, prima bombă franceză „A" explodează la Reaggan, în Sahara algeriană, aflată încă sub controlul francezilor. A doua explozie va avea loc în aprilie, a treia în decembrie, a patra în aprilie 1961. De la stadiul experimental, generalul de Gaulle decide să se treacă la stadiul militar, iar o lege-program privind „forţa de atac" franceză este adoptată în 1960.

„Marele ţel" al preşedintelui Kennedy

Pe durata preşedinţiei lui Eisenhower, guvernul american suferise în Europa cîteva nereuşite grave. Respingerea Comunităţii Europene de Apărare de către Franţa, pe 30 august 1954, şi evenimentele din Suez în 1956 au fost principalele etape în acest sens. De aceea am putut constata că politica americană

din perioada lui Eisenhower şi a lui Foster Dulles fusese orientată mai mult spre ţările din afara Europei, decît spre Europa propriu-zisă. Preşedintele Kennedy însă s-a interesat intens de continentul european şi de Alianţa Atlantică. Încă de la începutul mandatului său prezidenţial, în primăvara anului 1961, a întreprins o importantă călătorie în Europa. S-a întîlnit cu generalul de Gaulle, iar relaţiile dintre cei doi bărbaţi de stat păreau să fi fost bune. Firește, de Gaulle avea cea mai mare stimă şi prietenie pentru fostul său partener de luptă, Eisenhower, dar, fiind el însuşi un filosof, un istoric şi un gînditor, s-a bucurat cînd a putut descoperi o înaltă cultură intelectuală la un tînăr preşedinte american, fost student la Harvard şi membru al elitei intelectuale şi financiare din Boston. Pe de altă parte, încă din iulie 1961, Marea Britanie, influenţată desigur de o puternică presiune americană, a decis să-şi depună candidatura la Piaţa Comună.

Dar preşedintele Kennedy nu s-a oprit aici. El a elaborat o doctrină coerentă referitoare la noile relaţii transatlantice, care a fost numită „marele ţel". După ce a vorbit despre o Comunitate atlantică, ce urma să se suprapună unei Comunităţi europene lărgite, Kennedy a ajuns să renunţe şi la acest termen şi, într-un discurs important din 4 iulie 1962, a prezentat o teorie care părea inspirată amplu de francezul Jean Monnet, preşedintele Comitetului de Acţiune pentru Statele Unite ale Europei. În faţa puternicelor State Unite ale Americii, aflate pe ţărmul vestic al Atlanticului, trebuia să se făurească Statele Unite ale Europei, pe ţărmul estic, înglobînd o mare parte din Europa occidentală: ar exista, astfel, de o parte şi de cealaltă a Atlanticului, doi „stîlpi" solizi, uniţi prin legături strînse de diverse naturi – economice, politice, culturale şi strategice. Aceste legături reprezentau ceea ce Jean Monnet şi John Kennedy numeau un *partnership atlantic*. Cei doi stîlpi erau egali, dar în privinţa unui punct de importanţă capitală Statele Unite îşi păstrau totuşi un monopol esenţial: cel al forţei nucleare şi termonucleare. Doctrina McNamara privind „riposta treptată", pe care am analizat-o mai sus, implica într-adevăr eventualitatea unor decizii foarte delicate care, în opinia autorului ei, nu puteau fi luate decît de către o autoritate unică. Aşadar, din moment ce era vital pentru Statele Unite să apere Europa occidentală contra unei agresiuni comuniste, era inutil şi chiar nociv ca ţările europene sau Europa unită să ajungă să deţină o forţă atomică. Era suficient pentru Europa să dispună de armament convenţional, pentru care americanii îi cereau să-şi mărească eforturile financiare. Potrivit lui McNamara şi lui Kennedy, „pe trăgăci trebuie să existe un singur deget". Această afirmaţie presupunea că se va încerca absorbirea, în enorma forţă nucleară americană, a micii forţe britanice şi a forţei, pe atunci embrionare, a Franţei. În privinţa celorlalte aspecte, egalitatea era totală. Conform, se pare, unei dorinţe a generalului de Gaulle, se putea chiar extinde responsabilitatea Alianţei Atlantice de la zona Atlanticului de Nord la toate regiunile lumii; altfel spus, Statele Unite se vor consulta mai mult cu aliaţii lor în privinţa politicii de urmat în Extremul Orient, în Orientul Mijlociu sau în Africa. În octombrie 1962, Kennedy a lărgit acest program, obţinînd votul Congresului asupra unei legi vamale

numite *Trade Expansion Act.* Aceasta prevedea că europenii şi americanii vor negocia o scădere reciprocă cu 50% a drepturilor lor vamale, pentru a stimula comerţul dintre cele două ţărmuri ale Atlanticului. Pe de altă parte, pentru toate produsele, dintre care 80% erau fabricate de către participanţii la Pactul Atlantic şi, eventual, de către alte cîteva ţări dezvoltate, drepturile vamale urmau să fie practic suprimate. Lucrul acesta presupunea ca Anglia să adere la Piaţa Comună.

După întocmirea riguroasă a acestui plan, preşedintele Kennedy a trecut imediat la aplicarea lui. Ca şi de Gaulle, Kennedy avea convingerea că, în democraţii, pentru a menţine unitatea dintre cetăţeni, este necesar să li se ofere realizări grandioase. Încă din campania electorală, propusese americanilor ceea ce el numea „noua frontieră", care însemna pregătirea în comun pentru vastul efort de cucerire a spaţiului. Americanilor şi europenilor le propunea „marele ţel", cînd, tot în octombrie 1962, a repurtat o victorie decisivă în criza rachetelor sovietice din Cuba, dovedindu-şi, totodată, capacitatea de decizie. Optimismul lui a luat avînt, făcîndu-l să declare că Statele Unite trebuia să exercite un *leadership* în lumea occidentală. Folosirea acestui cuvînt prezenta un anumit pericol. *Leader* înseamnă deopotrivă ghid şi conducător. Kennedy prezenta, probabil, Statele Unite drept ghidul intelectual, moral şi spiritual al lumii atlantice; dar pentru unii europeni pretenţioşi, şi, în special, pentru generalul de Gaulle, nu însemna asta oare că americanii îşi revendicau de drept o hegemonie care, de fapt, le aparţinea deja? În orice caz, proiectul părea deja lansat. Generalul de Gaulle l-a primit pe premierul Harold Macmillan, la Rambouillet, iar acesta a dedus că de Gaulle accepta fără dificultate intrarea Angliei în Piaţa Comună. La scurt timp după întîlnirea de la Rambouillet, din 18 pînă în 21 decembrie 1962, preşedintele Kennedy şi Macmillan s-au întîlnit la Nassau, în insulele Bahamas. Preşedintele i-a anunţat pe britanici că, din raţiuni financiare, Statele Unite hotărîseră să renunţe la producţia rachetelor aer-sol *Skybolt*, pe care britanicii le comandaseră pentru forţa lor de atac. În schimb, le vor livra britanicilor rachetele *Polaris,* utilizabile de pe submarine. Era un prim pas spre înglobarea micii forţe strategice britanice în enorma forţă americană.

În plus, britanicii acceptau să nu-şi folosească forţa de atac decît cu acordul americanilor, prin intermediul Organizaţiei Atlantice – cu excepţia unor cazuri absolut excepţionale. I se propunea Franţei să procedeze la fel. S-ar crea astfel o „forţă multinaţională". Acest lucru contribuia la dezvoltarea inegalităţii, căci, dacă cea mai mare parte a forţelor nucleare ale Angliei şi ale Franţei erau astfel integrate în forţele atlantice, în cazul Statelor Unite situaţia era complet diferită. Cea mai mare parte a forţei lor strategice rămînea sub un comandament pur american şi doar o forţă americană egală cu forţa britanică urma să fie plasată sub comandamentul NATO. Foarte repede, acestui program i s-a adăugat un altul privind „forţa multilaterală" (MLF), pentru a da satisfacţie deplină anumitor aliaţi care nu aveau arme nucleare, în special, Germaniei – care se angajase, în 1955, să nu se doteze cu arme atomice – şi Italiei. Mai multe vase de război, eventual şi de suprafaţă, urmau să fie echipate cu arme atomice furnizate de

către americani. Echipajele acestor vase urmau să fie binaţionale, bunăoară americane şi germane. Pentru lansarea bombelor era nevoie de acordul ambelor ţări. Pe ansamblu, „forţa multinaţională" conferea americanilor controlul forţelor de atac franceze şi engleze, iar „forţa multilaterală" presupunea ca americanii să renunţe doar la posibilitatea de a dispune liber de bombele lor pentru o fracţiune minimă, fără a le lăsa partenerilor dreptul de a le utiliza fără acordul american. Întrucît navele de suprafaţă erau foarte vulnerabile, acest proiect complicat părea, evident, o subtilitate politică şi nu o chestiune de ordin militar.

Riposta generalului de Gaulle (14 ianuarie 1963)

Aidoma preşedintelui Kennedy, şi generalul de Gaulle avea un „mare ţel". În pagina 1 din tomul 1 al *Memoriilor* sale, el evocă, într-adevăr, necesitatea unor „vaste acţiuni" pentru a elimina „fermenţii dispersării", care agită poporul francez. Dar marele lui ţel era cu totul altul decît cel al lui Kennedy. Pe planul unificării europene, generalul de Gaulle refuza crearea unei Europe integrate sau a unor State Unite ale Europei, în care părţile constitutive să fie lipsite de independenţă. Ce dorea el era un fel de Confederaţie, o „Europă a statelor", care să se consulte şi să se pună de acord pentru a încerca să urmeze o politică externă comună. Această politică externă ar fi trebuit să se bazeze, în principal, pe cooperarea franco-germană. Împreună cu cancelarul Adenauer, de Gaulle a început negocierea unui tratat de cooperare franco-germană, care avea să fie semnat pe 22 ianuarie 1963 şi care prevedea întîlniri regulate între şefii de stat şi de guvern, între miniştrii de Externe, între miniştrii din diverse alte domenii, îndeosebi Apărare, Învăţămînt şi Tineret, pentru a favoriza dezvoltarea schimburilor economice şi intelectuale.

Politica externă comună a statelor europene, evident inspirată de Franţa, trebuia să vizeze o creştere a independenţei europene faţă de Statele Unite. Amintindu-şi, poate, de proastele relaţii pe care le avusese cu preşedintele Roosevelt şi cu Cordell Hull în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, generalul de Gaulle suspecta Statele Unite de dorinţa de hegemonie. Voia să-i elibereze pe europeni, dar, mai ales, pe francezi, de sub această dominaţie. După întîlnirea de la Rambouillet cu Macmillan, crezuse că şi Anglia era dornică să se elibereze de sub tutela americanilor. Prin urmare, se pare că discuţiile din cadrul conferinţei de la Nassau i-au provocat o deziluzie completă. În punctele esenţiale, Anglia cedase imediat în faţa propunerilor americane. Aceasta constituia dovada că, în loc să contribuie la consolidarea unei Europe care să-şi păstreze distanţa faţă de Statele Unite, Anglia nu dorea să intre în Comunitatea Europeană decît pe post de „cal troian" al americanilor.

Într-o conferinţă de presă din 14 ianuarie 1963, care marchează o cotitură în istoria lumii occidentale, generalul de Gaulle a spulberat „marele ţel" al lui Kennedy. A anunţat întîi că se opunea intrării Marii Britanii în Piaţa Comună, cel puţin în circumstanţele actuale. După cîteva zile, cu prilejul unei reuniuni la Bruxelles, ministrul de Externe al Franţei, Couve de Murville, avea să explice

partenerilor Franţei motivele acestui „veto". Generalul de Gaulle, care nu se consultase cu cei cinci parteneri ai săi, s-a mulţumit să furnizeze, pentru acest refuz, doar explicaţii economice: „Problema care se pune este de a şti dacă, actualmente, Marea Britanie poate să se plaseze, ca şi continentul, în interiorul unui tarif care să fie cu adevărat comun, să renunţe la orice preferinţă faţă de Commonwealth, să înceteze să mai pretindă ca agricultura ei să fie privilegiată şi să considere caduce angajamentele luate de ea împreună cu ţările din zona liberului schimb... Nu se poate spune că această chestiune este în prezent rezolvată. Dar se va rezolva totuşi într-o bună zi? Evident, numai Anglia poate răspunde, la aceasta". În plus, aderarea Marii Britanii şi a altor ţări la Comunitate ar transforma profund structura Pieţei Comune: „Este limpede că o Piaţă Comună făurită din unsprezece, apoi, din treisprezece şi, poate, din optsprezece nu ar mai semăna nicidecum cu Piaţa Comună făurită de cei Şase".

La aceeaşi conferinţă de presă, în afară de respingerea candidaturii britanice, generalul de Gaulle şi-a exprimat opoziţia totală faţă de proiectul lui Kennedy de a unifica într-un fel forţele strategice ale Alianţei sub conducerea americanilor: „Repet, deşi am mai spus-o adesea, că Franţa doreşte să-şi aibă propria apărare naţională. Principiile şi realităţile converg spre ideea că Franţa trebuie să se doteze cu o forţă atomică proprie. Lucrul acesta nu exclude, bineînţeles, ca acţiunea acestei forţe să se combine cu cea a aliaţilor, dar pentru noi, în mod special, integrarea reprezintă ceva inimaginabil... Este perfect explicabil de ce această poziţie franceză le poate părea nesatisfăcătoare anumitor cercuri americane. În politică şi în strategie, ca şi în economie, în mod firesc monopolul i se pare celui care îl deţine cel mai bun sistem posibil. Franţa a luat act de acordul anglo-american din Bahamas. Aşa cum este conceput, desigur, nimeni nu se va mira, că noi nu putem subscrie acestui document".

Consecinţele dublului refuz gaullist aveau să deschidă o criză gravă atît în Piaţa Comună, cît şi în Alianţa Atlantică.

Criza Pieţei Comune

Nefiind consultaţi în prealabil, cei cinci parteneri ai Franţei au reacţionat cu indignare împotriva vetoului generalului de Gaulle. Din punct de vedere comercial, unii dintre ei, îndeosebi Germania şi Olanda, aveau un interes major ca Anglia să intre în Piaţa Comună. Italia şi ţările din Benelux se temeau că, în urma tratatului franco-german din 22 ianuarie 1963, un „directorat franco-german" îşi va exercita hegemonia asupra Europei. Or, dacă era nevoie de o hegemonie, aceste ţări preferau, oricum, hegemonia Statelor Unite care, cel puţin, se baza pe o enormă putere economică şi militară. Opinia publică germană era divizată. Majoritatea din Bundestag nu a ratificat tratatul franco-german în mai 1963, decît însoţindu-l de un preambul care diminua considerabil importanţa acestuia. Germania va aplica tratatul, dar nu va renunţa la politica sa tradiţională: „Integrarea forţelor armate ale statelor membre ale Organizaţiei Atlantice, unificarea Europei potrivit căii trasate prin crearea

Comunităţilor Europene, primind în familia comună pe Marea Britanie şi pe celelalte state care doreau să adere". Cei cinci parteneri ai Franţei au început prin a amîna semnarea convenţiei, care reînnoia asocierea ţărilor africane şi malgaşe, foste colonii franceze, cu Piaţa Comună.

Criza Pieţei Comune nu este legată totuşi direct de excluderea Marii Britanii. Într-adevăr, alegerile britanice din iulie 1964 i-au adus la putere pe laburişti, cu Harold Wilson ca prim-ministru. Partidul Laburist era considerat mai ostil unificării europene decît Partidul Conservator. În primul guvern Wilson, proeuropenii nu au obţinut prea multe locuri. Dar, începînd din 1965, s-a constatat o evoluţie în gîndirea lui Wilson, în sensul convertirii la ideea europeană. La alegerile din 1966, laburiştii au repurtat un mare succes. De la cinci locuri, majoritatea lor a trecut la aproape 100, iar în august 1966, George Brown, considerat drept liderul proeuropenilor din Partidul Laburist, a fost numit ministru al Afacerilor Externe.

Ultimatumurile franceze

Între 1963 şi 1966, criza Pieţei Comune s-a referit la revendicările franceze în domeniul agricol. Tratatul de la Roma din 1957 prevăzuse un plan de uniune vamală referitoare la produsele industriale, dar fusese prea puţin explicit în ceea ce priveşte agricultura. Franţa reprezenta principala putere agricolă din Piaţa Comună, iar populaţia ei agricolă atingea procentul de 17% din total. Agricultura franceză era în plină modernizare şi producţia creştea. În opinia guvernului francez era aşadar esenţial ca Piaţa Comună să poată contribui la rezolvarea problemei exportului surplusurilor agricole. Or, deşi preţurile produselor agricole erau mai scăzute în Franţa, în Olanda şi, mai ales, în Italia, în comparaţie cu Germania, totuşi rămîneau mai mari decît preţurile mondiale; ideea de a face din Piaţa Comună o zonă privilegiată pentru produsele franceze corespundea evident interesului naţional al Franţei. În timp ce pînă atunci, negocierile dintre partenerii din Piaţa Comună se desfăşuraseră într-o atmosferă de cooperare, de acum înainte, dezbaterile vor fi dominate de ideea interesului naţional. În cursul unor negocieri, de altfel, extrem de tehnice şi complicate, Franţa a utilizat sistemul ultimatumurilor care, în general, au dus *in extremis* la nişte compromisuri în urma unor discuţii epuizante, cărora li s-a dat numele ciudat de „maratoane agricole".

Primul „maraton" de acest fel s-a lansat în ianuarie 1962. S-a decis trecerea la a doua etapă a tratatului (reducerea barierelor vamale la produsele industriale) după semnarea unor acorduri agricole, prin care se înfiinţau anumite organizaţii europene pentru piaţa anumitor produse: cereale, produse prelucrate, fructe şi legume, vinuri, şi se definea un procedeu de reglementare financiară, conform căruia ţările care importau din exterior (adică din zonele aflate în afara Pieţei Comune) o parte din hrana lor trebuia să subvenţioneze exporturile agricole ale partenerilor lor. În felul acesta, se instituia principiul unei responsabilităţi financiare comune. Un al doilea ultimatum francez s-a soldat cu al doilea

„maraton agricol", care s-a terminat pe 23 decembrie 1963. S-au înfiinţat noi pieţe agricole europene pentru produsele lactate, carnea de vită şi orez. Un al treilea ultimatum francez a dus, pe 15 decembrie 1964, la încheierea celui de-al treilea „maraton agricol": realizarea Pieţei Comune agricole va fi accelerată pentru cereale şi produse prelucrate, iar libera circulaţie a acestor produse se va realiza pe 1 iulie 1967, graţie adoptării preţului unic. Comisia trebuia să prezinte, înainte de 1 aprilie 1965, nişte propuneri privind finanţarea pieţei unice, odată cu intrarea în vigoare a preţurilor comune la diversele produse agricole.

Comisia Europeană de la Bruxelles şi-a făcut cunoscute proiectele pe 31 martie 1965. Aceasta a propus Consiliului Miniştrilor, ca Piaţa Comună să fie funcţională începînd cu 1 iulie 1967. În intervalul de doi ani dinaintea acestei date, politica agricolă comună urma să fie finanţată prin contribuţii forfetare ale statelor membre. Începînd cu 1 iulie 1967, Comunitatea Economică Europeană trebuia să primească resurse proprii: drepturile vamale provenite din tariful comun şi prelevările agricole. Comunitatea Economică Europeană urma să fie controlată de către Adunarea Parlamentară Europeană, ale cărei puteri sporeau astfel. Comisia de la Bruxelles dorea, totodată, să dispună de resurse financiare considerabile, care i-ar fi dat adevărate puteri supranaţionale. Consiliul de Miniştri al Comunităţii s-a întrunit pe 15 iunie 1965, dar imediat Franţa s-a opus proiectului Comisiei, propunînd dimpotrivă o finanţare prin contribuţii naţionale, calculate în funcţie de importurile agricole ale statelor membre. Pe 1 iulie 1965, Franţa a declanşat cea mai gravă criză cunoscută pînă atunci de Piaţa Comună, anunţînd că nu va mai participa la reuniunile de la Bruxelles. Franţa părăsea, aşadar, momentan Piaţa Comună. Pe 9 septembrie 1965, generalul de Gaulle a pus condiţiile pentru reintrarea Franţei în Comunitate. El a pretins o reducere a rolului Comisiei, pe care o considera alcătuită din „tehnocraţi internaţionali" care lucrau spre folosul miniştrilor naţionali. Pe de altă parte, Franţa respingea regulile Pieţei Comune, care prevedeau ca la capătul unui anumit termen voturile în unanimitate să fie înlocuite prin voturi în majoritate. Majoritatea implică, într-adevăr, o putere supranaţională, în timp ce unanimitatea o exclude. Oare Piaţa Comună urma să dispară? Cei cinci parteneri ai Franţei au acceptat un compromis, pentru a readuce această ţară în Comunitate. După realegerea generalului de Gaulle la preşedinţia Republicii Franceze, în decembrie 1965, guvernul francez şi-a atenuat intransigenţa şi a acceptat să participe în ianuarie 1966 la reuniunea Consiliului de Miniştri al Pieţei Comune. La această reuniune, puterile Comisiei au fost reduse în fapt. Cei cinci parteneri ai Franţei au rămas fideli principiului majorităţii pentru anumite decizii, dar, întrucît Franţa se opunea, era evident că pe viitor unanimitatea rămînea indispensabilă. Ministrul Afacerilor Externe al Olandei, Luns, a găsit o soluţie subtilă: „Cînd, în cazul unei decizii susceptibile de a fi luată cu majoritate de voturi, la propunerea Comisiei, vor fi în joc interese foarte importante ale unuia sau ale mai multor parteneri, membrii Consiliului se vor strădui ca, într-un termen rezonabil, să ajungă la soluţii care vor putea fi

adoptate de către toţi membrii Consiliului, respectîndu-se interesele lor şi cele ale Comunităţii". Altfel spus, nu se va lua nici o hotărîre cu majoritate de voturi, fără a exista certitudinea că acea hotărîre va putea fi adoptată pînă la urmă în unanimitate!

Spre o relansare europeană

Odată cu revenirea Franţei în Comunitate, în 1966, atmosfera a rămas încordată, dar s-au putut constata totuşi şi cîteva progrese. Pe 8 aprilie 1965, se semnase la Bruxelles un tratat care prevedea fuziunea celor trei Comunităţi existente: Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului, Euratom şi Piaţa Comună. La 1 iulie 1968, a intrat în vigoare abrogarea tuturor drepturilor vamale în interiorul celor Şase şi un tarif extern, care reprezenta media tarifelor externe ale fiecăruia dintre ei, diminuat cu 8% în 1962, ca urmare a unor negocieri cu SUA, şi cu 16% în 1967, ca urmare a unor tratative, numite *Kennedy Round*, tot cu SUA (consecinţă a *Trade Expansion Act* din octombrie 1962, menţionat mai sus). De fapt, Piaţa Comună, care devenea astfel o zonă a liberului schimb intern, era departe, în acel moment, de a-şi realiza scopul pe plan economic, din moment ce, sub numeroase aspecte, cooperarea economică funcţiona prost. Chiar dacă tarifele vamale erau abolite, existau numeroase posibilităţi nevamale de a bloca schimburile în interiorul Pieţei: reglementări sanitare, reglementări de securitate şi norme de fabricaţie etc. Pe de altă parte, fiscalitatea diferea de la ţară la ţară, în ciuda adoptării de către cei Şase a sistemului francez „taxa pe valoarea adăugată" (TVA). În realitate, valorile de TVA adoptate erau diferite în funcţie de o ţară sau alta. Dar, mai ales, nu s-a putut găsi o soluţie adevărată la problema agricolă. S-a optat doar pentru nişte prelevări proporţionale cu importurile provenite din exterior, dar ţările mari importatoare, ca Germania, bunăoară, erau nemulţumite de faptul că trebuia să suporte principala povară a cheltuielilor, iar preţurile agricole din Piaţa Comună nu erau competitive.

Dar era posibil să devină competitive? Da, pe plan teoretic. Vicepreşedintele olandez al Comisiei celor Şase, Mansholt, a propus un plan: „Memorandumul privind reforma agriculturii în Comunitatea Economică Europeană" (18 decembrie 1968). În viziunea lui, structura agriculturii din Piaţa Comună trebuie profund reformată: „Suprafaţa medie de exploatare agricolă în Piaţa Comună este de numai circa 10 hectare". Optim ar fi fost 80 pînă la 120 hectare pentru cereale, 40–60 vaci de lapte etc. Astfel, s-ar putea obţine o diminuare considerabilă a numărului de agricultori; aceştia se cifrau la 15 milioane, la sfîrşitul anilor cincizeci, şi la 10 milioane, în 1969. Pînă în 1980, cifra trebuia redusă la 5 milioane. Acest lucru presupunea un vast exod rural şi, drept urmare, o problemă economică şi politică. Trebuia găsite locuri pentru agricultorii astfel împinşi spre industrie şi sectoarele terţiare. Procesul trebuia să se deruleze fără a crea o nemulţumire inadmisibilă. Pînă la demisia generalului de Gaulle, pe 28 aprilie 1969, Comunitatea Economică Europeană nu a înregistrat noi progrese. Începînd din 1967, s-a pus din nou problema intrării Angliei în Piaţa

Comună. Răspunsul lui de Gaulle a rămas asemănător celui din 1963, adică o opoziţie inexorabilă faţă de candidatura britanică, preconizată totuşi de către ceilalţi cinci parteneri ai Franţei.

Criza Organizaţiei Atlantice

Franţa respinsese cu fermitate proiectul referitor la o forţă nucleară multilaterală (MLF) propusă de americani. După asasinarea preşedintelui Kennedy, pe 22 noiembrie 1963, la Dallas, în Texas, vicepreşedintele Lyndon Johnson i-a urmat la preşedinţia Statelor Unite. În 1964, acesta a fost reales. Spre deosebire de Kennedy, pe Johnson îl interesau mult mai puţin treburile europene, preocuparea lui esenţială îndreptîndu-se spre războiul din Vietnam, despre care vom vorbi mai jos. De aceea, guvernul francez, la îndemnul generalului de Gaulle, va adopta o serie de iniţiative vizibil inspirate din dorinţa păstrării independenţei faţă de Statele Unite. Aceste iniţiative aveau să creeze o vie nemulţumire, nu numai în Statele Unite, ci şi în rîndul partenerilor Franţei, dar mai ales în Germania. Aceasta ştia că apărarea ei, dar mai ales cea a Berlinului de Vest, depindea în mod esenţial de prezenţa trupelor americane pe teritoriul ei. Cancelarul Adenauer, care aplicase energic o politică de apropiere de Franţa şi care era un european convins, a fost acuzat de către numeroşi adversari de faptul că nu ţinea seama suficient de aceste date. Adenauer a trebuit să promită că va demisiona şi, în octombrie 1963, ministrul german al Economiei, Ludwig Erhard, a devenit cancelarul Germaniei. Noul ministru al Afacerilor Externe, Schröder, a practicat o politică proamericană şi nu a manifestat nici un fel de simpatie la adresa Franţei. Tratatul franco-german din ianuarie 1963 a fost practic anulată.

Între 1963 şi 1966, politica antiamericană a Franţei s-a manifestat printr-o serie de gesturi de o importanţă relativ minoră. În ianuarie 1964, Franţa a recunoscut China comunistă şi a trebuit, astfel, să rupă relaţiile cu Republica Chineză din Taiwan, care era susţinută de SUA. În martie 1964, generalul de Gaulle s-a deplasat în Mexic, unde s-a bucurat de o primire entuziastă, dar această vizită li s-a părut americanilor o incursiune nedorită în emisfera occidentală unde, de la doctrina Monroe din 1823, ei îşi rezervau dreptul la cea mai mare influenţă. În aprilie 1964, la o reuniune a Consiliului SEATO, Franţa a preconizat neutralizarea Vietnamului de Sud, ceea ce era contrar politicii americane. Pe urmă, Franţa s-a retras din Consiliul Tratatului Asiei de Sud-Est. Tot în 1964, generalul de Gaulle, amintindu-şi că nu fusese chemat să participe la deciziile privind debarcarea din Normandia, din 6 iunie 1944, a refuzat să asiste la aniversarea acestui mare eveniment militar, care fusese totuşi preludiul eliberării Franţei de către trupele aliate. Cît priveşte forţa multilaterală, generalul de Gaulle a continuat să o respingă. E adevărat că ideea nu suscita entuziasm nici din partea Italiei, a Angliei şi nici măcar din partea Germaniei, aşa că Statele Unite s-au văzut nevoite să renunţe la ea definitiv, în 1965. Pe de altă parte, generalul de Gaulle a schiţat încă din aceşti ani o apropiere de Europa de

Est, evocînd pentru un viitor nedeterminat posibilitatea creării unei Europe „de la Atlantic la Urali". Desigur, nu avea nici un fel de simpatie faţă de regimul sovietic şi numea URSS „ultima şi cea mai mare putere colonială din aceste timpuri". Totuşi, manifestînd o tendinţă spre un neutralism relativ, de Gaulle a declarat în conferinţa de presă din 23 iulie 1964: „Împărţirea universului între două tabere conduse, respectiv, de Washington şi de Moscova, corespunde din ce în ce mai puţin situaţiei reale... Noi, francezii, considerăm că Europa trebuie să devină europeană".

Franţa părăseşte organizaţiile militare ale NATO

După realegerea relativ dificilă a generalului de Gaulle, în decembrie 1965, lumea a crezut că acesta va adopta o atitudine mai conciliantă. Or, lucrurile s-au desfăşurat exact invers. Pe 7 martie 1966, ministrul francez al Afacerilor Externe, Couve de Murville, i-a remis ambasadorului american, Charles Bohien, un mesaj personal al generalului de Gaulle adresat preşedintelui Johnson. În acest mesaj, de Gaulle anunţa că Franţa, deşi rămînea fidelă Alianţei Atlantice, hotăra să-şi retragă trupele din forţele militare integrate în cadrul Organizaţiei care se suprapunea Alianţei, NATO: „Franţa îşi propune să redobîndească pe teritoriul ei exerciţiul deplin al suveranităţii sale prejudiciate actualmente de prezenţa permanentă a unor elemente militare aliate sau de utilizarea spaţiului ei aerian, să nu mai participe la comandamentul integrat şi să nu mai pună la dispoziţia Organizaţiei Atlantice nici un fel de forţă armată". Franţa rămînea, aşadar, aliata Statelor Unite şi a celorlalţi membri ai Pactului Atlantic, dar refuza integrarea în plină pace, care se instituise la sfîrşitul anului 1950 pentru armatele statelor continentale ale Alianţei, precum şi pentru forţele britanice şi americane staţionate în Germania. Pe 10 martie, un memorandum francez, care enunţa acelaşi principiu, a fost remis celorlalţi paisprezece membri ai Alianţei Atlantice.

Decizia Franţei ridica o serie de probleme grave. În primul rînd, implica evacuarea bazelor americane şi canadiene stabilite în Franţa. De asemenea, indica, se pare, că avioanele NATO nu vor mai putea survola teritoriul francez. Se produsese, de altfel, un incident, cînd nişte avioane americane survolaseră fabrica de uraniu îmbogăţit de la Pierrelatte. Or, cum Elveţia şi Austria erau ţări neutre, dacă nu se mai putea zbura deasupra Franţei însemna că partea de nord şi partea de sud a Europei atlantice ar fi rămas despărţite una de cealaltă. Apoi, în Germania, existau circa şaizeci de mii de soldaţi francezi, care pănă atunci făceau parte din trupele integrate ale SHAPE. Germania dorea foarte tare menţinerea acestor trupe pe teritoriul ei, drept un sprijin adus trupelor americane şi britanice, dar se punea întrebarea dacă avea dreptul, din punct de vedere juridic, să accepte menţinerea lor în afara NATO? Franţa constituia o importantă cale de comunicare pentru aprovizionarea bazelor americane din Germania, cu oleoducte, stocuri de utilaje, linii de transport etc. Toate aceste instalaţii trebuia evacuate. În fine, din punct de vedere

psihologic, se părea că era vorba, într-adevăr, despre un fenomen de slăbire a Alianţei. Unii au crezut că în aprilie 1969, cu prilejul celei de-a douăzecea aniversări a Pactului Atlantic, Franţa va profita de termenii tratatului pentru a-l denunţa. Lumea se întreba dacă nu cumva Franţa evolua spre neutralism sau chiar spre o răsturnare a alianţelor, care să o apropie de URSS. Cei paisprezece aliaţi ai Franţei au adoptat totuşi atitudini diferite. Trei dintre ei – Norvegia, Danemarca şi Portugalia – s-au declarat ostili unor recriminări violente. Pe 23 martie, preşedintele Johnson i-a răspuns pe larg generalului de Gaulle, încercînd să-i respingă argumentele. Concepţia „potrivit căreia prezenţa forţelor militare aliate pe pămîntul francez ar aduce atingere suveranităţii franceze mă lasă perplex; forţele acestea se află acolo la invitaţia Franţei, conform unui plan comun, pentru a ajuta la garantarea securităţii Franţei şi a aliaţilor ei". Britanicii au cerut guvernului francez să înceapă tratativele privind reorganizarea NATO; aceasta avea acelaşi mod de organizare ca în 1950, ceea ce, evident, după cincisprezece ani, nu mai putea corespunde situaţiei prezente. Germanii, la rîndul lor, au preconizat menţinerea cadrului NATO şi a sistemului de integrare, dar au acceptat o negociere privind problema staţionării trupelor franceze în Germania. Pe 1 iulie 1966, acestea au încetat să mai fie subordonate NATO, la fel ca şi celelalte forţe aeriene şi terestre franceze. Personalul francez care lucra la comandamentul aliat integrat urma să fie retras, în locul lui stabilindu-se doar nişte simple misiuni de legătură. Comandamentul Suprem din Europa, SHAPE, comandamentul pentru Europa Centrală şi Colegiul de Apărare al NATO trebuia transferate în afara teritoriului francez, la data de 1 aprilie 1967. SHAPE urma să fie transferat la Bruxelles, iar Colegiul de Apărare al NATO la Roma. În fine, toate bazele şi instalaţiile militare americane şi canadiene trebuia să părăsească teritoriul francez pînă la 1 aprilie 1967, existînd posibilitatea acordării unor termene suplimentare. Tonul moderat al comunicatelor oficiale nu putea să mascheze violenta reacţie a opiniei publice din SUA şi din celelalte ţări aliate. Din nou, generalul de Gaulle acţiona unilateral; din nou, succesul diplomatic pe care îl repurta avea un caracter negativ. Politica lui părea să slăbească grav capacitatea de rezistenţă a NATO, cel puţin pe plan psihologic. Pe 3 mai 1966, guvernul francez a declarat că autorizaţiile de survol al teritoriului francez de către aparatele de zbor aliate, care se acordau, pînă atunci, pe timp de un an, se vor acorda de atunci înainte doar pentru o lună, putînd fi retrase cu un preaviz de 30 de zile. În semn de protest, guvernul american a interzis exportul în Franţa de calculatoare electronice uriaşe (*Control Data*) utile pentru pregătirea bombei H franceze. Americanii s-au văzut nevoiţi să accepte deciziile franceze; pe temeiul unor clauze financiare, evacuarea teritoriului francez de către trupele aliate s-a încheiat la data prevăzută – aprilie 1967, americanii practicînd o politică total diferită de cea a sovieticilor faţă de aliaţii lor, aşa cum vom vedea în legătură cu evenimentele din Cehoslovacia. Înlăturarea cancelarului Erhard în Germania, ca urmare a demisiei celor patru miniştri liberali, şi înlocuirea sa cu creştin-democratul

Kurt Kissinger, în noiembrie 1966, au contribuit la atenuarea dezacordurilor dintre Franţa şi Germania. Ministerul Afacerilor Externe a trecut de la Schröder, relativ antifrancez, care a devenit ministrul Apărării, la socialistul Willy Brandt, fost primar al Berlinului, iar pe 21 decembrie 1966 s-a semnat acordul privind staţionarea şi statutul forţelor franceze în Germania. Vizita lui Kissinger şi a lui Brandt la Paris, în ianuarie 1967, a confirmat această ameliorare.

Tensiunea franco-americană

În iunie şi iulie 1966, relaţiile dintre Franţa şi SUA s-au deteriorat şi mai mult, ca urmare a două călătorii întreprinse de generalul de Gaulle: prima a avut loc în URSS, de la 20 iunie la 1 iulie; rămînînd ferm, mai ales, în privinţa nerecunoaşterii RDG, generalul de Gaulle estima totuşi că era posibilă o apropiere de ţările din Est. Vizita la Moscova a fost deosebit de prietenoasă, iar comunicatul final a anunţat crearea unei comisii mixte franco-sovietice pentru cooperarea economică şi ştiinţifică, dar, mai ales, pentru lansarea unui satelit francez de către Uniunea Sovietică. Mulţi americani au crezut că era vorba despre un preambul al răsturnării alianţelor. O a doua călătorie, de la 25 august la 12 septembrie, l-a adus pe de Gaulle la Djibouti, în Etiopia şi în Cambodgia. În Cambodgia, pe stadionul din Pnom Penh, la 1 septembrie 1966, a făcut o declaraţie referitoare la războiul din Vietnam, pe care numeroşi americani au considerat-o jignitoare: neglijînd faptul că trupele nord-vietnameze se infiltrau pe teritoriul sud-vietnamez, de Gaulle a lăsat impresia de a atribui întreaga responsabilitate a războiului unei intervenţii americane şi a preconizat neutralizarea Vietnamului de Sud, după modelul neutralităţii cambodgiene. „În timp ce ţara voastră", le-a spus el cambodgienilor, „reuşea să-şi salveze trupul şi sufletul, fiindcă rămînea stăpînă la ea acasă, autoritatea politică şi militară a Statelor Unite s-a instalat şi în Vietnam, iar războiul s-a reaprins imediat... Poziţia Franţei este clară, prin condamnarea evenimentelor actuale". Pe scurt, se părea că de Gaulle dădea toată vina pe americani pentru războiul crud care pustia Vietnamul.

În 1967, tensiunea s-a accentuat. În timpul Războiului de Şase Zile dintre Israel şi ţările arabe (iunie 1967), generalul de Gaulle s-a plasat deliberat de partea arabilor, iar americanii l-au acuzat că, în felul acesta, era şi de partea sovieticilor. În cele două mari conflicte care zdruncinau lumea, Vietnam şi Orientul Mijlociu, poziţia Franţei se îndepărta de cea americană. Criza s-a adîncit şi mai mult la sfîrşitul lunii iulie 1967. Generalul de Gaulle a întreprins o vizită în Canada. Printr-un acord încheiat cu dificultate cu guvernul federal canadian, obţinuse autorizaţia de a se opri întîi la Québec şi la Montreal, unde se vorbeşte limba franceză. Întîmpinat de o mulţime delirantă, generalul de Gaulle a depăşit cu mult simpla elogiere a legăturilor culturale dintre Franţa şi fosta ei colonie canadiană, pe care o pierduse în 1763. Pe 24 iulie, la Montreal, într-o alocuţiune improvizată la cererea mulţimii, a dat cuvintelor sale un caracter net politic:

„În seara asta, aici şi pe tot parcursul drumului, trăiesc atmosfera de la Eliberare... Întreaga Franţă ştie, vede şi aude ceea ce se petrece aici. Trăiască Montreal, trăiască Québec, trăiască Québecul liber, Canada franceză, trăiască Franţa". Expresiile „Trăiască Québecul liber", „francezii din Canada", în loc de „canadienii francofoni", coincideau cu propaganda minorităţii care cereau independenţa pentru Québec. Guvernul federal canadian, condus de liberalul Lester Pearson, a văzut în această atitudine o intervenţie în treburile interne ale Canadei: a lua apărarea partizanilor independenţei unei provincii dintr-un stat federal reprezenta într-adevăr un gest prea puţin compatibil cu suveranitatea unei ţări străine. Pe 25 iulie, guvernul federal a publicat un comunicat, în care a calificat drept „inacceptabile" declaraţiile generalului de Gaulle. Reacţia acestuia a fost promptă: în noaptea de 25 spre 26 iulie, în loc să se ducă la Ottawa, s-a decis să plece din Montreal şi să se întoarcă direct în Franţa. Acest discurs a stîrnit o vie nemulţumire, nu numai printre cei mai mulţi canadieni anglofoni, ci şi în rîndul britanicilor, din moment ce Canada era un dominion, dar şi în rîndul americanilor, care sînt vecini cu canadienii şi nu ar accepta niciodată ca această ţară să se dezmembreze. Dimpotrivă, declaraţia generalului de Gaulle a fost foarte bine primită de către populaţia francofonă din Québec, întrucît sprijinea revendicările acesteia pentru o egalitate sporită cu anglofonii. Generalul de Gaulle şi-a menţinut poziţia şi, în conferinţa sa de presă din 27 noiembrie, a elogiat voinţa „francezilor" din Québec „de a-şi asuma răspunderea propriilor treburi", şi a vorbit despre o „solidaritate a comunităţii franceze de o parte şi de cealaltă a Atlanticului".

În fine, la sfîrşitul anului 1967, generalul Ailleret, şeful statului-major al armatelor franceze, a publicat în revista *Défense nationale* un articol intitulat: „Apărare dirijată şi apărare în toate azimuturile". Generalul Ailleret declara că Franţa trebuia să-şi folosească armamentul atomic contra oricărui adversar. Lucrul acesta părea să indice că adversarul potenţial nu mai era doar Uniunea Sovietică, ci ar putea fi, eventual, chiar şi Statele Unite. Pe de altă parte, generalul Ailleret subordona bombei atomice utilizarea tuturor armelor, ceea intra în contradicţie cu strategia ripostei treptate preconizate de americani.

Atacul contra dolarului

Ceea ce i-a iritat cel mai mult pe americani a fost, probabil, ofensiva pe care generalul de Gaulle a lansat-o, începînd din 1965, contra sistemului monetar mondial: cel al *gold exchange standard* (etalonul de schimb aur). Într-adevăr, comerţul internaţional se baza pe utilizarea, ca monedă de schimb, fie a aurului, fie a două monede a căror valoare în raport cu aurul era considerată stabilă: dolarul şi, în al doilea rînd, lira sterlină. Or, dacă economia americană în anii şaizeci cunoştea o prosperitate şi o expansiune nemaiîntîlnite, enormele cheltuieli pe care americanii trebuia să le efectueze în străinătate pentru ajutorarea ţărilor subdezvoltate, întreţinerea trupelor lor de ocupaţie, războiul din Vietnam etc., combinate cu exportul de capitaluri ale întreprinderilor americane în

străinătate, se soldaseră, din 1958, cu o pierdere constantă de aur; în timp ce, în 1957, existau 28 de miliarde de dolari aur în rezervele americane, acest stoc scăzuse la 14 miliarde, în 1968. Dacă faţă de dolar s-ar fi manifestat brusc o pierdere de încredere generalizată, rezervele americanilor ar fi fost insuficiente pentru a-i rambursa în aur pe deţinătorii de dolari. Pe de altă parte, pentru a asigura expansiunea economică după o perioadă de uşoară recesiune, preşedintele Kennedy decisese să prezinte în Congres nişte bugete deficitare, care erau acoperite prin emisiunea de dolari. Întrucît acest lucru coincidea cu o perioadă de vaste investiţii în străinătate, se putea crede că aceste investiţii erau finanţate într-un fel prin deficitul american. Sumele pe care băncile sau marile societăţi nu le plăteau sub formă de impozite erau disponibile pentru investiţii în Europa. Generalul de Gaulle a atacat acest sistem în conferinţa sa de presă din 4 februarie 1965. „Condiţiile care au generat cîndva acel *gold exchange standard* s-au modificat... Monedele din Europa occidentală s-au redresat astăzi, astfel încît totalul rezervelor de aur ale celor Şase echivalează acum cu cel al americanilor... Altfel spus, convenţia prin care se atribuie dolarului o valoare transcendentă ca monedă internaţională nu mai are drept suport baza ei iniţială, adică deţinerea de către America a celei mai mari părţi din aurul lumii. Dar, dincolo de aceasta, faptul că numeroase ţări acceptă, din principiu, dolari în aceeaşi măsură ca şi aurul pentru a compensa, la nevoie, deficitele pe care le prezintă, în folosul lor, balanţa americană de plăţi, determină Statele Unite să se îndatoreze în mod gratuit faţă de străinătate. Într-adevăr, datoriile Statelor Unite faţă de străinătate sînt plătite, cel puţin parţial, cu dolari, pe care americanii îi pot emite după bunul lor plac, în loc să le achite în totalitate în aur, a cărui valoare este reală"... „Această facilitate unilaterală conferită Americii contribuie la estomparea ideii că dolarul constituie un semn imparţial şi internaţional al schimburilor, nefiind, de fapt, decît un mijloc de credit specific unui stat".

Aceste declaraţii au avut un răsunet enorm, cu atît mai mult cu cît Franţa s-a grăbit să transfere în aur toţi dolarii pe care îi deţinea în rezervele ei. Preţul aurului a crescut în raport cu dolarul. Era oficial de 35 de dolari uncia şi s-a majorat pînă la 40 de dolari. Guvernul american a trebuit să reacţioneze, frînînd cît mai mult cu putinţă această devalorizare efectivă a dolarului şi încercînd să acţioneze asupra deficitelor balanţei sale de plăţi şi asupra ieşirilor sale în aur. De aici a rezultat o jenă financiară de care responsabil, în cea mai mare parte, era chiar sistemul monetar mondial, dar pe care generalul de Gaulle nu făcuse decît să o agraveze şi mai mult.

În realitate, această luptă a francului contra dolarului era net în dezavantajul francului. A fost suficientă criza internă franceză din mai-iunie 1968 pentru a distruge total încrederea în franc. De partea americană, după o oarecare satisfacţie superficială provocată de zădărnicirea eforturilor lui de Gaulle, presa a început să se teamă că Franţa ar putea bascula în cealaltă tabără, din cauza unei revoluţii neprevăzute. Fuga de franc a determinat cîteva crize care au coborît brutal valoarea reală a acestei monede: una în iulie 1968, cealaltă în noiembrie.

Pe 23 noiembrie 1968, s-a crezut că francul va fi devalorizat. Generalul de Gaulle, care declarase, în urmă cu cincisprezece zile, că o astfel de devalorizare „ar fi absurdă", a decis pe 24 noiembrie, spre surprindererea generală şi spre marea satisfacţie a Statelor Unite, că francul nu se va mişca. Guvernul american s-a bucurat de această măsură şi de deciziile de austeritate luate de către guvernul francez. Franţa a primit un ajutor din partea aliaţilor, ceea ce nu a împiedicat însă ca devalorizarea să devină indispensabilă în luna august 1969. Pe plan politic, se poate spune că relaţiile franco-americane au fost profund tulburate de acest atac zadarnic şi iluzoriu al francului contra dolarului şi că apropierea franco-americană s-a schiţat nu după retragerea generalului de Gaulle, ci înainte, cînd în noiembrie 1968, acesta a înţeles că avea nevoie de sprijinul american pentru a susţine francul francez. Ceea ce nu înseamnă însă, aşa cum vom vedea, că preşedintele francez nu gîndise corect, atunci cînd prevăzuse o criză a dolarului.

După retragerea generalului de Gaulle

Întrucît la referendumul din 27 aprilie 1969, majoritatea a votat „nu", generalul de Gaulle şi-a dat imediat demisia. Succesorul lui la preşedinţia Republicii, Georges Pompidou, a anunţat că va practica o politică de continuitate şi de deschidere. Lucrul acesta însemna oare o schimbare importantă pe planul politicii internaţionale? Împiedicat de rezistenţa gaulliştilor tradiţionali, noul preşedinte francez a trebuit să se rezume la cîteva modificări imperceptibile. Trebuie remarcat totuşi că tonul relaţiilor franco-americane s-a schimbat apreciabil în sensul cordialităţii; venirea la putere a republicanului Nixon, în ianuarie 1969, în SUA, fusese deja salutată cu satisfacţie de către de Gaulle. Dar iniţiativa esenţială a fost mai ales convocarea cerută de Franţa a conferinţei la vîrf, care trebuia să se reunească la Haga, la începutul lunii decembrie 1969, pentru a se încerca relansarea problemelor europene. Două chestiuni erau la ordinea zilei: primirea Angliei în Piaţa Comună şi instituirea definitivă, de la 1 ianuarie 1970, a Pieţei Comune agricole. Alegerile din octombrie 1969 au adus la putere în Germania o coaliţie a social-democraţilor şi liberalilor. Pentru prima oară după douăzeci de ani, partidul creştin-democrat era îndepărtat de la putere. Noul cancelar, Willy Brandt, şi preşedintele Pompidou au ajuns la un compromis, care constituia o deschidere spre dezvoltarea unificării Europei. Pe de o parte, preşedintele Pompidou a renunţat la vetoul absolut al generalului de Gaulle privind intrarea Angliei în Piaţa Comună, cu condiţia ca Piaţa Comună agricolă să fie realizată la 1 ianuarie 1970. În primăvara următoare, au început tratative cu Anglia. Pe de altă parte, Willy Brandt a acceptat să menţină anumite sacrificii ale Germaniei în finanţarea excedentelor agricole ale Pieţei Comune. După o lungă perioadă de crize, care a coincis cu dorinţa de independenţă naţională a generalului de Gaulle, Piaţa Comună şi, în consecinţă, unificarea Europei intrau timid într-o nouă fază de progres.

II. Slăbirea lagărului sovietic

Exact în anii în care inițiativele gaulliste și îndepărtarea pericolului războiului păreau să diminueze coeziunea Alianței Atlantice, „lagărul socialist" a cunoscut și el cutremurări grave.

Îndepărtarea lui Hruşciov

Politica externă a lui Hruşciov dusese la crize, iar succesele acestei politici nu erau mereu evidente. Pe de altă parte, greutățile agricole ale URSS nu fuseseră rezolvate. Hruşciov, care era deopotrivă membru al Prezidiului Comitetului Central al PCUS, prim-secretar al acestui Comitet Central și președinte al Consiliului de Miniștri, deținea conducerea partidului și a guvernului. Cei trei principali adjuncți ai săi erau: Anastasie Mikoian, Alexei Kosîghin și Ustinov. Prezidiul partidului ar fi vrut ca Hruşciov să-și dea demisia, dar să rămînă în continuare în fruntea guvernului. După ce a lăsat să se înțeleagă că se va retrage, Hruşciov a decis să rămînă. Acest lucru explică, de fapt, revoluția de palat căreia i-a căzut victimă la 15 octombrie 1964. I se reproșau, se pare, nepăsarea în materie de doctrină, interesul exclusiv pe care îl acorda industriei bunurilor de consum în detrimentul industriei grele și, mai ales, „aventurismul" său. Îndepărtarea lui a permis revenirea la o adevărată conducere colectivă. Inițial, s-au detașat cinci persoane: Brejnev, devenit prim-secretar al partidului, Mikoian și Kosîghin, despre care am amintit deja, Suslov și Podgornîi. Kosîghin a devenit șeful guvernului; Brejnev era conducătorul partidului; Podgornîi și-a asumat rolul de șef al statului (președinte al Sovietului Suprem, din decembrie 1965). Mikoian, în schimb, nu a întîrziat să se retragă. La al XXIII-lea Congres al PCUS (aprilie 1966), impresia a fost că adevărata conducere a treburilor țării le aparținea doar lui Brejnev și lui Kosîghin. Acești doi oameni păreau să reprezinte două tendințe diferite. Tendința lui Kosîghin era favorabilă unei accentuări a destinderii. Brejnev era susținut de militari. Kosîghin părea mai favorabil destalinizării decît Brejnev. În domeniul relațiilor internaționale, pe plan psihologic, este cert că tendința Brejnev, soldată bunăoară cu procesul și arestarea unor scriitori și a unor intelectuali, a jucat un rol considerabil, întrucît asemenea procese au întreținut în lumea întreagă, în ciuda relativei destinderi internaționale, opinia că Uniunea Sovietică rămînea un regim totalitar, unde locuitorii erau privați de libertățile cetățenești elementare. În final, întîietatea lui Brejnev asupra lui Kosîghin s-a confirmat, începînd din 1970. Refuzul de a liberaliza viața sovieticilor, care caracteriza politica internă a URSS, s-a reflectat în relațiile sale cu democrațiile populare din Europa de Est.

Dificultățile cu România

Primele semne ale acestor dificultăți apar la reuniunea din august 1961 a Consiliului de Asistență Economică Reciprocă (CAER), cunoscut în Occident sub numele de Comecon. Hruşciov, preocupat de competiția economică cu țările capitaliste, ajunsese la ideea unei specializări a sarcinilor între diversele țări

socialiste; dar o astfel de specializare era contrară însăşi ideii de independenţă naţională. În plus, ea ar fi întărit puterile celui mai mare dintre parteneri, URSS, şi, prin urmare, nu ar fi corespuns neapărat intereselor diverşilor membri ai organizaţiei. Pe plan industrial, România era una dintre cele mai puţin dezvoltate ţări din Est. Producţia ei industrială pe cap de locuitor, în 1962, nu atingea o treime din producţia industrială pe cap de locuitor a RDG. Venitul său naţional pe cap de locuitor reprezenta numai 45% din venitul naţional pe cap de locuitor al Cehoslovaciei. O „specializare socialistă" ar fi însemnat ca România să rămînă definitiv o ţară fundamental agricolă. De aceea, Comitetul Central al PCR s-a pronunţat în favoarea independenţei economice şi, în consecinţă, pentru suveranitatea naţională. În iulie 1963, cu prilejul unei noi reuniuni a CAER, românii au obţinut cîştig de cauză. Să remarcăm paralelismul cu situaţia Franţei. Generalul de Gaulle împiedicase crearea unei autorităţi supranaţionale. Acelaşi lucru a fost valabil şi pentru guvernul român în raport cu CAER-ul.

Cînd, în iulie-august 1963, ruptura dintre sovietici şi chinezi s-a accentuat, România a decis să păstreze o neutralitate totală între Moscova şi Beijing. România şi-a intensificat relaţiile comerciale cu China şi a reluat relaţiile cu Albania prochineză. În februarie 1964, atunci cînd sovieticii intenţionau să publice un raport despre conflictul cu China şi preconizau o ripostă energică, românii au cerut Kremlinului să amîne publicarea, iar premierul Maurer s-a deplasat la Beijing, unde s-a întîlnit cu Mao Tzedun. Românii s-au opus ideii unei conferinţe internaţionale a partidelor comuniste prosovietice, menită să-i condamne pe chinezi. În aprilie 1964, Comitetul Central al PCR a publicat o adevărată declaraţie de independenţă a României. „Este dreptul suveran al oricărui stat socialist să elaboreze, să aleagă şi să schimbe formele şi metodele sale de a construi socialismul... Nu există partid-tată şi partid-fiu, partid superior şi partid subordonat; există doar o mare familie de partide comuniste şi muncitoreşti, care au drepturi egale". De aceea, fără a lua măsuri de liberalizare internă, conducătorii români s-au îndepărtat progresiv de URSS. În septembrie 1963, guvernul român a închis Institutul Maxim Gorki, principalul centru cultural sovietic din România, iar învăţarea limbii ruse în şcoală a încetat să mai fie obligatorie. Românii au reînceput să vorbească despre Basarabia, pe care URSS o anexase în 1940. Voturile românilor la Naţiunile Unite au încetat să mai fie mereu aliniate după cele ale Uniunii Sovietice. Succesorul lui Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu, deopotrivă prim-secretar al PCR şi şef al statului, solid instalat în aceste funcţii, a pus în discuţie unitatea lagărului socialist în numele interesului naţional. Cu prilejul intervenţiei ruse din Cehoslovacia, pe 21 august 1968, despre care vom vorbi mai jos, românii au refuzat să participe la invazie alături de alţi membri ai Pactului de la Varşovia; au mers chiar mai departe şi au adresat un blam URSS. Singura problemă era de a şti dacă România, o ţară slabă, care avea o lungă frontieră comună cu Uniunea Sovietică, va fi capabilă să menţină această independenţă. Îşi arătase dorinţa de independenţă, primind în mai 1968, pentru prima oară, un şef de stat

occidental, pe generalul de Gaulle, şi, lucru şi mai important, care avea să suscite o vie nemulţumire în URSS, primind, în august 1969, vizita preşedintelui american Nixon.

Cearta cu China

Am studiat începuturile acestor divergenţe pînă în 1963. Cearta avea să se accentueze ulterior. Îndepărtarea lui Hruşciov, în octombrie 1964, nu a ameliorat nicidecum relaţiile. Chinezii au început să vorbească despre „clica revizionistă" a lui Kosîghin şi Brejnev. Vor ajunge pînă la urmă să-i numească „noii ţari". Lupta pentru supremaţia asupra partidelor comuniste din lumea întreagă a continuat, dar cu un succes însemnat al sovieticilor, majoritatea partidelor comuniste rămînînd favorabile Uniunii Sovietice. Lucrul cel mai grav a fost creşterea numărului incidentelor de frontieră. Acestea apăruseră încă din 1961–1962 la graniţa dintre provincia exterioară Sin Kian şi URSS. 50 000 de kazahi de naţionalitate chineză au încercat să treacă în URSS spre Kazahstanul sovietic. Chinezii au închis frontiera şi au procedat la o represiune. 5 000 de musulmani s-au răzvrătit contra chinezilor în valea rîului Ili, care curge spre URSS. Începînd din 1963, au apărut revendicări oficiale chineze împotriva „tratatelor inegale" de la Aigun şi de la Beijing impuse Chinei, în secolul al XIX-lea, de către Rusia ţaristă. Pe 8 martie 1963, *Ziarul poporului* din Beijing a amintit de aceste tratate. În luna septembrie a aceluiaşi an, s-a declanşat un incident violent la gara de frontieră Nauşki, la intrarea în URSS, venind dinspre Mongolia. Pe 10 iulie 1964, Mao Tzedun a denunţat încălcările teritoriale de către URSS. „Acum aproximativ o sută de ani, regiunea din estul Lacului Baikal a devenit teritoriu rusesc. De atunci, Vladivostok, Habarovsk, Kamciatka şi alte regiuni au fost teritorii sovietice. Noi nu am prezentat încă nota de plată pentru această serie". Chinezii au publicat, în 1964, o hartă a teritoriilor chineze acaparate de „imperialişti". Găsim aici nu numai teritoriile himalayene aparţinînd Indiei şi Birmaniei, ci şi Extremul Orient sovietic, la nord-estul Chinei, şi o mare parte a republicilor sovietice Kazahstan, Kirghizia şi Tadjikistan.

Pentru sovietici, achiziţiile făcute în secolul al XIX-lea sînt inalienabile. Într-adevăr, pe teritoriile siberiene anexate în urma unor tratate, ce-i drept inegale, din moment ce pe atunci China era extrem de slabă în comparaţie cu Rusia ţaristă, ruşii organizaseră sistematic imigraţia. De aceea, majoritatea populaţiei teritoriilor revendicate devenise rusă. În aprilie 1966, preşedintele Podgornîi a proclamat inviolabilitatea frontierelor URSS.

În 1966, în China s-a declanşat „revoluţia culturală". Aceasta constituie un fenomen intern, care a avut drept efect, în nişte circumstanţe complexe, de a-i restitui lui Mao Tzedun totalitatea puterilor în stat, eliminîndu-l pe Liu Ciao Şi. Mao Tzedun a folosit împotriva lui Liu Ciao Şi şi a cadrelor de partid, pe de o parte, bandele de adolescenţi cunoscute sub numele de „gărzile roşii", iar pe de altă parte armata, din care o mare parte s-a alăturat principalului său

colaborator, generalul Lin Piao. Nu vom intra în detaliile acestei aventuri sîngeroase. Cert este că, pentru un timp, aceste evenimente au şubrezit considerabil activitatea economică a Chinei şi au făcut mai dificilă o acţiune a acesteia în politica externă. Totuşi, revoluţia culturală nu a modificat nicidecum relaţiile cu URSS. Un conducător chinez a declarat că un milion şi jumătate de kilometri pătraţi din teritoriul chinez fuseseră furaţi de ruşi în secolul al XIX-lea. Tot el a mai adăugat că peste 5 000 de incidente de frontieră fuseseră provocate de ruşi între 1960 şi 1968. Trupele chineze trăgeau asupra vaselor ruseşti pe fluviul Amur. În Extremul Orient, au fost trimise întăriri sovietice evaluate de Institutul de Studii Strategice din Londra la 12 divizii de primă linie şi 5 divizii de rezervă. Chinezii, la rîndul lor, aveau 50 de divizii în nord-est şi 500 000 de oameni la graniţa de vest a provinciei Sin Kian. În 1967, revoluţia culturală s-a manifestat prin insulte la adresa ambasadorului sovietic. Studenţii chinezi din Moscova au organizat, pe 25 ianuarie 1967, o revoltă, pe care poliţia a trebuit să o înăbuşe, iar ei au fost expulzaţi. La începutul lunii martie 1969, incidentele au căpătat un caracter mai spectacular, poate şi fiindcă presa chineză şi cea sovietică au vorbit mai mult despre ele. De-a lungul rîului Ussuri, afluent al Amurului şi formînd graniţa dintre provincia sovietică din Extremul Orient, în Est, şi China în Vest, grănicerii şi trupele regulate ale celor două ţări s-au luat la bătaie, capturînd şi recapturînd o insulă, de altfel, fără importanţă, avînd în vedere că este inundată o mare parte din an, numită de ruşi insula Damanski. Cele două ţări au afirmat că insula le aparţinea şi au trimis imediat trupe acolo, ceea ce incita adversarul să contraatace, pentru a o recuceri. URSS a vorbit despre o „agresiune provocatoare", despre „raiduri banditeşti". Chinezii au folosit exact acelaşi ton şi au delcarat că, în faţa provocărilor „ţarilor de la Kremlin", China îşi va utiliza puternica armată şi îşi va apăra teritoriul naţional. La sfîrşitul anului 1969, au început tratativele. Totul se petrecea ca şi cum principalul conflict dintre marile puteri ar fi fost conflictul ruso-chinez, şi nu conflictul sovieto-american. Ideea că între ţările socialiste nu poate exista contradicţie a dispărut din analizele politice. Se părea că, în cazul Uniunii Sovietice şi al Chinei, conta mai mult interesul naţional, în care generalul de Gaulle vedea un element mai puternic decît toate ideologiile.

Începuturile crizei din Cehoslovacia

Cehoslovacia fusese considerată multă vreme drept cel mai fidel „satelit" al Rusiei staliniste. În realitate, era singura dintre ţările Europei de Est intrate sub influenţa sovietică în care, înainte de al Doilea Război Mondial, existaseră o democraţie parlamentară adevărată şi nişte libertăţi garantate. Nostalgia acestui sistem rămînea vie aici, deşi, probabil, majoritatea populaţiei nu avea nici un fel de veleitate de a reveni la un sistem capitalist. Începînd din 1963, prim-secretar al Partidului, fostul stalinist Novotny, asigurase o oarecare liberalizare. Viaţa intelectuală şi artistică se reînsufleţise, dar era vorba, de fapt, doar despre o uşă întredeschisă, mişcarea urmînd să capete cu totul altă amploare în 1967.

La Congresul scriitorilor, întrunit la Praga pe 28 iunie 1967, imediat după războiul israeliano-arab, mai mulţi vorbitori au criticat făţiş politica guvernului. Unii au amintit de „înaltul grad de democraţie şi de libertate" de care se bucura Cehoslovacia înainte de război. Pe scurt, era vorba despre o opoziţie a intelectualilor privind subiecte de politică internă, pe care nu le vom aborda aici. Această mişcare urma să aibă repercusiuni externe considerabile. Novotny nu a reuşit să înfrîngă opoziţia scriitorilor. Mai mult chiar, în sînul Comitetului Central al Partidului a avut loc, la sfîrşitul lunii octombrie 1967, o scindare între liberali şi antiliberali; liberalii erau conduşi de secretarul partidului slovac, Dubcek. Mişcarea lansată de intelectuali a cuprins mediul studenţesc şi, în scurt timp, alte sectoare, inclusiv cel muncitoresc. Novotny a trebuit să demisioneze din funcţia de şef al Partidului, în locul lui venind Dubcek, pe 5 ianuarie 1968. Novotny era încă preşedintele republicii, dar a fost obligat să-şi dea demisia în martie, fiind înlocuit de generalul Ludvik Svoboda, fost colaborator al lui Masaryk şi al lui Beneš. Comunist convins, Dubcek era în acelaşi timp sigur că sistemul socialist putea exista într-o atmosferă de libertate individuală, ceea ce era total opus metodei centralizatoare autoritare şi monolitice a URSS. Noua doctrină a fost expusă în aprilie 1968, în „Programul de acţiune al Partidului". Partidul accepta înfiinţarea şi a altor partide necomuniste şi, mai ales, o liberalizare a informaţiei: cenzura presei urma să fie abolită, se asigura dreptul de a călători în străinătate, victimele samavolniciilor trecute erau reabilitate şi recompensate material. Fenomenul cehoslovac era complet diferit de fenomenul ungar din 1956 şi de fenomenul românesc. În Ungaria, în 1956, se asistase la o eliminare progresivă a comuniştilor, în timp ce în Cehoslovacia exact conducătorii comunişti cehoslovaci erau cei care începeau lupta pentru liberalism. În România, era vorba despre o emancipare a statului de sub tutela sovietică, dar în interior nu se tolera nici o liberalizare, pe cînd Cehoslovacia, deşi promova această liberalizare, se declara întru totul fidelă Pactului de la Varşovia.

Reacţia sovietică

Pentru sovietici, experienţa cehoslovacă era periculoasă. În primul rînd, era molipsitoare. Studenţii de la Varşovia, profesorii şi scriitorii polonezi, fascinaţi de ceea ce s-a numit de atunci „Primăvara de la Praga" şi luînd exemplul evenimentelor universitare franceze, au reacţionat şi ei. Gomulka, şeful guvernului, nu a tolerat aceste manifestaţii; în martie 1968, au avut loc încăierări sîngeroase între studenţi şi poliţie, la Universitatea din Varşovia. Intelectualii şi studenţii cehoslovaci s-au declarat solidari cu victimele represiunii din Polonia. Pe de altă parte, dacă, din 1955, se părea că Hruşciov acceptase existenţa unor „căi diferite spre socialism", această toleranţă nu era de fapt decît relativă. Era greu de imaginat o ţară socialistă care să dispună de libertate pe plan intern, în faţa regimului de constrîngere al vecinilor şi, mai ales, al URSS şi al RDG. Atracţia exercitată de Uniunea Sovietică asupra partidelor

comuniste şi a unei fracţiuni a opiniei publice străine ar fi avut mult de suferit de pe urma unei astfel de situaţii. Era vorba aici despre un fenomen contrar deopotrivă doctrinei şi intereselor naţionale ale Uniunii Sovietice. În fine, trebuie subliniat că în URSS tendinţa „dură" a lui Brejnev se impunea din ce în ce mai mult, în detrimentul teoriilor lui Kosîghin, iar influenţa militarilor se făcea tot mai mult simţită. Mareşalul Greciko, noul ministru sovietic al Apărării, era favorabil eliminării ereziei cehoslovace. Sovieticii credeau că vor putea acţiona conform metodei care le reuşise în Ungaria în 1956, adică să găsească o echipă de comunişti ortodocşi, care să-i înlocuiască pe comuniştii liberali din echipa lui Dubcek. De aceea, în iulie 1968, sovieticii şi-au înăsprit atitudinea, sub pretextul că exista o ameninţare venită dinspre „revanşarzii" din Germania de Vest şi că ţările Pactului de la Varşovia trebuie să aibă oricînd posibilitatea să dispună de teritoriul cehoslovac pentru a o para. Să mai precizăm că, înainte de venirea la putere a liberalilor, sovieticii se infiltraseră în poliţie, în armată, în contraspionajul cehoslovac. Odată cu „Primăvara de la Praga", toţi aceşti agenţi fuseseră îndepărtaţi. Pe 21 august, Armata Roşie şi trupele altor patru ţări din Pactul de la Varşovia – Polonia, Ungaria, Germania de Est şi Bulgaria – au cotropit teritoriul cehoslovac (unele trupe erau deja prezente, întrucît Dubcek făcuse imprudenţa de a accepta nişte mari manevre ale Pactului de la Varşovia în ţara sa). Sediul Comitetului Central a fost ocupat de ruşi, care l-au arestat pe Dubcek împreună cu alţi conducători, fie pentru a-i lichida, fie pentru a-i înlocui printr-un guvern conservator. Pentru aceasta însă era nevoie de acordul preşedintelui republicii, generalul Svoboda. Or, acesta a refuzat şi, contrar aşteptărilor sovieticilor, cînd Comitetul Central s-a reunit, prosovieticii (Vaclav Indra) au fost îndepărtaţi. Comitetul Central se declara favorabil lui Dubcek şi programului de acţiune al Partidului. Respingea orice revenire la condiţiile existente înainte de ianuarie 1968. Ziariştii, posturile de radio şi televiziune au refuzat să se pună în slujba ocupantului. Reţeaua de telecomunicaţii rămînea în mîinile conducătorilor liberali. Toată armata şi poliţia rămîneau fidele conducătorilor Partidului. Un Congres extraordinar al Partidului s-a reunit clandestin într-o uzină din Praga; în seara de 22 august, Brejnev a trebuit să accepte realitatea faptelor, conchizînd că situaţia din Cehoslovacia era mult mai gravă decît crezuse. Renunţînd la ideea de a înlocui imediat echipa liberală cu o echipă prosovietică, s-a optat pentru varianta negocierilor.

Negocierile ruso-cehoslovace

Tratativele au început la Moscova, pe 23 august, cu generalul Svoboda, alături de Dubcek şi de tovarăşii săi eliberaţi în acest scop. Sovieticii a trebuit, parţial, să cedeze şi, în acordurile de la Moscova din 25 august, au acceptat menţinerea echipei liberale; dar aceasta a fost nevoită să facă concesii şi să promită că va limita considerabil liberalismul. Conducătorii cehoslovaci au promis că vor lua măsuri care să favorizeze „întărirea socialismului şi a guvernului celor ce muncesc... în vederea controlării mijloacelor de informaţie, pentru

ca acestea să servească deplin cauza socialismului". Acest lucru însemna restabilirea măcar a unei anumite cenzuri. Se avea în vedere, pentru viitor, evacuarea în etape, din Cehoslovacia, a trupelor sovietice şi aliate, „de îndată ce ameninţarea care planează asupra socialismului în Cehoslovacia... va fi eliminată". Pe 18 octombrie 1968, s-a semnat „un tratat privind staţionarea temporară a trupelor sovietice", pe care Adunarea Naţională Cehoslovacă a trebuit să-l ratifice. Pe scurt, conducătorii liberali rămîneau în funcţii, dar erau obligaţi, din cauza ameninţării exterioare şi a ocupaţiei de către trupele străine, să-şi tempereze substanţial liberalismul. O mare parte din populaţie a adoptat atunci o atitudine de rezistenţă pasivă.

Influenţa crescîndă a militarilor în guvernul de la Moscova şi, mai ales, cea a mareşalului Greciko, susţinut de Brejnev, a determinat o nouă răbufnire în aprilie 1969. Se zvonise că se pregătise o lovitură de stat militară prosovietică şi că aceasta putuse fi oprită doar datorită influenţei preşedintelui Svoboda. A rezultat de aici o agitaţie care a căpătat o alură frenetică, cu prilejul unui incident minor: victoria echipei de hochei pe gheaţă a Cehoslovaciei asupra echipei URSS. În toată ţara s-au desfăşurat manifestaţii de entuziasm, cu un pronunţat caracter antisovietic. De data aceasta, sub influenţa mareşalului Greciko şi poate şi fiindcă generalul Svoboda, preşedinte al Republicii, voia să evite un rău mai mare, Comitetul Central a decis să-l înlocuiască pe Dubcek din postul de prim-secretar, printr-un alt slovac cunoscut ca fost „liberal", Husak, mai dispus spre o politică de compromis cu Uniunea Sovietică. În lunile care au urmat, şi alţi lideri au fost astfel progresiv înlocuiţi, fiind adusă la putere o echipă favorabilă revenirii la metodele de constrîngere a intelectualităţii şi la privaţiunea de libertate. Frontierele care le fuseseră larg deschise cehoslovacilor au fost închise la loc.

Efectul acţiunii sovietice în Cehoslovacia a fost considerabil, nu numai în rîndul ţărilor occidentale, care şi-au exprimat indignarea, ci şi la nivelul multor partide comuniste: aşa s-a întîmplat în cazul protestelor formulate de partidele comuniste italian, român şi iugoslav. Chiar şi Partidul Comunist Francez, care avea reputaţia de a fi unul dintre cele mai docile faţă de Moscova, s-a ridicat împotriva intervenţiei militare a sovieticilor, ceea ce constituia o schimbare extraordinară faţă de atitudinea de fidelitate din ultimii patruzeci de ani. E adevărat că Partidul Comunist Francez (PCF) a atenuat această declaraţie adăugînd că, oricum, relaţiile dintre PCF şi PCUS rămîneau cordiale. Astfel, tensiunile din interiorul „lagărului socialist" au fost însemnate şi, probabil, mai adînci decît în interiorul taberei occidentale.

III. Războiul din Vietnam

Spre deosebire de războiul din Coreea, care se declanşase într-un moment precis, ca urmare a unei ofensive cu trupe convenţionale, războiul pe care americanii l-au purtat împotriva comuniştilor din Vietnam a început progresiv. După armistiţiul din 20 iulie 1954, care punea capăt războiului dintre Franţa şi

Viet-Min, americanii au susţinut guvernul sud-vietnamez al lui Ngo Dinh Diem. Pe 23 octombrie 1954, preşedintele Eisenhower i-a promis acestuia un ajutor american cu scopul de a le permite sud-vietnamezilor să instaureze un stat stabil. Un referendum l-a eliminat pe Bao Dai, cu o enormă majoritate, iar Vietnamul de Sud a devenit republică. În martie 1956, sud-vietnamezii au ales o Adunare formată din 123 de membri. Astfel, americanii promiteau că vor face viabil statul care se forma la sud de paralela 17°. Americanii şi sud-vietnamezii nu semnaseră acordurile de la Geneva şi, drept urmare, nici nu acceptaseră clauza care prevedea un referendum referitor la unificarea Vietnamului, organizat în Nord şi în Sud într-un termen de doi ani.

Politica lui Diem în Vietnamul de Sud a stîrnit repede vii nemulţumiri. Catolic fiind, acesta avea tendinţa să-i considere comunişti pe toţi adversarii săi, băgînd la închisoare pe foarte mulţi liberali. Nu era prea favorabil budiştilor, deşi aceştia erau majoritari. Din cauza unui puternic spirit de castă, îşi privilegia membrii familiei, mulţi dintre aceştia intrînd în guvern. S-ar putea spune că nemulţumirile astfel suscitate explică şi dezvoltarea unei rezistenţe comuniste, care a îmbrăcat rapid forma de subversiune. Primele semne în acest sens au apărut în 1957. Subversiunea s-a amplificat în 1959. Echipamente şi bărbaţi bine pregătiţi au sosit din Vietnamul de Nord pentru a-i ajuta pe noii rebeli, denumiţi de americani „Viet-Cong" şi care şi-au luat singuri numele de Frontul Naţional de Eliberare. Din acel moment, s-a intrat într-un angrenaj. La începutul mandatului prezidenţial al lui Kennedy, în ianuarie 1961, guvernul american s-a mulţumit să majoreze cu cîteva sute de oameni numărul „consilierilor militari" care, începînd din 1954, fuseseră trimişi în Vietnamul de Sud şi care, în principiu, nu aveau autorizaţia de a lupta propriu-zis. Dar preşedintele Kennedy era convins că Vietnamul de Nord era încurajat de China comunistă şi crea astfel o ameninţare majoră în Sud-Estul asiatic. De aceea, a decis o mai mare implicare din partea Statelor Unite. În toamna anului 1961, a hotărît să mărească semnificativ efectivele „consilierilor militari", care au atins cifra de 85 000 de oameni în cursul următorilor trei ani. Guvernul american a conştientizat nepopularitatea crescîndă a guvernului lui Diem şi a încetat să-l mai susţină. În felul acesta, opozanţii au putut organiza o lovitură de stat în noiembrie 1963. Pe 1 noiembrie, Diem şi fratele său, Ngo Dinh Nhu, au fost asasinaţi. S-a constituit un guvern provizoriu, care era lipsit însă de autoritate, iar timp de optsprezece luni situaţia a fost foarte neclară.

Dezvoltarea războiului sub preşedinţia lui Johnson

Convins că trebuia să facă tot posibilul ca Vietnamul de Sud să nu cadă în mîinile comuniştilor, preşedintele Johnson a decis să fixeze şi un preţ pentru aceste eforturi. Pe 7 august 1964, la cererea sa, Congresul a aprobat, cu o majoritate zdrobitoare, o rezoluţie astfel concepută: „Statele Unite consideră vital pentru interesul lor naţional şi pentru pacea lumii ca pacea şi securitatea să fie menţinute în Asia de Sud-Est... Statele Unite sînt gata, aşadar, în măsura în

care preşedintele va decide astfel, să ia toate măsurile necesare, inclusiv recurgerea la forţa armelor, pentru a ajuta orice membru sau orice stat, înscris în protocolul tratatului de apărare colectivă a Asiei de Sud-Est, care va solicita asistenţa lor pentru a-şi apăra libertatea". Acest lucru însemna că americanii îşi vor susţine aliaţii din SEATO şi Vietnamul de Sud. Intervenţia lor nu se va mai face prin intermediul unor „consilieri militari", ci printr-o intervenţie militară directă. Efectivele trupelor americane nu au încetat să crească, ajungînd să depăşească 500 000 de oameni, în 1968. Flota a VII-a americană a patrulat în Golful Tonkin, unde au avut loc ciocniri cu vase nord-vietnameze. În ianuarie 1965, Washingtonul estima la 10 000 de oameni efectivele nord-vietnameze care se infiltraseră în Vietnamul de Sud.

Pe 7 şi 8 februarie 1965, „escaladarea" a continuat, în urma deciziei luate de preşedintele Johnson de a ordona bombardarea unor obiective, în principiu, militare din Vietnamul de Nord. Prin aceste bombardamente, americanii sperau să poată schimba atitudinea guvernului de la Hanoi, în timp ce armata de uscat nu ar fi trecut paralela 17°, ci ar fi zdrobit rebeliunea din Vietnamul de Sud cu ajutorul unor forţe sud-vietnameze din ce în ce mai numeroase.

Această tactică nu a fost încununată de succes. Pe de o parte, Republica Democrată a Vietnamului de Nord, în pofida distrugerii oraşelor sale şi a numeroase uzine, şi-a intensificat efortul militar. A primit o importantă cantitate de armament sovietic şi numeroase ajutoare chineze, în special, sub formă de alimente, utilaje şi arme uşoare. Se poate spune chiar că bombardamentele strategice americane au întărit moralul populaţiei nord-vietnameze. În Vietnamul de Sud, în ciuda creşterii efectivelor şi a utilizării unor angrenaje enorme, trupele americane nu au reuşit să elimine Frontul Naţional de Eliberare. Acesta era alimentat cu arme şi efective de către Vietnamul de Nord. URSS, care pînă în 1965 susţinuse destul de anemic rezistenţa comunistă vietnameză, s-a angajat mult mai amplu, prin livrarea de echipamente şi utilaje. Sovieticii au protestat energic contra bombardamentelor. Kosîghin a întreprins o vizită la Hanoi. Cît priveşte China comunistă, aceasta a acuzat SUA de agresiune contra Republicii Democratice Vietnam, a declarat că această agresiune privea în mod direct China şi a ameninţat că va interveni.

În următorii trei ani, situaţia s-a împotmolit. Au existat numeroase propuneri pentru prestarea de bune oficii. Au avut loc convorbiri, mai ales, în iulie 1965, între un trimis al preşedintelui Johnson, Averell Harriman, şi Kosîghin. În iulie 1965, preşedintele Johnson a declarat: „Comuniştii cred că noi am pierdut, ei cred că ne pot izgoni. Eu am încercat treisprezece ofensive de pace pentru a-i determina să negocieze. Dar nu! Trebuie să rezistăm sau să plecăm. Vom face ce va trebui. Vom încerca să reducem la minimum pierderile noastre şi să fim cît mai reţinuţi, dar ne este pur şi simplu imposibil să plecăm". Vietnamul de Nord şi Frontul de Eliberare Naţională estimau că americanii vor obosi şi se vor sătura pînă la urmă şi că opinia publică americană va fi şocată de evenimentele de pe frontul de luptă, aşa cum se va întîmpla chiar şi cu guvernul american. De aceea, s-au mulţumit doar să declare, în aprilie 1965, că

negocierea păcii nu ar fi posibilă decît respectîndu-se următoarele patru condiţii: independenţa şi unitatea Vietnamului, odată cu retragerea forţelor americane, abţinerea Vietnamului de Nord şi a Vietnamului de Sud de a participa la o alianţă militară cu o ţară străină, reglementarea treburilor Vietnamului de Sud doar de către poporul acestei ţări, reunificarea Vietnamului prin mijloace paşnice să fie opera populaţiei din cele două zone, fără nici un amestec străin. O dificultate suplimentară s-a mai adăugat, începînd din 1966: agitaţia budiştilor împotriva guvernului sud-vietnamez. În Vietnamul de Sud, dintre cele 15 milioane de locuitori, 2,5 milioane erau catolici, dintre care 900 000 de refugiaţi din Nord. Existau aproximativ 10,5 de milioane de budişti; alături de vietnamezi, trăiau două milioane de chinezi şi alţi membri ai unor minorităţi etnice. Budiştii se săturaseră de instabilitatea guvernelor succesive şi, fără a fi cu adevărat adepţii neutralismului, solicitau tot mai insistent o pace bazată pe negociere şi nu pe forţă. Unii bonzi au ajuns chiar să-şi dea foc, pentru a face cunoscută lumii întregi dorinţa lor nestrămutată pentru pace. Cu toate acestea, escaladarea situaţiei continua. În iulie 1966, bombardamentele americane s-au extins pînă în apropiere de Hanoi şi Haiphong. Au avut loc alegeri în Vitenamul de Sud, unde puterea îi aparţinea, în principal, generalului Ky. Autorităţile au anunţat că, pe 11 septembrie 1966, votaseră 80% dintre alegătorii înscrişi pe liste. În realitate, era vorba doar despre regiunile necontrolate de Viet-Cong. În august 1967, preşedintele Johnson a anunţat că efectivele militare americane din Vietnam vor creşte pînă la cifra de 525 000, în termen de un an. În acel moment, guvernul american estima că peste 50 000 de nord-vietnamezi luptau la sud de paralela 17°, întărind astfel forţele Viet-Cong, evaluate la circa 200 000 de oameni. Aşadar, de acum înainte era vorba despre un război de o deosebită amploare – amestec de gherilă şi de bătălii regulate –, deopotrivă subversiv şi convenţional.

Ofensiva de la Têt

Pînă în 1968, avuseseră loc lupte de uzură (Ladrang, Dakto), dar în toate aceste lupte forţele Frontului Naţional de Eliberare se dispersaseră după asalturi. De aceea, militarii americani manifestau un relativ optimism. Generalul Westmoreland cerea încă 200 000 de oameni, ca întăriri, „ca să isprăvească odată treaba". Pentagonul estima că oraşele din Vietnamul de Sud nu erau ameninţate şi că gherila era cantonată în zonele rurale. Alegerile din septembrie 1967 păreau să fi consolidat sistemul din Vietnamul de Sud, iar, în noiembrie, preşedintele Johnson încerca discret să-i convingă pe generalii Thieu şi Ky să înceapă negocieri directe cu Frontul Naţional de Eliberare. Dar conducătorii sud-vietnamezi au refuzat această propunere. Cît priveşte Frontul Naţional de Eliberare, în cursul unui Congres extraordinar, în august 1967, a adoptat un nou program, prin care se angaja să lupte pînă la capăt contra „agresiunii străine". În acel moment, spre surpriza totală a americanilor, pe 31 ianuarie 1968, s-a declanşat „ofensiva de la Têt" (anul nou vietnamenz). Peste o sută de oraşe sau

baze au fost atacate simultan şi, uneori, ocupate timp de cîteva ore de către Frontul Naţional de Eliberare. La Saigon, insurgenţii au pătruns pînă în centrul oraşului, ajungînd pînă la Ambasada americană. La Cholon, doar bombardarea oraşului de către aviaţie a putut să-i scoată afară pe partizanii Frontului Naţional de Eliberare. La Hue, fostă capitală, Frontul Naţional de Eliberare a ocupat oraşul, după care s-a retras în cetate, unde a făcut faţă unui asediu de 26 de zile. Numeroase oraşe, printre care şi Saigon, fuseseră bombardate de Frontul Naţional de Eliberare cu mortiere şi rachete. Baza Khe Sanh, de la frontiera laoţiană, a fost ocupată. Pe scurt, ofensiva de la Têt demonstra nu numai faptul că oraşele nu erau ferite de atacurile Frontului Naţional de Eliberare, ci şi că forţele americane erau nevoite să treacă la o luptă defensivă. Fără a fi conferit Frontului Naţional de Eliberare un succes decisiv, ofensiva reprezenta, incontestabil, o cotitură în mersul războiului. Generalul Westmoreland a fost rechemat la Washington şi înlocuit cu generalul Abrams, considerat mai realist şi mai sensibil la dificultăţile extreme ale unei situaţii militare care nu mai lăsa posibilitatea de a crede că victoria era o eventualitate verosimilă.

Deschiderea negocierilor

De partea americană se observă, începînd din 1968, rezistenţa tot mai mare împotriva continuării războiului, manifestată de o parte a opiniei publice. Unii opozanţi erau animaţi de considerente morale, alţii de considerente financiare; deficitul balanţei de plăţi americane şi slăbiciunea dolarului în 1968 erau legate, în parte, de enormele cheltuieli antrenate de războiul din Vietnam. Dintr-un buget de circa 75 de miliarde de dolari, războiul din Vietnam înghiţea 25–27 de miliarde. Clark Clifford, membru important al *National Security Council*, a devenit secretar al Apărării, la 1 martie 1968, în locul lui Robert McNamara. Considerînd că o victorie militară era de acum înainte imposibilă, Clifford l-a îndemnat pe preşedintele Johnson să evite o nouă escaladare şi a preconizat chiar oprirea imediată a bombardamentelor, ceea ce Johnson nu a acceptat pe moment. Pe 31 martie, într-un discurs televizat, care a făcut senzaţie, Johnson a anunţat o oprire parţială a bombardamentelor, care urmau să continue totuşi între paralela 17° şi paralela 19°, dar nu şi la nord de aceasta. Prin nişte intermediari, guvernul de la Hanoi comunicase americanilor că, dacă oprirea bombardamentelor era necondiţionată şi definitivă, ar putea începe discuţii pentru pace. Pe 3 aprilie 1968, guvernul de la Hanoi a acceptat ideea unor convorbiri imediate cu Statele Unite, pentru „a determina circumstanţele unei încetări totale şi necondiţionate a bombardamentelor... contra Republicii Democrate Vietnam". Pe 30 aprilie, s-a anunţat că discuţiile preliminare vor începe la Paris, pe 10 mai. Ambasadorul Averell Harriman a fost desemnat şef al delegaţiei americane, iar ministrul de stat Xuan Thuy a fost numit şef al delegaţiei Republicii Democrate a Vietnamului de Nord.

De la bun început, s-a putut constata că aceste discuţii aveau să fie extrem de lente. Americanii acceptau ca bază acordurile de la Geneva din 1954, dar

considerau că acestea aveau drept efect stabilizarea frontierei pe paralela 17°, cu o zonă neutră în Nord şi în Sud. Reunificarea nu ar fi avut loc, decît dacă Sudul acceptă acest lucru. Nord-vietnamezii luau şi ei drept bază acordurile de la Geneva, dar considerau că paralela 17° nu era decît o linie militară temporară şi că esenţială era „recunoaşterea independenţei, a suveranităţii şi a integrităţii naţionale a Vietnamului". Pentru ei se punea problema, aşadar, de a obţine plecarea americanilor, iar apoi revenirea la acordurile de la Geneva, pe care le considerau drept cel mai bun mijloc de a obţine rapid unificarea Vietnamului. Singurul semn important de destindere a fost rărirea operaţiilor militare declanşate de Frontul Naţional de Eliberare, pe toată durata verii 1968.

Baza de la Khe Sanh, asaltată de Frontul Naţional de Eliberare de cîteva luni, a fost abandonată pe 9 iulie. Tentativa americanilor de negociere era frînată nu numai de adepţii victoriei („ulii"), numeroşi în cercurile Pentagonului şi în rîndul anumitor membri ai Congresului, ci şi de fermitatea conducătorilor sud-vietnamezi. Pe 20 iulie 1968, preşedintele Johnson s-a întîlnit cu generalul Thieu la Honolulu, iar Thieu a insistat pentru continuarea bombardamentelor. Se aştepta mult de la o vizită pe care preşedintele Johnson urma să o facă la Moscova, dar invazia Cehoslovaciei de către sovietici a zădărnicit acest proiect.

Un nou pas înainte însă tot timid, s-a realizat atunci cînd conducătorii de la Hanoi au admis prezenţa unor reprezentanţi ai guvernului sud-vietnamez, pe care îl consideraseră întotdeauna drept un guvern de paie. În aceste condiţii, pe 31 octombrie, cu cîteva zile înainte de alegerile generale americane, preşedintele Johnson a anunţat oprirea totală a bombardamentelor asupra Vietnamului de Nord. Dar, la alegerile din 5 noiembrie, a fost ales candidatul republican Richard Nixon. Pe toată durata campaniei electorale, Nixon lăsase să se înţeleagă că numai el putea aduce pacea în Vietnam, o pace onorabilă, la care ţineau foarte mulţi americani conştienţi de faptul că, pînă atunci, ţara lor nu suferise niciodată vreo înfrîngere. După multă rezistenţă, guvernul de la Saigon a acceptat să trimită o delegaţie la Paris, sub conducerea vicepreşedintelui Nguyen Cao Ky. Vietnamul de Nord nu accepta prezenţa reprezentanţilor de la Saigon decît cu condiţia ca la conferinţa de la Paris Frontul Naţional de Eliberare să-şi aibă propriii reprezentanţi. Acest lucru a suscitat probleme delicate de protocol, în care pînă şi forma mesei de conferinţe a jucat un mare rol. Pe 16 ianuarie 1969, s-a încheiat, în fine, un acord referitor la acest aspect, iar conferinţa de la Paris privind Vietnamul s-a deschis cu participarea a patru delegaţii: americani şi sud-vietnamezi, de o parte, nord-vietnamezi şi Frontul Naţional de Eliberare, de cealaltă parte.

Vom vedem mai departe cum Nixon a introdus în negociere date noi. Va avea totuşi nevoie de patru ani pentru a ajunge la o încetare a focului.

Lumea a Treia în relațiile internaționale din 1962 pînă în 1973

Lumea a Treia nu constituie totalitatea țărilor decolonizate: prima dintre acestea a fost reprezentată, în 1776, de Statele Unite, azi cea mai mare putere din lume. A doua țară decolonizată, aflată la cealaltă extremitate a scării bogăției, a fost mica republică neagră Haiti – existentă încă din 1794 –, azi una dintre cele mai sărace țări. America Latină și-a dobîndit independența în prima treime a secolului al XIX-lea, cu excepția Cubei (1898) și a unor teritorii minore – îndeosebi insulele Antile (după 1960). Decolonizarea Orientului Mijlociu s-a produs între 1930 și 1946, cu excepția micilor emirate din Golful Persic (după 1960) și a Yemenului de Sud (Aden). Decolonizarea Asiei de Sud-Est s-a terminat, cu cîteva mici excepții (Borneo de Nord, Timorul de Est, Papua-Noua Guinee), în 1957, cu independența Malaysiei. Independența Africii negre, cea mai tardivă, a început în 1947 cu Ghana (fosta Coastă de Aur) și era foarte avansată în 1964.

Subdezvoltarea constituie o caracteristică mult mai generală. Firește, grație petrolului, Kuweit are un venit mediu pe cap de locuitor mai mare decît cel al Statelor Unite. Dar dezvoltarea mai înseamnă și capacitatea de a stăpîni tehnologia, ceea ce presupune o enormă investiție intelectuală. Nu este vorba aici despre o problemă legată de inteligență sau de vechime, ori de strălucire a culturii naționale. Cert este că 32 de țări dezvoltate, reprezentînd 30% din populația lumii, produc 80% din titlurile cărților tipărite (Paul Balta).

În interiorul Lumii a Treia, subdezvoltarea este foarte inegală. Dacă urmărim scara lui Walt Rostow, se poate spune că unele dintre aceste țări sînt pe cale de „desprindere" (ex.: Brazilia, India), în timp ce altele sînt încă aproape imobile. Cazul Indiei este, de altfel, special: venitul pe cap de locuitor este foarte slab, din cauza numărului imens al populației. Dar capacitatea tehnologică există aici. În scurt timp, India putea să producă bomba atomică (ceea ce va și face, în 1974), în timp ce Kuwait, care are un venit pe cap de locuitor de 30 de ori mai mare, nu ar putea face acest lucru, chiar dacă l-ar vrea.

I. Problemele Lumii a Treia: alianţe şi regrupări

Neangajarea

În 1973, Naţiunile Unite cuprindeau 135 de membri, dintre care doi fictivi, Ucraina şi Bielorusia, adică 133 de state independente. Populaţia număra de la peste 750 de milioane* (China) la sub 100 000 (Tonga). Suprafaţa URSS, a Canadei, a Braziliei, a Chinei şi a Statelor Unite nu se poate compara ca mărime cu suprafaţa Maltei, a insulei Mauritius sau a Singaporelui. Statele care nu făceau parte din Naţiunile Unite erau Elveţia, cele două state coreene, cele două Vietnamuri, Taiwanul, care fusese exlusă din această organizaţie, Rhodezia de Sud, care nu era recunoscută pe plan internaţional, Bangladesh, care se lovea de vetoul chinez – adică opt state. Prin urmare, în 1971, lumea era formată din 141 de state independente, fără a pune la socoteală entităţile minuscule (Monaco, Andorra, San Marino, Liechtenstein, Vatican).

Din această cifră, „tabăra occidentală" (aliaţi efectivi ai Statelor Unite, în afară de America Latină, în ciuda Pactului de la Rio) număra doi membri în America (Statele Unite şi Canada), 14 în Europa (membrii Pactului Atlantic şi Spania), doi în Oceania (Australia şi Noua Zeelandă), şapte în Asia (Coreea de Sud, Japonia, Taiwan, Filipine, Thailanda, Pakistan – cărora li se adăuga, pînă în 1975, Vietnamul de Sud), nici un membru în Africa, adică un total de 25. „Tabăra socialistă" propriu-zisă cuprindea URSS şi şase ţări europene. Trebuie să mai adăugăm aici Albania, legată pentru o vreme de China. În Asia, existau patru ţări socialiste (Mongolia exterioară, Coreea de Nord, Vietnamul de Nord şi China). Totalul era, aşadar de 12.

Alături de aceste 37 de ţări angajate, se găseau, în principiu, 104 „neutre" (deşi Cuba şi Yemenul de Sud erau foarte legate de tabăra socialistă). Putem elimina Africa de Sud, Rhodezia de Sud, ţările neutre din Europa de Vest – Irlanda, Suedia, Austria, Elveţia. Finlanda, democraţie de tip occidental, era legată prin tratat de URSS. Doar Iugoslavia, care refuza să se numească „neutră", aparţinea grupului de ţări nealiniate. Tot ea fusese, în 1954, iniţiatoarea mişcării care va uni, prin criterii mai puţin exigente, 90 de ţări.

Conferinţa de la Belgrad (1961)

Belgradul este, de altfel, oraşul unde s-a ţinut prima conferinţă a ţărilor nealiniate, între 1 şi 6 septembrie 1961. Invitaţia fusese lansată de Tito, Nasser şi Nehru. În afară de Iugoslavia, India şi Republica Arabă Unită, figurau aici şase ţări din Asia de Sud-Est (Afganistan, Birmania, Cambodgia, Ceylon, Indonezia şi Nepal), cinci ţări din Orientul Mijlociu (Arabia Saudită, Cipru, Irak, Liban. Yemen), trei ţări din Africa de Nord (Maroc, Tunisia, Algeria), şapte ţări din Africa, aflate la sud de Sahara (Congo-Léopoldville, Etiopia, Ghana, Guineea,

* La recensământul din 1953: 601 milioane, dintre care 574 în China continentală. Evaluarea pentru 1979 era atunci de 975 de milioane; pentru 1989, 1200 de milioane.

Somalia, Sudan), o țară latinoamericană (Cuba), plus observatori din Bolivia, Brazilia, Ecuador. Așadar, 25 de participanți. Nu fuseseră invitați membri SEATO, nici Malaysia, întrucît Singapore, care nu se va desprinde de aceasta decît în 1965, rămînea o bază occidentală, *a fortiori* Vietnamul de Sud, Coreea de Sud și Taiwan, aliate ale Statelor Unite, Coreea de Nord și Vietnamul de Nord, care făceau parte din lagărul socialist, Laos, care avea un guvern considerat prooccidental. De asemenea, în Orientul Mijlociu – Iordania, considerată ca prea supusă americanilor. La fel și Libia, care închiriase americanilor baza de la Wheelus Field. Trebuie subliniat că lovitura de stat libiană din 1969, care l-a dat jos pe regele Sénoussite Idriss, a plasat Libia în tabăra neutralistă, întrucît a cerut evacuarea bazelor americane și britanice. Nu era invitată nici o țară francofonă legată de Franța prin acorduri de cooperare.

Conferința reunea niște personaje considerabile: împăratul Hailé Sélassié din Etiopia, regele Hassan al II-lea din Maroc, care urmase la tron în locul tatălui său, Mohammed al V-lea, regele Nepalului, prințul Norodom Sianuk din Cambodgia, arhiepiscopul Makarios al Ciprului, Kwame N'Krumah – președintele Ghanei, Sékou Touré – președintele Guineei, Sukarno – președintele Indoneziei, Modibo Keita – președintele statului Mali, Habib Bourghiba – președintele Tunisiei (care tocmai obținuse retragerea francezilor din Bizerta) și, bineînțeles, Nasser, Nehru și Tito. Conferința de la Belgrad nu s-a soldat cu mari rezultate concrete. Nu se putea constitui un „bloc" al țărilor nealiniate, ceea ce ar fi contravenit însuși principiului nealinierii. Obiectivul esențial era de ordin psihologic. Se punea problema de a convinge țările care nu fuseseră invitate să-și îmbunătățească legăturile cu un bloc sau celălalt. Apoi, trebuia acționat la nivelul marilor puteri; cum spunea Tito: „Această reuniune își propune să determine marile puteri să-și dea seama că nu mai pot ține singure în mînă destinul lumii". Era, totodată, un prilej de a lua atitudine contra „neocolonialismului", care se substituia constrîngerilor politice directe. Un „mesaj de pace" i-a fost adus președintelui Kennedy de către Sukarno și Modibo Keita, iar lui Hruşciov de către Nehru și N'Krumah. În realitate, cele două mari puteri nu erau deloc mulțumite de această conferință. Hruşciov a ales chiar ziua de deschidere a conferinței pentru a relua o serie de experiențe nucleare atmosferice, arătînd astfel că pentru marile puteri nu este suficient să fii iubit, ci trebuie să fii și temut. Reacția membrilor conferinței față de aceste explozii sovietice a fost foarte împărțită. Cîteva țări – Ceylon, Indonezia, Irak, Guineea, Maroc, Algeria – au refuzat să facă orice comentariu. Alte țări s-au mărginit la o vagă condamnare a experiențelor nucleare în general (Birmania, Etiopia, Arabia Saudită, Sudan, Yemen) sau, ca Tunisia, au condamnat pe același plan URSS și Franța, care recent detonase niște bombe pe teritoriul african (la Reggane, în Sahara algeriană). Libanul și Iugoslavia și-au exprimat surprinderea. Singurele condamnări formale au venit de la Afganistan, care s-a declarat „profund șocat", de la Ghana, de la Cipru, de la India, de unde Nehru a estimat că pericolul mondial se agravase prin decizia sovietică de a relua experiențele nucleare, de la Mali, de la Somalia și, mai ales, de la Egipt.

Conferințele de la Cairo (1964), Lusaka (1970) și Alger (1973)

Țările nealiniate au decis să-și continue acțiunea, dar cu ceva mai multă indulgență în ceea ce privește criteriul de „nealiniere".

La Conferința de la Cairo (5–10 octombrie 1964), celor 25 de participanți de la Belgrad li s-au mai alăturat alte 21 de state: 18 africane, plus Iordania, Siria și Kuweit. Zece țări își trimiseseră observatori: nouă latinoamericane și Finlanda.

La a treia conferință, la Lusaka, în Zambia (8–10 septembrie 1970), au fost 54 de participanți, în loc de 46. Cinci dintre aceștia declinaseră invitația (Arabia Saudită, Birmania, Cambodgia, Dahomey și Malawi). Dar apăruseră 13 nou-veniți: șapte state africane; în Asia, Malaysia, Singapore, Yemenul de Sud; din America nici unul dintre statele vechi, ci doar Guyana, Jamaica și Trinidad-Tobago. La Lusaka, asistau, de asemenea, și nouă observatori: unul din Vietnamul de Sud (Frontul Național de Eliberare) și opt latinoamericani. O conferință a miniștrilor Afacerilor Externe, desfășurată la Georgetown în 1972, a decis crearea unui comitet permanent cu sediul la New York.

În fine, a patra conferință s-a ținut la Alger, la începutul lunii septembrie 1973. De data aceasta, socotind la un loc membrii, candidații la statutul de membru și observatorii, erau prezente 86 de state, plus reprezentanții ONU, ai Organizației Unității Africane, ai Ligii Arabe și cei ai 14 mișcări de eliberare (coloniile portugheze, Djibuti, Africa de Sud, palestinieni etc.). Lista acestor membri este interesantă. Găsim aici trei țări europene (Austria, Finlanda, Iugoslavia), 34 de țări africane, situate la sud de Sahara (inclusiv insula Mauritius), șase țări arabe din Africa de nord, două state mediteraneene (Malta și Cipru), 12 țări din Orientul Mijlociu arab, 13 țări din Asia de Sud și de Sud-Est, 18 țări americane. Logica nu era absolută: de ce fusese primit Vietnamul de Nord, țară net angajată, și nu și Coreea de Nord? Din America Latină, de ce lipseau toate țările continentale din America Centrală, în afară de Panama, care era, de fapt, ostilă Statelor Unite din cauza zonei Canalului?

Acest caracter ilogic a fost relevat de colonelul Gaddafi, conducătorul Libiei, pe atunci violent ostilă URSS. Acesta a făcut senzație, declarînd că Vietnamul de Nord și Cuba, țări angajate, nu trebuia să figureze printre membri. URSS lansase, în prealabil, un avertisment solemn, declarînd că „simetria" dintre Statele Unite „imperialiste" și URSS, socialistă și pașnică, era o gravă eroare. Fidel Castro, în numele Cubei, a apărat acest punct de vedere, dar la fel a făcut și premierul Indiei, Indira Ghandi. Din dorința de a nu prejudicia unitatea, această divergență nu a fost evocată în comunicatul final.

De fapt, Conferința de la Alger a avut parte de neșansă. Niște luptători palestinieni, independenți, se pare, de marile organizații, au luat ostatici la Ambasada Arabiei Saudite de la Paris. Condamnați de liderul palestinian Yasser Arafat, aceștia au produs un efect detestabil în ochii unei mari părți a opiniei publice mondiale, exact în momentul în care conferința ar fi dorit să sprijine mișcările naționale de eliberare care reprezentau diverse teritorii dependente.

Problema regrupării

Într-un mare număr de cazuri, statele din Lumea a Treia au frontiere moştenite din era colonizării. Firește, orice frontieră odată instituită creează, de o parte şi de cealaltă, diferenţe care odată cu trecerea timpului pot deveni un motiv suficient pentru a determina ceea ce geograful Jean Gottmann numeşte „iconografii", sisteme de imagini, precum şi adevărate comunităţi naţionale. Este exact ceea ce recunoştea un om de stat din Togo, Sylvanus Olympio, declarînd că noile state erau artificiale, dar că scopul lor trebuia să fie acela de deveni naţiuni.

În realitate, şi mai ales în Africa, se înfruntă două atitudini contradictorii. Una tinde spre o fărîmiţare legată de coeziunea triburilor şi a etniilor, în faţa lipsei de coeziune a statului. Cealaltă tinde spre regrupare, spre unitate, fiind pe placul opiniei publice şi, îndeosebi, al unui număr de intelectuali. Între cele două tendinţe, conducătorii statelor existente se află într-o poziţie dificilă. Cum să faci să fuzioneze două state, fără ca unul dintre cei doi conducători să nu fie îndepărtat, fără ca unul dintre cei doi să nu îl domine pe celălalt? Rarele tentative de fuziune care se cunosc au eşuat. Uniunea Ghana-Guineea a lui N'Krumah şi Sékou Touré era pur simbolică, cele două ţări neavînd nici o frontieră comună. Uniunea Senegal-Sudan sau Mali nu a depăşit anul 1960.

Uniunea dintre Egipt şi Siria, Republica Arabă Unită, a durat din 1958 pînă în septembrie 1961. Era o sfidare nu numai la adresa statelor arabe conservatoare, ca Iordania sau Arabia Saudită, ci şi la adresa Statelor Unite, ostile lui Nasser, şi la adresa sovieticilor, întrucît „arăta, de asemenea, că preşedintele Abd al Nasser intenţiona să-i lipsească, la Damasc, pe comunişti de locul pe care îl dobîndiseră" (Marcel Colombe).

În septembrie 1973, a fost proclamată, nu fără dificultăţi, o uniune şi mai stranie, aceea a Libiei, unde colonelul Gaddafi, conducător anticomunist al unui popor de 2,3 milioane de locuitori, instaura o adevărată „revoluţie culturală", şi Egiptului, cu 38 de milioane de suflete, guvernat de un lider mai moderat, Sadat. Firește, Sadat, succesor al lui Nasser, i-a trimis acasă pe consilierii tehnici sovietici. Dar nu rupsese încă relaţiile cu URSS, care îi furniza armamentul. Pe de altă parte, cum să se producă fuzionarea? Adunarea Comună trebuia oare să cuprindă un număr egal de egipteni şi de libieni – deşi egiptenii erau de 16 ori mai numeroşi? Sau să se conformeze proporţiei populaţiilor, ceea ce ar fi presupus ca libienii să se supună egiptenilor?

Regrupările africane

De regulă, în locul fuziunii, statele din Lumea a Treia au preferat regrupări mult mai vagi. Iată cîteva exemple.

La începutul anilor şaizeci, s-au format mai multe grupuri. Consiliul Antantei, dominat de preşedintele Coastei de Fildeş, Houphouët-Boigny, cuprindea Coasta de Fildeş, Volta Superioară, Dahomey şi Niger. În decembrie 1960, toate statele francofone, în afară de Togo, Mali şi Guineea, au constituit

„grupul de la Brazaville", de tendință moderată și favorabil cooperării cu Franța. Acest grup de 12 țări avea să cunoască multe prefaceri, tocmai fiindcă părea prea legat de Occident. Grupul s-a transformat în Uniunea Africană și Malgașă (UAM), în primăvara anului 1961. În același moment, cei 12, Gambia și Nigeria, membri ai Commonwealth-ului, Liberia, Tunisia, Libia (guvernată de regele Senoussi pînă la lovitura de stat republicană și militară din 1969), Togo, Etiopia și Somalia au constituit „grupul de la Monrovia", tot de tendință moderată.

UAM, care nu reușise să încheie un pact militar – menit să mențină regimurile existente –, a dispărut în 1964. Într-adevăr, în acel an, în februarie, parașutiștii francezi, și nu cei africani, au menținut regimul lui Léon M'Ba în Gabon. Pe 9 martie 1964, UAM a fost înlocuită cu Uniunea Africană și Malgașă de Cooperare Economică (UAMCE), cu sediul la Yaoundé, și nu la Cotonou, ca UAM. Houphouët-Boigny era reticent față de această nouă organizație. De aceea, în februarie 1964, se trece la crearea Organizației Comune Africane și Malgașe (OCAM), ostilă Ghanei (unde, în 1966, o lovitură de stat l-a răsturnat pe N'Krumah). Generalul de Gaulle era favorabil creării OCAM, lucru pe care l-a făcut cunoscut, de altfel. În 1965, după ce l-a răsturnat pe președintele Kasavubu, generalul Mobutu a anunțat intrarea în OCAM a statului Congo-Kinshasa*. În realitate, OCAM a jucat după 1965 doar un rol mediocru. Conflictul din Biafra va diviza și mai mult această organizație. În 1973, OCAM practic se dezagregase. Să mai notăm, de asemenea, pe plan cultural – o Uniune a Țărilor Francofone (fondată în februarie 1969, la Niamey).

La cealaltă extremitate a eșalonului politic, regimurile „de stînga" – cel puțin după felul cum se calificau singure – creaseră pe 7 ianuarie 1961 „grupul de la Casablanca": Maroc, Ghana, Guineea, Mali, Republica Arabă Unită. „Grupul de la Casablanca" se caracteriza printr-o mai mare ostilitate față de fostele metropole și față de „neocolonialism". Grupul a criticat violent experiențele nucleare franceze din Sahara și aparenta complicitate franco-israeliană. Firește, grupul de la Casablanca era foarte ostil grupului de la Brazaville și grupului de la Monrovia.

Nu era totuși posibil să se meargă mai departe și să se depășească aceste diferențe, regrupînd statele africane? Această idee era pe placul multor conducători, ca Léopold Senghor, N'Krumah, Sékou Touré etc. Se vorbea, începînd din 1958, despre Statele Unite ale Africii. Doar Houphouët-Boigny, din Coasta de Fildeș, se opunea total oricărui federalism. Dar era destul de favorabil ideii unei vaste confederații africane. Or, împreună cu grupul de la Monrovia, dispunea de sprijinul unui număr mai mare de state (20), decît cei „cinci progresiști" din grupul de la Casablanca. Se bucura, mai ales, de susținerea activă a președintelui Tubman din Liberia.

Sfîrșitul războiului din Algeria, în 1962, a atenuat tensiunile dintre cele două grupuri. Împăratul Etiopiei, Hailé Sélassié, pare să fi jucat un rol însemnat

---

* Congo belgian a devenit, rînd pe rînd, „Congo-Léopoldville", apoi, pe 2 mai 1966 „Congo-Kinshasa", noul nume al capitalei. În fine, în 1972, și-a luat numele de Zair.

în a aduce toate statele la un loc, într-o organizaţie comună, care va fi nu o „integrare africană", ci o „Africă a patriilor".

Pe 22 mai 1963, s-a deschis Conferinţa de la Addis-Abeba, grupînd 30 de şefi de state africane. Doi absenţi numai, regele Marocului, care refuza să stea alături de preşedintele mauritan Ould Daddah (Marocul revendica pe atunci Mauritania), şi preşedintele Grunitzky din Togo, neinvitat, deoarece predecesorul său, Sylvanus Olympio, tocmai fusese asasinat. În ciuda disparităţii raselor, a tendinţelor politice, a invidiilor şi a contradicţiilor, Hailé Sélassié a lansat un apel patetic, iar pe 25 mai 1963, a fost adoptată Carta Organizaţiei Unităţii Africane – OUA.

După 1963, OUA nu a făcut nici un progres în sensul federalismului, dar s-a afirmat din ce în ce mai mult ca o forţă politică proprie: medierea între Maroc şi Algeria, voinţa de a menţine independenţa fostului Congo belgian, lupta contra statului alb şi segregaţionist Rhodezia de Sud, ostilitatea faţă de dezmembrarea Nigeriei, ostilitatea crescîndă faţă de Israel etc. În 1972, Africa de Sud nu a putut participa la Jocurile Olimpice de la München, din cauza ameninţării cu absenţa generală a statelor africane, care nu acceptau prezenţa acestei ţări.

Grupările din Orientul Mijlociu şi din Asia de Sud-Est

În Orientul Mijlociu arab exista, prin Liga Arabă, o tentativă de regrupare. Între 1960 şi 1973 (dată la care acţiunea părea să se fi consolidat), Liga Arabă a jucat un rol mai degrabă modest. Unitatea arabă, scumpă unei largi părţi a opiniei publice şi invocată necontenit de către guverne, se izbea de păreri particulare şi de ambiţii. Proiectul haşemit al Semilunii fecunde (Palestina, Liban, Siria, Irak) dispăruse. Nasser propunea o „naţiune arabă", condusă de el. Comuniştii erau ostili acestei forme de unificare, dar rămîneau destul de slabi. Partidul socialist arab, Baas, refuza să recunoască altceva decît naţiunea arabă. Cu toate acestea, Baas se diviza în tendinţe violent ostile – îndeosebi în Siria şi în Irak, unde se afla la putere. În fine, rezistenţa palestiniană suscita reacţii divergente şi nu era un factor de unitate.

În Asia de Sud-Est, nu se găseau grupări de acest fel. Cele două ţări, în care neutralismul părea a fi cel mai antioccidental, erau India şi Indonezia. Această situaţie evoluase după 1959. Incidentele de frontieră pe care India le avusese cu China, în 1959 şi îndeosebi în 1962, provocaseră acolo o înăsprire a atitudinii. Fusese demonstrată superioritatea chinezilor, iar indienii erau obligaţi să recunoască faptul că Himalaya nu mai era o fortificaţie peste care nu se putea trece. De aceea, avînd nevoie de arme, indienii s-au apropiat vădit de Statele Unite. E adevărat că Uniunea Sovietică i-a ajutat să-şi păstreze neutralismul, furnizîndu-le arme contra chinezilor. Invers, Pakistanul, aliat totuşi al Statelor Unite în cadrul SEATO şi al CENTO (noua denumire a Pactului de la Bagdad, după abandonul Irakului), a fost nemulţumit de faptul că India se apropiase de aliatul său american. De aceea, în 1963, Pakistanul a încheiat cu

China un important acord referitor la frontiere. Cît privește Indonezia, o adevărată revoluție a izbucnit în 1965, despre care mulți observatori spun că a fost pusă la cale, în mare parte, de CIA. Partidul comunist (PKI) era unul dintre cele mai puternice din lume, iar președintele Sukarno, fără a fi comunist, avea o preferință marcată pentru China. Revoluția din 1965, condusă de armată, a eliminat brutal PKI, iar foarte mulți membri de partid au fost masacrați. Soekamo a reușit să păstreze o parte din putere, dar a fost exclus pînă la urmă, în 1967. De la această dată, Indonezia, guvernată de generalul Suharto, se întoarce cu hotărîre spre Statele Unite, care și-au dezvoltat considerabil comerțul în această țară. Unul dintre statele cele mai neutraliste era Cambodgia – pînă la eliminarea prințului Norodom Sianuk, în 1970. Refugiindu-se în China, preluînd conducerea „Kmerilor Issarak", procomuniști, cu ajutorul Vietnamului de Nord, instituind un guvern provizoriu ostil mareșalului Lon Nol (instalat în capitală, dar amenințat din toate părțile), prințul Sianuk a fost nevoit să se plaseze pentru o vreme în lagărul socialist.

Grupurile din America

În America Latină, Organizația Statelor Americane nu a fost foarte eficientă în anii șaizeci. Pentru majoritatea republicilor latinoamericane se punea problema de a scăpa de sub influența politică a Statelor Unite și a cîtorva companii americane puternice. La Punta del Este, în ianuarie 1962, Cuba a fost exclusă din Organizație. Eșecul planului de ajutorare economică numit „Alianța pentru Progres" a slăbit legăturile cu Statele Unite. Tot la fel s-a întîmplat și în 1965 cu o intervenție militară în Republica Dominicană, întreprinsă sub pretextul anihilării unei subversiuni comuniste. Într-adevăr, Carta de la Bogota permitea o interpretare a principiului de neintervenție, adoptat în 1933, de către Statele Unite. Dar Carta de la Bogota fusese adoptată în plin război rece, iar în 1965, țările latinoamericane rămîneau fundamental ostile intervenției pușcașilor americani. Trebuie spus că Fidel Castro încerca în continuare să organizeze gherile, îndeosebi în Bolivia, în Columbia și în Venezuela. Ajunctul său, Che Guevara, a murit în Bolivia. De teama comunismului, Statele Unite continuau să susțină un anumit număr de dictaturi, dintre care cea mai intolerabilă și brutală era cea a doctorului Duvalier, iar apoi a fiului său, în Haiti. Dimpotrivă, ostilitatea guvernului american a fost foarte intensă față de regimul socialist pe care Salvador Allende, ales pe 4 septembrie 1970, președinte al Republicii Chile, a încercat să-l instituie în țara sa. Allende a denunțat la Națiunile Unite tentativele unei mari companii americane, *International Telegraph and Telephone* (ITT), de a încuraja o lovitură de stat. În cele din urmă, armata chiliană, comandată de generalul Pinochet, a pus capăt regimului Allende și a provocat, se pare, sinuciderea președintelui, pe 11 septembrie 1973.

Singurele succese ale Organizației Statelor Americane au fost semnarea în 1967 a unui tratat privind denuclearizarea Americii Latine și, în 1973, readmiterea Cubei.

II. Problemele Lumii a Treia: factorul economic

Ajutorul dat ţărilor subdezvoltate

Unul dintre fenomenele majore ale relaţiilor internaţionale este diferenţa profundă care există între nivelul de trai al ţărilor zise dezvoltate şi cel al ţărilor subdezvoltate. Produsul naţional pe cap de locuitor era în Statele Unite, în 1964, de 3 320 de dolari, iar în 1968, de 4 372 de dolari. În Franţa, produsul naţional pe cap de locutior era, în 1968, de 2 332 de dolari, în Marea Britanie, de 2 163, în Germania, de 2 144, în Italia, de 1 344, în Japonia, de 1.326 de dolari. Or, în comparaţie cu aceste cifre, valoarea produsului naţional pe cap de locutior în Haiti, Paraguay, Pakistan era cuprinsă între 60 şi 80 de dolari. Chiar şi pentru ţările pe cale de „desprindere", cum ar fi Mexicul, produsul anual pe cap de locuitor nu depăşea 600 de dolari. Ţările deja industrializate cunosc o expansiune mai rapidă decît ţările care au nevoie să se industrializeze. Unul dintre obstacole este, de altfel, în general, o natalitate foarte ridicată, care depăşeşte 45 la mie, în Filipine, 40 la mie, în Algeria, în timp ce în Statele Unite, natalitatea a atins între 22 şi 23 la mie, după al Doilea Război Mondial, scăzînd apoi la 18 la mie, iar în Franţa, este în aceeaşi perioadă de ordinul a 16 la mie.

Mortalitatea este mult mai puternică în ţările subdezvoltate. Speranţa de viaţă la naştere a unui indian este de 37 de ani, în timp ce pentru un american ea este de 70 de ani. Medicina modernă a introdus totuşi unele progrese, dar creşterea populaţiei care rezultă de aici face uneori ca progresele expansiunii economice să nu fie prea evidente. S-ar putea vorbi, aşadar, despre naţiuni proletare şi naţiuni prospere.

Mulţi dintre cetăţenii din ţările subdezvoltate estimează că, de fapt, colonizarea reprezintă cauza nenorocirilor lor şi consideră că ajutorul din partea ţărilor dezvoltate li se cuvine de drept. Această atitudine, deşi explicabilă pe plan psihologic, nu prea are valabilitate pe planul realităţii. Într-adevăr, ţările dezvoltate distribuie ajutoare doar în măsura în care acest lucru coincide cu interesele lor. Acest ajutor este uneori privat (investiţii ale companiilor, ale societăţilor industriale sau ale băncilor), uneori, public (acordat de guverne). Ajutorul poate îmbrăca forma de împrumuturi sau de donaţii. În cazul ajutorului privat, preocuparea esenţială a investitorilor este, evident, rentabilitatea: altfel spus, instabilitatea politică, riscul instaurării unui regim socialist care ar duce la naţionalizarea industriilor fără o compensaţie reală, îi îndepărtează pe investitorii particulari. Pentru ajutorul public, egoismul naţional obligă statele să-şi răscumpere ajutorul acordat prin avantaje concrete, fie politice, fie economice. Ajutorul merge spre o ţară cu o politică favorabilă sau spre o ţară unde există speranţa de a găsi clienţi sau furnizori de materii prime. Apogeul sistemului de ajutorare s-a situat în anii 1958–1960. Ulterior, s-a înregistrat un declin clar.

Ajutorul american în jurul anului 1960

Ajutorul american este cel mai important din punct de vedere cantitativ. El datează de la mesajul pe care preşedintele Truman l-a propus Congresului, pe 20 ianuarie 1949. Punctul 4 al acestui mesaj invita SUA şi celelalte puteri să-şi mobilizeze resursele pentru o vastă acţiune de ajutorare în favoarea Lumii a Treia. Cu toate acestea, ajutorul american în perioada preşedintelui Truman a fost consacrat mai ales ţărilor din Europa de Vest, în cadrul planului Marshall. Venirea la putere a republicanilor, în ianuarie 1953, a accentuat interesul pentru Lumea a Treia, dar ajutorului economic i se mai adăuga şi un ajutor militar. Pînă în 1960, Statele Unite au acordat, astfel, 2,2 miliarde dolari Chinei naţionaliste, 1,5 miliarde Coreei de Sud, 900 milioane Pakistanului, 325 de milioane Thailandei, 250 de milioane Filipinelor. Acest lucru a permis unor ţări subdezvoltate să întreţină armate enorme: 630 000 de oameni în Coreea de Sud, 500 000, în China naţionalistă. Tot în perioada republicană, ajutorul consacrat Europei a scăzut considerabil, începînd din 1954. Ajutorul acordat Extremului Orient a rămas important, dar în uşoară scădere (de la 1,1 miliarde dolari în 1954 la 728 de milioane, în 1960). Ajutorul acordat Orientului Mijlociu şi Asiei de Sud-Est a crescut de la 680 de milioane dolari, în 1955, la 1,58 de miliarde, în 1960. Ajutorul acordat Africii s-a majorat lent, dar nu a atins decît 214 milioane în 1960. Tot în 1960, Statele Unite au acordat în total ajutoare în valoare de 4,5 miliarde de dolari, dintre care 2,4 miliarde ajutoare economice, şi 1,9 miliarde ajutoare militare. Aceste ajutoare aveau, în general, incidenţe politice. Astfel, aşa cum am văzut, Statele Unite au refuzat să finanţeze proiectul barajului de la Assuan atunci cînd au aflat că Egiptul primise arme cehoslovace şi sovietice. Totuşi, John Foster Dulles, în ciuda repulsiei sale faţă de neutralismul indian, a favorizat un ajutor considerabil pentru India: între 1950 şi 1960, SUA au furnizat acestei ţări 3,8 miliarde de dolari, din care jumătate sub formă de împrumuturi şi jumătate sub formă de donaţii. În total, din 1946 pînă în 1960, Statele Unite au furnizat 84 de miliarde de dolari sub formă de ajutoare în străinătate, dintre care 56,9 pentru ajutoare economice şi 27,20 pentru ajutoare militare. Europa a beneficiat de peste jumătate din sumă (43 de miliarde de dolari), urmată de Extremul Orient (18,9 miliarde), Orientul Apropiat şi Asia de Sud-Est (13,4 miliarde), America Latină (4,4 miliarde), Africa (822 de milioane). Venirea la putere a preşedintelui Kennedy a antrenat unele schimbări. Obsedat de evenimentele din Cuba, Kennedy a vrut să pună la punct un vast plan de ajutorare a Americii Latine – Alianţa pentru Progres, înfiinţată în 1961, la Conferinţa economică şi socială de la Punta del Este (Uruguay). În fiecare an, Statele Unite urmau să furnizeze 2 miliarde de dolari ţărilor din America Latină – un miliard sub formă de fonduri de stat şi un miliard sub forma unor investiţii private. Încă de la început, Alianţa pentru Progres nu s-a dovedit prea eficace. Companiile private au investit mult mai puţin de un miliard de dolari, iar Congresul nu a contenit să bombăne împotriva propunerilor Executivului. Pînă la urmă, Alianţa pentru Progres a fost un eşec.

Ajutorul sovietic în jurul anului 1960

URSS s-a apucat destul de tîrziu să acorde ajutoare ţărilor subdezvoltate şi a făcut acest lucru la o scară mult mai redusă decît SUA. Scopul era tot politic. Se punea problema, în principiu, de a favoriza o adevărată independenţă economică a ţărilor subdezvoltate. Sovieticii sînt convinşi că independenţa politică nu este suficientă, dacă nu este însoţită de ceea ce ei numesc independenţa economică. De aceea, ajutorul lor este selecţionat cu multă grijă. Ca şi în cazul Egiptului, unde URSS a acceptat, între 1958 şi 1960, să finanţeze cele două tranşe de construcţie a barajului de la Assuan, beneficiarii sînt aproape în întregime ţări neutraliste şi chiar deliberat antioccidentale. În 1960, URSS acordase 100 de milioane de dolari Etiopiei, 55, Guineei, 40, Ghanei, 500, Egiptului, 168, Siriei, 625, Indiei, 120, Afganistanului, 92 Indoneziei, 75, Yemenului, 40, Ceylonului, 182, Irakului. Ajutorul sovietic este mai sistematic decît ajutorul american. URSS acordă foarte puţine donaţii, dar le alege astfel încît să impresioneze opinia publică: spitale, policlinici, şcoli tehnice, biblioteci, avion pentru conducătorul ţării. URSS distribuie ajutoare sub formă de împrumuturi, în general, cu scopul de a crea întreprinderi de stat în industria grea, îndeosebi oţelării sau centrale electrice. Împrumutul este încheiat pentru 12 ani, cu o dobîndă de 2,5%. Rambursarea se face în moneda locală sau în produse locale şi începe la un an după punerea în exploatare a întreprinderii înfiinţate. Acest ajutor este „legat", adică întreprinderea este clădită cu materiale sovietice, conform unor planuri pregătite de tehnicieni sovietici. Aceştia vin să supravegheze lucrările, pentru care se utilizează în parte mîna de lucru a ţării. Ţara beneficiară recrutează această mînă de lucru şi plăteşte costurile construcţiei şi cheltuielile locale. După ce este dată în exploatare, întreprinderea aparţine întru totul ţării beneficiare. URSS nu participă la exploatarea întreprinderii şi nici la valorificarea produselor acesteia (spre deosebire de investiţiile private americane). URSS şi lagărul socialist utilizează, de asemenea, ajutorul tehnic. La sfîrşitul anului 1958, lumea necomunistă trimisese în ţările subdezvoltate circa 6 800 de tehnicieni (în afară de profesori şi instructori militari). Dintre aceştia, 3400 erau americani. La rîndul său, lagărul socialist trimisese 2800 de specialişti, dintre care 90% în cinci ţări: RAU, Yemen, Afganistan, India, Indonezia.

Ajutorul puterilor mijlocii: Franţa şi Regatul Unit în jurul anului 1960

Franţa şi Marea Britanie distribuiau un ajutor important, dar acest lucru se explica prin fostele lor imperii coloniale. Franţa dădea, cantitativ, mai puţin decît Statele Unite, dar mai mult, procentual, din produsul său naţional brut. În preajma anului 1960, aproape 2% din PNB francez se utiliza sub formă de ajutoare, adică mai mult decît dublu, în comparaţie cu ceea ce dădeau Statele Unite din propriul lor PNB. Ajutorul francez se adresa aproape în exclusivitate

țărilor din Africa de Nord, din Africa neagră și din Oceanul Indian, care făcuseră parte cîndva din imperiul francez. Prevala partea de donații, în comparație cu aceea a împrumuturilor. Una dintre caracteristicile esențiale ale ajutorului francez era importanța asistenței culturale. Mai mult decît oricare altă țară, Franța face un efort în favoarea limbii și a culturii sale: întreține în străinătate numeroase institute, școli, licee, ziare, societăți savante, săpături arheologice. A imaginat chiar un sistem de asistență tehnică necostisitor, permițînd unor studenți și unor tineri intelectuali – ingineri, tehnicieni, medici – să-și facă serviciul militar ca institutori sau asistenți tehnici în țările subdezvoltate. În domeniul învățămîntului, Franța este țara care întreține în străinătate cel mai numeros corp profesoral (peste 30 000 de persoane), majoritatea aflîndu-se în Africa de Nord (Algeria și Tunisia).

Ajutorul Marii Britanii era orientat mai degrabă spre considerente economice decît spre considerente politice. Anglia a încercat să păstreze cu fostele sale colonii devenite independente o unitate monetară: zona sterling. Aceasta cuprinde toate țările din Commonwealth, în afară de Canada și un anumit număr de alte țări, adesea foste vasale. În 1960, exporturile Regatului Unit spre zona sterling atingeau 40% din total, iar importurile din zona sterling, 34%. E adevărat că această mișcare avea tendința de a se atenua, în favoarea comerțului cu țările din afara zonei sterling. În timp ce Franța obținea de la partenerii ei din Piața Comună un ajutor special pentru țările africane, care fuseseră coloniile ei, Marea Britanie instituise, în 1951, Planul de la Colombo, sistem de ajutorare colectivă în folosul țărilor din Asia de Sud-Est și, în 1957, un plan de ajutorare a Ghanei. Volumul ajutoarelor destinate țărilor subdezvoltate tinde să scadă în fiecare dintre țările mari. Se remarcă o rezistență a opiniei publice, care a fost numită în Franța *cartierism* (de la numele ziaristului Raymond Cartier) și, pe de altă parte, un scepticism crescînd față de beneficiile pe care țările subdezvoltate le-ar putea obține de pe urma acestor ajutoare. În fața teribilei mizerii a două miliarde de ființe umane, ai impresia că un ajutor de cîteva miliarde de dolari pe an este ca o picătură de apă într-un ocean.

Evoluția ajutoarelor după 1960

Cu excepția cîtorva mari proiecte (barajul de la Assuan, în Egipt), a anumitor ajutoare punctuale și a asocierii privilegiate existente între Comunitatea Economică Europeană (CEE) și cele 19 state africane, toate francofone, cu excepția Somaliei și a insulei Mauritius, care este doar parțial francofonă (Statele african și malgaș, asociate – EAMA), ajutorarea țărilor subdezvoltate pierde din importanța, cel puțin relativă, pe care o avea, ca și din prestigiu. În plus, intrarea Marii Britanii în Piața Comună pune problema aderării statelor africane anglofone la EAMA. Volumul ajutoarelor a rămas aproape identic, în timp ce produsul național brut al țărilor dezvoltate creștea considerabil. De la aproape 2%, partea din PNB francez consacrată ajutorului a scăzut la 0,68% (media pentru OCDE, este de 0,34%).

Se dezvoltă doar cooperarea culturală şi tehnică. Şi aici, Franţa se află în frunte, cu 52 300 de specialişti în 1970, dintre care 25 500 de cadre didactice. Germania de Vest trimite 27 000 de specialişti, Marea Britanie 29 000, dintre care 6 600 de cadre didactice. Din ce în ce mai mult, lumea se întreabă în privinţa eficacităţii ajutorului financiar. Din ce în ce mai mult, problema comerţului devine preponderentă în relaţiile internaţionale.

Lumea a Treia şi arma comercială: Conferinţa de la Geneva (1964)

Ţările subdezvoltate, beneficiare sau nu ale unor ajutoare importante, reproşează sistemului de ajutorare aspectul său politic. Aceste ţări se tem că, acceptînd un astfel de ajutor, riscă să ajungă sub dominaţia puterilor care le acordă sprijinul. Ele atrag atenţia că importanţa ajutorului în dezvoltarea lor economică este mult mai puţin considerabilă decît cea a comerţului. Cum una dintre caracteristicile subdezvoltării constă în exportul doar al unui număr foarte mic de produse, în general, agricole sau materii prime, influenţa cursurilor mondiale ale acestor produse este redutabilă. Este suficientă o scădere pentru ca ţara exportatoare să fie profund atinsă.

Tocmai pentru a rezolva aceste probleme, au avut loc o serie de conferinţe economice mondiale. Solicitarea în acest sens fusese formulată prima oară în 1961 de către Adunarea Generală a Naţiunilor Unite. Consiliul Economic şi Social, aprobat de Adunarea Generală, luase decizia de a convoca o conferinţă, sub numele de Conferinţa Naţiunilor Unite pentru Comerţ şi Dezvoltare. Aceasta s-a desfăşurat la Geneva, din 23 martie pînă în 15 iunie 1964. Grupa 123 de state (113 erau membre ONU, iar 10 ţări nu făceau parte din această organizaţie, printre care şi două puteri industriale de prim rang – Germania de Vest şi Elveţia). În ciuda importanţei popularităţii ei, China populară nu a fost invitată. De la bun început, această conferinţă a marcat o divergenţă profundă între anglo-saxoni şi Franţa. Teza franceză, susţinută de André Philip, se referea la preţurile mondiale ale materiilor prime. În loc ca acestea să fie fixate prin liberul joc al pieţei mondiale, Franţa propunea un acord internaţional, care să permită majorarea lor. Producătorii ar fi continuat să perceapă preţurile actuale stabilizate, dar diferenţa dintre aceste preţuri şi preţurile majorate ar fi constituit mijlocul de a finanţa un fond de ajutorare pentru ţările subdezvoltate, administrat de ţările beneficiare, aşa cum se întîmplase cu ajutoarele Marshall destinate Europei între 1948 şi 1952. Acest fond făcea posibilă trimiterea execedentelor alimentare ale zonei temperate spre ţările ameninţate de foamete. Astfel, planul francez propunea nişte regrupări regionale între ţările mai slab dezvoltate, ceea ce reprezenta o modalitate de a susţine grupul ţărilor africane francofone, care aveau legături privilegiate cu Piaţa Comună.

Planul britanic, susţinut de americani, era total diferit. Englezii se opuneau oricărei încercări de a majora cursul materiilor prime. Ei propuneau ca ţările industrializate să coboare semnificativ drepturile lor vamale pentru produsele fabricate de ţările sărace. Marea Britanie putea invoca propriul exemplu:

cumpăra mai multe produse fabricate în ţările subdezvoltate decît toată Piaţa Comună la un loc. Marea Britanie practica o politică preferenţială cu naţiunile din Commonwealth. Ea propunea extinderea acestui sistem la toate ţările subdezvoltate (proiect pe care conferinţa Commonwealth-ului îl acceptase în prealabil).

Franţa a fost susţinută de membrii Uniunii Africane şi Malgaşe de Cooperare Economică. Dimpotrivă, ţările africane anglofone se situau de partea Marii Britanii, la fel ca şi dominioanele, şi, în special, Noua Zeelandă, care a atacat violent tezele franceze. Japonia, la rîndul ei, era ostilă proiectului britanic şi se temea că acordarea unor privilegii ţărilor subdezvoltate putea afecta bunul mers al industriilor ei. Uniunea Sovietică a avut un rol neînsemnat, deşi a participat din plin la iniţiativa convocării acestei conferinţe. Era ostilă organismului care grupa ţările dezvoltate, GATT *(General Agreement on Tariffs and Trade),* pe care voia să-l înlocuiască printr-o organizaţie care să nu sufere influenţa „monopolurilor imperialiste". În realitate, URSS se apropia mai degrabă de poziţia engleză decît de poziţia franceză. Ţările din America Latină se plasau la jumătatea drumului, între ideea organizării preţurilor la materiile prime, propusă de Franţa, şi liberul schimb relativ, propus de britanici. Secretarul general al conferinţei, economistul argentinian Raul Prebish, era adeptul poziţiei franceze.

Pînă la urmă, prin atitudinea adoptată de SUA, proiectul francez a eşuat. Statele Unite au afirmat că, din punct de vedere tehnic, reglementarea cursului materiilor prime era imposibil de realizat. Pe de altă parte, conferinţa mondială urmărea crearea unor instituţii permanente. Statele Unite solicitau ca naţiunile industriale şi bogate să aibă o influenţă mai puternică, decît ţările subdezvoltate. Acestea cereau un vot egal pentru fiecare ţară membră. S-a decis, în final, să se înfiinţeze un Consiliu al Comerţului Internaţional, în care deciziile importante să fie luate cu o majoritate de două treimi. Consiliul cuprindea 55 de membri, dintre care 18 occidentali, 6 din grupul sovietic, 9 latinoamericani, 22 afro-asiatici. De fapt, puterile acestui consiliu erau foarte restrînse. Singura decizie importantă adoptată de conferinţă a fost rezoluţia – de altfel, fără viitor – a ţărilor industrializate de a consacra cel puţin 1% din venitul lor naţional pentru ajutorarea Lumii a Treia. Această rezoluţie fusese propusă de Franţa. A fost votată de 107 naţiuni. URSS şi ţările din blocul sovietic s-au abţinut, cu excepţia României. Scuza lor a fost faptul că doar naţiunile occidentale, care practicaseră exploatarea colonială, erau obligate să asigure aceste despăgubiri, fie numai şi parţial, pentru daunele pricinuite populaţiilor din fostele lor colonii. Era vorba despre o restituire, or URSS nu avea nimic de restituit.

Conferinţa de la New Delhi (1968) (UNCTAD II)

Întrucît problema nu era rezolvată, Naţiunile Unite au convocat o altă conferinţă pe teme de Economie, Comerţ şi Dezvoltare (UNCTAD) la New Delhi, din 1 februarie pînă la 29 martie 1968. La această conferinţă au fost reprezentate 121 de state, 44 de organizaţii internaţionale, cu un număr total de

1 600 de participanţi. Aşteptările erau mai mari decît la Conferinţa de la Geneva. Ţările subdezvoltate, în număr de 89, se reuniseră la Alger în octombrie 1967 şi pregătiseră un document numit Carta de la Alger, care conţinea esenţialul revendicărilor lor comune. Totuşi împrejurările nu erau prea prielnice. În 1968, se dezvoltau tensiunile monetare internaţionale, iar la sfîrşitul lunii martie 1968, s-a creat dubla piaţă a aurului. Conferinţa a votat 34 de rezoluţii, unele dintre ele fiind pur formale. Conţinutul discuţiilor a evidenţiat o apropiere de poziţiile anglo-americane din 1964. În octombrie 1967, OCDE (Organizaţia de Cooperare şi Dezvoltare Economică) acceptase să acorde preferinţe tarifare tuturor ţărilor subdezvoltate. La rîndul lor, ţările din Lumea a Treia erau favorabile acestui sistem de preferinţă generalizată, lucru pe care îl declaraseră la Alger. Dar unanimitatea nu a fost întrunită decît la nivel de principiu. Punerea în practică este foarte departe de a fi realizată.

Conferinţa de la Santiago de Chile (1972) sau UNCTAD III

Aceasta s-a desfăşurat din 13 aprilie pînă în 21 mai 1972. Au fost reprezentate aici aproape toate ţările din lume. Constatările legate de situaţia existentă în lume erau redutabile: insuficienţă alimentară (sub 2 500 de calorii pe zi pentru 30 pînă la 50% din populaţia lumii), creştere demografică galopantă (peste 3% în aproximativ 20 de ţări); un număr excesiv de agricultori şi tehnici primitive; industrializare insuficientă, o foarte accentuată inegalitate socială: 5% din populaţie dispunînd de 28% din venitul naţional în Mexic, de 40% în Madagascar, de 50% în Zair; şomaj; analfabetism (80% analfabeţi în Africa şi în India, 75% în Orientul Mijlociu); pe scurt, un tablou dramatic. În timp ce ţările dezvoltate occidentale au un PNB pe locuitor de 3200 de dolari în medie (1970), cifra este de 750 pentru America Latină, 260 pentru Asia necomunistă, 270 pentru Africa (Alain Vernay). Participarea ţărilor subdezvoltate la comerţul mondial a scăzut de la 31,2% la 17,9% între 1950 şi 1970. Pentru ţările dezvoltate occidentale, această participare creşte de la 60,8% la 71,2% (restul reprezintă comerţul statelor socialiste).

Or, Conferinţa de la Santiago de Chile nu a putut rezolva nici una dintre aceste probleme. Nu a existat un purtător de cuvînt al Lumii a Treia – China neadoptînd nici o poziţie în aceste dispute. Sub pretextul deschiderii prevăzute în 1973 a marii negocieri comerciale, cunoscute sub numele de *Nixon Round*, Statele Unite adoptaseră o atitudine de aşteptare. În plus, era un an de alegeri prezidenţiale, iar războiul din Vietnam nu se terminase. În fine, instabilitatea monetară mondială făcea imposibil orice acord serios privind cursurile materiilor prime. Delegatul francez Valéry Giscard d'Estaing a continuat să susţină teza franceză a stabilizării, fiind sprijinit de reprezentantul CEE, Sicco Mansholt. Dar nu s-a ajuns la nici un rezultat. Singura decizie importantă s-a referit la un ajutor special pentru 25 de ţări cel mai puţin dezvoltate, avînd un PNB pe locuitor de sub 100 de dolari pe an şi sub 10% din PNB provenind din industrie (cel de-al doilea criteriu menţionat excludea India). Aceste 25 de ţări, dintre care cea mai populată era Etiopia, grupează în total 150 de milioane de locuitori.

Metoda uniunii producătorilor

Din moment ce nici ajutorul şi nici comerţul mondial nu permit ţărilor subdezvoltate să le prindă din urmă pe celelalte, a apărut o nouă soluţie: uniunea producătorilor pentru a impune anumite preţuri. Singurul exemplu important este cel al petrolului.

La sfîrşitul celui de-al Doilea Război Mondial, sumele plătite de marile companii concesionare de zăcăminte ţărilor care le deţineau, aşa-numitele *royalties*, erau nesemnificative: 12,5% în Orientul Mijlociu. Venezuela a inaugurat, în 1948, sistemul *fifty-fifty* (adică nişte *royalties* de 50%). Dar piaţa era, de fapt, reglată de marile companii, grupate în consorţii. În aprilie 1959, la Cairo, a avut loc primul Congres arab al petrolului. În august 1960, consorţiul a redus preţul petrolului brut. Reacţia ţărilor producătoare nu s-a lăsat deloc aşteptată. Pe 15 septembrie 1960, acestea au înfiinţat Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol (OPEC), din care făceau parte, la început: Venezuela, Iran, Irak, Arabia Saudită, Kuwait, iar apoi: Qatar, Libia, Algeria, Nigeria, Abu Dhabi etc. Iniţiatorii acestei acţiuni erau un saudit, tînărul şeic beduin Abdallah al Tariki, şi un venezuelean, Juan Perez Alfonso. Fără a intra în detalii, se poate spune că activitatea OPEC a fost foarte eficientă încă dinainte de 1973. A constat dintr-o majorare a acestor *royalties*, apoi, din naţionalizarea producţiei (uneori, în proporţie de 51%, ceea ce conferă majoritatea producătorului, obligînd în acelaşi timp companiile să lase 49% din capitalul investit). Astfel, în 1972, Irak a naţionalizat celebra *Irak Petroleum Company* (Franţa, considerată proarabă, îşi avea garantată partea timp de zece ani). Iranul s-a desolidarizat parţial de deciziile OPEC. Dimpotrivă, Libia şi Algeria constituie cele mai extremiste elemente. Pe total, activitatea se dovedeşte eficace. Într-adevăr, pentru celelalte materii prime acest sistem de uniune nu este la fel de uşor de realizat. El reprezenta, poate, o speranţă pentru ţările subdezvoltate.

III. Conflictele limitate

Una dintre caracteristicile Lumii a Treia este o instabilitate mai accentuată decît cea a ţărilor dezvoltate; cu excepţia cîtorva state unde puterea este stabilă, loviturile de stat, puciurile militare sînt frecvente în ţările din Lumea a Treia. Or, conform tradiţiei, principalele conflicte internaţionale sînt legate de probleme teritoriale. Majoritatea ţărilor devenite recent independente nu şi-au putut stabili frontierele aşa cum ar fi vrut. Graniţele acestor ţări rezultă, în general, din decupaje realizate cu mulţi ani în urmă de către puterile coloniale. Or, în interiorul acestor frontiere artificiale noile state încearcă, pe de o parte, să implanteze instituţiile statului şi, pe de altă parte, să creeze un spirit naţional. De fapt, din punct de vedere naţional aceste ţări se pot împărţi în mai multe categorii: 1. Un anumit număr de vechi regate sau principate tradiţionale, care existau şi erau deja unificate înainte de colonizare, au fost supuse unor protectorate sau au rămas teoretic independente (Maroc, Tunisia, Egipt, Etiopia – în

Africa, Iran, Afganistan, Thailanda, Cambodgia – în Asia). 2. Cazul în care nu a existat nici un fel de unitate naţională înainte de cucerirea colonială, dar unde colonizatorul, prin restabilirea păcii, a realizat o unitate reală, pe care ţara devenită independentă a continuat să o considere valabilă. Aşa s-a întîmplat, bunăoară, cu Madagascarul; înainte de cucerirea franceză, populaţiile hova de pe podişuri nu reuşiseră să pună stăpînire pe întreaga insulă. Aşa a fost şi în India, cu diferenţa că în 1947 englezii şi indienii nu au putut împiedica desprinderea Pakistanului. Acesta este, de asemenea, cazul Indoneziei, unificată de olandezi încă din secolul al XVI-lea, şi al Filipinelor, unde spaniolii, iar apoi americanii au procedat la fel. 3. Există state decolonizate de multă vreme şi unde s-au instituit tradiţii istorice. Acesta este cazul tuturor republicilor latinoamericane. Fostele colonii portugheze au rămas unificate (Brazilia), dar fostele colonii spaniole s-au împărţit în 17 republici, după care s-a constituit şi a optsprezecea, cu sprijinul Statelor Unite: Panama, care s-a desprins din Columbia. 4. Există şi cazul în care personalitatea naţională nu exista iniţial, afirmîndu-se însă printr-o luptă îndîrjită contra metropolei. Aşa s-a întîmplat, în primul rînd, în Algeria. 5. Cazul cel mai general este cel în care statul devenit independent nu coincide cu o naţiune. Liga Arabă grupează 14 ţări arabe. Deşi există o diferenţă enormă între ţările arabe din Maghreb şi cele din Orientul Mijlociu, şi chiar între Maroc, care n-a depins niciodată de sultanul de la Constantinopol, şi Algeria, se poate spune că, în Orientul Mijlociu, separarea dintre Siria şi Liban este, parţial, o consecinţă a mandatului francez. Divizarea dintre Irak, Transiordania şi Palestina este o consecinţă a mandatului britanic. Nu trebuie să ne mirăm atunci că, în realitate, conflictele teritoriale sînt numeroase într-o Lume a Treia unde frontierele nu corespund decît unei tradiţii istorice recente.

Conflictele africane

Există un conflict între Somalia, Etiopia şi Kenya referitor la graniţele dintre ele. Republica Somalia a fost creată în 1960, prin reunificarea a două foste colonii: Somaliland-ul britanic şi Somalia italiană. Or, somalezii vor să-şi mărească teritoriul, anexînd un teritoriu situat în sud-estul Etiopiei, Ogaden; fosta Coastă Franceză a Somalezilor, devenită Teritoriul populaţiilor Afar şi Issa, precum şi *Northern Frontier District*, provincie aparţinînd Kenyei. Încă din 1955, conducătorii somalezilor preconizaseră formarea unei Somalii mari. Din această cauză apare o dispută între Somalia şi Etiopia referitoare la Ogaden, între Somalia şi Kenya, între Franţa şi Somalia. Într-adevăr, Teritoriul de Peste Mări al populaţiilor Afar şi Issa cuprindea aproximativ 242 000 de locuitori în 1978, dintre care 47% somalezi, 37% afari, 8% europeni şi 6% arabi. În *Northern Frontier District*, din cei 200 000 de locuitori, 64% sînt somalezi. În fine, în regiunea Ogaden şi în regiunile învecinate controlate de Etiopia, se află 850 000 de somalezi.

La sfîrşitul anului 1955, Marocul a revendicat Mauritania, care totuşi a fost proclamată pe 28 noiembrie 1958, Republica Islamică Mauritania şi a

devenit independentă în 1960. Allal el Fassi este cel care, în numele unor drepturi expuse într-o *Carte albă* din noiembrie 1960, a cerut crearea unui Maroc mare. În opinia lui, acest stat ar avea nişte baze istorice certe. Conflictul a cunoscut o fază acută între 1958 şi 1961, Marocul chemînd populaţia mauritană la războiul sfînt şi desfăşurînd contra noului stat o mare ofensivă diplomatică. Marocul a decis să aducă această problemă în faţa Organizaţiei Naţiunilor Unite. Tunisia, în schimb, a acceptat să susţină candidatura mauritană la ONU, fiind sprijinită de grupul de la Brazzaville. În cele din urmă, pe 27 octombrie 1961, Adunarea Generală s-a pronunţat pentru admiterea Mauritaniei, cu 68 de voturi pentru, 13 contra şi 20 de abţineri. Cu prilejul Conferinţei constitutive a Organizaţiei Unităţii Africane, ţinută la Addis-Abeba, în mai 1963, regele Marocului a refuzat orice participare, pentru a nu se întîlni cu preşedintele Mauritaniei, Ould Daddah. La fel s-a întîmplat şi la festivităţile de celebrare a evacuării localităţii Bizerta (acţiune efectuată pe 15 octombrie 1963). Conflictul s-a aplanat, iar Marocul a recunoscut Mauritania în 1969, dar cele două guverne au pretenţii asupra Saharei spaniole (Saguia el Hamra, Rio de Oro).

Există, de asemenea, un conflict algeriano-marocan, care a atins punctul culminant în 1963. Allal el Fassi revendicase o mare parte din Sahara algeriană. În iulie 1961, regele Hassan al II-lea şi preşedintele GPRA, Ferhat Abbas, recunoscuseră existenţa unei probleme teritoriale, marocanii lăsînd la latitudinea Algeriei soluţionarea acestei chestiuni. Dar Marocul a avut impresia că această ţară nu voia să-şi respecte angajamentele. De aceea, pe 8 octombrie 1963, trupele marocane au atacat posturile algeriene de la Hassi Beida şi Tinjoub. S-au dat lupte de o parte şi de cealaltă a frontierei, în timp ce în cele două ţări propaganda se desfăşura cu violenţă. Lupta nu a fost de lungă durată. Bunele oficii ale împăratului Hailé Sélassié şi ale preşedintelui Modibo Keita în cadrul Organizaţiei Unităţii Africane s-au soldat cu o întîlnire, care a avut loc la Bamako. Pe 30 octombrie, preşedintele Ben Bella şi regele Hassan al II-lea au semnat un acord de încetare a focului, care a pus capăt cel puţin fazei acute a conflictului. În noiembrie 1963, s-a creat o comisie de delimitare a frontierelor. Dar de la această dată nu s-a mai obţinut nici un rezultat. Este vorba, aşadar, despre un conflict latent.

Criza din Biafra

Cea mai gravă criză din Africa emancipată de sub colonialism este cea din Biafra. Nu este vorba, ca în cazurile precedente, despre dispute teritoriale între două state, ci de o tentativă de secesiune. Vasta Nigerie, fostă colonie engleză de 928 000 km^2, este una dintre cele mai bogate ţări din Africa şi cea mai populată (20 de milioane de locuitori în 1931, peste 80 de milioane astăzi). Bogăţiilor existente în epoca colonială, li s-au mai adăugat, începînd din 1955, zăcămintele petrolifere, dintre care o mare parte – peste două treimi – proveneau din regiunea orientală.

La fel ca aproape toate noile state africane foste colonii, Nigeria reprezintă o însumare artificială de etnii diferite, dintre care cele mai importante sînt:

haussa şi *peul*, în nord (peste jumătate din populaţie), musulmani constituiţi în confederaţii, destul de rupţi de lumea modernă, dominaţi odinioară de englezi, conform formulei „guvernare indirectă"; *yoruba,* în sud-vest, divizaţi în cetăţi-regate, adesea musulmani, dar cu puternice influenţe ale creştinismului şi ale ideilor „moderne"; în fine, *ibo,* în est, creştini şi, mai ales, catolici în majoritate, graţie unei dense reţele de misionari şi şcoli. Mulţi dintre *ibo* se răspîndiseră spre vestul şi spre nordul ţării. Dr. Azikiwe, unul dintre întemeietorii naţionalismului nigerian, conducătorul Convenţiei Naţionale a Cetăţenilor Nigerieni (NCNC), este de origine *ibo.* Congresul Popoarelor din Nord (NPC) este condus de Abubakar Tafewa Balewa, care a fost preşedintele guvernului federal din 1960 pînă în 1966. Un al treilea partid, Action Group, este foarte legat de Ghana. Anii 1965 şi 1966 au fost plini de tulburări. Sir Abubakar a fost asasinat pe 17 ianuarie 1966, la fel ca şi premierul Nigeriei de Nord, un emir şi ministrul de Finanţe. Generalul Ironsi, care a preluat puterea, sprijinit de Action Group, a încercat să instituie un regim puternic centralizat şi a suprimat partidele politice. În mai, la Kano şi în toată regiunea de Nord au avut loc masacrări masive ale populaţiei *ibo,* iar mulţi dintre cei care emigraseră spre vest şi nord (ca funcţionari cu studii medii şi superioare) s-au refugiat în est. Ironsi a fost asasinat la rîndul lui, în iulie 1966, fiind înlocuit cu locotenent-colonelul Gowon, creştin, fiu de pastor, dar bine văzut de musulmanii din nord, fiindcă aparţinea unei etnii minore, populaţia *yakubu.* Gowon a condamnat politica centralizată, dar a înlocuit federaţia formată din trei membri cu o federaţie formată din 12 membri, prin care populaţia *ibo* era împărţită în mai multe state (27 mai 1967).

După lungi discuţii fără rezultate, locotenent-colonelul Ojukwu (de origine *ibo*) a decis să se opună cu forţa acestei decizii. Pe 30 mai 1967, el a proclamat independenţa Biafrei (care nu coincide în totalitate cu etnia *ibo*). Unul dintre scopurile acestei operaţiuni era ca Estul să nu plătească *royalties* statului federal pentru petrolul său. Din momentul în care se proclamă o secesiune, se pune problema juridică de a şti dacă este vorba despre o chestiune de ordin intern (punctul de vedere al guvernului nigerian, care a fost adoptat de ONU) sau despre chestiuni de ordin internaţional.

Eşecul secesiunii

Întrucît mulţi ofiţeri din armata nigeriană erau de origine *ibo,* colonelul Ojukwu a avut posibilitatea de a forma o armată. A beneficiat, de asemenea, de ajutorul mercenarilor europeni. Forţele federale au atacat şi au cucerit portul petrolier Bonny, în sud. Dar în nord, biafrezii au rezistat, ceea ce a dus la declanşarea unui război crud, care avea să dureze doi ani şi jumătate.

Atitudinea ONU derivă din cea a majorităţii ţărilor din Lumea a Treia. Pentru acestea, oricît de artificială ar fi o frontieră, secesiunea este ceva rău în sine. Ea poate crea un precedent, de care să se folosească toate etniile care nu s-ar simţi bine într-un stat disparat – caz frecvent în Africa. Am văzut obstinaţia

ţărilor din Lumea a Treia de a menţine unitatea fostului Congo belgian. Cazul Biafrei este asemănător, cu diferenţa că patru ţări africane şi una americană au recunoscut-o ca stat: Tanzania, Gabon, Coasta de Fildeş şi Zambia, în aprilie-mai 1968, şi Haiti, în martie 1969. În ceea ce priveşte marile puteri, acestea fie şi-au proclamat sprijinul şi au trimis arme guvernului federal – cum au procedat Marea Britanie şi URSS – sau, ca Franţa, nu şi-au ascuns simpatiile pentru Biafra, dar au aşteptat cu prudenţă evoluţia războiului, pentru a proceda la o eventuală recunoaştere. Generalul de Gaulle a discutat despre acest lucru cu Houphouët-Boigny, în iunie 1967, iar, apoi, în martie 1968, şi se pare că secretarul general pentru Comunitate, Jacques Foccart, a încercat să ajute sistematic Biafra. S-a demonstrat însă se pare, că Houphouët-Boigny este cel care l-a convins pe generalul de Gaulle, care rămăsese foarte prudent, şi nu invers. Pe de Gaulle nu-l deranja ideea de a contribui la destabilizarea Nigeriei, care protestase contra experienţelor nucleare franceze din Sahara. El a luat poziţie în mai multe rînduri, după 31 iulie 1968: „Sîngele vărsat şi suferinţele îndurate de peste un an de populaţiile din Biafra demonstrează dorinţa lor de a se afirma ca popor". Conflictul trebuia rezolvat „în baza dreptului popoarelor de a dispune de propria soartă".

Pentru adepţii Biafrei, influenţaţi de formidabila propagandă lansată de Ojukwu, războiul era „genocidul" unei „naţiuni". Pentru alţii, atitudinea adoptată de francezi prelungise un război deja pierdut. Lipsiţi de port în sud, rupţi apoi de Camerun, pierzînd ultimul lor aeroport modern (Port-Harcourt), supuşi unei aspre blocade economice, biafrezii şi-au recăpătat speranţa în vara anului 1968, graţie sosirii unor avioane din Libreville (Gabon) şi din Abidjan (Coasta de Fildeş), încărcate cu arme franceze, mai tîrziu sud-africane şi portugheze. Este greu de evaluat ce pondere a avut iniţiativa fiecăreia din aceste trei ţări: Franţa, Gabon, Coasta de Fildeş. Acest lucru a determinat Biafra, deja intransigentă în faţa unei tentative de mediere a ONU la Kampala (mai 1968), să păstreze aceeaşi atitudine şi faţă de „tentativa ultimei şanse", din august 1968, la Addis-Abeba. Or, această secesiune, susţineau adversarii, era ceva rău în sine. „Sînt împotriva oricărei secesiuni", a spus preşedintele Tsiranana din Madagascar. „Recunoaşterea unei ţări secesioniste poate constitui un precedent absolut nefericit", a declarat şi guvernul Statelor Unite (iunie 1968). Alţii au semnalat primejdia de a pune în opoziţie o „Africă creştină" cu o „Africă musulmană". Subliniem că Azikiwe, întemeietorul naţionalismului nigerian, de origine *ibo,* a adoptat o atitudine fermă contra secesiunii. Pentru a evita reproşul de genocid, guvernul din Lagos va accepta zboruri de aprovizionare organizate de Comitetul Internaţional al Crucii Roşii (CICR). Dar Ojukwu a respins condiţia impusă de Lagos, care cerea ca aceste zboruri să fie doar diurne. Menţionăm că Vaticanul a rămas rezervat în privinţa Biafrei, iar China i-a fost favorabilă – poate tocmai fiindcă URSS era profund ostilă acestei ţări.

Pe tot parcursul anului 1969, Biafra a rezistat. Dar era din ce în ce mai limpede că înfrîngerea se apropia. După demisia generalului de Gaulle, în aprilie

1969, Franţa a devenit mai rezervată. Ultimul oraş, Umuahia, a fost cucerit în aprilie. Pe 8 ianuarie 1970, Ojukwu a părăsit brusc Biafra. Succesorul lui, generalul Effiong, a cerut pacea. Secesiunea Biafrei eşuase.

Conflictele din Asia

Se poate constata că, în Asia, numeroase conflicte sînt legate de prezenţa într-un stat a unor importante minorităţi etnice venite, uneori, în vremuri îndepărtate, din alte ţări care sînt astăzi state independente.

Acesta este cazul, bunăoară, cu indienii din Ceylon. Pe această insulă se află pe de o parte, de veacuri, o populaţie *tamil* originară din sudul Indiei (1,4 milioane), care revendică dreptul de a-şi folosi limba naţională. Dar tot aici mai există şi o imigraţie de muncitori indieni, care erau în număr de 950 000, în 1953. S-a avut în vedere o soluţie sub forma naturalizării. 100 000 dintre aceşti indieni au devenit cetăţeni ai Ceylonului, în 1958. Pe urmă s-a încheiat un acord, în 1964, între Ceylon şi India pentru repatrierea a 520 000 de indieni, iar Ceylonul urma să acorde cetăţenie altor 300 000 de indieni. Aplicarea acestui acord a creat o stare de tensiune greu de aplanat.

La fel s-a întîmplat şi în cazul minorităţilor de chinezi din anumite regiuni, îndeosebi în Indonezia. Pînă la lovitura de stat din 30 septembrie 1965, relaţiile dintre China şi Indonezia erau bune. După această dată, au devenit dificile. Există 3,6 milioane de chinezi în Indonezia, adică aproape 2% din populaţia totală (estimată la 141,6 milioane în 1978). Aproximativ jumătate şi-a păstrat naţionalitatea chineză. Imigraţia a încetat practic din 1950. Or, se constată o mare dezvoltare a naţionalismului chinez, iar China se interesează din ce în ce mai mult de chinezii de peste mări, cu atît mai mult, cu cît legislaţia chineză prevede că aceştia îşi păstrează naţionalitatea. Guvernul prooccidental, care se află la putere în Indonezia din 1965, a întreprins o serie de măsuri contra activităţilor economice ale chinezilor. Acest lucru a suscitat incidente uneori foarte violente, îndeosebi în 1966 şi 1967.

Acesta continuă să fie şi cazul malaysienilor din Thailanda sau al paştunilor din Pakistan, revendicaţi de Afganistan (există peste 10 milioane de paştuni – numiţi pathani de indieni şi pakhtuni de pakistanezi – dintre care peste jumătate trăiesc în Afganistan şi 5 milioane pe teritoriul Pakistanului). Pentru afgani, restaurarea unui mare Paştunistan independent ar permite o vastă dezvoltare a imperiului lor, dezvoltare îngrădită de britanici. Principala dificultate constă în faptul că URSS susţine revendicările afgane, în timp ce Statele Unite nu sprijină decît destul de anemic tezele pakistaneze. Revendicările propriu-zis paştune (independenţă faţă de cele două state rivale) par foarte slabe.

Crearea, pornind de la Malaysia (independentă din 31 august 1957), a unei Malaysii mari (septembrie 1963), cuprinzînd protectoratele britanice din nordul insulei Borneo (Sabah şi Sarawak), a suscitat trei conflicte: cu Indonezia, care înglobează sudul insulei Borneo, cu Filipine, care revendică Sabah şi, în fine, cu chinezii din Singapore. La Singapore, 77,6% din locuitori sînt chinezi.

În Malacca, 44,7% sînt chinezi şi 43,5% malaysieni. În Malaysia, 38,4% sînt chinezi şi 49,5% malaysieni, precum şi 10,8% indieni. Nevrînd să piardă majoritatea, chinezii din Singapore au preferat să declare şi să obţină independenţa în august 1965. Noul stat Singapore este foarte mic, dar bogat, iar populaţia lui atingea 1 865 000 de locuitori în 1965. Revolta făţişă a unor populaţii musulmane din sudul Filipinelor a atenuat revendicările acestei ţări asupra regiunii Sabah. Brunei este un sultanat protejat de britanici. Un acord din 1978 prevedea independenţa acestui stat pentru anul 1983.

Cele patru provincii din sudul Thailandei sînt locuite, în principal, de malaysieni (500 000). Din 1946, aceştia sînt conştienţi de situaţia lor specială, iar unii dintre ei doresc alipirea provinciilor la Malaysia. Şi comunismul chinez exercită asupra lor o influenţă netă, favorizată de chinezi (plantatori de cauciuc sau negustori), care trăiesc în aceeaşi zonă geografică. În junglă, subzistă gherile comuniste prochineze. Spre deosebire de ceea ce se petrecuse în Malaysia, unde gherilele comuniste fuseseră active după război, în Thailanda s-a putut asista la o colaborare între comuniştii chinezi şi malaysieni. Guvernul din Bangkok, nevoit deja să combată subversiunea comunistă în nord-estul ţării, înfrunta aceste gherile în sud. Dar, după 1957, guvernul malaysian independent nu a mai revendicat anexarea celor patru provincii.

Conflictul din Caşmir (continuare) şi războiul indo-pakistanez din 1965

Între 1954 şi 1959, fără a ţine seama de acţiunea Naţiunilor Unite, India anexase practic Caşmirul. În 1962, situaţia s-a agravat. Pe lîngă faptul că între comunitatea musulmană şi cea hindusă au avut loc ciocniri, pe 3 mai, un comunicat chino-pakistanez a anunţat decizia celor două ţări de a delimita frontierele dintre provincia Sin Kian chineză şi Caşmirul pakistanez (acordul va fi semnat pe 12 martie 1963). Această apropiere coincidea cu degradarea raporturilor chino-indiene, care duce la scurtul război din 1962 (20 octombrie–21 noiembrie). Din cauza acestui război, India a fost obligată să procedeze la negocieri cu Pakistanul în privinţa Caşmirului. Negocierile au eşuat din nou. Un lider musulman, şeicul Abdullah, şeful Frontului pentru Plebiscit, în bune relaţii cu Nehru (care a murit pe 27 mai 1964) a fost arestat în mai 1965 de autorităţile indiene.

Pe 5 august 1965, în regiunea Poonch, un violent incident de frontieră a declanşat războiul dintre India şi Pakistan. Din „zona de încetare a focului", operaţiunile s-au extins la teritoriile propriu-zise ale celor două ţări. Între 5 şi 16 august, pakistanezii au trecut la ofensivă. Indienii i-au acuzat pe pakistanezi că ar fi provocat acest război prin infiltrarea unor agitatori. Indienii au contraatacat după aceea. La mijlocul lunii septembrie „frontul" era aproape stabilizat.

Cum să se pună capăt conflictului? În septembrie, China a intervenit pe plan diplomatic în favoarea Pakistanului, iar pe 16 a adresat un ultimatum Indiei, somînd-o să demoleze fortificaţiile pe care aceasta le-ar fi ridicat la frontiera chineză. URSS şi Statele Unite au transmis Chinei că nu îi vor tolera intervenţia.

Consiliul de Securitate a ordonat încetarea focului pe 18 septembrie. India şi Pakistanul au acceptat. URSS a reuşit atunci o lovitură magistrală. A propus celor doi adversari să se întîlnească pe teritoriu sovietic, la Taşkent, în prezenţa lui Kosîghin. Întîlnirea de la Taşkent – dintre Ayub Khan şi premierul indian Shastri – a avut loc între 4 şi 9 ianuarie 1966. Pe 10 ianuarie, s-a publicat un comunicat conform căruia cele două ţări se angajau să nu mai recurgă la forţă şi să reia dialogul. Lovitură de teatru, pe 11 ianuarie 1966: premierul indian a murit subit. Succesorul lui a fost o femeie, Indira Ghandi, fiica lui Nehru. Aceasta va relua energic controlul asupra Partidului Congresului, va cîştiga alegerile şi va continua politica de bună înţelegere cu URSS, care fusese inaugurată prin vizita în India a lui Bulganin şi Hruşciov, în noiembrie-decembrie 1955. În ceea ce priveşte Caşmirul, problema nu era nici pe departe rezolvată.

Conflictul din Bangladesh

Să ne amintim că, în 1947, britanicii şi indienii se împăcaseră în cele din urmă cu ideea unui partaj al subcontinentului. Pe lîngă India, stat laic, se crea un stat musulman, Pakistanul. Acesta avea o configuraţie anormală. Era împărţit în două, ca Germania din 1919; spre deosebire de aceasta, ceea ce despărţea Pakistanul occidental (populaţie estimată la 75,6 milioane, în 1978, principalele limbi fiind urdu şi pundjabi) de Pakistanul răsăritean, la est de Calcutta (populaţie estimată la 80 de milioane, în 1978, principala limbă fiind bengali) era nu un „coridor", ci o zonă de 1 700 km de teritoriu indian. În ciuda religiei musulmane comune, Pakistanul răsăritean se simţea dominat de Pakistanul occidental: „colonie de exploatare", s-a spus. Înapoiat pe plan economic, trăind, în principal, din exportul de iută (materie primă ameninţată însă de masele plastice), Pakistanul răsăritean era subordonat politic. Şeicul Mujibur Rahman, conducătorul principalei formaţiuni politice, Liga Awami", fusese aruncat în închisoare de mai multe ori, fiindcă cerea ca bengali să devină limba oficială a Pakistanului, la fel ca urdu. Preluarea puterii de către militari, în octombrie 1958 (mareşalul Ayub Khan), făcuse să crească opoziţia politicienilor bengalezi. Prin înlocuirea lui Ayub Khan cu generalul Yahia Khan, în martie 1969, situaţia a părut să se amelioreze. Generalul Yahia Khan a convocat o Adunare Constituantă. Adjunctul lui, Ali Bhutto, i-a propus o alianţă electorală lui Mujibur Rahman, dar acesta a refuzat pentru a nu se discredita.

Alegerile au avut loc în decembrie 1970, după ce Pakistanul răsăritean fusese distrus de nişte inundaţii uriaşe (vara anului 1970) şi de un ciclon (13 noiembrie), care s-au soldat cu cîteva sute de mii de victime. Bengalezii nu avuseseră cum să nu remarce încetineala şi zgîrcenia ajutoarelor venite din Pakistanul occidental. Drept urmare, în est, Liga Awami a obţinut 161 de locuri din 162. În vest, Partidul Poporului din Pakistan (PPP) a lui Bhutto nu a obţinut decît 83 de locuri din 138. În mod normal, Mujibur Rahman ar fi trebuit să fie premier. Dar guvernul a decis să nu convoace Adunarea.

Ca urmare, în martie 1971, Mujibur Rahman şi partidul lui au declanşat o grevă generală. Liderul bengalez a început să vorbească despre autonomie, ba chiar şi despre independenţă. O vizită a lui Yahia Khan şi a lui Bhutto la Dacca, unde au discutat cu Mujibur Rahman, nu s-a soldat cu nici un rezultat. Occidentalii au fost prost primiţi. Peste tot a apărut drapelul „Bangladeshului" independent. Armata – alcătuită din occidentali – a atacat universitatea din Dacca şi a încercat să distrugă Liga Awami. Această formaţiune a proclamat „independenţa", pe 26 martie 1971. Mujibur Rahman a fost arestat. Între 7 şi 10 milioane de bengalezi pakistanezi, majoritatea de religie hindusă, care era minoritară, au migrat spre India vecină, care s-a trezit, astfel, în faţa unei probleme de nerezolvat.

India, care susţinuse întotdeauna punctul de vedere al lui Mujibur Rahman, a început să tergiverseze adoptarea unor măsuri. China, la rîndul ei, sprijinea Pakistanul. Conform politicii sale constante, URSS era favorabilă Indiei, iar Gromîko a semnat pe 9 august, cu ministrul de Externe al Indiei, un „tratat de pace, prietenie şi cooperare".

Războiul indo-pakistanez din 1971 şi secesiunea Bangladeshului

Este limpede că India voia să pună capăt acestei situaţii. Indira Gandhi a refuzat cu semeţie o propunere a preşedintelui Nixon de a trimite observatori ONU la frontiere. Încă de la sfîrşitul lunii noiembrie, tancurile indiene trecuseră graniţa în Bengalul răsăritean. Indira Gandhi i-a cerut lui Yahia Khan să-l elibereze pe Mujibur Rahman şi să regleze problema Bengalului răsăritean. Pe 3 decembrie, preşedintele pakistanez a rispostat, declanşînd ostilităţile la graniţa Pakistanului occidental. India a profitat de acest lucru pentru a purta un război făţiş.

În vest, armata pakistaneză nu a dovedit prea multă vigoare şi nu a înregistrat progrese. În est, India dispunea de o mare superioritate în aviaţie. Trupele ei au avansat rapid şi au ajuns, pe 14 decembrie, la periferia oraşului Dacca. Pe 16 decembrie, trupele pakistaneze s-au predat. La 17 decembrie, Yahia Khan a proclamat încetarea focului, după 14 zile de război. În felul acesta, se resemna cu gîndul că trebuia să accepte rezoluţia adoptată de Adunarea Generală a Naţiunilor Unite pe 8 decembrie. În Consiliul de Securitate însă China blocase orice acţiune. A avut loc chiar şi un schimb de invective între delegatul chinez şi cel sovietic.

Pe 17 decembrie, Yahia a fost înlocuit cu Ali Bhutto, care a recunoscut independenţa Bangladeshului. Mujibur Rahman, eliberat, a fost primit triumfal în noul stat, în ianuarie 1972. Negocierile s-au referit atunci la problema refugiaţilor şi la soarta prooccidentalilor persecutaţi în Bangladesh. Vetoul chinez a împiedicat pînă în 1974 intrarea acestei ţări în ONU. Pakistanul era slăbit, iar India şi URSS îşi vedeau poziţiile consolidate considerabil pe subcontinentul indian. De remarcat că, printr-o stranie coincidenţă, China şi Statele Unite se aflaseră de aceeaşi parte – pentru menţinerea unităţii pakistaneze –, contra URSS şi a Indiei, favorabile de această dată secesiunii.

IV. Un conflict major: al treilea război israeliano-arab (5–10 iunie 1967)

Preliminariile conflictului israeliano-arab

Rivalitatea dintre Vest şi Est se manifesta în Vietnam prin intervenţia directă a uneia dintre cele două mari puteri contra unui aliat al celeilalte mari puteri. În Orientul Mijlociu, nici una dintre cele două mari puteri nu intervine direct, dar fiecare susţine una dintre cele două tabere opuse. Cu toate acestea, dorinţa lor de a ajunge la un acord pare, de asemenea, remarcabilă. Actorii conflictului, Israelul şi ţările arabe, sînt cei care fac imposibilă nu numai o soluţie, ci şi o adevărată negociere. Primul război israeliano-arab, din 1948, se soldase cu acorduri de încetare a focului care fixaseră liniile pe care se stabilizase frontiera. Al doilea război, din 1956, menţinuse această linie, dar încredinţase soldaţilor Naţiunilor Unite sarcina de a supraveghea frontierele. Acestea nu erau prea sigure, iar incidentele teroriste se succedau necontenit. În plus, nu se găsise nici o soluţie privind problema refugiaţilor arabi care fugiseră din Palestina ocupată de evrei în 1948 şi trăiau de atunci în tabere, mai ales în Iordania şi în Liban. Canalul de Suez rămînea complet închis pentru Israel. Totuşi, această ţară, graţie Căştilor albastre ale Naţiunilor Unite, putea comunica cu Marea Roşie prin portul Eilat din golful Akaba. Intrarea în golful Akaba era controlată de Egipt, la Sharm-el Sheikh, dar Căştile albastre asigurau trecerea vaselor israeliene.

O iniţiativă a lui Nasser (e probabil ca acesta să fi acţionat sub impulsul Uniunii Sovietice care făcea caz, pe nedrept, de concentrările de trupe israeliene la frontierele cu Siria) a pus capăt acestei situaţii, creînd condiţii periculoase pentru economia israeliană. Pe 18 mai 1967, Nasser a cerut secretarului general al Naţiunilor Unite retragerea Căştilor albastre, care staţionau la frontieră, dar pe teritoriu egiptean. U Thant a acceptat imediat, depăşind se pare şi cele mai frumoase aşteptări ale lui Nasser. Acesta a cerut ca unităţile ONU să plece de la graniţă, fără a fi însă evacuate. Imediat, pe 22 mai, Nasser a anunţat că interzicea intrarea în Golful Akaba nu numai a vaselor israeliene, ci şi a navelor care transportau produse „strategice", inclusiv petrol pentru Israel. URSS a luat partea lui Nasser şi a acuzat Israelul că ar fi pregătit operaţiuni militare contra Siriei. Preşedintele Johnson s-a situat de partea Israelului, a regretat producerea unor incursiuni arabe pe teritoriul israelian şi s-a declarat „descumpănit" de retragerea în pripă a forţei Naţiunilor Unite. Situaţia a devenit numaidecît foarte încordată. Israelul se simţea încercuit. Regele Iordaniei, Hussein, ale cărui relaţii cu preşedintele Nasser erau în general proaste, a acceptat sub presiunea opiniei publice să se alăture celorlalte guverne arabe şi să-şi treacă trupele sub un comandament arab unificat. În Israel, evacuarea localităţii Sharm-el-Sheikh de către Căştile albastre a apărut ca o confirmare a blocadei Golfului Akaba. Adepţii războiului au avut cîştig de cauză în momentul în care generalul Moshe Dayan, învingător în 1956, a intrat în guvernul Levi Eshkol ca ministru al Apărării.

Războiul de Şase Zile

Israelul a decis să reacţioneze prin forţă. Pe 5 iunie 1967, armata sa a trecut la ofensivă. Aviaţia israeliană a distrus la sol, în cîteva minute, o mare parte a aviaţiei egiptene, de fabricaţie sovietică. O armată israeliană a atacat masa principală a armatei egiptene, concentrată la nord de Sinai. Surpriza a fost totală. Forţele egiptene au fost practic distruse şi au lăsat deschisă calea spre Canalul de Suez. Tanchiştilor israelieni, mult mai bine antrenaţi, nu le-a fost greu să-şi învingă adversarii egipteni. Pe 6 iunie, statul-major israelian anunţa cucerierea Gazei; pe 7 iunie, israelienii capturau Sharm-el-Sheikh, aşezare care controla intrarea în Golful Akaba, în extremitatea sudică a Sinaiului. Repurtînd o victorie totală asupra egiptenilor, israelienii au ocupat fîşia Gaza şi întreaga peninsulă deşertică Sinai, ceea ce le permitea să ţină sub control tot malul stîng al Canalului de Suez. Astfel, israelienii merseseră mult mai departe decît în 1956, cînd fuseseră opriţi prin intervenţia franco-engleză. Erau stăpîni asupra Golfului Akaba. O altă armată israeliană a cucerit Ierusalimul vechi, ocupat de Iordania şi, din 6 iunie, şi-a continuat ofensiva asupra întregului mal vestic al Iordanului (Cisiordania), pe care l-a ocupat, de asemenea. În fine, o forţă israeliană a capturat importante poziţii strategice siriene, de unde sirienii bombardau frecvent kibuţurile israeliene (Înălţimile Golan). În şase zile, victoria era totală. Succesul israelian era legat de rapiditatea fulgerătoare a acţiunii. Imediat ce Consiliul de Securitate ar fi ordonat încetarea focului – ceea ce era posibil, din moment ce nici una dintre ţările cu drept de veto nu aproba acţiunea Israelului –, toate părţile implicate ar fi trebuit să se supună. Şansa Israelului a fost o stîngăcie a diplomaţilor arabi, îndemnaţi de sovietici. Între 5 şi 8 iunie, aceştia au condiţionat încetarea focului de evacuarea totală a teritoriilor cotropite de Israel. Or, în această privinţă, Statele Unite nu erau de acord. Decizia Consiliului de Securitate a fost întîrziată cu două zile. Doar Iordania acceptase o încetare necondiţionată a focului. Nasser a acceptat acest lucru doar pe 8 iunie şi şi-a dat demisia, asupra căreia avea să revină a doua zi, sub presiunea poporului. Siria nu a acceptat decît pe 10 iunie. În aceeaşi zi, URSS a rupt relaţiile diplomatice cu Israelul.

Marile puteri şi urmările războiului

În urma războiului, teritoriul israelian şi zonele ocupate de Israel ajunseseră de la o suprafaţă de 20 800 km^2 la o suprafaţă de 89 859 km^2. Frontierele Israelului erau mai uşor de apărat. Israelul deţinea malul estic al Canalului de Suez (care va rămîne blocat pînă în 1974). Golful Akaba rămînea deschis. În 23 iunie, Parlamentul israelian a votat anexarea părţii arabe a Ierusalimului, în ciuda protestelor ONU şi a marilor puteri. În Transiordania apăruseră în plus 200 000 de refugiaţi; dar, după 7 august, un acord israeliano-iordanian a permis repatrierea unui mare număr dintre aceştia.

Este cert că, pentru Israel, problema esenţială era de a fi recunoscut definitiv de către arabi. Războiul nu rezolva nimic în această privinţă. Pe 28 august 1967, la Conferinţa de la Khartoum (Siria nefiind prezentă), opt şefi de state arabe au decis să refuze recunoaşterea Israelului şi să nu negocieze, nici să încheie vreun tratat de pace. În plus, condiţia absolută cerută de Israel era aceea de a păstra Ierusalimul, ceea ce arabii refuzau cu aceeaşi tărie, întrucît acest oraş reprezenta un loc sfînt şi pentru religia musulmană. Exista, aşadar, o contradicţie absolută.

În 12 iunie, URSS a cerut secretarului general al Naţiunilor Unite să convoace o Adunare Generală extraordinară. Uniunea Sovietică solicita evacuarea tuturor teritoriilor ocupate de israelieni. Franţa a refuzat convocarea unei astfel de Adunări, reproşînd Israelului că a comis o agresiune. Astfel, politica generalului de Gaulle se plasa în opoziţie cu linia tradiţională franceză din ultimii cincisprezece ani, care fusese proisraeliană. Cea mai mare parte a echipamentului de război israelian era de origine franceză, mai ales avioanele „Mirage". Generalul de Gaulle a dat ordinul de a pune sub embargo 50 de avioane „Mirage", care fuseseră comandate şi plătite de Israel. În ianuarie 1969, după bombardarea aeroportului din Beirut de către israelieni, de Gaulle a ajuns chiar să interzică exportul spre Israel al pieselor de schimb pentru avioanele deja cumpărate. De aici a rezultat o nemulţumire foarte acută a Israelului împotriva Franţei şi, în Franţa chiar, violente tulburări interne emanînd din cercurile proisraeliene. Într-o conferinţă de presă, generalul de Gaulle, referindu-se la evrei îi definise ca un popor „orgolios, sigur de el şi dominator". Cererea sovietică de convocare a unei Adunări Generale avea nevoie de 62 de aprobări. Avînd în vedere atitudinea ţărilor din Lumea a Treia, adesea favorabilă ţărilor arabe, lucrul acesta nu a fost greu de realizat. La această Adunare, pe 19 iunie, preşedintele Johnson a ţinut un discurs optimist. Se opunea revenirii imediate la situaţia dinaintea ostilităţilor. Admitea necesitatea retragerii trupelor israeliene, dar nu preciza poziţiile pe care trebuia să aibă loc această retragere. Dimpotrivă, Kosîghin, care reprezenta URSS, a declarat că situaţia reprezenta rezultatul imperialismului american, care se manifestase, spunea el, şi în Vietnam, Cuba şi Germania. Kosîghin s-a pronunţat cu violenţă contra Israelului şi a declarat că această ţară se făcea vinovată de agresiune. În timp ce URSS solicita revenirea Israelului la liniile de armistiţiu din 1949, americanii acceptau anumite anexiuni.

Astfel, diferendul Est-Vest se desfăşura în Orientul Mijlociu prin state interpuse. Johnson şi Kosîghin au profitat, de altminteri, de întrunirea Adunării Generale pentru a se întîlni. Au discutat despre Orientul Apropiat şi despre Vietnam. În privinţa Orientului Apropiat, convorbirile lor s-au soldat cu un acord relativ: existenţa Israelului, în opinia lor, era legitimă; dezacordul total dintre ei se referea la retragerea totală sau parţială a forţelor israeliene. În definitiv, aceste discuţii erau importante întrucît demonstrau că cele două mari puteri nu voiau să rupă relaţiile, în ciuda disensiunilor lor fundamentale. Diversele rezoluţii propuse pentru a întări atitudinea Adunării Generale nu au

obţinut majoritatea de două treimi, avînd în vedere că multe dintre ţările latinoamericane au susţinut punctul de vedere al Statelor Unite. Ţinînd seama că întrunirea acestei Adunări Generale extraordinare se făcuse la iniţiativa Uniunii Sovietice, se poate spune că, în final, aceasta suferise un eşec pe plan politic. O singură rezoluţie a fost adoptată – cea propusă de Pakistan –, obţinînd 99 de voturi pentru, nici un vot contra şi 20 de abţineri. Rezoluţia se referea la reunificarea Ierusalimului realizată de israelieni şi asupra căreia aceştia nu voiau să mai revină. Prin rezoluţie se cerea Israelului să raporteze toate măsurile deja luate pentru a modifica statutul oraşului. Israelul nu a luat în seamă această hotărîre a ONU.

Exista posibilitatea de a se ieşi din impas? S-au făcut diverse tentative în acest sens. Pe 27 noiembrie 1967, Consiliul de Securitate a aprobat în unanimitate un proiect de rezoluţie britanic (Rezoluţia 242), prin care i se ordona Israelului să evacueze „teritoriile ocupate" (în engleză, formularea este mai vagă: *from territory occupied in the recent conflict*). Tot în unanimitate, Consiliul de Securitate a mai acceptat şi o rezoluţie britanică privind trimiterea unui reprezentant special al Naţiunilor Unite, ambasadorul suedez în Cipru, Gunnar Jarring. „Planul Jarring" prevedea retragerea forţelor armate israeliene, încetarea stării de beligeranţă (se mai produceau canonade egipteano-israeliene, de o parte şi de cealaltă a Canalului de Suez), libera navigaţie pe Canalul de Suez şi în golful Akaba pentru vasele israeliene şi soluţionarea problemei refugiaţilor palestinieni. Planul a fost respins de Egipt. Negocierile Jarring vor fi reluate ulterior, în mai multe rînduri, însă fără mai mult succes.

Generalul de Gaulle considera că soluţia ar putea veni printr-o înţelegere a celor Patru Mari Puteri. Concret, convorbirile în acest scop au debutat pe 7 februarie 1969, la Naţiunile Unite, şi au continuat episodic, tot fără nici un rezultat pozitiv.

Pe 9 decembrie 1969, secretarul de stat american, Rogers, a făcut o nouă propunere. „Planul Rogers" comporta două etape. În primul rînd, o încetare a focului pe 1 octombrie 1970. Apoi, acorduri separate privind continuarea negocierilor în cadrul Consiliului de Securitate. Egiptul (unde Nasser a murit pe 28 septembrie 1970), Israelul, Iordania, Libia (unde triumfase, pe 1 septembrie 1969, revoluţia pronaseriană a colonelului Gaddafi) au acceptat în principiu. Siria şi Irakul au refuzat. În afară de condamnarea ostilităţilor, negocierile au rămas mai mult în faza de proiect. Palestinienii se opuneau radical oricăror discuţii.

Acţiunea palestinienilor

Problema Orientului Mijlociu se complică substanţial prin dezvoltarea mişcării palestiniene. Reamintim că în timpul războiului din 1948–1949, palestinienii, conduşi de Marele Muftiu din Ierusalim, fuseseră îndepărtaţi, iar ţările vecine – Siria, Transiordania, Egiptul – îşi împărţiseră partea din Palestina lăsată arabilor. Dar există o naţiune palestiniană? În ianuarie 1964, la o

conferinţă arabă la nivel înalt care a avut loc la Cairo, se decisese formarea unei Armate de Eliberare a Palestinei. Un Congres Naţional Palestinian se întrunise pe 28 mai 1964 la Ierusalim (în zona, pe atunci, iordaniană). Cu prilejul unui nou summit arab la Alexandria, Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei (OEP) fusese admisă ca membru. De altfel, mişcarea palestiniană se divizase în diverse tendinţe, unele moderate, altele revoluţionare (Frontul Popular de Eliberare a Palestinei – FPEP). Una dintre acestea, El Fatah, şi-a efectuat prima acţiune militară contra Israelului pe 1 ianuarie 1965. Prin prestigiul dobîndit, conducătorul OEP, Yasser Arafat, se impusese ca lider al lumii arabe, în locul lui Nasser.

După 1967, acţiunea fedainilor palestinieni, care îşi aveau bazele în statele vecine cu Israelul – Liban, Siria, Iordania – a îmbrăcat forme multiple. În primul rînd, raidurile pe teritoriul israelian. Acestea provocau violente riposte israeliene – bombardamente, acţiuni de comando. Pe de altă parte, fedainii aveau tendinţa de a se comporta ca un stat în stat. Din această cauză, în Liban, mai ales între 1969 şi 1973, s-au produs ciocniri sîngeroase între trupele libaneze şi fedaini. Siria tolera cu mai multă uşurinţă acţiunile lor. Cu toate acestea, a interzis în septembrie 1978 fedainilor folosirea postului Radio Damasc. Iordania a avut o atitudine mult mai energică, de pe urma căreia regele Hussein a devenit foarte nepopular în lumea arabă. După numeroase ciocniri, regele Hussein a procedat, în septembrie 1970, la eliminarea fedainilor. Luptele au făcut ravagii la Amman, mai ales în taberele de refugiaţi. Tancurile siriene au intervenit în nord. Armata iordaniană, superioară numeric, le-a zdrobit, forţîndu-le pe cele rămase să bată în retragere. La rîndul lor, partizanii palestinieni, hăituiţi şi încercuiţi, a trebuit să predea armele şi să fugă. Foarte mulţi fedaini au fost făcuţi prizonieri. La începutul anului 1971, s-a reinstalat calmul. Abia în septembrie 1973, se va produce o mare reconciliere între Iordania, Siria (care rupsese relaţiile cu Iordania şi îşi închisese graniţele) şi Egipt (care rupsese, de asemenea, relaţiile diplomatice). În acel moment, regele Hussein a acordat o amnistie generală.

În 1973, mişcarea palestiniană părea slăbită. Elementele ei extremiste (Septembrie Negru) s-au manifestat prin acte de piraterie aeriană, prin luări de ostatici, prin masacre (la aeroportul israelian Lod, masacrarea echipei israeliene de atletism la Jocurile Olimpice de la München, în 1972). Prea puţin apreciate de opinia publică mondială, acţiunile de acest fel făceau mai degrabă un deserviciu cauzei palestiniene şi o compromiteau.

Pe ansamblu, lumea arabă se arăta mai unită în 1973, decît în anii precedenţi. Se constata o apropiere între monarhii şi republici, între moderaţi şi revoluţionari (Libia, Algeria, Yemenul de Sud). Preşedintele egiptean Sadat apare ca moderat, ceea ce suscită o puternică opoziţie, mai ales în rîndul studenţilor. Astfel, în timp ce Statele Unite doresc un „echilibru de forţe" – şi se substituie Franţei pentru a furniza Israelului avioane militare („Phantoms") –, Franţa refuză să furnizeze echipament de război „ţărilor de pe cîmpul de luptă", dar livrează 100 de avioane *„Mirage"* Libiei.

URSS se afla într-o poziţie ambiguă: Egiptul evacuase pe tehnicienii sovietici, dar accepta armele trionie din Uniunea Sovietică. Irakul a păstrat o serie de comunişti în guvernul său (stînga partidului Baas). Siria, după lovitura de stat din 13 noiembrie 1970, prin care generalul Assad preia puterea, îi elimină pe comunişti, cel puţin pînă în 1977. În Sudan, în iulie 1971, Egiptul şi Libia îl ajută pe preşedintele Numeiry să zdrobească în faşă o rebeliune comunistă. Libia, deşi revoluţionară şi gata de luptă împotriva Israelului, este, în acel moment, violent ostilă Uniunii Sovietice.

V. Al patrulea război israeliano-arab (6–24 octombrie 1973)

Surpriza

Sîmbătă 6 octombrie 1973, la ora 13:50, importante trupe egiptene au traversat Canalul de Suez. În acelaşi moment, armata siriană, cu sprijinul unor unităţi irakiene, a pătruns în zona de ocupaţie israeliană Golan. Precum în iunie 1967, surpriza fusese totală; dar, de data aceasta, victima era Israelul, nu arabii. Pe 6 octombrie, era sărbătoarea evreiască Yom Kippur, ziua ispăşirii şi a iertării. Armata, alcătuită în principal din rezervişti, era dispersată. Egiptenii transportaseră pe malul vestic al Canalului, noaptea şi în cel mai mare secret, echipamentul necesar traversării. 8 000 de oameni şi 100 de tancuri, asistaţi de mai multe comandouri paraşutate, au stabilit pe malul estic un cap de pod pe unde s-au adus apoi întăririle. Începînd din 7 octombrie, cinci divizii egiptene au înaintat în Sinai pe un front de 180 km. La rîndul lor, sirienii au ocupat imediat o mare parte a ţinutului Golan, muntele Hermon şi oraşul Kuneitra.

Originile imediate ale războiului

Este cert că un asemenea război putea surveni în orice moment. Nici una dintre negocierile încercate din 1967 nu reuşise să convingă Israelul să evacueze măcar o parte din teritoriile ocupate. Golda Meir, care i-a urmat în funcţia de premier lui Levi Eshkol, decedat, avea reputaţia de a fi o fire paşnică. Dar şi ea considera că garanţiile oferite erau insuficiente. Totul se poticnea în declaraţia 242 a Naţiunilor Unite. Acest document, în varianta sa engleză, prezenta o ambiguitate: nu spunea că israelienii trebuia să se retragă *from the occupied territories*, ci *from territory occupied*, ceea ce putea însemna la fel de bine „din toate teritoriile ocupate" (interpretare arabă, sovietică, franceză) sau „din anumite teritorii ocupate" (interpretare israeliană şi americană).

Începînd cu perioada 1969–1971, în partea arabă s-a remarcat un progres în privinţa stabilităţii guvernamentale. De la 1 septembrie 1969, colonelul Gaddafi conducea Libia. În 1973, fusese iritat de refuzul egiptean de a realiza uniunea egipteano-libiană, prevăzută în 1972, şi profesa anticomunismul. La conferinţa ţărilor nealiniate, care s-a ţinut la Alger, între 5 şi 9 decembrie 1973,

Gaddafy a denunţat prezenţa lui Castro, angajat, spunea el, de partea URSS. Reconcilierea nu s-a produs decît atunci cînd Castro a anunţat că şi Cuba rupea relaţiile diplomatice cu Israelul.

De la lovitura de stat din 13 noiembrie 1970, generalul Hafez Al-Assad deţinea puterea în Siria. Fără a fi semnat un acord formal cu URSS, întreţinea cu această ţară relaţii bune, primind de la sovietici o cantitate importantă de armament. Flota sovietică putea utiliza porturile Lattaquieh şi Tartous. Hafez Al-Assad se plîngea totuşi că primea doar avioane „Mig 21", inferioare avioanelor „Phantoms" israeliene furnizate de Statele Unite. Pe 17 septembrie 1973, într-un raid aerian israelienii distruseseră, într-adevăr, 13 aparate de zbor siriene.

URSS semnase un tratat cu Egiptul unde, după moartea colonelului Nasser (28 septembrie 1970), adjunctul său, Anwar El Sadat, devenise şef al statului. Dar tratatul de prietenie din 29 mai 1971 nu putuse împiedica o ruptură progresivă. În iulie 1972, Sadat i-a trimis acasă pe cei 20 000 de tehnicieni şi militari sovietici, care instruiseră armata lui pentru manevrarea aparatelor şi a dispozitivelor militare moderne („Mig 23", rachete „Sam 3", „Sam 4" şi „Sam 6"). Sadat a iniţiat chiar un dialog cu Statele Unite.

Tratatul sovieto-irakian din 9 aprilie 1972 era conceput după acelaşi model şi implica o reconciliere între guvernul de la Bagdad (unde generalul Bakr exercita puterea după lovitura de stat din 19 iulie 1968) şi kurzii conduşi de generalul Barzani, care purtau un război civil continuu contra Irakului, cu sprijinul sovieticilor.

Regele Hussein al Iordaniei îşi consolidase puterea, eliminîndu-i cu forţa, în 1970–1971, pe fedainii palestinieni, care formau, în opinia lui, un stat în stat pe teritoriul ţării lui. Din această cauză se ajunsese la ruperea relaţiilor diplomatice cu Egiptul şi Siria, precum şi la închiderea graniţelor cu Siria.

Or, la începutul lunii septembrie 1973, în jurul Egiptului s-a produs, aparent, o mare reconciliere arabă. Sadat i-a primit pe suzeranii Arabiei Saudite, Kuwaitului şi Qatarului, precum şi pe preşedintele Assad al Siriei şi pe preşedintele Gaddafi al Libiei; de asemenea, a vizitat Egiptul şi regele Hussein, care a amnistiat 745 de palestinieni şi a putut restabili relaţiile diplomatice întrerupte. I-a încurajat URSS pe arabi să preia ofensiva? În orice caz, Uniunea Sovietică a ordonat, cu puţine zile înaintea războiului, evacuarea unor cetăţeni sovietici din apropierea zonei de luptă. Exista şi posibilitatea ca războiul să-i permită o reconciliere cu Egiptul, din moment ce URSS putea apărea în postura de unic furnizor de arme al arabilor, pe care dorea să-i grupeze într-un front antiimperialist.

În faţa acestei coaliţii, Israelul era din ce în ce mai izolat; numeroase state africane rupeau relaţiile diplomatice, singurele ţări africane cu care Israelul mai păstra legături fiind, în principal, Coasta de Fildeş, Zairul şi Etiopia. Vizita întreprinsă, în ianuarie 1973, de Golda Meir la Paris, Roma şi Geneva nu a fost suficientă pentru a compensa această izolare. Israelienii nu puteau conta decît pe sprijinul imperfect al Statelor Unite şi pe propria lor armată.

Incidentele violente dintre cele două tabere continuau în acelaşi ritm. Pe 21 februarie 1973, israelienii au doborît un Boeing civil libian, care se rătăcise deasupra Sinaiului. Atacul s-a soldat cu 106 victime. A fost convocată o sesiune extraordinară a ONU, iar Israelul a fost condamnat cu 101 voturi, contra 1 vot (Israel) şi două abţineri (Columbia şi Malawi). În acelaşi moment, un raid israelian contra taberelor palestiniene din partea de nord a Libanului s-a soldat cu peste 100 de victime.

La cererea Egiptului, între 14 şi 18 mai 1973, în Consiliul de Securitate a avut loc o dezbatere referitoare la Orientul Mijlociu. URSS a solicitat retragerea totală a forţelor israeliene. Statele Unite s-au opus. Reprezentantul francez, Louis de Guiringaud, a folosit o formulă mai vagă: „Nici o retragere fără un angajament de pace. Nici un angajament de pace fără retragere". S-a mai declarat, de asemenea, că de atunci înainte nici o reglementare nu trebuia să mai ignore problema poporului palestinian. Dezbaterea a fost amînată, apoi, pentru luna iulie. Pe 26 iulie, un text vag a obţinut 13 voturi din 15. China s-a abţinut. Statele Unite au uzat de veto. Se bătea pasul pe loc. Ar trebui poate să vedem în acest eşec originea determinării arabe.

Operaţiunile militare şi încetarea focului

Războaiele israeliano-arabe, începînd din 1956, au fost întotdeauna scurte, şi asta din două motive: pe de o parte, consumau o mare cantitate de armament modern, pe care beligeranţii nu-l puteau produce (decît, într-o mică măsură, Israelul). Continuarea luptei depindea de noi livrări americane sau sovietice, pe care cele Două Mari Puteri le puteau efectua sau le puteau refuza, în funcţie de politica adoptată. Pe de altă parte, Consiliul de Securitate intervenea imediat şi, dacă cele două mari puteri cădeau de acord, putea impune încetarea focului.

Războiul de Yom Kippur a durat mai puţin de trei săptămîni, de trei ori mai mult totuşi decît Războiul de Şase Zile.

Pe frontul din Golan, israelienii au întors situaţia încă din 8 octombrie. Au recucerit tot ţinutul Golan, după care au trecut mai departe, ajungînd la circa treizeci de kilometri de Damasc.

Pe frontul din Sinai, răsturnarea situaţiei a fost ceva mai lentă. Se pare că preşedintele Sadat a vrut să se rezume la o operaţiune militară limitată, care să degajeze Canalul de Suez şi să oblige marile puteri să intervină. Generalul Chazli, comandantul-şef, voia dimpotrivă să ajungă la trecătorile din Sinai şi, mai ales, la Mitla. În timp ce egiptenii (a II-a Armată de Nord, a III-a Armată de Sud) continuau să avanseze, din 8 octombrie, divizia de rezervişti a generalului Ariel Sharon a răzbit printre ele. Cu întăriri puternice, israelienii s-au adîncit în această breşă şi au ajuns la Canal. În noaptea de 14 spre 15 octombrie, au traversat Canalul. Graţie sateliţilor săi de observaţie, URSS a aflat mai repede decît Egiptul despre această operaţiune militară.

Pînă la acea dată, în Consiliul de Securitate (reunit din 8 octombrie), URSS respinsese încetarea focului, care ar fi frînt elanul arabilor. Uniunea

Sovietică se căznea să obţină o intervenţie directă a Algeriei în război; preşedintele Boumediene s-a deplasat pentru o zi la Moscova (14 octombrie). URSS l-a delegat pe Kosîghin să facă o vizită la Cairo, recomandîndu-i să pledeze pentru încetarea focului. Pe 16 octombrie, Sadat a refuzat. Apoi însă s-a lăsat convins. Neliniştite, cele Două Mari Puteri doreau să evite extinderea conflictului; Brejnev l-a invitat pe secretarul de stat american, Henry Kissinger, la Moscova, pe 20 octombrie.

Începînd cu această dată, încetarea focului devenea posibilă. Foarte neliniştită de lărgirea capului de pod israelian în Egipt, URSS dorea evitarea unui dezastru. Statele Unite, la rîndul lor, doreau menţinerea unui echilibru în Orientul Apropiat. În noaptea de 21 spre 22 octombrie, Consiliul de Securitate a votat rezoluţia 338, cu 14 voturi din 15 (abţinerea Chinei): încetarea focului în 12 ore, aplicarea rezoluţiei 242 din noiembrie 1967, negocieri pentru o pace justă şi durabilă. Tot pe 22 octombrie, Kissinger, venind de la Moscova, a sosit la Ierusalim pentru a-i convinge pe israelieni să accepte. Egiptul s-a conformat încă din 22 octombrie.

Israelienii au acceptat şi ei. Dar, sub pretextul unor incidente, au continuat operaţiunile pînă în 23. Acest lucru le-a permis să obţină un mare succes. Au încercuit cu totul Armata a III-a egipteană, izolînd Suezul. La vest, se aflau la 70 km de Cairo. La nord, atingeau periferia localităţii Ismailia. Ruptă de ariergarda ei, în plin deşert, Armata a III-a risca să fie nevoită să se predea din lipsă de apă. Pe 23 octombrie, la prînz, Consiliul de Securitate a votat din nou încetarea focului, pe baza unei propuneri americano-sovietice (rezoluţia 339). Documentul ordona luptătorilor să revină la poziţiile pe care le ocupau în 22 octombrie. Era suficient însă ca Israelul să tărăgăneze aplicarea ordinului cîteva zile, pentru ca Armata a III-a să fie nevoită să capituleze.

Criza sovieto-americană şi acordurile militare

Pe 22 octombrie, nemaiîntrevăzînd altă modalitate de a salva Egiptul, URSS a lăsat să se înţeleagă că avea să intervină direct. Statele Unite au anunţat că se opuneau acestui demers. Constatînd mişcări ale marinei şi ale aviaţiei sovietice, americanii au reunit la Washington Consiliul Naţional de Securitate şi au proclamat *alertarea* forţelor americane. Brejnev urma să ia cuvîntul la Moscova, pe 25 octombrie, la Congresul Mondial al Forţelor Păcii. Toată lumea se aştepta la un discurs brutal. Realizînd fermitatea hotărîrii americanilor, probabil graţie „firului roşu" („Există nişte limite care nu trebuie depăşite", a declarat Kissinger), Brejnev şi-a decalat cuvîntarea pentru 27 octombrie. Dar, la fel ca şi în cazul crizei rachetelor din Cuba, din octombrie 1962, important era ca imaginea URSS să nu aibă de suferit. De aceea, s-a găsit un expedient: trimiterea unor forţe de urgenţă ale ONU (800 de oameni, austrieci, suedezi, finlandezi, care se aflau în Cipru, sub comanda generalului finlandez Silaasvuo). Acest lucru a fost decis prin rezoluţia 340 a Consiliului de Securitate. Numărul Căştilor albastre va atinge 2 300 de oameni.

În acel moment, Israelul şi Egiptul au admis ideea unor contacte militare directe pentru a asigura schimbul de prizonieri şi aprovizionarea Armatei a III-a. Generalul Yariv (israelian) şi generalul Gamassi (egiptean) preluaseră, practic, pîrghiile de comandă. Golda Meir fusese în Statele Unite, din 31 octombrie în 4 noiembrie. Între 5 şi 16 noiembrie, secretarul de stat american s-a deplasat la Rabat, Tunis, Cairo, Amman, a restabilit relaţiile diplomatice americano-egiptene, întrerupte în 1967 şi l-a trimis la Ierusalim pe adjunctul său, Joseph Sisco.

Rezultatul a fost „Acordul de la kilometrul 101", semnat pe 11 noiembrie. Măsura de încetare a focului trebuia aplicată în totalitate. Cele două armate reveneau la poziţiile ocupate în 22 octombrie. Suezul era aprovizionat. Israelienii se angajau să nu obstrucţioneze aprovizionarea Armatei a III-a, chiar şi prin liniile lor. Controlul acestor acţiuni urma să fie asigurat de forţele Naţiunilor Unite. În fine, se va proceda la un schimb de prizonieri (230 israelieni, 8 104 egipteni). În plus, preşedintele Sadat accepta ideea unei conferinţe, care urma să se reunească la Geneva.

DESTINDEREA: SPERANȚE ȘI DEZILUZII (1969–1973)

I. Marile negocieri cu URSS

Dificultățile interne ale celor Două Mari Puteri

Deși își sporeau necontenit forțele de disuasiune și armatele, cele două superputeri trec prin evidente dificultăți interne, care complică problemele lor externe.

După ce în anii cincizeci, URSS cunoscuse o dezvoltare economică aparent strălucită (conform statisticilor oficiale), în anii șaizeci și șaptezeci această evoluție ascendentă și-a încetinit ritmul. S-a dovedit rapid că previziunile optimiste ale lui Hruşciov – URSS va ajunge din urmă Statele Unite în anii șaptezeci – nu se verificau. Dimpotrivă, expansiunea economică a Statelor Unite, a Europei de Vest și, mai ales, a Japoniei s-a accelerat în așa măsură, încît, dacă s-ar fi menținut ritmurile din ultimul deceniu, Japonia, care are o suprafață de 60 de ori mai mică decît suprafața URSS, risca să o depășească la produsul național brut, prin anii 1985–1990.

Dacă, din punctul de vedere al tehnologiei armamentelor, URSS rivaliza cu Statele Unite, acestea își accelerează avansul în majoritatea celorlalte tehnologii de vîrf. Deși în 1957 primul satelit, *Sputnik*, era sovietic, americanii sînt cei care păşesc primii pe Lună (Armstrong și Aldrin, pe 21 iulie 1969), sovieticii nereușind încă această performanță. Se spunea pe atunci că se lansaseră într-o altă direcție – naveta spațială locuită. Or, americanii au fost cei care, în 1973, au lansat primul laborator spațial, unde cîțiva oameni au trăit timp de aproape două luni. În domeniul calculatoarelor, americanii înregistrează un avans considerabil.

Simultan, nivelul de trai sovietic rămîne, în medie, net inferior nu numai celui din Statele Unite, ci și celui din Europa occidentală. Pentru a recupera o întîrziere enormă în industria bunurilor de consum, sovieticii apelează la ajutorul occidentalilor, dar mai ales al americanilor. În vasta competiție mondială, meritele socialismului de tip marxist-leninist nu apar clar pe plan economic pur.

Mai mult, există o criză psihologică, legată de o aspirație crescîndă a anumitor cercuri spre libertatea individuală, libertatea de expresie, libertatea de comunicare, de circulație în afara Uniunii Sovietice. Este imposibil de evaluat repercusiunea protestelor anumitor scriitori (Soljeniţîn), ale anumitor savanţi (Saharov) în interiorul Uniunii Sovietice: fenomen izolat, afirmă guvernul sovietic; fenomen major, spun cei interesaţi, care insistă asupra amplorii represiunii. La fel, dificultăţile întîmpinate de evreii sovietici care vor să emigreze în Israel provoacă tulburări, dacă nu în spiritele cetăţenilor sovietici, cel puţin în rîndul multor progresişti din lumea întreagă. După cincizeci şi şase de ani de la revoluţia bolşevică, „modelul" sovietic continuă să nu fie considerat atrăgător, mai ales în Lumea a Treia.

Statele Unite suferă de inconveniente de altă natură. Expansiunea economică, la toate nivelurile, este considerabilă. Totuşi, pesemne din cauza războiului din Vietnam, şi-a făcut apariţia un nou tip de contestaţie. În locul frumoasei încrederi a majorităţii americanilor în superioritatea lor morală, în „misiunea" lor, ba chiar în instituţiile lor, apar mari îndoieli, iar dezamăgirea îşi face loc în cercuri din ce în ce mai vaste: intelectuali, studenţi, funcţionari. Menţinerea unor zone de sărăcie relativă, inegalitatea însoţită, uneori, de segregaţie între minoritatea neagră şi albi, teama că poluarea, sub toate formele ei, va distruge calitatea vieţii, neliniştea legată de valoarea morală a politicii externe americane, scandalurile politice care, la fel ca celebra afacere de spionaj intern numită Watergate, afectează dur cariera preşedintelui Nixon, toate acestea, fără să zdruncine regimul (de remarcat că revoltele urbane au scăzut mult în intensitate din 1967, dată la care oraşul Detroit şi-a ales un primar „de culoare", iar contestările studenţilor s-au stins aproape complet), determină pe mulţi intelectuali americani să reflecteze şi să pună la îndoială principiile „sacre": Constituţia, libera iniţiativă, capitalismul etc. E adevărat că enorma clasă mijlocie care domină ţara nu este prea afectată de aceste îndoieli.

În relaţiile internaţionale, această nelinişte relativă pe care o trăiesc supraputerile ar putea avea un efect benefic, dacă ar contribui la destindere.

Eforturile de dezarmare

Singurele semne concrete de destindere se referă la problema dezarmării sau, mai degrabă, la aceea a controlului înarmărilor *(Arms control)*. De la criza rachetelor din Cuba, s-a instituit ideea că URSS şi Statele Unite, deopotrivă, nu sînt favorabile războiului. În ciuda existenţei unor enorme stocuri de armament, de bombe A, bombe H şi rachete de toate tipurile, opinia publică mondială nu mai crede într-un război generalizat. Cu toate acestea, un astfel de război nu este exclus. Prin urmare, dezarmarea adevărată ar fi cel mai bun mijloc la care ar putea recurge cele Două mari Puteri pentru a-şi demonstra dorinţa de pace.

Efortul pe care acestea îl fac pentru a menţine „echilibrul terorii" este din ce în ce mai costisitor. Pe lîngă fabricarea unor numeroase şi puternice bombe sau rachete, a unor submarine atomice cu rază foarte lungă de acţiune, echipate

cu rachete cu focos nuclear, se ajunge la realizarea unor rețele de proiectile autopropulsate antirachetă cu rolul de a intercepta rachetele adversarului. Or, costul unei astfel de rețele atinge proporții fabuloase. Chiar și pentru Statele Unite, cea mai bogată dintre puterile lumii, acest cost este dezastruos. URSS este mult mai puțin bogată decît SUA, dar aici există posibilitatea întreținerii unor forțe foarte puternice la un preț inferior (plata soldaților și a ofițerilor, a inginerilor etc.); acest lucru implică, prin metode autoritare, menținerea unui nivel de trai mediocru pentru populație, care dorește, evident, o evoluție spre o prosperitate reală.

Există, așadar, o convergență de interese între americani și sovietici, pe de o parte pentru păstrarea păcii mondiale, întrucît războiul, distrugînd o mare parte din omenire, nu ar aduce victorie pentru nimeni, iar pe de altă parte pentru reducerea cheltuielilor de înarmare. Cum neîncrederea persistă, nu se poate proceda decît pas cu pas. Primele rezultate obținute în domeniul dezarmării sînt, într-un fel, doar indirecte. Prima preocupare s-a referit la experiențele nucleare din atmosferă. Acestea fuseseră întrerupte unilateral de către Statele Unite și Uniunea Sovietică. URSS reluase o serie de experiențe în septembrie 1961, dar se constatase că detectarea experiențelor nucleare atmosferice era relativ simplă, în timp ce depistarea experiențelor subterane punea probleme mai spinoase. Or, dacă detectarea este posibilă, controlul nu presupune trimiterea unor experți pe teritoriul celorlalte state, ceea ce sovieticii respinseseră întotdeauna, cel puțin la scară mare. Se ajunsese totuși să se discute despre un anumit număr de inspecții anuale, pe care fiecare urma să le accepte pe teritoriul său. Americanii sugerau douăzeci de inspecții. Sovieticii nu acceptau decît trei, așa că nu se putuse ajunge la un acord în această privință. Pe de altă parte, exploziile atomice franceze începuseră pe 13 februarie 1960. Pentru a ameliora un echipament atomic aflat abia la început este nevoie de experiențe atmosferice. De aceea, Franța a refuzat orice negociere cu privire la oprirea experiențelor nucleare din atmosferă. Generalul de Gaulle a declarat că nu era vorba, de fapt, despre o acțiune de dezarmare propriu-zisă, ci de o tentativă a celor care dețineau deja bomba de a-i împiedica pe ceilalți să și-o procure și ei. Cu regularitate, la Geneva, avea loc o conferință privind dezarmarea, la care participau 18 națiuni. Începînd din martie 1962, Franța a decis să o boicoteze, sub pretext că această reuniune era total ineficace.

Cele două tratate

În 1963, s-a ajuns la două rezultate spectaculare. Primul a fost Tratatul de la Moscova din 5 august 1963, prin care Marea Britanie, Statele Unite și Uniunea Sovietică se angajau ca, începînd din 10 octombrie 1963, să nu mai efectueze experiențe nucleare atmosferice. Imediat, majoritatea țărilor lumii au aderat la acest tratat, care, în octombrie 1963, grupa deja 102 țări semnatare. Menționăm că Franța și China nu au subscris acest document din motivele pe care le-am expus mai sus: dorința de a putea proceda la experiențe indispensabile. Celălalt

rezultat obţinut la 20 iunie 1963 şi pus în aplicare începînd cu 1 septembrie, a fost crearea „firului (telefonic) roşu". Este vorba despre o legătură permanentă între Washington şi Moscova, prin Londra, Copenhaga, Stockholm şi Helsinki, exploatată în duplex cu aparate codificatoare instalate la Washington şi la Moscova. Scopul „firului roşu" este de a permite americanilor şi sovieticilor să se consulte imediat în privinţa tuturor incidentelor susceptibile de a declanşa un război atomic. Avînd în vedere dezastrul pe care l-ar putea cauza cea mai mică eroare, este esenţial, desigur, de a se evita orice neînţelegere şi a putea intra în legătură imediat. Firește, generalul de Gaulle avea dreptate cînd spunea că nu era vorba despre dezarmare, dar, din punct de vedere psihologic rezultatul nu însemna totuşi şi stabilirea unui minimum de încredere între cei doi mari adversari potenţiali?

După 1963, negocierile au continuat, dar cu aceeaşi lentoare. Au luat totuşi o nouă întorsătură în 1967, soldîndu-se în iulie 1968 cu semnarea unui nou tratat privind neproliferarea armelor atomice, semnat de SUA, URSS şi Marea Britanie, dar respins din nou de Franţa şi China. De altfel, Franţa avea să detoneze prima ei bombă H în vara anului 1968, la un an după prima bombă H chineză. Tratatul de neproliferare nu era un tratat de dezarmare. Acest lucru a provocat diverse reacţii în lume. Ţările care nu aveau cum să deţină bomba nucleară au aderat la acest tratat. Documentul a fost însă mult dezbătut. Germania, bunăoară, nu a aderat decît atunci cînd guvernul creştin-democrat-social-democrat („marea coaliţie") a fost înlocuit cu cel al cancelarului social-democrat Willy Brandt, sprijinit de liberali (octombrie 1969).

Negocierile dintre cele Două Mari Puteri: SALT I

Echilibrul terorii, legat de disuasiunea reciprocă a două uriaşe forţe nucleare şi termonucleare, presupune ca aceste forţe să rămînă din punct de vedere tehnic la acelaşi nivel. Altfel spus, URSS şi SUA trebuie să-şi perfecţioneze şi să-şi sporească neîncetat armamentul. Dar această cursă constantă este din ce în ce mai costisitoare. Este cumva posibil dacă nu să i se pună capăt – ceea ce ar presupune o încredere reciprocă totală şi lipsa unui pericol emanînd de la o terţă parte, cum ar fi China –, măcar să fie limitată?

Primele două tratate, cel din august 1963, prin care li se interziceau semnatarilor experienţele nucleare atmosferice, şi cel din iulie 1968, cu privire la neproliferarea armei atomice, nu reprezintă un prim pas spre dezarmare, ci mai degrabă un efort al puterilor nucleare pentru a nu permite altora accesul în clubul lor. Este semnificativ faptul că Franţa şi China au refuzat să le semneze, iar India – capabilă, din punct de vedere tehnic, să-şi construiască un armament nuclear şi care va detona prima ei bombă atomică în 1974 – a refuzat să adere la cel de-al doilea tratat. Experimentele atmosferice, continuate de China pe propriul ei teritoriu şi de Franţa în mica insulă Mururoa din Polinezia, au stîrnit, de altfel, proteste din ce în ce mai vehemente. În 1973, Peru a rupt relaţiile diplomatice cu Franţa (continuînd totuşi să cumpere de la aceasta

avioane „Mirage"), Noua Zeelandă a protestat, Australia a adus problema în faţa Curţii de la Haga, pe care Franţa o considera incompetentă, şi a boicotat produsele franceze.

Dar pentru partea esenţială, adică pentru cele Două Mari Puteri, un pas decisiv, deşi modic, a fost înfăptuit începînd cu iunie 1968. Pe 12 iunie, imediat după adoptarea de către Adunarea Generală a Naţiunilor Unite a unei rezoluţii prin care membrii erau invitaţi să adere la Tratatul de neproliferare, preşedintele Johnson a urcat la tribună şi a propus Uniunii Sovietice o negociere privind oprirea construirii unei reţele antirachete. Pe 27 iunie, Gromîko, ministrul sovietic al Afacerilor Externe, a propus o negociere cu Statele Unite „cu privire la limitarea sistemelor de rachete atît ofensive, cît şi defensive". În felul acesta puteau începe, în fine, negocieri adevărate cu privire la dezarmare. Căci, dacă era imposibil pe atunci să se exercite un control asupra stocurilor de bombe A şi H, rămînea totuşi posibil să se controleze destul de uşor mijloacele de lansare.

Organizarea negocierilor a fost lentă, fiind întîrziate, din motive psihologice, de evenimentele din Cehoslovacia şi de continuarea războiului din Vietnam. Negocierile s-au inaugurat pe 17 noiembrie 1969 la Helsinki, într-o atmosferă cordială. Americanii au dat acestor negocieri numele de *Strategic Arms Limitation Talks* (SALT). Nu fără mari dificultăţi, negocierile numite SALT I s-au soldat cu un acord concret. În ciuda războiului din Vietnam, preşedintele Nixon, precedat de consilierul său special Henry Kissinger, s-a deplasat la Moscova, între 22 şi 29 mai 1972. Comunicatul comun constituie într-adevăr o Cartă a destinderii; pe 26 mai, Nixon şi Brejnev au semnat un acord privind sistemele de rachete antibalistice, precum şi un alt acord, provizoriu (încheiat pe cinci ani), referitor la limitarea armelor ofensive.

Era doar un început. Tratatul provizoriu din 1972 trebuia transformat în tratat definitiv. Subliniem că aceste negocieri au fost însoţite de alte acorduri mai „platonice": Tratatul de la Londra din 11 februarie 1971, privind denuclearizarea rezervelor marine, semnat de 67 de ţări (dar neacceptat de China şi Franţa), un tratat prin care se interzicea războiul biologic etc.

Se poate spune că apropierea dintre cele Două Mari Puteri a înregistrat un nou progres cu prilejul vizitei lui Brejnev în Statele Unite, între 18 şi 25 iunie 1973. Acesta a purtat convorbiri continue cu Nixon, la Casa Albă, la Camp David, la San Clemente, în California. S-au semnat nouă acorduri, convenţii sau declaraţii. Cel mai important document se referă la angajamentul celor Două Mari Puteri de a împiedica un război nuclear, nu numai între ele, ci şi între una dintre ele şi terţe ţări. URSS şi SUA se vor consulta de urgenţă şi se vor pune de acord pentru preîntîmpinarea unui astfel de risc. Potrivit lui Henry Kissinger, care îl va înlocui pe William Rogers, în septembrie 1973, în funcţia de secretar de stat al SUA, acest lucru reprezenta o răsturnare totală a metodelor diplomatice. Cei doi demnitari se angajează să grăbească procesul unor noi negocieri, numite SALT II.

Înseamnă aceasta destinderea? În orice caz, dezacordul profund care subzistă în privinţa Extremului Orient demonstrează că destinderea nu este

totală. Se mai pun şi alte probleme: nu cumva acordul dintre cele Două Mari Puteri va echivala cu o împărţire a dominaţiei mondiale? Lucrul acesta îngrijorează mai ales China – pe care Nixon se străduieşte să o liniştească –, Franţa – unde Brejnev, în iulie, se întîlneşte cu preşedintele Pompidou, probabil, în acelaşi scop –, şi diverse alte ţări. Pe de altă parte însă, un astfel de acord nu s-ar putea solda cu o retragere măcar parţială a forţelor americane din Europa? O parte a opiniei publice americane doreşte acest lucru. Pe europenii occidentali o astfel de eventualitate îi nelinişteşte.

În această perspectivă se desfăşoară simultan o altă negociere. Un proiect discutat de multă vreme în Europa de Est vizează reunirea într-o vastă conferinţă europeană a membrilor Pactului Atlantic şi a membrilor Pactului de la Varşovia. Vom vorbi despre acest lucru în capitolul următor.

Lărgirea Pieţei Comune

La conferinţa la vîrf a celor şase membri ai CEE de la Haga (1–2 decembrie 1969), noul preşedinte francez, Georges Pompidou, a renunţat la vetoul prin care generalul de Gaulle se opusese intrării Marii Britanii în Piaţa Comună. Negocierile au demarat lent. Marea Britanie, condusă de premierul laburist Harold Wilson, se afla într-o situaţie dificilă. Dintre toate statele din Europa occidentală, ea era cea care avusese cea mai lentă dezvoltare după 1945. În timp ce, în 1960, produsul ei naţional brut depăşea cu 25% pe cel al Franţei, în 1972, era mai mic cu 25%, iar această marjă creştea continuu. Balanţa comercială britanică şi balanţa sa de conturi erau aproape tot timpul deficitare. Pe deasupra, Marea Britanie trebuia să înfrunte – şi înfruntă încă – complicata problemă a războiului civil dintre catolici şi protestanţi în Ulster – teritoriu unit cu Marea Britanie din nordul Irlandei, dar revendicat în permanenţă de statul Eire (Irlanda). Cele două mari partide, laburist şi conservator, erau profund divizate în privinţa intrării în Piaţa Comună. Doar micul partid liberal era întru totul favorabil acestei idei. Majoritatea sondajelor de opinie, între 1970 şi 1972, revelau existenţa unei majorităţi de opozanţi.

La alegerile generale din 18 iunie 1970, spre surprinderea generală, au cîştigat conservatorii, iar Edward Heath a devenit prim-ministru, cu Alec Douglas Home ca şef al *Foreign Office*. Anthony Barber a fost numit ministru al Afacerilor Europene. Heath era un proeuropean convins. Pe 30 iunie, la Bruxelles, miniştrii de Externe ai celor Şase şi-au întîmpinat omologii din cele patru ţări candidate: Regatul Unit, Irlanda, Norvegia, Danemarca. Acesta era începutul unor lungi şi dificile negocieri. Avînd în vedere caracterul foarte tehnic al acestor negocieri (contribuţie financiară, acorduri agricole, perioadă de tranziţie etc.), nu vom intra aici în detalii. Subliniem că, în ceea ce priveşte pe adepţii unei supranaţionalităţi din ce în ce mai inaccesibile, viitoarea aderare britanică nu făcea decît să consolideze punctul de vedere francez, expus de Georges Pompidou în conferinţa sa de presă din 21 ianuarie 1971: „Nu poate fi vorba decît despre a construi, pornind de la ceea ce există, o confederaţie de state decise să-şi armonizeze politica şi să-şi integreze economia".

Pe 28 octombrie 1971, Camera Comunelor, cu 356 de voturi (262 conservatori, 89 laburişti, 5 diverşi) contra 244 (29 conservatori, 199 laburişti, 6 diverşi) a aprobat decizia guvernului de a adera la Piaţa Comună. Era o etapă esenţială.

Pe 22 ianuarie 1972, cele patru ţări candidate (Regatul Unit, Danemarca, Irlanda, Norvegia) au semnat la Bruxelles aderarea lor la Piaţa Comună. Mai rămînea ca aceste tratate să fie ratificate. S-au organizat referendumuri în Danemarca, în Irlanda şi în Norvegia (ca de altfel şi în Franţa, în aprilie 1972: s-a obţinut o largă majoritate, dar cu aproape 40% abţineri). În Irlanda, s-au numărat 83% „da", în Danemarca 63,5%. Dimpotrivă, în Norvegia voturile „nu" au avut cîştig de cauză (53,9% dintre voturi), avînd în vedere reacţia agricultorilor şi, mai ales, a pescarilor. Aşadar, pînă la urmă, noua Comunitate număra nouă, şi nu zece membri.

Acordul dintre cele două Germanii (Ostpolitik)

Alegerile germane din octombrie 1969 au provocat un mare reviriment politic. Deşi partidul său, SPD (Partidul Social-Democrat), nu a avut o majoritate absolută, Willy Brandt, beneficiind de voturile liberalilor, a fost ales cancelar, încredinţîndu-i liberalului Walter Scheel conducerea Afacerilor Externe. Fidel Pactului Atlantic, adept al pactului franco-german, european convins, Willy Brandt a utilizat de la bun început un cuvînt pe care predecesorii săi îl evitaseră – „destinderea" cu ţările din Est. A calificat drept „iluzorii" speranţele de reunificare germană şi a propus desfăşurarea unor negocieri cu RDG. „Chiar dacă în Germania există două state, nu înseamnă că acestea sînt străine unul faţă de celălalt; relaţiile lor nu pot fi decît de un tip special". Acest lucru însemna renunţarea la ideea – pe care continuau să o susţină membrii opoziţiei CDU (Uniunea Creştin-Democrată), potrivit căreia Republica Federală Germania, singura întemeiată pe o autodeterminare autentică, era expresia întregii Germanii. Pentru CDU, Germania de Est nu avea dreptul de a constitui un stat.

Imediat, au început convorbiri cu URSS (în special asupra Berlinului), cu Polonia (asupra liniei Oder-Neisse), în fine, cu RDG, care a acceptat ideea unei întîlniri la vîrf. Aceasta a avut loc pe 19 martie 1970, la Erfurt, în Germania de Est, între cancelarul Brandt şi şeful guvernului Germaniei de Est, Willy Stoph. Cei doi demnitari şi-au dat mîna, ceea ce a fost interpretat drept un semn al vremurilor noi. Brandt fusese primit extrem de călduros de către populaţia est-germană. La cîteva zile după aceea, o reuniune a celor patru foşti ocupanţi avea loc în Berlinul de Vest – tot un semn de destindere, întrucît acest lucru implica revenirea la sistemul cvadripartit, abandonat în 1948.

O a doua întîlnire a conducătorilor celor două Germanii a avut loc la Cassel (Germania de Vest), pe 16 mai 1970. Atitudinea est-germană era rigidă. RDG cerea să fie recunoscută ca stat străin. Abia după aceea s-ar putea stabili, între cele două state, acorduri speciale. Pentru cancelarul Brandt, acest lucru presupunea grave dificultăţi interne.

Din aceste contacte au rezultat cîteva tratate. Un tratat germano-rus, încheiat la Moscova, pe 12 august 1970, în care se declara că, pentru cele două părţi, obiectivul cel mai important era reprezentat de pace şi destindere, se recunoştea inviolabilitatea frontierelor europene, inclusiv linia Oder-Neisse, şi se menţineau implicit drepturile celor patru puteri foste ocupante ale Berlinului. Un tratat parafat în noiembrie 1970 şi semnat la Varşovia pe 7 decembrie între Germania de Vest şi Polonia reafirma „inviolabilitatea" frontierei Oder-Neisse. Între cele două Germanii, dificultatea esenţială rămînea problema Berlinului de Vest şi, în principal, cea a liberului acces în acest oraş, pe care occidentalii nu voiau să-l lase doar la bunul plac al Germaniei de Est. Pe 3 septembrie 1971, s-a parafat, în sfîrşit, un acord cvadripartit referitor la Berlin. Aspectul cel mai important al acestui document consta într-o promisiune a Uniunii Sovietice: „circulaţia în tranzit a persoanelor şi a mărfurilor civile între sectoarele occidentale din Berlin şi Republica Federală Germania pe teritoriul Republicii Democrate Germane nu va fi îngrădită". În schimb, occidentalii admiteau că Berlinul de Vest nu era „un element constitutiv al Republicii germane". De atunci înainte, Bundestagul şi Bundesratul nu se mai puteau întruni aici, cum se întîmplase anterior. Cît priveşte faimosul zid, textul se mulţumea să declare că situaţia „se va ameliora". Abia în decembrie 1971, cele două Germanii au semnat un acord de foarte mică anvergură privind circulaţia.

Rămînea o dublă problemă: aceste acorduri vor fi ratificate în Germania, unde majoritatea cancelarului Brandt era redusă la un vot? Va fi posibilă transformarea acestor acorduri într-un „tratat fundamental"?

CDU a făcut un mare efort şi, pe 27 aprilie, în Bundestag s-a supus la vot o moţiune de neîncredere propusă de liderul acestui partid, Barzel. Această moţiune a primit doar 246 de voturi, majoritatea absolută fiind de 249. Cînd tratatele de la Moscova şi Varşovia au fost prezentate spre ratificare, pe 17 mai 1972, au obţinut 248 de voturi, întrucît creştin-democraţii se abţinuseră. Lipsea un vot. Dar CDU a decis să nu ridice nici o obiecţie. Acest lucru însemna victoria destinderii asupra adepţilor politicii rigide a trecutului. Pe 3 iunie 1972, acordul cvadripartit privind Berlinul, parafat în septembrie 1971, a fost semnat în mod solemn. Din acel moment, cele două state germane au început negocierea unui „tratat fundamental", care să permită restabilirea unor relaţii normale între ele. Pentru a obţine o majoritate mai largă, cancelarul Brandt a organizat alegeri anticipate pe 19 noiembrie. În ciuda situaţiei nefavorabile create de atentatul fedainilor palestinieni la München, Brandt a obţinut un succes net: 271 de parlamentari aleşi pentru coaliţia guvernamentală (230 SPD şi 41 liberali) contra 225 ai CDU. Tratatul era deja încheiat. A fost semnat pe 21 decembrie 1972. Cele două guverne recunoşteau că „suveranitatea fiecăruia dintre cele două state se limitează la teritoriul său", ceea ce punea capăt ideii că Republica Federală Germania reprezenta toată Germania. Cele două state au făcut schimb de „reprezentanţi permanenţi" (şi nu de ambasadori). RFG renunţase, de asemenea, la inserarea formulei „o singură naţiune germană". Era, aşa cum s-a spus, un „compromis onorabil".

Primele consecinţe ale acestui tratat vor fi recunoaşterea RDG de către numeroase state occidentale şi primirea celor două Germanii la Naţiunile Unite în septembrie 1973.

II. Marile negocieri: în Extremul Orient

Sfîrşitul războiului din Vietnam

La încheierea mandatului prezidenţial al lui Johnson, situaţia părea fără ieşire. Americanii refuzau să părăsească Vietnamul de Sud. Vietnamul de Nord şi Frontul Naţional de Eliberare cereau plecarea tuturor americanilor şi rezolvarea problemelor politice „între vietnamezi". Or, evenimentele demonstrau că, în acel moment, nici una dintre cele două tabere nu-şi putea impune voinţa printr-o victorie militară.

Preşedintele Nixon a introdus în dezbatere o perspectivă complet diferită. Statele Unite nu puteau proteja libertatea Vietnamului de Sud contra comunismului decît dacă acest stat dorea să rămînă liber. Propaganda comunistă prezenta Vietnamul de Sud drept o ţară pe care doar ocupaţia şi violenţa americanilor o împiedicau să se ralieze regimului din Nord. Dimpotrivă, mulţi observatori occidentali estimau că majoritatea populaţiei rămînea ostilă unui regim comunist, chiar dacă nu era favorabilă regimului generalului Thieu. Acesta îl eliminase treptat pe generalul Ky, întîi vicepreşedinte, apoi demisionar în mai 1968, şi exercita puteri foarte ample, care tindeau spre dictatură. Aceste atitudini s-au precipitat în iunie 1969.

Pe de o parte, preşedintele Nixon a anunţat că războiul trebuia „vietnamizat", adică trebuia să se treacă la retragerea progresivă a trupelor americane şi să li se lase soldaţilor sud-vietnamezi posibilitatea de a arăta că erau cu adevărat capabili să apere independenţa ţării lor. Pe de altă parte, pe 10 iunie, în semn de ripostă, Frontul Naţional de Eliberare a anunţat crearea în Vietnamul de Sud a unui Guvern Revoluţionar Provizoriu (GRP), ceea ce părea să implice că singurul reprezentant legitim al poporului vietnamez nu era generalul Thieu, ci un guvern comunist. Nu este exclus să fi existat divergenţe între guvernul din Vietnamul de Nord (al cărui preşedinte, Ho Şi Min, moare pe 3 septembrie 1969), care voia mai presus de toate unificarea celor două Vietnamuri, şi GRP, care urmărea, în primul rînd, răsturnarea regimului anticomunist de la Saigon.

În timp ce negocierile de la Paris continuau la nesfîrşit şi în zadar, preşedintele Nixon, nu fără dificultăţi, şi-a pus în aplicare politica de „vietnamizare". Prima retragere a unui număr de 25 000 de soldaţi americani a avut loc încă din iulie 1969. Efectivul maxim fusese atins în aprilie 1969, cu 543 000 de oameni. La 1 mai 1971, mai rămăseseră 325 000, iar la 1 mai 1972 – 69 000. În acest răstimp, în Statele Unite căpătau amploare demonstraţiile în favoarea păcii. Desigur, „vietnamizarea" nu putea fi decît lentă, or această lentoare îi exaspera pe pacifişti, pe care însă îi iritau cel mai mult unele extinderi

ale activității militare americane. Pe 18 martie 1970, în Cambodgia, a avut loc o lovitură de stat. Șeful statului, Norodom Sianuk, neutralist aflat în Franța, a fost demis din funcție de Adunarea Națională, iar puterea a fost preluată de către generalul Lon Nol – ostil comuniștilor. Sianuk permisese instalarea pe teritoriul țării sale a unor „sanctuare" ale Frontului Național de Eliberare.

Același lucru se petrecea și în Laos, unde procomuniștii Pathet-Lao treceau periodic la ofensivă contra guvernului neutralist al prințului Suvanna Phuma. Comuniștii vietnamezi și adepții lui Sianuk (refugiat la Beijing) au pornit lupta împotriva guvernului lui Lon Nol. Or, pe 20 aprilie 1970, în Cambodgia s-a produs o intervenție masivă a trupelor sud-vietnameze, sprijinite de americani, spre marea furie a pacifiștilor din SUA. Pe 3 iunie, Nixon a anunțat că toate forțele de intervenție terestre americane (30 000 de oameni) vor fi retrase înainte de 1 iulie. Războiul a continuat în Cambodgia cu sprijinul aviației americane (pînă la un vot al Congresului, din august 1973). Începînd cu luna august 1970, americanii au participat la operațiuni militare în Laos. Intervenția va fi mult mai puternică în februarie 1971.

Cu toate acestea, părea din ce în ce mai limpede că lumea se îndrepta spre pace. Pe ansamblu, s-ar fi zis că „vietnamizarea" era o reușită. Trupele sud-vietnameze știau să lupte. Marea ofensivă nord-vietnameză declanșată în 30 martie 1972 a fost oprită, ce-i drept cu ajutorul aviației americane. În mod evident, președintele Nixon nu putea fixa o dată limită pentru evacuarea totală a trupelor americane și nici nu putea renunța la eventualitatea bombardamentelor asupra Vietnamului de Nord, care rămîneau principalul său mijloc de presiune. Urmărea consolidarea independenței Sudului și obținerea unei reciprocități, adică evacuarea trupelor nord-vietnameze infiltrate în Sud.

În vara anului 1972, după vizita lui Nixon la Beijing (februarie) și la Moscova (mai), înaintea alegerilor prezidențiale din SUA, s-a constatat o accelerare a negocierilor. Interminabilelor discuții de la Conferința de la Paris li s-au suprapus, începînd din mai 1972, convorbiri secrete între consilierul personal al lui Nixon, Kissinger, și consilierul delegatului nord-vietnamez Xuan Thuy, Le Duc Tho, în afara conferinței, îndeosebi într-o vilă de la periferia pariziană. Aceste discuții au fost lungi. Comuniștii voiau să lege chestiunile militare – încetarea focului – de chestiunile politice – crearea unui guvern de „concordie națională" în Vietnamul de Sud, compus din reprezentanți ai GRP, din regimul de la Saigon și din „neutri". Statele Unite, care adunaseră peste 1000 de avioane în bazele lor și pe portavioanele flotei a VII-a, voiau separarea celor două aspecte – militar și politic. Americanii au blocat și au minat porturile și fluviile din Vietnamul de Nord. O serie de cargoboturi sovietice au făcut cale întoarsă, fără ca acest lucru să afecteze aparent relațiile sovieto-americane.

În septembrie 1972, în cursul unor negocieri secrete, GRP a făcut cîteva concesii, fără să mai fixeze vreo dată pentru retragerea totală a trupelor americane. Pe 11 octombrie, a intervenit un acord între Kissinger și Le Duc Tho. Apoi, Kissinger s-a deplasat la Saigon (în 19 octombrie), pentru a-l convinge pe președintele Thieu să accepte „guvernul cu trei componente". Thieu

a refuzat. Pentru a face presiuni, se pare, Republica Populară Vietnam a publicat textul acordului: unitatea şi independenţa Vietnamului; aplicarea măsurii de încetare a focului la 24 de ore de la semnare; deminarea porturilor din Nord; repunerea în libertate a prizonierilor; crearea unui Consiliu de reconciliere naţională cu trei componente egale; reunificarea progresivă a Vietnamului prin mijloace paşnice; crearea unui comisii mixte cvadripartite (cei patru negociatori de la Paris), a unei comisii militare bipartite (cele două tabere din Vietnamul de Sud), a unei comisii internaţionale de control şi de supraveghere; întrunirea în termen de 30 de zile a unei conferinţe internaţionale privind Vietnamul, încetarea intervenţiilor în Cambodgia şi în Laos.

Concesiile acceptate de Vietnamul de Nord se explică, probabil, prin faptul că, în ciuda aşteptărilor, armata sud-vietnameză nu se „spulberase". Era necesară o soluţie politică. Publicînd textul, nord-vietnamezii sperau să forţeze mîna guvernului american, cu puţin timp înaintea alegerilor prezidenţiale. Data prevăzută pentru semnare era 31 octombrie.

Întrucît din cauza atitudinii lui Thieu totul a eşuat, s-au reluat negocierile. Pentru a demonstra că avea toate atuurile, Nixon a ordonat pe 18 decembrie bombardarea zonei aflate la nord de paralela 20° (bombardamentele de acest fel încetaseră pe 23 octombrie). Aceste bombardamente au suscitat proteste în lumea întreagă, dar au determinat Vietnamul de Nord să accelereze tratativele. Acestea s-au reluat, iar bombardamentele au fost întrerupte.

De data aceasta s-a ajuns la un rezultat. Pe 23 ianuarie 1973, după ce Kissinger a parafat „Acordul privind încetarea ostilităţilor şi restabilirea păcii în Vietnam", preşedintele Nixon a anunţat că încetarea focului va interveni pe 28 ianuarie, că toate forţele americane vor fi retrase în următoarele 60 de zile şi că prizonierii americani vor fi eliberaţi. „O pace de onoare", a zis el. Se reluau cu aproximaţie clauzele din octombrie. Comisia internaţională urma să fie alcătuită din Canada, Indonezia, Polonia şi Ungaria. 145 000 de soldaţi nord-vietnamezi rămîneau pe poziţii, fără posibilitatea de a mai primi întăriri.

În realitate, în ciuda Conferinţei de la Paris (din martie 1973), ostilităţile nu au încetat complet între armata sud-vietnameză şi comunişti, cele două grupuri urmărind să controleze efectiv zone cît mai întinse. Pe de altă parte, s-a încheiat un armistiţiu în Laos, nu în Cambodgia, unde lupta a continuat între adepţii lui Lon Nol şi khmerii roşii.

Indiferent cum ar fi stat lucrurile, pe lîngă semnificaţia sa morală, sfîrşitul războiului din Vietnam avea să redea Statelor Unite o marjă de acţiune diplomatică pe care acestea o pierduseră.

China intră în familia naţiunilor lumii

A exclude din circuitul normal al relaţiilor internaţionale o ţară care atingea aproape 750 de milioane de locuitori, în 1973, şi 975 de milioane, în 1979, echivala cu o atitudine de război rece. Tocmai fiindcă se opunea unei concepţii rigide asupra lumii, generalul de Gaulle decisese recunoaşterea Chinei în 1964.

Statele Unite, alegînd din 1949 simulacrul juridic al unei „adevărate" Chine reprezentate de naţionaliştii lui Cian Kai-şi în Taiwan, îşi presau aliaţii, cu mai mult sau mai puţin succes, să nu exporte spre China o lungă listă de materii numite „strategice". Revoluţia culturală, între 1965 şi 1968, a contribuit la o şi mai mare izolare a Chinei. Dar, totodată, i-a permis lui Mao Tzedun să redobîndească întreaga putere, eliminîndu-l pe Liu Ciao Şi, cu ajutorul tineretului şi al armatei generalului Lin Piao, proclamat succesorul său, contra cadrelor de partid – care au fost complet primenite. Mao Tzdun şi-a desăvîrşit victoria eliminîndu-l pe Lin Piao care, potrivit versiunii oficiale, s-ar fi omorît în avion, în septembrie 1971, după eşuarea unui complot împotriva lui Mao Tzedun. Ciu En-lai, premier, politician abil şi moderat, este cel care ocupă locul doi, după îndepărtarea lui Lin Piao.

Se poate spune că trei elemente au contribuit la brusca apropiere a Chinei de restul lumii: realismul lui Ciu En-lai, cel al preşedintelui Nixon şi un curent din ce în ce mai puternic al opiniei publice mondiale, aşa cum se manifesta ea la ONU.

După cîteva semne premergătoare, în aprilie 1971, chinezii au făcut un gest invitînd o echipă de ping-pong americană la o competiţie sportivă. Imediat, preşedintele Nixon a anunţat ridicarea embargoului american asupra unui mare număr de „produse strategice".

Un nou progres se înregistrează în iulie. Pe 15 iulie, preşedintele Nixon, spre stupoarea generală, a anunţat că a fost invitat în China, „cunoscîndu-se dorinţa lui de a vizita Republica Populară", iar el a acceptat cu plăcere. S-a aflat că această decizie fusese pregătită printr-o vizită ultrasecretă, întreprinsă, pornind din Pakistan, de către consilierul său personal, Henry Kissinger, profesor la Universitatea Harvard, o persoană care va juca un rol considerabil în anii următori.

Cu toate acestea, nu se întrevedea limpede încă nici o concluzie. Una dintre pretenţiile Chinei la adresa celor care intenţionau să recunoască guvernul ei este ca aceştia să înceteze să mai recunoască guvernul din Taiwan, nu numai ca guvern teoretic al Chinei, ci chiar ca guvern doar al marii insule. Republica Populară Chineză respingea absolut tot ceea ce putea aminti de existenţa a „două Chine". Or, Nixon nu contenea să afirme că el nu-şi va abandona aliatul.

Oricum, atitudinea americană, larg aprobată de opinia publică, avea să permită Naţiunilor Unite, care discutau periodic această chestiune, să admită ca membru China populară. Dar această primire avea să se facă pur şi simplu, cum cereau americanii, ori trebuia să comporte excluderea Taiwanului? Spre suprinderea generală, rezoluţia Statelor Unite a fost respinsă cu 59 de voturi, contra 54 şi 15 abţineri, iar Adunarea a adoptat o rezoluţie albaneză: substituirea Chinei naţionaliste cu China populară, inclusiv pentru locul permanent şi dreptul de veto în Consiliul de Securitate, rezoluţie votată cu 76 de voturi, contra 35 şi 17 abţineri (26 octombrie 1971). Pentru Washington, aceasta era o înfrîngere evidentă, în timp ce Henry Kissinger întreprindea o a doua călătorie în China pentru a pregăti venirea Preşedintelui.

Vizita lui Nixon a avut loc din 21 pînă în 28 februarie 1972. Conducător al unui guvern ultracapitalist, Nixon nu a beneficiat de uralele organizate cu care erau primiţi anumiţi demnitari străini (şi, mai ales, preşedintele francez Pompidou, în septembrie 1973). Dar întîlnirea era importantă. Nixon nu a contestat faptul că Taiwanul era o parte a Chinei. A declarat că dorea ca această problemă să fie reglată chiar de chinezi şi că obiectivul său final era de a retrage de acolo toate forţele americane – cu toate acestea, alianţa din 1954 dintre Statele Unite şi Taiwan rămînea valabilă. Chinezii au declarat că se opuneau oricărei politici de hegemonie şi de forţă (vor reitera ideea cu şi mai multă tărie cu prilejul vizitei lui Pompidou, fără să-şi ascundă temerile la adresa Uniunii Sovietice, care menţinea 40–50 de divizii la frontiera comună). Cele două ţări s-au pronunţat pentru neagresiune şi neamestec în treburile lor interne. „Această săptămînă a schimbat lumea", a declarat Nixon.

Din acel moment, China a devenit una dintre cele Cinci Mari Puteri din ONU, prezentă pretutindeni şi utilizîndu-şi dreptul de veto în Consiliul de Securitate. A adoptat rolul de apărător al independenţei naţionale contra celorlalte Două Mari Puteri, deşi Mao Tzdun nu-şi face nici o iluzie în privinţa nivelului armamentului său atomic, în comparaţie cu al lor.

În această nouă perspectivă, poziţia Japoniei este de o importanţă deosebită. Condusă de guverne moderate, legată de Taiwan printr-un tratat de pace şi deţinînd acolo interese considerabile, Japonia simte şi ea nevoia, din ce în ce mai mult, de a-şi deschide vastul şi promiţătorul debuşeu chinez. În martie 1971, se încheiase un acord comercial. Dar premierul Sato nu accepta cele trei condiţii puse de Ciu En-lai: recunoaşterea Republicii Populare ca fiind singura Chină, admiterea ideii că Taiwan face parte integrantă din China, abrogarea tratatului de pace încheiat cu China naţionalistă. În iulie 1972, Sato a fost înlocuit cu un alt moderat, Tanaka, adept al apropierii de China. Tanaka îi îndepărtase din guvernul său pe cei mai înfocaţi partizani ai Taiwanului; era dispus să folosească bunele oficii ale adversarilor săi politici – îndeosebi pe socialişti – , întrucît, în opinia lui, apropierea de China nu era o chestiune partizană, ci o problemă de interes naţional. Era puternic susţinut de ministrul de Externe japonez, Ohira.

În septembrie 1972, Tanaka a întreprins o vizită spectaculară în China. Comunicatul final preciza că, pentru Japonia, Republica Populară era singurul guvern chinez (art.2). Tratatul de pace cu Taiwanul nu era explicit denunţat, dar Ohira avea să declare că acest document nu-şi mai găsea rostul. În fine, starea de război care mai exista încă teoretic între Japonia şi comuniştii chinezi era abolită printr-o formulă discretă (art. 1): sfîrşitul „situaţiei anormale care a existat pînă în prezent" Se stabilea că vor începe negocieri pentru încheierea „unui tratat de pace şi prietenie" (art.8).

Astfel, coincidenţa dintre noua strategie politică a Chinei şi aspiraţiile economice japoneze se concretiza şi ea printr-o normalizare a situaţiei.

ULTIMII ANI AI LUMII BIPOLARE

I. Slăbiciunile Occidentului

Guvernul Statelor Unite

URSS a profitat de o slăbiciune momentană a sistemului american. Implicat în scandalul numit „Watergate", preşedintele Richard Nixon, în ciuda capacităţilor sale politice, a trebuit să demisioneze în august 1974. Succesorul său, Gerald Ford, nu a putut juca decît un rol de tranziţie. E adevărat că Henry Kissinger, unul dintre secretarii de stat cei mai activi şi mai imaginativi din istoria Statelor Unite, a jucat un rol considerabil, din septembrie 1973, data numirii sale, pînă în ianuarie 1977. El a fost totuşi înfrînat în acţiunile sale de un anumit izolaţionism al Congresului care, marcat de eşecul din Vietnam, refuza orice accept atunci cînd se avea în vedere o intervenţie militară. Aşa s-a întîmplat cînd, în august 1973, Congresul a împiedicat continuarea bombardamentelor în Cambodgia; atunci cînd a refuzat reluarea acestora în aprilie; atunci cînd a împiedicat livrarea de arme în favoarea mişcărilor anticomuniste de eliberare din Angola. În fiecare dintre aceste cazuri, protestele lui Kissinger au fost zadarnice.

Alegerea în noiembrie 1976 a democratului Jimmy Carter, 52 de ani, din statul Georgia, ca al treizeci şi nouălea preşedinte al Statelor Unite, putea ameliora cumva situaţia? Sprijinit de secretarul său de stat, Cyrus Vance, şi de consilierul său pentru probleme de securitate naţională, Zbigniew Brzezinski, noul preşedinte a încercat să reintroducă în diplomaţia americană moralismul tradiţional. A preconizat renunţarea la orice politică de hegemonie, promovarea drepturilor Omului, destinderea relaţiilor cu URSS şi China, lupta contra sărăciei lumii subdezvoltate, cooperarea internaţională. Dorindu-se deopotrivă realist şi moralist, Carter considera necesar să fie oprită expansiunea sovietică şi să se consolideze Alianţa Atlantică. În sfîrşit, se angaja să nu mai susţină regimurile de dictatură pe motiv că erau anticomuniste.

Fericitul rival al lui Carter a fost republicanul Ronald Reagan, în vîrstă de 69 de ani, fost actor la Hollywood, guvernator al Californiei de opt ani. Alegerea sa, în noiembrie 1980, realegerea triumfală din noiembrie 1984 (a obţinut majoritatea în toate statele, în afară de unul) se explică prin exasperarea americană faţă de înarmările necontenite ale URSS şi faţă de iniţiativele acesteia. „Reaganismul" înseamnă reînarmarea, sub cele mai sofisticate forme, dar şi revenirea la realism. În locul concesiilor gratuite ale lui Carter, apare acum o toçmeală diplomatică desfăşurată cu fermitate.

Popularitatea preşedintelui Reagan în Statele Unite a cunoscut suişuri şi coborîşuri. I s-a reproşat, în anumite cercuri, un exces de naţionalism. Momentan, această popularitate a avut de suferit din cauza unei crize poreclite de jurnalişti „Irangate". Se preluase de la „Watergate" – scandalul care îl obligase pe Nixon să demisioneze – sufixul „gate", pentru a desemna o acţiune pe care nişte intermediari – şi mai ales CIA şi colonelul Oliver North – o declanşaseră în ianuarie 1986: tentativa secretă de reconciliere cu Iranul, pe atunci în război cu Irakul, vînzîndu-i arme celui dintîi. În felul acesta, s-ar fi putut elibera şi ostaticii americani ţinuţi prizonieri de teroriştii şiiţi proiranieni, graţie unor mijlocitori obscuri; manevra a fost declanşată, probabil, fără ştiinţa lui Reagan. Afacerea s-a complicat prin faptul că beneficiul din vînzări (circa 16 milioane de dolari, potrivit comisiilor de anchetă ale Congresului) a fost folosit parţial pentru a furniza arme gherilelor, adversari ai regimului sandinist din Nicaragua, ale căror legături cu comunismul păreau periculoase pentru politica americană.

În afacerea Watergate însă, prăbuşirea lui Nixon fusese legată de minciuna lui ca preşedinte. Reagan a fost suficient de convingător pentru a demonstra că totul se făcuse fără ca el să ştie. La sfîrşitul mandatului său, Reagan a beneficiat de o popularitate excepţională. „Analizat într-o perspectivă istorică, reaganismul traducea voinţa de a reacţiona în faţa unui declin relativ îngăduit de Richard Nixon şi Henry Kissinger şi agravat prin preşedinţia lui Carter" (*Ramsès* 88, p.29).

Paralizarea construcţiei europene înainte de 1985

Supusă crizei, Europa de Vest şi-a manifestat ataşamentul faţă de societatea liberală, iar relaţiile ei cu Statele Unite au rămas bune sau chiar – este cazul Franţei – s-au ameliorat. Dar nu a căutat nicidecum să rezolve criza printr-o consolidare a integrării europene. Pe plan politic, alternanţa dintre guvernele moderate şi cele social-democrate funcţionează bine în Europa de Nord. În Marea Britanie, Edward Heath, premier conservator, dizolvă Camera Comunelor. Alegerile generale din februarie 1974 îi aduc la putere pe laburişti, avîndu-l ca prim-ministru pe Harold Wilson, căruia îi va urma în funcţie ministrul său de Externe, James Callaghan. În 1982, revin conservatorii, avînd în funcţia de premier o femeie, doamna Thatcher. În Germania, coaliţia social-democrată-liberală rămîne multă vreme la putere. În mai 1974, cancelarul

Willy Brandt demisionează din raţiuni de politică internă. Este înlocuit de ministrul Economiei, Helmut Schmidt. În 1980, CDU ia locul SPD, avîndu-l în funcţia de cancelar pe Helmut Khol. Tot la fel în Luxemburg, creştin-socialii, la putere din 1925, sînt învinşi de coaliţia liberalilor şi a social-democraţilor. În sens invers, social-democratul suedez Olaf Palme este învins de o coaliţie conservatoare, la alegerile din 1976. El va reveni la putere în septembrie 1982. În Norvegia, mişcarea este diferită. La fel în Austria. În Olanda, o criză ministerială foarte lungă aduce la putere, în 1977, un premier creştin-democrat.

În Europa de Sud, existenţa unor puternice partide comuniste suscită, dimpotrivă, din partea majorităţii un fenomen de „respingere", căruia îi cad victime alianţele cu socialiştii (Franţa, Italia, Spania). În Portugalia, în Spania există guverne socialiste, dar acestea se află în fruntea luptei contra comuniştilor. În Franţa, alegerile din mai-iunie 1981 aduc la putere un preşedinte socialist, François Mitterrand, şi o majoritate de stînga (socialiştii singuri deţin majoritatea absolută). Patru miniştri comunişti fac parte din guvernul Mauroy, pînă în 17 iulie 1984. La această dată, ei refuză să facă parte din guvernul condus de Laurent Fabius, pe motiv că acesta evoluează spre o „politică de rigoare şi spre un anumit liberalism".

Piaţa Comună se consolidează numeric prin aderarea Marii Britanii, după ani de zile de negocieri, reluate cu mai multă vigoare în 1974, cu accent, în special, pe participarea britanică la finanţele comunitare. În cele din urmă, guvernul Wilson decide să organizeze un referendum referitor la admiterea ţării sale în Piaţa Comună. Acesta se desfăşoară în iunie 1975, soldîndu-se cu 67,2% „da".

Pe de altă parte însă, construcţia europeană nu progresează deloc. Fiecare ţară tinde să găsească soluţii naţionale pentru ieşirea din criză. Atunci cînd moneda unei ţări slăbeşte, acea ţară trebuie să plătească pentru exporturile sale „sume compensatorii". O nouă unitate de cont europeană înlocuieşte dolarul. Se inaugurează un sistem analog DST: un „coş" în care fiecare monedă ocupă un loc stabilit în funcţie de produsul naţional brut şi de locul ei în comerţul european – 27,3% pentru marca germană, 19,5% pentru francul francez, 17,5% pentru lira sterlină, 14% pentru lira italiană etc.

Singurele două aspecte importante sînt: crearea Consiliului European şi proiectul de alegere a unui Parlament European prin sufragiu universal.

Numărul întîlnirilor la vîrf ale celor Şase, deveniţi, apoi, cei Nouă, a fost mărit de către preşedintele Pompidou. Improvizaţiilor existente pînă atunci, Pompidou e decis să le substituie o serie de trei întîlniri anuale instituţionalizate. Acesta este Consiliul European. Prima întîlnire de acest fel are loc la Paris, pe 9 şi 10 decembrie 1974. Scopul este de a organiza schimburi de opinii informale între şefii de stat sau de guvern, însoţiţi de miniştrii lor de Externe. La aceste discuţii asistă preşedintele Comisiei Europene. După această dată, reuniunile devin regulate. Graţie lor s-a putut studia un raport întocmit de premierul belgian Léo Tindemans, remis în decembrie 1975, şi care avea drept obiect examinarea

mijloacelor de relansare a ideii europene. Din acest raport s-a reţinut, mai ales, ideea de a alege Parlamentul European prin sufragiu universal. Dar data fixată iniţial, mai 1978, a fost decalată de britanici.

Menţionăm că Jean Monnet, susţinător extrem de influent al integrării europene, a decis în 1975 să dizolve Comitetul de Acţiune pentru Statele Unite ale Europei, pe care îl crease în urmă cu douăzeci de ani. Această decizie a fost însoţită de publicarea unor *Memorii*, în care Jean Monnet a inclus toate concluziile sale dintr-o carieră foarte bogată. Jean Monnet moare pe 16 martie 1979.

Primele trei alegeri pentru Parlamentul European (1979, 1984, 1989) nu au generat mişcările pasionale care erau de aşteptat. Într-adevăr, slabele puteri ale Parlamentului îi fac pe mulţi alegători să se dezintereseze de această instituţie. Apoi – este cazul Franţei, în iunie 1984 –, interesul alegătorilor se concentrează asupra unei probleme de simplă politică internă: care vor fi, comparativ, rezultatele obţinute de dreapta şi de stînga politică? De altfel, dacă preşedintele Mitterrand este proeuropean, alţi şefi de stat sau de guvern acordă, în schimb, mult mai puţină atenţie acestor probleme. Acesta este, în special, cazul doamnei Thatcher, premierul britanic. Spre deosebire de Edward Heath, pe Margaret Thatcher nu o pasionează deloc mişcarea europeană. Păstrînd proporţiile, s-ar putea spune că atitudinea ei faţă de Comunitate, Consiliul Europei, Parlamentul European, este mai degrabă gaullianã... În particular, i se întîmpla uneori să mărturisească pe un ton visător: „Mă întreb dacă avem nevoie, într-adevăr, de Europa. Ceea ce nu este deloc limbajul entuziasmului“ (Brian Crozier).

Problema preţurilor agricole, cea a sumelor compensatorii provoacă criză după criză. A fost nevoie de negocieri foarte dificile pentru ca Spania şi Portugalia să fie primite, în sfîrşit, în Comunitate, în aprilie 1985. Propunerea britanicilor de „renegociere“ a Tratatului de la Roma a fost respinsă de ceilalţi membri. În ciuda veleităţilor Parlamentului European, nu s-a putut elabora încă o Constituţie a Uniunii Europene. „Comunităţile se sprijină pe trei stîlpi: Uniunea vamală, Politica agricolă comună şi Sistemul monetar european...“. Dar „Piaţa Comună riscă să evolueze spre o zonă europeană a liberului schimb, ea însăşi diluată într-o vastă zonă mondială a liberului schimb... Statele vor să profite de comunităţi pentru a-şi rezolva problemele, dar nu acceptă să se plieze unor discipline comune. Ele ţin mai ales să-şi păstreze autonomia politicilor economice şi sociale, fie chiar şi acceptînd o anumită armonizare“ (Pierre Gerbet).

Portugalia şi Spania aderă la democraţie

Două ţări europene, în perioada noastră, s-au descotorosit de regimurile lor dictatoriale şi au făcut primii paşi pe calea democraţiei. Această transformare a avut consecinţe internaţionale nu numai în Africa – independenţa coloniilor portugheze şi a Saharei spaniole –, ci şi în Europa.

După moartea dictatorului paternalist Salazar, guvernul autoritar al lui Marcello Caetano a fost răsturnat de un grup de ofiţeri convinşi că luptele împotriva naţionaliştilor din colonii erau zadarnice şi periculoase. Generalul Antonio de Spinola, generalul Francisco de Costa Gomes au preluat puterea în aprilie 1974, bizuindu-se pe „Mişcarea forţelor armate" (MFA), compusă din tineri ofiţeri, adesea de stînga. Partidul comunist, interzis din 1926, a fost din nou legalizat. Secretarul general al acestei formaţiuni era un leninist convins şi doctrinar, Alvaro Cunhal. Împreună cu un alt comunist, acesta a fost admis în guvernul provizoriu, fapt unic pentru Europa de Vest. Pe 28 septembrie, presat de stînga politică, Spinola, acuzat de a favoriza o revenire în forţă a dreptei, a trebuit să demisioneze din Junta Salvării Naţionale. Atraşi de exemplul peruvian şi algerian, militarii erau ferm hotărîţi să rămînă la putere. PCP şi sindicatele, cu ajutorul cărora acest partid reuşise să-şi impună autoritatea, doreau să se alieze cu ei.

La Washington începea să se vorbească despre „pericolul roşu" din Portugalia. Socialiştii, conduşi de Mario Soares, erau acuzaţi de „viraj la dreapta", continuînd însă să fie utilizaţi provizoriu în coaliţie. O tentativă de lovitură de stat a dreptei a eşuat pe 11 martie 1975, în parte din cauza unei forţe stîngiste, COPCON (Comandamentul Operaţiunilor Continentale), comandat de Otelo de Carvahlo. Se putea crede în acel moment că Portugalia, în loc să devină o democraţie liberală, se angaja pe calea democraţiei populare. Cu toate acestea, la alegerile din aprilie 1975 pentru o adunare constituantă, PCP a obţinut doar 13% din voturi faţă de 38% pentru partidul socialist şi 26% pentru PDP (centrist).

În acel moment, deşi se afla în minoritate, PCP a încercat să pună mîna pe putere, contra socialiştilor, care părăsiseră guvernarea, şi sprijinîndu-se pe militarii de stînga. Folosindu-se de sindicate, comuniştii au împiedicat apariţia ziarului socialist *Republica*. Situaţia economică a ţării era dezastruoasă, şomajul excesiv, iar portughezii refugiaţi în Africa se întorceau în număr mare la Lisabona.

Într-o ţară unde majoritatea cetăţenilor nu dorea democraţia populară şi unde numeroşi ofiţeri începeau să se neliniştească, această atitudine radicală a dus, în noiembrie 1975, la eşuarea unei lovituri de stat a stîngii politice, ceea ce a pus capăt revoluţiei portugheze. Alegerile parlamentare din aprilie 1976 s-au concretizat prin 37,9% voturi pentru socialişti şi 14,6% pentru comunişti. Partidul socialist, cu sprijinul comuniştilor, dar fără participarea lor, apoi chiar contra lor, a preluat conducerea ţării, cu Mario Soares în funcţia de prim-ministru. În iunie 1976, alegerea amiralului Eanes ca preşedinte al Republicii a consacrat triumful democraţiei occidentale.

În Spania, contrar multor previziuni, totul s-a petrecut în bună ordine. Moartea generalului Franco (20 noiembrie 1975) a fost evenimentul care a pus capăt dictaturii. Totul fusese prevăzut pentru restaurarea monarhiei Bourbonilor. Juan Carlos a devenit regele Spaniei. Alegerile au conferit partidului comunist, legalizat din nou şi condus de Santiago Carillo, 11% din voturi.

Or, Santiago Carillo, spre deosebire de Alvaro Cunhal, era unul dintre comuniştii cei mai ostili controlului Moscovei şi, totodată, cei mai dispuşi să accepte pluralitatea partidelor şi o democraţie liberală. La cel de-al XXV-lea Congres al PCUS (februarie 1976, la care Georges Marchais refuzase să asiste, Carillo a delegat-o în locul său pe bătrîna militantă Dolores Ibarruri, „Passionaria" din războiul civil spaniol, care de altfel locuia la Moscova. Pentru el, socialismul sovietic se afla încă într-o „fază primitivă". La congresul de la Berlin, în iunie 1976, a condamnat clar primatul sovietic şi a invitat URSS să-şi retragă trupele din Cehoslovacia.

II. „Era Brejnev" în Uniunea Sovietică

Brejnev şi succesorii săi

URSS a fost condusă de Leonid Brejnev pînă la moartea acestuia, la 10 noiembrie 1982. Inginer la origine, promovat la gradul de mareşal, Brejnev era mai degrabă un empirist decît un teoretician. Nu a părut nicidecum impresionat de năzuinţele de libertate individuală ale multor intelectuali sovietici şi a reacţionat faţă de ei prin represiune sau prin exilare (matematicianul Leonid Pliuci, marele scriitor Aleksandr Soljeniţîn, savantul Andrei Saharov). Pînă şi protestele formulate, uneori, de către partidele comuniste occidentale păreau să-l lase rece. Puterea Partidului – consacrată prin noua Constituţie din 1977 –, forţa militară, sporită continuu în toate domeniile, nucleară şi convenţională, terestră, aeriană şi navală, prioritatea dată politicii economice, ideea de supremaţie a politicii externe în lupta de clasă, toate acestea apar ca o regulă aproape imuabilă. De acum înainte nu partidele comuniste naţionale, ci URSS şi armata sa trebuia să reprezinte proletariatul din lumea întreagă. De aceea, speranţele suscitate de succesorul său, Yuri Andropov, inginer şi el, fost şef al KGB – care se pare că era un „liberal" favorabil unei schimbări de atitudine faţă de Afganistan – nu au dăinuit prea mult. În vîrstă de şaizeci şi opt de ani, dar grav bolnav, fiind desemnat în funcţia supremă graţie sprijinului acordat de armată contra principalului său rival, un preferat al lui Brejnev, Constantin Cernenko, Andropov a păstrat o linie „dură" în politica externă. A murit pe 9 februarie 1984, iar în locul lui a venit la putere Cernenko, favoritul lui Brejnev, care provenea din mediul rural siberian. Bătrîn şi bolnav, acesta nu a apucat să-şi pună amprenta asupra treburilor statului. Cînd a dispărut şi el, în februarie 1985, procesul – deloc cunoscut – al succesiunii s-a rezolvat cu o rapiditate remarcabilă în favoarea lui Gorbaciov, mult mai tînăr (cincizeci şi şapte de ani), care părea să se bucure, cu sprijinul militarilor şi al KGB, de o autoritate necontestată. Unul dintre primele lui gesturi a fost acela de a proslăvi cu tărie numele lui Stalin. Vom vedea că foarte repede îşi va arăta o altă faţă.

Era Brejnev: URSS şi partidele comuniste europene. Conferinţa de la Berlin

Intransigenţa doctrinară a comuniştilor sovietici priveşte deopotrivă şi celelalte partide comuniste. Sub acest aspect, URSS a suferit cîteva neajunsuri. Intenţia Uniunii Sovietice era, într-adevăr, de a afirma „internaţionalismul proletar", care implica solidaritatea totală a partidelor comuniste cu URSS, unitatea doctrinară şi preponderenţa PCUS asupra celorlalte partide. Acest lucru era asigurat în Europa de Est, pretutindeni unde Armata Roşie era prezentă. Dimpotrivă, Partidul Comunist Român şi, mai ales, Liga Comuniştilor Iugoslavi şi Partidul Comunist Albanez respingeau această hegemonie.

Sovieticii au încercat să-şi menţină principiile prin întrunirea unor conferinţe paneuropene ale partidelor comuniste. Prima conferinţă de acest fel s-a ţinut în Cehoslovacia, la Karlovy-Vary, în aprilie 1967. Reuniunea fusese boicotată de către partidele albanez, iugoslav şi român, iar din vest, de partidele olandez, islandez şi norvegian.

În noiembrie 1973, ideea unei a doua conferinţe a fost lansată de către partidele prosovietice (vest-german, ungar, bulgar). A fost nevoie de trei ani de negocieri continue pentru ca această reuniune să poată avea loc, la Berlin, între 29 şi 30 iunie 1976. Aceste negocieri se refereau la o problemă esenţială. Se va recunoaşte, cum voia Brejnev, existenţa unei linii comune şi supremaţia PCUS? În acest caz, numeroase partide, din ce în ce mai ataşate ideii de independenţă, ideii că fiecare ţară trebuia să adopte o cale proprie în mersul ei spre socialism, ar fi refuzat să participe la dezbateri. Sau, altminteri, ar fi trebuit ca PCUS să accepte să treacă sub tăcere principiile care îi erau scumpe, iar declaraţia finală să exprime doar un acord privind condamnarea capitalismului şi a imperialismului, ceea ce nu avea prea multă însemnătate.

Grupul „independenţilor" era condus de Partidul Comunist Italian, în frunte cu Enrico Berlinguer. La alegerile generale din Italia, în 20 iunie 1976, acest partid obţinuse 34,7% din voturile populare, ajungînd aproape din urmă partidul aflat la putere de treizeci de ani, democraţia creştină. Or, încă de la începuturi, Partidul Comunist Italian (PCI) îşi luase mari libertăţi faţă de doctrină. Dornic să încheie cu partidele burgheze un „compromis istoric", care să-i permită să ajungă la putere, PCI preconiza un socialism cu pluralitatea partidelor, cu libertăţile calificate tradiţional drept „formale" de către comunişti – exact ceea ce sovieticii eliminaseră prin forţă în Cehoslovacia; PCI nu pregeta niciodată să critice vehement URSS; admitea menţinerea Italiei în Pactul Atlantic şi favoriza apartenenţa ţării la Comunitatea Economică Europeană. Cu unele nuanţe, PCI era susţinut de micile partide comuniste din Marea Britanie, Olanda, Suedia, Norvegia, precum şi de Partidul Comunist Spaniol.

La cealaltă extremitate se situau partidele comuniste cehoslovac, est-german şi vest-german, ungar, bulgar, polonez şi portughez.

Partidul Comunist Francez (PCF) se găsea într-o situaţie intermediară, mai ezitantă, dar din ce în ce mai atras de independenţă. Prima sa critică la

adresa comportamentului sovietic data de la evenimentele din Cehoslovacia, din august 1968. De atunci, alianţa sa cu Partidul Socialist, conform „programului comun" din 1972, îl determinase să tolereze Pactul Atlantic şi CEE, dar şi să meargă foarte departe în sensul unor libertăţi individuale, al pluripartidismului într-o Franţă socialistă, al condamnării, din ce în ce mai frecvente, a încălcărilor drepturilor Omului în URSS. Secretarul general al PCF, Georges Marchais, a ajuns chiar să afirme, în decembrie 1977, că în cazul – improbabil – în care URSS ar ataca Franţa, comuniştii francezi s-ar afla în fruntea combatanţilor. Or, în 1947, unul dintre predecesorii săi, Maurice Thorez, afirmase că niciodată comuniştii francezi nu vor îndrepta armele contra Uniunii Sovietice. Subliniem că forţa partidului comunist în electorat s-a situat la 21,3% voturi, în 1973, 20,6%, în 1978, 15,3%, în 1981, 11,5%, în iunie 1984. Procentul va fi doar de 7,70%, în iunie 1989. Să mai remarcăm, de asemenea, că la al XXII-lea Congres al PCF, în decembrie 1976, acesta a luat o decizie care a provocat cele mai vehemente critici în URSS: aceea de a renunţa la perspectiva „dictaturii proletariatului".

Pe ansamblu, „independenţii", din ce în ce mai susţinuţi de Partidul Comunist Francez, au învins. La Conferinţa de la Berlin, au participat 29 de partide (au absentat doar albanezii şi islandezii). Dar, după cuvîntări pe tonuri foarte diferite, comunicatul final nu a folosit expresia „internaţionalism proletar", mulţumindu-se doar să pomenească despre o „cooperare şi o solidaritate benevolă, pe baza marilor idei ale lui Marx, Engels şi Lenin", şi – punctul esenţial –, a recunoscut „principiile de egalitate şi independenţa suverană a fiecărui partid", precum şi „respectarea liberei alegeri a unor căi diferite în lupta... pentru socialism".

Iluzia eurocomunismului

Atitudinea adoptată de partidele comuniste italian, spaniol şi, într-o oarecare măsură, de cel francez i-a determinat pe unii observatori să sugereze că, în ţările latine – cu excepţia Portugaliei –, apăruse un nou tip de comunism, independent de Uniunea Sovietică şi mai liberal. Subliniem că Partidul Comunist Francez, în ciuda bunelor sale relaţii cu PCS şi PCI, a negat întotdeauna acest lucru.

Ideea de „eurocomunism" a suscitat, de altminteri, un mare scepticism în tot Occidentul, dar mai ales în Statele Unite, obsedate de ideea că, în ultimă instanţă, comuniştii ar putea să se infiltreze în guvernele ţărilor membre ale Alianţei Atlantice. În mod oportun sau nu, conducătorii americani şi vest-germani au luat atitudine împotriva acestei eventualităţi. Pe 13 aprilie 1976, Henry Kissinger a pomenit de „organizarea internă leninistă" a acestor partide. „Acestea ar practica o politică externă prooccidentală care a caracterizat relaţiile atlantice. În anii şaizeci, Franţa era condusă de preşedintele de Gaulle, cu care uneori Statele Unite nu prea reuşeau să se înţeleagă; dar în ceasurile de criză, de Gaulle era omul Occidentului. Orice conducător comunist, în Europa, chiar

dacă este independent de Moscova, ar fi într-o poziţie exact inversă". Pe 12 ianuarie 1978, Departamentul de Stat a publicat o notă (poate cerută pe ascuns de către creştin-democraţii italieni) în care se spunea: „Ţările din Europa de Vest sînt suverane, dar este de datoria noastră faţă de prietenii noştri să ne exprimăm poziţia; nu sîntem favorabili unei participări a comuniştilor în guvernul italian şi am dori ca influenţa lor să se reducă în toată Europa occidentală". Să mai remarcăm, în fine, că în 16 iulie 1976 cancelarul german Helmut Schmidt a declarat că cele şapte mari state occidentale, reunite în 27 şi 28 iunie la Porto Rico, ar fi decis să suspende orice ajutor economic în favoarea unei Italii comuniste.

Pe ansamblu, comportamentul Partidului Comunist Francez în această chestiune prezintă o mare importanţă. Începînd din mai 1977, PCF a pornit o ofensivă contra partidului socialist care, spunea el, ar fi operat un „viraj la dreapta". Între 22 şi 24 septembrie, negocierile pentru „reactualizarea programului comun" au eşuat. Partidul comunist şi cel socialist s-au pregătit pentru alegeri într-o atmosferă de dezbinare, iar drept consecinţă la alegerile generale din Franţa, din martie 1978, stînga a înregistrat o înfrîngere netă.

Alegerile prezidenţiale franceze din 10 mai 1981 l-au adus pe François Mitterrand, socialist, la preşedinţia Republicii, cu o majoritate de 52% din voturi. Această victorie a fost însoţită, în primul tur de scrutin, de o prăbuşire a voturilor comuniştilor de la ceva mai mult de 20% la numai 15,3%.

Criza poloneză: originile ei

Polonia nu era o republică socialistă ca celelalte. Nu încape îndoială că ea rezista cel mai mult în faţa unui sistem care îi fusese impus din afară. Biserica catolică exercita mai multă influenţă decît oriunde. Colectivizarea pămînturilor fusese oprită, iar ţăranii mici proprietari jucau un mare rol. Muncitorii, îndeosebi cei de la şantierele navale şi din oţelării, erau combativi, dar nu doctrinari, iar cînd au descoperit că vinovaţi pentru nivelul lor scăzut de trai erau comuniştii din guvern, lupta lor s-a îndreptat împotriva acestora. Sindicatele oficiale, care aveau peste 15 milioane de membri, deveniseră refugii pentru cei îmbuibaţi, iar corupţia în rîndurile acestora era extremă.

Gomulka, prim-secretar al Partidului din 1956, un om ascuns, izolat, adept sever al austerităţii şi al raţionalizării, a provocat o nemulţumire extremă. În ciuda succesului repurtat în politica externă – recunoaşterea liniei Oder-Neisse de către Occident –, Gomulka a fost victima unei greve declanşate pe 14 decembrie 1970 la şantierele navale de la Gdansk (fostul Danzig). Miliţia şi armata au tras în mulţime. S-au înregistrat morţi în rîndul demonstranţilor. În toată ţara s-au constituit „comitete de grevă". Pe 19 decembrie, Biroul Politic l-a înlocuit pe Gomulka cu Edward Gierek, secretar de partid din Silezia, un om deschis, care lucrase douăzeci şi doi de ani ca miner în Occident şi care propunea substituirea metodelor de reprimare cu o politică de „reînnoire" şi de „expansiune".

Gierek a rămas la putere exact zece ani. Sarcina lui era spinoasă: să mențină exigențele doctrinei, sub supravegherea neîncrezătoare a sovieticilor, și să împlinească năzuința muncitorilor spre libertate; să redea țării prosperitatea și să satisfacă revendicările urgente ale populației care era prost hrănită, sleită de raționalizări, de piața neagră, de greve și salarii mici.

În acest scop, Gierek s-a adresat occidentalilor. A întreprins două vizite în Franța și l-a primit de două ori pe președintele Giscard d'Estaing. Președinții americani Nixon, Ford și Carter au venit în Polonia. A dezvoltat importurile. Dar aceste măsuri au dus la datorii, care au atins, în 1980, un total de 115 miliarde de franci.

Gierek a reușit să rămînă în funcție în ciuda unor noi mari greve (1976–1977). Dar nu s-a mai putut menține la putere atunci cînd s-a confruntat cu consecințele dramatice ale creșterii masive a prețurilor, pe care o hotărîse în iulie 1980. Pe 6 septembrie 1980, a trebuit să-și dea demisia. Comitetul Central l-a desemnat în locul lui pe unul dintre apropiați, Stanislaw Kania, în vîrstă de 54 de ani.

Înființarea federației sindicale Solidaritatea

În anii care au urmat marilor evenimente din 1970 de la Gdansk, opoziția politică și socială a început să se organizeze. Această opoziție provenea din rîndurile muncitorilor și ale intelectualilor și a dus la formarea, în septembrie 1976, a Comitetului de Apărare al Muncitorilor, KOR, prooccidental, antisovietic, naționalist. Opoziția socială, constituită din numeroase „comitete de grevă", se putea concretiza prin stabilirea unor legături federale între aceste comitete. Au fost create sindicate libere, total ostile sindicatelor de stat. Momentul important a fost atunci cînd un mecanic de la șantierele navale din Gdansk, Lech Walesa, a preluat conducerea acțiunilor și a creat, împreună cu prietenii lui, Federația Solidaritatea *(Solidarnosc),* care nu a întîrziat să-și demonstreze forța. În primul rînd, în afară de muncitori, s-au sindicalizat, în majoritatea cazurilor în cadrul *Solidarnosc*, și intelectualii, agricultorii, funcționarii. Pe de altă parte, *Solidarnosc* a obținut dreptul de a apărea la radio și televiziune. Un vînt de liberalizare sufla peste Polonia, unde rar se întîmplase să mai existe o asemenea unanimitate între cetățeni.

Alături de *Solidarnosc,* mai existau pe atunci în Polonia două forțe: una favorabilă, cu condiția de a se menține o atitudine pașnică, Biserica; cealaltă de-a dreptul ostilă, dar putînd conta pe URSS ca ultimă resursă, PMUP (echivalentul partidului comunist, dar format dintr-o coaliție în care comuniștii dețineau conducerea).

Forța esențială era Biserica. Relațiile acesteia cu guvernul Gomulka erau proaste, dar s-au ameliorat în perioada lui Gierek, iar cardinalul Wyszinski, primat al Poloniei, i-a încurajat pe credincioși să muncească pentru bunăstarea țării. Sfîntul Scaun a recunoscut în 1972 frontierele occidentale ale Poloniei și a înființat dioceze în noile teritorii. Biserica a adoptat o atitudine de apărare

energică a muncitorilor, dar a căutat să descurajeze grevele şi violenţele. Alegerea cardinalului Wojtyla la Sfîntul Scaun (papa Ioan Paul al II-lea) le-a dat şi mai multă încredere catolicilor (17 octombrie 1978), cum era şi firesc. Subliniem că Polonia este una dintre puţinele ţări din lume care nu era afectată de criza vocaţiilor sacerdotale (în 1977, 26 000 de preoţi, 4 000 de seminarişti, faţă de 2 048 în 1937). În aprilie 1979, Ioan Paul al II-lea a făcut o vizită la Varşovia, unde a fost primit cu un entuziasm delirant. Se poate vorbi, în 1980, de un „compromis istoric" între Biserică şi stat.

PMUP, dimpotrivă, era slăbit, un mare număr dintre membrii săi aderînd deja la *Solidarnosc*. Al IX-lea Congres al Partidului (iulie 1981) a dus la reînnoirea a 60% dintre cadre: 308 000 de membri au demisionat sau au fost excluşi din Partid, iar în 1981 nu s-au înregistrat decît 26 000 de noi adeziuni. Mai mult, Partidul a fost nevoit să-şi democratizeze statutele, să adopte sistemul de vot secret, ceea ce reprezenta o ameninţare inadmisibilă contra „centralismului democratic".

Avea URSS în vedere o intervenţie directă contra acestor liberalizări? În Polonia se desfăşurau manevre militare ale Pactului de la Varşovia, iar sateliţii de supraveghere americani reperaseră mişcări de tancuri spre capitală. Preşedintele Carter a lansat un avertisment Moscovei. Dar populaţia disperată, cu nervii extrem de încordaţi, nu se mai temea de nimic. În rîndul ofiţerilor superiori predomina un sentiment naţional puternic.

Soluţia a fost găsită în interior. Ministrul Apărării Naţionale, generalul Wojciech Jaruzelski, s-a dovedit omul momentului. Pe 13 februarie 1981, el a devenit prim-ministru. A cerut Dietei să colaboreze cu *Solidarnosc,* iar pe 10 martie 1981, s-a întîlnit cu Lech Walesa. Se pare că Jaruzelski se situase între adepţii „reînnoirii", blamaţi de ruşi, şi cei ai „normalizării" prin forţă, care susţineau că vasta mişcare poloneză era doar un simplu complot sionist.

1981 a fost un an al efervescenţei. Pe de o parte, o vastă mişcare de eliberare, cu demonstraţii, greve şi un entuziasm temperat de atitudinea ostilă a presei sovietice. Pe de altă parte, penurie, creşteri de preţuri, dezordine, dialogul surzilor între *Solidarnosc* şi guvern, care a atins apogeul între iulie şi septembrie 1981, odată cu alegerea lui Walesa ca preşedinte al *Solidarnosc*, la un congres naţional al sindicatului (Walesa a obţinut 58,2% din voturi). Propovăduind moderaţia, Biserica a permis aceasta. Cardinalul Wyszynski a murit pe 28 mai 1981 şi l-a avut drept succesor pe cardinalul Glemb, căruia i se conferise recent acest înalt grad ecleziastic.

Pe 18 octombrie 1982, PMUP a decis să-l înlocuiască pe Stanisla Kania cu Jaruzelski, ca prim-secretar. Generalul era deja şeful guvernului, ministru al Apărării Naţionale, comandant-şef al forţelor armate. *Solidarnosc* sfidase guvernul şi comunismul. Guvernul şi comunismul au pornit ofensiva. Scopul acestei epurări era consolidarea Partidului în lupta contra *Solidarnosc*. Atacat pentru dovezile sale de slăbiciune, Stanislas Kania şi-a prezentat demisia din funcţia de prim-secretar şi a fost înlocuit, pe 18 octombrie 1981, de generalul Jaruzelski, care din acel moment deţinea toate puterile.

Evenimentul esenţial s-a produs în noaptea de 12 spre 13 decembrie 1981. Jaruzeslki a înfiinţat un Consiliu Militar al Salvării Naţionale (WRON). Consiliul de Stat a proclamat „starea de război". S-au interzis toate adunările, în afară de slujbele bisericeşti. S-a suspendat orice trafic, iar frontierele au fost închise. Au fost arestate numeroase persoane, printre care Walesa, Gierek, toţi conducătorii *Solidarnosc*, ai KOR. În Polonia, toate activităţile au încremenit. La Varşovia, tancurile au luat locul autobuzelor şi al taxiurilor.

„Starea de război" în Polonia sau forţa pentru a salva doctrina

Prin urmare, începînd din decembrie 1981, Polonia a trecut sub controlul armatei şi, mai ales, al miliţiei, care s-a dovedit foarte fidelă guvernului. Cei trei ani care au urmat s-au caracterizat prin arestări, internări, represalii. Dispunînd de un aparat clandestin, *Solidarnosc* a organizat, bineînţeles, manifestaţii. Dar asemenea acţiuni se dovedeau foarte dificile. Lech Walesa era supravegheat în permanenţă, fiind arestat şi eliberat succesiv. Starea de asediu a fost suspendată pe 1 ianuarie 1983. Pentru a mai arunca din lestul acumulat, guvernul a acceptat o vizită a papei Ioan Paul al II-lea în Polonia, între 16 şi 23 iunie 1983, iar lui Lech Walesa i s-a permis să vină să discute cu el. „Starea de război" a fost suprimată complet pe 22 iulie 1983. Lech Walesa a primit pe 5 octombrie premiul Nobel pentru pace; dar i s-a interzis să se ducă în Suedia pentru ceremonia de decernare, aşa că i-a delegat în acest scop pe soţia sa împreună cu fiul lor cel mare. Pe 19 octombrie 1984, tînărul preot Jerzy Popieluzko, foarte legat de *Solidarnosc*, a fost răpit la Varşovia, iar pe 30 octombrie cadavrul lui, schingiuit cumplit, a fost descoperit în Vistula.

Nu este exclus ca acest atentat să fi fost opera unei tendinţe ultra şi prosovietice, care urmărea descotorosirea de Jaruzelski, considerat ca mult prea moale. Din toate aceste evenimente poloneze, observatorul străin nu a putut trage atunci decît o concluzie: regimul socialist nu se putea menţine decît prin forţă brutală şi, lucru extrem de semnificativ, principala opoziţie venea din partea clasei muncitoare.

Celelalte republici socialiste în era Brejnev

Spre deosebire de Polonia, ceilalţi „sateliţi" nu au dat atunci mari motive de îngrijorare URSS, oricare ar fi fost dificultăţile lor interne, economice şi sociale.

Bulgaria rămînea modelul ţărilor fidele „marelui frate". Todor Jivkov era prim-secretarul Partidului Comunist din 1954. Subliniem că, din 1973, mica comunitate catolică (romană şi uniată: 70.000 de locuitori dintr-un total de 8,5 milioane) a putut să-şi normalizeze relaţiile cu Roma. În 1975, Jivkov l-a vizitat pe papa Paul al VI-lea.

România, mult mai temătoare în materie de relaţii externe, avantajată de absenţa soldaţilor sovietici pe teritoriul ei, revendicînd periodic, dar în mod platonic, Basarabia şi Bucovina de Nord, votînd uneori contra URSS la ONU,

refuzînd să participe în 1968 la intervenţia din Cehoslovacia, se bucura în aparenţă de o oarecare independenţă. În realitate, condusă din 1965 de Nicolae Ceauşescu (care şi-a luat titlul de preşedinte al Republicii în 1974), România, în interior, se conforma necruţător celui mai dur model sovietic. Ceauşescu l-a completat, după vizita făcută în China, în 1971, printr-o „minirevoluţie culturală" (interziceri de cărţi şi spectacole, supravegherea scriitorilor impusă de Partid, distrugerea unor sate şi monumente istorice, înlocuite prin construcţii greoaie etc.). România era subalimentată; s-au declanşat cîteva greve violente (octombrie 1981). Acestea au fost înăbuşite cu duritate.

Cehoslovacia se afla încă în procesul de „normalizare" impusă cu forţa în 1968. Aceeaşi echipă (cu Husak ca preşedinte al Republicii) rămăsese la putere de la acea dată. Conducerea ţării dădea impresia unui sistem blocat, fără perspective de viitor. Cehoslovacii au fost foarte interesaţi de evenimentele din Polonia din 1980–1981. Dar nu puteau acţiona.

Dintre toţi „sateliţii", Ungaria se emancipase, probabil, cel mai eficient. Prim-secretarul Partidului, Janos Kadar, la putere de la criza din 1956, a favorizat profunde transformări economice – crearea unor întreprinderi aproape libere, bazate pe profit – şi nu a descurajat demonstraţiile de simpatie pentru *Solidarnosc*. În Ungaria se putea vorbi despre o oarecare prosperitate.

Să mai remarcăm, în fine, că Iugoslavia rezistase bine după moartea lui Tito (4 mai 1980). Depindea de atunci înainte de nişte autorităţi colegiale. Economia rămînea mediocră. Dar singurele tulburări grave priveau regiunea Kosovo, unde majoritatea populaţiei era formată din albanezi şi musulmani.

Albania, mai izolată decît oricînd, a asistat şi ea la dispariţia marelui ei conducător din timpul războiului mondial, Enver Hodja.

III. Lenta continuare a negocierilor Est-Vest

Conferinţa de la Helsinki

Generalul de Gaulle, care nu fusese invitat la Conferinţa de la Yalta în 1945, considera că aceasta dusese la împărţirea lumii în zone de influenţă între URSS şi Statele Unite. În realitate, preşedintele Roosevelt era foarte ostil acestei concepţii, iar Statele Unite nu recunoscuseră niciodată formal situaţia de fapt care se stabilise în Europa de o parte şi de cealaltă a „cortinei de fier". Din 10 februarie 1954, la Conferinţa la vîrf de la Berlin, sovieticii nu conteniseră să sugereze că trebuia să se dea o consfinţire juridică acestui partaj. În acel moment, Molotov a propus pentru prima oară convocarea unei conferinţe privind securitatea europeană, care, ulterior, avea să ia forma unei reuniuni între membrii Pactului Atlantic şi cei ai Pactului de la Varşovia şi să devină Conferinţa pentru securitate şi cooperare în Europa (CSCE). Occidentalilor le-a trebuit multă vreme pînă să adopte această formulă. Începînd din 1969, au pus patru condiţii: participarea Statelor Unite şi a Canadei; încheierea unui acord cvadripartit referitor la Berlin, ceea ce s-a realizat în 1971, negocierea unei reduceri reciproce

şi echilibrate a forţelor; înscrierea pe ordinea de zi a problemei libertăţilor individuale, a liberei circulaţii a persoanelor şi a ideilor. În faţa sovieticilor care căutau să-şi consolideze *status quo*-ul în lagărul lor şi să-şi asigure frontiera occidentală pentru eventualitatea unui război cu China, occidentalii încercau să-şi sporească numărul legăturilor comerciale şi culturale, în speranţa fragilă de a favoriza liberalizarea în Estul Europei. Adoptarea principiului a fost salutată de sovietici ca un mare succes al diplomaţiei lor.

A fost nevoie de îndelungi negocieri pentru a se ajunge la rezultatul dorit. O conferinţă pregătitoare cu participarea unor experţi s-a ţinut între 22 noiembrie 1972 şi 8 iunie 1973. Pe urmă, miniştrii de Externe s-au reunit la Helsinki din 3 în 7 iulie 1975. Aceştia au constituit trei comisii, dintre care una (numită „al treilea coş") se ocupa de libertăţile şi de drepturile Omului. Şefii de stat şi de guvern au venit la Helsinki la sfîrşitul lunii iulie 1974, iar Actul final, laborios elaborat, a fost semnat pe 1 august 1975. Erau reprezentate 25 de state, membre ale celor două alianţe, neutre şi chiar şi state minuscule (San Marino, Liechtenstein, Monaco, Vatican). Au fost prezenţi Gerald Ford, Leonid Brejnev, Valéry Giscard d'Estaing.

„Primul coş" se referea la securitate: era vorba despre enumerarea unor principii abstracte – egalitate, nerecurgerea la ameninţare sau la forţă, inviolabilitatea frontierelor, neintervenţia în treburile interne. Erau luate unele decizii concrete privind notificarea prealabilă a manevrelor şi a mişcărilor militare.

„Al doilea coş" se ocupa de cooperarea economică, ştiinţifică, tehnică. Prevedea comunicarea unor statistici, care în ţările socialiste erau considerate secrete de stat.

„Al treilea coş" enumera principii larg aplicate în democraţiile occidentale, privind respectarea drepturilor Omului şi a libertăţilor fundamentale.

Conferinţa de la Belgrad

Rezultatele de la Helsinki s-au dovedit foarte dezamăgitoare. Pe de o parte, ţările din Est nu şi-au modificat nicidecum regimurile de constrîngere, iar posibilitatea pentru cetăţenii lor de a călători în străinătate nu a crescut. Sovieticii au continuat să folosească împotriva evreilor practici discriminatorii, excluzîndu-i din administraţie, din armată, din anumite cariere ştiinţifice, sancţionînd sionismul, dar şi „cosmopolitismul apatrid". Au continuat condamnările unor scriitori şi ale unor savanţi la deportare sau la internarea în azile psihiatrice. Argumentul era simplu: străinătatea nu avea nici un drept să analizeze treburile lor interne – *principiul neamestecului*.

Pe de altă parte, expansiunea influenţei sovietice peste mări s-a accentuat, îndeosebi în fostele colonii portugheze.

În fine, lumea a asistat la supraînarmarea Uniunii Sovietice, dublată de menţinerea în Europa Centrală a peste 60% din forţele Pactului de la Varşovia. Aşa cum spune comunistul polonez Jean Szydlak: „Destinderea este o formă dinamică ce nu trebuie confundată cu măsuri de întărire a *status quo*-ului, dar

care conţine mari şanse pentru transformările revoluţionare ulterioare". Altfel spus, „competiţia ideologică" înăbuşită în Est avea să continue în Vest cu o violenţă sporită.

În martie 1976, Henry Kissinger protesta şi declara: cooperarea „cere reciprocitate. Ea nu poate supravieţui unor tentative constante de obţinere doar a unor avantaje unilaterale". La Conferinţa de la Helsinki se decisese convocarea unei noi reuniuni. Aceasta s-a deschis la Belgrad, pe 4 octombrie 1977, dar s-a încheiat cu un eşec aproape total. Sovieticii nu tolerau să li se amintească de cazurile de încălcare a libertăţilor, aşa cum făcuse Valéry Giscard d'Estaing la Moscova, în noiembrie 1975, şi, cu mai multă vehemenţă, Jimmy Carter. Să mai adăugăm că URSS avea nevoie de ţările occidentale, pentru a-şi forma o industrie uşoară sau pentru a cumpăra grîu în anii, foarte numeroşi, cînd recoltele erau slabe. Intrînd în competiţie unii cu alţii pentru a livra Uniunii Sovietice aceste echipamente, occidentalii i-au acordat diverse credite. În acea perioadă, datoriile Europei de Est faţă de Occident atingeau, se pare, 40 de miliarde de dolari, cifră cu mult depăşită în 1989.

Înainte chiar de Helsinki, Soljeniţîn scrisese un articol: „Al treilea război mondial?", în *Le Monde* (31 mai 1975). În opinia lui, „lumea liberă" era deja învinsă. La care Raymond Aron răspundea (*Le Figaro,* 12 iunie 1975) că „al treilea război mondial nu a avut loc", dar că Occidentul era ameninţat în special de „pierderea încrederii de sine".

Convorbirile SALT II

Am văzut felul în care s-au concretizat convorbirile numite SALT I privind limitarea armamentelor strategice: „Acord fără precedent", comentase Henry Kissinger după textele din 23 iunie 1973 (semnate în cele din urmă la Vladivostok, în 1974). Aceste acorduri recunoşteau o paritate între cele Două Mari Puteri în privinţa armamentelor strategice. Aceste documente nu prevedeau dezarmarea, ci oprirea cursei cantitative şi calitative de fabricare a mijloacelor de lansare a ogivelor nucleare şi termonucleare. Americanii deţineau dispozitive mai precise şi se admisese ca ei să dispună de un număr puţin mai mic de vectori şi de submarine. Într-adevăr, SUA aveau un avans pentru *MIRV* (*Multiple Independently Targetable Reintry Vehicles*), rachete cu focoase multiple. Se căzuse de acord ca instalarea unor baze de rachete antirachete (*ABM, Anti Ballistic Missiles*) să fie limitată doar la zona Moscovei şi a New Yorkului.

Cînd s-au inaugurat negocierile pentru SALT II, menite să ducă la un acord global pentru armamentele strategice, problema căpătase o nouă formă. Mai întîi, sovieticii au realizat *MIRV.* Au pus la punct racheta uriaşă SS 19 cu carburant solid. Pe 17 octombrie 1975, secretarul Apărării James Schlesinger a anunţat că sovieticii efectuau un program „spectacular". Americanii ar fi putut reacţiona, mărind numărul dispozitivelor lor. Au preferat să le crească precizia şi, mai ales, au pus la punct *Cruise*, o „rachetă de croazieră" pe care au clasat-o în categoria armelor „tactice", excluzînd-o astfel din negocierile SALT. În acelaşi

timp, sovieticii puneau la punct un bombardier ultramodern, pe care americanii îl numesc *Backfire*. În ianuarie 1976, cu prilejul unor convorbiri dintre Kissinger şi Brejnev, liderul sovietic a refuzat să oprească producţia avioanelor *Backfire* în schimbul limitării razei de acţiune a rachetelor *Cruise*.

După campania electorală americană, de care sovieticii au profitat pentru a-şi mări numărul de *MIRV, SS 19* etc., discuţiile s-au reluat între sovietici şi Cyrus Vance, care s-a deplasat la Moscova încă din martie 1977 şi, din nou, în 1978. Pentru a face un gest de bunăvoinţă, precum şi din motive de economie, preşedintele Carter a decis să nu producă în serie un avion ultramodern american, *Bl*, care putea transporta 45 de tone de armament la o distanţă de 15 000 km cu o viteză de 2300 kilometri pe oră. Dar, în acelaşi timp, Statele Unite puneau la punct o „bombă cu neutroni" (bombă cu efect de radiaţie crescut). Sovieticii au protestat violent. În aprilie 1978, Carter a anunţat unilateral că renunţa la bomba cu neutroni, ceea ce a neliniştit mai multe ţări europene, acest dispozitiv fiind un mijloc de apărare împotriva superiorităţii militare convenţionale a Estului. Brejnev a declarat că URSS nu va produce această bombă, dacă Statele Unite vor proceda la fel. S-a zvonit că şi Franţa deţinea tehnica de fabricare a acestei bombe.

Începînd cu 1977, negocierile au fost multă vreme greoaie. S-a putut doar reînnoi acordul SALT I şi s-a ajuns la un acord conform căruia experienţele nucleare subterane erau interzise chiar în scopuri civile; Brejnev a propus pe 2 noiembrie 1977 „încetarea simultană a producţiei de arme nucleare de către toate statele", dar acest lucru i-ar fi conferit un avantaj, avînd în vedere superioritatea sovietică în efective şi armamente convenţionale. În plus, URSS n-a acceptat niciodată un control pe teritoriul ei.

Astfel, cursa înarmărilor continua, iar cheltuielile militare ale celor două mari puteri atingeau cifre fabuloase: peste 110 miliarde de dolari pentru SUA, adică aproape întregul buget francez. Potrivit *NATO Review*, în 1975, URSS consacra între 11 şi 13% din produsul său naţional brut pentru cheltuielile de apărare, iar acestea creşteau cu 4% pe an.

Criza eurorachetelor

Întrucît, în epoca lui Carter, autorităţile şi opinia publică din SUA au manifestat o mare reticenţă faţă de noile arme şi o mare temere privind orice iniţiativă riscantă, sovieticii au profitat de această situaţie pentru a-şi accentua eforturile de înarmare, ale căror costuri erau evaluate la 15% din PNB. URSS s-a preocupat cu succes de perfecţionarea tehnică şi de creşterea preciziei rachetelor sale. Secretarul american al Apărării scria în martie 1983: „Imensa sarcină care ne incumbă este cu atît mai anevoioasă, cu cît apărarea noastră a avut de suferit de pe urma unui deceniu de neglijenţă, situaţie agravată şi mai mult de eforturile întreprinse de URSS timp de douăzeci de ani pentru a-şi consolida masiv puterea militară". Pentru a da doar cîteva cifre, se estimează că între 1973 şi 1983, sovieticii fabricaseră un număr de 2 000 *I.CBM* (rachete

intercontinentale), 54 000 de tancuri şi vehicule blindate, 6 000 de avioane de luptă tactică, 85 de nave de suprafaţă, 61 de submarine de atac. Cifrele americane corespunzătoare acestei statistici indicau 350 *I.CBM*, 11 000 de tancuri şi vehicule blindate, 3 000 de avioane de luptă tactică, 72 de vase de suprafaţă şi 27 de submarine de atac.

În această cursă a înarmărilor de o amploare inegală, americanii au putut observa desfăşurarea de către URSS a unor noi rachete cu rază medie de acţiune, întîi cu ogivă unică, apoi cu focoase multiple (*MIRV*), în Asia şi, mai ales, în Europa, aşa-numitele *SS 4*, *SS 5* şi, în special, *SS 20*. În mod evident, aceste rachete erau îndreptate spre Europa occidentală. Acest lucru era cu atît mai posibil, cu cît rachetele menţionate nu făceau parte dintr-o categorie neinclusă în negocierile SALT, care nu vizau decît rachetele cu o rază mai mare de 5500 km. Scopul era de a obţine în Europa o superioritate zdrobitoare. În iunie 1979, în timp ce preşedintele Carter se încăpăţîna să încheie acordul SALT II, sovieticii aveau deja 90 de rachete *SS 20*.

Se punea întrebarea dacă NATO va reacţiona. Aşa s-a crezut cînd, în decembrie 1979, sovieticii au invadat Afganistanul. Dar aceste evenimente nu au suscitat, din partea lui Carter, decît nişte represalii ineficace: embargo momentan asupra livrărilor de grîu, refuzul de a participa la Jocurile Olimpice de la Moscova din 1980 (ruşii vor răspunde cu aceeaşi monedă, refuzînd să participe la Jocurile din 1984 de la Los Angeles). Dimpotrivă, imediat după ce a fost ales, Ronald Reagan a decis să declanşeze contraatacul. Urma să se negocieze cu sovieticii, iar, dacă acest demers eşua, cum era probabil, se trecea la instalarea în Europa de Vest a unor rachete *Pershing* (care, pe lîngă ţinta Europa de Est, puteau ajunge pînă în URSS). Reagan nu credea, într-adevăr, în eficacitatea controlului armamentelor (*Arms control*), care nu face decît să-i incite pe parteneri să-şi mărească mijloacele militare pînă la limita permisă. Dar ştia că, din punct de vedere psihologic, trebuia să se negocieze în această privinţă. Pe 30 noiembrie 1981, a deschis la Geneva o conferinţă referitoare la eurorachete. Reagan a propus „opţiunea zero": americanii nu vor instala nici o rachetă *Pershing*, dar sovieticii îşi vor retrage toate rachetele *SS 20*. Sovieticii erau dispuşi să accepte o reducere (aveau 405 rachete *SS 20* în 1983), dar nu cifra „zero". (Totuşi, întrucît rachetele lor *SS 20*, cu o rază de 900 km, nu intrau în categoria eurorachetelor, acestea nu făceau obiectul discuţiilor, permiţîndu-le să-şi menţină superioritatea.) În acel moment, Reagan a decis să instaleze primele rachete în Germania de Vest, începînd din noiembrie 1983. Cancelarul creştin-democrat Helmut Kohl, aflat la putere din 1980 şi reconfirmat prin alegerile din 1982, s-a declarat de acord. Preşedintele francez Mitterrand, nefiind direct implicat, şi-a anunţat sprijinul total în favoarea germanilor. Kohl avea să obţină în septembrie 1983 ratificarea din partea Bundestagului.

Sovieticii nu aveau atunci la dispoziţie decît războiul psihologic. În Germania, existau numeroşi pacifişti, care organizau ample manifestaţii anti-*Pershing*. Acestea au fost mult mai puţin însemnate în Franţa. Dar în

fața unui pacifism de o asemenea anvergură, sincer desigur, se punea întrebarea firească: de ce nu existau manifestații similare în Europa de Est contra rachetelor *SS 20?*

Cînd primele *Pershing* au fost instalate în RFG, în noiembrie 1983, nu s-a întîmplat nimic. Sovieticii dăduseră greș. Situația s-a repetat în 1984 și 1985 în alte țări europene, în special în Belgia și Olanda. Folosindu-se de *Pershing* și de *Cruise missiles* (reglate pentru a naviga la foarte joasă altitudine), Reagan obținuse revenirea la echilibru.

De remarcat că în cursul negocierilor secretarul de stat Schultz ar fi fost dispus la unele concesii, dar că secretarul Apărării, Weinberger, ținea să meargă pînă la capăt, ori el a fost cel care l-a convins pe Reagan.

„Războiul stelelor"

Imediat după rezolvarea, în principiu, a problemei rachetelor *Pershing*, URSS s-a confruntat cu o altă ripostă pe termen lung. Pe 23 martie 1983, președintele Reagan a rostit un discurs în care propunea demararea unor studii preliminarii pentru un program „vizînd, prin măsuri defensive, să contracareze cumplita amenințare pe care rachetele sovietice o reprezintă pentru noi". Este nevoie ca întreaga „comunitate științifică, cu ajutorul căreia s-au putut fabrica armele nucleare... să-și pună eminentele talente în slujba omenirii și a păcii mondiale și să ne furnizeze mijloacele de a face neputincioase și desuete toate aceste arme".

Acest „proiect de apărare contra rachetelor balistice" (BMD) constituia o adevărată revoluție în comparație cu sistemul rachetelor antirachete reglementat în negocierile SALT I și SALT II. Nu mai era vorba despre o interceptare prin rachete, ci de o interceptare prin fascicule laser. În cazul în care erau suficient de puternice, aceste fascicule deveneau utilizabile în faza de propulsie a rachetei inamice (5 minute), cu condiția unei precizii de o milionime de grad, și mai ales în faza de jumătate de parcurs (15 minute). Dimpotrivă, în faza de intrare în atmosferă (30 pînă la 100 secunde), interceptarea ar fi trebuit realizată prin rachete antirachete.

Proiectul Reagan a creat o mare surpriză, chiar și în rîndul savanților americani. A dispus însă de un sprijin ferm în Congres și în cercurile militare și a obținut aprobarea unui program numit „Inițiativa de apărare strategică" (SDI), al cărui cost urma să se ridice la 26 miliarde de dolari în cinci ani. Din punct de vedere psihologic, acest sistem părea singurul mijloc de a pune capăt „echilibrului terorii" prin amenințarea cu distrugerea reciprocă. Întrucît politica de încheiere a unui acord cu URSS privind *Arms control* eșuase, Statele Unite trebuia să se bizuie pe propriile forțe și pe marele avans tehnologic de care dispuneau la acest capitol față de URSS (așa-numita teorie a „supraviețuirii"), Partidul Democrat s-a arătat, în general, ostil acestui proiect, așa cum a arătat candidatul Walter Mondale la alegerile prezidențiale din noiembrie 1984.

Primele reacţii sovietice au fost foarte clare. URSS putea, probabil, să recupereze înapoierea tehnologică şi să-şi lanseze propriul sistem BMB. Dar lucrul acesta ar fi costat-o extrem de scump. Or, în acea vreme, nici o ţară din lume nu consacra pentru Apărarea naţională o parte mai mare din produsul său naţional brut. Nu-i rămînea decît soluţia de a negocia. De aceea, prima reacţie a Uniunii Sovietice a fost de a propune convorbiri cu Statele Unite (propunerea lui Cernenko, 20 mai 1984).

Discuţiile privind controlul înarmărilor (de toate tipurile şi nu numai, ca în cazul SALT, doar al rachetelor), începute la Geneva din 7 şi 8 ianuarie 1985 (convorbirile Schultz-Gromîko), şi care urmau să se reia în aprilie, nu le-au dat posibilitate sovieticilor să obţină satisfacţie în privinţa unui punct esenţial. Ceruseră oprirea programului SDI înainte de inaugurarea tratativelor. Statele Unite au refuzat. Sovieticii s-au văzut nevoiţi să accepte această situaţie, aşa cum se întîmplase şi în cazul instalării rachetelor *Pershing* în Europa.

Subliniem că proiectul Reagan a fost o surpriză pentru europeni – cu excepţia doamnei Thatcher. Aceştia au vorbit despre „patru preocupări majore"...:„Sistemul BMB riscă să provoace o «destabilizare» a actualului *status-quo* militar Est-Vest; viitorul control al înarmărilor şi al destinderii riscă să fie ameninţat; garanţiile americane faţă de Europa riscă să fie subminate prin apariţia unei «fortăreţe America» mai puţin preocupată de soarta Europei, iar credibilitatea forţei de descurajare a britanicilor şi a francezilor riscă să fie redusă la zero". (David S. Yost).

Independent de acordurile de dezarmare, care le lăsau sovieticilor o superioritate „cantitativă", guvernul american, în perioada primului mandat prezidenţial al lui Reagan, a lansat un vast efort „calitativ", care a contribuit masiv la restabilirea unui „primat militar" american.

Reagan fusese ales pe baza acestui program. Secretarul american al Apărării, Caspar Weinberger, a anunţat începînd din 1982 un efort financiar considerabil. Între 1980 şi 1986, bugetul militar a crescut cu 50%. Apoi, s-a constatat un uşor recul. Bugetul militar reprezenta 7,4 % din PNB în 1982, 5,7% în 1988. Dar efortul americanilor părea mult mai important decît cel al sovieticilor în domeniul noilor sisteme de arme, cum ar fi, de exemplu, instrumentele de detectare foarte perfecţionate.

IV. Agresiunea sovietică împotriva Afganistanului şi rezistenţa (pînă în 1985)

Tulburările din Afganistan înainte de invazia sovietică

Sovieticii manifestaseră întotdeauna faţă de Afganistan, care în opinia lor era important din punct de vedere strategic, un interes foarte accentuat, care a crescut şi mai mult după 1945. Uniunea Sovietică a furnizat acestei ţări ajutor economic, a construit acolo drumuri, tunele, aeroporturi, a mărit numărul de burse oferite studenţilor afgani, a trimis misiuni militare etc. Ultimul rege,

Zaher (1933–1973), i-a permis premierului său, Daud, să încredinţeze URSS sarcina de a se ocupa în exclusivitate de dotarea şi pregătirea armatei ţării. Îndepărtat de la putere de către Zaher între 1963 şi 1973, Daud, susţinut de Partidul Comunist, înfiinţat în 1965, l-a silit pe rege să abdice şi şi-a impus dictatura personală, care a durat pînă în 1978. Aceştia au fost ultimii ani de independenţă a Afganistanului.

Partidul Comunist Afgan era împărţit în două facţiuni, Khalq şi Partcham. În 1979, avea aproximativ 5 000 de membri la o populaţie de 17 milioane de locuitori, compusă în cea mai mare parte din ţărani musulmani din diverse secte, dar toţi profund credincioşi, foarte puţin dispuşi să accepte marxismul ateist. Pe de altă parte, Afganistanul se împarte în numeroase etnii: 6 milioane de paştuni, popor care trăieşte şi în Pakistan, 4 milioane de tadjici, vorbitori de persană şi sunniţi; 1,5 milioane hazara, vorbitori de persană, dar şiiţi; în fine, importante grupuri de uzbeci, turcmeni – sunniţi, vorbitori mai ales de dialecte turce.

Principalul şef al Khalq (Poporul) era Taraki, fiu de fermier înstărit, devenit funcţionar. Babrak Karmal, aristocrat din Kabul legat de familia regală (Karmal este un nume adoptiv care înseamnă „prietenul muncitorilor") a fondat ziarul *Partcham* (Drapelul).

Amin, al treilea mare conducător al partidului, era şi el un mic funcţionar occidentalizat, educat în Statele Unite. Ca şi Taraki, aparţinea aripii Khalq. În urma asasinării unui prieten de-al lui Karmal, pe 19 aprilie 1978, funeraliile acestuia au provocat o manifestaţie uriaşă, Daud i-a arestat pe Taraki şi Karmal, dar nu şi pe Amin. Pe 27 aprilie, acesta a declanşat o lovitură de stat, care a reuşit în cîteva ceasuri. Daud a fost masacrat. Pe 30 aprilie Taraki, eliberat, a devenit preşedinte al Republicii, Babrak Karmal vicepreşedinte, avîndu-l pe Amin ca adjunct. Din acel moment, regimul era supus întru totul Uniunii Sovietice.

Invazia sovietică

Dar, se părea că majoritatea populaţiei nu accepta acest regim. Revolta mocnea pretutindeni. Guvernul a organizat nişte masacre înspăimîntătoare. Khalq i-a eliminat pe membrii aripii Partcham. Karmal a plecat ambasador în Cehoslovacia. Revenind de la o conferinţă a ţărilor „nealiniate" care avusese loc la Havana (s-a văzut că acest calificativ nu mai avea nici un sens) şi trecînd prin Moscova, Taraki a căzut într-o cursă pe care i-a întins-o Amin, şi a fost asasinat (septembrie 1979). Dezordinea s-a accentuat, iar cîteva detaşamente sovietice au pătruns în Afganistan. La sfîrşitul lunii decembrie, aceste incursiuni s-au transformat într-o adevărată invazie. Sovieticii hotărîseră să-l susţină pe Karmal. Amin a fost şi el doborît.

Dar Afganistanul s-a ridicat contra noului preşedinte, Babrak Karmal, şi contra sovieticilor. *Era prima oară, după 1945, cînd aceştia îşi foloseau forţele armate pentru a cuceri un teritoriu străin.* Pe 14 ianuarie 1980, Adunarea

Generală a Naţiunilor Unite, cu 104 voturi contra 18, a condamnat această agresiune. Chiar şi India, aliata tradiţională a Uniunii Sovietice, s-a asociat acestui vot. O rezistenţă afgană s-a instaurat peste tot, mînată de un puternic sentiment de mîndrie naţională şi de convingerile religioase musulmane. Ajutorul militar străin nu a sosit decît progresiv. Două ţări, Statele Unite şi China, au fost principalele furnizoare de arme. Pakistanul a devenit deopotrivă centrul de tranzit, ţara unde s-au refugiat 3 milioane de civili afgani, precum şi centrul unor neîncetate negocieri între conducătorii grupurilor de rezistenţă, care nu izbuteau să fie cît de cît uniţi. Mai mult decît în trecut, aşadar, Pakistanul a ajuns să joace un rol important în politica mondială.

Principala problemă constă în a afla care au fost scopurile invaziei sovietice. Consolidarea unui regim comunist nepopular, din cauza ideologiei sale ateiste, într-un mediu musulman profund înrădăcinat? Crearea posibilităţii înfiinţării unor baze spre Golful Persic? Pregătirea terenului pentru o invazie sau o eventuală infiltrare în Iran, dominînd astfel întregul Golf Persic, în apropiere de Arabia şi de Emiratele Arabe? O asemenea atitudine nu trebuie să surprindă pe nimeni în epoca lui Brejnev.

Nu putem rezuma aici războiul de subversiune foarte complex pe care l-au purtat luptătorii din rezistenţă sau mujahedinii. Se ştie că acest război a însemnat pentru Armata Roşie cel puţin 30 000 de morţi (semnificativ mai puţini decît cei 53 000 de americani ucişi în Vietnam). Provizoriu, rezultatele obţinute se concretizau prin ocuparea principalelor oraşe, păstrarea unei legături, permanent ameninţată, cu Asia Centrală sovietică, consolidarea guvernului comunist şi a armatei. Invers însă demoralizarea soldaţilor – dedaţi drogurilor, adesea, ca şi americanii în Vietnam –, îngrijorarea musulmanilor din Asia Centrală, reacţia morală a opiniei publice mondiale îi puteau descumpăni pe comuniştii dogmatici.

ACTORI ŞI FACTORI INTERNAŢIONALI DIN 1989 PÎNĂ ÎN ZILELE NOASTRE

RUSIA, MOŞTENITOAREA UNIUNII SOVIETICE

Pe 25 decembrie 1991, Mihail Gorbaciov demisionează din funcţia de secretar general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Nu-i mai rămîne decît o umbră a puterii. De cîteva săptămîni, mulţimea demola, în diverse locuri, statuile lui Marx şi ale lui Lenin, înlocuia drapelul roşu cu drapelul rus, batjocorea KGB-ul şi pe zbirii lui. Uniunea Sovietică se prăbuşea cu totul. Aşa ia sfîrşit perioada de 75 de ani marcată de ideile bolşevice, de speranţa unei revoluţii socialiste şi a făuririi lumii comuniste. Pentru a relua titlul remarcabilei cărţi a lui François Furet, *Trecutul unei iluzii* intră în fine în istorie. Pentru milioane de bărbaţi şi femei, vestea pare incredibilă. Ea anunţă un adevărat cutremur în domeniul relaţiilor internaţionale. Este oare acesta sfîrşitul secolului al XX-lea?

În primul rînd, vastul imperiu care se întindea de la Elba la Pacific, de la Polul Nord pînă în Asia Centrală se face ţăndări. Rusia primeşte cea mai mare parte a moştenirii, dar mulţi dintre moştenitori îşi revendică independenţa, partea lor din bogăţii, dreptul lor spre deschidere. Renasc mişcările transnaţionale, cum ar fi mişcările religioase. Astfel, în Europa Centrală şi de Est, precum şi în Asia sau în lungul coastelor Pacificului, răsare o imensă zonă de instabilitate.

În al doilea rînd, URSS contribuia la menţinerea unei ordini mondiale. De o jumătate de veac, rivalitatea dintre tabăra socialistă şi cea a lumii libere forma fundalul diplomaţiei, chiar dacă şi alte forţe conferiseră fiecărei tabere o diversitate pe care nu o aveau la origine. Războiul rece a luat sfîrşit. Lumea riscă să devină unipolară, dacă Statele Unite rămîn singura superputere. Poate deveni şi multipolară, dacă pe lîngă Statele Unite mai apar şi alte centre de decizie. Oricum ar sta lucrurile, de acum înainte, actorii politicii internaţionale nu mai au posibilitatea de a manevra o tabără contra celeilalte. În Orientul Mijlociu, în Extremul Orient, în Asia de Sud-Est, fără a uita Africa şi Europa propriu-zisă, lumea trebuie să se adapteze unei noi ordini. Dispariţia Uniunii Sovietice antrenează numeroase consecinţe imediate şi îndepărtate.

În al treilea rînd, prăbuşirea este brutală. Nu a fost prevăzută, de fapt, nici de inamicii lagărului socialist şi nici, cu atît mai puţin, de susţinătorii lui. Firește, unii experţi, printre care Hélène Carrère d'Encausse, intuiseră destrămarea imperiului. Conducătorii politici continuau să creadă că slăbirea influenţei sovietice putea fi trecătoare, dar în nici un caz fatală. Este suficient să citim sau să recitim declaraţiile şi cuvîntările lor din anii optzeci, să ne amintim de atitudinile lui Ronald Reagan sau ale lui François Mitterrand. Poate şi unii, şi alţii considerau că Mihail Gorbaciov se va pricepe să îmbrace regimul în culori moderne, că era de ajuns un *aggiornamento* şi că era de preferat o Uniune Sovietică şchiopătîndă, decît una defunctă. De aici, şocul şi incertitudinea cu privire la ceea ce se cuvenea făcut, în acest sfîrşit de an 1991.

I. Orice imperiu va pieri

Istoria arată că toate imperiile pier. Dar, în limbajul marxist, o ţară „eliberată de profitul de capital" nu are cum să fie imperialistă, ceea ce îi dă dreptul să cucerească lumea fără scrupule, privilegiată de „mersul istoriei". De altfel, timp de decenii, inclusiv la Conferinţa de la Bandung, din 1955, majoritatea ţărilor în curs de dezvoltare şi toate partidele comuniste au estimat că posesiunile ruseşti nu erau colonii. În fine, se putea presupune că un guvern „oligarhic" condus de PCUS, „avangardă a proletariatului" şi grupînd 19 milioane de membri, putea ţine în mînă regimul graţie unei puternice poliţii politice, KGB, care număra 500 000 de membri. Trei factori, trei eşecuri, greu de aşezat într-o ordine ierarhică, contribuie la demolarea acestui raţionament, de altfel simplist.

A. Eşecul marxism-leninismului

Brusca prăbuşire a comunismului sovietic este legată de un incontestabil eşec economic şi social. Uniunea Sovietică nu a instaurat pe planeta noastră raiul pentru toţi. Nu a ajuns din urmă Statele Unite, aşa cum promisese Hruşciov. Nu a împiedicat crearea unor clase privilegiate, după cum a demonstrat domnia lui Brejnev. Lipsa libertăţilor, denunţarea gulagului, care odată cu Soljeniţîn capătă o amploare necunoscută pînă atunci, fac din societatea sovietică echivalentul oricărei societăţi totalitare. Într-un cuvînt, Uniunea Sovietică oferă din ce în ce mai puţin modelul la care ar putea năzui cele şi cei care visează la un „viitor de aur". Reacţia nu se limitează doar la ţările capitaliste. Ea este valabilă şi pentru statele socialiste, măcinate de îndoieli, constestări şi mizerie.

Cînd Karl Marx şi discipolii lui, dintre care cel mai influent a fost, evident, Lenin, şi-au făurit ideologia şi au acţionat pentru a o traduce în practică, porniseră de la un anumit număr de postulate, adică de propoziţii doctrinare pe care istoria trebuia, în opinia lor, să le confirme negreşit. Prin caracterul ei generos, ideologia aceasta a atras mulţi discipoli. Părea singurul mijloc posibil de a oferi îndestulare şi demnitate clasei pe care Claude Henri şi Saint-Simon o numeau „cea mai numeroasă şi cea mai săracă". Dar marxism-leninismul era

considerat mai ales „ştiinţific". Era bazat, se credea, pe mersul infailibil al istoriei, şi nu pe bunele sentimente. Confunda postulatele, care se cuvin verificate, cu axiomele, evidente prin ele însele, şi cu dogmele, la care aderă credincioşii.

La sfîrşitul secolului al XX-lea, istoria a dezminţit marxism-leninismul în privinţa majorităţii punctelor esenţiale. Va fi lupta de clasă principalul motor al istoriei? Categoric nu. Rolul acesta îl are, mai degrabă, sentimentul naţional. S-a produs o „proletarizare" a burgheziei mici şi mijlocii? Nicidecum. Dimpotrivă, încetul cu încetul proletariatul a început să semene cu burghezia. Desigur, săraci există în continuare, iar numărul lor creşte chiar şi în cele mai bogate societăţi, atunci cînd economia şchioapătă, iar sistemul social rămîne insuficient. Totuşi, aceasta nu este o problemă de „clase". Formula lui Marx şi a lui Engels – „Proletari din toate ţările, uniţi-vă!" – datează din 1848. Are darul de a încînta spiritul. Să recunoaştem însă că nu a avut decît foarte puţine manifestări punctuale.

Mai trebuie adăugat că ideea potrivit căreia conflictele sînt imposibile între ţările „eliberate de profitul de capital" nu traduce realitatea relaţiilor internaţionale. Republica Populară Chineză s-a opus, uneori, cu arma în mînă, Uniunii Sovietice. A fost în război cu Vietnamul comunist. Iar Vietnamul a cotropit Cambodgia khmerilor roşii. În fine, dacă se spune că istoria ne învaţă nişte lecţii, una dintre ele rămîne izbitor de evidentă: toţi oamenii, indiferent de convingerile şi originile lor, aspiră la libertate. Nu suportă nici un fel de dictatură, fie ea de stînga sau de dreapta. Anii din urmă au confirmat faptul că democraţia reprezintă „cel mai rău dintre regimuri cu excepţia tuturor celorlalte", că majoritatea fiinţelor umane doresc să o stabilească sau să o restabilească, să o păstreze sau să o ocrotească, şi că, în mod firesc, năzuinţelor lor democratice li se adaugă dorinţa de a-şi îmbunătăţi soarta, de a trăi mai bine, de a intra, aşadar, într-o economie de piaţă. Iată tot atîtea motive pentru a ne descotorosi de toate elucubraţiile marxist-leniniştilor.

B. Eşecul lui Mihail Gorbaciov

Pe 11 martie 1985, la vîrsta de 54 de ani Gorbaciov devine secretar general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Este primul conducător sovietic care nu a trăit zilele Revoluţiei din 1917. A cunoscut foarte puţin din epoca stalinistă. Ascensiunea sa la putere poate surprinde, în măsura în care predecesorii lui imediaţi erau marcaţi de vîrsta lor înaintată şi de bolile de care sufereau. Fiu al unui militant comunist de rang mediu, Gorbaciov s-a născut în împrejurimile Stavropolului (oraş situat în partea de nord a Caucazului), în momentul în care colectivizarea forţată ducea la masacrarea ţăranilor bogaţi sau pur şi simplu înstăriţi, culacii. Student la Drept la Universitatea din Moscova, intră în partidul comunist la douăzeci şi unu de ani, cu puţin timp înainte de moartea lui Stalin. În 1970, iată-l ales în Sovietul Suprem; în 1978, devine secretar al Comitetului Central. Specialist în agricultură, susţinut de efemerul

Cernenko, apare ca braţul drept al acestuia. Ceea ce şi explică alegerea sa ca secretar general. În momentul venirii lui la putere, contextul naţional şi internaţional este periculos: ţara este ameninţată de o catastrofă agricolă, iar Armata Roşie pierde teren în Afganistan.

E nevoie de reforme profunde. Dar sînt ele şi posibile? La Gorbaciov exista riscul ca formaţia sa de comunist să-i blocheze spiritul de iniţiativă. Ar trebui, bunăoară, să se pună capăt sistemului socialist care se bizuie pe dominaţia partidului unic, să se reducă atotputernicia KGB-ului, să se termine cu limitele impuse liberei circulaţii a cetăţenilor, să se ia de la stat şi de la colectivităţi proprietatea asupra tuturor mijloacelor de producţie, să se renunţe la preponderenţa economiei planificate asupra forţelor pieţei. Tot atîtea reforme, aşadar, pe care e mai simplu să le evoci, decît să le pui în aplicare. De altfel, ar fi privilegiaţii vechiului sistem dispuşi să tolereze multă vreme măsurile lui? Spiritele lucide atrag atenţia că reforma economică ar da iniţial nişte rezultate nu prea îmbucurătoare, ba chiar de-a dreptul catastrofale, ceea ce ar stîrni negreşit revolta mulţimii. „Conservatorii", altfel spus comuniştii nostalgici ai epocii brejneviste, sînt conduşi de Ligaciov, deputat în Sovietul Suprem, şi pîndesc momentul oportun pentru a-l răsturna pe Gorbaciov şi a-şi lua revanşa asupra „liberalilor". Occidentalii, la rîndul lor, sînt plini de neîncredere. Sistemul sovietic nu li se pare reformabil. Din această perspectivă, schimbările recomandate de Gorbaciov ar putea fi doar un mijloc de a continua camuflat manevrele expansioniste ale URSS. Pe scurt, cum s-ar spune, noul secretar general se confruntă cu cvadratura cercului.

Primele răspunsuri prind formă la cel de-al XXVII-lea Congres al PCUS (februarie 1986). Foarte repede, se dă glas unei condamnări severe a metodei Brejnev, urmată de proclamarea a două noi principii: *perestroika*, adică noul curs imprimat politicii, restructurarea, şi *glasnost*, transparenţa, deschiderea, respingerea minciunilor, a limbajului de lemn, adică posibilitatea de a critica, de a face publice eşecurile şi erorile.

Eşecul cel mai spectacular al regimului vechi seamănă cu o tragedie, ale cărei efecte continuă să ne afecteze. Reactorul nr.4 al centralei nucleare de la Cernobîl, în Ucraina, explodează în ultimele zile ale lunii aprilie 1986. Catastrofa demonstrează imperfecţiunile tehnicii sovietice şi pune în mare pericol regiunile învecinate, ba chiar şi restul Europei. În numele glasnostului, Gorbaciov anunţă incidentul la 5 mai. În acelaşi spirit, îl eliberează din exil pe Saharov, celebrul savant şi academician, apărător al drepturilor Omului. Presa din Uniunea Sovietică, deja mai puţin supusă, informează despre criminalitatea ridicată, şi că unii membri de partid sus-puşi umblă la finanţele publice pentru a-şi satisface lăcomia, că poluarea Mării Aral şi a Lacului Baikal bate toate recordurile, că administraţia de stat şi de partid a disimulat numeroase accidente atomice, că statisticile oficiale sînt măsluite, că de multă vreme deja există „ceva putred" în „patria socialismului".

Situaţia este şi mai gravă chiar. Propaganda sovietică a acordat întotdeauna un loc important succeselor economice. A insistat ostentativ asupra creşterii

nivelului de trai şi asupra celor mai optimiste previziuni. Un sistem care urmăreşte „sensul istoriei" nu poate expune decît o ideologie triumfalistă. Or, ministrul sovietic al Industriei grele declară la Paris, în iulie 1989: „Nu uitaţi, domnilor, că noi sîntem o ţară subdezvoltată". Cu toate promisiunile repetate neobosit, la care se adaugă masacrele săvîrşite în numele cauzei, spionajul industrial pe care occidentalii nu izbutesc să-l restrîngă, tehnologiile de vîrf pe care le descoperă savanţii sovietici sau pe care le transferă statele capitaliste, restricţiile impuse libertăţilor etc., nivelul de trai rămîne scăzut, foarte scăzut chiar. După 70 de ani de la Revoluţia din Octombrie, bilanţul nu este îmbucurător, ba nici măcar „global pozitiv".

În privinţa înapoierii tehnologice a URSS, prevăzută de Saharov încă din anii şaizeci, rezultatele sînt mai mult decît evidente şi Gorbaciov a înţeles foarte bine că modernizarea era indispensabilă. Debandada domneşte în toate ramurile tradiţionale, precum şi în sectoarele de vîrf. Deficienţe de ordin cantitativ, productivitate foarte scăzută, cercetare nefiabilă, extrema mediocritate a calităţii mărfurilor (doar 17% dintre produsele industriale puteau fi competitive cu produsele occidentale corespunzătoare). „Relativa autarhie tehnică şi economică", remarcă Hervé Gicquiau *(Courrier des pays de l'Est*, nr. 332, sept. 1988, p.9), „a permis Uniunii Sovietice, decenii de-a rîndul, să se obişnuiască cu produse învechite din punct de vedere mondial; dar accelerarea mutaţiilor tehnologice şi deschiderea economiei spre contingenţele planetare au pus capăt laxismului oficial, făcîndu-i pe sovietici să conştientizeze amploarea înapoierii lor şi inadaptarea sistemului lor de cercetare şi de producţie pentru gestionarea progresului tehnic".

Fără ca scopul final să apară cu claritate, Uniunea Sovietică, în timpul lui Gorbaciov, cunoaşte reforme care vizează „destalinizarea", dacă nu chiar „deleninizarea". Asta fiindcă mulţi doresc să scape de moştenirea lui Stalin şi, în acelaşi elan, de moştenirea lui Lenin şi a lui Marx. Mari segmente din populaţie însă rezistă la forţa schimbării. Milioane de cetăţeni simpli se tem de răsturnări radicale. Marile forţe instituţionale, cum ar fi KGB, Partidul şi nomenclatura lui, sînt speriate la gîndul că ar putea să-şi piardă privilegiile. Armata tace. Aceasta se teme mai mult decît de orice că republicile ar putea provoca destrămarea federaţiei.

În afară de alegerile pentru Sovietul Suprem, ale căror rezultate stupefiază pe toată lumea, sărbătorirea a 1000 de ani de la creştinarea ruşilor (4–16 iunie 1988) confirmă noua stare de spirit a populaţiei. Mulţi preoţi sînt puşi în libertate. Biserica ortodoxă redescoperă mănăstiri şi icoane, are acces mai uşor la televiziune, îşi ameliorează relaţiile cu Vaticanul, negociază referitor la catolicii uniaţi din Ucraina subcarpatică, convertiţi cu forţa la ortodoxie în timpul lui Stalin. Ce-a mai rămas dintr-un stat „fără Dumnezeu"? În plus, Gorbaciov îi face o vizită, în decembrie 1989, papei Ioan Paul al II-lea, pe care îl invită să vină în Uniunea Sovietică.

Perestroika şi glasnost influenţează politica externă. Gorbaciov face ca ţara lui să intre într-o nouă eră, iar prin aceasta relaţiile dintre cele două

supraputeri evoluează şi ele. Pe 15 decembrie 1986, el propune distrugerea tuturor armelor nucleare înainte de anul 2000. Măsura merge în sensul unei idei expuse de Ronald Reagan pe 23 martie 1983. O serie de negocieri duc la încheierea Acordului de la Washington, în 8 decembrie 1987, care prevede „dubla opţiune zero". Acest lucru înseamnă „eliminarea din spaţiul european a rachetelor nucleare sol-sol cu rază de acţiune cuprinsă între 500 şi 5000 km". De acum înainte, Uniunea Sovietică manifestă dorinţa reală de a pune capăt războiului rece. Poate că acest reviriment se explică şi prin explozia de la Cernobîl. Ce rost ar mai avea, într-adevăr, un război nuclear, de o sută, de o mie de ori mai grav, dacă ar contamina toată planeta, inclusiv pe agresor? Poate că starea tehnologiei şi a industriei explică şi ea politica de dezarmare a Moscovei şi, în acest caz, justifică reînarmarea întreprinsă în Statele Unite sub preşedinţia lui Ronald Reagan.

Oricare ar fi adevărul, se cuvine să reţinem că Uniunea Sovietică acceptă să nu se mai aplice o proporţionalitate riguroasă în reducerile de armament. Dacă superioritatea cantitativă a Uniunii Sovietice într-o anumită categorie de armament este demonstrată, Gorbaciov acceptă o reducere proporţional mai puternică decît cea operată de Statele Unite. O serie de inspecţii vor controla aplicarea acordurilor de dezarmare pe teritoriul sovietic. În septembrie 1989, Gorbaciov dă un semn suplimentar de bunăvoinţă. Renunţă la oprirea, în prealabil, de către americani, a programului „războiul stelelor".

Şi totuşi această politică de destindere subliniază slăbiciunile Uniunii Sovietice, care face ceea ce o constrînge să facă situaţia ei economică. Gorbaciov nu poate, în decurs de cinci ani, să facă faţă unei asemenea provocări. Şi, cu cît cedează mai mult în faţa occidentalilor sau mai bine zis a americanilor, cu atît opoziţia se înăspreşte în propria-i tabără.

C. Imposibila salvare a imperiului

Slăbirea URSS antrenează declinul imperiului. Apar tensiuni din tot felul de motive. Dintre aliaţii şi asociaţii care fac parte din CAER, doar Polonia şi Ungaria îmbrăţişează calea liberalizării. Ceilalţi îşi arată ostilitatea, în primul rînd RDG. Conducătorii acesteia, în special Erich Honecker, afirmă că politica lor economică reprezintă o reuşită incontestabilă. Drept consecinţă, refuză să înfăptuiască schimbări politice pentru a imita Moscova.

România şi Bulgaria

România sub Ceauşescu a devenit o dictatură absolută. Cultul personalităţii ocupă aici locul central. Mizeria este mai gravă decît în alte părţi. În ciuda opoziţiei URSS şi a RDG, conducătorul şi soţia lui s-au lansat în nişte reforme stupefiante, prin hotărîrea din 3 martie 1988: distrugerea unor sate pitoreşti şi a unor monumente, pentru a crea la Bucureşti şi în alte părţi un habitat uniformizat. Ceauşescu se sprijină pe o nomenclatură puternică, avînd cel mai solid partid comunist din Răsărit (25% din populaţie, 33% din populaţia activă).

Bulgaria, nu prea favorabilă lui Gorbaciov, adoptă totuşi o atitudine mai nuanţată. În fine, Cehoslovacia militează, cel puţin la nivel guvernamental, pentru un sistem comunist autoritar. Unicul semn de liberalism: reabilitarea lui Alexander Dubcek, omul „Primăverii de la Praga". Populaţia, aspiră însă la o „restructurare". Îl primeşte călduros pe Gorbaciov în aprilie 1987 şi îşi sporeşte cererile cu privire la liberalizarea religioasă. Mişcarea liberală cunoscută sub numele de „Carta 1977" rămîne totuşi strict supravegheată.

Polonia

Primele fisuri provin din Polonia. După perioada 1979–1981, de la Gdansk la Varşovia, evenimentele se precipită, confirmînd perestroika sau decurgînd din efectele ei. Alegerile din iunie 1989 pentru Dietă şi Senat demonstrează, fără putinţă de îndoială, nemulţumirea profundă a polonezilor faţă de regimul comunist. Pentru prima oară alegerile sînt parţial libere, ştiindu-se că 299 de locuri sînt rezervate Partidului Comunist şi aliaţilor săi. În primul tur, 62% dintre înscrişi votează. Toţi candidaţii Solidarităţii, în afară de 9, sînt aleşi, în timp ce 5 din cele 299 de locuri rezervate Partidului obţin doar minimum necesar pentru a fi ocupate. Dintre cele 100 de locuri din Senat, Solidaritatea obţine 99. Mai mult chiar, generalul Jaruzelski, reales preşedinte al Republicii, nu reuşeşte să găsească un premier în partidul său. Lech Walesa, liderul Solidarităţii, refuză şi el această funcţie.

Guvernul va fi format de către unul dintre prietenii lui, Tadeusz Mazowiecki. Pentru prima oară din 1948, o ţară din Europa de Est este condusă de un necomunist.

URSS condusă de Gorbaciov ar putea reacţiona, ca în vremea lui Brejnev. Polonezii se tem de această posibilitate. Din prudenţă, conducătorii Solidarităţii afirmă că Polonia va rămîne membră a Pactului de la Varşovia. Încredinţează unor membri ai Partidului Comunist Internele, Apărarea, Afacerile Externe, Comerţul exterior şi Transporturile. În ciuda situaţiei economice foarte grele, se produce o evoluţie spre liberalism. Pe 9 decembrie 1990, Walesa, laureat al Premiului Nobel pentru Pace, este ales preşedinte al Republicii. Cîteva luni după aceea, papa se bucură de o primire triumfală în ţara sa natală (14–15 august 1991, la Czestochowa). Alegerile din 27 octombrie 1991, complet libere, confirmă dorinţa polonezilor de a-şi dobîndi libertatea. Fireşte, guvernul Solidarităţii moşteneşte o situaţie economică foarte grea. Sînt necesare o serie de măsuri: diminuarea considerabilă a deficitului finanţelor publice, încetinirea inflaţiei, ameliorarea aprovizionării cu bunuri de consum, scăderea investiţiilor prevăzute pentru industria grea, închiderea multor întreprinderi de stat, limitarea, dacă nu chiar suprimarea, privilegiilor obţinute de nomenclatură datorită relaţiilor ei cu Partidul Comunist. Şi toate acestea cu teama unei ipotetice intervenţii a Armatei Roşii şi cu certitudinea că occidentalii vor acorda un ajutor financiar, dar nimic mai mult.

Ungaria

Şi Ungaria adoptă calea emancipării. În mai 1988, Janos Kadar pierde puterea, pe care o deţinea din 1956. I se reproşează frînarea reformelor, pe care le doreşte cea mai mare parte din populaţie. Succesorul lui se numeşte Karoly Grosz, care devine, totodată, şi secretar general al Partidului Comunist şi şef al guvernului. Funcţia de preşedinte al Republicii este preluată de un necomunist, Bruno Staub. Economia ungară s-a delimitat de comunismul ortodox. S-au înfiinţat numeroase cluburi şi asociaţii. Cu prilejul Conferinţei de la Paris cu privire la drepturile Omului, sînt prezente 35 de ţări, printre care Ungaria are un discurs asemănător cu cel al occidentalilor. Este reabilitat Imre Nagy. Funeraliile lui naţionale se desfăşoară în prezenţa a sute de mii de oameni. Polonia salută acest eveniment. România, RDG, Bulgaria, Cehoslovacia protestează. Uniunea Sovietică păstrează tăcerea. Practic, ungurii dau jos adevărata „cortină de fier" care îi desparte de Austria. O bună ocazie pentru germanii din Est, care fug din RDG şi intră liber în Ungaria, de unde pleacă în alte state europene. România însă temîndu-se că populaţia s-ar putea contamina de la acest avînt, întăreşte controlul frontierelor.

În acel moment, se succed rapid o serie de evenimente senzaţionale. Pe 7 octombrie 1989, congresul Partidului Socialist Muncitoresc, de fapt, un partid comunist, decide să se autodizolve. În locul lui, se va naşte Partidul Socialist Ungar. „Noi dorim – spune preşedintele acestei formaţiuni politice –, o Ungarie independentă. Nu vrem să depindem de partenerii noştri occidentali, dar nici de cei din Est". Cu prilejul împlinirii a 33 de ani de la evenimentele din octombrie 1956, mulţimea condamnă invazia sovietică. Guvernul pune capăt Republicii socialiste şi proclamă Republica Ungaria. Alegerile din martie-aprilie 1990 aduc la putere un guvern liberal. Pe 19 iunie 1991, trupele sovietice părăsesc ţara. Ungaria încearcă să se apropie de Comunitatea Economică Europeană.

Cehoslovacia

În Cehoslovacia, primele manifestaţii au fost conduse de către studenţi şi de către Grupul 77. Vaclav Havel, unul dintre cei mai celebri şi mai fermi opozanţi, laureat, ca şi laWalesa, al Premiului Nobel pentru Pace, este ales preşedinte al Republicii, în decembrie 1989. Alegerile libere din iunie 1990 îi asigură o majoritate solidă. Dar aici, ca şi în alte părţi, evoluţia spre un stat liberal şi o economie de piaţă provoacă o gravă criză economică şi o permanentă agitaţie socială. În afară de asta, fricţiunile dintre cehi şi slovaci ameninţă însăşi existenţa Republicii. Divergenţele se soldează, în 1992, cu o separare şi cu crearea a două republici independente.

Căderea Zidului Berlinului şi consecinţele ei

Evenimentul cel mai simbolic, cel mai spectacular şi, negreşit, cel mai emoţionant s-a petrecut pe 9 noiembrie 1989. Între cele două Germanii, mai precis între cele două Berlinuri, Zidul reprezenta concret „cortina de fier". Se

ştie că numeroşi germani din Est au încercat să-l treacă, pentru a căuta refugiu în Vest; cei mai nefericiţi au plătit cu viaţa această cutezanţă. Or, în octombrie 1989, în timp ce Gorbaciov vine să sărbătorească, împreună cu Honecker, 40 de ani de la crearea RDG, peste 100 000 de germani din Est ies în Vest prin Ungaria sau prin Cehoslovacia. Bisericile luterane organizează manifestaţii formidabile în Berlinul de Est, la Dresda şi la Leipzig. Honecker demisionează. Succesorul lui, Egon Krenz, decide să autorizeze străpungerea Zidului şi deminarea frontierei dintre cele două Germanii.

Fotografii şi cineştii au imortalizat imensa bucurie a unui popor eliberat şi unificat. Difuzate în direct, aceste imagini îi impresionează profund pe germani şi pe europeni, în general. Evenimentul nu este doar istoric. El marchează un veac. La scurt timp după aceea, Krenz demisionează; Partidul Comunist pierde monopolul puterii; se organizează alegeri libere cu vot secret. Uniunea Sovietică acceptă să-şi repatrieze cei 300 000 de soldaţi care staţionează în RDG, cu condiţia ca autorităţile germane, din Est şi din Vest deopotrivă, să-şi asume costurile operaţiunii. Încă un semn că superputerea de ieri se clatină şi nu mai poate face faţă.

În februarie 1990, ideea unificării germane este acceptată. Germanilor nici nu le pasă de dificultăţile economice, monetare şi sociale pe care le va suscita unificarea. Cancelarul Helmut Kohl nu ezită. Pe 1 iulie, se realizează unitatea monetară. La cincisprezece zile după aceea, Gorbaciov acceptă ca fosta RDG să fie inclusă în NATO. Pe 19 august, legea fundamentală a RFG se aplică întregului teritoriu german. Alegerile generale din 2 octombrie aduc victoria creştin-democraţilor. Pe 3 octombrie, se proclamă unificarea. Pentru Germania de la Bonn, care domina Europa prin dinamismul ei economic, este vorba despre o sarcină grea. În acelaşi timp, este vorba şi despre dobîndirea unei puteri pe care înfrîngerea din 1945 o zădărnicise.

În România, zilele revoluţionare din decembrie 1989 se soldează cu arestarea soţilor Ceauşescu, cu procesul lor făcut în pripă şi cu executarea lor, filmată de un operator nepriceput, pentru a aduce mărturie că cei doi au murit. Noii conducători nu sînt nişte democraţi, dar contribuie la declanşarea evoluţiei regimului. Cu toate acestea, conjunctura economică provoacă mari îngrijorări, iar agitaţia unei minorităţi din Transilvania, ungurii, sporeşte şi mai mult confuzia.

În Bulgaria, Todor Jivkov, care conducea ţara de 35 de ani, este dat jos pe 10 noiembrie 1989. La alegerile din iunie 1990, fostul partid comunist, devenit partid socialist, păstrează majoritatea. Apoi, în noiembrie, victoria revine la limită Uniunii Forţelor Democratice.

Astfel, una cîte una, democraţiile zise populare au dispărut. URSS şi-a pierdut sateliţii, adică acel cordon defensiv pe care îl crease, la sfîrşitul celui de-al Doilea Război Mondial, de-a lungul frontierelor ei apusene. Pactul de la Varşovia nu mai serveşte la nimic: este dizolvat oficial în februarie 1991. CAER, care avea menirea de a strînge legăturile dintre economiile ţărilor socialiste, se prăbuşeşte de asemenea, pe 28 iunie 1991, intrînd în conul de umbră al istoriei. Drept urmare, ajutorul acordat de URSS statelor-satelite se întrerupe, ceea ce va duce la creşterea şomajului în zona fostei CAER.

Războiul din Afganistan

Dificultăţile lui Gorbaciov depăşesc cu mult cadrul Europei. Cînd dobîndeşte puterea supremă, este de datoria lui să găsească o soluţie pentru angajarea sovietică în Afganistan. Războiul este foarte nepopular în toată Uniunea Sovietică. Se înregistrează morţi şi răniţi; în plus, ostilităţile durează de atîta vreme încît războiul şi-a pierdut orice semnificaţie, ajungînd să semene cu o mlaştină din care Armata Roşie nu mai izbuteşte, parcă, să iasă. Luptătorii afgani din rezistenţă, fundamentalişti musulmani sau nu, ajutaţi adesea de SUA care le furnizează echipamente sofisticate, le fac viaţa grea soldaţilor sovietici şi nu contenesc să şubrezească regimul de la Kabul. În fine, în rîndurile Lumii a Treia, trupele Moscovei, incapabile să repurteze victoria, şi-au pierdut mult din prestigiu.

În mai 1988, începe retragerea Armatei Roşii. Aceasta se încheie în februarie 1989, după ce Gorbaciov obţine de la americani promisiunea că aceştia vor pune capăt livrărilor de arme către mujahedini. Dar acesta nu este nicidecum sfîrşitul războiului civil în Afganistan.

Tabăra reformatorilor

Condiţiile sînt întrunite, deşi nimeni nu conştientizează cu adevărat, pentru ca Uniunea Sovietică să facă implozie. Cu atît mai mult cu cît lupta la conducerea de vîrf a statului a început de cîţiva ani. Încă în 1987, Gorbaciov se confruntă cu o rezistenţă puternică în Biroul Politic. În faţa conservatorilor, reformatorii îşi unesc forţele în spatele lui Boris Elţîn, membru supleant al Biroului Politic, conducătorul Partidului în Moscova. Iniţial, Elţîn a beneficiat de protecţia lui Gorbaciov, dar apoi rupe relaţiile cu protectorul lui, după ce a criticat extrema lentoare a reformelor. Popularitatea lui la Moscova creşte şi mai mult. El este cel care conduce mişcarea pentru desfiinţarea magazinelor speciale, bine aprovizionate, rezervate membrilor aparatului de partid, unde nu se stă la cozi, precum şi a privilegiilor acestor indivizi (case de odihnă, spitale, restaurante, staţiuni pentru vacanţă). Elţîn merge prin uzine, notează revendicările muncitorilor, gîndeşte din ce în ce mai mult ca un rus şi din ce în ce mai puţin ca un comunist.

Faima lui totuşi nu depăşeşte graniţele sovietice, astfel încît, în 1991, preşedintele Republicii Franceze nu-i asigură o primire oficială, iar un deputat socialist în Adunarea Europeană de la Strasbourg proferează insulte la adresa lui. Cu toate acestea, Gorbaciov pierde teren. Reformele lui sînt acceptate anevoios sau deloc, ceea ce nu face decît să consolideze tabăra reformatorilor. În 1990, este nevoit să renunţe la funcţia de conducător al PCUS, să accepte pluripartidismul, să reabiliteze victimele stalinismului şi să recunoască responsabilitatea Uniunii Sovietice în asasinarea ofiţerilor polonezi la Katyn, în 1940.

Pe 29 mai 1990, Parlamentul Rusiei, ales în mod liber, îl aduce pe Elţîn la preşedinţia Republicii Ruse. Pe 12 iunie 1991, în Rusia, care numără 150 de milioane de locuitori, din totalul de 280 de milioane ai întregii Uniuni Sovietice,

au loc alegeri libere, secrete şi multipartide. Elţîn întruneşte 57,3% din sufragii. Reformatorii triumfă. Leningrad redevine Sankt Petersburg. Partidele nu mai au dreptul să activeze la locul de muncă al cetăţenilor. Pe 16 august, conservatorii încearcă o lovitură de stat contra lui Gorbaciov. Un „Comitet de stat pentru starea de urgenţă", alcătuit din opt persoane, pune mîna pe putere. Occidentalii, ca bunăoară preşedintele François Mitterrand, sînt derutaţi şi fac o primire favorabilă puciştilor. Dar în trei zile, puciul a şi eşuat. Elţîn, mai popular decît oricînd, urcă pe un tanc, se adresează soldaţilor, preconizează greva generală.

Lui Gorbaciov nu-i mai rămîne decît să mulţumească rivalului său. Consecinţele sînt imediat evidente. Mulţimea invadează Lubianka, sediul KGB, şi demolează statuia lui Felix Dzerjinski, fondatorul poliţiei politice. Peste tot sînt dărîmate statuile lui Marx şi ale lui Lenin. Tricolorul roşu-alb-albastru înlocuieşte drapelul roşu cu secera şi ciocanul. Gorbaciov demisionează pe 25 decembrie 1991.

Destrămarea URSS

1991 nu este numai anul demisiei lui Gorbaciov, ci şi cel al destrămării Uniunii Sovietice. În Transcaucazia, conflictul dintre armeni şi azeri, în legătură cu enclava Nagornîi-Karabah s-a reluat cu şi mai mare intensitate. Gorbaciov nu izbuteşte să restabilească vechiul *status quo*. Incompetenţa echipelor de salvare cu prilejul unui cutremur de pămînt (decembrie 1988) şi brutalitatea armatei măresc amploarea conflictului. Mari manifestaţii zdruncină şi Georgia.

Ţările Baltice au fost anexate cu forţa, întîi în 1939–1940, iar apoi în 1944. Nivelul lor de trai a rămas tot timpul superior nivelului mediu sovietic. Sentimentul naţional este foarte viu aici. Acesta constituie, totodată, fundamentul unor revendicări economice şi politice.

În Estonia, bunăoară, studenţii provoacă încă din 1980 o agitaţie care capătă amploare în 1987. Peste cîteva luni, se naşte Partidul Independenţei Naţionale Estoniene, cu un drapel albastru-negru-alb arborat la Tallinn, capitala ţării. Sovietul Suprem din Estonia adoptă, pe 16 noiembrie 1988, nişte amendamente constituţionale prin care se stabileşte că legile federale ale URSS nu se vor mai aplica în Estonia, decît după ce au fost înregistrate de Sovietul Suprem Estonian. Moscova respinge această dispoziţie.

Celelalte două republici baltice, Letonia şi Lituania, sînt cuprinse la rîndul lor de febra mişcării independentiste. Amploarea acesteia este atît de mare încît Parlamentul lituanian proclamă independenţa republicii pe 11 martie 1990, fiind urmat rapid de Estonia şi Letonia. Unităţi speciale ale Uniunii Sovietice încearcă zadarnic să restabilească ordinea. Gorbaciov trebuie chiar să le dezavueze.

Din Ucraina în Uzbekistan, din Armenia în Kazakhstan republicile se despart de URSS. La sfîrşitul anului 1991, 13 din cele 15 republici au părăsit federaţia. Boris Elţîn reuşeşte să înfiinţeze, pe 21 decembrie, o Comunitate a Statelor Independente (CSI), care regrupează Rusia, Ucraina, Belarus şi alte opt republici. Trebuie recunoscut însă că plecarea lui Gorbaciov simbolizează, fără nici o îndoială, sfîrşitul Uniunii Sovietice.

II. Puterea rusă

Rusia moşteneşte cea mai mare parte a puterii sovietice: este statul succesor, care deţine cea mai mare parte a forţelor economice, autoritatea politică şi mijloacele militare ale federaţiei defuncte. Elţîn este stăpîn la Moscova şi, profitînd de tradiţie, exercită o influenţă primordială asupra celorlalte republici, chiar dacă acestea s-au născut dintr-un naţionalism puternic. Tot el propune un proiect care concretizează dominaţia rusă şi îi atrage într-o alianţă regenerată pe asociaţii de ieri. Acesta este preţul prin care Rusia va continua să-şi menţină poziţia în lume şi va putea, eventual, să-şi salveze statutul de superputere.

La un deceniu de la marea răsturnare din anii 1989–1991, Rusia lui Elţîn nu pare să fi reuşit să-şi atingă obiectivele. I-au lipsit cumva mijloacele? În nici un caz. A dispus de o armată redutabilă, din ce în ce mai puţin temută odată cu trecerea timpului, de o economie care recurge la soluţiile capitalismului şi se cufundă în ineficacitate, de un regim politic despre care se poate spune doar că se bizuie pe principiile democratice, dar aplică nişte metode autoritare, arbitrare, ba chiar mafiote. *Le Monde* intitulează, pe bună dreptate, unul dintre materialele sale incluse în *Dossiers & Documents* (nr. 275, aprilie 1999) – „Rusia a pornit cu stîngul". În aceste condiţii, va putea Rusia să elaboreze şi să urmeze o politică externă care să fie conformă cu puterea ei?

A. Forţele armate

Aporturile Armatei Roşii

Poate că în anii nouăzeci lumea nu-şi mai aducea aminte prea bine de teroarea pe care o inspira pe vremuri Armata Roşie. Aceasta dispunea de un extraordinar arsenal nuclear şi, din acest punct de vedere, rivaliza cu forţele militare ale Statelor Unite. Staţiona în Republica Democrată Germană şi în majoritatea statelor-satelit, la cîteva ore distanţă de graniţele Europei occidentale. Marina sovietică brăzda mările şi oceanele, atît Oceanul Indian, cît şi Pacificul, Oceanul Atlantic şi Mediterana. Aviaţia sovietică putea interveni acolo unde primea ordin să o facă şi atunci cînd voia. Iar timp de zece ani, soldaţii sovietici au încercat să impună regimul de la Kabul, în timp ce o serie de instructori ofereau sfaturi statelor-majore din Orientul Mijlociu, Africa, Asia, Cuba.

Slăbiciunile apărute

În 1992, Armata Roşie îşi face bagajele. Părăseşte Afganistanul cu sentimentul, justificat de realitate, că a pierdut războiul. Renunţă la poziţiile pe care le ocupa în Europa Centrală şi de Est, întrucît una dintre primele revendicări ale fostelor state-satelit vizează redobîndirea independenţei totale. Armata Roşie trebuie să renunţe chiar şi la tentativa de a restabili în Ţările Baltice

autoritatea puterii centrale. Nu-i rămîne decît să constate deteriorarea situaţiei politice în Caucaz, ba chiar şi în Asia Centrală. Acest teribil bilanţ este întunecat şi mai mult prin anunţarea sfîrşitului Uniunii Sovietice.

În alte ţări, armata a încercat să intervină pe plan politic. Au fost cazuri cînd s-a lăsat tentată de ideea unei lovituri de stat pentru a păstra unitatea naţională, a apăra interesele naţiunii, a lua locul politicienilor. Unii tineri ofiţeri s-au gîndit să-şi depăşească rolul militar. Aşa s-a întîmplat, bunăoară, cu Aleksandr Lebed şi Aleksandr Ruţkoi, la terminarea războiului din Afganistan. Trebuie să recunoaştem însă că, în general, armata a rămas subordonată puterii civile. Puciştii din august 1991 au trăit o profundă dezamăgire atunci cînd au lansat un apel către armată. Cu cîteva excepţii, ofiţerii n-au sărit în ajutorul „patriei aflate în primejdie". Va dispărea Uniunea Sovietică? Degeaba, nu vor să intervină şi nici nu caută omul providenţial, care să-l înlocuiască pe Gorbaciov. Acceptă soluţia propusă de Elţîn. CSI va menţine „un spaţiu militaro-strategic comun". Forţele nucleare şi principalele forţe strategice se vor supune unui comandament unificat. Statele membre ale CSI îşi vor consolida bugetele, pentru a finanţa forţele strategice şi forţele convenţionale.

Trei săptămîni mai tîrziu, principiul independenţei prevalează în toate republicile. Aranjamente bilaterale vor delimita, cît de cît, domeniile de competenţă. Pe scurt, armata ţine la neutralitatea ei politică. Nu vrea să depindă nici de Gorbaciov, nici de Elţîn. Aparţine poporului şi apără patria. În rest, schimbările politice suscită neplăceri, o nemulţumire profundă şi, în ultimă instanţă, demoralizarea soldaţilor şi a ofiţerilor. Armata regretă dispariţia statului unitar, suferă din cauza condiţiilor materiale care li se oferă celor întorşi din străinătate, protestează contra soldelor insuficiente şi, adesea, remise cu o întîrziere insuportabilă. Armata îl susţine pe Elţîn în 1993, în conflictul său cu Duma, dar cu părere de rău, după ce a formulat puternice reticenţe.

Demoralizarea îmbracă forme diverse. Totul este de vînzare. A vinde devine o necesitate a vieţii cotidiene, fie numai şi pentru a compensa diminuarea relativă sau plata foarte des amînată a soldelor. Piaţa neagră de echipamente de toate felurile îl frapa pe străinul care străbătea Praga în 1990 şi se plimba prin faţa tarabelor cu chipiuri, insigne, haine la care renunţaseră foştii ocupanţi, fără să conteze preţul obţinut. Se înţelege de la sine că traficul capătă alte proporţii, atunci cînd este vorba de arme albe, arme de luptă, muniţii de toate felurile, pe care nişte comercianţi lipsiţi de scrupule le transportă în străinătate, acolo unde există o cerere masivă. Pe lîngă acest gen de comerţ, mai există şi vînzările de arme întreprinse de guvernul rus. Acestea au atins în 1995 nivelul vînzărilor efectuate de Franţa în acelaşi domeniu. Tranzacţiile amintite au mai degrabă rolul de a echilibra balanţa comercială, decît de a contracara o anumită linie politică. Turcia, Pakistan, Sri Lanka cumpără elicoptere; Emiratele din Golf, vehicule blindate; Columbia, Malaysia, Filipinele, avioane; Coreea de Sud, sisteme sol-aer. Jumătate din vînzările oficiale se îndreaptă spre China şi India, clienţi tradiţionali care achiziţionează distrugătoare, avioane de luptă, rachete.

Strategia

Clandestină sau nu, piaţa este activă, cu atît mai mult cu cît Rusia nu şi-a ales încă definitiv strategia militară. Să renunţe la arsenalul ei nuclear, pe motiv că nu-l poate moderniza şi că a încetat să mai fie superputerea care controla întreaga planetă? Sau, dimpotrivă, cum propune doctrina militară din 1993, să-şi compenseze slăbiciunea convenţională printr-o forţă nucleară? În ambele cazuri, există şi va exista marfă de vîndut, chiar dacă politica afişată vizează distrugerea produselor de fisiune, lupta contra proliferării înarmărilor şi reducerea stocurilor de arme de distrugere în masă.

Rusia cheltuieşte pentru forţele ei militare doar 10% din bugetul de apărare al Statelor Unite. Cum să ne mai mirăm atunci că bazele de submarine nucleare sînt supuse unor întreruperi de curent electric, că soldaţii aşteaptă luni de-a rîndul pînă să-şi primească solda, că sînt cazaţi în nişte cocioabe, că, din păcate, coordonarea între servicii este de o jalnică ineficacitate, că unităţile nu pot efectua exerciţii decît în cazuri excepţionale, că hrana primită de militari este de proastă calitate? Nici la nivelul ofiţerilor superiori bilanţul nu prezintă semne încurajatoare. Şi ei sînt victimele unui buget prea slab, în scădere evidentă faţă de ultimii ani ai Uniunii Sovietice. În plus, situţia lor oscilează de la o reformă la alta, de la un proiect strategic la altul.

Un exemplu este de ajuns pentru a arăta confuzia generală. Ruşii şi americanii au semnat acordurile START II care prevăd demontarea arsenalelor nucleare. Dar doctrina din 1993 revine asupra promisiunii de a nu se recurge de la bun început la arma nucleară. De ce? Pentru că există riscul ca forţele clasice să nu-l poată opri pe adversar. Ar trebui, aşadar, să se recurgă la arma nucleară pentru a evita degenerarea conflictului, care ar risca să se transforme într-un conflict planetar şi catastrofal. Se au în vedere schimburi graduale, tiruri izolate, lovituri bine ţintite asupra unor obiective importante. Dar, de fapt, cine ar fi adversarul? Ruşii nu se gîndesc atît la americani, cît la chinezi şi la vecinii lor din Asia Centrală. Pentru moment, trupele sovietice sînt angajate în războaiele din Caucaz, ale căror caracteristici nu corespund criteriilor doctrinei din 1993. Iar demoralizarea lor continuă, în măsura în care militarii se confruntă cu dificultăţi, eşecuri şi incertitudini.

B. Şi economia îşi manifestă slăbiciunile

Intrarea ratată în economia de piaţă

Iată un fapt ce nu poate decît să surprindă, avînd în vedere situaţia Rusiei, care are o populaţie de 150 de milioane de locuitori şi dispune de un sol şi un subsol de invidiat, precum şi de o industrializare căreia regimul sovietic i-a acordat prioritate în ultimii douăzeci de ani. Gorbaciov nu a reuşit să modernizeze URSS, mai ales economia acesteia. Elţîn a ales calea economiei de piaţă, în dorinţa ca ţara sa să poată intra în grupul celor mai bogate state de pe planetă. În realitate, rezultatele lui nu au fost mai bune decît cele ale predecesorului său.

Pentru început, să relevăm semnele flagrante ale eşecului. Între 1991 şi 1999, creşterea PIB este în fiecare an negativă, în afară de 1997. Mai precis, evoluţia este de la –5% la –14,5%, în 1991–1992; de la –8,7% la –12,6%, în următorii doi ani. Stagnează la –8,3%, în 1999. Cît priveşte inflaţia, aceasta atinsese pînă la 2508%, în 1992, după care a scăzut regulat şi a urcat din nou la 84,4% în 1998, anul crizei financiare. Scade în 1999 la 11%. Rata de schimb oficială nu are decît o semnificaţie simbolică. La începutul anului 1998, un dolar se cumpăra cu aproape 6 ruble, în timp ce la sfîrşitul aceluiaşi an paritatea se ridicase la 21 de ruble pentru un dolar.

Dezordinile

Viaţa zilnică a suferit efectele debandadei. Salariile nu se plătesc. Majoritatea uzinelor duc lipsă de materiile prime fără de care nu pot funcţiona. Trocul devine o practică uzuală şi obligatorie pentru a supravieţui. Un analist rus consideră că ţara sa a ajuns o „insulă a epavelor industriale". Nu este posibilă nici o ameliorare înainte de 2010, afirmă şi experţii. Explicaţiile nu lipsesc. Guvernul lui Boris Elţîn a ales brutal calea capitalismului. Preţurile şi cursurile de schimb s-au liberalizat. Privatizările au distrus sistemul aflat în vigoare decenii la rînd. Stabilizarea monetară a devenit un fel de „alfa şi omega", fiind recomandată de Fondul Monetar Internaţional care, din 1992 pînă în zilele noastre, a vărsat Rusiei miliarde de dolari.

Rezultatele lasă cel puţin de dorit. În 1975, URSS dispunea de un PNB pe locuitor care echivala cu 42% din cel al SUA. În momentul în care Gorbaciov pleacă de la putere, proporţia scade la 33%. În 1996, ajunge la numai 20%. S-a mers cumva prea repede şi prea tare? E nevoie de un pic de răbdare? Aşa afirmă Egor Gaidar, unul dintre principalii artizani ai reformei liberale: „Problema globală a Rusiei constă în a face faţă provocării vremurilor, în a intra în rîndul puterilor statale moderne. (...) Aceasta este, de fapt, dificultatea istorică pe care au încercat să o rezolve toţi reformatorii, mari şi mici, sîngeroşi şi paşnici, Petru şi Lenin, Alexandru al II-lea şi Stolîpin, Speranski şi Witte, Stalin şi Gorbaciov". O altă explicaţie pare mai semnificativă. „În general", scrie Georges Sokoloff, în revista *Politique étrangère* (nr.4, 1997, p.519), „se poate spune că deţinătorii de capitaluri au preferat sistematic plasamentele în locul investiţiilor". Exploatarea surselor de cîştig şi a rentelor de situaţie, atracţia pentru afaceri cu beneficii mari imediate, chiar dacă e nevoie de încălcări ale legii, locul tot mai mare ocupat de mafiile de toate originile şi în toate domeniile, corupţia autorităţilor publice, deturnarea fondurilor publice, ruse şi străine – iată tot atîtea tare care au secătuit economia rusă de forţele ei vitale.

Petrolul şi gazul

Starea sectorului energetic ilustrează evoluţia economiei ruse. Petrolul şi gazul constituie astăzi stîlpii creşterii economice. Cine are în mînă destinele companiei Gazprom, care deţine monopolul gazelor naturale şi 32% din

rezervele mondiale, ocupă un loc primordial în societatea rusă. Fiind vorba însă despre petrol, fărîmiţarea companiilor prevalează asupra concentrării. Lukoil domină piaţa cu 53,7% din producţie. Urmează Iukos, Surgutneftgaz, Sidanko, TNK, Rossneft, Slavneft etc. Această situaţie favorizează, eventual, pătrunderea capitalurilor străine. În realitate, investiţiile productive rămîn insuficiente. Acestea au scăzut, de fapt, cu 50% faţă de 1989. Modernizarea exploatării devine urgentă. În caz contrar, declinul se va accentua. Or, se constată exact contrariul. Deşi este imposibil de evaluat, se poate estima că valoarea capitalurilor care s-au scurs în străinătate se situează la circa 400 de miliarde de dolari pentru perioada 1990–1995. Unele sectoare de activitate continuă să înregistreze progrese, cum ar fi industriile spaţiale, producţia de armament, chimia şi, mai ales, băncile. Răsar diverse imperii financiare, sub protecţia unor poliţii particulare, în contact permanent cu cercurile politice, dispuse să se preteze oricăror combinaţii financiare pentru a-şi creşte profitul, în relaţie permanentă cu străinătatea pentru a-şi putea disimula mai bine plasamentele în diverse paradisuri fiscale. Fără îndoială, o astfel de situaţie economică nu poate susţine nicidecum păstrarea pentru Rusia a statutului de superputere.

C. Inconvenientele democraţiei

Regimul prezidenţial

La prima vedere, totul merge strună în cea mai bună dintre lumile posibile. Boris Elţîn întruchipează democraţia. Ales în mai 1990, în funcţia de preşedinte al Parlamentului rus, iar pe 12 iunie 1991, în funcţia de preşedinte al Federaţiei Ruse, Elţîn impune adoptarea unei noi Constituţii în decembrie 1993, iar în 3 iulie 1996, întruneşte majoritatea sufragiilor concetăţenilor săi, care îşi reafirmă astfel încrederea în el. Alegerile prezidenţiale din martie 2000 l-au adus la putere pe Vladimir Putin. În paralel, cei 450 de deputaţi din Dumă îşi ocupă locurile la „Casa Albă" şi îşi exercită puterea legislativă în colaborare cu 178 de senatori din Consiliul Federaţiei. Parlamentul oferă forţelor politice un loc de întruniri şi dezbateri. Din martie 1989 pînă în decembrie 1993, ruşii au fost chemaţi la vot în cinci scrutinuri electorale şi şi-au exprimat opinia în două referendumuri.

Aceste schimbări dobîndesc o importanţă capitală. Ele confirmă ruptura definitivă de perioada marxist-leninistă. Partidul Comunist continuă să fie recunoscut, îşi trimite deputaţi în Dumă şi joacă un rol capital în viaţa politică. Dar nu mai este, nicidecum, stăpîn absolut; forţa sa politică acoperă doar o cincime din corpul electoral. Confuzia dintre autorităţile publice şi nomenclatura de partid a luat sfîrşit. Cel mult putem remarca faptul că elitele conducătoare provin, cu cîteva excepţii, din elitele de ieri, că Elţîn însuşi a fost multă vreme unul dintre conducătorii PCUS şi că îi datorează lui Gorbaciov prima parte a carierei politice. O situaţie inevitabilă, dacă ţinem seama de prăbuşirea brutală a Uniunii Sovietice şi de perioadele necesare pentru apariţia unor noi elite. La

cealaltă extremitate a eşichierului politic, ultranaţionaliştii lui Vladimir Jirinovski stîrnesc spaima. Ei redeşteaptă vechii demoni ai Rusiei, ostilitatea ei faţă de Occident, antisemitismul, revendicările teritoriale şi gustul îngrijorător pentru aventurile belicoase. Mai rămîne Aleksandr Lebed, general prestigios, popular, artizan al restabilirii păcii în Cecenia în 1996, ales în postul de guvernator al Siberiei. Acesta respinge comunismul, naţionalismul exacerbat şi poziţiile mediane ale lui Elţîn. Dar ce vrea el, de fapt? Încotro şi-ar purta ţara, dacă ar fi ales preşedinte? Cum ar trebui să-l caracterizăm?*

Iată tot atîtea motive care explică de ce Elţîn se bucură de sprijinul conducătorilor occidentali, îndeosebi al celor americani. De el depinde, în anii nouăzeci, supravieţuirea democraţiei aflate la început de drum. Elţîn nu a omis să insiste pe această temă, pentru a-şi consolida sprijinul din străinătate. Tot de el depinde şi evoluţia economiei ruse spre economia de piaţă, ceea ce îi linişteşte oarecum pe eventualii investitori, pe negustorii de petrol şi pe clienţii care continuă să aibă relaţii comerciale cu Rusia. De el, în fine, depinde politica externă a unei puteri nucleare, dotată de altfel cu forţe convenţionale ce pot să trezească teama, să ducă la pierderea oricărei prudenţe şi să antreneze planeta într-un război mondial. Elţîn întruneşte calităţile pe care lumea le aşteaptă de la primul preşedinte ales al Republicii Rusia. Cu toate acestea, şi-a dezamăgit mult concetăţenii, la fel ca şi pe partenerii străini.

Preşedintele dispune de puteri altminteri mai extinse decît cele ale preşedintelui francez sau ale preşedintelui american. Poate dizolva Duma, şi anume dacă aceasta refuză de trei ori să voteze învestitura unui nou premier. Guvernul nu răspunde în faţa adunării legislative, ceea ce înseamnă că o modificare a majorităţii parlamentare nu antrenează automat o schimbare a guvernului. Preşedintele se înconjoară de o administraţie considerabilă care acaparează prerogativele legislativului şi ale executivului, primeşte informaţiile esenţiale şi poate, fără concurenţă, să pregătească deciziile. Or, dacă este vorba, bunăoară, de Consiliul de Securitate sau de Consiliul de Apărare, membrii sînt numiţi şi demişi de către preşedinte. Cît priveşte puterea judecătorească, aceasta există, dar nu dispune de mijloace pentru a-şi manifesta independenţa.

Duma nu joacă rolul de contraputere sau de cerber. Comuniştii şi aliaţii lor ocupă 157 de locuri din 450 în adunarea aleasă în 1995. Jirinovski are în spate 55 de deputaţi şi, în ciuda declaraţiilor extremiste şi a unui comportament imprevizibil, l-a susţinut pe Elţîn în legislatura precedentă. Partidele de centru, care promovează reforma, întrunesc 112 locuri; restul revine unor formaţiuni minore, divizate şi, aşadar, prea puţin influente. Dacă Duma decide să adopte o atitudine ostilă preşedinţiei, ea riscă să fie dizolvată sau, cum s-a întîmplat în 1993, să fie supusă unei represiuni brutale exercitate de armată din ordinul preşedintelui.

---

* Între timp, după apariţia acestui volum în limba franceză, generalul Aleksandr Lebed a decedat într-un accident de elicopter (n. r.).

Grupurile de presiune

Totul conduce la concluzia că stăpînul jocului se numeşte Boris Elţîn şi că nu exagerăm deloc dacă afirmăm că el este noul ţar care domneşte absolut. Oare? La mijlocul anilor nouăzeci, Elţîn se îmbolnăveşte. Se ştie că a suferit operaţii pe inimă şi este bine cunoscută slăbiciunea sa pentru votcă, dar mai multe nu se pot spune despre natura afecţiunilor lui fizice. Oricum, aceste afecţiuni fizice şi slăbiciuni morale sînt suficiente pentru a explica diminuarea capacităţilor sale de a conduce, care uneori se reduc chiar la zero. Acest lucru consolidează ponderea anturajului. „Familia", cum este desemnat acest anturaj, este formată din consilieri, oculţi sau nu, permanenţi sau temporari, interesaţi sau nu, care formează grupul „oligarhilor". Fostul şef al gărzii prezidenţiale rezumă în cîteva cuvinte atmosfera, cu acest citat din Talleyrand: „Popoarele s-ar speria de-a binelea, dacă ar şti ce oameni mărunţi le conduc". Elţîn însuşi declară în 1995, în legătură cu oamenii de afaceri: „După ce le-am dat atîtea, de ce mai încearcă încă să se strecoare peste tot? Nu-şi dau seama că riscă să piardă ceea ce li se pare că au cîştigat?".

Este prea puţin să spunem că Elţîn se înconjoară de nişte Rasputini, care încearcă şi reuşesc aproape întotdeauna să-şi umple cuferele. Puterea prezidenţială se metamorfozează într-o putere mafiotă, mai ales cînd dezvăluiri ciudate aruncă îndoiala asupra onestităţii preşedintelui şi a fiicelor lui. Infiltrarea dobîndeşte proporţii nemaiauzite. În toamna anului 1999, ministrul de Interne dezvăluie că „reprezentanţii lumii criminale se infiltrează în organele şi structurile puterii de stat, controlînd *de facto* domenii întregi ale administraţiei teritoriale a Rusiei şi largi sectoare din economia ei". O observaţie confirmată de persoana care se ocupă de lupta contra criminalităţii: „Mafiile ruseşti controlează 40 000 de societăţi şi 550 de bănci, printre care primele zece în ordinea importanţei". Reţelele politice, amicale, clandestine contează mai mult decît convingerile sau funcţiile oficiale. Statul rus nu a văzut încă lumina zilei. Va trebui să mai aşteptăm încă multă vreme, mai ales dacă funcţionarii continuă să supravieţuiască fără salarii plătite cu regularitate, fără sarcini clar definite, fără modele net identificate.

Întoarcerea la mitul superputerii?

Democraţia şchiopătează. Lucrul acesta nu trebuie să mire, dacă ţinem seama de lunga dominaţie a marxism-leninismului, a dictaturii proletariatului şi a atotputerniciei, timp de trei sferturi de veac, a Partidului Comunist. Din pornire, condiţiile nu sînt favorabile unor decizii mature, necesare interesului general, durabile. Să trecem peste comportamentul preşedintelui, care este uneori atît de instabil, încît un psihiatru rus consideră că ar fi vorba despre simptomele maladiei Alzheimer. Lumea cleveteşte tot mai mult pe seama „absenţelor" lui Elţîn, a vorbelor lui cîteodată delirante sau a unor comportamente de neînţeles.

Observatorii rămîn perplecşi în faţa deciziilor politice. În 1992, Egor Gaidar exercită funcţia de prim-ministru. Liberalizează preţurile, deschide frontierele, privatizează, asigură convertibilitatea rublei. În decembrie, iată-l demis! În locul lui vine Victor Cernomîrdin, fostul preşedinte-director general al Gazprom, care îl menţine pe Gaidar alături de el, pînă în ianuarie 1994. Avem de-a face cumva cu o consolidare a evoluţiei liberale? Da, într-o oarecare măsură, dar liberalii părăsesc guvernul unii după alţii. În martie 1998, prim-ministru devine Serghei Kirienko, un tînăr tehnocrat. Lucrul acesta liniştește, desigur, FMI, din moment ce în iulie această organizaţie internaţională acordă Rusiei un împrumut de 22,6 miliarde de dolari. Cu toate acestea, criza financiară loveşte Rusia, iar devalorizarea rublei devine inevitabilă. Pe 24 august, Elţîn îl demite pe Kirienko şi îl aduce înapoi pe Cernomîrdin, pe care Duma nu-l vrea. Vine rîndul lui Evgheni Primakov să-şi încerce şansa. Un an mai tîrziu, acesta trebuie să-i cedeze locul, întîi lui Serghei Stepaşin, iar apoi lui Vladimir Putin, despre care Kremlinul anunţă că va fi candidat la preşedinţie în anul 2000, deşi, potrivit sondajelor, cota lui de popularitate nu depăşeşte 2%. Să priceapă cine poate...

Trebuie cumva să tragem concluzia că Rusia nu este guvernată? Că la Moscova şi în celelalte părţi tonul îl dau nişte conducători nealeşi? Că puterea patinează spre adunări, cum ar fi Duma sau Consiliul Federaţiei? Mutaţii, atomizare, paralizie... Primii paşi ai democraţiei ruse sînt şovăitori. Iar Boris Elţîn, mai ales la sfîrşitul celui de-al doilea mandat prezidenţial, nu le conferă nici un plus de siguranţă.

III. Marile orientări ale politicii externe

Rusia trăieşte în paradox. Armata ei este demoralizată. Nu mai poate juca rolul pe care l-a avut în timpul războiului rece. Chiar dacă dispune încă de mijloace redutabile, nu mai stîrneşte totuşi teamă dincolo de frontiere. Economia ei se clatină, avînd sectoare active şi sectoare precare, uneori muribunde. Situaţia ei politică suscită uimire, lamentaţii sau furie. Într-un cuvînt, Rusia nu îşi mai poate revendica statutul de superputere. Dar arsenalul ei nuclear şi şantajul pe care îl provoacă în restul lumii, imensităţile ei care îi asigură de peste treizeci de ori mai mult decît spaţiul geografic al Franţei, istoria ei recentă şi îndepărtată fac din această ţară un stat care contează, care continuă să-şi ocupe locul printre membrii permanenţi ai Consiliului de Securitate ai Organizaţiei Naţiunilor Unite şi care participă la reuniunile G7, astfel încît s-a ajuns să se vorbească acum de G8.

A. CSI

Apariţia

Şi totuşi rușii şi-au pierdut imperiul. De la Ţările Baltice pînă la Moldova, de la Georgia pînă în Tadjikistan, avem de-a face cu state independente, violent distincte de fosta URSS, care impun definirea unei noi politici externe. În acelaşi timp, aceste state încearcă, fiecare în felul lui, să-şi asigure securitatea,

stabilind legături cu Europa de Vest şi, mai ales, cu Statele Unite. Cîteva dintre aceste noi state independente au fost în război cu Rusia sau i se opun brutal. În loc să fie la adăpost în spatele unui brîu protector defensiv, moştenitoarea Uniunii Sovietice este înconjurată de o zonă de instabilitate, în care se vede nevoită să intervină. Iar de departe, din Asia Centrală şi de Est, China observă, recurge la intrigi, îşi mută pionii înainte.

Ruşii îşi redobîndesc mentalitatea de asediaţi. Nu scapă prilejul de a se acuza unii pe alţii, ca şi cum s-ar afla supuşi unor ameninţări foarte grave. Nu le convine deloc geopolitica de azi, mai ales că şi-au păstrat convingerea că sînt o mare putere, că apără nişte interese planetare, că au un cuvînt de spus pretutindeni în lume. Au încetat să mai apere şi să mai propage un model de societate diferit. Nu mai propovăduiesc o ideologie mesianică. Federaţia Rusă, formată şi ea dintr-un număr mare de componente (89), ar putea face implozie ca şi Uniunea Sovietică. Nu contează! Rusia vrea să-şi menţină locul de frunte în faţa naţiunilor lumii.

Chiar înainte de dispariţia Uniunii Sovietice, pe 8 decembrie 1991, se naşte Comunitatea Statelor Slave. Aceasta grupează iniţial trei republici: Rusia, Belarus şi Ucraina. La scurt timp după aceea, pe 21 decembrie, se lărgeşte, devenind Comunitatea Statelor Independente (CSI), adăugîndu-se Armenia, Azerbaidjan, Moldova şi cele cinci republici din Asia Centrală (Kazahstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Tadjikistan, Kirghizstan). Georgia intră în CSI în octombrie 1993.

Funcţionarea

CSI se bazează pe organisme comune: Comunitatea şefilor de stat, Consiliul şefilor de guvern, Adunarea interparlamentară, Comitetul executiv şi Comitetul consultativ pentru probleme economice, Comitetul economic interstatal pentru probleme de transporturi, comunicaţii şi energie, Comitetul monetar, iar pentru a se ocupa de conflicte – Curtea economică.

CSI nu este o cochilie goală. A obţinut rezultate. La Minsk, pe 30 decembrie 1991, cele 11 state membre semnează un acord prin care se prevede un comandament unic al forţelor strategice. Rusia este cea care, în acest cadru, dispune de puterea de decizie privind utilizarea armei nucleare. La Taşkent, pe 15 mai 1992, Rusia, Armenia, Kazahstan, Kirghizstan, Uzbekistan şi Tadjikistan semnează un tratat de securitate colectivă. La reuniunea de la Moscova, din 19 iulie 1994, se semnează o convenţie de apărare comună. Şapte state din douăsprezece elaborează şi acceptă, pe 26 mai 1995, tratatul privind apărarea comună a frontierelor CSI. Din 1994, ONU recunoaşte pentru CSI statutul de observator în calitate de organizaţie regională.

Mijloacele de acţiune

Nu trebuie să înţelegem greşit. CSI este „o asociaţie benevolă între state egale şi suverane, supuse dreptului internaţional". În această definiţie, adjectivele sînt mult mai însemnate decît substantivele. Potrivit dosarului de presă constituit de Claire Mouradian („Probleme politice şi sociale", în *La*

Documentation française, nr. 760, 12 ianuarie 1996), sînt posibile trei interpretări. Conform primei interpretări, CSI este o structură de coordonare regională. URSS fiind moartă şi îngropată, statele succesoare doresc să păstreze legături fireşti şi istorice. Ele nu pot înfrunta singure proba dificilă a independenţei, indiferent dacă e vorba despre economia sau sistemul lor de apărare. Poate, de asemenea, partenerii Rusiei se tem de o revigorare a imperialismului şi doresc să se păzească printr-un tratat de securitate colectivă. Rusia, la rîndul ei, ştie că pe teritoriul partenerilor ei trăiesc minorităţi ruse pe care trebuie să le protejeze, că este necesară o zonă-tampon şi că este mai bine ca aceasta să fie formată din state independente şi situate strategic, şi că, la urma urmei, CSI modernizează noţiunea de imperiu, permiţînd, aşadar, Rusiei să deţină un rol primordial în Europa de Est, în Asia şi în lumea întreagă.

Se poate da şi o altă interpretare. CSI ar urmări să dea o contrapondere Organizaţiei Atlanticului de Nord, ruşii temîndu-se de extinderea acesteia. La drept vorbind, această analiză se bazează pe fundamente incerte. CSI a prevăzut o coordonare militară; a încredinţat Rusiei responsabilităţi preeminente în domeniul nuclear. Dar omogenitatea membrilor lasă de dorit. Nefiind pregătite adecvat, este greu de presupus că CSI s-ar putea dovedi la fel de eficace ca NATO. În fine, mai rămîne o ultimă ipoteză. CSI ar fi nucleul unei grupări mai vaste, care se va întinde într-o bună zi pînă la China, pînă la Iran, ba chiar pînă la Turcia. O ipoteză îndrăzneaţă, a cărei realizare nu poate fi imediată. Oricum ar sta lucrurile, CSI a izbutit să fixeze frontierele, să se ocupe cît de cît de revendicările teritoriale, să rezolve problema migraţiilor, să creeze spaţii economice şi să reglementeze moştenirea militară. Nu este cel mai mic dintre meritele ei.

B. Contra lărgirii NATO

Foarte repede, în istoria noii Rusii o altă preocupare trece pe primul loc. În Occident se vorbeşte din ce în ce mai mult despre extinderea perimetrului NATO. La drept vorbind, Uniunea Sovietică agoniza încă, atunci cînd secretarul de stat american, James Baker, evoca, în 1989, la Berlin, necesitatea de a pune în funcţiune un nou sistem de securitate, care să meargă „de la Vancouver la Vladivostok". Totuşi, adevărata origine a acestei idei se află într-o cerere a fostelor state-satelit, care doreau să obţină garanţii cu privire la frontierele lor, împotriva posibilei reapariţii a ambiţiilor imperiale ale Rusiei.

Conducătorii ruşi au atitudini diferite. Liberalii, ca Egor Gaidar, nu emit obiecţii insurmontabile. Ei acceptă ceea ce consideră a fi inevitabil, din moment ce acesta va fi preţul pe care Rusia va trebui să-l plătească pentru a intra în tabăra occidentală. Alţii observă, duplicitar, că trebuie să spui „da" sus şi tare, atunci cînd nu poţi spune „nu": „Nu scuipi contra vîntului". La rîndul lui, generalul Lebed, care făcea parte atunci din Consiliul pentru securitate al Rusiei, spera că, prin mărirea numărului membrilor săi, Alianţa Atlantică îşi va pierde omogenitatea şi, prin urmare, eficacitatea.

Poziția conciliantă nu este împărtășită nicidecum de promotorii naționalismului și de „conservatorii" comuniști. Argumentele lor nu sînt lipsite de greutate. Lărgirea NATO, susțin ei, înseamnă a nu pune mare preț pe concesiile făcute de URSS, și apoi de Rusia. Rușii au acceptat dizolvarea Pactului de la Varșovia. Trupele lor au părăsit teritoriul „democrațiilor populare", fără să crîcnească. Moscova a întins o mînă occidentalilor, a aplicat reforma în structurile ei economice și a îmbrățișat calea democrației. Iată tot atîtea semne incontestabile de bunăvoință, care risipesc amenințarea din Estul Europei. Rusia nu este Uniunea Sovietică. Or, NATO a fost creată pentru a rezista în fața unei eventuale expansiuni a sovieticilor. Dacă amenințarea a dispărut, de ce mai trebuie ca NATO să-și extindă domeniul de competență?

Din punct de vedere strategic, lărgirea NATO ridică unele probleme. Sînt dispuși nord-americanii și vest-europenii să garanteze securitatea țărilor care făceau parte din imperiul sovietic? Ce fel de protecție le acordă aceștia Țărilor Baltice, Poloniei, Republicii Cehe sau Ungariei? Vor merge oare pînă într-acolo încît să trimită trupe terestre sau să recurgă la arma nucleară, în eventualitatea unei agresiuni ruse și, în acest caz, își vor asuma riscul unui război planetar? Mai mult, renunțînd la staționarea trupelor lor în Europa Centrală și de Est, rușii au pierdut un spațiu strategic care avea rolul de a le consolida potențialul defensiv. De asemenea, au distrus sau au lăsat în urmă instalații, sisteme complexe, baze care au costat scump și care vor trebui reconstruite în interiorul frontierelor Rusiei. Extinderea NATO va accentua slăbiciunile apărării ruse, adîncind, astfel, discrepanța față de sistemul de apărare occidental. Altfel spus, acest dezechilibru necesită o revizuire a doctrinei de folosire a armelor nucleare și reafirmarea dreptului Rusiei de a le folosi prima.

Alte două argumente completează arsenalul retoric. NATO a intervenit recent în Balcani, adică în afara perimetrului său obișnuit. Ar putea la fel de bine să intervină în Rusia sau în țările apropiate, care nu s-ar găsi plasate sub umbrela occidentală. La rîndul lui, complexul militar-industrial relevă că dacă state, ca Polonia sau Ungaria fac parte din NATO, acestea își vor cumpăra echipamentele din SUA sau din Europa de Vest. Vor înceta, astfel, să fie clienții industriilor de armament ruseşti, într-un moment cînd creșterea economică întîrzie să-și facă apariția. Ce-i va mai rămîne Rusiei, nevoită să vîndă unor clienți insolvabili, cum sînt Cuba și Vietnam, și lipsită de niște piețe apropiate și mai puțin riscante?

Comuniștii și naționaliștii repetă aceste argumente pînă la saturație, iar opinia publică nu rămîne indiferentă în fața lor. Argumentele amintite dau de gîndit strategilor politici și militari din SUA și din Europa de Vest. Boris Elțîn și consilierii lui trebuie să țină seama de ele. Din acel moment, Kremlinul susține o concepție pe care un periodic rusesc o rezumă astfel: „Perspectiva lărgirii NATO în Est și transformarea ei într-o forță dominantă militară și politică în Europa creează amenințarea unei noi împărțiri a continentului, care este deosebit de periculoasă, avînd în vedere menținerea în Europa a unor grupări de trupe de șoc mobile și de arme nucleare, iar aceasta în situația lipsei unor mecanisme multilaterale eficace de menținere a păcii".

Pentru a-şi spori forţa de convingere, Rusia poate agita ameninţarea privind victoria electorală a adversarilor lui Elţîn, poate refuza să ratifice tratatul START II, îşi poate consolida cooperarea cu Belarus în cadrul solidarităţii dintre slavi sau poate cocheta cu China, India, statele-bandiţi (*Rogue States*, pe care Washington le-a pus la index, cum ar fi Libia, Iran, Siria, Cuba, Coreea de Nord). În acelaşi timp, tratativele continuă. Pe 27 mai 1997, acestea se soldează cu semnarea de către Rusia şi cele şaisprezece state membre NATO a „Actului fondator privind relaţiile, cooperarea şi securitatea reciprocă între NATO şi Federaţia Rusă". Pe 8 iulie, Polonia, Ungaria şi Republica Cehă sînt admise în Alianţă şi vor face parte, de atunci înainte, din NATO.

Actul subliniază cu linii groase că semnatarii se angajează să coopereze pentru salvarea păcii: „Statele membre NATO reiterează că nu au nici o intenţie, nici un proiect şi nici un motiv să desfăşoare arme nucleare pe teritoriul noilor membri şi nu au nicidecum nevoie să modifice vreun aspect al dispozitivului sau al politicii nucleare a NATO. (...) NATO a decis că nu are nici o intenţie, nici un proiect şi nici un motiv de a plasa depozite de arme nucleare pe teritoriul acestor membri, fie prin construirea unor noi instalaţii de stocaj nuclear, fie prin adaptarea vechilor instalaţii de stocaj nuclear". Ceea ce nu face decît să clarifice una dintre frazele din preambul: „Rusia şi NATO nu se consideră adversare".

Actul fondator creionează elanul unei lumi multipolare. Există mai mult centre de decizie şi fiecare îl respectă pe celălalt sau pe ceilalţi. În plus, Rusia nu este îndepărtată de la problemele care privesc apărarea Europei. Ea este şi rămîne o mare putere europeană. În măsura în care opoziţia faţă de lărgirea NATO comportă un aspect psihologic pe care actorii şi observatorii nu au omis să-l reamintească, se poate spune că Rusia are toate motivele de a fi satisfăcută. În realitate, doar comuniştii şi naţionaliştii îşi exprimă nemulţumirea. E vorba cumva, aici, despre o reflecţie privind politica externă, sau avem de-a face, din nou, cu urmările luptelor politice interne?

C. Complicaţiile din Caucaz

Un amestec de factori

Problemele din Caucaz sînt mult mai complicate, ameninţînd însăşi existenţa Federaţiei Ruse. Lumea uită adesea că Rusia rămîne o republică federală, care grupează 89 de „supuşi", adică 21 de republici, 49 de regiuni, *oblast*, 6 teritorii sau *Krai*, 2 oraşe cu statut federal (Moscova şi Sankt-Petersburg), regiunea autonomă Birobidjan şi 10 districte autonome, *okrug*. Trebuie spus că 85% din populaţie este de etnie rusă; 15% sînt non-slavi, cum ar fi tătarii, cecenii, buriaţii, iakuţii etc., adică în total 20 de milioane. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Stalin a deportat, adică a transferat în alte locuri, popoare întregi, al căror patriotism sau ataşament faţă de regim i se păreau suspecte; aşa s-a întîmplat cu tătarii, cecenii şi rudele lor ingušii,

cerchezii, balkarii, karaceaii. Revenite pe tărîmurile lor strămoşeşti, victimele stalinismului sînt îndreptăţite să-şi ceară înapoi pămînturile de care au fost deposedate. În sfîrşit, de la începutul anilor optzeci, sentimentul naţional a răsărit sau a răbufnit din nou în rîndul popoarelor non-slave. Această tendinţă devine şi mai intensă odată cu independenţa pe care au dobîndit-o, la moartea Uniunii Sovietice, republicile din Asia Centrală şi din Transcaucazia (Azerbaidjan, Armenia, Georgia).

Amestecul complicat al factorilor care explică această situaţie merită o reflecţie atentă. Sentimentul naţional se bizuie, în parte, pe convingerile religioase. Islamismul, îndeosebi, suscită o puternică dorinţă de secesiune. Cu toate acestea, sînt necesare precauţii, dacă dorim să aprofundăm analiza. Rusia nu descoperă subit religia musulmană. Islamismul a pătruns în Rusia în secolul al X-lea, poate chiar înaintea creştinismului. În regiunea Urali-Volga, în Siberia, islamismul cuprinde aproximativ patruzeci de naţiuni şi popoare, care şi-au păstrat cultura, în ciuda persecuţiilor poliţiei staliniste. Numărul musulmanilor din Moscova este estimat azi la peste 800 000, în timp ce, în urmă cu zece ani, nu se ridica nici la 250 000. Musulmanii din Rusia şi din Caucaz vorbesc limbi diferite, aparţin unor etnii diferite şi practică, în cea mai mare parte, un islamism *sunnit* de rit *hanefit*, ca în Turcia, sau în cazuri mai rare de rit *şafeit*, în Daghestan, unde, în plus, există şi cîteva comunităţi şiite. *Sufismul*, în fine, îi călăuzeşte pe musulmanii din Caucaz, îndeosebi din Cecenia. Un nou suflu străbate aceste culturi, calificat drept „wahabit", întrucît a fost finanţat de Arabia Saudită.

Reislamizarea, oricare ar fi natura sau originile ei, nu declanşează imediat ostilitatea Rusiei. Dovadă, atitudinea din Tatarstan. Pe 30 august 1990, acesta şi-a proclamat „suveranitatea" în interiorul Federaţiei Ruse. Patru ani mai tîrziu, Kazan şi Moscova semnează un tratat bilateral de delegare de competenţe, apoi, acorduri sectoriale pentru a asigura o bună cooperare. Ruşii din Tatarstan sînt mulţumiţi, din moment ce o parte dintre ei a aprobat această politică la referendumul care a urmat. Cecenia, în schimb, nu a îmbrăţişat aceeaşi cale. A suferit influenţa sufismului confreriilor şi nu a pregetat să-şi consolideze legăturile cu ţările arabe. Pe 1 noiembrie 1991, înainte de dispariţia Uniunii Sovietice, şi-a proclamat independenţa. De atunci, din războaie în armistiţii, din negocieri în ambuscade, conflictul cu Rusia nu a încetat.

Bogăţiile naturale de hidrocarburi reprezintă a doua explicaţie. Un raport întocmit de cîţiva senatori francezi, în 1997, constată că „ţările riverane Mării Caspice vor constitui negreşit, în anii ce vor veni, a doua regiune exportatoare de hidrocarburi din lume, după Orientul Mijlociu". Zăcămintele de aici nu au prea fost exploatate de URSS, care a dat prioritate dezvoltării Siberiei, preferînd să favorizeze producţia agricolă a regiunii. Trebuie să mai adăugăm, pentru Asia Centrală, uraniul, tungstenul, manganul, fierul, aurul, cuprul, plumbul, platina. Este de înţeles de ce raportul pentru Senatul francez are drept titlu: „Marea revenire a Asiei Centrale" şi de ce se vorbeşte adesea despre „marele joc" pe care îl provoacă aceste bogăţii.

Regiunea trezeşte aviditãţi. Turcia îşi manifestă prezenţa pe plan lingvistic şi cultural, dar şi pe plan economic şi politic. Statele Unite consideră Asia Centrală o zonă strategică şi fixează trei obiective pentru acţiunea lor: consolidarea stabilităţii regionale, implantarea prezenţei lor comerciale, folosirea acestui rezervor energetic pentru a nu mai depinde doar de Golful Persic. Europenii din Vest, în special, Germania, se luptă pentru a-şi cîştig a un loc sub soare. Iranul, Israelul, China nu rămîn indiferente. Se înţelege de la sine că Rusia se străduieşte să-şi menţină influenţa şi să-şi aibă partea ei de cîştig. Pentru toţi, miza este capitală.

Concurenţa se referă la două aspecte. Companiile petroliere duc o luptă nemiloasă pentru a obţine contracte de exploatare. Gestul de a susţine un stat care se înfruntă cu altul poate fi benefic, în cazul în care protejatul dobîndeşte victoria şi îi va mulţumi protectorului, procurîndu-i contracte fructuoase. Acţiunea de a finanţa o mişcare independentistă, de a-i furniza arme, de a-i oferi ajutor pentru deplasări şi propagandă serveşte aceleaşi interese, dacă independentiştii ajung să preia puterea. De altfel, cu cît statul este mai slab, cu atît glasul protectorului răsună mai tare. Înmulţirea structurilor politice nu ar trebui să limiteze presiunile economice, ci mai degrabă să le întărească. Să mai adăugăm că un mare număr dintre conducătorii politici de azi provin din nomenclatura de ieri. Uneori, ajung să sesizeze foloasele pe care le vor trage, pentru ei şi concetăţenii lor, din legile de piaţă capitaliste. Îşi asumă riscul de a provoca, pe un termen mai lung sau mai scurt, răsturnări sociale şi politice. Alteori, preferă să nu modifice îngrădirile economiei de stat, elimină societăţile industriale şi comerciale din Occident, întorc spatele dezvoltării, păstrează într-o oarecare măsură ordinea de dinainte de 1991 şi un regim dictatorial.

După extragerea petrolului şi a gazelor, acestea trebuie transportate pînă la un port. Or, Asia Centrală şi republicile din Caucaz suferă din cauza distanţelor mari pînă la mări şi oceane. Bătălia dintre petroliere este şi cea pentru ruperea izolării geografice. Există patru ieşiri posibile. Calea spre nord sau calea rusă, scoate din izolare Kazahstanul şi Turkmenistanul.

Dar aceasta se bizuie pe nişte bune relaţii cu Rusia, or aceste relaţii sînt adesea dificile, fiind fragmentate de dorinţa ruşilor de a controla reţelele şi întrerupte de refuzul kazahilor de a-şi plăti datoriile. Calea spre vest este valabilă, în special, pentru Caucaz. Debuşează în portul Batumi (Georgia) sau în portul Novorossisk (Rusia), ambele la Marea Neagră. Ramura nordică traversează Daghestanul, apoi, Cecenia. Ar mai fi posibilă şi o legătură între Baku şi Mediterana, prin Turcia. Ar trebui să se treacă atunci prin Kurdistanul turc. Calea spre sud ar avea drept destinaţie porturile iraniene, dar cum să ai încredere în Iran? Calea spre est ar permite accesul pînă la Marea Arabiei sau pînă în India, cu condiţia de a străbate teritoriul Afganistanului şi pe cel al Pakistanului, ceea ce presupune un acord cu talibanii. Mai rămîne o soluţie extremă: petrolul din Asia Centrală să fie transportat pînă la Marea Japoniei. Aceasta ar însemna reînvierea miticului „drum al mătăsii" din Evul Mediu.

Pe scurt, dacă mai adăugăm la acest amestec exploziv implantarea şi avîntul mafiilor de toate felurile, rivalităţile dintre clanuri şi căpeteniile lor, traficul de droguri care este foarte bănos, un autonomism împins pînă la extrem, se poate înţelege de ce Rusia urmăreşte îndeaproape treburile din Caucaz, de ce trage sfori care uneori declanşează bombe sau de ce trăieşte cu impresia că diverse state străine, ori societăţi industriale încurajate de capitalurile străine subminează influenţa rusă pentru a o implanta pe a lor. Aici, concurenţa, îndîrjită şi zilnică, seamănă cu un nou război rece, în care ruşii şi americanii continuă să se lupte, de data asta nu din raţiuni ideologice, ci pentru a-şi păstra sau a dobîndi profituri considerabile.

Or, pentru ruşi, această regiune este înainte de toate „străinătatea apropiată", ceea ce înseamnă o zonă de interese prioritară. Sînt gata să consimtă la sacrificii imense, pentru a o păstra în sfera ei de influenţă. Mai pot, de asemenea, şi au demonstrat-o în diferite rînduri, să joace un rol tulbure, care înseamnă a diviza pentru a domni, cum ar fi, bunăoară, înarmarea, cu discreţie, a adversarilor celor care manifestă reticenţe la adresa lor. Diverşi membri din anturajul lui Boris Elţîn nu ezită nici ei să instrumenteze evenimentele din Caucaz pentru a-şi satisface propriile ambiţii politice şi interese financiare.

Războaiele şi gherilele

De la destrămarea Uniunii Sovietice, războaiele şi gherilele se succed în Caucaz, cînd pe teritoriul Federaţiei Ruse, adică pe versantul nordic al Caucazului, cînd în republicile independente din Transcaucazia. Au existat întîi evenimentele din Nagornîi-Karabah, o regiune populată de creştini armeni şi plasată ca o enclavă în Republica Azerbaidjan, majoritar musulmană. Conflictul a început înainte de decembrie 1991, căpătînd amploare ulterior. Cele două tabere sînt înarmate de ruşi, care au renunţat, ca urmare a acordului din 31 mai 1992, la înarmarea forţelor foste sovietice. Republica Nagornîi-Karabah este proclamată pe 6 ianuarie 1992. Armenia îi acordă ajutor pe sub mînă. Ruşii înclină spre armeni, probabil, în amintirea ostilităţii acestora faţă de orice influenţă turcă, islamică sau turcofonă. Armenii repurtează victoria, îi izgonesc pe azeri, care alcătuiau o cincime din populaţia existentă în Nagornîi-Karabah. Azerbaidjanul aderă la CSI pe 23 septembrie 1993, angajează instructori şi mercenari străini, eşuează în lupta de recucerire şi semnează o încetare a focului pe 12 mai 1994. Azerbaidjanul a pierdut 4 400 km^2 din enclavă, plus 9.000 km^2 din teritoriul său, 20 000 de morţi, 50 000 de răniţi, dar contează pentru a se redresa pe dinamismul său demografic, pe zăcămintele bogate în petrol şi pe sprijinul occidentalilor. Mai rămîn de negociat condiţiile revenirii la o pace trainică. Convorbirile cu Armenia trenează, cu atît mai mult, cu cît Rusia continuă să-i sprijine pe armeni pentru a nu-şi pierde influenţa în Caucaz şi pentru a controla rutele de transport a petrolului.

Şi în Georgia domneşte confuzia. Georgienii reprezintă 70% din populaţie. Dobîndirea independenţei provoacă rivalităţi politice deosebit de violente. Trei regiuni din această republică de 70 000 km^2 îşi manifestă dorinţa de autonomie, ba chiar de independenţă.

Abhazii (2% din populaţie), cu Suhumi, port la Marea Neagră, ocupă o poziţie strategică, mai ales cînd se pune problema, încă o dată, de a transporta spre vest petrolul din Marea Caspică, oseţii de sud (3% din populaţie), care năzuiesc la reunificarea cu oseţii de nord (cetăţeni ai Federaţiei Ruse), adjarii, în fine, încearcă să scape de sub dominaţia georgienilor.

Rusia acordă o atenţie constantă Georgiei, fie numai şi datorită poziţiei ei geografice. Georgia reprezintă un brîu strategic înspre Turcia. Coasta georgiană a Mării Negre oferă avantaje militare şi comerciale, servind drept deschidere spre petrolul din Marea Caspică, ba chiar spre Asia Centrală. Moscova aţîţă în aşa măsură intrigile locale, încît în 1993, preşedintele georgian, Eduard Şevarnadze (fost ministru de Externe pe timpul lui Gorbaciov), acceptă ca ţara sa să intre în CSI. El semnează cu Rusia, în martie 1996, un acord de apărare, ceea ce nu determină însă revenirea la calm. Conflictele politice capătă un aspect violent. Separatismele nu dispar. Cu toate acestea, momentul de vîrf al crizei a fost depăşit. (După ce a cîştigat alegerile prezidenţiale, Şevarnadze a fost înlocuit, în urma unor demonstraţii. N. red.).

Ultimul exemplu continuă să figureze pe primul plan în actualitate. Cecenia este o republică a Federaţiei Ruse. Ocupă şi ea o poziţie geografică de un interes primordial. În 1991, îşi proclamă independenţa. Fără îndoială, sentimentul naţional, bazat pe separatismul islamic, constituie o explicaţie, doar dacă nu, şi de data asta, petrolul rămîne factorul cel mai convingător. Cert este că în 1994, după înăbuşirea rebeliunii Dumei, Elţîn lansează trupele ruseşti la recucerirea Ceceniei. Pentru Moscova, este un dezastru. Ruşii au distrus o mare parte dintre oraşele republicii, inclusiv Groznîi, capitala, dar lasă în urmă cel puţin 60 000 de morţi, dacă nu chiar mai mulţi. Războiul se încheie în 1996.

Cecenia este independentă de fapt, dar nu şi de drept. Nu primeşte nici un ajutor bănesc de la Rusia. Devine domeniul rezervat al micilor căpetenii războinice, al specialiştilor în răpiri criminale şi al răscumpărărilor, al aventurierilor de toate culorile, care profită de împrejurări pentru a-şi impune legea şi a-şi umple cuferele. Conflictul armat reîncepe în august 1999. De data aceasta, punctul de plecare se află în Daghestan (50 000 km^2, două milioane de locuitori, repartizaţi în vreo treizeci de etnii), unde căpetenia cecenă şi islamistă, Şamil Basaev, speră să creeze condiţiile unei uniri cu Cecenia. Ruşii reacţionează fără menajamente şi bombardează atît Cecenia, cît şi Daghestanul. Pentru Boris Elţîn, criza constituie „o reală ameninţare la integritatea teritorială a Rusiei". Intenţionează să arunce în luptă toată ponderea forţelor lui armate. Climatul nociv al unui sfîrşit de domnie, perspectivele viitoarelor alegeri prezidenţiale, inactivitatea, dacă nu chiar indiferenţa partenerilor internaţionali accentuează şi mai mult represiunea feroce.

Cecenia este trecută prin foc şi sînge. Groznîi seamănă cu un cîmp de ruine. Vladimir Putin, noul preşedinte al Rusiei, repurtează victoria în primăvara anului 2000. Nimeni nu ştie dacă victoria este definitivă sau temporară.

Efectele posibile

Instabilitatea poate contamina teritoriile învecinate – Daghestan, Inguşetia, Republica Karaceaievo – Cerchezia, Republica Kabardino-Blakaria, toate membre ale Federaţiei Ruse locuite de populaţii de origine eterogenă, care au o lungă tradiţie de coexistenţă şi de detestare comună, fiind influenţate de curente religioase şi politice venite de aiurea. Caucazul, un adevărat depozit de muniţii, nu conteneşte cu exploziile.

La capătul ultimilor zece ani din secolul al XX-lea, Rusia nu mai este superputerea din 1945, din 1962 şi nici măcar din 1985. Slăbiciunile interne i-au subminat temelia autorităţii, a prestigiului şi a forţei. Dar nu a eşuat totuşi în toate domeniile. Cu Ucraina sau cu Ţările Baltice, Rusia întreţine relaţii acceptabile. Nu a renunţat, nici pe departe, la influenţa în Caucaz şi în Asia Centrală. Şi-a făcut auzit glasul în Balcani, în China sau în Coreea de Nord. Încearcă să continue dialogul, de la egal la egal, cu Statele Unite şi cu Uniunea Europeană. Pe scurt, ar fi o gravă eroare să se subestimeze ponderea ei în relaţiile internaţionale. La fel cum ar fi, de asemenea, periculos să uităm că Rusia rămîne, sub conducerea preşedintelui Putin, un factor imprevizibil, altfel spus o ameninţare deopotrivă perceptibilă şi greu de definit.

MARILE PUTERI DIN ASIA

Asia fascinează. Opiniile pe care le-a suscitat atît în Europa, cît şi în America, în cursul ultimului deceniu, sînt deopotrivă exagerate şi contradictorii. Pe plan economic, a prevalat iniţial entuziasmul. Miracolul japonez, naşterea, iar apoi dezvoltarea „tigrilor" şi a „dragonilor", progresele spectaculare ale Chinei, metamorfozele Indiei, iată tot atîtea subiecte care au alimentat din plin presa mondială. Survine apoi criza asiatică. Constituie ea o explicaţie pentru furtuna care se abate asupra Rusiei şi a Braziliei? Va antrena ea în vîrtej Europa Occidentală şi Statele Unite? Lăudătorii schimbă tonul. Rostesc acum discursuri funebre. Nu este exclus să se fi înşelat, atît în admiraţia de ieri, cît şi în pesimismul de azi.

Pe plan politic, Asia nu există. Foruri, grupări, conferinţe unesc nişte state. Dar nici un fel de uniune în genul Europei comunitare, nici măcar vreun tratat care să semene cu Acordul de liber schimb, din America de Nord. Fiecare ţară îşi păstrează, cît de cît, particularităţile, trăieşte sub un regim specific, mai mult sau mai puţin asemănător cu democraţiile occidentale sau cu sistemul sovietic. Forţele militare, la rîndul lor, împing în prim-plan imperiul de mijloc, această Chină misterioasă şi pasionantă, despre care experţii, cînd ne asigură că se trezeşte şi că reprezintă o ameninţare pentru regiune, ba chiar pentru întreaga planetă, cînd ne îndeamnă să nu ne temem de puterea şi de potenţialul ei. Pe scurt, bîjbîim în aproximaţii, prejudecăţi şi fantasme.

De altfel, cum să delimitezi Asia? Asia de Est, Asia de Sud, Asia de Nord-Est, Asia de Sud-Est, iată tot atîtea compartimente în care aşezăm, din comoditate, nişte actori de talie diferită care, absolut evident, nu exercită aceeaşi influenţă asupra vecinilor şi nici asupra relaţiilor internaţionale. Totuşi, deşi selecţia îmbracă un aspect discutabil, trei mari puteri merită consideraţie mai mult decît altele: China, Japonia şi India. Ele au deţinut, din 1989 şi în deceniile care au precedat căderea Zidului Berlinului, un loc primordial. Nu riscăm prea mult afirmînd că ele vor continua să joace un rol major în anii ce vor veni. Evoluţia lor internă, relaţiile pe care le întreţin între ele, cu celelalte state din regiune, cu Statele Unite, Rusia şi Uniunea Europeană au determinat deja şi vor determina istoria planetei noastre.

I. China

Republica Populară Chineză este, în principiu, un stat socialist unde marxism-leninismul, altoit cu maoismul, constituie temelia filosofică. În principiu... Căci, de aproximativ douăzeci de ani, China trăieşte într-o contradicţie care, departe de a-i dăuna, îi asigură o autoritate tot mai mare pe plan internaţional. Pe de o parte, structurile politice amintesc de statul sovietic şi de democraţiile aşa-zise populare, totul dres cu sos chinezesc. Pe de altă parte, prefacerile din industrie, comerţ şi agricultură fac din China un fel de nou dragon, cu un avînt spectacular.

A. Revoluţia economică

Principalii indicatori

Statisticile fac obiectul unor critici atît în interiorul, cît şi în exteriorul ţării. Se pare că sînt trucate, pentru a oferi o imagine mai prestigioasă a regimului şi a „cîrmuitorilor" lui. În ciuda fiabilităţii lor îndoielnice, aceste statistici oferă totuşi o serie de informaţii. În 1975, populaţia număra 927,8 milioane locuitori; la sfîrşitul secolului, aceeaşi populaţie depăşeşte 1 500 de milioane, cu o creştere de 50%. Din acest total, 70% sînt locuitori din mediul rural. Potrivit Băncii Mondiale, China a ajuns în 1997 pe locul şase în lume, din punctul de vedere al produsului intern brut (901 miliarde dolari). Dacă ne raportăm la PIB ca paritate a puterii de cumpărare, China ocupă al doilea loc din lume, imediat după Statele Unite. Pentru deceniul 1981–1990, rata de creştere anuală atinge 9,4%; pentru anii 1991–1995, aceeaşi rată de creştere se apropie de 10,7% şi scade uşor în perioada următoare. Ceea ce înseamnă că PIB pe locuitor a urcat de la 420 de dolari, în 1990, la 620 de dolari, în 1995, sau, dacă alegem ca paritate puterea de cumpărare, ajungem la 3 330 de dolari, în 1996.

China şi-a majorat considerabil schimburile comerciale cu lumea exterioară. Importurile ei de bunuri (produse agricole şi manufacturate, materii prime) şi de servicii reprezentau circa 36 de miliarde de dolari în 1985. Aceleaşi importuri atingeau 167 de miliarde, în 1997. Exporturile nu depăşesc 29 de miliarde, în primul caz, dar trec pragul de 200 de miliarde, în cel de-al doilea. Altfel spus, un excedent al balanţei comerciale de aproximativ 40 de miliarde şi al balanţei de plăţi de aproximativ 30 de miliarde. Fluxurile de investiţii directe sînt considerabile, din moment ce, doar pentru anii 1996–1998, China a beneficiat în medie de 45 de miliarde, care provin în cea mai mare parte din Hong Kong, Singapore şi Taiwan.

În încheierea analizei statisticilor, trebuie să subliniem repartizarea populaţiei active în 1997: 47,7% în agricultură (faţă de 73,3%, în 1985), 20,8% în industrie (faţă de 14,5%, în 1985), în timp ce procentul sectorului serviciilor a urcat de la 12,2% la 31,5%. Din toate punctele de vedere, creşterea puterii economice a Chinei este extraordinară. Se cuvine să mai adăugăm că repartizarea pe sectoare de activitate a populaţiei active ascunde procentul tot mai mare al

serviciilor în PIB. Acest procent atinge astăzi o treime din total, în timp ce procentul agriculturii, care reprezintă principalul angajator, scade la 19%, iar cel al industriei stagnează uşor sub 50%.

Se înţelege de la sine că nivelul de trai creşte substanţial. În China, scade numărul analfabeţilor şi se măreşte cel al medicilor. Şcolarizarea capătă amploare, iar mortalitatea infantilă se diminuează. Speranţa de viaţă a chinezilor atinge o vîrstă mai înaintată. În fine, prefacerile recente se pot deduce şi din comparaţia următoare: la 1000 de locuitori, existau 1,3 televizoare, în 1975; astăzi, sînt peste 260.

Explicaţiile

Care sînt cauzele schimbării? În primul rînd, se cuvine să subliniem cu tărie decizia politică a lui Deng Xiaoping. China a cunoscut, pe parcursul secolului al XX-lea, suişuri şi coborîşuri. Regimul comunist, instaurat în 1949, a dezvoltat industria şi a stimulat agricultura, fără a reda, totuşi, ţării locul pe care îl ocupa în economia veacului al XIX-lea. De fapt, „marele salt înainte" (1958–1962) şi următorii cincisprezece ani au tîrît China în experienţe absurde, catastrofale, cu consecinţe incalculabile. Foametea a ucis cîteva milioane de bărbaţi, femei şi copii.

Deng Xiaoping, noul stăpîn al Chinei, începînd din 1978, trage învăţăminte din dezastru. Pentru el, revenirea la o administraţie de tip sovietic este de neconceput. După părerea lui, ar fi nevoie de o grefă de liberalism pe regimul socialist. Într-un cuvînt, transformările economice nu trebuie să modifice în profunzime funcţionarea mecanismelor politice şi ideologice. Face apel la capitalurile străine, reorganizează sectorul de stat, suscită apariţia şi dezvoltarea unui sector privat. Activităţi bursiere şi comerciale, speculaţii de toate felurile, legături strînse cu chinezii din străinătate, iată tot atîtea aspecte care modifică în profunzime peisajul economic. Nu trebuie conchis însă de aici că a fost suficientă o decizie pentru ca totul să se schimbe.

Rezistenţa întîmpinată a fost puternică. Diverse pericole au ameninţat acest regim care, prin imensa discrepanţă dintre ideologie şi realităţile internaţionale, urmărea să realizeze cvadratura cercului. Într-o mare măsură, incidentele din Piaţa Tienanmen, din iunie 1989, ilustrează alunecările politice de care se temea Deng Xiaoping, crisparea adepţilor *status quo*-ului, contradicţiile noii societăţi chineze. Oricum, în ciuda agitaţiei care caracterizează perioada 1978–1990, se observă că Republica Populară Chineză a adoptat o cale mult mai exaltantă decît Rusia lui Boris Elţîn şi că, de fapt, creşterea uneia contrastează cu declinul celeilalte, că apărarea intereselor individuale nu a avut, în cele două cazuri, aceleaşi rezultate.

Deschiderea Chinei a îmbrăcat trei forme. În ultimii zece ani, industria ridică economia, graţie capitalurilor străine care abundă (4,6 miliarde de dolari, în 1991, 40 miliarde, în 1996). Un deosebit progres are loc în industriile textile, în confecţii, mai ales, domeniu în care China se ridică pe locul al optulea

în lume. În această privinţă, industriaşii chinezi iau locul industriaşilor din Coreea de Sud, Hong Kong, Singapore, Taiwan, Indonezia sau Filipine, alături de fabricanţii din Malaysia şi din Thailanda. Producătorii chinezi dispun de un atu major în această competiţie: nivelul foarte scăzut al salariilor, masa enormă de mînă de lucru de care se pot folosi. Firește, pentru funcţionarea uzinelor trebuie importate maşini şi mijloace de transport. Aceasta reprezintă altă sursă de activitate comercială, de care profită un mare număr de intermediari, în timp ce, încetul cu încetul, producţia chineză tinde să ia locul producţiei străine. Fabricanţii, instalaţi atît la oraş, cît şi la sat, se asociază adesea în *joint ventures*, cu parteneri străini.

Celălalt sector fabrică arme, ca urmare a transferurilor tehnologice de origine sovietică, pe care statul le vinde în Lumea a Treia. Acest sector cuprinde şi produse manufacturate care necesită multă mînă de lucru, puţină tehnologie de vîrf, adică se bizuie pe preţuri de revenire joase, mai scăzute decît cele din ţările industrializate mai vechi. În felul acesta, deschiderea Chinei este şi comercială. Procentul exporturilor în PIB creşte considerabil din 1978 în 1994, din moment ce ajunge de la 4,62% la 22,29%; procentul importurilor creşte şi el, de la 5,17% la 21,30%. Soldul comercial pozitiv variază de la an la an şi atinge în 1995 peste 16 miliarde de dolari. Totul într-un cadru concurenţial, atît în interiorul ţării, cît şi între China şi partenrii ei.

Retrocedarea Hong Kongului, în iulie 1997, stimulează şi mai mult implicarea în comerţul internaţional. China are relaţii comerciale mai ales cu Statele Unite, statele membre OCDE şi ţările dezvoltate din Asia. De fapt, dacă adunăm comerţul cu Statele Unite, Regatul Unit, Germania, Franţa şi Italia, se ajunge la un sfert din exporturile chineze, care reprezintă un excedent de cîteva miliarde. Să remarcăm, în trecere, că schimburile comerciale cu ţările socialiste nu au suscitat nici pe departe aceeaşi activitate. Mai mult, tendinţa actuală anunţă o puternică schimbare de direcţie. Statele asiatice, mai ales Taiwanul şi Coreea, ocupă un loc tot mai mare. Din nou, Hong Kong joacă un rol capital.

În fine, deschiderea atinge domeniul financiar. China beneficiază de investiţii străine şi recurge la împrumuturi, adaugă veniturilor provenite din industrie, comerţ şi agricultură avantajele obţinute din turism, îşi plasează o bună parte din economii în străinătate, îşi dezvoltă activităţile de servicii care diminuează totuşi costurile transportului maritim. Parteneriatul cu Japonia corespunde unei adevărate complementarităţi, mai ales, în domeniul investiţiilor directe. Singapore, Taiwan, Hong Kong (pînă în 1997), Statele Unite figurează şi ele pe lista creditorilor.

Previziunile

Trebuie cumva să cădem în optimism şi să anunţăm că, în curînd, China va recupera toate rămînerile în urmă, că va depăşi chiar şi ţările cele mai dezvoltate ale planetei, inclusiv Statele Unite? Se impune o judecată moderată. Subzistă nişte umbre îngrijorătoare. E posibil ca ratele de creştere să fie mai

puţin ridicate decît le prezintă statisticile oficiale. Expansiunea economică a declanşat inflaţia, care ar putea să se accentueze, ajungînd să ameninţe echilibrul economic. Resursele lipsesc sau sînt insuficiente. Bunăoară, China deţine rezerve petrolifere. Acestea vor trebui completate prin achiziţii din exterior, din Caucaz sau din Asia Centrală. Transporturile necesită o modernizare urgentă, o extindere inevitabilă, o raţionalizare indispensabilă. Protecţia mediului face primii paşi, foarte timizi; este suficient să te plimbi pe străzile din Xian, oraşul armatei din lut ars, pentru a descoperi dezastrul, care este însă şi mai înspăimîntător la Shanghai şi în celelalte metropole industriale. Creşterea apelor rîurilor şi ale fluviilor provoacă inundaţii cumplit de dezastruoase. Cercetarea ştiinţifică şi tehnologică lasă de dorit. Întreprinderile de stat apasă excesiv de greu asupra cheltuielilor publice. Corupţia îngreunează şi majorează costurile procedurilor judiciare. Nu toate provinciile obţin aceleaşi avantaje de pe urma modernizării. Lista neajunsurilor este lungă.

Cu toate acestea, schimbarea stupefiază. Atracţia banului transformă moravurile şi adînceşte inegalităţile. Regimul, mai degrabă autoritar decît socialist, capătă alura unei supravieţuiri, pe care generaţia de mîine va ajunge să o respingă. Pe ansamblu, deschiderea decisă de Deng Xiaoping marchează societatea chineză mai adînc decît revoluţia produsă în urmă cu cincizeci de ani. Ea provoacă efecte hotărîtoare asupra politicii externe.

B. Orientările politicii externe

China dispune de atuuri importante: un teritoriu imens (9,6 milioane km^2), o populaţie impresionantă ca număr, resurse pe care am văzut că ştie să le pună în valoare, o ideologie care captivează, deopotrivă prin referinţele la Asia, la socialism, chiar la Lumea a Treia, un loc de membru permanent la Consiliul de Securitate al ONU, dispariţia Uniunii Sovietice, protectorul rival, fratele mai mare detestat. La această listă de atuuri, să mai adăugăm deţinerea armei nucleare, forţe armate care însumează 3 milioane de oameni, mai mult sau mai puţin echipate, consolidate de aviaţia şi marina militară.

Revendicările de ieri şi de azi

Nici un stat nu ameninţă securitatea Chinei, deşi se poate demonstra cu uşurinţă că securitatea unei ţări nu se limitează la apărarea integrităţii sale teritoriale. Primul obiectiv totuşi vizează recuperarea teritoriilor pe care Beijingul, întemeiat sau nu, le consideră chineze. Retrocedarea Hong Kongului a avut loc la 1 iulie 1997. Ea este consecinţa unei declaraţii comune pe care Regatul Unit şi China au semnat-o pe 19 decembrie 1984. Această retrocedare se bazează pe principiul repetat de nenumărate ori de Beijing şi respectat pînă acum, conţinut în formula: „o ţară, două sisteme". Acelaşi spirit a prevalat şi pentru Macao, pe care portughezii l-au retrocedat chinezilor pe 20 decembrie 1999. Deosebirea, care seamănă cu o prăpastie, constă în faptul că Hong Kong, cu o suprafaţă de 1 065 km^2, o populaţie de cel puţin 6,3 milioane de locuitori,

reprezintă a zecea putere comercială din lume, cel mai mare port de containere din lume, al doilea PIB pe cap de locuitor din Asia (după Japonia). Macao, în schimb, este un tîrg de provincie care, în ciuda cîtorva cazinouri de faimă mondială, dar decrepite, supravieţuieşte în mizerie.

Mai rămîne cazul Taiwanului. Cele 22 de milioane de locuitori de aici dispun de un PIB de 273 de miliarde de dolari şi se bucură în ultimii zece ani de o creştere anuală de 6,5%. Rata şomajului nu depăşeşte 2,6%. Balanţa comercială este excedentară. Forţele militare dispun de echipamente moderne şi beneficiază de o modernizare constantă. Taiwanul declară cu mîndrie că este Republica China, adică succesorul legitim şi unic al guvernului chinez, răsturnat de comunişti în 1949. Totuşi, nu mai ocupă locul permanent al Chinei la Consiliul de Securitate al ONU, nu mai întreţine relaţii diplomatice cu principalele state de pe planetă, cel puţin în mod oficial. Taiwanul revendică suveranitatea asupra arhipelagurilor din Asia de Sud-Est, cum ar fi insulele Spratly, Paracel, Macclesfield şi Prata. Republica Populară Chineză formulează, cu tărie, aceleaşi revendicări. Între Beijing şi Taipei, contenciosul este grav, chiar dacă relaţiile economice urmează o curbă ascendentă.

Din cînd în cînd, reapar tensiunile. Chinezii de pe continent se prefac că ameninţă Taiwanul şi că pregătesc o invazie militară. Aşa s-a întîmplat, de exemplu, în 1996. Taiwanezii ripostează, evocînd vechiul vis al defunctului mareşal Cian Kai-şi, de a reunifica China într-un cadru democratic. Politicienii din Beijing nu ratează nici o ocazie de a anunţa că după revenirea provinciei Macao, următoarea etapă se referă la Taiwan, în timp ce la Taipei se susţine sau se critică, după cum bate vîntul, necesitatea imperioasă de a păstra cel puţin două state, care să dialogheze între ele, de pe picior de egalitate. În realitate, Republica Populară Chineză poate să instituie o blocadă maritimă, să ameninţe cu recurgerea la folosirea rachetelor nucleare, să adopte calea subversiunii, a sabotajului sau a propagandei. Dacă îşi pune în aplicare ameninţările, riscă să declanşeze o intervenţie militară a Statelor Unite, să cadă în capcana unui război interminabil şi, negreşit, pierdut dinainte, în confruntarea cu forţele taiwaneze. În circumstanţele actuale, este puţin probabil ca guvernul Chinei populare să aleagă această variantă. La rîndul ei, prăbuşirea regimului comunist rămîne posibilă şi, în acest caz, ar duce la o apropiere semnificativă între Taipei şi Beijing.

Tibetul preocupă China continentală. Aceasta l-a anexat în 1950 şi a trimis acolo circa 9 milioane de chinezi. Din 9 septembrie 1965, Regiunea Autonomă Tibet corespunde părţii centrale, în timp ce restul a fost integrat în provinciile învecinate. Rezistenţa opusă de tibetani nu a încetat, dobîndind o notorietate planetară graţie lui Dalai Lama, unul dintre conducătorii spirituali ai clerului budist tibetan, care a fugit în India, în 1959, străbate lumea pentru apărarea cauzei tibetane şi a obţinut Premiul Nobel pentru Pace, în 1989. Informaţiile referitoare la această Regiune Autonomă sînt firave, dar se ştie că represiunea chineză a fost violentă, că manifestările antichineze continuă, că Beijingul nu are nicidecum intenţia de a ajunge la o conciliere şi, cu atît mai puţin, să-i acorde autonomia reală sau independenţa.

Informaţiile despre Sinkiang sînt şi mai rudimentare. Totuşi, se ştie că aici mişcările de rezistenţă musulmană, ba chiar islamică, întreţin o agitaţie constantă.

Din aceste revendicări împlinite sau neîmplinite încă reiese forţa naţionalismului chinez. La drept vorbind, expresia „Imperiu de Mijloc" demonstrează că de multă vreme China vede în celelalte state nişte periferii, mai mult sau mai puţin influente, mai mult sau mai puţin barbare, în timp ce doar Mijlocul întruchipează civilizaţia, ordinea şi autoritatea legitimă. Naţionalismul de azi are la bază nişte fundamente variate: dezvoltarea şi succesele economiei, revanşa asupra umilinţelor de odinioară impuse de europeni, americani şi japonezi, amintirea încă fierbinte a celui de-al Doilea Război Mondial. Recrudescenţa naţionalismului contrazice aspiraţiile socialismului (devenite astăzi serbede, dacă nu inexistente) şi deschiderea deopotrivă financiară şi comercială. Poate este doar compensaţia, bine ţinută în frîu şi limitată, pe care guvernul de la Beijing consimte să o plătească pentru a-şi justifica marşul forţat spre liberalism şi capitalism.

O putere regională

Regăsim aceste contradicţii în relaţiile cu Japonia, Coreea, India şi Rusia. Fraternitatea cu Uniunea Sovietică nu a supravieţuit victoriei lui Mao Tzedun din 1949. Peste zece ani apărea schisma. Apoi, cei doi „fraţi" socialişti au fost pe punctul de a declanşa un război la frontierele lor asiatice. Implozia URSS a schimbat situaţia diplomatică. China este de acum înainte singura mare putere care se revendică din socialismul marxist. În 1991, Beijing şi Moscova cad de acord pentru a fixa frontiera care merge de la Mongolia la Pacific. Sînt reluate legăturile comerciale, cu atît mai simplu, cu cît China nu are de ce să se mai teamă de tendinţele imperialiste ale Rusiei. Odată cu apariţia statelor succesoare din Asia Centrală, disputa se referă la frontiere, la accesul spre rezervele petrolifere, la neutralizarea arsenalului nuclear pe care l-au moştenit unele dintre aceste state. De aici, o serie de tratative, cara au dus la semnarea unor acorduri cu Kazahstan, Kirghizstan şi Tadjikistan.

Între China şi Japonia nu lipsesc convergenţele. Şi una, şi cealaltă au ambiţia de a ocupa un loc mai important pe eşichierul internaţional. Cele două ţări au luptat una contra celeilalte în cel de-al Doilea Război Mondial. Japonia încearcă să pătrundă adînc pe piaţa chineză. China nu poate să-şi realizeze dezvoltarea economică fără sprijinul industriaşilor şi al bancherilor japonezi. Aşa se explică, desigur, de ce Tokio nu a condamnat China după incidentele din Piaţa Tienanmen şi nu a pregetat să reia relaţiile financiare cu autorităţile de la Beijing. La rîndul lor, chinezii nu ratează nici un prilej de a reaminti cît de mult au avut de suferit sub ocupaţia japoneză între 1937 şi 1945, ceea ce justifică, în opinia lor, un tratament privilegiat din partea Japoniei.

Relaţiile cu Statele Unite

Cu toate acestea, după dispariţia Uniunii Sovietice, Statele Unite ale Americii sînt cele care deţin locul principal în preocupările chinezilor. Americanii sînt foarte prezenţi în Pacific şi în Oceanul Indian, asigură securitatea Japoniei, protejează Taiwanul. Imposibil, în aceste condiţii, ca la Beijing să nu existe faţă de ei un sentiment de admiraţie şi de respect, de ură şi de mefienţă, nevoia de a defini în raport cu Washingtonul axele politicii externe.

Ambiguitatea nu lipseşte niciodată. China se teme de „imperialismul" american şi reaminteşte constant că războiul din Vietnam a reprezentat, în acest sens, cel mai tragic şi mai îngrijorător semn. Dar, dacă alianţa dintre Japonia şi Statele Unite ar slăbi, nu ar însemna o revenire a militarismului japonez la orizontul Asiei Centrale? De aceea, staţionarea a 100 000 de soldaţi americani în această regiune a lumii nu comportă doar consecinţe negative. Dimpotrivă, acest lucru consolidează echilibrele regionale, risipind, aşadar, sentimentul de neîncredere şi prudenţă care provine atît din coordonatele geografice, cît şi din cele istorice. Din acest motiv este necesar ca forţele japoneze, care sînt mai numeroase, mai bine echipate şi gata să intervină în exterior, să nu vină să se alăture forţelor americane aflate la faţa locului. Atunci cînd, în 1995, preşedintele Bill Clinton evocă „întărirea" relaţiilor americano-japoneze, Beijingul îşi exprimă temerile şi pesimismul. Aceeaşi ambiguitate marchează şi relaţiile cu Taiwanul. Statele Unite ocrotesc şi garantează politica de moderaţie pe care cele două părţi preferă să o urmeze, fără a o proclama *urbi et orbi*.

Ambiguitatea nu este doar a chinezilor. Ea se manifestă şi de partea americană. Şocul incidentelor din Piaţa Tienanmen a lăsat o amprentă profundă. Nenumăraţi americani cer şi continuă să ceară guvernului lor să urmeze o politică de diplomaţie umanitară, inspirată din apărarea drepturilor Omului. La fel de numeroşi sînt şi cei care aclamă o *Realpolitik*, care lasă să se întrevadă o politică comercială dintre cele mai active. Clinton a folosit limbajul liberalilor. Apoi, a ales a doua cale, aşa cum demonstrează diferendul referitor la intrarea Chinei în Organizaţia Mondială a Comerţului (OMC). Pe 7 aprilie 1999, premierul chinez, Zhu Rongji, soseşte la Casa Albă. Scopul vizitei este de a obţine acordul Statelor Unite pentru admiterea Chinei în OMC. Clinton e cu gîndul doar la războiul din Kosovo şi nu este pregătit să ia o decizie, doar dacă aceasta nu i-ar face un serviciu musafirului său. Zhu Rongji nu vrea să fie cel care cere. Nu se decide nimic. Survine bombardarea accidentală a Ambasadei Chinei de la Belgrad, pe 3 iunie. Antiamericanismul atinge apogeul la Beijing şi în celelalte mari oraşe ale Chinei. Acum, Statele Unite sînt cele care îşi exprimă dorinţa de a integra China în OMC. Va trebui să se aştepte pînă la sfîrşitul anului pentru ca decizia să fie adoptată.

Motivul pentru care chinezii au vrut să facă acest pas decisiv nu este determinat de vreun sentiment de simpatie faţă de organismele internaţionale sau transnaţionale. Chinezii se feresc de multilateralism, fie că este vorba despre protecţia mediului, de neproliferarea nucleară, de probleme de securitate

regională sau de economie. În 1994, de exemplu, China intră în Forumul regional al ASEAN pentru a-şi consolida prestigiul şi pentru a evita ca acest forum să devină, în mîna americanilor, un instrument de politică antichineză. Nu se pune problema totuşi de a rezolva diferendele regionale în această organizaţie. Înseamnă aceasta că Republica Populară Chineză refuză orice cooperare, că nu se gîndeşte decît să-şi apere excepţionalismul şi că, în definitiv, ameninţă securitatea, pacea şi dezvoltarea economică şi socială a întregii planete?

China are trei înfăţişări. Ca putere socialistă, întreţine relaţii speciale cu statele în care socialismul marxist nu a dispărut. Acesta este cazul Vietnamului, deşi relaţiile chino-vietnameze nu au fost întotdeauna paşnice, şi al Coreei de Nord. Ca putere din Lumea a Treia, exercită o anumită influenţă asupra ţărilor în curs de dezvoltare şi le oferă un model, din care acestea se inspiră pentru o parte a filosofiei lor politice şi a orientării economice. Ca putere asiatică, îşi apără cu încrîncenare interesele regionale, indiferent că este vorba despre dialogul cu Japonia, cu Taiwanul sau cu celelalte state din regiune.

C. Dezbaterea

Denigrarea Chinei: Bernstein şi Munro

În anii optzeci, mass-media americană punea necontenit aceeaşi întrebare: va lua Japonia locul Statelor Unite? Teama se referea înainte de toate la domeniul economic. Americanilor le era frică de produsele, investiţiile, moda, comportamentul japonez. Era ca un fel de nouă formă a „pericolului galben". Pe atunci, era în vogă să practici ceea ce s-a numit *Japan bashing,* o denigrare sistematică, o agresare permanentă a Japoniei. Teama, aşa cum ştim astăzi, era exagerată. Japonia suferă din cauza crizei asiatice. Statele Unite triumfă în cadrul globalizării schimburilor comerciale. Şi totuşi acelaşi demers atinge şi China, la acest început de secol XXI.

Între cele două ţări, fascinaţia nu a contenit niciodată. Pentru americanii de ieri şi de azi, China inspiră respect, admiraţie şi teroare. Un singur exemplu îi va convinge pe sceptici. Franklin Roosevelt a vrut cu orice preţ să atribuie Chinei anilor patruzeci, care era o ţară slabă, cotropită, divizată, un loc permanent în Consiliul de Securitate al Naţiunilor Unite. O dovadă, dacă mai era nevoie, că pentru preşedintele Statele Unite, Chinei i se rezerva un viitor splendid, pe picior de egalitate cu ceilalţi „copoi" din lume – Statele Unite, Uniunea Sovietică şi Regatul Unit.

Disputa a izbucnit în deceniul trecut. Creşterea economică bătea toate recordurile, în strîmtoarea Taiwan răsunau zgomote îngrijorătoare de cizme, declaraţiile Beijingului erau interpretate textual, în Statele Unite se descoperă un spion chinez (de fapt, de origine taiwaneză) – iată tot atîtea motive prin care se explică originile disputei. Lucrarea lui Richard Bernstein şi a lui Ross H. Munro furnizează în acest sens o ilustrare interesantă. Versiunea originală,

apărută în 1997, poartă un titlu înspăimîntător: *The Coming Conflict with China.* Introducerea dă tonul: „China, ţara cea mai populată din lume, şi Statele Unite, ţara cea mai puternică, sînt astăzi două state rivale, două naţiuni cu interese opuse şi cu relaţii încordate, al căror antagonism este menit să se exacerbeze". Lucrarea insistă asupra propagandei chineze, care face din Statele Unite inamicul numărul unu, asupra transferurilor de tehnologie care consolidează potenţialul Chinei, asupra rolului primordial al armatei pe plan economic şi politic, asupra problemei Taiwanului, asupra influenţei Chinei care se face resimţită în Japonia. Cei doi autori critică vehement politica ezitantă a preşedintelui Clinton, îi înfierează pe americanii adepţi ai unei atitudini conciliante faţă de China. Or, Statele Unite dispun de o armă eficace, care în curînd nu va mai putea fi folosită. Această armă este comerţul.

China îşi utilizează uriaşul excedent comercial pentru a acumula devize străine, pentru a achiziţiona „sisteme de armament ultraperfecţionate din Uniunea Sovietică şi din Europa de Vest", pentru a-şi subvenţiona deficitele comerciale cu alte ţări. Pentru a-şi asigura succesul, cîteva condiţii îi sînt impuse: acordarea, în contrapartidă, a clauzei naţiunii celei mai favorizate, negocierea intrării Chinei în OMC contra unor garanţii solide, condamnarea fără rezerve a încălcărilor drepturilor Omului în Tibet, Hong Kong şi Sin kian – iată condiţiile succesului.

Lucrarea a stîrnit vii discuţii. Potrivit unui sondaj, 36% dintre americani împărtăşeau punctul de vedere formulat de Bernstein şi de Munro. Cu toate acestea, analiza lor nu întruneşte unanimitatea în rîndul experţilor. Unii dintre aceştia se îndoiesc de eficacitatea Armatei Poporului. Ei subliniază că, în 1995 şi 1996, cîteva rachete au fost la un pas de a atinge coastele Taiwanului, că o garnizoană s-a înfiinţat pe insulele Spratly, pe scurt, că o gesticulare periculoasă scoate în relief aspiraţiile militarilor. În realitate, se mai adaugă, armata nu dispune de mijloacele necesare pentru a-şi satisface ambiţiile. Cel mult, poate interveni în împrejurimile Chinei. Pakistanul nu mai primeşte ajutor din partea Chinei pentru centralele sale nucleare. Se întrerupe vînzarea de rachete în Iran. Coreea de Nord este plasată sub supraveghere.

Deprecierea Chinei: Gerald Segal

De altfel, China se confruntă cu probleme grave, atît pe plan economic, cît şi pe plan social. Nu intră în intenţiile ei şi nici nu este în interesul ei de a-şi asuma riscul unei înfruntări cu Statele Unite. Alţii experţi împing analiza mai departe. Acesta este cazul lui Gerald Segal, director de studii la *International Institute for Strategic Studies* din Londra. El publică un articol, în revista *Foreign Affairs* (vol. 78, nr.5, septembrie/octombrie 1999, p.24–36.), cu titlul *Does China Matter?* („Are China vreo importanţă?"). Nu, răspunde Segal. China este supraevaluată, ca piaţă, putere sau sursă de idei. Nu este decît o putere mijlocie de rangul al doilea. Piaţa chineză, continuă Segal, este foarte limitată. În 1800, China fabrica 33% din produsele manufacturate din lume; o sută de ani mai tîrziu, nu mai fabrica decît 6,2%. În 1997, China reprezintă 3,5 % din

produsul național brut al întregii planete, în comparație cu un procent de 25,6% pentru SUA. Valoarea PNB plasează China pe locul 81 în lume, înaintea Georgiei și după Noua Guinee.

Deține un loc la fel de puțin important și în comerțul asiatic. Pe planul forțelor armate, China reprezintă tot o putere de rangul al doilea. Cheltuielile ei militare sînt slabe, în comparație cu cele ale SUA, Asiei de Est sau ale Australasiei. Are cu ce să amenințe Filipinele în conflictul de la Mischief Reef, dar Filipinele pot respinge orice primejdie chineză, dacă dispun de cîteva rachete. Amenințarea la adresa Taiwanului este reală. Cu toate acestea, în Taiwan nu este luată în serios. Se întîmplă ca niște rachete intercontinentale chineze să fie îndreptate spre SUA? Nu este vorba despre o adevărată amenințare. China este nevoită să fure secrete militare privind ghidajul rachetelor. Simulează, în taberele ei de antrenament, un atac contra trupelor americane staționate în Coreea de Sud și în Japonia. Dar acest potențial nu se compară nicidecum cu cel al Uniunii Sovietice. Pe plan politic și diplomatic, China nu are prieteni, nu mai servește drept model nimănui și nu poate conta pe nici un aliat.

Moderația lui Jean-Luc Domenach

Între aceste două teze, ambele excesive pentru a atrage atenția, ar trebui tranșat. În excelenta sa lucrare *L'Asie en danger* (Paris, Fayard, 1998), Jean-Luc Domenach propune o cale de mijloc. Este periculoasă China? Indiferența ei față de drepturile Omului, duplicitatea pozițiilor ei diplomatice spulberă orice veleitate de a fonda un model chinezesc, care să susțină contrariul modelului american. Vînzările de arme, ghidate de considerente comerciale, o politică de apărare ambițioasă și criticabilă oferă garanții pentru pacea internațională. „Zona imediat limitrofă este locul pentru care China dispune deopotrivă de mijloace importante și de un proiect declarat: reafirmarea drepturilor ei naționale și preeminența regională". Ceea ce ar însemna că ținta principală este Japonia, principalul aliat militar și economic al Statelor Unite, adică țara protejată din apropiere. Cît privește recuperarea Taiwanului, refuzul de a recurge la violență face să nu existe o teamă exagerată față de puterea Chinei. Într-un cuvînt, China nu este pregătită să acceadă la rangul de superputere și să rivalizeze cu SUA.

II. Japonia

Timp de treizeci de ani, Japonia a fost un model. Stîrnea admirația pentru succesele ei economice, îndeosebi în industria electronică, în informatică, în construcția de automobile. În scurt timp, Japonia ajunsese pe locul al doilea în rîndul puterilor economice. Consensul social nu este mai puțin admirat. Munca rămînea o valoare fundamentală a societății. Conflictele dintre salariați și patroni nu provocau prea multe incidente. Buna înțelegere dintre categoriile sociale, dintre generații, dintre diversele regiuni părea indestructibilă. În fine, Japonia își însușea o politică externă întemeiată pe refuzul nuclearului, al militarismului și al intervenționismului. Pe scurt, pentru mulți care visau la un capitalism eficient și lin, Japonia rămînea principala referință.

A. Decepţiile ultimului deceniu

Nu există un model japonez

Ultimul deceniu a provocat decepţii puternice. Criza asiatică izbucneşte pe 2 iulie 1997, la Bangkok. Se răspîndeşte în celelalte ţări din Asia de Sud-Est, apoi, în Rusia şi în Brazilia. Pune într-o lumină nefavorabilă modelul de dezvoltare cu care se mîndresc cei patru „dragoni" (Hong Kong, Singapore, Coreea de Sud şi Taiwan) şi cei patru „tigri" (Malaysia, Thailanda, Indonezia şi Singapore). Criza asiatică slăbeşte considerabil Japonia. Ameninţă China, iar unii specialişti adaugă: restul lumii. În aceasta constă gravitatea ei.

Explicaţia se bizuie pe natura dezvoltării economice: prioritatea acordată exporturilor, ponderea considerabilă a investiţiilor străine, intervenţia excesivă a puterilor publice. Specula creează „o bulă financiară", care rezultă din prezenţa crescîndă a investiţiilor în cele mai profitabile sectoare. Or, în această debandadă, Japonia are grele responsabilităţi. În primul rînd, fiindcă reprezintă modelul din care se inspiră celelalte state din regiune. În al doilea rînd, fiindcă, după ce a suferit o criză financiară în 1990, nu a ştiut să elaboreze şi, cu atît mai puţin, să aplice o politică financiară, care să pună capăt deficitelor publice. Japonia nu este capabilă, în situaţia de criză generalizată, să preia funcţia unui pilon de rezistenţă. Şi aceasta, mai ales, în condiţiile în care forţele politice suferă concomitent o descompunere îngrijorătoare.

În consecinţă, se consideră că Japonia nu are capacitatea de a opri hemoragia. Lumea se aştepta la mai mult, efectiv, din partea unei economii care corespunde unei valori de două treimi din economia Sud-Estului asiatic. Desigur, se cuvine să menţionăm reticenţele Statelor Unite şi ale statelor din regiune, care nu doresc să încredinţeze Japoniei un rol dominant. Dar chiar şi Japonia ezită, bate în retragere, nu face mare lucru, în momentul în care, pe de altă parte, încearcă să joace un rol primordial în relaţiile internaţionale (Conferinţa ONU, de la Kyoto, cu privire la încălzirea Pămîntului, în decembrie 1997; Jocurile Olimpice de la Nagano, în februarie 1998 etc.).

Privind mai de aproape, se constată că Japonia nu se simte prea bine, începînd din 1990. Creşterea anuală nu depăşeşte 1,5%, ceea ce contrastează cu rezultatele strălucite ale perioadei anterioare. Dacă anul 1996 este ceva mai bun, deteriorarea se accentuează în 1998. Fireşte, criza bulversează datele. Dar nu putem trece sub tăcere alte motive care ţin chiar de Japonia propriu-zisă. Cererea internă stagnează în cel mai bun caz sau scade, întrucît japonezilor le este teamă să nu-şi piardă slujbele, într-o ţară care nu cunoaşte chinurile şomajului generalizat. Autorităţile monetare nu iau măsurile indispensabile pentru a împiedica tendinţele de economisire prudentă. Proporţia ridicată a persoanelor vîrstnice măreşte cheltuielile publice şi este susceptibilă să antreneze o mai mare rigoare monetară. Reformele se ciocnesc de tradiţionalismul societăţii. Într-un cuvînt, politica financiară lasă de dorit. Şi „nu în

ultimul rînd", băncile japoneze au acordat mari împrumuturi Asiei de Sud-Est, bunăoară, sume care echivalează cu 36% din împrumuturile acordate Coreei, Indoneziei, Malaysiei şi Thailandei, celelalte ţări foarte afectate de criză.

Concluzia este evidentă. Asia nu oferă un model inconstestabil pentru ţările aflate în căutarea unei creşteri economice. Dimpotrivă, criza a demonstrat capcanele dezvoltării în stil thailandez sau coreean. Dacă Rusia şi Brazilia au fost atinse de criză, puţin a lipsit totuşi ca America de Nord şi Europa de Vest să nu se clatine şi ele.

China nu a cedat sub efectul furtunii. Japonia nu s-a prăbuşit. Cu toate acestea, cele două puteri regionale au eşuat. Nici una, nici cealaltă nu s-au priceput să preia conducerea unei mişcări care ar fi însănătoşit situaţia. Motivaţiile lor nu sînt identice. Incapacitatea lor, voită sau nu, distruge frumoasa imagine, care se putea închipui, despre o Asie prosperă, înfloritoare, exemplară. Fără a merge pînă la un pesimism nejustificat de conjunctură, trebuie să reamintim că în 1989, Bill Emmott, un jurnalist de la *The Economist*, publica o carte despre Japonia, cu un titlu surprinzător: *The Sun Also Sets* („Şi soarele apune"). Avertismentele lui stîrneau zîmbetul şi, mai ales, nu convingeau. Cu toate acestea, autorul nu se înşela.

O societate bulversată

Societatea nu scapă de tulburări. Cum să nu fie aşa, de fapt, cînd pentru ultimul trimestru al anului 1997 rata de creştere este negativă (–0,7%), ceea ce nu se mai întîmplase din 1974? Consumul din gospodăriile individuale, vînzările de automobile, ca şi cele de locuinţe, scad vertiginos. Anul 1997 înregistrează o cifră record a falimentelor, cu lanţul de supermagazine Yaohan, casa de brokeraj Sanyo, banca Hokkaido Takushohu, urmată de alte instituţii bancare, a căror dispariţie era greu de imaginat, avînd în vedere vechimea şi forţa lor. Zdruncinările din viaţa economică provoacă repercusiuni asupra vieţii politice. Cazuri de corupţie, compromisuri, manevre frauduloase sînt date în vileag. O serie de miniştri sînt constrînşi să demisioneze. Unii politicieni se sinucid. Un scandal răsunător dezvăluie acţiunile de şantaj asupra unor bănci, efectuate de un escroc care ameninţa să facă publice ilegalităţile comise de acestea.

Apoi, în planul actualităţii, răsar două neajunsuri ale societăţii japoneze. Mafiile există şi sînt deosebit de active prin clanurile, federaţiile şi familiile lor. Acestea acţionează, cu mari profituri, în traficul de droguri, în prostituţie şi în jocurile de noroc. Le regăsim în domeniul transporturilor, al afacerilor imobiliare, în sport şi în numeroase mari întreprinderi. Mafiile îşi prelungesc în străinătate activităţile criminale. Legea din 1992 încearcă să limiteze pătrunderea lor în principalele sectoare de activitate. Cu rezultate limitate însă. Legăturile cu oamenii de afaceri nu sînt întrerupte. Mass-media pomeneşte de „terorismul de întreprindere". Criminalitatea creşte într-o Japonie despre care se spunea că nu comportă primejdii şi că este onestă pînă la exces. Armele de foc circulă într-un număr mai mare, unele fabricate în ţară, altele importate din străinătate.

Pe 20 martie 1995, un atentat din metroul din Tokio traumatizează ţara şi alertează opinia publică mondială în privinţa transformărilor din societatea japoneză. Este vorba despre secta *Aum*, care a împrăştiat gaz sarin şi a ucis 12 persoane, fără a pune la socoteală victimele care au scăpat cu viaţă şi suferă de tulburări neurologice. Secta a fost înfiinţată în 1984 şi înregistrată în 1989 sub numele de „Adevărul suprem". Mentorul ei spiritual promite să-i scape de boli pe credincioşi, cărora le garantează mîntuirea pe pămînt şi după moarte. Prezice războiul nuclear pentru anul 1999. Secta grupează circa 10 000 de membri, deţine un patrimoniu imobiliar consistent, recrutează adepţi în păturile superioare ale societăţii, se bazează pe o organizaţie parastatală şi a stabilit relaţii în sînul lumii politice şi industriale, în poliţie şi mafii, în străinătate. A făcut rost de echipament militar, de produse chimice a căror nocivitate nu trebuie subestimată. Cunoştea guvernul existenţa acestei secte înainte de atentatul din 1995? Nu a prevăzut pericolul? Ancheta scoate la iveală complicităţi îngrijorătoare. Investigaţiile seamănă cu un caier de lînă, din care primul fir trage după sine restul. Oricum am privi lucrurile, forţa liniştită a Japoniei nu mai există. Societatea nu este scutită nicidecum de maladiile care afectează celelalte societăţi industriale sau postindustriale. Japonia intră în rînd. Altă decepţie.

Imposibila politică externă

În fine, superputerea economică a Asiei orientale nu reuşeşte să definească un mare proiect, care să asigure fundamentele politicii ei externe. Totuşi, la începutul anilor nouăzeci, s-a crezut că va avea loc o schimbare. În 1992, de exemplu, Parlamentul adoptă legea care autorizează forţele armate ale Japoniei să participe la menţinerea ordinii, dacă operaţiile militare respective decurg dintr-un mandat al Naţiunilor Unite. Este un semn prevestitor. În realitate, nici vorbă de aşa ceva. Un diplomat francez, care scrie sub pseudonimul Camille Stanque (în revista *Pouvoirs*, nr. 71, 1994, pp. 129–136.), întocmeşte un rechizitoriu implacabil. „Japonia", susţine el, „este o ţară intenţionat resemnată, care se mulţumeşte cu o politică externă domestică. Japonezii (...) cred că nu aparţin lumii şi au convingerea că ţara lor va fi întotdeauna diferită şi unică". Japonezii nu creează reguli care să corespundă unor priorităţi normative, dar le respectă pe cele puse la punct de alţii. Stanque continuă: „Japonia s-a închis intenţionat faţă de lumea din afară: armonia este internă, haosul extern. (...) Japonia este o ţară-monolit susţinută de o reflecţie consensuală. Locuitorii ei sînt profund colectivişti. (...) Cum să-i faci pe cei mai mulţi să accepte o strategie în relaţiile internaţionale, ale căror repercusiuni sînt prin definiţie străine de viaţa internă a Japoniei? Crezîndu-se diferiţi, unici, incompatibili cu restul lumii, japonezii consideră că viaţa internaţională nu-i priveşte".

Există, desigur, o parte de adevăr în aceste observaţii, în ciuda tonului lor critic. Ar putea fi ele totuşi valabile şi pentru alte insule sau arhipelaguri? Într-o oarecare măsură, şi britanicii insistă asupra excepţiei lor culturale, la fel ca şi multe dintre statele continentale. În Marea Britanie, de asemenea, şi poate în majoritatea democraţiilor, alegerile nu se cîştigă, iar viaţa politică nu se bazează

pe dezbaterea referitoare la politica externă. Rămîne faptul că Japonia ţine la excepţionalismul ei. Doreşte să rămînă un pitic politic, a cărui securitate depinde de ceilalţi. Chiar dacă explicaţia psihologică, ba chiar culturală, poate fascina spiritul, ea trebuie totuşi completată prin referinţa la istoria ultimei jumătăţi de veac. Aventurismul anilor treizeci şi patruzeci, pus pe seama unui regim dominat de militari, a marcat profund mentalităţile.

Această dublă explicaţie dobîndeşte un relief cu totul special atunci cînd analizăm relaţiile Japoniei cu Statele Unite, iar, apoi, relaţiile ei cu restul lumii.

B. Relaţiile cu Statele Unite

Statele Unite au obţinut rezultate excelente în politica lor faţă de Japonia. Imediat după capitularea din 2 septembrie 1945, SUA au impus un regim democratic şi au făcut din Japonia unul dintre stîlpii îndiguirii (*containment*). Prin tratatele semnate cu noua Japonie, Statelor Unite li se încredinţează apărarea arhipelagului. La rîndul lor, japonezii se angajează să nu intervină în străinătate cu forţele lor armate. Un pact respectat pe toată durata războiului rece. În timpul preşedinţiei lui Ronald Reagan, între preşedintele SUA şi premierul japonez, Nakasone Yasuhiro, se stabilesc nişte relaţii atît de strînse, încît mass-media ajunge să vorbească despre „cuplul Ron-Yasu".

Întîietatea unui comerţ

Această prietenie atrage după sine consecinţe strategice şi diplomatice. Pe 14 ianuarie 1983, Japonia autorizează exporturile de tehnologii japoneze pentru uz militar în SUA. Şi aceasta în contradicţie cu declaraţiile anterioare, care promiteau să nu se încurajeze exporturile de armament sau de echipamente militare. Cînd, în acelaşi an, sovieticii ameninţă Asia răsăriteană cu rachetele lor *SS 20*, japonezii afirmă, împreună cu partenerii lor din G7, că „securitatea ţărilor noastre este indivizibilă şi trebuie concepută pe o bază globală". La scurt timp după aceea, Nakasone acceptă să participe la proiectul „războiul stelelor" (iniţiativa de apărare strategică, atît de dragă lui Ronald Reagan). Fără surle şi trîmbiţe, forţele japoneze de autoapărare îşi consolidează potenţialul cu echipamente sofisticate de origine americană, fac manevre în împrejurimile arhipelagului cu marina americană. S-ar putea crede că între Tokio şi Washington lucrurile stau cum nu se poate mai bine.

Intensitatea şi soliditatea relaţiilor diplomatice nu împiedică cele două ţări să intre într-o concurenţă aspră şi nelimitată pe plan comercial. Pe vremea „denigrării Japoniei", americanii îşi exprimă cele mai vii îngrijorări, constatînd deficitul balanţei lor comerciale cu Japonia. Ei cer insistent înlăturarea barierelor vamale, reevaluarea yenului, o negociere aprofundată. Paritatea dintre yen şi dolar variază cu 95% între 1985 şi 1988. Ceea ce nu împiedică, pe moment, ca prăpastia să se adîncească în comerţul americano-japonez. În acelaşi timp, Statele Unite fac mari eforturi pentru a nu pierde nimic din piaţa japoneză în domeniul aeronauticii. Pe scurt, ciorovăiala dintre aliaţi continuă.

Dispariţia Uniunii Sovietice a schimbat, încă o dată, coordonatele problemei. În schimb, politica chineză a Statelor Unite ar putea crea divergenţe de opinii între Tokyo şi Washington, în măsura în care interesele celor două ţări sînt mai mult divergente decît convergente. Convinşi că beneficiază de protecţia americană, japonezii caută să invadeze piaţa chineză, lăsîndu-le americanilor misiunea delicată de a-şi trîmbiţa sus şi tare politica de respectare a drepturilor Omului. Şi revenim, astfel, la conflictele comerciale, atenuate, ce-i drept de întîrzierea economică a Japoniei.

Nici o legătură totuşi cu diferendele care privesc China. Republica Populară Chineză face figură de rebelă eternă în această Asie care năzuieşte la dezvoltare şi doreşte să păstreze distanţa faţă de modelul american sau european. Japonia, în schimb, este eleva cuminte care, din cînd în cînd, face mofturi, îşi arată forţa, după care trece la loc în banca ei. Relaţiile cu SUA se înscriu într-un cadru mai larg decît relaţiile bilaterale. În 1989, după cîteva şovăieli, prinde formă o nouă idee, cooperarea economică în regiunea Asia-Pacific.

Organizaţiile internaţionale

APEC (*Asia Pacific Economic Cooperation*) se naşte din iniţiativa premierului australian Bob Hawke. Această organizaţie grupează naţiunile care fac parte din ASEAN, plus Coreea de Sud, Taiwan şi Chile. În interiorul acestei asociaţii, SUA şi Japonia susţin liberalizarea schimburilor comerciale, stimulează fenomenul globalizării care priveşte îndeosebi Asia răsăriteană, îşi consolidează parteneriatul şi ţes firul Ariadnei pentru Comunitatea Pacificului. În definitiv, japonezii sînt conştienţi de un adevăr evident: asocierea lor cu Occidentul, mai mult cu Statele Unite decît cu Uniunea Europeană, le-a adus un regim politic care, fără a fi cel mai bun, nu este nicidecum cel mai rău, şi un dinamism economic, uneori, mai şubred, traversat de crize, dar profitabil, oricum, pentru o mare majoritate a populaţiei. Fiind vorba despre relaţiile cu Statele Unite, o revizuire critică face parte din posibilităţile improbabile.

C. „Politica globală“ a Japoniei

În anii optzeci, Japonia şi-a deschis ceva mai mult uşile şi ferestrele. Nimic mai firesc, se preciza la Tokio, din moment ce interesele economice ale ţării privesc întreaga planetă. Nimic mai necesar, de altfel, din moment ce, odată cu recrudescenţa războiului rece, Uniunea Sovietică îşi accentua ameninţarea asupra Asiei răsăritene, China rămînea redutabilă, împărţirea Coreei în două state antagoniste inspira îngrijorare şi, în multe alte regiuni, instabilitatea punea în pericol economia japoneză. Nu se mai putea concepe o limitare a relaţiilor internaţionale la legăturile cu Statele Unite. Venise clipa „politicii globale“ sau, mai bine zis, a „securităţii globale“. Acest lucru presupunea ca Japonia să urmărească îndeaproape şi cu prioritate evoluţia Asiei. Pentru a deveni o politică mondială, Japonia trebuie, mai întîi, să devină sau să redevină o putere asiatică.

Asiatismul

Pentru a-şi atinge obiectivele, Japonia dispune de mai multe atuuri. Ea oferă vecinilor săi un model de dezvoltare şi, mai mult chiar, o punte spre America şi Europa. De la sfîrşitul secolului al XIX-lea, Japonia a imitat şi a copiat, fără să-şi piardă entuziasmul. Nu a cedat la farmecul sirenelor autoritarismului decît în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial şi în timpul conflictului propriu-zis. Alte ţări se pot simţi atrase de democraţia liberală. N-au decît să adopte sistemul democratic, parţial sau total. În faţa prosperităţii „dragonilor" şi a „tigrilor", se poate vorbi despre o „asiatizare" a economiei, a politicii şi a culturii.

Din această perspectivă, statele stabilesc între ele relaţii mai strînse. Conducătorii politici se întîlnesc, discută şi întreţin un sentiment de solidaritate. Începînd din 1995, ambasadorii asiatici aflaţi la post la Washington se întrunesc cu regularitate, ca şi cînd ar încerca să formeze un lobby. Această „asiatizare" nu este lipsită de nebulozitate. La ce serveşte ea? Spre ce unitate îi poate împinge pe cei care o practică? Acest fenomen încearcă să şteargă prin cîteva artificii discrepanţa profundă care desparte, bunăoară, Coreea de Nord de restul Asiei orientale, Malaysia lui Mohamad Mahathir şi Singapore, fără a uita de prăpastia dintre China şi Japonia. Nu contează însă. Japonia susţine în acele momente asiatismul, cu excesele lui de limbaj, declaraţiile vag rasiste sau culturaliste, aproximările care vizează disimularea unei dorinţe reale de putere. Unul dintre membrii guvernului de la Singapore rezumă în cîteva rînduri acest curent de gîndire: „(Japonia) s-a modernizat şi nu mai este o societate feudală. Multe ceremonii imperiale majore se desfăşoară în veşminte europene. Dar nu încape nici o îndoială: japonezii rămîn japonezi. (...) Se spune că ar fi vorba aici despre un miracol economic şi industrial. Dar acest succes nu se datorează nici culturii japoneze, nici metodelor occidentale, ci rezultă din combinaţia amîndurora".

Aici ia sfîrşit panegiricul. Intră în joc istoria, pentru a aminti perioade şi fapte care fac din Japonia o ţară periculoasă, brutală, impardonabilă. La începutul anilor patruzeci, Japonia a încercat să instituie „sfera de coprosperitate", care trebuia să funcţioneze doar spre folosul ei, reducînd la servitute naţiunile cucerite. Această politică militaristă se baza pe solidaritatea asiatică. Chiar şi astăzi, extrema dreaptă japoneză nu a renunţat la această ideologie. Dacă celelalte naţiuni s-ar lăsa atrase de ideea unei solidarităţi asiatice, am putea asista la reînvierea pericolului japonez, de pe urma căruia Asia a avut de suferit atît de mult. Cu atît mai mult, cu cît Japonia nu a urmat calea Germaniei. Nu s-a căit pentru crimele săvîrşite. Nu a revizuit nicidecum manualele şcolare, care păstrează tăcerea asupra violenţelor comise de soldaţii lui Hirohito şi asupra rolului determinant al împăratului. Japonia lasă libertatea cuvîntului negaţioniştilor de toate soiurile, care continuă să nege masacrele de la Nankin, tratamentul scandalos aplicat coreenilor, deşi împăratul şi guvernul au formulat scuze în ultimul deceniu al secolului al XX-lea.

În căutarea unei politici globale

Dezbaterea privind asiatismul ilustrează la perfecţie ambiguitatea imaginii Japoniei în ochii vecinilor săi. Putere benefică sau malefică, admirată sau temută, împinsă să conducă Asia răsăriteană sau îndemnată să menţină o linie modestă, Japonia îşi poartă povara istoriei. Ţara nu a dorit să îndure umilinţa şi să-şi recunoască vinovăţia de ieri. Japonia nu reuşeşte, astăzi, să ocupe locul ce i s-ar cuveni prin succesele ei economice. Drept urmare, „politica globală" nu a dat rezultate concrete. Iar contradicţiile abundă.

În 1998, Japonia a decis să sancţioneze India şi Pakistanul pentru efectuarea unor teste nucleare. Statele Unite cereau o atitudine fermă. Tokio nu a spus „nu" Washingtonului, deşi unii experţi japonezi estimau că testele realizate de cele două state rivale din Asia de Sud contribuiau la transformarea regiunii într-un „sanctuar", adică un ansamblu unde prezenţa armamentului nuclear interzicea să se ajungă la un război făţiş. În 1999, Japonia aprobă declanşarea operaţiunilor militare din Kosovo. Şi totuşi condamnă principiul recurgerii la forţă şi preferă ca deciziile de acest fel să fie adoptate de către Organizaţia Naţiunilor Unite, şi nu de către NATO. Pe 31 august 1998, nord-coreenii experimentează o rachetă care atinge împrejurimile coastelor japoneze. Spaimă în arhipelag, unde lumea nu uită că regimul de la Phenian, incapabil să-şi hrănească poporul şi cu atît mai puţin să-şi închidă frontierele în faţa refugiaţilor care încearcă să ajungă în Coreea de Sud şi în China, rămîne imprevizibil. Să fie acesta un post-scriptum al războiului rece? Se cuvine, în aceste împrejurări, să se întărească legăturile militare cu Statele Unite, legăturile politice şi economice cu Coreea de Sud. De altfel, tensiunile cu Coreea de Nord nu scad deloc. Nişte submarine nord-coreene pătrund în apele teritoriale ale Japoniei. Pe 23 martie 1999, nave ale marinei imperiale deschid focul asupra unor vase neidentificate oficial, neîndoielnic nord-coreene. Este prima oară din 1945 cînd Japonia adoptă o atitudine atît de fermă. Dar Tokio nu uită de articolul 9 din Constituţie, prin care ţării i se interzice să poarte războaie.

Conform acestei dispoziţii constituţionale, japonezii nu au participat la războiul din Golf. Au însă tot interesul de a menţine deschis accesul la rezervele petrolifere din Orientul Mijlociu. Fără acestea, industria şi, în general, societatea japoneză ar risca o catastrofă.

În schimb, japonezii au vărsat mari sume Statelor Unite care, la rîndul lor, s-au angajat în luptă cu trupele armate. Contribuţia financiară îi umileşte pe japonezi. Dar cum să procedeze altfel? Ar trebui să se reînarmeze, să construiască sau să cumpere portavioane, bombardiere, rachete. O interpretare mai puţin riguroasă a articolului 9 nu este exclusă. Ce-ar spune atunci vecinii? Ar vedea în asta reapariţia pericolului militar. Apropierea de Rusia începe să dea roade, deşi chestiunea insulelor Kurile nu este rezolvată. Comerţul cu Uniunea Europeană, îndeosebi cu Marea Britanie şi Germania, creşte în proporţii mulţumitoare. Japonia urmăreşte problemele din Orientul Mijlociu şi din Africa fără să intervină. Nu este prezentă nicidecum în America Latină pe plan politic, chiar şi atunci cînd un japonez ajunge preşedinte al Peru-ului.

Aceste incertitudini dovedesc niște neclarități în gîndirea demnitarilor politici. Aceştia pot adopta trei căi. Prima presupune ca Japonia să încerce să ajungă la rangul de mare putere, să înceteze să mai fie un pitic politic. Acest lucru ar fi conform cu poziția ei în economia mondială. Din această perspectivă, Statele Unite trebuie ținute la distanță, la fel ca și Europa. Japonia s-ar putea sprijini pe Asia, mai ales pe Asia orientală, ar putea risipi, de bine, de rău, temerile și ranchiunele, și-ar putea consolida politica externă printr-o adevărată politică de apărare. Și, eventual, ar ajunge să interpreteze altfel și articolul 9.

A doua cale conduce la o situație opusă. Japonia ar urma să preia conducerea unei cruciade pașnice. Ar milita pentru distrugerea stocurilor nucleare, pentru supremația organizațiilor internaționale și pentru necesitatea imperioasă a negocierilor. Apărarea drepturilor Omului, protecția mediului, avîntul economic ar forma principalele ingrediente ale programului.

În fine, a treia cale: menținînd același *status quo*, Japonia și-ar putea păstra bunele relații cu Statele Unite, în ciuda frecușurilor de ordin comercial, ar practica un conformism călduț și nu foarte exaltant. Pentru moment, Japonia preferă a treia cale. Este cea mai simplă, a fost testată în deceniile anterioare și este susținută de majoritatea japonezilor.

Totuși, pare inevitabil ca, într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, să se impună anumite decizii capitale în Asia, fie că va fi vorba despre soarta Taiwanului, a peninsulei indochineze sau a Coreei de Nord. Va putea continua Japonia să aibă o politică externă măruntă? Va lăsa să vegeteze în sipetul iluziilor conceptul „politicii globale"?

III. India

Francezii nu prea cunosc istoria, culturile și politica externă a Indiei. Poate că le-au pierdut din vedere începînd din secolul al XVIII-lea. De aceea, interesul permanent pe care îl manifestă pentru China, pasiunea pe care unii dintre ei o resimt pentru Japonia nu sînt valabile și pentru principala putere din Asia de Sud. Totuși, aceasta este astăzi și va fi, categoric, în viitor, unul dintre marii actori ai relațiilor internaționale.

A. Metamorfozele din ultimul deceniu

De la Congres la naționaliști

India s-a schimbat în ultimii zece ani. Ea rămîne „cea mai mare democrație din lume", în care o formă a moștenirii britanice a supraviețuit trecerii timpului. Dar forțele politice de astăzi nu mai sînt cele care conduceau țara ieri. Nehru, fiica sa Indira Gandhi, apoi fiul Indirei, Rajiv Gandhi, au impus multă vreme dominația Partidului Congresului. Și la începutul deceniului nouăzeci, sistemul congresist se mai menținea cît de cît, supraviețuind prin sistemul coaliților care, după 1977, fixează soarta țării. Premierii sînt trecători în funcție. Ei dețin

puterea pe perioade scurte, în afară de Narasimha Rao, care ocupă postul de prim-ministru din 1991 pînă în 1996. Întrucît India este un stat federal, evoluţia statelor federate are aceeaşi importanţă şi seamănă cu aceea a statului federal.

Experţii explică instabilitatea prin multitudinea partidelor, desluşind totuşi trei forţe principale: Partidul Congresului, care obţine circa un sfert din sufragii, partidul naţionalist BJP (*Bharatya Janata Party*), creditat şi el cu 25–26% din voturi, partidele regionale (aproximativ 22%). Pe lîngă aceste trei forţe, trebuie să mai adăugăm stînga politică, din care face parte partidul comunist. Pentru a guverna, este absolut necesar să se formeze o coaliţie, prin definiţie instabilă, din moment ce se bizuie pe promisiuni, concesii şi împărţirea puterii. În plus, fiecare dintre forţele principale se divizează în curente convergente sau divergente.

În 1998, BJP cu aliaţii săi formează guvernul, ceea ce reprezintă o cotitură în viaţa politică. Rădăcinile partidului se află în solul naţionalismului. Strămoşul lui întrunea 3% din voturi în 1951. Reorganizat, reînfiinţat în 1980, partidul ajunge de la 7,4%, în 1984, la 20,2%, în 1991, apoi la 25,5%, în 1998. Îşi făureşte popularitatea pe ura între hinduşi şi musulmani. Această ură a dus la împărţirea din 1947, s-a atenuat, a recăpătat vigoare. În 1992, la Yaodhya, în statul Uttar Pradesh, hinduşii distrug o veche moschee, pe motiv că ocupa un amplasament pe care s-ar fi născut zeul Ram. Oriunde au loc, răzvrătirile servesc interesele BJP şi duc la sporirea electoratului acestui partid. Cu toate acestea, pentru a guverna ţara, BJP are nevoie de sprijinul unui număr de aproximativ douăsprezece partide regionale, fiind, totodată la cheremul alegerilor locale.

Apar două aspecte. Primul se referă la interpretarea metamorfozei politice. Hinduismul seamănă cu un naţionalism combinat cu influenţe religioase. Dacă lăsăm deoparte musulmanii (11,6% din populaţie), sikhşii, creştinii, budiştii, parşii şi alte minorităţi, rămîn 82,4% hinduşi. Cu toate acestea, India este un stat laic. Asta nu înseamnă că statul refuză să recunoască religiile sau că nu întreţine nici un fel de relaţie cu fiecare dintre ele, ci că este neutru, impune respectarea tuturor credinţelor şi le plasează pe picior de egalitate. Acestea ar fi principiile. Constituţia interzice discriminarea religioasă, la fel ca şi discriminarea bazată pe rasă, sex, castă sau loc de naştere. Automat, a fi hindus înseamnă că eşti legat de religia hindusă sau că intri în categoria definită de *Hindu Code Bill*, adică legislaţia care este valabilă pentru indieni (hinduşi, budişti, jaini, sikhşi) şi care continuă drepturile cutumiare care reglementau relaţiile sociale din India înainte de independenţă (dreptul hindus, musulman şi creştin). Culturile non-indiene sînt tolerate şi nu creează nici un particularism civic; ele nu limitează nicidecum accesul la cetăţenie. Multiculturalismul nu exclude unitatea politică.

Naţionaliştii hinduşi vor să restabilească, de fapt, să instituie hinduitatea. În opinia lor, religia şi cultura creează identitatea naţională. Majoritatea trebuie să-şi exercite drepturile fără limite, fără a ţine seama de drepturile minorităţilor. Este la ea acasă şi vrea să ştie acest lucru. Tot ceea ce contribuie la

divizare slăbeşte sentimentul naţional, diluează personalitatea Indiei, indiferent că e vorba despre prezenţa musulmanilor sau de prozelitismul creştin. Dacă ar ceda atracţiei pluralismului, dacă ar renunţa să lupte împotriva forţelor centrifuge, naţiunea indiană şi-ar pierde esenţa, altfel spus, vitalitatea.

Această concepţie despre naţiune are imensul avantaj de a-i uni pe indieni dincolo de clivajele sociale şi de deosebirile regionale. Într-o ţară pe care istoria a modelat-o în funcţie de particularităţi mai mult sau mai puţin pronunţate, hinduismul politic făgăduieşte regruparea. Dar tot el distruge temelia principală a statului indian, în măsura în care laicitatea, fie ea şi indiană, respectarea minorităţilor, toleranţa sînt considerate de prisos. Nu este un rasism *stricto sensu*, deşi aduce a aşa ceva. Este, totodată, respingerea integrării, imposibilitatea de a contopi cele mai diverse elemente ale populaţiei, instaurarea, insidioasă şi pe termen mediu, a unei religii de stat neprevăzută de Constituţie. Este, în fine, o sursă de fricţiuni, care degenerează în răscoale. Într-un cuvînt, naţionaliştii propun minorităţilor o opţiune draconică: valiza sau sicriul, în cel mai rău caz, valiza sau statutul de zonă secundară, în cel mai bun caz. Totuşi, acţiunea lor politică întîmpină limite imediate. Pentru a guverna, trebuie să se alieze cu partide regionale. Nu au posibilitatea de a-şi impune pe deplin programul şi sînt obligaţi să nu întreprindă prea multe pentru a-şi păstra puterea. În acest sens, faptele lor suscită mai puţine primejdii decît ideile lor.

Sistemul castelor a lăsat o amprentă profundă asupra societăţii. Constituţia, în schimb, a suprimat intangibilitatea, ceea ce înseamnă că „intuşabilii" pot să ocupe aceleaşi funcţii ca şi ceilalţi hinduşi, să pătrundă în aceleaşi temple, să trăiască în acelaşi fel. Pe plan social, castele au suferit contralovitura dezvoltării economice. Membrii lor s-au îmbogăţit sau nu au ieşit din sărăcie. Într-un cuvînt, clasele contează mai mult decît castele. Ceea ce este adevărat în realitatea statisticilor nu este şi în mintea oamenilor. La sate, ca şi în oraşe, în diferitele regiuni, la fel ca şi la nivelul statului, casta îşi păstrează o anumită dinamică.

Putem ghici şi consecinţa. Nu toţi indienii au aceeaşi concepţie despre egalitate. Pentru membrii castelor superioare, egalitatea echivalează cu o înjosire. Pentru foştii „intuşabili", egalitatea este posibilă dacă individul aparţine unui grup, unei comunităţi, adică unei caste. În 1990, prim-ministrul instituie ceea ce se cheamă o *affirmative action*, adică o discriminare pozitivă, foarte dragă reformiştilor americani, care urmăreşte să-i propulseze pe defavorizaţi la nivelul celorlalte componente ale populaţiei. BJP protestează. Partidul Congresului procedează la fel. Ambele partide reunesc în proteste castele superioare şi clasele mijlocii.

„Casteismul" dă un suflu nou naţionalismului hinduist. Şi, ca o consecinţă contradictorie, oferă castelor inferioare posibilitatea de a lupta, grupate, recurgînd la dreptul la vot, adică de a accede la funcţii pe care nu le ocupau pînă atunci. În mod paradoxal, supravieţuirea castelor consolidează democraţia.

Liberalizarea economiei

A doua metamorfoză se referă la economie. Ea datează din 1991. Pînă la această dată, creşterea economică a Indiei se bazează pe rolul statului. Nu avem de-a face cu o economie socialistă, în sensul pe care această sintagmă îl are în Uniunea Sovietică şi în democraţiile aşa-zis populare. Sînt înfăptuite reforme agrare, care tind să-i înlăture pe proprietarii absenteişti. Ţăranii nu primesc pămînt pe gratis. Dispun de posibilitatea de a-l cumpăra. Pentru a stimula avîntul industriei grele, India, în timpul lui Nehru, practică planificarea, mai mult în stil francez decît sovietic. Planurile cincinale indică drumul ce trebuie urmat; nu impun nişte obligaţii. Nu există naţionalizări ale marilor grupuri private. În ciuda acestor adaptări ale ideologiei planificatoare, URSS îşi dă concursul la construirea unor complexe industriale, la fel ca şi Statele Unite şi Banca Internaţională pentru Dezvoltare şi Reconstrucţie.

Succesorii lui Nehru modifică doar puţin sistemul. Ei contribuie totuşi la generalizarea licenţei Raj, o autorizaţie din partea statului de a investi care favorizează corupţia şi, mai ales, oferă Partidului Congresului un rezervor extraordinar pentru finanţarea campaniilor electorale. Schimbarea majoră se produce după dispariţia Uniunii Sovietice. India nu are de ales. Unul dintre principalii ei parteneri comerciali s-a prăbuşit, antrenînd în cădere modelul economic în care au crezut milioane de oameni. De acum înainte, Statele Unite domnesc asupra comerţului internaţional. Tulburările din Orientul Mijlociu privează India de veniturile expatriaţilor săi. Guvernul suprimă, atunci, licenţa Raj, deschide piaţa financiară şi frontierele comerciale pentru producătorii străini. Este momentul privatizării, în sensul că investitorii privaţi au voie, acum, să bage bani în oţelării, construcţii navale şi aeronautice, precum şi în telecomunicaţii. Succesorii lui Rao, premierul care a luat aceste iniţiative revoluţionare, nu revin asupra acestor schimbări.

India de mîine

Rezultatele sînt la înălţimea speranţelor. Populaţia Indiei creşte, luînd proporţii impresionante: 768 milioane în 1985, 945 milioane în 1996, aproape un miliard la sfîrşitul secolului al XX-lea. Previziunile arată că India va depăşi China în circa treizeci de ani. Creşterea reală a produsului intern brut corespunde pentru perioada 1981–1990 la 5,8% pe an. Ea este mai puţin intensă în următorii cinci ani, nedepăşind 5,2%, dar, în 1994, atinge 8,1% şi, în 1995, 7,4%. Uşoara scădere înregistrată în 1997 precede valoarea de 6% în 1998. Balanţa comercială rămîne deficitară; această situaţie se accentuează din ce în ce mai mult, fiind, desigur, un indiciu al puternicei cereri interne.

Situaţia nu este la fel de bună ca aceea a Chinei, oglindită în cifrele oficiale. Se datorează, cumva, acest lucru controlului demografic pe care China şi-l impune, dar pe care India îl respinge? În 1950, India deţinea 1,9% ca parte de piaţă în comerţul mondial, iar China 0,9%. În 1992, India a coborît la 0,5%, iar

China a urcat la 2,3%, în condiţiile în care comerţul mondial a sărit de la 60 de miliarde la 3 700 de miliarde de dolari. Imposibil, în aceste condiţii, să vorbim despre „o decolare în stil chinezesc". India rămîne tărîmul contrastelor; sărăcia există alături de bogăţie; cele mai avansate cercetări în domeniul electronicii şi al informaticii se învecinează cu tehnicile de odinioară. Investiţiile străine îngroaşă datoria naţională.

Milioane de indieni, beneficiind de calificări profesionale sau fără nici un fel de educaţie, au ales să plece în străinătate, în America de Nord, mai ales, sau în emiratele din Golful Persic. Nu se poate vorbi despre instabilitate atunci cînd se are în vedere viitorul acestei ţări mari de peste 3 milioane de km^2. Nu lipsesc însă incertitudinile. Dar, mai ales, India nu a dobîndit încă forţele necesare pentru a ocupa un loc primordial în marea familie a naţiunilor lumii. Lucru paradoxal, desigur, dacă ne gîndim la rafinamentul, la vechimea şi la răspîndirea culturilor ei.

B. O putere regională

De la nealinierea prosovietică la apropierea de Statele Unite

În Asia de Sud, India joacă un rol de prim-plan, cu atît mai mult, cu cît şi-a ales noi orientări în ultimul deceniu. În perioada anilor cincizeci, era considerată o ţară a moderaţiei, a serenităţii şi a echilibrului just. Nehru refuza să aleagă între tabăra sovietică şi tabăra americană. Alături de Tito şi Nasser, Nehru definea conceptul de nealinire politică. În 1955, el declara: „Acolo unde libertatea este ameninţată, iar justiţia este în primejdie, acolo unde se comit agresiuni, noi nu vrem şi nici nu putem să rămînem neutri (...) Nu sîntem neutri atunci cînd este vorba despre pace, de o dominaţie imperialistă sau în faţa unor probleme economice şi sociale". Ceea ce îl face pe Max Jean Zins să spună (*Inde, un destin démocratique*, Paris, La Documentation française, 1999, p.155) că nealinierea nu însemna nici neutralitate, nici neutralism, că nu era nici echidistanţă între cele două superputeri, dar nici tentativa de a crea un al treilea bloc.

Cuvintele frumoase ascund o altă realitate. India a întreţinut relaţii mai bune cu Uniunea Sovietică decît cu Statele Unite. Este, poate, o consecinţă a decolonizării, deşi americanii le-au reproşat adesea britanicilor politica lor colonială, mai ales în India. Dar este, mai ales, o mai mare abilitate la Moscova decît la Washington în a măguli aparenta detaşare afişată de New Delhi. Sovieticii şi indienii împărtăşesc aproximativ aceleaşi idei în ceea ce priveşte cultul planificării, al industrializării în marş forţat, al reformelor agrare, al monopolului deţinut de sectorul public. Americanii şi indienii au opinii diferite referitor la angajarea ideologică, la natura reformelor economice, dar mai ales la rolul Pakistanului.

Pentru India, acest vecin musulman este un inamic, în cazul cel mai bun doar un rival, care se sprijină pe China. Pentru Statele Unite, Pakistanul este un aliat în Asia de Sud, care consolidează axa antisovietică. Cu atît mai bine

dacă americanii îşi iau precauţii şi continuă să acorde un ajutor financiar şi alimentar indienilor! Lucrul acesta permite autorităţilor de la New Delhi să-şi menţină politica de nealiniere, să manevreze un bloc contra celuilalt, aşadar să păstreze distanţa şi să nu piardă nimic din avantajele războiului rece.

În anii şaizeci, două traumatisme readuc India la realităţile dure ale vieţii internaţionale. În 1962, China lansează o ofensivă contra vecinei ei de la vest, încercînd să rezolve, pe calea forţei, problemele de frontieră care se referă la circa 125 000 km² şi asigură un solid brîu defensiv pentru Tibet. N-ar fi trebuit ca India să fie surprinsă de această acţiune. Desigur, susţinuse intrarea Chinei populare în Naţiunile Unite, într-o perioadă cînd Statele Unite manifestau o ostilitate insurmontabilă. Nu a condamnat Beijingul la începutul războiului din Coreea. Păstrează tăcerea în privinţa Tibetului, dar îl primeşte pe Dalai-Lama. Cheamă la negociere, la coexistenţă paşnică. Pentru chinezi, India este aliata URSS, o ţară care vorbeşte despre pace, dar se pregăteşte de război. Cele două ofensive din 1962 le aduc chinezilor teritoriile rîvnite. Trei ani mai tîrziu, Pakistanul este cel care atacă, de data asta pentru a pune mîna pe Caşmir. India îl respinge pe inamic şi, peste şase ani, îi impune independenţa Pakistanului răsăritean, care devine Bangladesh.

Aceste două experienţe conduc India la o nouă concluzie. Nu este de ajuns să propovăduieşti neangajarea. Trebuie şi să ai la dispoziţie o forţă armată importantă, care să poată descuraja. Încă o dată, experienţa demonstrează că o ţară care refuză să-şi formeze un sistem de apărare nu poate duce o politică externă în regim de independenţă statală. India a învăţat lecţia. De atunci înainte adoptă o altă cale, fără a renunţa la opţiunile ei fundamentale. Nu se distanţează brusc de Uniunea Sovietică. Înainte de a se duce să negocieze la Beijing, Henry Kissinger, principalul autor al politicii externe a Statelor Unite, a făcut un sejur în Pakistan, şi nu la New Delhi. Triunghiul Washington-Karachi-Beijing se consolidează. Polul New Delhi-Moscova acţionează ca o contrapondere. Sovieticii participă la dotarea forţelor armate indiene.

Armamentul nuclear

Dispunînd de noi mijloace, indienii ridică glasul la vecinii lor mai mici, cum ar fi statele din Himalaya, Maldive, Sri Lanka. Dar mai ales, fără să fi renunţat niciodată să se doteze cu arma nucleară, India este îngrijorată de prima explozie chineză, în 1964. La rîndul ei, accelerează cercetările, refuză să semneze un tratat de neproliferare nucleară în 1968 şi realizează primul ei test nuclear în 1974. Graţie sprijinului acordat de SUA, dispune de acum înainte şi de rachete. India anilor cincizeci, care milita cu ardoare şi convingere pentru dezarmarea nucleară, a devenit din acel moment de domeniul istoriei.

De altfel, India îşi ia precauţii. Propune Pakistanul denuclearizarea regiunii? India refuză. Cel mult promite să nu atace instalaţiile nucleare, dacă şi Pakistanul se angajează la fel. India nu vrea să adopte documentul numit *Comprehensive Test Ban Treaty*, deschis semnării încă din 1996, deoarece, cum

spune ea, „degeaba (puterile nucleare) ne cer nouă să interzicem efectuarea de teste subterane, cînd ele au ajuns la un stadiu în care nu mai au nevoie de asemenea experienţe pentru a progresa în controlul armamentelor nucleare". Şi apoi, în mai 1998, lovitură de trăsnet pe cerul diplomatic: India efectuează cîteva experienţe nucleare. Imediat, Pakistanul urmează exemplul ţării vecine.

Relaţiile cu vecinii

De aici, trei întrebări. Poate comunitatea internaţională să adopte sancţiuni contra unor state care nu respectă orientările ei principale? Există, într-adevăr, motive de îngrijorare? Iată două ţări, India şi Pakistanul, care nu au eradicat nici pe departe mizeria şi care consacră o parte deloc neglijabilă din bugetul lor pentru fabricarea unor arme foarte costisitoare. Mai mult, nimic nu dovedeşte că una dintre aceste două ţări sau ambele simultan, nu vor difuza unor prieteni sau unor aliaţi o tehnologie de vîrf care va contribui la accelerarea proliferării nucleare. Nu este nicidecum imposibil ca Pakistanul să încapă pe mîinile talibanilor şi ale acoliţilor lor. Totuşi, SUA nu au putut sau nu au vrut să joace rolul de jandarmi, la care îi sorteşte statutul lor de superputere.

Condamnarea venită din partea comunităţii internaţionale nu a dat nici un rezultat. India şi Pakistanul şi-au reluat dialogul a doua zi după experienţele lor nucleare. A existat, chiar, din februarie 1999 şi o „diplomaţie de cricket". Pakistanezii au acceptat să joace un meci de cricket pe teritoriu indian, într-un fel de *remake* al diplomaţiei de ping-pong, care anunţase reluarea relaţiilor dintre Washington şi Beijing. Pe 20 februarie, cei doi premieri s-au întîlnit şi au semnat un acord „pentru promovarea păcii şi a stabilităţii". Este un episod care ar putea inaugura o nouă epocă.

Se consideră că India a încercat să impresioneze China. Posibil, dacă ne amintim de umilinţa din 1962 şi de armamentul nuclear cu care s-a dotat Beijingul. Doar dacă nu Pakistanul a fost cel vizat. În acest caz, dacă cei doi adversari din Asia de Sud dispun, ambii, de un armament sofisticat şi teribil de distrugător, aceştia ar putea chiar ceda tentaţiei de a se folosi de el pentru a-şi rezolva diferendele sau pentru a negocia ţinînd seama de raportul de forţe. Altfel spus, Asia de Sud nu a atins statutul de „sanctuar", atît de drag strategilor războiului rece.

C. Caşmirul

În sfîrşit, a treia întrebare. India se gîndeşte înainte de toate să rezolve problema Caşmirului. În acest sens, nu-şi va putea păstra poziţia în lume decît după ce va găsit soluţia cea mai puţin proastă în conflictul său cu Pakistanul.

Datele problemei

Situaţia conflictuală amintită îşi are originile în împărţirea din 1947. Maharajahul Caşmirului decisese atunci unirea principatului său cu India. Dispoziţiile care coordonează independenţa celor două ţări, emanate de Imperiul

Britanic, permit acest lucru. Dar populaţia, în proporţie de trei sferturi, este musulmană. Maharajahul alege soluţia indiană, deoarece are de înfruntat bande înarmate venite din Pakistan şi contează, pentru asta, pe sprijinul forţelor indiene. Evident, Pakistanul respinge decizia prinţului şi revendică alipirea întregului Caşmir, din care ocupă deja o treime, adică 72 000 km^2. La origine, Caşmirul cuprindea şi întregul Ladakh, dar, în 1962, China a anexat Aksai Chin.

Spiritele binevoitoare reamintesc că un referendum ar fi risipit orice neclaritate. India nu vrea să audă de aşa ceva, întrucît se teme că prezenţa soldaţilor pakistanezi ar putea încurca rezultatele. De altfel, prezenţa unor musulmani, atît şiiţi, cît şi sunniţi, a unor budişti şi a unor hinduşi, multiplicitatea graiurilor, diversitatea originilor etnice complică şi mai mult panorama şi conferă un caracter aleatoriu oricărei soluţii ieşite din urne.

Trecerea timpului nu a potolit patimile. Indienii au practicat o politică de integrare. Statul Jammu-Caşmir, al douăzeci şi cincilea din Uniunea Indiană, se bucură de un statut special, care se bazează pe o populaţie formată în proporţie de 95% din musulmani. India revendică şi restul Caşmirului, care forma principatul şi care este ocupat de Pakistan. Pakistanezii insistă nu pe istorie, ci pe cultură şi, mai ales, pe religia locuitorilor din Caşmir. Nu vor să anexeze totul, avînd în vedere că populaţia este formată, de asemenea, din hinduişti şi budişti. Nu urmăresc, din raţiuni deopotrivă culturale şi politice, nici să smulgă Aksai Chin de la Republica Populară Chineză.

O soluţie imposibilă sau improbabilă?

Conflictul a recăpătat vigoare în 1989. Pakistanul îi susţine, făţiş sau nu, pe autonomişti. De aici o serie de atentate teroriste, ambuscade şi încăierări, masacre şi asasinate, represiuni poliţieneşti şi armate, în total cîteva zeci de mii de morţi. Soluţia militară, la fel ca şi soluţia politică, pare improbabilă. Comunitatea internaţională manifestă o prudenţă lesne de înţeles, avînd în vedere conţinutul extrem de delicat al dosarului. Ar fi nevoie de multă imaginaţie pentru a răsturna mersul lucrurilor. Ar mai trebui, de asemenea, ca ambele tabere să se decidă să-şi depăşească animozităţile şi ambiţiile. În această problemă se impune pesimismul. Indienii au adus la putere o coaliţie dominată de naţionalişti, care nu vor să cedeze nimic musulmanilor. Pakistanezii, la rîndul lor, sînt din ce în ce mai sensibili la islamism şi la „războiul sfînt". Ambele state deţin un armament nuclear care le determină, în acelaşi timp, să nu acţioneze, dar nici să bată în retragere. Aşadar, sînt întrunite condiţiile pentru ca acest conflict să fie de durată. Situaţia din Caşmir aminteşte de definiţia războiului rece dată de Raymond Aron: „pace imposibilă, război improbabil".

Pe lîngă conflictul indo-pakistanez, mai există un alt conflict, în măsura în care musulmanii îşi revendică autonomia în Uniunea Indiană, fără a cere totuşi alipirea la Pakistan. Divizarea dintre separatişti, ferma determinare a autorităţilor de la New Delhi fac imposibil mersul spre o soluţie negociată.

Firește, pentru a analiza mai precis politica externă a Indiei, s-ar cuveni să amintim de legăturile pe care le-a realizat sau încearcă să le realizeze cu vecinii ei, cu Asia de Sud-Est, cu America de Nord și cu Europa comunitară. India a aderat la *South Asian Association for Regional Cooperation* (SAARC), înființată în 1985, din care fac parte Bangladesh, Bhutan, Maldive, Nepal, Sri Lanka și Pakistan. Dar, dacă lăsăm deoparte relațiile ei cu Pakistanul, India nu poate avea decît relații de inegalitate cu partenerii ei, în domeniul economiei, al tehnologiei și al apărării, suscitînd astfel circumspecția și teama acestora. Nu este exclus să fie interesată să strîngă legăturile cu ASEAN (*Association of the South East Asian Nations*), odată ce efectele crizei asiatice vor fi trecut.

Indiferent că e vorba despre SAARC sau despre ASEAN, India încearcă să joace rolul de putere regională, fără a reuși întru totul. Ar putea dobîndi mai multă forță dacă și-ar dezvolta și mai mult schimburile comerciale cu SUA și Uniunea Europeană. În 1996, principalii ei furnizori erau Asia (41% din importuri), Uniunea Europeană (30,4%), Statele Unite (9,1%); principalii ei clienți sînt Asia (39,7% din exporturi), Uniunea Europeană (27%), Statele Unite (17%). Iată un indiciu că viitorul internațional al Indiei se situează atît în Asia, cît și în restul lumii, îndeosebi de partea celor mai industrializate țări, și că, în anii următori, India va juca un rol și mai însemnat decît astăzi.

UNIUNEA EUROPEANĂ

De cînd a început construcţia europeană, disputele nu au contenit. În ultimul deceniu, acestea au căpătat un aspect şi mai grav. Din moment ce slăbiciunile Europei comunitare sînt evidente, din moment ce eşecurile par mai numeroase decît reuşitele, singura explicaţie, singurul remediu, spun unii, ar fi consolidarea legăturilor dintre parteneri. Ar trebui „mai multă Europă" sau, dacă vreţi, ar trebui, fără nici un răgaz pentru a-şi trage sufletul, să fie dusă pînă la capăt această construcţie europeană. Ba deloc, replică alţii. Europa a mers şi aşa prea departe. A provocat respingeri, manifestări ostile, o insatisfacţie crescîndă.

Europa calcă în picioare suveranitatea naţională şi nu se bazează pe nici un fel de legitimitate populară. Se cuvine să o circumscriem în nişte limite strîmte, pentru a o împiedica să submineze temeliile democraţiei.

La drept vorbind, nici una dintre aceste două poziţii nu este convingătoare. Nu va exista o naţiune europeană, cel puţin într-un viitor previzibil. Libera circulaţie în lume a persoanelor şi a capitalurilor, relativa uniformizare care decurge de aici contribuie la declanşarea unor revendicări identitare. Totuşi, nu este posibil să ne imaginăm că s-ar putea reveni la ceea ce a fost făcut pornind de la declaraţia lui Robert Schuman din 9 mai 1950. În acest sens, Uniunea Europeană îşi va continua drumul, şontîc-şontîc, şi va rămîne o aventură *sui generis*. Ea nu trimite la nici un precedent. Deschide căi necunoscute. Rămîne o descoperire permanentă, necontenită, deopotrivă frustrantă şi exaltantă.

I. Continuarea construcţiei europene

Părinţii Europei şi-au exprimat, acum o jumătate de secol, convingerea lor profundă: pentru ca acest continent să nu cadă pradă, din nou, violenţelor războiului, soluţia era ca adversarii de ieri să-şi unească destinele. Germania de Vest şi Franţa trebuia să se împace. Nimic nu putea asigura mai bine reconcilierea lor decît punerea în comun a resurselor lor principale, care fuseseră multă vreme mizele conflictelor. În acest spirit s-a născut Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi a Oţelului (CECA). De aici au apărut Euratom şi, mai

ales, Piaţa Comună. O a doua motivaţie a consolidat demersul. Războiul rece era în toi. Diviza continentul şi, în special, Germania. Sub ameninţarea sovieticilor, europenii din Vest, legaţi de Statele Unite, aveau tot interesul să se unească, pentru a rezista mai bine împotriva comunismului, pentru a face din ţara lor un liman de pace şi de prosperitate. Germanii nu vor mai resimţi niciodată tentaţia de a reconstrui o *Mitteleuropa* şi, cu atît mai puţin, de a căuta să realizeze o alianţă cu URSS.

Cînd dispare Uniunea Sovietică, francezii şi germanii s-au deprins deja de multă vreme să conlucreze, să facă schimb de idei şi produse. De acum înainte, pericolul comunist aparţine trecutului. Învinge filosofia politică şi economică a Occidentului. Fostele democraţii populare aspiră să-şi regăsească legăturile europene. Nimic nu îi mai opune pe europeni altor europeni. Unirea tuturor ţărilor de pe continent devine un subiect la ordinea zilei.

A. Lărgirea

O decizie de principiu

Europa comunitară numără în acel moment doisprezece membri. Celor şase state fondatoare (Franţa, Germania, Italia, Belgia, Olanda, Luxemburg), li s-au mai adăugat, la 1 ianuarie 1973, Regatul Unit, Danemarca şi Irlanda; la 1 ianuarie 1981, Grecia; la 1 ianuarie 1986, Spania şi Portugalia. Europa celor nouă păstrează o adevărată omogenitate, cu atît mai mult cu cît Părinţii fondatori au sperat tot timpul în aderarea britanicilor la Uniune. Europa celor doisprezece prezintă, în schimb, discordanţe. Ea se bizuie totuşi pe o logică. Grecia a respins „regimul coloneilor". Spania şi Portugalia au trecut de la dictatură la democraţie. Cele trei ţări contribuie la reechilibrarea spre sud a unei Uniuni puternic marcate, pînă atunci, de Europa de Nord-Vest. În consecinţă, Mediterana devine una dintre axele construcţiei europene.

De altfel, în numele cui sau al cărui principiu s-ar refuza lărgirea Uniunii? Nu este de conceput ca Uniunea să se închidă în ea însăşi şi să formeze o insulă de bogăţie, unde nu pot avea acces cei mai puţin norocoşi, victimele nenorocirilor veacului. Robert Schuman asigura, încă din 1950, că această comunitate „va fi deschisă tuturor ţărilor care vor vrea să participe". Cît priveşte Tratatul de la Roma, din 1957, acesta precizează, în articolul 237, că „orice stat european poate deveni candidat la intrarea în Comunitate". Consiliul European de la Copenhaga, a acceptat pe 22 iunie 1993, ideea ca Uniunea să se deschidă pentru ţările din Europa Centrală şi de Est, abia scăpate de jugul sovietic.

Candidaţii

Şi alte state bat la poartă. Pe 1 ianuarie 1995, Finlanda, Suedia şi Austria sînt primite, la rîndul lor. Evident, Europa celor cincisprezece nu este decît o etapă. După Consiliul European, care s-a reunit la Helsinki în decembrie 1999, negocierile de intrare se referă la aderarea altor douăsprezece ţări. Estonia,

Ungaria, Polonia, Republica Cehă, Slovenia şi Cipru par cel mai bine pregătite pentru a intra în Uniunea Europeană. Bulgaria, Letonia, Lituania, Malta, România şi Slovacia sînt şi ele printre ţările candidate, chiar dacă decizia în privinţa aderării lor se va lua mai tîrziu. Este inutil să deslușim viitorul într-un glob de cristal, pentru a ne imagina că Ucraina, Belarus, statele balcanice, cum ar fi Macedonia, Croaţia, Bosnia aspiră şi ele să facă parte din Comunitatea Europeană. Cînd Serbia se va integra în familia naţiunilor democratice, iar situaţia din Albania şi Kosovo se va stabiliza, nici aceste ţări nu vor mai putea fi ţinute la distanţă. În fapt, vocaţia Uniunii Europene împinge spre unificarea Europei, a întregii Europe. Şi mai departe chiar, în măsura în care Turcia cere cu insistenţă, din 1963, să fie primită, sau Marocul, ba chiar Israelul consideră că şi el este strîns legat de Europa. Dacă deschiderea rămîne regula, pînă unde se va merge? Europa celor cincisprezece va deveni curînd Europa celor douăzeci şi şapte, poate a celor treizeci.

Această evoluţie pune, în etapa imediată, două întrebări. În afară de generozitate şi apropiere culturală, membrii Uniunii au şi alte motive pentru a primi noi membri? Pentru claritatea expunerii, trebuie să facem deosebirea între motivele politice şi motivele economice. În prima categorie figurează dorinţa de a consolida regimuri democratice sau de a accelera mersul spre democraţie. Preşedintele Republicii Franceze, Jacques Chirac, confirmă acest lucru: „Uniunea Europeană, declara el pe 19 februarie 2000, este întîi de toate o comunitate de valori. A repune în discuţie principiile de umanism şi de respectare a demnităţii umane ar însemna să punem în discuţie însăşi raţiunea de a fi a Uniunii Europene". Membrii Uniunii se angajează să apere aceste valori. Nu pot reveni la rătăcirile trecutului. În măsura în care intră în această comunitate de valori, ei dau celorlalţi garanţii de pace. Instaurarea sau reinstaurarea democraţiei oferă, în principiu, cea mai bună garanţie pentru o Europă paşnică şi pacificată.

Motivele economice sînt la fel de puternice. Europa celor cincisprezece reuneşte 373 de milioane de bărbaţi şi femei. Este o piaţă formidabilă, o zonă de producţie eminamente dinamică. Oferă un potenţial superior celui prezentat de Statele Unite. Dacă primeşte noi membri, îşi sporeşte şi mai mult capacităţile de dezvoltare. Va ajunge la 450, ba chiar la 500 de milioane de locuitori. Va fi, mai mult chiar decît azi, o superputere economică şi comercială.

Optimismul previzioniştilor necesită totuşi nuanţări. Cele zece ţări din Europa centrală şi răsăriteană numără 105 milioane de locuitori, dar nu vor majora PIB-ul european decît cu 4–5%. Dacă PIB-ul mediu în Europa celor cincisprezece corespunde bazei 100, cel al celor trei Ţări Baltice se situează între 27 şi 36, cel al României la 27, cel al Bulgariei la 23. În afara ţărilor din Europa centrală şi răsăriteană situaţia este mai bună, dar PIB-ul Ciprului, cel mai ridicat dintre toţi candidaţii, atinge 78.

Altfel spus, extinderea va mări eterogenitatea şi va introduce noi zone de sărăcie în UE. Ţările sau regiunile sărace vor fi ajutate. Nu este nicidecum

sigur că, prin concursul instanţelor comunitare, sărăcia va dispărea; ea ar putea îmbrăca aspecte mai dramatice sau, pur şi simplu, ar putea subzista în starea ei actuală.

Uniunea Europeană face totuşi un cu totul alt pariu. Creşterea, se consideră, va fi mai susţinută în Est decît în Vest. Liberalizarea schimburilor îşi va exercita efectele. Dispariţia barierelor vamale, o producţie care va profita de contractele cu livrări succesive, circulaţia investiţiilor şi garanţiile de care se vor bucura, iată tot atîtea argumente care justifică scenariile OCDE, care prevăd pentru perioada 2000–2003 o creştere anuală de 5,5% în Polonia, de 4,6% în Ungaria, de 2,4% în Republica Cehă. Să notăm totuşi că unele ţări europene nu împărtăşesc aceeaşi viziune despre viitor.

Fiindcă doreşte să-şi păstreze statutul de neutralitate şi independenţa bancară, Elveţia refuză să conceapă aderarea sau măcar asocierea ei la UE. Lichtenstein judecă la fel. Prin două referendumuri, Norvegia a spus „nu" Europei. Islanda se ţine şi ea deoparte. Cel mult, aceste patru state, membre ale AELS (Asociaţia Europeană a Liberului Schimb) au acceptat să intre în Spaţiul Economic European (SEE), creat prin Tratatul de la Porto din 2 mai 1992, prin care acestea se asociază cu Uniunea Europeană. Elveţia însă nu a întîrziat să se retragă din SEE.

Calendarul

A doua întrebare se referă la calendarul aderărilor. Trebuie protejate acquis-urile comunitare, adică nenumăratele reglementări, directive, mari orientări. Trebuie să se ţină seama, de asemenea, de nivelul economic al fiecărui candidat. Examenul de admitere este indispensabil. Pentru fiecare dintre statele care aspiră să intre în UE, acest examen determină datele eventuale, obstacolele ce trebuie depăşite, o procedură care continuă să varieze şi se îngreunează de-a lungul anilor. A existat întîi procedura de la Luxemburg, care a fost fixată în decembrie 1997. Negocierea începe atunci cu zece ţări din Europa Centrală, plus Cipru. Trei luni mai tîrziu, cei unsprezece nu mai sînt decît şase (Estonia, Ungaria, Polonia, Republica Cehă, Slovenia, Cipru).

În decembrie 1999, Uniunea Europeană preferă procedura de la Helsinki. Negocierea va avea loc nu pe grupe de ţări, ci cu fiecare stat în parte. Negocierea comportă 30 de capitole care grupează acquis-urile comunitare. Candidatul indică, pentru fiecare capitol, ceea ce i se pare acceptabil imediat şi ceea ce doreşte să amîne pentru mai tîrziu. Examinatorii pun întrebări. Dacă răspunsurile îi mulţumesc, trec la capitolul următor. La sfîrşitul anului 1999, cei şase din procedura de la Luxemburg au trecut 8 pînă la 12 capitole; discută despre alte zece capitole, care se referă la politica agricolă, la libera circulaţie a persoanelor, la problemele bugetare şi la cheltuieli, adică la nişte chestiuni extrem de delicate.

Ungaria este, acum, cel mai bun elev din clasă, urmată de Slovenia, Estonia şi Cipru. Polonia este în coada plutonului, din cauza agriculturii ei. Cu toate acestea, candidaţii devin nerăbdători. Ar vrea să adere chiar de la

1 ianuarie 2003. În cadrul UE, se vorbeşte mai degrabă despre 1 ianuarie 2004, ba chiar 2005, pentru primele aderări din noul val, restul urmînd să se conformeze aceluiaşi ritm. Europa celor douăzeci şi unu, se spunea, nu se va naşte înainte de 2010.

B. Consolidarea instituţiilor

Este adevărat că negocierile sînt încetinite de o dilemă. E bine ca Uniunea să se extindă, înainte ca instituţiile ei să treacă printr-o reformă? Sau e de preferat ca întîi să se aplice reforma, iar apoi să se procedeze la extindere? Iată, aşadar, o decizie importantă. Astăzi, instituţiile comunitare nu mai sînt cele din 1957. Ele prezintă, în special, două slăbiciuni: sînt opace şi prea puţini europeni le-ar putea descrie, fără ezitări sau greşeli; sînt prevăzute pentru o Uniune cu puţini membri, fiind aşadar nepotrivite pentru extinderea aflată în curs.

Tratatele refondatoare

Cîteva date sînt de reţinut. Actul unic este semnat pe 17 februarie 1986, la Luxemburg, apoi, pe 28 februarie, la Haga. Acest document creează „un spaţiu fără frontiere interne, în care va fi asigurată libera circulaţie a mărfurilor, a persoanelor, a serviciilor şi a capitalurilor". Actul unic intră în vigoare oficial pe 1 ianuarie 1987, dar în realitate pe 1 ianuarie 1993, cu excepţia liberei circulaţii a persoanelor, supusă Acordului de la Schengen, care nu a fost adoptat de către toţi cei cincisprezece membri.

Tratatul de la Maastricht sau Tratatul cu privire la Uniunea Europeană, semnat la 7 februarie 1992, intră în vigoare la 1 noiembrie 1993. Acest document extinde competenţele Parlamentului European, prevede Uniunea Economică şi Monetară, defineşte cetăţenia europeană şi, mai ales, repartizează competenţele Uniunii pe trei piloni: procedurile comunitare de integrare (pilonul I), politica externă de securitate comună (PESC, pilonul II), treburile interne şi justiţia (IAI, pilonul III). Tratatul de la Amsterdam, semnat pe 2 octombrie 1997, se aplică începînd cu 1 mai 1999. Acest document completează Tratatul de la Maastricht, integrînd Acordurile Schengen, şi insistă asupra ocupării forţei de muncă şi asupra drepturilor cetăţenilor.

Consiliul European (a nu se confunda cu Consiliul Europei) reuneşte pe şefii de stat sau de guvern ai statelor membre, plus preşedintele Comisiei Europene. Timp de şase luni, fiecare membru preia preşedinţia Consiliului, care determină orientările principale. Comisia succede celor trei comisii înfiinţate în 1957. Ea cuprinde, în afară de preşedinte, 20 de comisari, fiecare stat membru dispunînd de cel puţin un loc de comisar. Comisia propune reglementările şi directivele, pune în aplicare hotărîrile Consiliului, serveşte drept putere executivă.

Parlamentul îşi are sediul la Strasbourg sau la Bruxelles, este format din 626 de deputaţi proveniţi din statele membre, proporţional numeric cu populaţia

fiecăruia, şi aleşi prin sufragiu universal. Parlamentul votează bugetul şi controlează Comisia. Formulează recomandări şi nu dispune decît de un rol consultativ. În realitate, puterea legislativă revine Consiliului de Miniştri, care se bazează pe o preşedinţie prin rotaţie şi are sediul la Bruxelles sau la Luxemburg. Adoptă sau respinge propunerile făcute de Comisie. În afară de aceste organisme principale, mai există o serie de instituţii de control şi consultanţă: Curtea de Justiţie, Curtea de Conturi, Comitetul Economic şi Social, Comitetul Regiunilor, Banca Europeană de Investiţii, Banca Centrală Europeană.

Extinderea europeană necesită răspunsuri la întrebări urgente. Să trecem peste conflictul minor dintre Bruxelles, unde îşi are sediul Comisia, Consiliul Miniştrilor şi Parlamentul, Strasbourg, unde îşi are sediul Parlamentul în sesiunile plenare, şi Luxemburg, unde îşi are sediul Curtea de Justiţie şi, în anumite circumstanţe, Consiliul Miniştrilor. Acestor trei capitale li se mai adaugă Frankfurt, sediul Băncii Centrale Europene şi alte cîteva oraşe, unde sînt instalate diverse organisme europene mai puţin importante. Să trecem, de asemenea, şi peste cele unsprezece limbi oficiale ale Uniunii Europene, cărora ar trebui să li se adauge şi galeza, cum spun irlandezii, luxemburgheza, cum spune Luxemburgul, poate graiurile regionale, fără a uita de limbile vorbite de noii membri. Deocamdată, franceza şi, în special, engleza sînt limbi de lucru, iar germanii protestează contra sorţii rezervate limbii lor.

Opacitatea instituţiilor

Fiind vorba despre instituţii, rămîn trei chestiuni fundamentale. Consiliul de Miniştri adoptă deciziile în unanimitate sau, în majoritatea cazurilor, cu majoritate calificată, adică 62 de voturi din 87. Germania, Franţa, Italia şi Regatul Unit al Marii Britanii dispun de 10 voturi fiecare; Spania, de 8 voturi; Belgia, Grecia, Olanda şi Portugalia, de 5 voturi; Austria şi Suedia, de 4 voturi; Danemarca, Irlanda şi Finlanda, de 3 voturi; Luxemburgul, de 2 voturi. Aderarea unor noi membri va determina o altă repartizare a voturilor. În plus, printr-o decizie din 1994, miniştrii de Externe sînt obligaţi să renegocieze între ei, dacă o propunere întruneşte mai puţin de 65 de voturi. În anumite domenii, un stat sau altul poate cere ca o decizie să fie adoptată în unanimitate. Ne-am putea imagina, de aşemenea, şi o dublă majoritate: cea care s-ar bizui pe numărul ţărilor şi cea care ar reflecta populaţia ţărilor în raport cu populaţia totală a Europei comunitare.

Ponderea este valabilă şi pentru Parlament, ştiut fiind că numărul membrilor lui nu poate depăşi 700, adică un plus de 74 de membri faţă de cifra actuală. Comisia este formată din 20 de comisari, fiecare stat dispunînd de cel puţin un loc. Va creşte numărul comisarilor, pe măsură ce Uniunea se va extinde? Sau, poate, statele vor accepta să renunţe la o parte dintre privilegii? În fine, ce trebuie să se mai păstreze din regula unanimităţii? Unii membri ar vrea ca regula unanimităţii să continue să prevaleze pentru deciziile capitale, adică pentru acele decizii care privesc prezentul şi viitorul unei naţiuni. Comisia recomandă să se recurgă la principiul unanimităţii doar în mod cu totul excepţional, regula de bază rămînînd principiul majorităţii calificate.

Conferința interguvernamentală

Pentru a pune la punct soluțiile convenabile, se prevede întrunirea unei conferințe interguvernamentale (CIG). Un grup de studiu, condus de Jean-Louis Quermonne, și-a publicat raportul în 1999. Documentul constată că modelul interguvernamental, întruchipat de Consiliul European pe care l-a sugerat Jean Monnet și pe care l-au pus în practică, în 1974, Helmut Schmidt și Valéry Giscard d'Estaing, a dat rezultate bune, dar nu mai poate fi util în circumstanțele actuale, și cu atît mai puțin pe viitor. Abordarea supranațională face posibilă degajarea unui interes comun. Această perspectivă nu ar fi potrivită însă decît dacă ar exista o națiune europeană.

Mai rămîne abordarea federalistă, nu în maniera Statelor Unite, ci conform unei metode comunitare, care presupune existența unor organisme europene capabile să propună soluții comune, ca și prezența activă a guvernelor, ferm hotărîte să apere punctele de vedere naționale. Altfel spus, este de dorit un sistem original, care nu a mai fost experimentat pînă acum, dar care reprezintă singura posibilitate pentru ca Uniunea Europeană, lărgită sau nu, să nu fie respinsă de popoarele țărilor membre. În același spirit pragmatic, ar fi poate judicios să se accepte niște Europe cu mai multe viteze, mai precis o cooperare consolidată în anumite domenii, care ar avea valoare numai pentru o parte dintre membri. Ceea ce ar avea avantajul de a pregăti candidații pentru aderare, oferind totodată un cadru suplu de integrare pentru toți. Inconvenientul ar fi crearea unei Europe cu mai multe viteze. La fel de indispensabil ar fi și să se consolideze controlul Comisiei de către Parlament, ceea ce ar contribui la redresarea deficitului democratic, care suscită critici atît de vii împotriva construcției europene.

La drept vorbind, noțiunea de cooperare consolidată există deja. În domeniul apărării, Regatul Unit și Franța au proiecte în comun, în timp ce Austria, Suedia și Irlanda țin să-și păstreze statutul de neutralitate. Acordurile de la Schengen au fost semnate pe 14 iunie 1985 de către Germania, Franța și cele trei state din Benelux. Aceste documente au fost integrate în Tratatul de la Amsterdam, cel puțin pentru treisprezece dintre statele membre (Regatul Unit și Irlanda nu sînt semnatare). Două state care nu fac parte din Uniunea Europeană, Islanda și Norvegia, au intrat totuși în Spațiul Schengen, din moment ce participă la Uniunea Nordică a pașapoartelor, împreună cu celelalte trei state scandinave.

În fine, și acest exemplu ilustrează bine noile modalități ale construcției europene, *euro* întruchipează o Uniune Economică și Monetară care reunește unsprezece dintre cele cincisprezece state.

C. Euro

Evoluția spre moneda comună

Evoluția spre euro începe în 1971. Președintele Statelor Unite, Richard Nixon, decide atunci, pentru a combate inflația și a face față cheltuielilor generate de războiul din Vietnam și de extinderea statului-providență, să rupă dolarul

de aur. Epoca în care o uncie de aur valora 35 de dolari a luat sfîrşit. Acordurile de la Bretton Woods nu mai guvernează ordinea monetară. Europenii nu mai pot conta pe moneda americană pentru a introduce un minimum de regularitate în circulaţia capitalurilor şi în funcţionarea economiilor. Pentru a evita efectele ratelor de schimb fluctuante, europenii creează „şarpele monetar", care urcă sau coboară în interiorul unui „tunel". Există, aşadar, pentru fiecare monedă, un curs pivot şi o marjă de manevră, de plus-minus 4,5%. Aceasta este formula Sistemului Monetar European, SME, care vede lumina zilei pe 13 martie 1979. ECU (*European Currency Unit*), monedă de cont fără realitate materială, formată dintr-un „coş" de monede, constituie referinţa. Este un bun instrument pentru a asigura stabilitatea monetară şi pentru a-i obişnui pe europeni să gîndească în termeni comuni şi să favorizeze schimburile comerciale, într-o perioadă în care furtunile monetare nu au lipsit.

În 1993, furtuna este atît de puternică, încît marjele de fluctuaţie oscilează în jurul valorii de 15%. În acel moment, circumstanţele sînt înspăimîntătoare. Războiul din Golf a încetinit activitatea economică, atît în Europa, cît şi în alte părţi. Creşterea economică în Statele Unite atinge cel mai scăzut nivel în 1990–1991. Şi creşterea economică a Japoniei a scăzut considerabil. Republica Federală Germania s-a unit cu Republica Democrată Germană. Cancelarul Helmut Khol a decis că marca răsăriteană va avea aceeaşi valoare ca şi marca occidentală, o hotărîre care va costa foarte scump. Falimentul unui mare număr de întreprinderi din fosta RDG, şomajul care decurge de aici şi refuzul de a majora impozitele sînt tot atîtea constrîngeri care apasă asupra guvernului de la Bonn şi explică tendinţele inflaţioniste. Acestor aspecte li se adaugă atacurile speculative contra francului, în faţa cărora guvernul lui Édouard Balladur refuză să cedeze. Aceste motive militează pentru crearea unei monede unice.

Mai există şi alte motivaţii care determină atitudinea membrilor Uniunii Europene. Moneda unică va scuti întreprinderile şi persoanele particulare de cheltuielile de schimb valutar, care apar inevitabil odată cu trecerea frontierei dintr-o ţară în alta. Ea va stabiliza valoarea contractelor, a investiţiilor şi a creditelor, întrucît se elimină riscul unei devalorizări a monedei naţionale. Aceeaşi monedă unică va permite Europei, într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat, să se situeze pe plan de egalitate cu Statele Unite, suprimînd, astfel, raporturile de dependenţă. Totodată, dispunînd de o astfel de monedă unică, Uniunea Europeană va dispune de argumente în organizaţiile internaţionale. În fine, moneda unică va oferi consumatorilor posibilitatea de a compara preţurile în interiorul Uniunii Europene, stimulînd, astfel, concurenţa şi inovaţia.

Punerea în mişcare

De fapt, proiectul privind o monedă unică se conturează imediat după semnarea Actului unic. Jacques Delors, preşedinte al Comisiei Europene, animă un grup de lucru care supune un proiect Consiliului European de la Madrid, în iunie 1989. Regatul Unit al Marii Britanii nu este interesat de conţinutul acestui

proiect, dar partenerii săi continuă să reflecteze şi instaurează, în iulie 1990, libertatea de mişcare a capitalurilor. Germania ezită în faţa ideii de renunţare la marcă, simbolul redresării economice şi al unei reuşite cvasi-miraculoase, dar obţine asigurări că Banca Centrală Europeană va fi independentă şi că statelor care doresc să intre în Uniunea Europeană Monetară (UEM) li se vor pretinde criterii de convergenţă.

Tratatul de la Maastricht prevede trei faze. Faza I, din 1990 pînă în 1993, corespunde pregătirii criteriilor de convergenţă. Faza II, din 1994 pînă în 1998, are drept scop crearea Institutului Monetar European, care aşterne calea pentru viitoarea Bancă Comună Europeană (BCE). În cursul fazei III, din 1999 pînă în 2001, se fixează paritățile, BCE vede lumina zilei, moneda unică coexistă în paralel cu monedele naţionale pînă la 1 ianuarie 2002, dată la care se substituie acestora. Mai rămîn de definit cele cinci criterii de convergenţă, pe care orice stat trebuie să le întrunească dacă vrea să devină membru al UEM. Deficitul public trebuie să fie mai mic de 3% din PIB, iar datoria publică mai mică de 60% din PIB. Inflaţia nu trebuie să depăşească decît cu maximum 1,5% media celor mai bune trei performanţe naţionale ale statelor membre; ratele dobînzii pe termen lung nu trebuie să depăşească decît cu maximum 2% media ratelor lungi respectate în cele trei state care prezintă cea mai slabă inflaţie. În cei doi ani care preced trecerea la moneda unică, se impune stabilitatea monetară.

Pe 2 mai 1998, se dă verdictul. Unsprezece state întrunesc criteriile de la Maastricht; doar Grecia este, pe moment, amînată. Regatul Unit, Danemarca şi Suedia nu au vrut să concureze. Începînd din decembrie 1995, moneda unică are un nume: *euro*. Pe 13 decembrie 1996, se adoptă sigla monedei euro: un epsilon, prima literă a cuvîntului „Europa" din alfabetul grecesc (deşi Grecia nu a fost admisă), traversat de două bare, care simbolizează stabilitatea şi reamintesc discret de barele dolarului şi ale yenului. În acel moment pot începe imprimarea bancnotelor şi baterea monedelor, avînd drept dată limită 1 ianuarie 2002, cînd monedele naţionale vor dispărea, cedînd locul monedei euro. La 1 ianuarie 1999, sînt fixate paritățile: de exemplu, 6,55957 franci francezi, 1,955583 mărci germane. BCE se situează în vîrful piramidei băncilor naţionale care formează Sistemul European al Băncilor Centrale (SEBC). Primul guvernator al BCE este un olandez, Wim Duisenberg. Sediul băncii este fixat la Frankfurt.

Este prea devreme pentru a putea desprinde toate consecinţele trecerii la moneda unică. Crearea UEM aminteşte de metoda Părinţilor fondatori, care au dorit să scoată în evidenţă interesele comune, pentru a deschide calea spre unificarea politică. Există totuşi o diferenţă, care nu este lipsită de importanţă: faptul că moneda capătă un aspect simbolic. Monedele de metal şi bancnotele circulă. Ele întruchipează, în felul lor, uniunea celor cincisprezece state. Simbolul este mai spectacular decît intrarea în acţiune a Comunităţii Economice a Cărbunelui şi Oţelului. Filosofia însă rămîne aceeaşi.

Avantajele şi inconvenientele

În acest sens, ne putem întreba dacă UEM nu vine prea repede, dacă n-ar fi trebuit să se întărească întîi uniunea politică, înainte de a se trece la uniunea monetară. Căci euro constrînge statele să definească o unică politică bugetară, o unică politică fiscală, o unică politică economică. Or, acestea sînt nişte domenii care au tangenţă cu viaţa cotidiană a tuturor cetăţenilor. Întrucît rigoarea bugetară trebuie să fie strictă, statele îşi asumă o opţiune economică şi, prin urmare, socială şi politică, fără să fi consultat electoratul şi parlamentele. Hotărîrile BCE, care poate decide în privinţa creşterii sau scăderii ratelor dobînzilor, influenţează mecanismul ocupării forţei de muncă, dezvoltarea, pe scurt toţi indicatorii economici. Astfel, personalului de la Frankfurt i se transferă responsabilitatea de a combate şomajul. În acest caz, politicile îşi pierd puţin din libertatea de acţiune.

Unul dintre criteriile de convergenţă impune un deficit public mai mic de 3% din PIB. În condiţiile în care dezvoltarea economică provoacă o creştere a încasărilor fiscale, se pune întrebarea dacă un guvern va mai putea opta în continuare să utilizeze surplusul aşa cum doreşte sau va fi condamnat să reducă datoria publică, adică să prevadă pentru mai tîrziu reducerea fiscalităţii, fără a putea decide, în etapa imediată, să angajeze noi cheltuieli.

Rigoarea comportă constrîngeri. Ea întăreşte autoritatea instituţiilor comunitare în detrimentul instituţiilor naţionale. Pactul de stabilitate şi de dezvoltare pe care statele membre ale Uniunii l-au adoptat, în iunie 1997, instaurează mai degrabă stabilitatea, militînd mai puţin pentru dezvoltare.

Euro a suscitat şi o a doua decepţie. Nu şi-a realizat ambiţiile mondiale. Rata de schimb faţă de dolar a dezamăgit. Euro a slăbit. La apariţia lui era nevoie de 1,17 dolari pentru a cumpăra un euro. La sfîrşitul anului 1999, e de ajuns mai puţin de un dolar. Alunecarea continuă, astfel încît valoarea unui euro ajunge la 86–85 cenţi. În douăsprezece luni, euro a pierdut mai mult de 20% din valoarea sa, în raport cu yenul. Moneda europeană nu provoacă nici un entuziasm. În ţările din Europa Centrală şi de Est care totuşi aspiră să intre în Uniunea Europeană, preferinţa merge către dolar. Firește, nu este nevoie ca euro să fie o monedă forte, pentru ca exporturile europene să fie stimulate. Dimpotrivă. Apoi, sînt posibile multe schimbări. Creşterea economică a Statelor Unite şi-ar putea încetini ritmul, în timp ce creşterea economică a Europei s-ar putea accelera.

Puţin înainte să devină moneda de toate zilele, euro şi-a îndeplinit totuşi misiunea. Euro înlesneşte tranzacţiile comerciale, întăreşte sentimentul identitar al europenilor, însănătoşeşte economia Uniunii. Chiar dacă nu afectează supremaţia dolarului, euro va fi, alături de yen, una dintre celelalte două monede. Experţii americani văd şi dincolo de fluctuaţiile cursurilor. Ei estimează că dacă euro conduce la întărirea Uniunii Europene, vor fi puse în discuţie aspecte, cum ar locul Europei în lume, relaţiile transatlantice, echilibrul forţelor economice şi militare. Într-un cuvînt, apariţia euro va duce la nişte consecinţe, bune şi rele, greu de deslușit deocamdată. La fel cum şi declaraţia lui Robert Schuman a pus în mişcare un mecanism pe care prea puţini îl întrevedeau în 1950.

II. Piticul politic va deveni o superputere?

Dosarul publicat de *Documentation française* (Colecţia „Réflexe Europe", 1999), despre politica externă şi de securitate comună (PESC) începe prin această frază: „Dacă ar exista un dicţionar european al ideilor primite de-a gata, la articolul politică externă şi de securitate comună, PESC, s-ar putea citi: Nu funcţionează. A se sublinia caracterul greoi al procedurilor". Există suficiente exemple pentru a demonstra că această idee primită de-a gata corespunde unei triste realităţi. Nu există politică externă care să fie valabilă pentru întreaga Uniune Europeană.

A. O absenţă spectaculară

Explicaţia este în mod aprioric foarte simplă. Franţa şi Regatul Unit sînt mari puteri care au făurit imperii coloniale, deţin arma nucleară şi continuă să ocupe un loc primordial în marea familie a naţiunilor lumii. Ambele beneficiază de cîte un loc permanent în Consiliul de Securitate al Naţiunilor Unite. Germania şi Italia, state învinse în al Doilea Război Mondial, nu dispun de mijloace, dar nici nu simt nevoia să afirme, sus şi tare, independenţa politicii lor externe. Alte ţări mai puţin influente, unele dintre ele neutre sau neutraliste, pretind, în cadrul Uniunii Europene, doar protecţia Statelor Unite.

Toate ţările, mici sau mari, susţin interese comerciale şi politice care nu sînt neapărat identice. Pe scurt, lista divergenţelor ar putea fi prelungită la nesfîrşit, la fel ca şi inventarul forţelor diferite de care dispune fiecare stat. Consecinţa este că, în domeniul politicii externe, predomină pesimismul, spre deosebire de optimismul pe care îl suscită uniunea economică şi chiar cea monetară. Aşa că oamenii de bine ar putea conchide, de aici, că Europa va fi, că este deja, un gigant economic, dar că va rămîne un pitic politic.

Pe urmă, există foarte multe organisme însărcinate, într-un fel sau altul, cu apărarea Europei sau cu menţinerea păcii. Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), Uniunea Europei Occidentale (UEO), Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa (OSCE), fără a uita de Consiliul Europei, grupează cînd pe toţi europenii, cînd doar pe o parte dintre ei, împreună cu state care, adesea, nu sînt întru totul europene (Statele Unite, Canada şi Rusia). În concluzie, Uniunea Europeană reuşeşte, nu fără dificultate, să definească poziţii comune atunci cînd este vorba despre negocieri comerciale, de exemplu, discuţiile din Organizaţia Mondială a Comerţului. În afară de acest domeniu, se bîlbîie, se clatină şi alege lipsa de acţiune.

Războiul din Golf

Pentru a forţa parcă şi mai bine această uşă deschisă, este suficient să evocăm marile tulburări din ultimul deceniu. În războiul din Golf, anumite ţări europene participă la pregătiri şi la lupte, fiecare conform mijloacelor şi concepţiilor lor. Nu există o forţă europeană, nici măcar o singură poziţie politică

pe care am putea-o califica drept europeană. Tratatul de la Maastricht prevede un al doilea „pilon", consacrat în întregime PESC. Documentul continuă spiritul Actului unic care, la rîndul lui, succeda unor rapoarte prin care se recomanda instaurarea unei cooperări politice şi diplomatice. Conferinţa intergu-vernamentală, care îşi începe lucrările pe 19 martie 1996, la Torino, încearcă să relanseze ideea cooperării. Se încheie cu rezultate mediocre. Tratatul de la Amsterdam prevede înfiinţara unei „unităţi de analiză a politicii şi de alertă rapidă". Funcţia înaltului reprezentant pentru PESC este încredinţată secretarului general al Consiliului European. Majoritatea prevăzută de lege este extinsă. Anumiţi termeni vag tehnocratici anunţă schimbări subtile: definiţia conceptului de strategie comună, recunoaşterea principiului de abţinere constructivă.

Nici nu s-au făcut bine doi paşi înainte, cînd deja un pas înapoi încetineşte ritmul. Majoritatea calificată, bunăoară, nu va mai avea nici o valoare, atunci cînd un stat va invoca „interese foarte importante". Se prevede o apropiere de UEO, dar unele state continuă să estimeze şi să declare că apărarea lor ţine de NATO. În octombrie 1999, Javier Solana, care a fost secretar general al NATO, devine „Domnul PESC". Acest fapt va constitui garanţia că Uniunea Europeană va dispune de „vizibilitate, eficacitate, coerenţă şi continuitate", afirmă Jacques Chirac şi Gerhard Schröder. În realitate, Solana va stabili un dialog cu NATO, care îşi are sediul la Bruxelles, la fel ca şi Comisia Europeană, cu celelalte instanţe ale UE, cu lumea exterioară.

Evenimentele de la Marile Lacuri

Bilanţul deceniului lasă de dorit. Atunci cînd criza de la Marile Lacuri însîngerează Africa, sînt implicate, din raţiuni istorice, şi Franţa şi Belgia. Uniunea Europeană, în schimb, nu joacă practic nici un rol. Dezbaterile au loc la ONU. Într-un final, Misiunea Naţiunilor Unite pentru Ruanda (MINUAR) nu are prea multă eficacitate. Uniunea Europeană însă nici nu dezbătuse această problemă.

Pe 24 octombrie 1994, adică la şase luni după ONU, Uniunea Europeană defineşte o poziţie comună: va continua să furnizeze ajutor umanitar refugiaţilor, va încuraja prin măsuri concrete întoarcerea lor, va contribui la despăgubirea daunelor economice, ecologice şi sociale. Este puţin. În plus, măsurile recomandate ar fi fost mai eficiente dacă s-ar fi aplicat mai devreme. Manuel Marin, unul dintre membrii Comisiei Europene, declară cu sinceritate şi curaj: „În Ruanda noi am cheltuit 350 milioane ecu. Dacă mai adăugăm cît au cheltuit statele membre în mod individual, precum şi aportul organizaţiilor neguvernamentale (ONG) şi al agenţiilor specializate, cifra cheltuielilor efectuate în Ruanda în trei luni se va ridica la 500 de milioane de ecu. (...) Cu 500 milioane ecu nu am fi putut trimite, mai bine, nişte oameni capabili să evite conflictul? (...) Ne aflăm în faţa unei contradicţii absolute: noi am devenit primii donatori din lume, dar toate astea doar pentru stingerea unor incendii". În cele din urmă, UE desemnează pe 15 iulie 1996 un trimis special.

Consiliul European a adoptat „poziţii comune" care, în principiu, angajează statele membre. Decizia din decembrie 1993 se referă la pactul de stabilitate în Europa. Este „planul Balladur". O conferinţă se reuneşte la Paris, pe 26 şi 27 mai 1994, cu cele şase ţări din Europa Centrală şi de Est (PECO), cele trei state baltice şi vecinii lor apropiaţi, ţările membre ale OCDE, ale ONU, ale NATO, ale UEO, ale OSCE, ale Consiliului Europei. Sînt prevăzute şi alte conferinţe, alte mese rotunde, alte reuniuni, pentru a evita conflictele interstatale care ar afecta frontierele Europei. O altă acţiune comună, în 1993, priveşte supravegherea alegerilor din Rusia.

Din Orientul Mijlociu pînă în Cecenia

În privinţa Orientului Mijlociu, mai precis a conflictului israeliano-palestinian, Uniunea Europeană adoptă rezoluţii, trimite misiuni de anchetă, dar nu participă practic la negocieri, nici, cu atît mai puţin, la primele tentative de reglementare a conflictului. Uniunea Europeană este totuşi unul dintre observatorii atenţi. Participă la conferinţa donatorilor internaţionali, din 1 octombrie 1993, de la Washington. Aici, UE promite un ajutor de 500 de milioane de ecu palestinienilor, care va fi atribuit din 1994 pînă în 1998. Este prezentă în negocierile multilaterale, încredinţate unui număr de cinci grupuri de lucru şi conduce grupul de lucru care analizează problema dezvoltării economice regionale. Este evident că Orientul Mijlociu corespunde unuia dintre cele cinci domenii prioritare ale PESC. Se poate spune, atunci, că Europa a deţinut un rol major în negocierile israeliano-palestiniene? Că poate fi chiar considerată un partener major al palestinienilor? Că poate, eventual, juca un rol de arbitru sau că poate transmite vreun mesaj statului Israel? La toate aceste întrebări răspunsul este negativ.

Nu este greu, alături de aceste iniţiative de slabă importanţă, să amintim şi lipsurile Uniunii Europene, cum o face Pierre Lellouche, în 1996. Ciprul, remarcă el, este „abandonat diplomaţiei americane", deşi diferendul pune în opoziţie Turcia şi Grecia, prima aspirînd să intre în UE, iar a doua fiind membră a Uniunii din 1981. În privinţa Algeriei, sfîşiată, victimă a terorismului islamist, domneşte „liniştea consternantă a Uniunii". Dispariţia URSS determină Uniunea Europeană să urmărească îndeaproape doar evoluţia Rusiei. Europenii uită de Ţările Baltice, Ucraina, Armenia, care se străduiesc să asigure tranziţia „spre democraţia şi economia de piaţă" şi au de suferit din cauza dorinţei Rusiei „de a-şi reconstitui imperiul pe teritoriile fostei Uniuni Sovietice".

La acest sfîrşit de secol, s-ar cuveni să adăugăm şi Cecenia, pe care trupele ruseşti o recuceresc cu lovituri de tun, pe care o zdrobesc cu tancurile şi avioanele lor, pe care o trec prin foc şi sabie, în timp ce Uniunea Europeană rămîne neputincioasă, atunci cînd nu devine complice. Nici politica privind neproliferarea nucleară nu este scutită de critici. Cînd Franţa decide, în 1995, să-şi reia testele nucleare cu promisiunea că vor fi ultimele de acest tip, zece dintre cei cincisprezece membri ai Uniunii o condamnă.

Dincolo de acest incident, nu lipsesc divergenţele: în privinţa industriei electronucleare, în primul rînd, activă şi dezvoltată în Franţa, Regatul Unit, Belgia, abandonată şi pe punctul de a deveni astfel în Germania şi în alte părţi. În privinţa armamentului nuclear, cu care britanicii şi francezii sînt dotaţi şi pe care ceilalţi membri îl detestă, doar dacă nu preferă protecţia nucleară a Statelor Unite; în privinţa sectorului nuclear civil, pe care îl resping Irlanda, Austria şi Suedia. Dar Uniunea Europeană a luat poziţie faţă de extinderea nelimitată a Tratatului de neproliferare şi faţă de controalele aplicate exportului. Care va fi situaţia, cînd, în urma extinderii, vor intra în UE statele învecinate cu Rusia şi cu Orientul Mijlociu şi de aceea mai sensibile la ameninţările care planează asupra securităţii lor?

B. Balcanii

Primele indicii ale unei PESC apar, de fapt, în chestiunea iugoslavă, indiferent că este vorba despre Croaţia, Bosnia sau Kosovo.

Destrămarea Iugoslaviei

În 1971, Tito a impus adoptarea unei formule originale pentru guvernarea federaţiei. Ţara va fi condusă colegial, cu un preşedinte funcţionînd prin rotaţie. Tito a asigurat pacea în Iugoslavia, fără să deschidă ţara spre democraţie. Nimic din acţiunea sa politică nu anunţă reformele lui Gorbaciov din URSS. De aceea, imediat după moartea sa (4 mai 1980), Iugoslavia cunoaşte o dublă evoluţie: tensiunile interetnice renasc cu vigoare şi sînt însoţite de uri inexpiabile; metodele dictatoriale fac parte din modul de guvernare şi declanşează ultragii, discriminări, represiuni. Terenul e propice conflictelor: şase republici, plus douăzeci de regiuni autonome, din care jumătate sînt dominate de sîrbi, un amestec de populaţii care face imposibilă delimitarea precisă a frontierelor. „Butoiul cu pulbere al Balcanilor" nu şi-a meritat niciodată renumele mai bine decît acum.

O primă criză izbucneşte în 1991. Slovenia şi Croaţia doresc instaurarea unei confederaţii. Belgradul refuză. Cele două republici îşi proclamă independenţa pe 25 iunie 1991. Armata federală intervine imediat în Slovenia şi suferă o înfrîngere. Comunitatea Europeană reuşeşte atunci să-i convingă pe sîrbi că trebuie să accepte ca preşedinţia să revină Croaţiei. Acest succes diplomatic duce, peste trei luni, la demisia preşedintelui. Sîrbii şi aliaţii lor din Muntenegru, din Kosovo şi din Voivodina îi declară „secesionişti" pe sloveni, croaţi, macedoneni şi bosniaci.

Germania recunoaşte independenţa Sloveniei şi a Croaţiei pe 23 decembrie 1991. Comunitatea Europeană se alătură poziţiei germane pe 15 ianuarie 1992. Recunoaşte şi independenţa Bosniei-Herţegovina, pe 6 aprilie 1992. Trei săptămîni mai tîrziu, ia naştere „noua Iugoslavie", care reuneşte Serbia şi Muntenegru, cu 10 milioane de sîrbi, 600 000 de muntenegreni şi unele minorităţi lipsite de autonomie, cum ar fi 400 000 de unguri în Voivodina şi

două milioane de albanezi în Kosovo. Comunitatea Europeană nu recunoaşte acest stat, căruia îi reproşează că nu respectă drepturile minorităţilor şi că nu aplică principiile democratice.

La Belgrad, interesul pentru Slovenia este cvasi-nul. Acolo nu există sîrbi. În schimb, în Croaţia există o populaţie de 600 000 de sîrbi, instalaţi în Dalmaţia, în Krajina, în Slavonia, toate teritorii revendicate de partizanii Serbiei Mari. În consecinţă, războiul civil izbucneşte în Croaţia încă din 1991: miliţiile sîrbe, susţinute de Belgrad, revendică independenţa Krajinei şi alipirea ei la Serbia. Comunitatea Europeană încearcă să-i despartă pe adversari. Obţine semnătura a 14 acorduri de încetare a focului. FORPRONU (Forţa Naţiunilor Unite) este deplasată la faţa locului la începutul anului 1992, în timp ce „purificarea etnică", adică dorinţa de a izgoni prin toate mijloacele, ba chiar de a extermina minorităţile etnice, face ravagii în ambele tabere. Un nou eşec.

Războiul civil din Bosnia

În acel moment, războiul izbucneşte în Bosnia-Herţegovina, unde trăiesc aproape două milioane de musulmani, 1,5 milioane de sîrbi şi 750 000 de croaţi. Sîrbii şi croaţii vor, pur şi simplu, să împartă Bosnia. Bosnia ripostează proclamîndu-şi independenţa pe 15 octombrie 1991. Luptele fac prăpăd în Bosnia-Herţegovina, în special, la Mostar şi la Sarajevo. Armata federală, prezentă încă în noua republică, îşi alătură forţele sîrbilor din Bosnia. Se dezinteresează de soarta Macedoniei care, printr-un referendum din 8 septembrie 1991, a ales independenţa. În Macedonia trăiesc foarte puţini sîrbi. Macedonia este săracă şi nu face parte din moştenirea istorică a sîrbilor.

Nu trebuie totuşi neglijate temerile sîrbilor. Aceştia se consideră nedreptăţiţi de istorie, socotind că sînt victimele vecinilor, că s-au împotrivit de unii singuri Germaniei naziste, că trăiesc sub ameninţarea unui genocid, în Croaţia şi în Bosnia deopotrivă, că trebuie să urmeze orientările naţionaliste pe care le propune Slobodan Miloşevici, un fost nomenclaturist comunist care, din 1987, conduce destinele Serbiei şi ale „noii Iugoslavii". Singurul remediu ar fi izgonirea celor care nu aparţin etniei sîrbe şi regruparea într-un ansamblu politic a totalităţii populaţiei sîrbe din regiune.

Comunitatea Europeană intervine activ în conflictul iugoslav. Pe plan diplomatic, recunoscînd, după cîteva ezitări, independenţa diverselor provincii. Pe plan politic, încercînd să impună metoda negocierii şi să propună soluţii. Pe plan umanitar, trimiţînd hrană şi medicamente, manifestînd o atenţie constantă pentru această Europă balcanică complexă şi periculoasă. Dar nu reuşeşte să restabilească pacea. Naţiunile Unite sînt chemate în ajutor, dar nu se descurcă mai bine decît statele europene.

Mai rămîn Statele Unite. Într-o primă etapă, acestea urmează, nu fără rezerve, exemplul Comunităţii Europene şi recunosc independenţa Sloveniei şi a Croaţiei. Sînt mai entuziaste în privinţa Bosniei-Herţegovina. În esenţă, SUA consideră că problema e de competenţa europenilor, cu atît mai mult, cu cît în 1992, aşa cum demonstrează campania pentru alegerile prezidenţiale,

americanii sînt preocupaţi de propriile lor dificultăţi economice, şi nicidecum de Balcani. Cel mult, Washingtonul urmăreşte îndeaproape dosarul Macedoniei, care ar putea plasa în stare conflictuală doi dintre aliaţii săi, grecii şi turcii. Bill Clinton abordează problema cu o prudenţă extremă. Contrar dorinţelor europenilor, care au trimis soldaţi la faţa locului, Bill Clinton încurajează înarmarea bosniacilor şi a croaţilor, în parte, fiindcă nu are intenţia de a detaşa acolo trupe americane, dar şi fiindcă vrea să împiedice continuarea „purificării etnice". Acceptă ca ţara sa să facă parte din grupul de contact, îndeosebi alături de Franţa, Regatul Unit, Germania şi Rusia.

Acordurile de la Dayton

În 1995, schimbare de decor. Preşedintele Republicii Franceze, Jacques Chirac, doreşte să treacă de la faza umanitară la cea militară. Acest lucru încurajează Statele Unite să îmbine forţa cu diplomaţia. Congresul ridică embargoul asupra armelor. Cu un simţ acut al comunicării, Richard Holbrooke, în numele Departamentului de Stat, conduce negocierile între combatanţi. NATO intervine în august şi septembrie 1995. Un acord general pentru pace în Bosnia-Herţegovina se semnează la Dayton (Ohio), apoi, la Paris, pe 14 decembrie 1995. Bosnia devine o republică unică, unde sînt grupate două entităţi: federaţia croato-bosniacă şi republica sîrbă; ea cuprinde trei naţionalităţi: sîrbii, croaţii şi bosniacii musulmani. O forţă de stabilizare, SFOR, asigură menţinerea păcii.

Din acest imbroglio sîngeros produs în inima Europei, ies învingătoare Statele Unite, care au ştiut să impună pacea. SUA sînt de acum înainte garanţii păcii. Explicaţia acestui paradox se bazează pe trei observaţii. Europenii sînt divizaţi. Franţa, bunăoară, este favorabilă mai degrabă menţinerii, cu orice preţ, a unităţii Iugoslaviei. Ea se alătură poziţiei Germaniei, pentru a nu rupe solidaritatea europeană. Nu ezită să renunţe la frumoasele gesturi umanitare, care servesc drept paravan inactivităţii pentru a pretinde o intervenţie militară. Dacă am împinge analiza şi mai departe, am putea descoperi atitudinile specifice ale fiecăruia dintre statele membre ale Uniunii Europene şi ale vecinilor acestora, candidaţi la aderare şi direct interesaţi de evoluţia situaţiei balcanice.

A doua observaţie ne obligă să revenim pe cîmpul de luptă. Grupul de contact eşuează în 1994. Nu a reuşit nici el să definească o poziţie comună. În februarie şi martie, bosniacii musulmani şi croaţii înfiinţează o federaţie, apoi, o confederaţie cu Croaţia. Toate acestea la cererea presantă a Statelor Unite. Ruşii îi determină pe sîrbii din Bosnia să-şi retragă forţele din Sarajevo, să semneze un acord de încetare a focului şi să negocieze. În acel moment, grupul de contact propune un plan de împărţire a regiunii, care păstrează frontierele internaţionale. Croaţii şi musulmanii semnează planul pe 16 şi 18 iulie 1994; sîrbii refuză semnarea documentului. Ruşii cer, atunci, ca planul să fie modificat în favoarea sîrbilor şi impun votarea de către ONU a unei ridicări parţiale şi temporare a sancţiunilor contra Belgradului. Americanii dezaprobă măsura, dar nu i se opun.

Pe plan militar, se reiau luptele. Bosniacii desfăşoară o ofensivă victorioasă, mai ales la Bihaci (4 august 1994). Sîrbii recuceresc oraşul la sfîrşitul anului. Sub presiunea internaţională, Miloşevici îi abandonează pe sîrbii din Bosnia, ceea ce nu înseamnă însă şi încetarea luptelor. NATO ripostează prin raiduri aeriene, pe 25 şi 26 mai 1995, la bombardamentul pe care sîrbii îl aplică populaţiilor civile din zonele de securitate, cum fuseseră numite. Sîrbii iau atunci ca ostatici 400 de Căşti albastre. În schimbul eliberării lor, obţin renunţarea la excluziunea militară din jurul oraşului Sarajevo şi încetarea bombardamentelor NATO. În iulie 1995, sîrbii cuceresc Srebeniţa.

A treia observaţie se referă la relaţiile americano-ruse. Statele Unite se tem, în prezent, de destabilizarea continentului european. Sînt ameninţate interesele lor geostrategice. Nu mai este o problemă doar a europenilor, cu atît mai mult, cu cît Rusia este din nou prezentă pe terenul diplomatic şi militar. PESC nu serveşte la nimic, din moment ce nu dispune de mijloace reale. NATO, în schimb, poate fi un instrument eficace. Şi numai prestigiul Statelor Unite va face Rusia să înţeleagă că nu trebuie să meargă prea departe şi, totodată, îi va face pe sîrbi să-şi dea seama că a venit momentul de a deschide negocieri şi de a le duce la bun sfîrşit, iar europenii vor înţelege că, deşi au conştientizat încetul cu încetul rolul care le revine, nu pot rezolva problema fără sprijinul Americii.

C. Kosovo

Războiul civil

După Bosnia, urmează Kosovo. În războiul din Kosovo întîlnim paradoxuri stranii. Acest război nu seamănă nicidecum cu cel din Golf. Saddam Hussein invadase Kuwaitul. Adversarii lui reacţionau la agresiune. După izgonirea irakienilor din Kuweit, adversarii lui Saddam Hussein au oprit ostilităţile, chiar cu riscul de a lăsa în voia sorţii nişte populaţii care, în interiorul frontierelor Irakului, îşi aşteptau eliberarea. Kosovo însă este o provincie din Iugoslavia.

Acolo, există toate condiţiile unui conflict violent. Pe o suprafaţă mai mică de 11 000 de km^2, trăiesc două milioane de locuitori, dintre care 90% sînt albanofoni şi musulmani. Kosovo beneficiase de autonomia pe care Tito i-a acordat-o în 1974. Sîrbii, sub conducerea lui Miloşevici, militează pentru „reunificarea Serbiei". Pentru ei Kosovo reprezintă leagănul cultural al naţiunii lor. În martie 1989, autonomia este abrogată. Albanezii protestează, manifestează şi proclamă, în septembrie 1990, în urma unui referendum clandestin, Republica Kosovo, pe care comunitatea internaţională şi Belgradul nu o recunosc.

De fapt, albanezii ar vrea să-i imite pe sloveni, croaţi şi bosniaci, care şi-au dobîndit independenţa; unii dintre ei nu ar fi ostili unei uniri cu Albania învecinată. Unii, ca Ibrahim Rugova, aleg calea negocierii cu Belgrad, pentru a evita un război civil; ceilalţi nu ezită să riposteze represiunii din partea guvernului lui Miloşevici şi comit atentate; astfel, Armata de Eliberare (UCK) îşi multiplică actele de violenţă după 1996.

Situaţia din Kosovo îi nelinişteşte pe europeni. Dar Bosnia este cea care le reţine atît de mult atenţia, încît în acordurile de la Dayton, Kosovo nu e nicidecum menţionat. În 1998, atitudinile se schimbă. Pe de o parte, sîrbii lansează operaţii militare contra UCK şi împing la exod mii de albanezi; pe de altă parte, albanezii, suficient de înarmaţi şi de fermi, pornesc contraofensiva. Din atentate în represalii, din negocieri în disensiuni, Kosovo alunecă în războiul civil. Ţinînd seama de complexităţile Balcanilor, comunităţii internaţionale îi este imposibil să nu intervină.

Demersurile diplomaţiei europene

Europenii, mai precis francezii şi germanii, iau atunci unele iniţiative. Jacques Chirac, Gerhard Schröder şi ministrul său de Externe, Joschka Fischer, susţin ideea unei intervenţii directe. Totuşi, în cursul anului 1998, diplomaţii sînt cei care încearcă să găsească o soluţie. Grupul de contact şi Richard Holbrooke nu ajung la nici un rezultat. Franţa încearcă să convingă SUA că trebuie să se acţioneze pe plan militar. Rezoluţia 1199 a ONU, adoptată pe 23 septembrie, cere retragerea forţelor sîrbeşti şi încetarea ostilităţilor. NATO, la rîndul său, ameninţă, după care decide să trimită un ultimatum. Miloşevici se preface că cedează, dar, de fapt, nu dă înapoi. Pe 6 februarie 1999, Conferinţa de la Rambouillet impune sîrbilor şi kosovarilor negocieri, care ar trebui să se soldeze cu autonomia provinciei Kosovo în interiorul Iugoslaviei şi cu trimiterea unei forţe internaţionale. Pe 23 februarie, negocierile se întrerup, dar se reiau pe 15 martie. Sîrbii continuă să-şi manifeste intransigenţa. Pe 24 martie, avioanele NATO îşi încep raidurile. Războiul ia sfîrşit pe 10 iunie.

Este evident că diplomaţia europeană a fost foarte activă. Dar oare într-adevăr diplomaţia europeană sau doar diplomaţia franceză, britanică, germană şi chiar italiană? „Noi trebuie să împiedicăm un regim autoritar să continue să-şi reprime poporul în Europa, la sfîrşitul secolului al XX-lea. Pentru noi acest lucru constituie o datorie morală", declară pe 23 martie, Javier Solana, pe atunci secretar general al NATO. Europenii i-au convins pe americani că trebuia să se intervină în regiune, scoţînd în faţă ideea drepturilor Omului. Discursul oficial insistă cu limpezime asupra necesităţii imperioase de a apăra valorile umanismului în sînul Europei. Aliaţii nu urmăresc să desprindă Kosovo din Iugoslavia şi nu manifestă intenţia de a recunoaşte independenţa acestei provincii. Ei intervin într-un stat suveran – în cazul de faţă Republica Iugoslavia – în numele datoriei de ingerinţă pentru restabilirea păcii, a justiţiei şi a egalităţii între etnii. Obiectivul lor principal, dacă nu unic, este de a crea sau de a recrea un Kosovo multietnic în interiorul Iugoslaviei.

Puţin mai contează, în aceste condiţii, dacă suveranitatea unui stat nu este respectată. Ea trece pe planul secund, în comparaţie cu scopuri eminamente superioare. Datoria de ingerinţă umanitară nu are de ce să ţină seama de frontiere. Ea fundamentează o nouă concepţie privind relaţiile internaţionale, susţinută de Europa, care se face principalul ei purtător de cuvînt. Astfel, statele membre ale UE răstoarnă o veche ordine pentru a o înlocui cu o ordine mai morală.

Această concepție ridică două întrebări. Cine fixează regulile moralei noi? Din momentul în care principiile sînt stabilite, ele trimit la o filosofie generală, implicită în construcția europeană, dar niciodată dezbătută în incintele oficiale. Acest lucru presupune, totodată, că statele membre ale Uniunii Europene nu au contravenit și nu vor contraveni regulilor pe care le impun celorlalți. Pot exista, cumva, două greutăți și două măsuri sau, altfel spus, ceea ce este valabil pentru Iugoslavia este valabil, de asemenea, pentru Rusia sau Irak? Da și nu. Aplicarea are drept limite pe cele ale Europei, ceea ce exclude, de exemplu, Irakul, Iranul sau China. Rusia, în schimb, face parte într-un fel din Europa. Dar, spre deosebire de Iugoslavia, dispune de un arsenal nuclear, un loc permanent în Consiliul de Securitate al ONU și, în ciuda haosului în care supraviețuiește, rămîne o mare putere. În acest caz, datoria de ingerință nu se aplică în situația Ceceniei. Deși mai puternică decît principiul *Realpolitik*, datoria de ingerință nu îl suprimă.

Demersul Europei reprezintă un progres în relațiile dintre state, dar nu se poate aplica în unanimitate în relațiile internaționale. Acest demers creează automat speranțe nechibzuite și obiective inaccesibile.

„Gap"-ul tehnologic

NATO servește drept instrument al acestei diplomații. Organizația Tratatului Atlanticului de Nord nu a primit această misiune din partea ONU și nici a vreunei alte instituții. NATO acționează din proprie inițiativă. Ceea ce suprinde este faptul că NATO a fost creată în aprilie 1949 pentru a uni mișcările de rezistență naționale, în cazul în care Uniunea Sovietică ar fi atacat Europa de Vest sau America de Nord. Nu a trebuit niciodată să angajeze vreo luptă. Pentru prima oară de cînd a fost înființată, poartă acum un război, în Kosovo, nu contra inamicului desemnat inițial, ci contra unui stat suveran.

Europenii i-au convins pe americani să participe la intervenție. De fapt, cea mai mare parte a forțelor militare provine din Statele Unite. Pentagonul a desfășurat aproximativ 500 de avioane, dintre care 80 îmbarcate pe portavioane, și 24 de elicoptere *Apache*, care nu au fost folosite; Franța, 60 de aparate, dintre care 18 pe portavioane; Regatul Unit, 34; Italia, 30; celelalte state ale Uniunii Europene, 60; Canada, 8; Turcia, 11; Norvegia, 7. Superioritatea materială a Statelor Unite este incontestabilă. Se înțelege de la sine, în aceste condiții, că strategia este elaborată la Washington și la Bruxelles, la cartierul general al NATO. Generalul american Wesley Clark preia funcția de comandant-șef.

Firește, deciziile nu sînt doar americane. Ele se iau în cadrul NATO. Iar Organizația Tratatului Atlanticului de Nord apare, incontestabil, ca un garant al securității europene. Odată războiul terminat, o forță de interpunere, KFOR, comandată de un general britanic, intră în Kosovo. Ea este formată, în special, din francezi, italieni, germani, britanici și americani. Rușii au luat inițiativa de a ocupa aeroportul din Priștina, ca și cum ar fi vrut să arate că nu sînt de acord să fie lăsați deoparte. Pe ansamblu totuși războiul din Kosovo este înainte de toate un război american, iar americanii, mai mult decît europenii, sînt cei pe

care kosovarii îi întîmpină ca pe niște eliberatori. În realitate, Europa apărării se bîlbîie. Armele cele mai sofisticate, sateliții de informație, într-un cuvînt tehnologia cea mai modernă provin din SUA. Nu este nimic uimitor în asta, dacă nu amintim că bugetul american al apărării este de două ori mai mare decît cel al Uniunii Europene.

Aceasta nu este singura problemă pe care o ridică intervenția americano-europeană. Acest război „high tech" nu a provocat confruntări pe teren. A fost un război în aer, de 79 de zile, care a avut datoria de a evita „daunele colaterale", adică scăpările care declanșează, simultan cu orice operație militară, o avalanșă de drame. În realitate, au existat erori de atac, morți în rîndul civililor. Ambasada Chinei a fost atinsă de o rachetă care nu îi era destinată. Războiul trebuie, de asemenea, și mai ales, să-i salveze pe kosovari de la persecuție. Același război începe prin a accelera, în condiții înspăimîntătoare, exodul a cel puțin o jumătate de milion dintre ei. Bombardamentele aeriene ale NATO oferă sîrbilor posibilitatea de a pune în aplicare „purificarea etnică".

Ce fel de politică europeană pentru Kosovo?

În momentul în catre rezistența Belgradului pare insurmontabilă, iar aliații se pregătesc pentru o ofensivă terestră, iată că Miloșevici acceptă să-și retragă trupele și îi lasă pe învingători să administreze, de bine de rău, un Kosovo eliberat. Pentru cît timp, însă? Și cu ce obiective? Nimic nu dovește totuși că vremea frustrărilor și a incertitudinilor ar fi trecut deja.

Kosovo nu a redevenit multietnic, cum doreau europenii și americanii. Dacă războiul nu ar fi avut loc, este mai mult decît plauzibil că sîrbii ar fi reușit să-i expulzeze pe albanezi. Imediat după conflict, aproape toți refugiații au revenit în orașele și satele lor. Sîrbii, în schimb, au plecat aproape toți, fie că le-a fost teamă să nu devină victime ale revanșei, fie fiindcă au fost izgoniți. Această „purificare etnică" nu este specifică provinciei Kosovo. Pentru a ne convinge de acest lucru, este suficient să amintim schimbările demografice din cele șase republici ale fostei Iugoslavii. Slovenia numără astăzi 90% sloveni, atît înainte, cît și după proclamarea independenței. Populația Croației era sîrbă în proporție de 12%; astăzi procentul a coborît la 5%. În Bosnia, nu mai există un amestec de etnii și religii. Teritoriile sîrbești sînt populate, acolo, cu sîrbi, în proporție de 90%; croații populează teritoriile croate, iar musulmanii teritoriile musulmane în aceeași proporție. Serbia și Muntenegru sînt de acum înainte omogene. Sîrbii din Croația, din Bosnia și din Kosovo și-au găsit refugiu în Serbia, care totuși păstrează o oarecare eterogenitate prin prezența unei minorități ungare în Voivodina.

În concluzie, Uniunea Europeană a avut dreptate să combată politica de „purificare etnică" a lui Miloșevici, fie numai și pentru a împiedica un dezastru umanitar, dar, în realitate, nu a putut evita inevitabilul.

Rămîn două întrebări. Care este rolul NATO în perioada de după războiul rece? Va fi ea doar instrumentul militar care va servi la asigurarea securității în Europa? Va mai interveni NATO și în alte părți, cum se dorește uneori la Wash-

ington, pentru a rezolva crize ivite în afara Europei? În acest caz, constituirea, iar apoi reorganizarea forţelor europene de apărare ar avea drept finalitate consolidarea NATO, unde SUA reprezintă cel mai însemnat membru. În cealaltă ipoteză, NATO şi-ar limita intervenţiile în zona europeană, dar această concepţie consolidează rolul planetar al Statelor Unite, care n-ar mai vedea în NATO decît o organizaţie regională.

În sfîrşit, pe 27 mai 1999, Louise Arbour, procuror al Tribunalului Penal Internaţional pentru fosta Iugoslavie, face public actul de acuzare care îl inculpă pe Miloşevici de „crime contra umanităţii" şi de „încălcarea legilor şi a cutumelor de război". S-a crezut, atunci, că dictatorul de la Belgrad va fi imediat răsturnat de la putere şi trimis în judecată. Dar lunile trec. Miloşevici continuă să exercite puterea în stat pînă la mijlocul anului 2000. Nici europenii, nici americanii nu au izbutit să-l aducă în faţa unui tribunal internaţional.

Războiul din Kosovo deschide calea unor interpretări variate. Poate că nu oferă decît o certitudine: Uniunea Europeană nu a fost lipsită de ambiţii, dar mijloacele ei de acţiune nu au fost suficiente pentru a-şi atinge obiectivele.

III. Aspecte legate de Europa

Ce paradox surprinzător! Pe de o parte, europenii simt, mai mult sau mai puţin confuz, că aparţin unuia şi aceluiaşi ansamblu. De la Londra la Roma, de la Paris la Praga, sînt la ei acasă, deşi se ivesc unele nuanţe, iar particularităţile nu lipsesc niciodată. Ideea unei cetăţenii europene progresează, ne spun sondajele. Peste jumătate dintre persoanele interogate în douăsprezece dintre statele Uniunii Europene acceptă crearea unei armate comune, alegerea unui preşedinte prin sufragiu universal, extinderea prin aderarea ţărilor din Europa de Est, iar ceva mai puţin de jumătate doresc crearea unui guvern comun.

Dacă ţinem cont de generaţii, se constată că tinerii sînt şi mai favorabili acestei grupări unitare decît celelalte categorii de vîrstă. În plus, proiectele nu lipsesc nici în domeniul cultural. În ajunul intrării în mileniul al treilea, Germania propune o expoziţie pe tema culturilor europene, insistînd asupra aspectelor care le aseamănă; Franţa îşi transformă Muzeul de Arte şi Tradiţii Populare pentru a-i conferi un caracter mai european; Bruxelles decide crearea unui muzeu european, care să pună în valoare ideea că Europa a suscitat, de peste mii de ani, o civilizaţie comună.

În acelaşi timp şi în aceleaşi locuri, luptele se înteţesc. Ostilitatea faţă de instituţiile europene este specifică multor spirite. Comisia Europeană devine obiectul unor critici vii. I se reproşează că se amestecă în toate. Adoptă ucaze care constrîng milioane de europeni, în sectoare unde această comisie nu are ce căuta. Metodele ei rămîn opace. Suferă de un deficit democratic. Cît priveşte Parlamentul European, acesta nu dispune de puteri destul de întinse, susţin unii; acţiunile lui sînt confuze şi adesea inutile, adaugă alţii. Dacă ar vota impozite, dacă ar putea răsturna Comisia Europeană după bunul lui plac, dacă ar examina cu seriozitate propuneri serioase, atunci ar ţine locul unei adevărate

adunări legislative şi şi-ar asuma responsabilităţile. Pe scurt, Europa s-ar fi construit, se spune, şi ar continua să se construiască în afara voinţei popoarelor, spre folosul tehnocraţilor numiţi, în cazul de faţă, „eurocraţi". Rămîne de aflat dacă cele şi cei care îndreaptă astfel de atacuri violente contra instituţiilor europene ar fi gata să accepte o consolidare a aceloraşi instituţii. În concluzie, criticile pot veni din partea adepţilor unei Europe federale şi puternic integrate sau din partea suveraniştilor, care îşi manifestă nostalgia pentru statele puternice şi independente.

A. Cum se poate defini Europa?

Geografia şi civilizaţia

Dihotomia atitudinilor ridică o întrebare fundamentală, la care nu există nici un răspuns incontestabil. Cum se poate defini Europa? Pe plan geografic, nu este suficient să pornim de la Atlantic şi să ne oprim la Urali. Această definiţie corespunde cu hărţile din vechile manuale, taie Rusia în două şi operează o divizare arbitrară. Referinţa la cultură provoacă mai mult entuziasm. Dar trebuie să facem trimitere, cumva, la credinţele religioase, ceea ce ar însemna să insistăm pe fundamentele creştine sau, cel puţin, iudeo-creştine, ale Europei? În acest caz, ar însemna să minimalizăm divizările, schismele, rupturile de toate felurile care au presărat istoria Europei. Doar dacă nu alegem definiţia vagă şi contestabilă dată de Samuel Huntington în cartea sa intitulată *Şocul civilizaţiilor*. Şi, de altminteri, din această perspectivă, am putea demonstra că ruşii şi ucrainenii, de exemplu, nu fac parte nicidecum din Europa, aşa cum au definit-o francezii, germanii sau italienii, că britanicii au făcut, adesea, opinie separată, că israelienii sînt în marea lor majoritate fiii şi fiicele Europei, că acelaşi lucru este valabil şi pentru americani, deşi se poate prevedea că în cîţiva ani majoritatea americanilor va avea origini non-europene. Referinţa la cultură introduce în discuţie mai multe obstacole decît limpeziri.

Domeniul politic şi instituţiile

Dacă spaţiul rămîne insesizabil, nici noţiunea de putere nu oferă mai multă satisfacţie. Uniunea Europeană formează o insulă de prosperitate, comparabilă cu America de Nord. Cu condiţia să limităm Uniunea la cei Cincisprezece care o alcătuiesc azi şi să uităm disparităţile dintre state, ca Grecia şi Germania, Franţa şi Irlanda, ba chiar şi cele din interiorul unei ţări, cum ar fi Italia. Extinderea va accentua eterogenitatea. Cele unsprezece ţări din zona euro au, se pare, un avans faţă de partenerii lor. Cînd Polonia, România, Moldova sau Letonia vor fi admise şi ele, va fi şi mai dificil să vorbim despre prosperitatea Uniunii Europene. Se poate observa, cel mult, că Uniunea este îndreptată spre dezvoltare, aspiră la creşterea economică, se străduieşte să atingă anumite ţeluri economice şi sociale care fac şi vor face din ea o zonă de bunăstare materială.

Este de „bon ton" să se evoce modelul european, care se vrea diferit de modelul american sau de modelul japonez. Social-democraţia triumfă, mai ales, în ultimii ani, impunînd comportamente şi cadre sociale care nu se întîlnesc în alte părţi. Este adevărat că, în anul 2000, harta politică a UE poartă în cea mai mare parte amprenta trandafirului.

Statele guvernate de partide de dreapta formează un grup minoritar: Irlanda, Belgia, Austria, Spania. În celelalte unsprezece au ajuns la putere partide de stînga, adică nişte coaliţii conduse de stînga politică.

Domeniul economic şi social

Şi totuşi alegerile din iunie 1999 pentru Parlamentul European au asigurat dreptei majoritatea. Dintre 626 de deputaţi, dreapta îşi revendică 330–360 de voturi. Atunci este inexact să se susţină că social-democraţia a cîştigat cu adevărat. La drept vorbind, aceasta şi-a modificat programul. A trecut vremea cînd social-democraţii susţineau cu tărie keynesianismul, cînd încercau să stimuleze cheltuielile publice pentru a lansa sau a relansa creşterea şi cînd acordau prioritate absolută luptei contra şomajului. Tony Blair şi Gerhard Schröder, Lionel Jospin – într-o mai mică măsură, încearcă să definească o a treia cale, care să nu fie nici cea a capitalismului pur şi dur, dar nici cea a socialismului de odinioară. Promovarea unei rigori bugetare este la ordinea zilei. O impune Tratatul de la Maastricht. O cere concurenţa care decurge din mondializarea comerţului. Investitorilor le este frică de inflaţie. Se tem ca excesul de cheltuieli publice să nu ducă exact la acest fenomen inflaţionist. Dacă se doreşte atragerea sau reţinerea lor, trebuie să li se dea asigurări şi să li se propună un teren favorabil. Miniştrii de Finanţe europeni de orientare social-democrată au adoptat pe 22 noiembrie 1998 un text semnificativ: „În opinia noastră, au declarat ei, globalizarea necesită o reformă economică menită să creeze un sistem de schimburi internaţionale just şi acceptabil din punct de vedere social. În acest cadru, noi trebuie să promovăm eficacitatea economică, să contribuim la buna funcţionare a pieţei şi să suprimăm obstacolele care îngrădesc libertatea comerţului".

Fireşte, atitudinea lor nu merge pînă la renunţarea totală la orice prerogative. Lionel Jospin acceptă economia de piaţă, dar nu şi societatea de piaţă, respectă criteriile de la Maastricht, dar dă o lege privind cele 35 de ore de muncă, urmăreşte impunerea unei minime reglementări a economiei. Unii repun în discuţie statul-providenţă; alţii îl protejează contra lezărilor la care este supus. Unii reduc numărul funcţiilor publice; alţii îl măresc, fie numai şi pentru a reduce efectele şomajului. Unii diminuează fiscalitatea în mod spectacular, alţii ezită încă între reducerea impozitelor şi repartizarea roadelor creşterii sub formă de cheltuieli sociale. Social-democraţii nu vorbesc toţi într-un glas. Uneori, se foloseşte termenul de „cacofonie" pentru a se descrie dialogul lor.

În consecinţă, „modelul european" seamănă, uneori, cu Cîntăreaţa cheală sau cu Arlesiana, despre care se vorbeşte mult, dar pe care nu le vezi niciodată.

Totuşi, nu trebuie mers prea departe. În majoritatea statelor Uniunii Europene se păstrează dorinţa foarte clară de a-i ocroti pe cei slabi, de a lăsa puterii publice posibilitatea de a interveni cu eficacitate în domeniul social şi în domeniul economic. Beneficiarii lucrurilor deja dobîndite nu se lasă aşa uşor jecmăniţi. Cu toate acestea, diferenţele faţă de modelul nord-american se estompează. Asemănarea frapează cu atît mai mult, cu cît societatea nord-americană a suferit şi ea metamorfoze pe care europenii nu le-au sesizat întotdeauna, că nu este pradă capitalismului sălbatic, că Franklin Roosevelt şi Lyndon Johnson, pentru a nu cita decît pe doi dintre preşedinţii americani cei mai sensibili la nevoile societăţii, au muncit mult pentru a realiza un stat-providenţă. Dar nu totul este identic pe cele două coaste ale Atlanticului. Istoriile naţionale contează încă foarte mult.

Mondializarea nu echivalează cu americanizarea, dar se bizuie pe un model pe care americanii l-au adoptat înaintea celorlalţi, de pe urma căruia au ştiut să profite, pe care îl critică uneori şi pe care îl exportă adesea. În această răsturnare de valori, modelului european i se rezervă acelaşi viitor ca şi excepţiei culturale, pe care Franţa o caracterizează prin forţă şi permanenţă. „Problema (...) vine din faptul", scrie Zbigniew Brzezinski, „că nu există o Europă cu adevărat «europeană». Aceasta este o viziune de viitor, o idee şi un ţel: nu este o realitate. Europa de Vest a reuşit să pună în funcţiune o piaţă comună, dar unitatea ei politică este încă incertă. (...) La modul general, Europa de Vest lasă impresia, astăzi, a unui conglomerat de societăţi afectate de o maladie socială cronică, prinse în rutină, fără elan şi fără perspective largi. Unificarea europeană se înfăţişează din ce în ce mai mult ca un proces care se impune din exterior, nu ca un ideal în care se crede". *(Marele eşicher. America şi restul lumii,* ed. fr. Paris, Bayard, 1998, pp. 88–90).

Putem prefera şi concluzii mai puţin pesimiste. Jean-Marie Guéhenno recomandă europenilor să susţină o concepţie despre Europa care se bazează pe o dublă invenţie politică: *suveranitatea partajată* şi definirea unor noi raporturi între tehnică şi politică. Aceasta este o altă manieră de a constata insuficienţele ideii europene, imaginînd, totodată, nişte posibilităţi de viitor mult mai încurajatoare.

B. Ce fel de legături cu Statele Unite?

Concurenţa economică

Este imposibil totuşi să reflectăm la conţinutul ideii europene fără a evoca relaţiile dintre Uniunea Europeană şi Statele Unite. Într-o primă etapă, statele din Europa de Vest au decis să formeze o comunitate economică pentru a consolida pilonul estic al Alianţei Atlantice, aşadar sub protectoratul Statelor Unite. Aceasta era perioada războiului rece.

Era de neconceput să se acţioneze altfel. Părinţii fondatori nu ratau niciodată vreun prilej de a reaminti că Piaţa Comună va face concurenţă

americanilor, că va contribui la stabilirea egalității de putere, cel puțin pe plan economic și comercial și, pe lungă durată, pe plan politic, că în cele din urmă construcția europeană va întări lumea liberă. Ambiguitatea nu a dispărut. Ea cimentează sau fragilizează legăturile care unesc Europa și America de Nord.

Între cele două entități lista disputelor este lungă. Relațiile comerciale constituie sîmburele diferendelor. În ultimii ani, a existat conflictul bananelor. Uniunea Europeană aplică acordurile de la Lomé și favorizează importurile care provin din Africa, Pacific și Caraibe. Acest lucru este contrar regulilor comerțului mondial, replică Statele Unite, întrucît măsurile amintite reprezintă tot atîtea bariere vamale, care împiedică importul în Europa al bananelor din America Latină, știut fiind că trei firme americane (Chiquita, Del Monte și Dole) controlează piața latinoamericană. Statele Unite adoptă imediat sancțiuni contra Europei și aduc diferendul în fața OMC, care le dă dreptate.

Diferendul privind organismele modificate genetic (OGM) nu este lămurit. Din iunie 1999, UE practică un moratoriu asupra semințelor OGM. Ea solicită o etichetare clară și obligatorie, susținînd cu hotărîre principiul precauției. SUA, unde agricultorii și întreprinderile biochimice au interese imense în această afacere, își susțin buna-credință, afirmînd că nocivitatea OGM nu a fost niciodată demonstrată și că este imposibil să se procedeze la o etichetare care să corespundă tuturor situațiilor.

Lupta referitoare la bovinele cu hormoni este cea mai spectaculară. Uniunea Europeană nu vrea să lase să intre pe teritoriul ei hormoni de creștere. Statele Unite ripostează, atrăgînd atenția că cirezile lor nu au fost atinse de maladia vacii nebune, că OMC îi condamnă pe europeni. Au aplicat, ca represalii, drepturi vamale care ajung pînă la 100%, ceea ce a provocat furia multor țărani, mai ales în Franța.

Ultimul diferend este deopotrivă de ordin comercial și fiscal. Filialele societăților americane își încasează în străinătate beneficiile, mai ales în paradisurile fiscale unde nu plătesc impozite. Apoi, beneficiile intră în SUA. Ceea ce înseamnă favorizarea întreprinderilor americane, cărora li se acordă astfel subvenții mascate. Uniunea Europeană a depus o plîngere la OMC. Ar trebui să aibă cîștig de cauză, așa cum s-a întîmplat în cazul legilor extrateritoriale, adică al sancțiunilor comerciale pe care SUA le-au adoptat contra Cubei, a Libiei și a Iranului și pe care au încercat să le impună și restului lumii.

O concurență formidabilă îi opune, azi, pe europeni, pe de o parte, și pe americani, pe de altă parte. De altfel, PIB-ul celor cincisprezece membri ai Uniunii Europene atinge 8100 miliarde dolari, adică puțin mai mult decît PIB-ul Statelor Unite.

În domeniul construcției aeronautice, două grupuri domină piața planetară. Unul îi grupează pe francezi, germani, britanici și spanioli, și construiește aeronavele *Airbus*. Celălalt grup rezultă din fuziunea *Boeing* cu *McDonnell Douglas*. Același fenomen de concentrare se produce și în domeniul aerospațial militar. Fuziunile spectaculare care marchează epoca noastră trec uneori Oceanul

Atlantic, dar cel mai adesea nu ajung să creeze monopoluri transatlantice. Teamă de o dominație americană? Reflectare a unei Europe supuse unor constrîngeri statale? Invers, întreprinderi franceze prind rădăcini pe continentul american și distrug ideea, puțin cam pripită, că globalizarea servește doar interesele firmelor nord-americane.

În realitate, cei doi concurenți sînt și parteneri care nu se pot lipsi unul de celălalt. Sînt contrînși să facă negoț între ei, prosperitatea lor depinzînd de acest lucru. Ceea ce nu exclude, nici pe departe, loviturile sub centură, luptele leale sau neleale, spionajul cel mai sofisticat și metodele tradiționale. Doi parteneri, doi rivali, constrînși să colaboreze.

Instituțiile militare: Statele Unite – „putere europeană"

Există însă un domeniu, în care europenii nu au reușit să ajungă la independență. Este vorba despre domeniul apărării și al securității. Cu trecerea timpului, dependența lor crește și va continua să crească. În centrul dezbaterii, se află NATO. În ajunul intrării în noul mileniu, rațiunea de a exista a acestei organizații s-a schimbat. La ce mai servește NATO, dacă Uniunea Sovietică a dispărut? Pentru americani, nu există nici o îndoială. Ei consideră că sînt responsabili de ordinea mondială. Nimic mai normal pentru superputerea care își exercită hegemonia în economie, tehnologie, construcția de armament și cheltuielile militare, în cultură și diplomație. În plus, Statele Unite nu au manifestat un autoritarism prea pronunțat față de Europa. Li s-a solicitat protecția, subliniază ei neîncetat, și au acordat-o într-o relativă concertare, cu o bunăvoință nedezmințită.

Obiectivele sînt clar afișate: apărarea valorilor democratice, dezvoltarea economiei de piață. Acesta este și crezul Uniunii Europene. Pe ce fundamente s-ar putea baza rezistența europenilor? De altfel, o serie de membri ai Uniunii Europene își exprimă, fățiș și regulat, acordul total cu această concepție despre relațiile transatlantice. La rîndul său, Regatul Unit al Marii Britanii lasă impresia că, de o jumătate de secol, întreține cu Statele Unite relații privilegiate, care îl plasează aparte față de UE, conferindu-i o poziție specială, ca o ultimă urmă a gloriei de odinioară. Franța, în schimb, continuă să adopte o atitudine independentă care irită nenumărați demnitari americani.

Realismul ar trebui să-i incite pe europeni la modestie. Nu au reușit să definească o politică europeană unică și comună. În opinia americanilor, Europa dă dovadă de neputință. Nu este pregătită să joace rolul unei mari puteri politice și diplomatice. Chiar dacă ar vrea acest lucru, tot n-ar putea. Nu dispune de mijloacele necesare pentru a-și asigura propria apărare și, cu atît mai puțin, de posibilitatea de a interveni eficient pe plan militar. Războiul din Kosovo a demonstrat încă o dată acest lucru.

În acest fel, Statele Unite rămîn o putere europeană. Nimic nu se poate face pe continent fără ele, fără forța lor militară, fără prezența lor politică. Dorind să se integreze în UE, fostele democrații populare aspiră, totodată și mai ales, să intre în NATO. Acest lucru ar fi pentru ele garanția indestructibilă că vor benefi-

cia de prietenia SUA. Deşi Rusia se teme de extinderea NATO în Europa Centrală şi de Est, Actul fondator, semnat pe 27 mai 1997, defineşte noile condiţii de cooperare şi securitate între NATO şi Rusia. Între Uniunea Europeană şi Statele Unite discuţiile nu s-au soldat cu un acord perfect. La ordinea zilei este împărţirea poverii (*burdensharing*). Acest lucru ar permite o repartizare mai echitabilă a sarcinilor pe care le implică apărarea Europei. Statele Unite se plîng, într-adevăr, că îşi asumă o parte excesiv de mare şi regretă amarnic faptul că partenerii lor europeni consacră atît de puţin propriei lor securităţi.

Două curente contradictorii agită Alianţa Atlantică. Primul îşi are originea în Europa şi urmăreşte organizarea unei apărări europene. Acest proiect reprezintă consecinţa războiului din Kosovo, care a pus în evidenţă adîncimea „prăpastiei tehnologice" dintre americani şi aliaţii lor europeni. Reuniunea la vîrf de la Washington, în aprilie 1999, a acceptat să se creeze o Identitate Europeană de Securitate şi Apărare (IESD). Statele Unite au impus trei condiţii pentru a-şi da acordul: nici un fel de decuplare, adică menţinerea legăturilor transatlantice, nici un fel de dublare a structurilor sau a mijloacelor, nici un fel de discriminare între membrii Uniunii Europene, pe de o parte, şi membrii NATO care nu sînt şi membrii UE (de exemplu Turcia), pe de altă parte. În concluzie, americanii acceptă aplicarea acestui proiect cu convingerea că europenii nu vor reuşi să-şi atingă scopul.

Al doilea curent vine din Statele Unite. Americanii intenţionează să fabrice un scut antirachete, care să-i protejeze contra oricărui atac nuclear. De unde vine ameninţarea? În principal, din partea statelor-bandiţi. *Rogue States*, care sînt Irakul, Iranul, mai ales, Coreea de Nord, adică nişte state imprevizibile, dotate cu rachete care pot fi purtătoare de încărcături nucleare. Europenii se tem de aceea că aliaţii lor americani sînt mai puţin dispuşi să sară în ajutorul Europei, decît sînt tentate China şi Rusia să relanseze cursa înarmărilor. Ei condamnă cu acelaşi elan Senatul Statelor Unite, care a respins pe 15 octombrie 1999 Tratatul de interzicere a testelor nucleare. Două atitudini, se spune în Europa, care accentuează pericolul unei confruntări nucleare pe planetă. Două atitudini, se insistă în continuare, care ar putea determina Washingtonul să abandoneze NATO.

Această dispută ilustrează dependenţa în care se află Uniunea Europeană, care nu se poate lipsi de concursul Statelor Unite. Cel mult va reuşi eventual să convingă Washingtonul că Europei trebuie să i se lase mijloace reale de apărare. Ceea ce înseamnă a face din Uniunea Europeană o putere regională, care va rămîne legată de superputerea americană, ce va asigura pacea şi ordinea pe Vechiul Continent şi va continua să deţină un rol cvasi nul pe restul planetei.

C. Este solid al treilea pilon?

Tratatul de la Maastricht defineşte un al treilea pilon al construcţiei europene. Este vorba despre cel mai vag dintre cei trei piloni, acela care suscită regrete şi frustrări. Tratatul se referă la Europa socială şi fiscală, Europa judiciară şi poliţienească, Europa învăţămîntului şi a cercetării. Prin urmare, tot atîtea bune intenţii, pe care le-am putea califica la fel de bine drept necesităţi primordiale.

Europa socială se construieşte lent. Au loc schimbări în domeniul ocupării forţei de muncă, în sistemele de protecţie socială, în lupta contra inegalităţilor, în problema îmbătrînirii populaţiei. Prin Tratatul de la Amsterdam s-a fixat un cadru, care nu este însă suficient pentru a evita repetarea unor evenimente grave, cum a fost închiderea uzinei Renault de la Vilvorde (Belgia). Rămîne ca discuţiile să continue, pentru a se ajunge la măsuri concrete. Acelaşi raţionament este valabil şi pentru Europa fiscală, dar cu un considerent agravant: divergenţele în direcţionarea politicii fiscale contribuie la opoziţia dintre membrii Uniunii Europene. Or, ar fi timpul ca aceste deosebiri să se atenueze, ba chiar să dispară.

Există, poate, tentaţia de a discuta pe acelaşi ton deziluzionat şi despre Europa judiciară şi poliţienească sau despre Europa învăţămîntului şi a cercetării. În fond, principala slăbiciune a Uniunii Europene, moştenită de la Comunitatea creată de către Părinţii fondatori, constă în faptul că îmbracă un caracter esenţialmente tehnocratic. Or, europenii aşteaptă mai mult. Doresc mai puţine măsuri juridice şi reglementare, dar mai multe decizii care să le îmbunătăţească viaţa cotidiană. Această evoluţie are, desigur, efecte asupra poziţiei internaţionale a Uniunii Europene. Cînd Europa va suscita mai puţine critici şi reticenţe, cînd va fi izbutit să unească inimile şi minţile, cel puţin la fel de mult ca şi interesele, este posibil să reuşească, atunci, să nu mai fie un pitic politic, pentru a putea dobîndi, în fine, statutul de superputere.

FOCARELE DE INCENDIU

În cursul ultimului deceniu al secolului al XX-lea, diverse focare de incendiu apar ici şi colo. Uneori, sînt neaşteptate; alteori, şi-au reluat activitatea sau nu au încetat niciodată să mocnească sub cenuşă. Trei exemple ilustrează această remarcă: Africa subsahariană, Indonezia şi Orientul Mijlociu. Nici unul dintre aceste trei teatre de operaţiuni nu depinde de vreuna dintre marile puteri care au fost studiate în capitolele precedente. Dar toate fac obiectul atenţiei actorilor principali ai planetei. În acest sens, ele constituie primejdii potenţiale pentru pacea lumii. În orice moment, situaţia din aceste trei zone geografice poate pune în opoziţie, cu armele în mînă, Statele Unite, China, Rusia şi Uniunea Europeană. Cele trei cazuri menţionate demonstrează instabilitatea din anumite regiuni ale globului, deşi sfîrşitul războiului rece ar putea lăsa impresia că ameninţarea oricărui conflict planetar a dispărut. Acestea sînt butoaiele cu pulbere ale planetei.

I. Africa subsahariană

„Afropesimismul" este un termen care s-a bucurat de mare succes. În Africa neagră se consideră că prezentul este deznădejduitor, iar viitorul fără perspective. Într-un cuvînt, condiţiile naturale, politice, economice şi sociale ar îndemna la pesimism. Iată, aşadar, un continent dezavantajat din start şi fără nici un atu. Dar această idee este falsă.

A. Afropesimismul este justificat?

Relele

Firește, Africa este năpăstuită de rele extrem de grave. În primul rînd, cele care decurg din subalimentare, adică din foamete. Statisticile întăresc pesimismul. Potrivit Organizaţiei Naţiunilor Unite pentru Alimentaţie şi Agricultură (FAO), în 2010, o treime din locuitorii Africii vor fi subalimentaţi, în timp ce proporţia în Asia va atinge circa 12%, iar în America Latină şi Orientul

Apropiat 5%. Se citează în acest sens încălzirea climei, care accentuează seceta, degradarea solurilor, creşterea demografică care determină nevoi mai mari de hrană, tehnicile rudimentare ale agriculturii etc. Lista obstacolelor în calea dezvoltării agricole este lungă. Sfîrşitul mizeriei nu se întrevede prea curînd.

În sprijinul demonstraţiei e de ajuns să dăm drept exemplu Senegalul, ţările din Sahel şi Zairul. Experţii citează, în special, istoria recentă a Zairului. În această ţară, cu o suprafaţă de patru ori mai mare decît cea a Franţei, dar cu o populaţie care corespunde cu 70% din populaţia franceză, terenurile cultivabile se măresc foarte puţin în comparaţie cu zonele forestiere; randamentul stagnează, atunci cînd nu scade de-a dreptul. Şi Sahelul provoacă un sentiment de disperare. Aici, ariditatea pare iremediabilă. Totuşi, teritoriile sînt străbătute de cursuri de apă, ca în Senegal, Chari, Niger, Gambia. Fireşte, debitul nu este bogat, şi nici regulat. Iar irigarea cîmpurilor rămîne insuficientă.

Se poate spune, atunci, că oamenii, guvernele, comunitatea internaţională poartă o răspundere mai mare decît elementele naturii? Şi dacă subalimentaţia nu este inevitabilă? Acum vreo treizeci de ani, India inspira cele mai vii temeri. Lumea se temea de nişte perioade de foamete înspăimîntătoare, care se prevedeau pentru sfîrşitul secolului.

Astăzi, India şi-a dublat populaţia, îşi asigură aprovizionarea cu cereale, din care reuşeşte chiar să şi exporte. Or, o alimentaţie suficientă face posibilă obţinerea unor venituri, stimulînd astfel dezvoltarea economică, încetinind exodul rural spre oraşele suprapopulate şi cartierele mizerabile. Mai mult, ceea ce este valabil în zilele noastre pentru anumite regiuni din Africa occidentală nu este valabil pentru Africa Marilor Lacuri sau pentru Africa de Sud. Se aplică, prea des, tot felul de generalizări pripite şi de previziuni care se bazează pe lipsa de imaginaţie. Situaţia de azi ar putea foarte bine să nu mai fie cea de mîine, dacă eforturile tuturor s-ar îndrepta în direcţia cea bună.

După toate probabilităţile, pandemia SIDA va exercita efecte şi mai tragice: boala ucide şi antrenează consecinţe durabile asupra generaţiilor viitoare, modifică, de fapt, condiţiile de viaţă socială şi politică, loveşte bărbaţi şi femei tinere. În unele oraşe din Africa întîlnim un bolnav de SIDA la trei locuitori. SIDA este prima cauză de mortalitate pentru cei sub douăzeci şi cinci de ani. Potrivit Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii, peste 11 milioane de africani sînt atinşi de virusul HIV; printre ei, un milion de copii, iar femeile sînt în număr mai mare decît bărbaţii. Cifrele nu scad de la an la an, ci dimpotrivă. Lupta împotriva SIDA este dusă, neobosit, de organismele internaţionale, organismele neguvernamentale şi asociaţiile de toate felurile. Cu toate acestea, bătălia nu este cîştigată, ci se desfăşoară în grade diferite pe toate continentele, Africa subsahariană rămînînd însă cea mai afectată.

Să mai adăugăm acestei litanii şi responsabilitatea statelor, care cel mai adesea sînt principalii răspunzători pentru corupţie, supraînarmare şi derive de toate categoriile. Deţinătorii puterii, provizorii sau nu, profită de pe urma acestei situaţii. Armate, alcătuite în parte din adolescenţi sau chiar din copii, jecmănesc, jefuiesc, trăiesc pe spinarea ţării, ucid. Războiul devine un mod de trai sau de

supraviețuire. Atunci cînd învățămîntul nu funcționează, cînd serviciile publice se duc pe apa sîmbetei, iar funcționarii lor nu primesc nici un fel de remunerație, cînd comerțul și industria au pierdut teren, nu mai rămîne decît să se recurgă la violență, iar prin această violență nici nu se urmărește măcar instaurarea unui regim politic sau schimbarea mersului societății. Violența servește, de bine de rău, la asigurarea vieții materiale de fiecare zi.

Din Liberia pînă în Angola, trecînd prin Sierra Leone, Somalia, Mali, Ruanda, Burundi și cele două Congo, aceleași cauze produc aceleași efecte. Violența dă posibilitatea, de asemenea, de a pune mîna pe bogățiile naturale ale solului și ale subsolului, de a controla circuitele și rețelele comerciale, inclusiv mafiile drogului. Grație banilor acumulați sau și mai simplu chiar, prin sistemul trocului, devin diponibile cele mai sofisticate arme, iar războaiele pot îmbrăca veșmintele modernității. Fie numai și prin intermediul acestor activități „mondializate", se poate spune că Africa subsahariană nu rămîne ruptă de fenomenul globalizării. Nimeni nu știe cînd și cum va reveni la practici mai sănătoase. În orice caz, nu șocul repetat al ambițiilor personale va provoca schimbarea.

Războaiele civile, etnice, tribale reduc la minimum conștiința interesului general, explică ura dintre vecini și poartă în ele amenințarea, uneori înfăptuirea genocidelor.

Atuurile

Africa totuși nu duce lipsă de atuuri. Acestea sînt, în primul rînd, naturale. Marile fluvii, lacurile, vastele întinderi ierboase și terenurile mănoase contribuie la nuanțarea tabloului catastrofal pe care am fi tentați să-l întocmim. Și bogățiile miniere sînt impresionante, mai ales, în Africa de la sud de ecuator. Diamantele, uraniul, aurul, metalele prețioase și indispensabile pentru cele mai moderne tehnologii, iată tot atîtea domenii de producție care ocupă un loc primordial pe piețele lumii. În deosebi, nu trebuie să omitem petrolul. În afară de Libia și de Algeria, adică de Africa de Nord, principalii producători sînt Nigeria, Gabonul și Angola. Or, tocmai prezența acestor bogății sporește gravitatea conflictelor și face din Africa subsahariană o miză planetară.

Noile premise

Sfîrșitul războiului rece a schimbat și aici premisele. Este imposibil, din acel moment, să se practice un joc subtil de echilibru între cele două superputeri. Rusia nu mai contează. Doar Statele Unite continuă să mai exercite un rol mondial. SUA sînt din ce în ce mai prezente pe continentul african, chiar dacă această parte a lumii nu corespunde preocupărilor lor prioritare. Conducători aparent de nedezrădăcinat au dispărut în hăurile uitate ale istoriei, cum s-a întîmplat cu Mengistu Hailé Mariam, dictatorul din Etiopia, cu somalezul Mohammed Siad Barre, cu Mobutu Sese Seko din Zair. Alții ajung să aibă o poziție extrem de șubredă, iar zilele le sînt numărate. Dar sfîrșitul luptelor

ideologice a transformat şi natura conflictelor. Promotorii socialismului marxist nu-i mai critică pe adepţii capitalismului. Nici măcar naţionalismul nu mai izbuteşte să strîngă mulţimi.

S-ar părea, în schimb, că se revine la vremurile precoloniale. Forţele locale, adică etnice, au cîştig de cauză şi se înfruntă unele cu altele. Frontierele moştenite de la colonizare nu mai sînt considerate intangibile, deoarece despart artificial nişte etnii care năzuiesc să se regrupeze. Acest lucru se observă foarte bine, de exemplu, în fostul Zair, unde populaţia tutsi are mai multe afinităţi cu tutsi din Ruanda, decît cu celelalte etnii din statul ei. Se mai poate remarca, de asemenea, că africanii îşi iau destinul în propriile mîini, formează coaliţii mai mult sau mai puţin durabile, pentru a rezista în faţa altor coaliţii sau pentru a le distruge.

Statele din afara Africii intervin mai puţin. Este şi cazul Franţei. Sau intervin cu infinite precauţii, cum procedează Statele Unite ale Americii. Observatorii descoperă noi lideri, care ţin seama de schimbări, dacă nu cumva au fost chiar ei cei care le-au provocat. Se citează cîteva exemple. Iată-l întîi pe Isaias Afwerki, preşedintele Eritreei. Născut imediat după al Doilea Război Mondial, şi-a făcut instrucţia militară în China, în perioada revoluţiei culturale. Îşi continuă studiile, prin corespondenţă, la un institut britanic, obţinînd o pregătire în domeniul tehnicilor comerciale. Nu a instaurat un regim democratic, atunci cînd Eritreea s-a separat de Etiopia, în 1993, dar încearcă să eradicheze corupţia şi criminalitatea, instituie serviciul militar şi serviciul civil.

Preşedintele etiopian este şi mai tînăr chiar. Foşti camarazi de arme contra lui Mengistu, Meles Zenawi şi Afwerki au devenit duşmani, fiindcă sînt convinşi că în acest fel apără interesul naţional al ţărilor lor. Yoweri Kaguta Musaveni, care conduce Uganda, aparţine aceleiaşi generaţii. A propovăduit revoluţia, după ce a studiat în Coreea de Nord. Pe urmă a luptat împotriva dictatorului Amin Dada. Exercită puterea supremă din 1986. A scos în afara legii partidele politice şi, în acelaşi timp, a încurajat participarea sătenilor la viaţa naţiunii, a slăvit munca şi iniţiativa individuală, a susţinut populaţia tutsi din Ruanda.

Aceşti noi conducători năzuiesc să se desprindă definitiv de vechile obiceiuri. Statele lor bîjbîie în analfabetism. Tuberculoza, malaria, hepatita, SIDA lovesc crud populaţiile. Majoritatea compatrioţilor lor trăiesc cu mai puţin de un dolar pe zi şi beau apă poluată. Cum se poate ieşi din acest angrenaj? Iată provocarea impresionantă pe care aceşti conducători africani trebuie să o înfrunte.

B. Africa Marilor Lacuri

Genocidul din Ruanda

Criza majoră survine în Ruanda. Pe 6 aprilie 1994, preşedintele ruandez, Juvénal Habyarimana, însoţit de preşedintele burundez, Cyprien Ntaryamira, se pregătesc să aterizeze pe aeroportul din Kigali. O rachetă sol-aer loveşte avionul. Pasagerii nu scapă cu viaţă. Este începutul unei drame ale cărei efecte

sînt încă resimţite în Africa. Forţele armate ruandeze şi miliţiile alternative comit un genocid. Populaţiile hutu extermină sistematic populaţiile tutsi. Se estimează că tragedia s-a soldat cu 500 000 de morţi, poate chiar un milion, dintr-o populaţie totală care se ridică atunci la 7,5 milioane de suflete. Cum se explică aceste masacre?

Nu se ştie nici azi cine a declanşat acea rachetă şi, cu atît mai puţin, cine a comandat atentatul. A circulat o primă ipoteză, conform căreia nişte francezi sau belgieni ar fi fost trăgătorii. Ipoteza aceasta a fost dezminţită însă imediat, şi se pare că nu ar fi trebuit să fie luată în considerare, întrucît lipsesc dovezile şi nu se prea înţelege ce interes ar fi avut Franţa sau Belgia să-i asasineze pe cei doi preşedinţi. A doua ipoteză, cea care justifică, se spune, omorul, susţine că Frontul Popular Ruandez (FPR), organ al opoziţiei tutsi faţă de guvernul hutu, ar fi decis declanşarea ostilităţilor, sau mai degrabă reluarea lor. Într-adevăr, cele două etnii populează această ţară de 26 333 km^2, hutu fiind majoritari. Cînd belgienii au părăsit colonia, care îşi dobîndeşte independenţa pe 1 iulie 1962, puterea începe pe mîinile populaţiei hutu; monarhia tutsi a fost abolită în decembrie 1960. Nişte opozanţi tutsi încearcă să reziste, dar sînt asasinaţi în decembrie 1963 şi ianuarie 1964; alţii se refugiază în ţara vecină, Uganda.

În iulie 1973, Habyarimana dă o lovitură de stat. În 1982, respinge grupările tutsi şi hutu care încercau să intre în ţară din Uganda. Cinci ani mai tîrziu, se înfiinţează FPR, care invadează Ruanda în octombrie 1990. Cu ajutorul Franţei, al Belgiei şi al Zairului, Habyarimana îi respinge pe cotropitori. Anii următori sînt marcaţi de noi raiduri, lupte, masacre. Pe 4 august 1993, se semnează acorduri de pace la Arusha (Tanzania). Aceste documente prevăd instituirea unui „guvern de tranziţie de largă reprezentare", revenirea refugiaţilor ruandezi, fuzionarea forţelor armate ruandeze cu forţele FRF. În noiembrie, ONU trimite o misiune de ajutorare în Ruanda (MINUAR). Acordurile nu sînt puse în aplicare.

În această logică de înfruntări, genocidul ar putea fi explicat ca un alt capitol al războiului dintre hutu şi tutsi. Doar că este fals să se susţină că cele două etnii au luptat dintotdeauna una împotriva celeilalte, uitînd parcă faptul că vorbesc aceeaşi limbă, că au trăit alături decenii întregi, că există populaţii hutu care şi-au găsit refugiu în Uganda, iar hutu figurează printre victimele genocidului. Se poate sublinia totuşi că masacrele comise de forţele armate ruandeze sînt urmate imediat de alte masacre, comise de astă dată de forţele tutsi împotriva populaţiei hutu.

Cert este că, începînd din 1 mai 1994, sute de mii de hutu fug din calea soldaţilor FPR. Conform Crucii Roşii, este „cea mai amplă mişcare de populaţie observată vreodată în cei 75 de ani de existenţă ai Federaţiei Societăţilor de Cruce Roşie" Comunitatea internaţională, reprezentată prin 4 157 de militari din MINUAR, al căror număr se reduce la 270 în aprilie 1994, nu face nimic. Dar pe 24 iunie, Franţa aplică rezoluţia 929 a Consiliului de Securitate. Republica Franceză lansează operaţia „Turcoaz" în scop umanitar, primind ajutorul Senegalului şi al cîtorva state africane.

Pe 4 iulie, FPR se instalează la Kigali. Şeful statului-major al FPR, Paul Kagame, asigură, pe 18 iulie, că războiul s-a sfîrşit. Mii de refugiaţi părăsesc taberele din sud-est şi din Goma (în Zair), pentru a scăpa de holeră. Forţele franceze se retrag. O comisie de anchetă a ONU recunoaşte oficial genocidul populaţiei tutsi „de către elementele hutu" şi constată că violenţa unor soldaţi ai FPR continuă, „chiar dacă, din lipsă de timp, aceasta nu poate găsi indicii care să ateste că aceste masacre sînt comandate sau aprobate de autorităţile aflate în funcţie". Iată cum creşte misterul. Nu există autorităţi hutu şi nici autorităţi tutsi. Ambele tabere sînt pline de extremişti.

În aceste condiţii, s-ar putea ca atentatul din 6 aprilie 1994 să fie opera extremiştilor hutu, din anturajul preşedintelui Habyarimana, care au respins orice conciliere cu FPR. Ipoteza pare verosimilă. FPR profita de avantajele puterii. Nu avea nici un interes să participe la mişcare. Nu ignora că dispariţia preşedintelui putea declanşa nişte represalii sîngeroase. În schimb, extremiştii hutu aveau toate motivele să se teamă de o evoluţie paşnică şi dispuneau de logistica necesară. Oricum ar sta lucrurile, indiferent din ce parte ar veni ororile amintite, cuvintele sînt prea sărace pentru a le descrie. Nu este exagerat să se susţină că genocidele din Ruanda sînt comparabile, în aritmetica lor macabră, cu genocidul armean şi cu Shoah.

Războiul din Zair

Evenimentele din Ruanda au bulversat harta politică a Africii centrale şi răsăritene. Ele au aprins un focar de incendiu care, în anii următori, nu a fost stins. De altfel, rezistenţa hutu s-a organizat în taberele de refugiaţi, după care s-a dispersat, fără să dispară niciodată complet. Unii sînt acuzaţi, întemeiat sau nu, că au participat la genocid; o nouă generaţie a format nişte mişcări de rezistenţă care ar putea destabiliza regimul tutsi sau ar putea angaja, eventual, un dialog politic cu acesta. În schimb, în Zair, s-au resimţit din plin consecinţele războiului civil din Ruanda. Un gherilist din anii şaptezeci, Laurent-Désiré Kabila, profită de declinul autorităţii bătrînului mareşal Mobutu. În vara şi toamna anului 1996, îi adună, în provincia Kivu, pe tutsi din comunitatea banyamulangă pentru a lupta împotriva populaţiei hutu, refugiată în regiunea Goma şi Bujavu. Kabila se sprijină pe FPR, care doreşte să anihileze orice veleitate de revanşă din partea populaţiei hutu, şi pe Statele Unite, care şi-au pierdut încrederea în aliatul lor de la Kinshasa. Sute de mii de refugiaţi străbat din nou potecile şi drumurile, caută adăpost în păduri sau iau armele sub comanda foştilor conducători ai forţelor armate ruandeze.

Victorios la Kivu, Kabila îşi continupă drumul. Îşi structurează forţele, obţine subvenţii din partea companiilor miniere, beneficiază de sprijin din Ruanda, Uganda, Burundi şi Tanzania. Iată-l metamorfozat în eliberatorul Zairului. Îi lichidează pe etnicii hutu care i se împotrivesc, se îndreaptă în marş forţat spre principalele oraşe ale ţării, cucereşte Kinshasa pe 17 mai 1997. Zairul devine (sau redevine) Republica Democratică Congo (RDC). Mobutu, plecat

în exil, moare în Maroc, pe 7 septembrie. În realitate, victoria aparţine haosului. Şase state intervin, în grade diferite, în treburile RDC, la cererea lui Kabila sau pentru a i se opune. Ruanda şi Uganda nu-l mai susţin. Ruanda a rupt relaţiile cu protejatul ei şi îşi oferă sprijinul, cu siguranţă 10 000 de oameni, adversarilor lui Kabila. Uganda, preocupată înainte de toate de apărarea frontierei sale meridionale, susţine alte mişcări ostile dictatorului congolez şi profită de situaţie pentru a jefui bogăţiile ţării, cum ar fi aurul, diamantele, fildeşul şi lemnul. Şi Burundi urmează o politică asemănătoare. Soldaţii din Angola au sărit în ajutorul lui Kabila pentru a împiedica instalarea forţelor UNITA în Congo şi ameninţarea forţelor guvernamentale ale MPLA. Namibia susţine Angola, venind în ajutorul lui Kabila. În fine, Zimbabwe trimite 10 000 de oameni, ceea ce slăbeşte economia ţării şi obligă Congo să ofere condiţii favorabile întreprinderilor zimbabweze. Şi, în mijlocul acestei harababuri, diverse mişcări politice, etnice, religioase, care ba îl sprijină pe Kabila (populaţiile hutu genocidiare, prigonite anterior de Kabila; mayi-mayi instalaţi în Congo şi adversari ireductibili ai etnicilor tutsi), ba poartă lupte dezordonate (cum ar fi Mişcarea de eliberare a Congoului, Adunarea pentru democraţie şi eliberare, scindată şi ea în două ramuri etc.).

Contaminări la vest, la est şi în nord

Dar o hartă a Africii demonstrează, cu o claritate uimitoare, că acest conflict din Ruanda îşi exercită repercusiunile mult dincolo de frontierele ţării. La frontiera ei nordică, Uganda este şi ea angajată în războiul din Sudan, unde puterea oficială (şi islamistă) luptă cu gherila animistă şi creştină din sud. Situaţia din Sudan determină consecinţe în Etiopia, Eritreea şi Egipt. Astfel, polul de structurare care unea Kenya, Uganda şi Tanzania, s-a năruit. Se prăbuşeşte însă şi un al doilea pol, care grupa de o parte statele din Africa centrală (Zair, Gabon, Camerun, Ciad, Republica Centrafricană, Congo-Brazzaville), iar de cealaltă parte comunitatea economică a Marilor Lacuri (adică Zair, Ruanda şi Burundi). Astăzi, regrupările au drept soclu o altă arhitectură. Dar, mai ales, nici unul dintre aceste state nu se bizuie pe temelii solide. Fiecare stat este ameninţat de rebeliuni, care nu sînt lipsite niciodată de arme şi muniţii. Acordurile de încetare a focului rămîn deosebit de fragile. La conferinţe, diplomaţii vorbesc despre pace. Pe teren, luptele fac ravagii.

C. Apariţia puterilor regionale

Africa de Sud

Totuşi, în acest ocean de instabilitate, două puteri regionale ar putea asigura un minimum de ordine şi de pace. Acestea sînt Republica Sud-Africană şi Nigeria. Între cele două state, divergenţele sînt mai numeroase decît convergenţele. Africa de Sud dispune de un vast teritoriu – circa 1 220 000 km^2. Populaţia ei, care se apropie de cifra de 38 de milioane, cuprinde negri în proporţie de 71,5%,

albi în proporţie de 16,6%, metişi în proporţie de 9% şi indieni. Altfel spus, ţara ocupă un loc aparte pe continentul african. La începutul secolului al XX-lea, în Războiul Burilor s-au luptat *afrikanderii*, descendenţi ai primilor coloni olandezi şi hughenoţi, cu englezii veniţi să cucerească acest spaţiu geostrategic de o importanţă primordială. Apoi, s-a produs, de bine, de rău, reconcilierea. Albii au găsit un adevărat teren de înţelegere, instaurînd oficial apartheidul, în 1948, altfel spus separarea între rase. Doar albii se bucurau, atunci, de drepturi politice. Negrii erau constrînşi să locuiască în nişte *homelands,* adică în nişte entităţi teritoriale definite prin referirea la apartenenţa etnică. Aceste *homelands* se mai numesc şi bantustane, adică ţara populaţiei bantu. Patru dintre ele fuseseră declarate independente, dar nu fuseseră recunoscute de comunitatea internaţională.

Acest regim a supravieţuit o jumătate de secol. Se bazează pe o prosperitate care face ca Johannesburg, Durban, Capetown şi Pretoria să se numere printre cele mai active oraşe din Africa. Bogăţiile Africii de Sud provin deopotrivă din sol, din subsol, din activităţile terţiare, din poziţia privilegiată a ţării pe ruta maritimă care duce din Asia răsăriteană şi Orientul Mijlociu în Europa şi America. Deplorînd apartheidul, statele industriale păstrează totuşi relaţii mai mult sau mai puţin strînse cu o republică atît de bogată şi dinamică. „Lumea liberă" are toate motivele să fie preocupată de supravieţuirea Africii de Sud, avînd în vedere că, în războiul rece, legăturile strînse dintre mişcările de eliberare ale negrilor şi Uniunea Sovietică provoacă mari temeri, în eventualitatea în care regimul de la Pretoria s-ar prăbuşi.

Din cînd în cînd, izbucnesc revolte. Pe 21 martie 1960, în Sharpeville, un oraş populat de negri, aflat la sud de Johannesburg, poliţia trage asupra manifestanţilor, represiunea soldîndu-se cu 67 de morţi şi 168 de răniţi. La scurt timp după aceea, Africa de Sud iese din Commonwealth, în timp ce *African Naţional Congress* (ANC), principala mişcare de eliberare a negrilor, îşi organizează o armată. În 1963, conducătorii ANC, printre care şi Nelson Mandela, sînt arestaţi. În anul următor, sînt judecaţi şi condamnaţi la închisoare pe viaţă. Agitaţia continuă totuşi de la greve pînă la manifestaţii violente.

Pe 16 iunie 1976, la Soweto, poliţia recurge din nou la arme, pentru a dispersa nişte manifestaţii de copii. În *townships* (cartiere de negri), tulburările şi agitaţia sînt permanente, degenerînd ici şi colo în revolte. Din 1974, Africa de Sud a fost exclusă din Organizaţia Naţiunilor Unite. Nu mai poate participa la reuniunile internaţionale şi nici măcar la jocurile olimpice.

Stat-paria, Africa de Sud deţine de acum rolul de apărător al albilor în Africa, aceştia încercînd să se opună valului de independenţă. În timp ce Mozambicul şi Angola îşi dobîndesc independenţa, imediat după revoluţia garoafelor de la Lisabona, Africa de Sud asigură forţa poliţienească în Namibia, intervine mai mult sau mai puţin discret în statele vecine, ca şi cînd ar dori să formeze un paravan puternic contra pătrunderii influenţei sovietice şi cubaneze. Conştient de complexitatea situaţiei, preşedintele Ronald Reagan aplică, timp de opt ani, politica de *constructive engagement*, un dialog constructiv pentru a permite evoluţia regimului fără bulversări sau ridicări de voci.

În 1989, noul premier, Frederik De Klerk, ia două decizii capitale. În primul rînd, anunță negocieri cu ANC. În al doilea rînd, eliberează prizonierii politici, printre care și pe Nelson Mandela, pe 11 februarie 1990, după care declară oficial amnistierea exilaților. Starea de urgență, aflată în vigoare din 1986, este abrogată. În septembrie 1991, apartheidul a dispărut. În anul următor, două treimi din alegătorii albi aprobă reformele. ONU ridică sancțiunile economice începînd cu 1993. Bantustanele reintră în cadrul Republicii Sud-Africane în 1994.

Aceste prefaceri sînt rodul inteligenței a doi oameni, De Klerk și Mandela. Primul a înțeles că trebuie să întoarcă spatele erorilor trecutului, fiindcă sfîrșitul războiului rece și dispariția Uniunii Sovietice făcea și mai înspăimîntătoare nedreptatea sistemului. Al doilea recunoaște, după douăzeci și trei de ani de detenție, că spiritul de revanșă nu va duce nicăieri, că e mai bine să se accepte compromisuri decît să se încerce impunerea forțată a unor idei, că în orice caz comunitatea negrilor nu este nicidecum omogenă, ci dimpotrivă. Pe 9 mai 1994, Mandela este ales președinte al Republicii de către Parlament, în timp ce De Klerk ocupă una dintre cele două funcții de vicepreședinte. Peste cîteva săptămîni, Africa de Sud reintră în Commonwealth, ONU, Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială. În februarie 1997, se adoptă o nouă Constituție. Mandela își încheie mandatul prezidențial. În locul lui vine Thabo Mbeki.

Ar fi o mare exagerare dacă s-ar pretinde că Africa de Sud a intrat într-o eră de calm și serenitate. Conflictele interetnice ucid zilnic. Criminalitatea este ridicată. Mizeria din *townships* nu a dispărut. Rata șomajului, 35% din populația activă în 1998, este una dintre cele mai ridicate din lume. Dar schimbările din anii nouăzeci au suscitat pe continentul african, ca și în alte părți, multe speranțe. Înțelepciunea și prestigiul lui Nelson Mandela, bogățiile țării, reglementarea pașnică a problemelor politice conferă brusc Africii de Sud o autoritate pe care, desigur, nu o avusese în perioada anterioară.

Participarea ei la activitatea organizațiilor africane este de o asemenea însemnătate încît, în 1990, Namibia dobîndește independența, în septembrie 1996, un sud-african este numit în postul de secretar general al OUA, Mandela călătorește mult prin lume, fără să renunțe la stilul său franc de a vorbi, inclusiv atunci cînd se adresează unei superputeri, ca SUA, intervine, cu un succes mediocru, ce-i drept, în conflictul din Zair, stabilește legături cu Nigeria, ba chiar și cu Libia condusă de colonelul Gaddafi, cu palestinienii, dar și cu Israelul.

Africa de Sud întreține relații economice puternice cu Botswana, al cărei PIB este format în proporție de 80% din exploatarea minelor de diamante, monopolizate de compania sud-africană De Beers. Din 1992, Africa de Sud formează, împreună cu Lesotho, Mozambic, Zimbabwe și Botswana, așa-numita *Southern African Development Conference* (SADC), dar mulți se întreabă pînă unde este dispusă să extindă ajutorul acordat dezvoltării economice a statelor învecinate. De altfel, cum se pot coordona activitățile desfășurate de SADC cu programul altor organizații regionale, îndreptate spre Oceanul Indian, cum ar fi *Indian Ocean Rim* sau spre Africa răsăriteană?

Mai precis, Africa de Sud revendică independența politicii sale față de problemele care privesc alte regiuni ale lumii. Embargoul economic împotriva Libiei este ridicat în 1996. Relațiile cu Iranul și Siria sînt reluate, în ciuda nemulțumirii Statelor Unite. Taiwanul susținuse multă vreme Africa de Sud, dar Mandela preferă Beijingul, în 27 noiembrie 1996. Comerțul cu Japonia este în plină desfășurare. Se inițiază negocieri cu Uniunea Europeană, pentru a obține un statut special în cadrul Convenției de la Lomé. Într-un cuvînt, Africa de Sud ar putea juca rolul unei puteri regionale. Totuși, nu poate neglija obținerea unor mijloace indispensabile din partea unui mare număr de state. Or, lucrul acesta îi limitează marja de manevră. Africa de Sud a ales calea independenței diplomatice și apărarea democrației. Nu poate evita însă tranzacții care seamănă uneori cu niște compromisuri. În ochii multor africani, apare ca un model sau ca o referință. Ceea ce nu o împiedică să mențină o atitudine modestă. La Pretoria, politica externă de ieri servește, în mod inevitabil, drept bază politicii externe de azi. Succesorul lui Mandela va avea același prestigiu? Se va pricepe să depășească obstacolele de care se ciocnește țara lui?

Africa de Sud nu va evolua ca o putere regională decît dacă nu alunecă în înfruntări rasiale și etnice.

Nigeria

Cealaltă putere regională are drept sferă de influență Africa occidentală. Nigeria se întinde pe 923 768 km^2, grupează 119 milioane locuitori și posedă bogății diverse, de la petrol pînă la gaze naturale, trecînd prin lignit, cărbune și hidroelectricitate. Elitele ei s-au format în Marea Britanie. Armata țării este relativ bine echipată și pregătită. Balanța comercială este excedentară, grație exporturilor de hidrocarburi. Sînt, *a priori,* atuuri determinante. În schimb, conflictele interne sînt grave, implicînd înfruntări între creștini, musulmani și o mică minoritate de animiști, sau între diverse etnii (războiul din Biafra a însîngerat țara la sfîrșitul anilor șaizeci). În consecință, militarii dețin un loc primordial. Uneori, încredințează puterea unui civil, alteori, o confiscă ei. Abundența resurselor nu duce la dispariția instabilității.

În realitate, ambițiile Nigeriei sînt deopotrivă economice și strategice. În 1975, a luat inițiativa de a crea un Commonwealth economic al statelor din Africa de Vest (CEDEAO), compus din 25 de țări, cum ar fi Benin, Burkina-Faso (fostă Volta Superioară), Coasta de Fildeș, Ghana, Liberia, Mali, Senegal, Togo. În interiorul acestei organizații, Nigeria exercită o influență determinantă. Rezultatele sînt totuși mediocre, mai ales, avînd în vedere că celelalte state membre sînt răscolite de crize politice, resimțind din plin dificultățile desprinderii economice. În mod absolut firesc, CEDEAO nu poate evita intervenția în conflictele interne.

Războiul din Liberia împinge Nigeria să organizeze o forță militară, ECOMOG, care va ajunge în curînd la 20 000 de oameni, mai ales nigerieni; aceștia ocupă Liberia pînă în 1997. O intevenție comparabilă este stabilită și pentru Sierra Leone, apoi, pentru Guineea-Bissau. Evoluția este aprobată de organizațiile internaționale, care se debarasează astfel de datoria lor de ingerință.

Acest demers nu rezolvă însă toate problemele. Şi Nigeria se confruntă cu tensiuni care îmbracă foarte repede un aspect dramatic. În aceste condiţii, Nigeria nu poate servi drept model şi, cu atît mai puţin, drept judecător de pace. Statele din regiune se aprind, unele după altele. S-a văzut ce s-a întîmplat pe coasta golfului Guineea. Ar trebui să mai includem pe listă Nigerul şi Ciadul, victime atît ale unor intrigi urzite de vecini, cît şi ale eterogenităţii lor. Trebuie cumva să ne imaginăm o Nigerie pe post de pompier permanent, delegat de comunitatea internaţională pentru a stinge incendiile? Conflictele seamănă cu nişte puseuri de febră. Se pot ivi oriunde şi oricînd. Au o anvergură limitată, dar se soldează cu nenumăraţi morţi, aruncă pe drumuri sute de mii de refugiaţi, şubrezesc pînă şi cele mai solide instituţii, distrug societăţile tradiţionale în folosul unei barbarii generalizate. ONU, la fel ca şi OUA (Organizaţia Unităţii Africane), par neputincioase în stăvilirea haosului.

II. Indonezia

Indonezia ar putea fi unul dintre uriaşii Asiei, întrunind toate caracteristicile unei astfel de definiţii. La o suprafaţă care echivalează cu de patru ori suprafaţa Franţei, există, după unii, 17 500 de insule, iar, după alţii, 13 000 de insule. Dintr-un capăt în celălalt al arhipelagului, distanţa este mai mare de 5000 km. Populaţia depăşeşte 200 de milioane de locuitori, Indonezia fiind una dintre cele mai populate ţări din lume. Altfel spus, acest stat aparţine unei categorii din care fac parte China, India, Statele Unite şi Rusia.

A. Forţe şi fragilităţi

O putere regională

Ca şi vecinii ei, Indonezia a beneficiat de o creştere economică, pe care o putem considera spectaculară. Graţie producţiei de orez care s-a dublat în cursul anilor optzeci, Indonezia este independentă pe plan alimentar. PIB-ul a progresat cu circa 5% pe an, ba chiar cu 7% în 1996 şi cu 8% în 1997. Petrolul constituie cea mai mare parte a exporturilor, ceea ce face ca balanţa comercială să fie relativ instabilă, deoarece rezultatele depind de cursurile mondiale. Cu toate acestea, starea bună a economiei atrage capitalurile străine. Pe lîngă petrol şi orez, trebuie să mai adăugăm uleiul de palmier, lemnul, mirodeniile, cafeaua, metalele.

Resursele naturale sînt cu atît mai evidente, cu cît Indonezia se bucură de o situaţie privilegiată. Ea controlează accesul spre Marea Chinei, Pacific şi Oceanul Indian. Strîmtoarea Malacca, despărţind Sumatra de Malaysia, strîmtoarea Karimata dintre Malaysia sau Singapore şi Kalimantan, strîmtoarea Makassar ceva mai la est, strîmtoarea Ombai şi Savu, care permit traversarea spaţiului dintre Celebes şi Timor – iată tot atîtea atuuri strategice supravegheate cu multă atenţie de China, Japonia, celelalte naţiuni din Sud-Estul asiatic, fără a uita de Statele Unite şi de europeni. Pe scurt, în această regiune a lumii, numită îndeobşte Asia-Pacific, Indonezia ocupă un loc aparte, alături de Malaysia, Singapore, Filipine, Thailanda, Vietnam, Cambodgia şi Laos.

În plus, aici domneşte ordinea politică. Independenţa este dobîndită în 1949, după o lungă perioadă de colonizare olandeză şi cîţiva ani de ocupaţie japoneză. Omul puternic, eroul naţionalismului este atunci Sukarno, care înclină spre nealiniere, în stilul lui Nehru. Cinci principii definesc tînăra republică: credinţa într-un Dumnezeu unic, unitatea ţării, suveranitatea populară, justiţia socială, ideea de dreptate şi de civilizaţie ca fundament al omenirii. Ceea ce nu-l împiedică însă pe Sukarno să exercite o putere autoritară. În 1996, generalul Suharto îi succede Părintelui fondator. A ajuns la putere printr-o lovitură de stat. Se instaurează Ordinea Nouă. Partidul Comunist Indonezian face obiectul unei represiuni puternice, din moment ce se estimează la un milion numărul bărbaţilor şi al femeilor închişi în cîteva luni, deportaţi în lagăre de internare, torturaţi şi executaţi. De atunci înainte domneşte teroarea, iar Suharto va păstra puterea supremă pînă în 1998, adică timp de 32 de ani. Într-un cuvînt, expansiunea economică a fost plătită cu un preţ uriaş. Dar, în opinia occidentalilor şi, mai ales, a americanilor, dictatura avea avantajul de a asigura o protecţie eficace contra pătrunderii ideilor comuniste. La Washington, Indonezia nu era socotită un model. Era un aliat necesar, puţin cam compromiţător şi greu de îndreptat.

Eterogenitatea

Cu toate acestea, sub aparenţa de soliditate, statul indonezian nu este lipsit de slăbiciuni. În primul rînd, geografia sa constituie un obstacol în calea unei unităţi autentice şi durabile. Centrul nervos al arhipelagului este insula Java, cu capitala naţională, Djakarta. Acolo trăieşte 40% din populaţie. Javanezii aparţin familiei austronezienilor, pe care îi întîlnim, de asemenea, în Malaysia, Filipine, Taiwan şi Tahiti. Aceştia au primit, mai de voie, mai de nevoie, o minoritate chineză care exercită activităţi comerciale. În Java propriu-zisă mai sînt prezente şi alte popoare, cum ar fi sundanezii şi madurezii. De la o insulă la alta, te frapează diversitatea etnică, fie că este vorba despre Bali, Celebes, Moluce, Timor, Irian Jaya, populată de melanezieni, Sumatra, Kalimantan, care ocupă o parte din insula Borneo, în timp ce altă parte aparţine Malaysiei, iar alte cîteva mii de kilometri pătraţi formează sultanatul Brunei, extrem de bogat datorită petrolului său.

Mizele geostrategice

Forţele centrifuge sînt puternice. Chiar înainte de izbucnirea evenimentelor din Timor, molucezii au încercat, în 1953, să proclame o republică independentă. În Sumatra, o mişcare independentistă a luptat împotriva lui Sukarno în 1958–1960. Şi astăzi încă, locuitorii din provincia Aceh, în Sumatra, şi din Irian Jaya, cer cu vehemenţă separarea de Djakarta.

Cealaltă slăbiciune ţine de repartizarea credinţelor religioase. Religiozitatea este puternică. În 1996, arhipelagul avea 600 000 de moschei, 31 000 de temple protestante, 14 000 de biserici catolice, 237 000 de temple hinduiste şi

3 900 de temple budiste. De fapt, nouă indonezieni din zece sînt musulmani, din ramura sunnită. În principiu, islamul indonezian este moderat, deşi în ultimii ani s-au putut constata apariţia integrismului, înmulţirea pelerinajelor la Mecca, portul veşmîntului tradiţional. Oricum ar sta lucrurile, Indonezia se poate mîndri că este polul extrem-oriental al expansiunii musulmane şi cel mai populat stat musulman. Toleranţa faţă de celelalte religii este tradiţională. Totuşi, se instalează neîncrederea, care degenerează, uneori, în ostilitate. La Bali, unde domneşte hinduismul, templul din Borobudur serveşte drept emblemă a naţionalismului locuitorilor insulei. Chinezii, în cea mai mare parte convertiţi la protestantism, denunţă îngrădirile pe care le întîmpină în practicarea religiei lor. De fapt, puterile publice au drept obiectiv garantarea păcii religioase, dar resping ateismul, ţin seama de numărul credincioşilor din fiecare religie şi, în acest fel, se expun criticilor venite din partea integriştilor de toate culorile. Nu arareori izbucnesc incidente, însoţite de acte violente şi de incendierea edificiilor religioase.

În fine, nu toată populaţia a beneficiat de pe urma creşterii economice. Şi astăzi încă, 14% dintre locuitori trăiesc sub pragul sărăciei. Aproape 30% dintre indonezienii activi nu au mers niciodată la şcoală. PIB-ul pe cap de locuitor depăşeşte cu puţin 1000 de dolari pe an. Clanul Suharto a pus mîna pe economie, ajungînd chiar să fie numit „familia 20%". În măsura în care rolul statului este determinant, corupţia îşi exercită efectele. Cu atît mai uşor, cu cît banii obţinuţi facil, respectul tradiţional datorat autorităţii, aviditatea persoanelor influente au pervertit practicile comerciale. Copiii lui Suharto s-au arătat interesaţi de cele mai fructuoase afaceri. La rîndul lor, au creat întreprinderi şi s-au metamorfozat în oameni de afaceri redutabili, în cele din urmă nesătui şi necontrolabili.

Şi chinezii au fost favorizaţi de către dictator, care se vedea avantajat în acest fel. Chinezii au ştiut să profite de neregulile existente. Au dominat sectorul privat, începînd din 1985–1986, cînd a fost încurajată înfiinţarea de întreprinderi în afara influenţei statului. De aceea, se poate spune că opoziţiile etnice şi religioase au fost, de fapt, simulate. Atîta vreme, cît prosperitatea continua, regimul părea acceptabil, în ciuda tarelor lui.

B. Criza economică şi socială

Criza izbucneşte în 1998. De cîteva luni, economiile asiatice treceau printr-o serie de tulburări. Furtuna a făcut ravagii întîi în Thailanda, mai apoi şi în celelalte ţări din Sud-Estul asiatic. Nici Indonezia nu scapă de prăpăd. Alegerile din 29 mai 1997 au prilejuit manifestaţii violente din partea celor care nu profită de creşterea economică şi protestează contra corupţiei şi a nepotismului. În cursul verii, moneda indoneziană, rupia, se prăbuşeşte. FMI acceptă să acorde asistenţă, dacă Indonezia îşi va reforma practicile economice. Sistemul bancar trebuie reconstruit. Trebuie să se reducă datoria externă, să se renunţe la monopoluri, să se termine cu subvenţiile publice acordate întreprinderilor private.

Prăbuşirea lui Suharto

Suharto respinge aceste condiţii. Crede că poate depăşi dificultăţile, anunţîndu-şi, pentru a şaptea oară, pe 21 ianuarie 1998, candidatura la preşedinţie. Urmează o nouă cădere a rupiei, fuga capitalurilor, creşterea vertiginoasă a preţurilor. Mulţimile înfometate ies în stradă. În Java şi Celebes, jefuiesc magazinele deţinute de chinezi. Studenţii din Djakarta luptă în prima linie. Suharto se încăpăţînează. Nici nu vrea să audă de reforme, în ciuda sfaturilor primite din străinătate. Manifestaţiile capătă amploare. Acum, contestatarii cer demisia lui Suharto. Pe 14 şi 15 mai 1998, Djakarta este trecută prin foc şi sabie. Numărul morţilor atinge o mie. Multe magazine chinezeşti sînt jefuite şi distruse. Armata generalului Wiranto reprimă în forţă, dar ezită, parcă, să-l mai sprijine pe dictator. Statele Unite anunţă că demisia lui Suharto ar fi un „gest istoric". Pe 21 mai, dezideratul se împlineşte. Vicepreşedintele, B.J. Habibie, ajunge preşedinte avînd, printre obiective, misiunea „de a proteja bunurile familiei Suharto ". Venitul pe cap de locuitor a scăzut, într-un an, de la 1055 la 300 sau 400 de dolari. Insuficientă deja, producţia de orez trebuie completată prin importuri. Şomajul ajunge la 17%. Datoria publică şi datoria privată au crescut considerabil. Regimul nu a supravieţuit sfîrşitului războiului rece.

Conflictul din Timorul Oriental

Ar fi iluzoriu să credem că apăruse astfel o nouă democraţie. Fireşte, FMI salută îndepărtarea lui Suharto şi acordă ajutor Indoneziei. Reformele provoacă schimbarea. Apar brusc partide politice, sindicate, ziare. Dar noul preşedinte pare prea legat de cel anterior. Manifestaţii separatiste agită Aceh, Irian Jaya şi Timorul Oriental. Sînt prevăzute alegeri legislative anticipate pentru 7 iunie 1999. La scrutin participă 48 de formaţiuni politice. Partidul democratic indonezian de luptă, condus de fiica lui Sukarno, cîştigă cu 33,7% din voturi, contra 22%, cît obţine partidul lui Habibie. Este necesară o coaliţie. Abdurrahman Wahid devine noul preşedinte, pe 20 octombrie 1999, iar Megawati Sukarnoputri, vicepreşedinte.

În realitate, după criza economică, socială şi politică, apare criza unităţii naţionale. Timorul Oriental este principalul teatru de conflict. Acest teritoriu aparţine imperiului colonial al Portugaliei. Indonezia profită de revoluţia din 1975 de la Lisabona, pentru a prelua administraţia în Timorul Oriental. Aici locuitorii sînt catolici. Nu vor să se unească cu Djakarta. Proclamă, pe 5 decembrie 1975, Republica Democratică a Timorului Oriental. În acel moment, armata indoneziană invadează teritoriul. Urmează anexarea. De acum înainte, Timorul Oriental devine a douăzeci şi şaptea provincie a statului indonezian. Pentru a restabili ordinea, sînt ucişi cel puţin 200 000 de persoane de către militari şi prin înfometare. Doar Australia recunoaşte anexarea în 1978. Din cînd în cînd, în capitala Dili, izbucnesc răscoale, cum s-a întîmplat în 1991, cînd rebeliunile s-au soldat cu 50 pînă la 200 de morţi. Comunitatea

internațională nu intervine decît pentru a solicita tratative între adversari și pentru a-l recompensa cu Premiul Nobel pentru Pace, în 1996, pe episcopul din Dili, monseniorul Belo, și pe liderul independentist Xanana Gusmao.

Președintele Habibie decide să reia firul negocierii. Îl scoate din închisoare pe Gusmao și îl invită la Djakarta pe monseniorul Belo. Se mulțumește doar să vorbească despre autonomie. Se reia dialogul cu Portugalia. Pe 5 mai 1999, se încheie un acord: ONU va organiza un scrutin în Timorul Oriental, pentru ca locuitorii teritoriului să se poată pronunța, pe 30 august, în privința autodeterminării. Ultimele cincisprezece zile ale campaniei electorale sînt însîngerate de violențele miliților proindoneziene. Locuitorii Timorului resping autonomia; ei doresc independența. Violențele se întețesc.

Organizațiile internaționale nu doresc să intervină fără să fi obținut, în prealabil, acordul Djakartei. În cele din urmă, Indonezia cedează. O forță de intervenție, în majoritate australiană, debarcă în Timorul Oriental începînd din 20 septembrie.

Evenimentele din Timor impun trei observații. Comunitatea internațională nu și-a aplicat, în aceste circumstanțe, dreptul și nici măcar datoria de ingerință. Nu a considerat că era bine să procedeze în Timor așa cum procedase în Kosovo. Cînd ajunge pînă la urmă să intervină, după masacrele care au marcat cei 25 de ani de ocupație indoneziană, comunitatea internațională își deleagă puterile Australiei care, să nu uităm, a fost singura țară care a recunoscut anexarea Timorului Oriental. Australia devine, astfel, jandarmul Pacificului de Sud și urmărește îndeaproape evoluția provinciei Irian Jaya.

A doua observație face trimitere la eterogenitatea Indoneziei. Djakarta se teme mai presus de orice ca unitatea ei de fațadă să nu fie făcută țăndări. Independența Timorului Oriental deschide calea revendicărilor susținute de Aceh și Irian Jaya. În concluzie, conducătorii indonezieni au fost consecvenți principiului pe care se bazează unitatea națiunii lor: „o țară, un popor, o limbă". Același principiu este urmat, cu unele variante, de China în Tibet și de India în Caşmir. Poate că această comparație explică, într-un fel, prudența manifestată de China în cursul crizei din 1999.

În fine, fără să se poată vorbi despre presiuni directe, este evident că între instituțiile care reglementează economia internațională și Indonezia există niște convenențe. Această țară mare, care posedă bogății de individat, nu se poate redresa decît cu ajutorul celorlalte state. Acestea au tot interesul s-o ajute, ținînd seama de piața pe care Indonezia o reprezintă. Probabil că i s-a reproșat FMI că nu a controlat suficient de strict utilizarea ajutoarelor pe care le-a acordat. Un motiv suplimentar pentru ca în prezent să-și exercite vigilența. Oricum ar sta lucrurile, nici Indonezia, nici furnizorii de fonduri n-ar fi putut accepta ca Timorul Oriental să continue să greveze redresarea arhipelagului.

Mai rămîne de acordat un ajutor Timorului Oriental. Acesta are o producție însemnată de cafea, adică 8 000 de tone pentru anul 1999, aproape dublu față de producția din 1995, exportată în cea mai mare parte spre Statele Unite,

Europa, Japonia şi Australia. Dar, cu toate acestea, producţia amintită nu este suficientă pentru a le asigura locuitorilor din Timor un nivel de viaţă decent. În mod incontestabil, această chestiune a contribuit la slăbirea Indoneziei, căreia i-a redus posibilităţile de a deveni unul dintre uriaşii Asiei.

C. Indonezia în lume

ASEAN

Relaţiile internaţionale ale Indoneziei corespund mai multor paliere. Ţările vecine sînt reunite în Asociaţia Naţiunilor din Sud-Estul Asiei (ASEAN). ASEAN are ca membri, din iulie 1995, Sultanatul Brunei, Indonezia, Malaysia, Filipine, Singapore, Thailanda, Vietnam, şi din iulie 1997 Laos şi Birmania (numită oficial Myanmar). Cambodgia şi Papua-Noua-Guinee au statutul de observatori; Coreea de Sud deţine un statut special. ASEAN a fost înfiinţată în 1967 şi a început să joace un rol important odată cu anul 1975. În mod aprioric, preocupările ei sînt esenţialmente economice. Dar activitatea ei s-a extins la problemele politice şi diplomatice. Fără îndoială, criza asiatică a însemnat o lovitură pentru ambiţiile ASEAN.

Acest lucru se explică prin faptul că principalii doi membri sînt Indonezia şi Thailanda. După cum se ştie, tulburările au apărut la Bangkok. Începînd cu iulie 1997, remediile nu au fost eficiente; guvernul thailandez nu a putut sau nu a vrut să adopte calea menită să ducă la vindecare. Drept urmare, ţara continuă să sărăcească, drogurile, prostituţia, falsurile, traficul de arme şi medicamente volatilizează 50–60 de miliarde de dolari pe an, adică jumătate din PIB. Ponderea datoriei echivalează cu 60% din acelaşi PIB.

Situaţia este cu totul alta în Malaysia. Democraţia lui Mohamad Mahatir nu este în nici un caz liberală, dar ştie să aplice remediile indispensabile. PIB s-a diminuat cu 7,5% în 1998; creşte însă cu 5,4% în 1999. De acest lucru beneficiază balanţa comercială. Cît priveşte oraşul-stat Singapore, acesta seamănă cu cel mai modern model de dezvoltare, cu zgîrie-nori, echipament informatic şi electronic, bănci şi societăţi dinamice.

Altfel spus, modelul indonezian nu mai este profitabil. Asta nu înseamnă că obiecţiile se referă cumva la natura şi la conţinutul democraţiei. Democraţia în stil oriental se bazează pe un consens. Datoriile faţă de societate primează faţă de drepturile individului. Comunitatea este mai importantă decît individualismul. Din acest punct de vedere, există foarte puţine deosebiri sau deloc, între Indonezia, de exemplu, şi Malaysia. Mahatir nu a contenit să formuleze invective la adresa americanilor, a evreilor, a occidentalilor în general, care se fac vinovaţi de îngrădirea dezvoltării Malaysiei şi a Asiei de Sud-Est. Conducătorii indonezieni nu merg chiar atît de departe cu anatema, dar nici lor nu le convine, aidoma vecinilor lor, ca Europa şi Statele Unite să vină să le dea lecţii de democraţie privind Timorul Oriental. Poate că sînt totuşi ceva mai sensibili la criticile referitoare la mediul înconjurător. În 1997, pădurile

indoneziene au luat foc, aşa cum se întîmplă de obicei. Din cauza secetei, incendiile imense nu au putut fi stinse. Din această cauză au apărut enorme zone viciate de fum, care au accentuat poluarea provenită de la uzinele din Indonezia, Singapore şi Malaysia.

În schimb, relaţiile dintre Indonezia şi Malaysia sînt complexe şi dificile. Contenciosul vizează Borneo, avînd în vedere că nordul insulei, Sarawak, face parte din Federaţia Malaysia, în timp ce restul, Kalimantan, aparţine Indoneziei. Conflictul este mai acut în ceea ce priveşte insulele Ligitan şi Sipadan. În plus, mai există emigraţia indoneziană, care a contribuit la dezvoltarea economiei Malaysiei şi pe care Kuala Lumpur vrea să o expulzeze, după apariţia crizei economice care a lovit ţara. Să nu uităm nici invidia mai veche a Indoneziei faţă de Malaysia, care s-a îmbogăţit mai repede şi mai evident. Cu Singapore nu există o concurenţă, cu atît mai mult, cu cît oraşul-stat serveşte drept plasament financiar pentru tranzacţiile internaţionale ale Indoneziei, iar portul furnizează servicii inapreciabile. Într-un cuvînt, ASEAN consolidează ponderea Indoneziei în domeniul internaţional, chiar dacă în interiorul Asociaţiei există tensiuni, care se manifestă din cînd în cînd. ASEAN oferă membrilor posibilitatea de a exercita o influenţă mai mare în dialogul cu asociaţiile, conferinţele, forumurile care dialoghează cu Asia de Sud-Est.

Partenerii asiatici: Japonia şi China

În afară de ASEAN, două state joacă un rol esenţial în această regiune a planetei. Japonia ţine să rămînă foarte prezentă în arhipelagul indonezian. Cei doi parteneri au nevoie unul de celălalt. Japonezii au lăsat amintiri urîte după al Doilea Război Mondial. După aceea însă şi-au transformat imaginea lor de marcă. Astăzi sînt cei mai mari investitori străini, clienţii şi furnizorii principali, creditorii Indoneziei. Conform Băncii Reglementărilor Internaţionale, pînă în 1997, Germania, Franţa şi Statele Unite împrumutaseră sectorului privat o sumă de 15 miliarde de dolari; Japonia singură, o sumă de 23 de miliarde de dolari.

Ceea ce împinge Japonia să acorde o asemenea importanţă arhipelagului este, în primul rînd, situaţia geostrategică a acestuia. Dacă strîmtorile s-ar închide, Japonia ar înceta să mai primească trei sferturi din petrolul pe care îl importă, iar petrolierele ar fi nevoite să ocolească Australia. Intereselor economice şi financiare, indonezienii le mai adaugă şi considerente politice. Pentru ei, Japonia reprezintă o contrapondere a Chinei. Acest lucru se explică prin faptul că, istoric vorbind, inamicul a venit din Nord, deşi China nu a cucerit şi nici măcar nu a aservit vreodată arhipealgul indonezian. În anii şaizeci, Partidul Comunist Indonezian apărea ca un fel de avangardă a revoluţiei maoiste, iar represiunea din anii 1965–1966 are drept unică justificare teama, reală sau închipuită, de o subversiune ideologică. În zilele noastre, există un contencios, ce-i drept, care priveşte atît Vietnamul, cît şi Filipinele. Acest contencios se referă la insulele Spratly, care permit supravegherea rutelor maritime care traversează Marea Chinei; insulele amintite au zăcăminte de gaze naturale, pe care indonezienii intenţionează să le

exploateze. Mai rămîne de aflat dacă forţele armate ale Beijingului ar dispune de puterea necesară pentru a duce ameninţarea pînă la capăt. Nimic mai puţin sigur însă. De altfel, între cele două state există un fel de complicitate, imediat ce se pune problema de a rezista presiunilor occidentale, mai ales presiunilor americane. Aşa cum am văzut, în cazul Timorului Oriental, chinezii nu au ratat prilejul de a compara situaţia cu cea din Tibet.

Statele Unite

Ca şi în alte locuri de pe planetă, relaţiile cu Statele Unite deţin un rol primordial, fiind marcate deopotrivă de ură şi de antipatie. După ce a cochetat cu tentaţia Lumii a Treia, în vremea lui Sukarno, Indonezia a intrat cu hotărîre în tabăra lumii libere. Legăturile universitare şi comerciale au însoţit legăturile politice şi diplomatice. În 1996, încă, circa 20 000 de studenţi indonezieni îşi făceau studiile în universităţile americane. Numeroşi turişti indonezieni au vizitat Statele Unite. Diverse întreprinderi americane au găsit în Indonezia o mînă de lucru ieftină, care i-a incitat să investească la faţa locului, determinînd astfel o parte a creşterii naţionale. În acelaşi timp, prezenţa americanilor înseamnă o garanţie pentru producerea transferurilor tehnologice, a unor experienţe profitabile, a formării profesionale în noi domenii de activitate. Este ştiut că, în domeniul comunicaţiilor, Statele Unite au penetrat profund cultura indoneziană, pe care au deschis-o lumii întregi.

Reacţia a fost inevitabilă. Musulmanii au reacţionat contra invaziei valorilor culturale venite din Occident. Asta nu înseamnă că musulmanii din Indonezia sînt cumva foarte militanţi sau că întreţin relaţii strînse cu celelalte forme de islamism, bunăoară, din Orientul Mijlociu sau din Asia de Sud. Dar estimează că americanizarea lezează valorile religiei lor. Astfel, musulmanii sînt asociaţi cu naţionaliştii, care se tem de o posibilă subordonare a economiei naţionale şi a puterilor statului. Din această perspectivă, drepturile Omului, apărarea democraţiei sînt asimilate cu noua faţă a imperialismului. Discursul ţinut de Madeleine Albright, în mai 1998, a şocat prin recomandările date lui Suharto de a renunţa la putere. Să mai adăugăm că, în ciuda reticenţelor faţă de Statele Unite, ASEAN negociază cu *Asia Pacific Economic Conference* (APEC), dominată de SUA. De asemenea, reticenţele nu înseamnă obligatoriu o ameliorare a relaţiilor cu Uniunea Europeană.

În concluzie, trebuie să reamintim că, imediat după ce a fost ales, preşedintele Wahid a plecat într-o vizită în ţările membre ale ASEAN. Apoi, s-a deplasat în Statele Unite, unde s-a întîlnit cu preşedintele Bill Clinton şi cu conducătorii FMI. Iată, aşadar, o dovadă, dacă mai era nevoie, de deschiderea spre restul lumii, care părea indispensabilă pentru ca Indonezia să se însănătoşească economic şi să-şi menţină poziţia de marcă în Asia de Sud-Est. Trebuie subliniat, de asemenea, că, din 1997, ameninţările care planează asupra unităţii Indoneziei stîrnesc nelinişti în rîndul vecinilor şi al statelor care acordă importanţă acestei regiuni a lumii. Acest focar de incendiu poate, oricînd, să se aprindă şi să declanşeze drame imprevizibile.

III. Orientul Mijlociu

Războiul din Golf, înţelegînd prin asta Golful Persic sau arabo-persic, îşi pune amprenta asupra Orientului Mijlociu în anii nouăzeci. Acest război reaminteşte că pacea în regiune nu depinde numai de rezolvarea conflictului dintre Israel şi palestinieni, ci că dosarele sînt extrem de complexe, avînd legătură cu supraînarmarea statelor şi a grupărilor politice, cu forţa valului islamist, cu necesitatea pentru Statele Unite, Europa şi Japonia de a se folosi de rezervele de hidrocarburi ale peninsulei arabice, ale Irakului şi ale Iranului. În acelaşi timp, războiul din Golf continuă să aibă efecte şi după zece ani. Cît priveşte actorul principal, Saddam Hussein, acesta a rămas în funcţie, pe toată această perioadă, deşi SUA a schimbat între timp doi preşedinţi, iar la conducerea altor ţări s-au perindat diverşi şefi de stat şi de guvern. Acest lucru demonstrează, dacă mai era nevoie, că soluţiile de înlocuire nu au fost încă depistate.

A. Războiul din Golf

Pe 2 august 1990, trupele irakiene invadează Kuweitul. Motivele Bagdadului se bazează deopotrivă pe nişte realităţi şi pe nişte erori de judecată. Kuweitul este independent din 1961, dar Irakul nu a recunoscut niciodată această independenţă şi consideră că emiratul face parte din provincia Bassra, că nişte frontiere prost trasate demonstrează efectele imperialismului britanic, că Statele Unite au preluat stindardul, în detrimentul irakienilor. În plus, Kuweitul nu este în măsură să opună o rezistenţă eficientă. Acest micro-stat are doar 1,5 milioane de locuitori, pe care vin să-i servească 500 000 de străini; armata nu are o pondere însemnată. Irakul are capacitatea de a arunca în luptă o jumătate de milion de oameni, cel puţin 4 000 de tancuri, 3 000 de vehicule blindate pentru transportarea trupelor, 3100 de piese de artilerie. Experţii europeni şi americani consideră adesea că această armată este a treia din lume, că, prin dotarea cu rachete de origine sovietică, arme chimice şi, poate, nucleare, reprezintă o ameninţare extrem de gravă.

Kuweitul produce enorme cantităţi de petrol şi, ţinînd seama de localizarea zăcămintelor, Saddam Hussein susţine că emiratul Kuweit extrage şi vinde un petrol care aparţine Irakului. Or, Bagdadul are nevoie să-şi sporească veniturile. Ţara datorează 30 de miliarde dolari Kuweitului şi Arabiei Saudite. Aceasta acordă un nou termen de plată, în urma cererii care i-a fost adresată pe 23 februarie, în timp ce emiratul refuză. Întrucît producţia de petrol depăşeşte nevoile pieţei, preţurile scad, ceea ce diminuează resursele irakiene. Al doilea păcat imputat kuweitienilor. Cucerirea emiratului ar avea drept efect reducerea producţiei şi, prin urmare, creşterea cursurilor.

Totuşi, Saddam Hussein comite trei greşeli majore. El crede că va deveni fără dificultate campionul cauzei arabe. Nu este el cel care a luptat deja singur contra Iranului şi a suferit, în această lungă bătălie, pierderi considerabile care

îi justifică demersul? Nu este el îndreptăţit să pretindă un tratament preferenţial din partea kuweitienilor, a saudiţilor, a tuturor celor care, din motive diverse, pe drept sau nu, consideră că sînt victimele imperialismului occidental? Nu poate el să apere în acelaşi timp şi drepturile palestinienilor de a obţine o patrie, de a-şi crea un stat? Nu-i va grupa alături de el pe toţi duşmanii Israelului? În realitate, adepţii integralismului nu au deloc încredere în el. Într-adevăr, judecînd după faptele lui din trecut, se constată o angajare militantă pentru laicitate, şi nu pentru triumful valorilor religioase. Şi, apoi, în această epocă de mari prefaceri, America deţine un rol primordial, fiind forţa dominantă. Uniunea Sovietică supravieţuieşte de bine, de rău. Nu se mai poate practica politica echilibrului.

Cealaltă greşeală se referă la relaţiile lui cu Statele Unite. De cînd revoluţia islamică a copleşit Iranul, americanii au pierdut un aliat preţios. De atunci înainte, pentru Khomeini şi credincioşii lui, Statele Unite reprezintă marele Satana, iar Israelul, micul Satana. La Washington, dar, de asemenea, la Paris, la Londra, ca şi la Moscova, Saddam Hussein devine un aliat acceptabil, constituind un paravan contra islamismului.

Desigur, dictatorul din Bagdad nu suscită entuziasmul în capitalele occidentale. Se ştie că Saddam Hussein se sprijină pe Uniunea Sovietică şi, de asemenea, că, de cînd a dobîndit puterea supremă, adică din 1979, impune ţării sale o dictatură sîngeroasă, că i-a masacrat pe kurzi, bombardînd cu gaze letale cîteva dintre satele lor, că faţă de şiiţii din sudul Irakului recurge la cele mai brutale metode. Dar Saddam Hussein poartă un război contra Iranului, din 1980 pînă în 1988, ceea ce linişteşte monarhiile arabe din Peninsula Arabică şi convine statelor occidentale. Islamul lui Khomeini nu va trece graniţele Iranului. Negustorii de tunuri vor continua să facă afaceri bune. Cele două state „perturbatoare" din Orientul Mijlociu se neutralizează reciproc. Sînt constrînse să încetinească producţia petrolieră a ţării lor, asigurînd astfel creşterea cotaţiilor. Războiul durează opt ani, se soldează cu un milion de morţi şi ia sfîrşit atunci cînd Khomeini acceptă acordul de încetare a focului patronat de ONU.

În consecinţă, Saddam Hussein contează pe „prieteniile" lui occidentale. În Europa şi, mai ales, în Statele Unite, lumea va înţelege motivaţiile lui şi, încă o dată, va închide ochii la excesele dictatorului. Pe 12 februarie 1990, John Kelly, subsecretarul de stat american, declară la Bagdad: „Voi reprezentaţi o sursă de moderaţie în regiune. Statele Unite doresc să-şi extindă relaţiile cu Irakul". Pe 25 aprilie, preşedintele George Bush trimite şi el un mesaj de prietenie. April Glaspie, amabasadoarea SUA în Irak, se întîlneşte cu Saddam Hussein pe 25 iulie. Ea consideră rezonabilă creşterea preţului barilului la 25 dolari. Care este părerea ei despre conflictul irakiano-kuweitian? „Sper,", spune ea, „că veţi fi în măsură să rezolvaţi această chestiune pe căile pe care le veţi considera adecvate. (...) Tot ceea ce sperăm noi este ca această problemă să se soluţioneze cît mai repede".

Odată conversaţia terminată, doamna Glaspie părăseşte Irakul şi pleacă în vacanţă în SUA. Saddam Hussein trage singur concluziile. Washingtonul îl

va lăsa să acţioneze după bunul lui plac. Preşedintele Bush nu va trimite trupe şi nici măcar portavioane, pentru a împiedica acţiunile Irakului. Aliaţii Americii nu vor întreprinde nimic. Franţa, bunăoară, a livrat armament, îndeosebi *Exocet* şi aparate de luptă. De la Jacques Chirac la François Mitterrand, Saddam Hussein este ba „un prieten personal", ba un campion al laicităţii în faţa fundamentalismului de la Teheran. Comunitatea internaţională a lăsat China să anexeze Tibetul în 1951, Turcia să ocupe o parte din Cipru în 1974, URSS să invadeze Afganistanul în 1979. De ce ar proceda atunci altfel, dacă Kuweitul îşi pierde independenţa?

În fine, a treia greşeală a lui Saddam Hussein: se bizuie pe URSS, care de douăzeci de ani înarmează Irakul, consideră ţara drept unul dintre fiefurile ei în Orientul Mijlociu, a demonstrat cu prilejul unor crize anterioare că poate să-i oprească pe americani sau, oricum, să se constituie într-o contrapondere a lor. La Bagdad, autorităţile nu au înţeles că URSS îşi trăieşte ultimele clipe. Mihail Gorbaciov încearcă de acum înainte o conciliere cu Statele Unite şi, mai ales, nu doreşte nici un fel de confruntare. Creditele externe îi sînt indispensabile. În momentul în care trupele irakiene pătrund pe teritoriul kuweitian, secretarul de stat american îi face o vizită omologului său sovietic. Cei doi demnitari încheie un acord. Arabia Saudită va vărsa 3 miliarde de dolari Uniunii Sovietice care, în contrapartidă, va recunoaşte monarhia saudită. Pe 17 august, Moscova protestează contra „perfidiei" lui Saddam Hussein. Ulterior, diplomaţii sovietici vor încerca să faciliteze negocierile şi, dacă nu vor reuşi, vor vota toate rezoluţiile Naţiunilor Unite contra Irakului, inclusiv pe cele care prevăd utilizarea „tuturor mijloacele necesare" pentru a-l face pe Saddam Hussein să se retragă. Războiul rece a luat sfîrşit. Irakul nu mai poate manevra pe una dintre superputeri contra celeilalte. În felul acesta, Irakul a pierdut cea mai mare parte din puterea lui de a face rău.

Încă din 2 august, Statele Unite fac apel la ONU. SUA nu pot accepta dispariţia Kuweitului, adică a unui stat independent care beneficiază de recunoaştere diplomatică din partea majorităţii membrilor comunităţii internaţionale. În plus, dacă Kuweitul este anexat, Arabia Saudită se află în mare pericol, ceea ce agravează instabilitatea în regiune. Puţurile de petrol din peninsula arabică vor trece sub controlul unui singur stat, ale cărui scopuri sînt imprevizibile. Securitatea economică, militară şi politică a Statelor Unite, a Europei occidentale şi a Japoniei nu va mai fi asigurată. Pe 15 august, preşedintele Bush declară: „Locurile noastre de muncă, modul nostru de viaţă, libertatea noastră şi libertatea ţărilor prietene din toată lumea vor avea de suferit, în cazul în care controlul celor mai mari rezerve petrolifere va ajunge pe mîinile lui Saddam Hussein".

Consiliul de Securitate adoptă Rezoluţia 660, care cere retragerea imediată a trupelor irakiene. George Bush trimite întăriri navale, aeriene şi terestre. Continuă fără oprire operaţia „Scutul Deşertului", care vizează protejarea Arabiei Saudite şi eliberarea Kuweitului. Cel mai surprinzător este faptul că

reuşeşte să adune o coaliţie atît de largă, dar şi foarte eteroclită. Uniunea Sovietică încearcă să mai îndulcească situaţia, îşi trimite la Bagdad pe cei mai buni specialişti în lumea arabă, îşi pune în funcţiune reţelele de influenţă.

Zadarnic. Preocupaţi fiind înainte de toate, de dificultăţile pe care le întîmpină în Ţările Baltice, sovieticii îi lasă pe americani să acţioneze cum vor. Franţa, a cărei ambasadă din Kuweit City a fost ocupată la mijlocul lunii septembrie, nu aprobă atitudinea lui Saddam Hussein şi, în ciuda unor reticenţe formulate atît de stînga, cît şi de dreapta politică, rămîne fidelă alianţei cu Statele Unite. În opinia preşedintelui François Mitterrand, adversarii au intrat într-o „logică a războiului". Deduce consecinţele şi pregăteşte operaţia „Pumnalul", adică trimiterea unui corp expediţionar în Arabia Saudită. Margaret Thatcher exprimă o hotărîre şi mai mare chiar decît cea manifestată de George Bush. Hosni Mubarak, preşedintele Egiptului, a crezut în promisiunile lui Saddam Hussein, care l-a asigurat pînă în ultimul moment că nu va invada Kuweitul. Nu-i iartă Irakului că l-a înşelat. Hafez El Assad nu uită de rivalitatea permanentă dintre Siria şi vecinul său răsăritean. Epuizat de războiul contra Irakului, dar spectator atent al crizei, Iranul nu intervine.

În timp ce tratativele se reiau neobosit şi fără rezultate, pregătirile militare capătă o amploare tot mai îngrijorătoare. Saddam Hussein, prost informat sau incapabil să sesizeze complexitatea situaţiei, nu reuşeşte să rupă izolarea. Doar palestinienii lui Yasser Arafat îi aduc un sprijin, pe care aceştia îl vor regreta în curînd. Iordania, la rîndul ei, rămîne prudentă, deşi o mare parte din populaţia ei este de origine palestiniană. Irakul ia decizii care creează o cvasi-unanimitate împotriva lui. Pe 10 august, Saddam lansează o chemare la războiul sfînt. Nici un fel de ecou în lumea musulmană. Pe 16 august, anunţă că 4 000 de britanici şi 2 000 de americani, care lucrau în Irak la firme engleze sau americane, vor fi reţinuţi ca ostatici şi transformaţi în „scuturi umane", pentru a proteja terenurile pe care aviaţia inamică va încerca să le bombardeze. Emoţia provocată în lume, mai ales în Europa şi în America, îl constrînge pe Saddam să renunţe la această practică. Irakul încearcă atunci să unească lumea arabă, pe baza unui program comun. El pretinde „o soluţie globală (...) pentru problemele legate de regimul de ocupaţie din regiune". Mai clar, Irakul va renunţa la Kuweit dacă Israelul renunţă la Palestina. Pe 23 decembrie, ameninţarea nu lasă să planeze nici o îndoială: în caz de război, Israelul va fi prima ţintă a rachetelor irakiene.

În acest timp, Consiliul de Securitate al ONU adoptă rezoluţie după rezoluţie. Rezoluţia 661 din 6 august prevede oprirea tuturor tranzacţiilor comerciale cu Irakul, inclusiv importurile de petrol. Rezoluţia 662 din 9 august declară nulă şi neavenită anexarea Kuweitului. Rezoluţia 665 din 25 august instituie blocada maritimă. Rezoluţia 666 din 14 septembrie defineşte condiţiile ajutorării alimentare şi medicale. Rezoluţia 678 din 29 noiembrie lansează un ultimatum Irakului: dacă pînă la 15 ianuarie nu aplică rezoluţiile anterioare, „toate mijloacele necesare" vor fi folosite contra lui. Misiunile

ultimei şanse eşuează. James Baker, secretar de stat, se întîlneşte la Geneva, pe 9 ianuarie 1991, cu omologul său irakian, Tarek Aziz. Tratativele eşuează. Pe 13 ianuarie, secretarul general al ONU se duce la Bagadad. Fără rezultate.

În aceeaşi zi, Congresul Statelor Unite îl autorizează pe preşedinte să aplice Rezoluţia 678, adică să intre în război. Celor nouă divizii americane comandate de generalul Norman Schwarzkopf li se adaugă două divizii egiptene, o divizie siriană, o divizie kuweitiană, cîteva brigăzi saudite, o divizie blindată britanică, o divizie uşoară blindată franceză, 1736 de avioane de luptă (dintre care 75% sînt americane), şase portavioane, două cuirasate, submarine cu rachete nucleare şi 17 000 de infanterişti americani. În total, sînt reprezentate 29 de naţiuni. Statul Israel este absent şi va rămîne absent pe parcursul războiului, la cererea expresă a Washingtonului. Dacă israelienii ar trimite forţe armate, statele arabe şi le-ar retrage pe ale lor. În felul acesta, Saddam Hussein ar reuşi să lege conflictul israeliano-palestinian de conflictul irakiano-kuweitian, ceea ce Statele Unite şi aliaţii lor refuză categoric.

Războiul izbucneşte pe 17 ianuarie 1991: operaţia „Furtuna Deşertului". Pe 26 februarie, Saddam Hussein anunţă că îşi retrage soldaţii din Kuweit şi că acceptă rezoluţiile ONU. Peste două zile se ajunge la încetarea focului. Dincolo de evenimente, ce bilanţ s-ar putea trage din cele şase luni de tratative şi cele şase săptămîni de lupte? Statele Unite apar drept marele învingător, dar un învingător jenat de victorie şi care nu reuşeşte să profite de pe urma ei.

Pe plan militar, nici un fel de ezitări. Rezultatele sînt spectaculare. Armata irakiană era considerată redutabilă. Practic, nu a luptat. A suferit bombardamentele, s-a îngropat în nisipurile deşertului, iar mulţi dintre soldaţii ei, bucuroşi că au scăpat cu viaţă, au aşteptat să fie făcuţi prizonieri. În total, armata irakiană a pierdut aproape 4 000 de tancuri, 1450 de vehicule blindate, 3 000 de piese de artilerie. Morţii sînt evaluaţi la aproape 100 000, potrivit unor surse americane, la un număr ceva mai mic, dacă este să le dăm crezare britanicilor, dar la un număr mult mai mare, conform irakienilor. În ceea ce-i priveşte pe aliaţi, o sintagmă rezumă obiectivele: *No Dead War*, un război fără morţi. De aceea, din 17 ianuarie pînă în 24 februarie, americanii care conduc coaliţia poartă un război aerian.

Asupra Irakului, într-o săptămînă, sînt aruncate mai multe bombe decît asupra Germaniei în tot anul 1944. Aviatorii aliaţi au efectuat 109 000 ieşiri şi au deversat 88 000 de tone de bombe. Cînd generalul Schwarzkopf declanşează ofensiva terestră, are mari temeri. Dar irakienii nu opun nici un fel de rezistenţă. Într-o singură zi, irakienii pierd 15 000 de oameni, care sînt ucişi, în timp ce aliaţii deplîng soarta a 8 morţi şi a 27 de răniţi. De altfel, totalul pierderilor suferite de aliaţi se ridică la 200 de morţi, dintre care unii sînt victime ale unor tiruri „prietene" şi ale unor atentate; acestora li se adaugă şi 400 de răniţi.

Statele Unite dispun, de acum înainte, de mijloace militare, pe care nu le are nici un alt stat din lume. SUA beneficiază de un „gap" tehnologic, care le asigură un avans practic de nerecuperat pentru celelalte ţări.

Acest război *high tech*, pe care contemporanii îl descoperă cu stupoare, împreună cu sentimentul laş de uşurare pe care îl trăiesc cei care rămîn la adăpost, face obiectul unei intense mediatizări. Războiul reprezintă un triumf pentru canalul de televiziune prin cablu CNN, care aparţinea atunci lui Ted Turner. CNN pătrunde în 53 de milioane de cămine americane, plus alte 13 milioane de cămine din lumea întreagă. Cei 90 de ziarişti şi cameramani ai postului nu au concurenţi; cu atît mai puţin, cu cît statul-major american controlează accesul la informaţie şi utilizează în felul său capacităţile tehnologice ale CNN şi calităţile jurnalistice ale postului. Graţie unor corespondenţi îndrăzneţi, CNN relatează evenimentele în direct, indiferent că este vorba despre bombardamentele aliaţilor asupra Bagdadului sau de tirurile rachetelor *Scud* irakiene asupra Israelului. CNN difuzează interviuri cu beligeranţii, inclusiv cu Saddam Hussein, care a ştiut şi el să profite de mediatizare. Şi în acest domeniu, avansul pe care l-au luat Statele Unite provoacă întîi admiraţie, iar apoi îngrijorare. Căci dacă o singură ţară deţine puterea de a informa, dacă, în interiorul acestei ţări, o instituţie, fie ea şi de bună-credinţă, restrînge accesul la informare, ce se va întîmpla cu libertatea tuturor, cu posibilitatea de a reflecta şi de a critica, cu înseşi fundamentele democraţiei?

Totuşi, războiul din Golf demonstrează, de asemenea, că Statele Unite nu sînt atotputernice. Conform Congresului, războiul a costat mult, adică 61 de miliarde de dolari. Germania şi Japonia nu au trimis soldaţi. Prima a vărsat 9 miliarde; a doua, 13 miliarde. Arabia Saudită şi Kuweit, state prospere, au plătit, de asemenea, pentru a fi apărate: cîte 16 miliarde fiecare. Or, toate acestea au uşurat povara Statelor Unite. Concursul financiar din partea aliaţilor era indispensabil, întrucît activităţile economice din lume au suferit efectele perioadei dinainte de război şi din timpul războiului propriu-zis. Cursurile ţiţeiului brut au crescut puternic. Au ajuns de la 15 dolari barilul, la mijlocul lui iulie, la 40 de dolari. Bursa s-a speriat şi valorile au scăzut brusc, ca şi cum s-ar fi repetat evenimentele din 1973. Producţia industrială a început să se resimtă de pe urma eforturilor financiare în Statele Unite, Marea Britanie, Franţa, dar mult mai puţin în Germania, care beneficiază atunci de creşterea schimburilor ei comerciale cu Europa Centrală şi de Est. Numărul şomerilor creşte pe ambele ţărmuri ale Atlanticului. General Motors, de exemplu, intenţionează să concedieze eşalonat, în patru ani, 20% din personal. IBM pune în aplicare un „plan social" care afectează 20 000 de angajaţi. Companiile aeriene anunţă 10 000 de concedieri. Sotheby's şi Christie's, negustori de antichităţi şi de obiecte de artă, se văd şi ei nevoiţi să-şi uşureze sarcinile financiare şi trebuie să reducă schema de personal. Aceste bulversări vor dura suficient cît să antreneze înfrîngerea lui George Bush la alegerile prezidenţiale din noiembrie 1992. Apoi, se vor atenua şi vor dispărea. Toate aceste tulburări demonstrează totuşi că globalizarea comerţului a progresat, fiind deopotrivă în avantajul şi în dezavantajul marilor ţări industriale.

B. Dosarul irakian

Ţinîndu-se seama de rolul însemnat pe care l-au jucat, Statele Unite pot impune „o nouă ordine mondială", pentru a relua expresia preşedintelui Bush. Altfel spus, dosarele Orientului Mijlociu, fie că este vorba despre Irak, Palestina sau Iran, nu pot fi discutate fără SUA şi, cu atît mai mult, în defavoarea lor. Or, diplomaţii de la Washington repurtează pe acest teren victorii şi înfrîngeri. Imaginaţia, influenţa şi norocul lor lasă de dorit uneori.

Imediat după victoria militară, nu se pune problema ca aliaţii să continue ofensiva pînă la Bagdad pentru a-l răsturna pe Saddam Hussein. Mandatul ONU nu menţionează acest obiectiv. Nici unul dintre aliaţi nu doreşte să ocupe ţara învinsă şi să-şi menţină trupele acolo, în condiţii riscante. Mai mult, adversarii politici ai dictatorului sînt divizaţi, slabi, dacă nu chiar ca şi inexistenţi. Nu sînt în stare să preia puterea la Bagdad. În ceea ce priveşte susţinerea kurzilor din nord şi a şiiţilor din sud, aceasta ar fi conformă legii popoarelor care au dreptul să dispună de propria soartă. Dar un Irak dezmembrat ar constitui o pradă uşoară pentru Iran, care visează să-şi ia revanşa, aşadar o sursă de destabilizare în toată regiunea. La începutul lui martie, soldaţii lui Saddam Hussein zdrobesc revolta şiiţilor.

Pe 27 august 1992, ONU exclude aviaţia irakiană de la sud de paralela 32°. Kurzii sînt lăsaţi pe cont propriu, de teamă să nu se ajungă ca şi alte state din regiune să fie nevoite la rîndul lor să se ocupe de soarta minorităţii kurde. Cel mult, Consiliul de Securitate adoptă Rezoluţia 688, din 5 aprilie 1991, prin care ordonă Bagdadului să înceteze represiunea şi să înlesnească sosirea ajutoarelor umanitare. O operaţiune militară le acordă asistenţă. O zonă de excluzine aeriană interzice aviaţiei irakiene să treacă paralela 36°.

Rezoluţia 687, din 3 aprilie 1991, constrînge Irakul să-şi distrugă toate armele convenţionale şi rachetele cu rază scurtă şi medie de acţiune. Începe în acel moment o interminabilă competiţie între Irak şi ONU, de fapt, între Irak şi americani, sprijiniţi fără rezerve de britanici. Cum să se obţină certitudinea că irakienii au renunţat la fabricarea armelor de distrugere în masă, nucleare, chimice sau biologice? Este necesar ca o comisie de inspecţie a Naţiunilor Unite, UNSCOM, să se deplaseze la faţa locului, să ancheteze şi să facă un raport destinat organizaţiei internaţionale. Dacă UNSCOM va constata că Irakul aplică rezoluţiile Consiliului de Securitate, se va decide ridicarea sancţiunilor la adresa acestei ţări. Dacă UNSCOM va ajunge la concluzii inverse sau dacă Irakul împiedică această comisie să-şi îndeplinească misiunea, va trebui să se aplice constrîngeri, or singura constrîngere valabilă implică folosirea forţei armate, adică bombardamente efectuate fie de aviaţie, fie de pe portavioane.

Embargoul impune suferinţe adînci poporului irakian. Pînă unde pot merge justificările invocate de comunitatea internaţională pentru toate aceste grele încercări impuse unui popor nevinovat şi asuprit, cînd singurul scop este doborîrea dictatorului care rămîne impasibil la toate? Pe 14 aprilie 1995, ONU autorizează Bagdadul să vîndă petrol pentru a cumpăra hrană (Rezoluţia

986). Dar cine profită de pe urma achiziţiilor de alimente, dacă nu prietenii şi clienţii lui Saddam Hussein? UNSCOM continuă să se confrunte cu mari dificultăţi, în timp ce autorităţile irakiene acuză comisia de indiscreţie, de dispreţ, apoi de spionaj. Statele Unite trimit în Golf trupe şi nave de război. Cînd intervine criza, americanii decid să lovească instalaţiile militare şi principalele centre urbane.

În 1998, în Statele Unite şi în Europa, mişcările contestatare împotriva politicii de sancţiuni iau amploare. „Îngrădirea" Irakului a dat rezultate, susţin contestatarii. UNSCOM declară că rachetele *Scud* au fost distruse. Trebuie făcut un gest în direcţia Bagdadului. Unii adaugă că Statele Unite solicită aplicarea totală a rezoluţiilor ONU atunci cînd este vorba despre Irak, dar că manifestă mai puţină exigenţă atunci cînd Israelul nu dă atenţie dorinţelor Organizaţiei internaţionale. Două greutăţi, două măsuri. În noaptea de 16 spre 17 decembrie 1998, aviaţia americană şi britanică lansează operaţia „Vulpea Deşertului". Timp de patru zile, bombardierele şi rachetele *Tomahawk* lovesc obiectivele irakiene. UNSCOM trebuie să părăsească Irakul.

Din ce în ce mai mult, se constată că preşedintele Bill Clinton încearcă să atingă oficial un nou scop: alungarea lui Saddam Hussein. Cum va reuşi acest lucru?

Bilanţul acestei politici stîrneşte multe decepţii. La zece ani după tentativa de anexare a Kuweitului, Saddam Hussein continuă să-şi exercite dictatura. Diverse răscoale au fost reprimate cu sălbăticie. Încercările de lovituri de stat au eşuat. ONU nu mai ştie exact în ce constă, de fapt, arsenalul ţării sau dacă acesta reprezintă un risc pentru statele din regiune. Cu fiecare nouă zi, populaţia se adînceşte tot mai mult în mizerie. Ar fi nedrept să punem pe seama politicii aliaţilor toată această decădere, cînd, de fapt, Saddam Hussein poartă principala răspundere. Cu toate acestea, se poate spune că un război care părea absolut justificat şi care a fost condus cu măiestrie a dus pînă la urmă la rezultate jalnice.

C. Conflictul israeliano-palestinian

Al doilea dosar a progresat în mod mai satisfăcător, fără a se ajunge, totuşi, la o soluţie. În ciuda rachetelor irakiene, nişte *Scud* de fabricaţie sovietică lansate spre Tel Aviv, Israel nu a declanşat represalii contra Irakului şi s-a mulţumit cu protecţia, mai mult sau mai puţin eficientă, a rachetelor *Patriot* livrate de Statele Unite. Odată războiul încheiat, Statele Unite reuşesc să organizeze o conferinţă referitoare la Orientul Apropiat, la Madrid (octombrie-noiembrie 1991). Lucrările conferinţei se lovesc de intransigenţa lui Yitzhak Shamir, premierul israelian. Pe 23 iunie 1992, un nou prim-ministru, Yitzhak Rabin, ajunge la putere. Se reiau tratativele între israelieni şi palestinieni, în secret şi sub conducerea unor diplomaţi norvegieni. Se încheie acordul de la Oslo, care este dat publicităţii la Casa Albă pe 13 septembrie. Palestinienii recunosc dreptul Israelului la existenţă. Israelienii recunosc legitimitatea OEP.

Se întocmeşte un calendar al negocierilor viitoare. Pe 25 februarie 1994, cei doi adversari definesc caracterisiticle relaţiilor lor economice, pe 4 mai, aprobă la Cairo modalităţile de aplicare a acordului din 13 septembrie 1993. Este ceea ce se numeşte Oslo 1.

Pe 26 octombrie, Israelul şi Iordania semnează un tratat de pace. Între timp, extremiştii trec la atentate, care fac multe victime. Pe 19 octombrie 1994, 20 de morţi la Tel Aviv. Pe 22 ianuarie 1995, 19 morţi şi 60 de răniţi la Netanya. Pe 25 februarie 1994, un extremist evreu ucide 52 de arabi la Hebron. În această listă macabră, trebuie inclus şi Rabin, asasinat la Tel Aviv de către un alt extremist evreu, pe 4 noiembrie 1995. Succesorul şi principalul său consilier, Shimon Peres, lansează la scurt timp după aceea o ofensivă în Liban pentru a distruge bazele teroriştilor, provoacă alegeri anticipate şi le pierde, în beneficiul lui Benjamin Netanyahu (29 mai 1996).

Noul guvern israelian nu manifestă nici un entuziasm pentru continuarea negocierilor şi încurajează implantarea unor noi colonii evreieşti în teritoriile ocupate. Cu toate acestea, perspectivele păcii avansează cu paşi mici. Pe 8 octombrie 1996, Arafat îi face o vizită lui Ezer Weizman, preşedintele statului Israel, la Cesareea. Pe 17 ianuarie, Netanyahu şi Arafat semnează un acord privind retragerea israelienilor din patru cincimi ale oraşului Hebron. Se stabileşte un nou calendar. Acesta este Oslo 2. Înfruntările continuă totuşi la Ierusalim şi în teritoriile ocupate. Pe 23 octombrie 1998, Clinton îi reuneşte pe Arafat şi Netanyahu la Wye River (în Pennsylvania) şi obţine de la ei semnarea unui nou acord: Israelul va evacua în trei luni încă 13% din Cisiordania, va crea un culoar de trecere între Gaza şi Ierihon şi va elibera 700 de prizonieri palestinieni. Retragerea începe pe 20 noiembrie, dar rămîne incompletă.

Pe 17 mai 1999, alegerile legislative duc la îndepărtarea lui Netanyahu, puterea fiind preluată de Ehud Barak. Se reiau negocierile, de astă dată cu mai multă hotărîre de ambele părţi pentru a le duce la bun sfîrşit. Dar cînd preşedintele Clinton îi reuneşte, la Camp David, în iulie 2000, pe Barak şi pe Arafat, nu se încheie nici un acord.

Cert este că mai rămîn de parcurs nişte etape. Retragerea forţelor israeliene din Cisiordania nu s-a încheiat. De altfel, cum se poate împăca prezenţa coloniilor evreieşti cu dorinţa palestinienilor de a exercita în Ciosiordania o suveranitate deplină şi totală? Statul palestinian nu a fost proclamat, deşi Autoritatea Palestiniană şi-a luat angajamentul de a face acest pas cît mai curînd. Au început tratativele privind statutul Ierusalimului sau problema refugiaţilor palestinieni. S-au avansat ipoteze, ceea ce demonstrează că poziţiile interlocutorilor nu mai sînt la fel de închistate ca înainte. Dar, deocamdată, numărul divergenţelor este mai mare decît cel al convergenţelor. Situaţia economică şi socială din teritoriile administrate de Autoritatea Palestiniană este mizerabilă, necesitînd ajutorul internaţional şi o mai bună conducere chiar din partea Autorităţii. În continuare, Siria nu a intrat în procesul de pace, sub pretext că doreşte înainte de toate să recupereze Înălţimile Golan, pe care le-a pierdut în cursul Războiului de Şase Zile. Moartea lui Hafez El Assad lasă să planeze cele mai mari incertitudini.

Pe scurt, lista sarcinilor de îndeplinit poate fi extinsă. Şi iată că, în septembrie 2000, începe o nouă Intifada. De data aceasta politicienii moderaţi nu mai stăpînesc evenimentele. Nu există, de fapt, o ură crîncenă între israelieni şi palestinieni? Este exclusă cumva orice soluţie de compromis? Pacea, care se întrevedea atît de aproape, s-a îndepărtat oare definitiv?

D. Necunoscuta iraniană

Evoluţia Iranului după moartea lui Khomeini (1989) nu este evidentă. Trebuie să ne imaginăm o schimbare profundă, care ar justifica reluarea relaţiilor economice şi politice? Sau să conchidem că succesele aşa-zişilor reformatori nu merită decît circumspecţie? În primul caz, prevalează politica de îngrădire. Congresul Statelor Unite a adoptat, în august 1996, legea D'Amato-Kennedy, care se aplică şi Libiei şi care interzice comerţul cu Iranul. Obiectivul urmărit este combaterea fundamentalismului şi a terorismului de stat, precum şi asigurarea stabilităţii Orientului Mijlociu, pentru mai tîrziu. În realitate, legea D'Amato-Kennedy nu este aplicată de către aliaţii SUA, din moment ce compania Total a semnat un acord petrolier cu Iranul. De altfel, de ambele părţi ale Atlanticului există nenumăraţi oameni de afaceri care cer cu insistenţă să se ţină seama de dimensiunile pieţei iraniene şi să se revină la normal.

În aceste condiţii, se consideră că alegerea lui Mohammad Khatami la preşedinţia Republicii iraniene, pe 23 mai 1997, anunţă metamorfoza regimului islamic, reculul conservatorilor, triumful viitor al societăţii civile, revenirea Iranului în comunitatea internaţională. Se reia dialogul cu Statele Unite. Amabasadorii Uniunii Europene la Teheran revin la post. Arabia Saudită şi Emiratele Arabe Unite au făcut un pas în direcţia inamicului de ieri. Trebuie să mai subliniem, în fine, că ambiţiile Iranului vizează şi Asia Centrală, fie că este vorba despre petrolul fostelor republici sovietice sau de talibanii din Afganistan, cu care Teheranul este aproape într-un război făţiş. Oricum ar sta lucrurile, interesul comunităţii internaţionale este evident, aceasta avînd nevoie de un Iran pacificat, modern, dispus dialogului.

SINGURĂTATEA STATELOR UNITE

În cursul ultimului deceniu al secolului al XX-lea, Statele Unite sînt chemate în ajutor pe toate continentele, ca şi cum li s-ar fi încredinţat misiunea de a rezolva diferendele, de a-i pedepsi pe răufăcători şi de a remedia nedreptăţile. Sînt prezente pretutindeni, arareori pentru a juca un rol secundar, aproape întotdeauna pentru a avea rolul principal. Se consideră că au devenit „naţiunea indispensabilă". Capitolele precedente au demonstrat acest lucru.

De aici şi întrebările care preocupă comunitatea internaţională. Superputerea este de acum înainte hiperputerea, care dispune de mijloacele de a-şi impune voinţa fără consultarea aliaţilor, fără căutarea unor parteneri? Au trecut Statele Unite de la multilateralism la unilateralism? Au renunţat cumva să atingă obiectul unei lumi multipolare, complăcîndu-se în atmosfera unei lumi unipolare? Consecinţele unei astfel de atitudini pot fi imaginate cu uşurinţă: de o parte, Statele Unite hegemonice, ba chiar arogante, de cealaltă parte, celelalte naţiuni, lipsite de influenţă, care ar accepta de voie, de nevoie, supunerea, care ar cîrti, ar protesta şi nu ar putea modifica natura relaţiilor internaţionale.

Rămîne de aflat dacă americanii doresc să intervină în orice moment, în toate locurile, în orice conflict, dacă sînt dispuşi să facă pe jandarmii lumii. Acest lucru ar implica o disponibilitate costisitoare şi adesea frustrantă, o atenţie permanentă faţă de problemele care asaltează Europa, Asia, Africa şi America Latină. Nimic nu e mai puţin cert. Dar, dacă nu pot fi jandarmii planetei, acceptă oare americanii să îndeplinească funcţia de şerif, care, la nevoie, adună o trupă de voluntari pentru a-i izgoni pe perturbatori şi a-i anihila, după care, odată treaba terminată, revine la sarcini paşnice? De altfel, există cumva, în sînul unei naţiuni care nu conteneşte să se schimbe, un adevărat consens în privinţa structurii legăturilor ţării cu lumea?

În fine, SUA deţin cîteva atuuri incontestabile. Au o economie dinamică, iar creşterea din anii nouăzeci continuă să uimească. Dolarul îşi continuă supremaţia, în ciuda pretenţiilor yenului şi ale monedei euro. Mulţi visează la

noutăţile şi inovaţiile tehnologice de peste Atlantic. Forţele militare ale SUA inspiră respect sau teamă. Acel *soft power*, simbolizat de cultura omniprezentă, deschide toate porţile. Or, politica externă a cunoscut succese şi eşecuri. Statele Unite nu izbutesc să-şi impună punctele de vedere şi nici prezenţa acolo unde doresc. Cum se poate explica faptul că hiperputerea nu este atotputernică? La ce mai serveşte atunci hegemonia?

Aceste întrebări şi multe altele necesită răspunsuri complexe şi nuanţate, care presupun analizarea factorilor şi a rezultatelor politicii externe promovate de George Bush şi de Bill Clinton.

I. Noua ordine mondială a lui George Bush

A. Fundamentele politicii externe

În ianuarie 1989, George Bush ajunge preşedinte al Statelor Unite. În cei opt ani dinaintea preluării mandatului prezidenţial, George Bush a exercitat funcţia de vicepreşedinte, ocupîndu-se, în special, de afacerile internaţionale. Era pregătit pentru aşa ceva. Ambasador la ONU în 1971–1972, şef al Biroului de legătură de la Beijing în 1974–1975, director al CIA în următorii doi ani, înconjurat de o echipă de consilieri experimentaţi, George Bush primeşte ca moştenire o politică externă care a dat rezultate apreciabile. Reagan le-a scos sufletul sovieticilor, aplicînd o politică de reînarmare. După semnarea în decembrie 1987 a acordului privind forţele nucleare de rază medie, negocierile START sînt pe calea cea bună. Tratativele cu privire la reducerea forţelor convenţionale în Europa progresează şi ele, deşi, din raţiuni de politică internă, sovieticii tărăgănează lucrurile. Şi negocierile referitoare la armele chimice au avansat considerabil.

De fapt, prima criză cu care se confruntă noul preşedinte se iveşte în Asia de Est, în momentul în care pe conducătorii americani îi preocupă, cu prioritate, prefacerile din Europa Centrală şi de Est. Diminuarea ameninţării sovietice accentuează presiunile asupra Congresului şi Casei Albe pentru ca Departamentul Apărării SUA să-şi reducă prezenţa în această regiune a lumii. De ce, bunăoară, să se păstreze două baze în Filipine, avînd în vedere costurile lor ridicate şi ostilitatea pe care o suscitau în majoritatea populaţiei? Japonezii le făceau americanilor o concurenţă încrîncenată şi victorioasă, cu atît mai uşor pentru ei, cu cît contau, pentru propria apărare, pe flota şi pe armata SUA.

De ce, în aceste condiţii, să nu li se încredinţeze lor misiunea de a juca rolul de putere regională, deşi celelalte state din Extremul Orient nici nu vor să audă de o soluţie care le-ar aminti de dramele celui de-al Doilea Război Mondial?

B. China în perioada evenimentelor din Piaţa Tienanmen

Aceste proiecte se vor putea concretiza cu condiţia ca Republica Populară Chineză să continue să adopte calea modernizării, a creşterii economice şi, suprema speranţă a SUA, a democraţiei. Firește, persecuţia disidenţilor la Beijing îi preocupă pe americani. Dar nu ar trebui să se manifeste un pic de răbdare şi să se aibă încredere în Deng Xiaoping?

Începînd de la mijlocul lunii aprilie 1989, studenţii din Beijing manifestează în universităţi şi cer mai multă toleranţă, mai multă transparenţă, mai multe libertăţi. Nu ezită să iasă din campusuri pentru a se duce în Piaţa Tienanmen, acolo unde, în 1949, Mao Tzedun a proclamat Republica Populară. În noaptea de 3 spre 4 iunie, o mulţime de 200 000 de manifestanţi este luată cu asalt de militari, în special, cu ajutorul blindatelor. Masacrul durează cîteva ceasuri şi, potrivit estimărilor, se soldează cu cel puţin 700 de morţi, sau cel mult 2700.

Luni, 5 iunie 1989, cercurile politice de la Washington şi opinia publică sînt profund impresionate. Televiziunea repetă neîncetat imaginile cumplite, mai ales, cea cu studentul în cămaşă albă care încearcă să oprească singur înaintarea unui tanc. Stînga şi dreapta politică, la unison, cer ruperea relaţiilor diplomatice cu China şi votarea unor sancţiuni severe. În curînd, se va vorbi cu dezgust despre „măcelurile de la Beijing". George Bush suspendă imediat vînzările de arme către Republica Populară Chineză, opreşte împrumuturile de la Banca Mondială, decide să examineze cu bunăvoinţă cererile de viză sau extinderea vizelor pentru studenţii chinezi care îşi fac studiile în Statele Unite. Pe 20 iunie, Casa Albă interzice orice contact între demnitarii americani şi demnitarii chinezi.

Dar George Bush este un politician realist. Richard Nixon, fostul preşedinte al Statelor Unite, l-a sunat pentru a-l convinge să nu rupă relaţiile cu China, spunîndu-i că tragedia din Tienanmen este un incident de parcurs şi că, în această situaţie, nu are voie să se lase ghidat de sentimente. Bush împărtăşeşte acest punct de vedere. Nu îl recheamă de la post pe ambasadorul american. Nu aplică sancţiuni economice. Nu anulează contactele culturale. La 23 iunie îi trimite lui Deng o lungă scrisoare, prin care îl asigură pe liderul chinez că nu contează decît judecata istoriei şi îi cere să primească în secret nişte emisari americani. Ceea ce se şi întîmplă la sfîrşitul lunii iunie. Deng îi primeşte cu răceală, deşi aceştia vin să-l asigure că sancţiunile americane, inevitabile politic, vor fi repede ridicate.

De fapt, Beijingul nu conteneşte să protesteze contra ingerinţei americane şi împotriva susţinerii acordate „contrarevoluţionarilor", dînd de înţeles însă Washingtonului că relaţiile bilaterale nu trebuie să se deterioreze. În noiembrie 1991, secretarul de stat se deplasează la Beijing, imediat după ce China a făcut cunoscut faptul că este gata să semneze Tratatul de neproliferare nucleară. Apoi, preşedintele Bush ridică embargoul asupra vînzărilor de utilaje de înaltă tehnologie şi acceptă să-l primească pe Li Peng, premierul chinez, în cursul sejurului acestuia la New York, pe lîngă Naţiunile Unite. În 1992, unele vînzări de arme către Taiwan încordează din nou relaţiile dintre Beijing şi Washington. Este o întîmplare imprevizibilă. China îşi rezervă criticile doar pentru Franţa, moderîndu-şi criticile la adresa SUA, fie numai şi pentru a favoriza realegerea lui George Bush.

Guvernul american, la rîndul său, dă prioritate avantajelor comerciale pe care le obţine şi celor pe care speră să le obţină din schimburile cu China. Nu omite, totodată, să avanseze şi considerente strategice. China deţine un loc primordial în relaţiile internaţionale.

Războiul civil care continuă în Cambodgia, incertitudinea privind viitorul Coreei de Nord, perspectiva de retrocedare a Hong-Kongului, frămîntările vieţii politice din Taiwan şi agitaţia permanentă din Filipine, iată tot atîtea motive de îngrijorare pentru diplomaţii americani. În privinţa tuturor acestor dosare, rolul Chinei este capital; şi va rămîne aşa. Dar ar fi necesară o definire mai clară a obiectivelor SUA, acum cînd, şi în această regiune, războiul rece trece pe planul secund.

C. Răsturnările din Europa

Implozia imperiului sovietic, apoi, a Uniunii Sovietice propriu-zise, constituie a doua criză cu care se confruntă preşedintele Bush. La drept vorbind, acest lucru reprezintă pentru Washington, ca şi pentru restul planetei, un adevărat cutremur de pămînt. Evenimentele se succed unele după altele, sperate desigur de multă vreme şi totuşi neaşteptate. Aceste evenimente provoacă deopotrivă bucurie, nelinişte şi întrebări cărora trebuie să li se găsească urgent răspunsuri.

De la ascensiunea la putere în Polonia a unui membru al Solidarităţii pînă la prăbuşirea dictaturii lui Ceauşescu, trecînd prin răsturnările din Ungaria, „revoluţia de catifea" din Cehoslovacia şi, mai ales, dărîmarea Zidului Berlinului, decesul regimului comunist în Republica Democrată Germană şi mersul accelerat al germanilor spre unificare, americanii trăiesc un imens sentiment de uşurare, dar şi un şoc psihologic, politic şi diplomatic. De acum înainte, democraţiile aşa-zis populare aparţin trecutului. Brîul protector strategic al Uniunii Sovietice s-a topit ca un bulgăre de zăpadă la soare. Pactul de la Varşovia mai există doar pe hîrtie. Europa revine în forţă pe scena internaţională, deşi, cam de treizeci de ani, se considera la Washington că centrul dezbaterii se deplasase în zona Pacificului sau în Lumea a Treia.

George Bush şi unificarea germană

La drept vorbind, unitatea Germaniei nu a încetat niciodată să fie unul dintre obiectivele diplomaţiei americane, dar Departamentul de Stat nu putea să nu constate că divizarea Germaniei – o jumătate legată de lagărul socialist, cealaltă jumătate puternic ancorată în NATO – consolida securitatea în Europa. Acum, trebuie regîndit sistemul de apărare occidental de la Atlantic la Elba, poate chiar pînă la Vistula. Ce rol să se atribuie forţelor convenţionale, armamentului strategic, bazelor terestre, navale şi aeriene? Cum să fie convinsă Moscova să accepte atît unificarea Germaniei, cît şi menţinerea în NATO a uriaşului resuscitat?

George Bush a înţeles imediat că nu trebuia să împiedice, nici să întîrzie unirea celor două Germanii. Această atitudine rezolvă fără drept de apel ezitările,

dacă nu chiar reţinerile Franţei şi ale Regatului Unit. În acest fel, consolidînd autoritatea cancelarului Helmut Kohl, Statele Unite au favorizat alipirea noii Germanii la tabăra occidentală, risipind tentaţia neutralismului care i-ar fi putut seduce pe mulţi germani. Această politică duce, de asemenea, la consolidarea poziţiei lui Mihail Gorbaciov. Soarta lui Gorbaciov îi preocupă în cel mai înalt grad pe Bush şi pe consilierii lui. Dacă omul perestroikăi ar pierde puterea, vechii demoni ar avea din nou cale liberă. Dacă însă rămîne la guvernare, el, care a promis să nu intervină din punct de vedere militar în fostele ţări-satelit şi s-a ţinut de cuvînt, evoluţia spre democraţie şi spre economia de piaţă va continua. Tot datorită lui, deoarece Uniunea Sovietică nu mai are mijloacele de a duce o politică exagerat de activă, aventura din Afganistan a luat sfîrşit din primăvara anului 1989, replierea din Africa şi din America Latină este semnificativă, moderaţia predomină în relaţiile dintre cele două mari puteri în Orientul Mijlociu şi, într-o măsură mai mică, în Extremul Orient. Prin urmare, liderul sovietic merită să fie ajutat. Dacă ameninţarea creşte, trebuie salvat Gorbaciov, garantul miracolului.

O nouă destindere?

La summitul de la Malta (2 şi 3 decembrie 1989), conducătorii celor două superputeri găsesc cu uşurinţă un teren de înţelegere. Din moment ce Kremlinul este dispus să plătească preţul, devine posibilă o nouă destindere, chiar dacă este inevitabil ca Washingtonul să afişeze o prudenţă nu prea morală faţă de lituanieni, estonieni şi letoni, o complezenţă adesea condamnată faţă de România nouă, reticenţe privind furnizarea unor ajutoare masive polonezilor, ungurilor şi cehilor. Neobţinînd mai mult în domeniul drepturilor Omului, Statele Unite tot nu au acordat URSS clauza naţiunii celei mai favorizate, dar aşteaptă mult din negocierile privind dezarmarea. Pentru cei doi parteneri, este în primul rînd o necesitate economică, nici unul, nici celălalat – Uniunea Sovietică şi mai puţin decît Statele Unite neputînd continua cursa înarmărilor.

Pe scurt, aşa cum declară secretarul de stat James Baker (1 februarie 1990), niciodată relaţiile Est-Vest nu au suferit o asemenea prefacere.

La începutul anului 1990, revista *Foreign Affairs* publică un număr special despre *America and the World.* Jeane Kirkpatrick, cadru universitar de mare talent, expertă în relaţiile internaţionale, fostă ambasadoare la Naţiunile Unite, semnează un articol despre perioada de după războiul rece. Ea laudă aici meritele lui Gorbaciov, dar nu întrevede nicidecum dispariţia URSS. Arnold Horelick, alt profesor universitar specializat în studiile sovietice, analizează relaţiile dintre Statele Unite şi URSS, ca şi cum viitorul acesteia nu ar fi ameninţat de nimic. Un an mai tîrziu, în aceeaşi revistă, Richard Pipes întrevede cataclismul, descrie anarhia crescîndă şi se întreabă în privinţa viitorului democraţiei.

Ne putem da seama, astfel, cît de mult a surprins sfîrşitul Uniunii Sovietice. Statele Unite au cîştigat războiul rece. Obiectivele pe care le definiseră, începînd

din 1947, au fost atinse. Au obţinut asta prin lupte grele? Au militat, în aceşti ultimi ani, pentru ca Europa să cunoască schimbări profunde? Nu, evident. Dar uimirea nu se opreşte aici. „Îngrădirea" rămîne, de peste jumătate de secol, piatra de temelie a diplomaţiei lor. Anticomunismul a reprezentat întotdeauna un fel de alfa şi omega al atitudinilor şi al politicii lor, indiferent de sensibilităţi. Perceperea unei ameninţări sovietice a dat un sens istoriei relaţiilor internaţionale, văzută de la Washington. Aceste frumoase şi liniştitoare certitudini s-au făcut ţăndări. Comunismul a murit în Europa. Nemaiexistînd o ameninţare serioasă, îngrădirea nu mai reprezintă o prioritate. Gheorghi Arbatov, unul dintre consilierii lui Gorbaciov, face în *Time Magazine* o declaraţie surprinzătoare, pe care o adresează americanilor: „Vă vom face", spune el, „cel mai otrăvit cadou: vă vom priva de duşmani" Care vor fi, într-adevăr, orientările politicii externe a Statelor Unite?

Tentaţia replierii, cea a unui nou izolaţionism i-ar satisface pe cei care susţin teza declinului american. Merg în această direcţie cei care doresc să se ocupe, înainte de toate, de gravele probleme ale societăţii americane, îngrijoraţii care se sperie de complexitatea afacerilor europene, de renaşterea naţionalismelor şi a conflictelor etnice, experţii care estimează că nici un fel de ameninţare nu planează asupra intereselor naţionale. Pentru moment, această tentaţie nu este majoritară. Ceea ce nu înseamnă totuşi că nu este puternică.

O diplomaţie globală

În acest context, se impune o constatare. De vreo cincisprezece ani, China a încetat să mai fie inamicul Statelor Unite. Apropierea a început sub preşedinţia lui Nixon. S-a conturat sub preşedinţia lui Carter şi a primit confirmare în timpul lui Reagan. Uniunea Sovietică a urmat aceeaşi evoluţie. În aceste condiţii, de ce ar acorda Statele Unite o atenţie susţinută Lumii a Treia, cînd rivalitatea americano-sovietică nu mai există? De ce ar resimţi o îngrijorare în privinţa Golfului Persic, a Americii Centrale sau a Africii?

De ce să mai menţină forţe armate costisitoare şi cvasi-inutile? De ce să mai continue să-şi manifeste prezenţa în Japonia şi în restul Extremului Orient? Ar fi de ajuns ca SUA să elaboreze o politică externă realistă, bazată pe apărarea intereselor lor naţionale. Opinia publică s-ar bucura să plătească mai puţine impozite pentru străini. Este adevărat că o astfel de politică nu ar încînta nicidecum o naţiune care nu a renunţat la ambiţia de a fi singura superputere de la sfîrşitul veacului al XX-lea.

George Bush afirmă însă cu tărie că ţara sa trebuie să aibă o „diplomaţie globală". În plus, trebuie găsit un substitut noţiunii de război rece. Deja în martie 1989, preşedintele Statelor Unite remarca: „Întrebarea esenţială astăzi este următoarea: ce vom face pentru a pregăti lumea nouă care va începe peste unsprezece ani? Acesta este obiectul programului meu". De aceea, auzim şi citim că anticomunismul ar trebui să fie înlocuit prin apărare, adică prin exportul de democraţie. În concluzie, pentru a apăra valorile democratice, Statele Unite

ar fi de acord cu o serie de sacrificii. Cu atît mai mult, cu cît în felul acesta ar demonstra cu vigoare că sînt lipsite de ambiţii teritoriale, că salvarea democraţiei corespunde interesului lor naţional, că există întotdeauna, ici şi colo, posibilitatea revenirii la totalitarism.

O superputere ideologică? Negreşit, numai că relaţiile internaţionale sînt din ce în ce mai „dezideologizate", în special, de cînd URSS s-a destrămat complet. În plus, o atitudine doctrinară implică inevitabil recurgerea la mijloace militare, care sînt însă respinse de majoritatea americanilor şi presupun mijloace economice care, deocamdată, lipsesc. Statele Unite suferă, într-adevăr, din cauza deficitului balanţei lor de plăţi, agravat şi mai mult de deficitul bugetului federal. Lucrul acesta antrenează consecinţe grave pentru politica externă. Este imposibil să se acorde ajutor statelor care apelează la Washington, în momentul în care deficitul bugetului federal trebuie redus substanţial, pentru a atinge echilibrul din 1991. Reducerile afectează cheltuielile civile şi militare, creditele de ajutorare pentru străinătate şi subvenţiile destinate Departamentului Asistenţei Sociale, Departamentului Locuinţei sau Departamentului Transporturilor. La urma urmei, aceste reduceri limitează enorm libertatea de manevră a Washingtonului în marea familie a naţiunilor lumii.

Cît priveşte deficitul balanţei de plăţi, acesta constrînge SUA să se preocupe în mod deosebit de relaţiile lor economice cu Japonia, cu ţările membre ASEAN, Coreea de Sud, Taiwan şi Hong-Kong, fără a uita Comunitatea Economică Europeană şi, mai ales, viitoarea Germanie unificată, a cărei concurenţă îi nelinişteşte pe exportatorii americani. Japonia, în special, face obiectul unor atacuri verbale şi scrise. Este acuzată că practică dumpingul, că împiedică accesul pe piaţa ei internă, că frînează avîntul comerţului internaţional. La rîndul lor, japonezii le reproşează americanilor că nu au energia necesară pentru reducerea deficitelor bugetare şi nici spirit de competiţie pentru a ajunge pe pieţe străine, că au un sistem educaţional net insuficient pentru nevoile lumii actuale. În Statele Unite, se întîmplă frecvent să-i auzi pe susţinătorii protecţionismului cerînd măsuri aspre contra invaziei japoneze, exprimîndu-şi ostilitatea împotriva investitorilor japonezi, sau intonînd versiunea modernă a „pericolului galben".

Ţinînd seama de noile concepţii despre perioada de după războiul rece şi de îngrijorarea privind reducerea comerţului, Statele Unite îşi definesc atunci obiective tradiţionale, cum ar fi dezarmarea, dezvoltarea democraţiei, dar şi cîteva obiective noi. În discursul său, din 1 februarie 1990, în faţa comisiei senatoriale a Afacerilor Externe, James Baker evocă „valorile americane", adică democraţia, respectarea drepturilor Omului concurenţa şi legile pieţei, reglementarea paşnică a conflictelor. Un program vast, dar vag. Apoi, îşi precizează ideile. Secretarul de stat insistă asupra apărării mediului (angajamentele luate în cadrul protocolului de la Montréal, lupta contra ploilor acide, interdicţia de a importa fildeş, tratative pentru eliminarea deşeurilor toxice şi a produselor periculoase), o strategie pentru a limita traficul de droguri, măsuri eficiente pentru a pune capăt terorismului.

D. Orientul Mijlociu

Este posibil să descoperim aici primele semne ale unei diplomaţii adaptate vremurilor noi. Această structurare indispensabilă şi urgentă oferă un prim răspuns la circumstanţe pe care experţii nu le luaseră în calcul. Cu toate acestea, pare să se contureze şi o altă orientare. Aceasta vizează instaurarea unei „noi ordini mondiale", ale cărei fundamente ar corespunde valorilor evocate de James Baker. Perturbatorii vor fi puşi la punct. Saddam Hussein este primul care refuză să se supună. Proclamînd anexarea Kuweitului de către Irak, el ameninţă deopotrivă pacea şi prosperitatea lumii.

George Bush reacţionează cu fermitate şi condamnă această agresiune comisă asupra unui stat independent. El ţine, totodată, să salveze aprovizionarea cu hidrocarburi a Statelor Unite, a Europei Occidentale şi a Japoniei. Refuză să lege dosarul Kuweitului de cel al teritoriilor ocupate de Israel. În momentul în care Uniunea Sovietică agonizează, George Bush nu se teme de un reviriment al războiului rece între cele două blocuri şi reuşeşte să obţină susţinerea militară şi financiară a 34 de naţiuni, înainte de a declanşa ofensiva aeriană şi, apoi, pe cea terestră. Kuweitul este eliberat. „Noua ordine mondială" nu este stabilită. Saddam Hussein păstrează puterea. Occidentalii nu izbutesc să amelioreze condiţia kurzilor şi a şiiţilor din Irak. Iranul se repliază în perioada de post-khomeinism.

A venit, poate, momentul de a regla conflictul dintre Israel şi vecinii săi arabi. Factorii favorabili nu lipsesc. Sovieticii nu mai deţin nici un rol în regiune. Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei a acceptat, în decembrie 1988, împărţirea Palestinei mandatare, a recunoscut, nu fără ambiguitate, existenţa statului Israel şi a renunţat la practicarea terorismului. În aprilie 1989, Yitzak Shamir, premierul israelian, propune un plan în patru puncte, care devine, peste o lună, planul Baker în douăzeci şi cinci de puncte. Esenţial în acest proiect este faptul că palestinienii din Teritorii îşi vor decide singuri soarta. Dar Israelul refuză să negocieze cu OEP; şi nu acceptă crearea unui stat palestinian. Pentru Ierusalim, Palestina există deja... în Iordania. OEP respinge planul Shamir-Baker. Americanii insistă pe lîngă OEP; zadarnic. S-a ajuns la un impas, cu atît mai mult, cu cît guvernul de la Ierusalim se bazează pe o coaliţie fragilă, între laburişti şi conservatori.

În acel moment, Statele Unite îşi ameninţă aliaţii israelieni. Preşedintele Bush reaminteşte că Statele Unite nu au recunoscut anexarea vechiului oraş Ierusalim, că sînt ostile creării unor noi colonii israeliene în Teritorii, că vor face totul pentru a împiedica stabilirea evreilor sovietici dincolo de frontierele Israelului din 1967, că socotesc prea brutală reprimarea Intifadei, că nu au nicidecum intenţia de a rupe relaţiile cu OEP, că preferă ca laburistul Shimon Peres să guverneze în locul lui Shamir. Relaţiile dintre Washington şi Ierusalim sînt impregnate de o reală neîncredere. Conferinţa internaţională de la Madrid, din 31 octombrie 1991, îi reuneşte pe principalii protagonişti sub supravegherea Statelor Unite. Lucrările conferinţei nu pot duce totuşi imediat la rezultate concrete.

Președintele Bush obține rezultate mai bune în America Latină. Nicaragua îl preocupa pe președintele Reagan atît de mult, încît anturajul său urzise mașinații extrem de complexe pentru a-i ajuta pe gherileri, în ciuda limitărilor impuse de Congres. Or, în mod miraculos și fără ca serviciile americane să fie străine de această surpriză, iată că Violetta Chamorro este aleasă în funcția de președinte al Republicii Nicaragua (25 februarie 1990). În Panama City, generalul Noriega își sfida puternicii vecini de la nord, nu ținea seama nicidecum de rezultatul alegerilor prezidențiale și reușea chiar să obțină sprijinul discret al URSS, deși fusese la un moment dat agent al CIA. În ultimele zile ale lunii decembrie 1989, trupele americane intervin, îl alungă pe infamul general și îl transferă în SUA, în ianuarie 1990, pentru a da socoteală în fața justiției americane în legătură cu implicarea sa în traficul de droguri. În Chile, au loc alegeri democratice care încheie trista perioadă a dictaturii lui Pinochet. În 1992, în El Salvador, se revine la un simulacru de pace. În Brazilia, ca și în Argentina, alegerile care au loc, mai corecte decît cele precedente, permit restabilirea democrației.

„Noua ordine mondială" nu se aplică în Balcani. În conflictul care izbucnește în Bosnia, între Iugoslavia și noile republici, SUA estimează că interesele lor vitale nu sînt afectate prin nimic. Este exact ceea ce explică și James Baker, folosind expresia metaforică: *We don't have a dog in this fight* („Noi nu avem nici măcar un cîine în această luptă" – N. trad.). Europenilor le revine sarcina de a rezolva problema. Dar, atunci, de ce să se intervină în Somalia? Prevalîndu-se de o rezoluție a ONU, Statele Unite debarcă acolo trupe, pe 9 decembrie 1992. Misiunea lor, strict umanitară, constă în a ajuta, pe plan alimentar, populațiile civile înfometate din cauza războiului civil. Poporul american a văzut, pe ecranele televizoarelor, masacrele, cumplita mizerie, extraordinara anarhie, estimînd că trebuie acționat. În scurt timp totuși va interveni deziluzia.

Toți observatorii întocmesc un bilanț mai degrabă pozitiv al politicii externe promovate de George Bush. Președintele este un pragmatic care încearcă să rezolve problemele atunci cînd apar, ținînd seama de interesele țării sale și de contextul internațional. Totuși, nu trebuie să așteptăm din partea lui proiecte mărețe, elanuri lirice și entuziasme subite. Exact ca și Ronald Reagan, el refuză să creadă în declinul iremediabil al Statelor Unite. Atunci cînd neprevăzutul se abate peste Statele Unite, așa cum se întîmplase în Europa și în restul lumii, George Bush face față. Nu este cel mai mic dintre meritele sale.

II. Ezitările lui Bill Clinton

La alegerile prezidențiale din noiembrie 1992, George Bush este învins. Marea majoritate a concetățenilor săi consideră că Bush a acordat prea multă importanță politicii externe, dar prea puțină atenție redresării economiei. Rivalul său democratic, Bill Clinton, ajunge președinte al SUA. Nu se poate spune însă că triumful a fost ușor de obținut. Dimpotrivă, Clinton întrunește 43% din

sufragii, față de ceva mai puțin de 39% cît a obținut Bush, dar un al treilea candidat, Ross Perot, a stricat jocurile, în dauna președintelui ales, atrăgînd 19% din voturi. Clinton și-a axat campania electorală pe temele economice, subliniind că reluarea creșterii constituie pivotul programului său. Cînd s-a referit la relațiile internaționale, a insistat mult asupra apărării drepturilor Omului, în special în China, unde avuseseră loc evenimentele din Piața Tienanmen, și asupra problemelor legate de mediul înconjurător.

Comentatorii l-au criticat mult pe președintele Clinton pe tot parcursul mandatului său prezidențial. I-au reproșat că a promovat o politică externă marcată de neclaritate, oscilații și cedare în fața presiunilor opiniei publice. La drept vorbind, în 1993, noului președinte american îi lipsește experiența în domeniul relațiilor internaționale. Clinton a studiat la Georgetown University, Oxford și Yale, călătorind mult și reflectînd la poziția Statelor Unite în lume. Cariera politică îl conduce însă în Arkansas, statul unde s-a născut în 1946. În 1978, a fost ales guvernator. Învins în 1980, revine peste doi ani în acest post, pe care îl păstrează pînă în 1992.

Odată ajuns la Casa Albă, Bill Clinton apelează, pentru coordonarea politicii externe, la diverși consilieri de valoare, cum ar fi Warren Christopher, secretar de stat din 1993 pînă în 1997, Madeleine Albright, întîi ambasadoare pe lîngă Națiunile Unite, apoi, din 1993 pînă în 2001, secretar de stat, Anthony Lake și Sandy Berger care s-au succedat în fruntea Consiliului Național de Securitate, Strobe Talbott, Richard Holbrooke, Dennis Ross etc., toți niște negociatori abili.

Și totuși lui Clinton i-au reținut atenția, adesea, alte dosare, scandalurile care i-au ilustrat în mod trist perioada mandatului prezidențial, preocupările economice și sociale, campaniile electorale și finanțarea lor. Începînd din 1994, a trebuit să înfrunte Congresul, unde republicanii, care erau majoritari, i-au făcut viața grea. Nu este de mirare, așadar, dacă președintele nu a putut niciodată sau nu a încercat să definească limpede niște orientări noi. Ziaristei care îl întreabă în 1996 care sînt „marile mize" ale anilor ce vor veni, Clinton îi răspunde: „Trebuie să evităm ca amenințările de azi – terorismul, criminalitatea, drogurile, proliferarea armelor de distrugere în masă – să devină flagelele de mîine". Și mai adaugă „dezvoltarea bolilor infecțioase și apariția surselor microbiene rezistente la orice tratament".

În schimb, Clinton este mult mai precis atunci cînd abordează liberalizarea comerțului internațional: „(Aceasta) a avut, incontestabil, un impact pozitiv asupra economiei noastre: exporturile au progresat, s-au creat noi locuri de muncă pentru personal calificat și nivelul de trai a crescut. Peste 25% din creșterea noastră economică provine din schimburile comerciale cu restul lumii". Cînd face această declarație, Clinton știe că beneficiază de sprijinul opiniei publice americane. Într-adevăr, un sondaj din 1992 releva că 62% dintre americani situează apărarea intereselor economice înaintea promovării democrației. Iată definită, așadar, o primă orientare.

A. Diplomaţia negoţului

Redemararea economiei

O creştere puternică şi neîntreruptă marchează ultimul deceniu al secolului al XX-lea. Întreprinderile creează milioane de locuri de muncă, iar acestea nu sînt nicidecum nişte „slujbe de nimic". Din 1980, s-au pierdut 44 de milioane de locuri de muncă; 73 de milioane de locuri de muncă sînt propuse în sectorul privat. Şomajul se reduce atît de mult, încît ajunge la un procent de 4%, iar în unele regiuni ale Statelor Unite este şi mai scăzut. Patronii îşi smulg mîna de lucru, mai ales cînd viitorii angajaţi dispun de calificări. Produsul intern brut creşte cu circa 3–5% pe an. Inflaţia nu reprezintă un pericol. În acest interval, criza a lovit multe ţări asiatice, Rusia, Mexicul şi Brazilia. Nici Europa comunitară nu izbuteşte să se însănătoşească din punct de vedere economic.

Pe scurt, recesiunea din cauza căreia George Bush a pierdut alegerile îi conferă lui Bill Clinton atuuri incontestabile şi o popularitate constantă. Preşedintele deţine o parte de responsabilitate în succesele din economie. A ştiut să aplaude şi să încurajeze schimbările, să stimuleze scăderea ratei dobînzilor, să limiteze efectele statului-providenţă, să impulsioneze inovaţia tehnologică, să insiste asupra importanţei educaţiei, să profite fără complexe de avantajele globalizării. În locul deficitului bugetului federal, apare un surplus, care ar putea permite fie o reducere a fiscalităţii şi o consolidare a ponderii investiţiilor, fie, pe termen mediu, plata pensiilor şi a ajutoarelor sociale, împingînd astfel Statele Unite spre mai multă dreptate socială şi solidaritate.

Pe plan internaţional, Bill Clinton acţionează astfel încît industriaşii şi comercianţii americani să dobîndească noi pieţe, să păstreze şi să-şi majoreze părţile de piaţă pe care le deţin deja, să repurteze succese după succese în raport cu competitorii lor străini. Bill Clinton dispune de arme care, în orice negociere, sînt de o eficacitate redutabilă. Mickey Kantor, apoi Charlene Barshefsky, însărcinaţi cu coordonarea negocierilor comerciale, manifestă un dinamism eficient. Prin fermitatea de care dau dovadă, obţin rezultate spectaculoase. La nevoie, însuşi preşedintele preia ştafeta.

Guvernul federal poate recurge la două arme, pentru a-i face pe parteneri să bată în retragere. Guvernanţii exploatează întîi arsenalul legislativ. *Trade Act* din 1974 prevede măsuri de urgenţă, adică stabilirea sau ridicarea barierelor vamale, respectiv a contingentărilor, în cazul în care unele importuri destabilizează vreun sector de activitate.

Secţiunile 301 şi super 301 îl autorizează pe preşedintele SUA să ia măsuri de retorsiune, în cazul în care o altă ţară nu respectă regulile comerţului internaţional. Pe lîngă acest arsenal, trebuie să mai adăugăm controlul exercitat de Congres asupra transferurilor de tehnologie, indiferent că este vorba despre tehnologie militară sau despre tehnologie comercială.

Preşedintele dispune şi de o a doua armă: semnarea tratatelor comerciale. Acestea sînt aproape întotdeauna acorduri bilaterale, care vizează instaurarea

liberalizării comerţului, aşadar suprimarea obstacolelor şi înlesnirea circulaţiei bunurilor şi a capitalurilor. Aproximativ o sută de astfel de tratate au fost încheiat de către Clinton, pînă în momentul în care Congresul i-a interzis preşedintelui să mai recurgă la procedeul *fast track*. Acest procedeu este comod. Conform Constituţiei, Congresul fixează tarifele vamale şi legiferează regimul comerţului internaţional. Preşedintele, la rîndul său, negociază şi semnează acordurile, ştiut fiind că, apoi, Congresul le va aproba sau nu. Pentru a evita o neînţelegere între legislativ şi executiv, Congresul îl poate autoriza pe preşedinte să încheie un acord şi să promită că termenii nu vor fi modificaţi. Refuzînd procedeul de *fast track*, republicanii au vrut să-şi manifeste neîncrederea la adresa lui Clinton, dar şi reticenţa – împărtăşită şi de cîţiva democraţi – privind o liberalizare excesivă a comerţului, la fel ca şi refuzul faţă de delocalizarea spre străinătate a capitalurilor şi a locurilor de muncă. Totuşi, aşa cum a reamintit preşedintele, „interdependenţa economică este astăzi o realitate incontestabilă. Nu se mai pune problema de a ne împotrivi acestui fenomen, ci de a ne strădui ca de pe urma lui să profite întreaga lume".

Ultima serie de negocieri comerciale, *Uruguay Round*, a început în 1986. Ronald Reagan şi George Bush doresc să obţină în interiorul GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade*) reducerea tarifelor vamale, suprimarea obstacolelor din calea liberei circulaţii a bunurilor şi a capitalurilor, intrarea sub umbrela GATT a noilor sectoare de activitate. Bill Clinton continuă cu entuziasm această politică, în ciuda reticenţei sindicaliştilor, a ecologiştilor, a importatorilor şi a conservatorilor.

Pe 15 aprilie 1994, 117 state semnează Tratatul de la Marrakech, care diminuează tarifele vamale, include agricultura în competenţele GATT, pedepseşte dumpingul, impune limite stricte pentru subvenţii, protejează proprietatea intelectuală şi intră în vigoare, de la 1 ianuarie 1995, în cadrul Organizaţiei Mondiale a Comerţului (OMC, *World Trade Organization* – WTO, în engleză), succesor al GATT. Acest lucru reprezintă un succes pentru Clinton. În acest fel, graţie dimensiunii lor şi economiilor obţinute din prevederile contractuale, întreprinderile americane vor putea să atace pieţele mondiale.

Relaţiile cu Uniunea Europeană

Două zone geografice reţin în mod special atenţia specialiştilor în diplomaţia negoţului. Prima este Uniunea Europeană. În ciuda dificultăţilor conjuncturale pe care le întîmpină, această zonă economică este în plină expansiune. Ea continuă să se extindă, din moment ce un număr de aproximativ alte cincisprezece state nu vor întîrzia să se alăture celor cincisprezece membri de azi. În mod inevitabil, între Statele Unite şi Uniunea Europeană se ivesc conflicte, şi asta cu atît mai intens, cu cît la mijloc sînt mize foarte importante. Disensiunile privind organismele modificate genetic (OMG) ilustrează dimensiunile pe care le pot atinge diferendele. Fiind vorba despre seminţe şi despre taxele de utilizare a biotehnologiei, cifra mondială de afaceri a crescut de la 75

de milioane de dolari, în 1995, la 1,5 miliarde, în 1981. Între companiile americane Monsanto şi Du Pont de Nemours, pe de o parte, şi firma europeană Novartis, firma franceză Rhône-Poulenc şi firma germană Hoechst (ultimele două au fuzionat de curînd, formînd Avantis) pe de altă parte, există o concurenţă feroce. În Statele Unite, organismele modificate genetic sînt supuse la aceeaşi procedură de comercializare ca şi celelalte produse agricole; în Uniunea Europeană, aceste organisme modificate genetic trebuie să respecte o procedură specifică şi fac obiectul unei atitudini de neîncredere, ba chiar al unei psihoze colective, care a fost rezumată prin expresia „pricipiul precauţiei".

În aceste circumstanţe, Organizaţia Mondială a Comerţului ar trebui să arbitreze. Statele Unite depun plîngere după plîngere împotriva îngrădirii libertăţii comerţului internaţional. Nimic mai uşor de explicat, avînd în vedere că SUA produc 74% din recoltele transgenetice şi că politicienii nu reuşesc să negocieze un compromis de care să fie mulţumiţi atît producătorii americani, cît şi marea majoritate a consumatorilor europeni. Între Statele Unite şi Uniunea Europeană mai există şi alte conflicte. În „războiul bananei", Statele Unite au obţinut satisfacţie din partea OMC. În principiu, au obţinut, de asemenea, condamnarea Uniunii Europene în afacerea bovinelor tratate cu hormoni, dar europenii beneficiază de un termen pentru a demonstra, pe baza unor probe ştiinţifice, că aceste bovine cu hormoni sînt periculoase pentru sănătate.

În 1997, fuziunea dintre cele două firme americane producătoare de avioane, Boeing şi McDonnell Douglas, stîrnea temeri producătorului european de avioane, Airbus. Drept urmare, Comisia de la Bruxelles a formulat obiecţii puternice. Preşedintele Statelor Unite a exercitat, la rîndul său, presiuni asupra guvernelor europene. Comisia a primit asigurări şi, într-un final, a acceptat fuziunea.

NATO aprobă, la summitul de la Madrid, din 8 iulie 1997, aderarea Ungariei, a Poloniei şi a Republicii Cehe. Preşedintele Clinton a militat pentru această decizie, care îi oferă avantaje în planul politicii interne. Această hotărîre deschide, totodată, o piaţă industrială, avînd în vedere că ungurii, de exemplu, vor cumpăra avioanc de luptă americane. România, care năzuieşte să intre în NATO, îşi ia precauţii semnînd un acord cu compania americană Bell-Textron. Pe ansamblu, piaţa cîştigată astfel de Statele Unite valorează cam zece miliarde de dolari.

De la NAFTA la APEC

Statele Unite intenţionează să-şi aplice diplomaţia negoţului şi în America Latină. Prezenţa lor aici datează de multă vreme şi este foarte puternică. SUA urmăresc îndeaproape numeroase dosare de o importanţă capitală: imigraţia legală şi clandestină a latinoamericanilor spre Statele Unite, accesul la rezervele de hidrocarburi din Venezuela, interesele societăţilor miniere şi agroalimentare din America de Nord, producţia masivă de droguri din Columbia, care aprovizionează piaţa americană, instabilitatea politică din majoritatea statelor situate la sud de Rio Grande.

Oricum ar sta lucrurile, Asociaţia Liberului Schimb din America de Nord (NAFTA, în engleză) reuneşte Statele Unite, Mexic şi Canada. Iniţiatorul acestei asociaţii a fost preşedintele mexican Carlos Salinas. Semnarea tratatului a avut loc pe 17 decembrie 1992. A trebuit să se aştepte unsprezece luni pentru ca, în cele din urmă, Congresul SUA să voteze aprobarea documentului, în ciuda opoziţiei manifestate de sindicate şi de grupurile de presiune, care se temeau de delocalizarea unor întreprinderi în Mexic şi de invadarea pieţei americane cu produse ieftine. NAFTA intră în vigoare la 1 ianuarie 1994.

Organismul este dominat de Statele Unite: dintre cele 370 de milioane de locuitori cîţi numără semnatarele NAFTA, 270 de milioane trăiesc în SUA; dintr-un PIB de 6 400 de miliarde dolari, Mexicul reprezintă abia 300 de miliarde. Pentru Washington, tratatul va contribui la limitarea imigraţiei mexicane, va facilita implantarea industriaşilor americani şi va reduce concurenţa străină. Pentru Mexic, documentul constituie un gaj dat modernizării şi democraţiei. La această asociaţie vor mai putea adera şi alte state din America Latină. Pentru a face cunoscut acest lucru, Bill Clinton a convocat în decembrie 1994, la Miami, un summit al Americilor. Statele Unite însă nu nutresc nici un fel de simpatie pentru MERCOSUR, din care fac parte Brazilia, Argentina, Paraguay şi Uruguay. Neputînd obţine concesii din partea Braziliei, Statele Unite ridică Argentina la rangul de aliat privilegiat.

Un demers comparabil se aplică şi în cazul zonei Asia-Pacific, deşi în această regiune a lumii integrarea economică nu a progresat prea mult, iar *Asia Pacific Economic Cooperation* (APEC) nu a atins nivelul unei alianţe oficiale. Cu toate acestea, prin concentrarea activităţilor diplomatice pe pieţele din Europa comunitară, din America Latină şi, din ce în ce mai mult, din Asia, diplomaţia negoţului promovată de Statele Unite a înregistrat o eficienţă remarcabilă.

B. Apărarea valorilor democratice

Diplomaţia negoţului nu este de ajuns pentru a defini măreţul ţel al superputerii. „Comerţul nu este totul, declară Bill Clinton Esenţial este de a oferi unui număr cît mai mare de indivizi de pe acest pămînt condiţii de viaţă satisfăcătoare. Altfel spus, este necesar să se investească în educaţie, în sănătate şi să se eradicheze sărăcia. De asemenea, trebuie să fie apărată cauza femeilor, să fie încurajată dezvoltarea sectorului privat, să fie promovată democraţia şi statul de drept. În plus, se cuvine ca întreaga omenire să militeze pentru protecţia mediului şi o dezvoltare durabilă". Prin urmare, politica externă a lui Bill Clinton nu trebuie judecată doar din prisma diplomaţiei negoţului, ci este necesar să se ţină seama de apărarea valorilor democraţiei.

Să ne amintim că în timpul campaniei sale electorale, Bill Clinton nu a ratat prilejul de a ataca politica externă promovată de George Bush. Îl acuza pe Bush că manifestase prea multă bunăvoinţă faţă de „măcelurile de la Beijing", că rămăsese insensibil la nenorocirile bosniacilor şi ale croaţilor, că îi respinsese pe refugiaţii haitieni, într-un cuvînt că nu se implicase cu suficient patos în apărarea marilor principii. Or, el promite să facă mai bine, mult mai bine.

Somalia

De fapt, rezultatele noii politici externe stîrnesc dezamăgirea. În Somalia, de exemplu, 28 000 de soldaţi americani participă la restabilirea ordinii. O singură motivaţie justifică prezenţa lor acolo: lupta împotriva foametei şi a anarhiei, din cauza cărora somalezii suferă cumplit. Operaţiunea *Restore Hope* a fost decisă de preşedintele Bush. Bill Clinton nu s-a opus. Imediat ce a preluat funcţia prezidenţială, a procedat chiar la extinderea misiunilor corpului expediţionar. De altfel, această intervenţie constituie o urmare firească a războiului din Golf. Ea demonstrează că Statele Unite îşi folosesc tehnologia de vîrf şi bogăţiile pentru a veni în ajutorul oamenilor năpăstuiţi şi nefericiţi. Or, pe 3 octombrie 1993, în cursul unei ambuscade dintr-un cartier din Mogadiscio, 18 americani sînt ucişi, 75 răniţi şi cîteva elicoptere sînt doborîte. Televiziunea retransmite imagini insuportabile: trupul unui soldat american tîrît pe străzi, un pilot interogat fără cruţare de către oamenii generalului Aidid, ostilitatea somalezilor împotriva Statelor Unite. Amintirea războiului din Vietnam revine la suprafaţa memoriei colective. Pe 7 octombrie, Bill Clinton anunţă că trimite întăriri şi că toţi soldaţii americani vor părăsi Somalia înainte de 31 martie 1994. Ce trist deznodămînt pentru o superputere!

Observatorii şi experţii îşi pun tot felul de întrebări. Va izbuti preşedintele Clinton să conducă politica externă a ţării sale? Va şti el să joace rolul de lider? Va fi capabil să-şi definească obiectivele cu claritate?

Haiti

În Haiti, Jean-Baptiste Aristide a fost ales în 1990 în funcţia de preşedinte al republicii, după patru ani de la prăbuşirea lui Jean-Claude Duvalier, la capătul unei dictaturi militare care a accentuat sărăcia, corupţia şi anarhia. La scurt timp după aceea, o lovitură de stat îl răstoarnă pe noul preşedinte. Generalul Raoul Cedras preia puterea. Refugiaţii haitieni se îngrămădesc pe ţărmurile Statelor Unite. Washingtonul încearcă să-i respingă, apoi, să-i instaleze în baza americană de la Guantanamo din Cuba, aplicînd totodată sancţiuni guvernului de la Port-au-Prince. Eşec. Apărătorii drepturilor Omului îi cer lui Bill Clinton să-şi respecte promisiunea şi să restaureze democraţia în Haiti.

Preşedintele nu reacţionează. Pînă la urmă, pe 31 iulie 1994, obţine din partea Consiliului de Securitate al ONU o rezoluţie care autorizează folosirea forţei pentru restabilirea democraţiei. Trupele americane debarcă în insulă pe 19 septembrie. Înainte de asta, fostul preşedinte Jimmy Carter a obţinut, prin negociere, plecarea generalului Cedras. Aristide îşi reia funcţiile. Peste doi ani, în locul lui vine René Préval. Acest lucru reprezintă un succes pentru Statele Unite, după cîţiva ani pierduţi fără să fi făcut nimic sau aproape nimic pentru apărarea drepturilor Omului în Caraibe. Situaţia economică şi socială din mica republică s-a agravat considerabil.

Balcanii

Cînd Bill Clinton preia mandatul prezidențial, fosta Iugoslavie era cufundată deja în tragedie. Sîrbii ocupă o treime din teritoriul Croației, susțin forțele sîrbo-bosniace care atacă guvernul bosniac, continuă „purificarea etnică" în Bosnia. Căștile albastre ale Națiunilor Unite nu reușesc să mențină pacea. Președintele Bush a considerat că Statele Unite nu aveau nici un motiv de a interveni în Balcani. În calitate de candidat la președinția SUA, Clinton i-a reproșat acest lucru, dar ajuns președinte, același Clinton se confruntă cu o dilemă. Statele Unite au datoria morală de a opri masacrele? Nu cumva riscă, astfel, să cadă în capcana Balcanilor și să-și piardă prestanța într-un nou Vietnam? Dacă SUA ridică embargoul asupra armelor pentru a oferi ajutor musulmanilor, ce vor spune statele europene, care au trimis deja trupe în Bosnia, care doresc dezarmarea combatanților și, mai ales, încetarea luptelor? Neintervenind cu mai multă energie, nu cumva comunitatea internațională le oferă sîrbilor victoria?

Clinton ezită. Congresul, majoritar democratic, apoi, republican după alegerile din noiembrie 1994, îl împinge să intervină, fie numai prin raiduri aeriene. Președintele continuă să creadă în eficacitatea tratativelor diplomatice cu Belgradul și în atitudinea consensuală a celorlalți membri ai NATO. În mai 1993, NATO refuză să ridice embargoul asupra armelor destinate bosniacilor, iar Washingtonul nu insistă. Pe 5 februarie 1994, un atac cu mortiere asupra unei piețe din Sarajevo se soldează cu 68 de morți. Americanii bombardează împrejurimile localității Goradze. În cursul toamnei, Jimmy Carter obține o încetare a focului de patru luni. În mai 1995. la instigarea președintelui Jacques Chirac, FORPRONU lansează raiduri aeriene contra sîrbo-bosniacilor. În luna următoare, Clinton se raliază politicii de fermitate și îl pune să acționeze pe Richard Holbrooke, subsecretar de stat.

Pe 21 noiembrie 1995, se semnează acordul de la Dayton (Ohio), care prevede în Bosnia o federație croato-musulmană și o republică sîrbo-bosniacă. Statele Unite promit să participe la IFOR, care are sarcina de a veghea la aplicarea acordului. SUA au apărat drepturile Omului, pe care trupele lui Miloșevici nu au contenit să le nesocotească. În final, au ajuns să înțeleagă, de asemenea, că restabilirea păcii era necesară bunei funcționări a NATO, bunelor relații dintre vecinii fostei Iugoslavii, fiind în ultimă instanță benefică intereselor SUA.

Marile Lacuri

În 1994, în Africa, izbucnește criza Marilor Lacuri. Clinton nu consideră că rolul țării sale ar fi acela de a interveni pentru a încerca împiedicarea genocidelor. Nu a uitat de eșecul american din Somalia și nu vrea ca acesta să se repete în Africa Centrală. Se mulțumește să propună ajutorul material și financiar al SUA, dacă statele africane vor furniza trupele necesare. Propunerea nu stîrnește nici un entuziasm. Statele Unite se mulțumesc cu un rol foarte

mărunt. De aceea, pare cu atît mai remarcabil că, la scurt timp, SUA acordă sprijin soldaţilor lui Laurent-Désiré Kabila care, pornind din estul Zairului, se lansează la cucerirea ţării, îl răstoarnă pe Mobutu – aliatul neclintit al Statelor Unite, timp de treizeci de ani – şi pare gata să satisfacă toate cererile societăţilor miniere americane.

China

În fine, împotriva „măcelurilor de la Beijing", Clinton nu a pregetat să revină asupra promisiunilor sale electorale. Credea că era posibil ca, în schimbul clauzei naţiunii celei mai favorizate, să obţină o mai bună protecţie a drepturilor Omului. China nu cedează nici un pas. Atunci Clinton se lasă convins, începînd din 1994. „Un lucru este cert", răspunde Clinton publicaţiei *Politique internationale*, „nu prin izolarea Beijingului, îl vom determina să respecte drepturile Omului. Nu uitaţi că, de fapt, China adăposteşte aproape un sfert din populaţia mondială şi că reprezintă una dintre cele mai promiţătoare pieţe ale planetei". Dar mai adaugă: „Faptul că dorim să păstrăm relaţii comerciale normale cu China nu ne obligă totuşi să aprobăm toate faptele şi gesturile ei. Cînd sîntem în dezacord cu Beijingul, în privinţa drepturilor Omului sau a libertăţii religioase, de exemplu, arătăm acest lucru cu francheţe şi fără ocolişuri".

Sancţiunile economice şi politice

Mai rămîne o armă pentru a impune respectarea valorilor democratice: sancţiunile economice şi politice. Acestea îl stigmatizează pe vinovat, îl privează, teoretic, de binefacerile comerţului internaţional şi ar trebui, cu timpul, să-l constrîngă să se supună legii. Statele Unite uzează şi abuzează de acest gen de sancţiuni. Potrivit unui studiu care datează din iulie 1998 (*Le Monde*, 30 iulie, *International Herald Tribune*, 1 şi 2 august), 75 de ţări sînt afectate sau riscă să fie afectate de sancţiunile americane. Coreea de Nord, Vietnamul şi Cuba continuă să fie obiectul unor astfel de sancţiuni, deşi războiul rece a luat sfîrşit. Li se mai adaugă China, Iran, Irak, Sudan, Angola, Iugoslavia, Libia etc. Începînd din 1945, Statele Unite au recurs, astfel, la această armă de 104 ori (dintre care de 61 de ori numai sub preşedinţia lui Bill Clinton). Legea D'Amato-Kennedy loveşte Iranul şi Libia; legea Helms-Nurton sancţionează Cuba. În opinia Washingtonului, ambele trebuie aplicate atît de americani, cît şi de restul lumii.

Sistemul nu este totuşi eficient, defavorizîndu-i pe industriaşii americani. Competitorii occidentali se grăbesc să ocupe locul lăsat liber. Regrupaţi în *USA Engage*, industriaşii îşi exprimă zgomotos nemulţumirea şi obţin satisfacţie, de exemplu, în privinţa Cubei, a Pakistanului sau a Chinei. Sistemul este împotriva diplomaţiei negoţului, ceea ce explică de ce preşedintele SUA şi-a manifestat ostilitatea faţă de nişte măsuri care, dimpotrivă, sînt pe placul Congresului. Pe scurt, *Realpolitik* nu corespunde întotdeauna cu bunele intenţii.

În aceste condiții, ne imaginăm cît de agreate au fost criticile referitoare la politica externă a lui Bill Clinton, la tergiversările lui, la promisiunile făcute cu ușurință și uitate repede, la incapacitatea lui de a defini interesul național. Dar președintele este oare singurul vinovat? În nici un caz. Atitudinea lui corespunde, negreșit, aspirațiilor unei mari părți a opiniei publice. „Pe de o parte, Bill Clinton este foarte preocupat de drepturile Omului", remarcă Henry Kissinger. „Pe de altă parte, el vrea succese politice. Cînd cele două obiective sînt în conflict, alege politica". Cum se poate explica acest comportament?

Opinia publică nu este izolaționistă. Americanii, în ansamblul lor, exprimă mari reticențe față de rolul lor mondial. Politica internațională ocupă un loc neînsemnat în viața politică de toate zilele. Nu face să se încline balanța într-o parte sau în cealaltă în campaniile electorale, în afara unor împrejurări excepționale. Jurnalele televizate reflectă acest dezinteres. În 1989, aceste emisiuni au difuzat peste o mie de informații despre străinătate; în 1996, cifra a scăzut la 327. Presa scrisă, cu excepția cîtorva mari cotidiene, cum ar fi *New York Times*, *Washington Post* sau *Los Angeles Times* păstrează tăcerea referitor la afacerile internaționale, cînd acestea nu îi privesc direct pe americani.

Congresul nu manifestă decît un interes intermitent și dă dovadă, prea des, de incompetență. Majoritatea congresmenilor se preocupă înainte de toate de apărarea intereselor imediate ale alegătorilor lor. Ignoră sau nu pricep ceea ce se întîmplă în alte părți. Dau dovadă de circumspecție față de organizațiile internaționale care costă scump. Îl lasă să acționeze pe președinte, dar îl și critică dacă socotesc că deciziile lui sînt insuficiente sau inabile. Congresul poate juca un rol și mai nefast însă, atunci cînd majoritatea membrilor este de altă culoare politică decît președintele. În această configurație, adică din noiembrie 1994, gîlceava duce la voturi aberante, la o obstrucționare cvasi-sistematică, din care nu se poate spune că superputerea iese cu un chip mai luminos. Într-un cuvînt, diplomația Congresului nu corespunde întotdeauna cu raționalitatea de la care ne-am putea aștepta din partea acestei instanțe. În vremea războiului rece, conservatorii recomandau măsurile cele mai nete pentru îngrădirea expansiunii sovietice. Astăzi, ei revin la izolaționismul dinaintea anului 1941, urmați uneori de cei mai fermi liberali, care se tem ca președintele să nu antreneze țara într-un nou război din Vietnam, în loc să promoveze reformele sociale. Este foarte dificil, în aceste condiții, să-ți asumi conducerea superputerii.

Și totuși sondajele opiniei publice demonstrează că americanii sînt mult mai puțin izolaționiști decît aleșii lor. *Chicago Council Foreign Relations* furnizează, la fiecare patru ani, rezultatele unui sondaj al opiniei publice referitor la politica externă. Sondajul din 1999, realizat în anul precedent, este publicat în *Politique étrangère*. Din datele publicate, rezultă că americanii sînt conștienți de forța lor, că nu se tem de mondializare și nici de concurența europeană sau japoneză. Le este frică însă de derivele care ar putea cuprinde restul lumii. Sînt foarte rezervați în privința acțiunilor multilaterale. Preferă să-și păstreze libertatea de manevră. Intervenția soldaților americani în străinătate li se pare

periculoasă, considerînd că trebuie să aibă loc doar în situaţii excepţionale, în care interesul naţional este clar implicat. Somalia, Africa Centrală, apărarea drepturilor Omului în China, mai tîrziu, în Timorul Oriental, sînt tot atîtea capcane în care SUA ar face bine să nu cadă.

Nici ajutorul financiar nu trebuie extins, fiind mai bine să aibă un caracter restrîns. Totuşi două treimi din persoanele interogate, cvasi-totalitatea conducătorilor, de asemenea, înclină către internaţionalism, ceea ce echivalează cu dorinţa ca Statele Unite să deţină un rol activ în treburile planetei. În 1999, americanii sînt mai degrabă mulţumiţi de politica externă a preşedintelui Clinton, în timp ce în 1994 îşi exprimau rezerve puternice în această privinţă. Temerile lor sînt, în ordine descrescătoare ca importanţă, terorismul internaţional, armele chimice şi biologice, proliferarea armelor nucleare. Doresc intens ca traficul de droguri să fie anihilat şi ca locurile de muncă ale lucrătorilor americani să fie protejate. Amintirea războiului din Vietnam nu a dispărut; de aceea, angajarea unor trupe americane într-o zonă de conflict suscită ezitări, ba chiar un refuz categoric. Concurenţa europeană sau japoneză îi neliniştește ceva mai puţin. Sînt dezamăgiţi în privinţa Rusiei. Se tem de China şi susţin Israelul, cu cîteva rezerve.

Rolul presei şi al grupurilor de presiune

Această viziune cam difuză asupra afacerilor internaţionale poate fi modificată prin reportajele televizate, care, desigur, sînt rare. Reportajele televizate sînt lămuritoare în privinţa situaţiei dintr-o ţară, dar rămîn mute în privinţa situaţiei din alte state. Sudanul ţîşneşte în prim-planul actualităţii cînd acolo sînt comise atentate contra americanilor, dar opinia publică americană (să fie oare singura în acest caz?) nu ştie nimic despre această ţară. Reporterii nu merg acolo. În schimb, publicul american este alertat în privinţa Balcanilor, fie că este vorba despre Bosnia la începutul deceniului, sau despre Kosovo, în 1999. Televiziunea poate exercita atunci efecte succesive şi contradictorii. Imaginile din Somalia, din 1992, înduioşează opinia publică americană şi îl determină pe preşedintele Bush să lanseze o operaţiune umanitară. Cîteva luni mai tîrziu, spectacolul unor soldaţi atacaţi, masacraţi şi transportaţi în saci siniştri schimbă radical atitudinea aceluiaşi public american.

Această schimbare radicală de atitudine explică de ce masacrele de la Marile Lacuri, din Africa, suscită o indignare moderată. După săvîrşirea genocidului, opinia publică se impresionează. În 1998–1999, aceeaşi opinie publică doreşte o intervenţie în Kosovo, unde „purificarea etnică" face prăpăd. Dar cu condiţia să nu existe morţi, adică să nu se poarte lupte la sol. Războiul trebuie să fie complet *high tech.*

Se poate discuta la nesfîrşit despre rolul presei în crizele internaţionale, un rol deopotrivă controversat (inclusiv în timpul războiului din Golf care a demonstrat cum un post de televiziune, CNN, putea influenţa opinia publică) şi determinant prin prezenţa sau absenţa jurnaliştilor, cu informaţiile, cu emoţiile

pe care ştiu să le provoace, cu manipulările pe care, intenţionat sau nu, le impun. Şi, apoi, un nou fenomen a transformat percepţia afacerilor internaţionale. Cu excepţia războiului din Vietnam, mass-media păstrează, în mod tradiţional, o reală discreţie privind tratativele şi negocierile. Odată cu CNN, atitudinea se schimbă. De acum înainte, actorii negociază în direct, prin intermediul televiziunii. Ziariştii le dau de urmă, îi interoghează, îi constrîng să dezvăluie conţinutul negocierilor.

În lipsa unei linii directoare clare şi solide, care să fie propusă de către preşedintele Statelor Unite, grupurile de presiune devin mai influente decît cei care au puterea de decizie. Sistemul de lobby nu are nimic clandestin. Legea recunoaşte existenţa grupurilor de influenţă, dacă acestea exercită o acţiune declarată, publică, asupra Congresului şi a Executivului. Cauzele influenţei lor sînt multiple. Existenţa ţării nu este ameninţată. Rămîn interesele particulare, care acţionează asupra procesului electoral, adică asupra finanţării campaniilor şi asupra rezultatelor consultărilor. Altfel spus, sistemul de lobby profită de slăbirea Preşedinţiei şi de intensificarea activităţii Congresului, inclusiv în domeniul politicii externe. Americanii de origine poloneză, haitiană, cubaneză, turcă, greacă, evreiască, ungară, română, poloneză etc. au încercat toţi, într-un moment sau altul, să influenţeze Congresul, ba chiar şi Preşedinţia, în beneficiul statului pentru care resimt simpatii. În schimb, statul care nu se poate bizui pe o minoritate care trăieşte în SUA îşi pierde mijloacele de acţiune. Este ceea ce se numeşte „domesticirea" politicii externe.

Se cuvine să mai adăugăm că populaţia Statelor Unite se schimbă foarte repede şi profund. În zilele noastre, două cincimi dintre imigranţi provin din Asia; celelalte două cincimi, din America Latină. În acest ritm, este posibil ca, în mai puţin de cincizeci de ani, aproape jumătate dintre americani să fie de origine neeuropeană. Vor mai nutri ei faţă de Europa acelaşi interes? Sau îşi vor împinge ţara, în deplină legitimitate, spre alte preocupări? Dacă interesul naţional este înlocuit prin interese specifice etnice şi culturale, balcanizarea politicii externe va corespunde balcanizării societăţii. Cu două consecinţe previzibile. Se va observa din ce în ce mai frecvent cum diverşi americani iau calea spre ţara strămoşilor lor, pentru a exercita acolo funcţii înalte. Aşa se întîmplă, deja, în cazul Ţărilor Baltice, al Poloniei, al Europei Centrale. Din acel moment s-ar putea produce o americanizare a vieţii politice pe o mare parte din planetă. Se va constata, de asemenea, o fărîmiţare a politicii externe a Statelor Unite, care va suscita tresăriri, incertitudini, comportamente neaşteptate.

Preşedintele SUA, ales de întreaga naţiune, nu poate neglija forţele şi curentele care străbat opinia publică. El întruchipează voinţa naţională, pe care o percepe prin presă, scrutinuri, întîlniri şi sondaje. Clinton nu face excepţie de la regulă. El face gesturi spectaculare pentru a satisface opinia publică, pentru a-şi consolida sau a-şi salva popularitatea. În 1996, de exemplu, americanii trag asupra Irakului cu rachete de croazieră fără pilot, ceea ce permite evitarea oricăror pierderi umane de partea americană, într-o zonă unde nu se află nici

un civil, ceea ce, de asemenea, permite evitarea fotografierii unor victime nevinovate. Atacul nu serveşte la nimic, decît ca să dea cetăţenilor SUA sentimentul că preşedintele lor este ferm, că nu se va lăsa manevrat de Saddam Hussein. Fiind vorba despre Orientul Mijlociu, Bill Clinton semnează şi îi pune pe israelieni şi pe palestinieni să semneze acord după acord. Este un lucru bun pentru imaginea sa de marcă. Zadarnic, se străduieşte însă în mod cam neglijent, să obţină rezultate spectaculare la sfîrşitul celui de-al doilea mandat prezidenţial, ca şi cum ar fi vrut să-şi demonstreze pînă la capăt eficacitatea. Pe scurt, exemplele nu lipsesc.

Împins de împrejurări, zdruncinat încolo şi încoace de versatilitatea opiniei publice, interesat insuficient de elaborarea unui program pe termen lung, Bill Clinton a trebuit să înfrunte un Congres adesea ostil, scandaluri repetate şi presiuni contradictorii. Marile orientări nu au fost îndeajuns de precise.

În ciuda cîtorva veleităţi, preşedintele nu şi-a jucat rolul de lider. De exemplu, pe 5 mai 1994, s-a publicat directiva prezidenţială 24, care defineşte condiţiile în care SUA vor accepta să-şi angajeze trupele. Trebuie ca interesele naţionale să fie direct vizate, ca participarea Statelor Unite să fie indispensabilă pentru succesul operaţiunii, ca obiectivele să fie clare, ca retragerea trupelor şi a comandamentului lor să fie bine definite, ca, în fine, Congresul să-şi dea acordul. Această directivă subliniază perfect că o bună politică externă îmbină principiile şi interesele, că principiul *Realpolitik* îşi atinge repede limitele şi că diplomaţia drepturilor Omului nu rezistă în faţa realităţilor.

În 1996, o comisie a reflectat la interesele naţionale ale Statelor Unite. Această comisie a definit cinci astfel de interese naţionale. A împiedica orice atac contra Statelor Unite întreprins cu arme de distrugere în masă; a împiedica apariţia unei puteri ostile în Europa sau în Asia, la frontierele Statelor Unite sau pe mările şi oceanele limitrofe; a împiedica prăbuşirea sistemului comercial şi a pieţelor financiare; a proteja aprovizionările energetice şi mediul înconjurător; a veghea la ocrotirea aliaţilor – cinci priorităţi care definesc interesul naţional. Ce distanţă mare între enunţul de mai sus şi frumoasele declaraţii ale candidatului din 1992, între principii şi aplicarea lor!

C. Reflecţii asupra securităţii naţionale

Cu toate acestea, situaţia nu trebuie descrisă în culori prea sumbre. Într-o oarecare măsură, Bill Clinton a procedat cel mai bine cu putinţă. În primul rînd, şi-a incitat compatrioţii să reflecteze la securitatea naţională.

O nouă strategie

Odată cu trecerea anilor nouăzeci, Statele Unite descoperă noile ameninţări la care sînt expuse. Întrebat în 1996, în urma apariţiei cărţii sale *Diplomaţie*, Henry Kissinger răspunde: „În primul rînd, fundamentalismul şi terorismul. Apoi, ridicarea Chinei. Iată o naţiune de un miliard şi jumătate de persoane, care se industrializează. Aceasta va crea o piaţă şi o producţie considerabile,

care vor avea un mare impact asupra economiei mondiale. Nu este o problemă militară, dar va trebui să o integrăm în diplomaţia noastră". Această reflecţie impune trei comentarii.

Într-un interviu publicat de *New York Times* în 8 iulie 1996, Clinton plasează în fruntea preocupărilor sale internaţionale dorinţa de a se termina definitiv cu războiul rece. Rusia nu mai constituie un duşman potenţial. Starea catastrofală a economiei ei, destrămarea fostului imperiu, slăbirea spectaculară a forţelor ei armate o îndepărtează tot mai mult de statutul de superputere. Rusia deţine încă un rol diplomatic în Europa de Est, în Asia Centrală şi, într-o anumită măsură, în Extremul Orient. Dispune de un armament nuclear care ar putea contribui la diseminare. Dar, pe ansamblu, Rusia nu-i mai sperie pe americani. Cu condiţia totuşi de a continua să evolueze cît de cît spre un regim democratic, spre o economie liberală.

Folosirea dosarelor „tradiţionale"

Acest lucru explică de ce Bill Clinton l-a susţinut pe Boris Elţîn, atît pe plan politic, cît şi pe plan financiar, cu convingerea că Elţîn era acel parapet indispensabil, soluţia cea mai puţin rea, meterezul contra revenirii vechilor demoni. În 1994, cei doi preşedinţi participă la o reuniune la vîrf şi decid să accelereze procesul prevăzut prin tratatul START II. Statele Unite se pregătesc să stabilească relaţii comerciale normale cu Rusia. În acelaşi timp, SUA îşi manifestă prezenţa din ce în ce mai intens în Caucaz, avînd în vedere zăcămintele petrolifere de aici, participă la denuclearizarea Rusiei şi a Ucrainei, încearcă extinderea NATO spre Est, fără a supăra Moscova, precum şi evitarea unei apropieri prea strînse între ruşi şi chinezi.

Kissinger menţionează printre ameninţări expansiunea economică a Chinei. El nu crede, aşadar, în ameninţarea militară. El, care, împreună cu Richard Nixon, a fost marele artizan al reconcilierii chino-americane, nu participă la dezbaterea ideologică sau politică, care pune în evidenţă pericolul chinez. Clinton dă dovadă şi el, nu fără stîngăcie, de mult pragmatism. Ar vrea ca ţara sa să profite de pe urma pieţei chinezeşti, altfel spus ar dori ca Republica Populară Chineză să facă toate concesiile necesare pentru a intra în Organizaţia Mondială a Comerţului. Intenţionează să asigure securitatea Taiwanului, refuzînd, totodată, principiul politicii celor două Chine. Caută să evite transferurile de tehnologie, oficiale şi clandestine, care ar putea consolida potenţialul militar al Republicii Populare Chineze. Evenimentele, pe care nu le controlează, nu-i uşurează sarcina.

În 1995, Lee Teng Hui, preşedintele Republicii China (Taiwan), vizitează Universitatea Cornell din SUA, unde şi-a făcut studiile. Beijingul îşi manifestă nemulţumirea. China Populară organizează manevre militare în preajma Taiwanului, care declanşează criza din 1996. Statele Unite trimit două portavioane, cu flotila lor de însoţire, în apele taiwaneze. Se revine la războiul rece.

Un an mai tîrziu, sună ceasul reconcilierii. Preşedintele Jiang Zemin este primit la Washington pe 29 octombrie. Pe 25 iunie 1998, atunci cînd afacerea Lewinski este în toi la Washington, Clinton aterizează la Xian, înainte de a se duce la Beijing, iar apoi la Shanghai şi la Hong Kong. Demarează negocierile privind intrarea Chinei în OMC. Dar anul 1999 începe prost. Preşedintele Clinton scapă de procedura de destituire. Statele Unite poartă război în Kosovo şi îşi neglijează relaţiile cu China. Dar asta nu este încă foarte grav. O rachetă americană loveşte, din greşeală, Amabasada chineză de la Belgrad. La Beijing şi în cîteva oraşe de provincie izbucnesc manifestaţii antiamericane. Americanii arestează un om de ştiinţă, care se presupune că ar fi deturnat secrete militare în folosul chinezilor. Cîţiva disidenţi chinezi sînt eliberaţi şi expulzaţi; ceilalţi supravieţuiesc în lagărele de reeducare. China nu a devenit nicidecum o democraţie în stil occidental. Cu toate acestea, Congresul votează, în fiecare an, reînnoirea clauzei naţiunii celei mai favorizate. China va intra curînd în OMC.

În aceeaşi stare de spirit, pe 3 februarie 1994, Clinton ridică embargoul comercial care afecta Vietnamul. Pe 21 octombrie 1994, Statele Unite semnează un acord cu Coreea de Nord. Phenianul renunţă la programul de înarmare nucleară şi primeşte din partea Washingtonului reactoare pentru uz civil. Acesta reprezintă începutul unei încălziri a relaţiilor, care va mai necesita însă cîţiva ani de negocieri.

Extinderea la *„Rogue States"*

În schimb, Kissinger subliniază primejdia fundamentalismului, a islamismului şi a terorismului. Unele state poartă responsabilitatea de a răspîndi un curent de idei violent antiamerican şi antioccidental, de a-şi da concursul unor grupări teroriste şi, aşadar, de a întreţine, pretutindeni în lume, inclusiv pe teritoriul SUA, insecuritatea, crima organizată şi traficurile de toate genurile. Aceste state-bandiţi (*Rogue States*) sînt: Iran, Irak, Coreea de Nord, Sudan şi, într-o mai mică măsură, Libia, Vietnam, la care se cuvine să adăugăm Afganistanul talibanilor, care îl adăposteşte pe Osama Ben Laden. În general vorbind, „statele-bandiţi" repun în cauză ordinea internaţională, încearcă să dobîndească arme de distrugere în masă, susţin terorismul, aplică rele tratamente propriei lor populaţii şi nutresc drept unică ideologie o ostilitate sistematică împotriva Statelor Unite.

Sancţiunile vizează pedepsirea lor. Dar, aşa cum am văzut, nu sînt suficient de eficace pentru a-i supune pe vinovaţi. Apelul la comunitatea internaţională dă rezultate inegale, întrucît este foarte dificil, dacă nu imposibil, să obţii consensul tuturor regimurilor democratice contra acestor state. Recurgerea la negocieri, ca un premiu de bună purtare, sau ajutorul acordat adversarilor dictatorilor nu servesc la nimic. Rămîne acţiunea militară.

Din 1989, Statele Unite şi-au redus forţele armate cu 37% pentru efective, 25% pentru focoasele nucleare, jumătate pentru tancuri, submarine strategice şi avioane de luptă cu rază lungă de acţiune. Bugetul apărării a scăzut (în dolari

constanţi) de la 349 de miliarde, în 1991, la 265 de miliarde, în 1998. Cu toate acestea, bugetul american depăşeşte bugetele apărării din ţări, ca: Rusia, China, Franţa şi Germania luate la un loc. Strategii de la Pentagon dispun de forţele necesare pentru a purta două războaie regionale în acelaşi timp, de exemplu, contra Irakului şi contra Coreei de Nord.

Şi, mai ales, sînt din ce în ce mai sensibili la o doctrină de ocupare a forţei de muncă menită să satisfacă pe deplin opinia publică. Se porneşte de la o observaţie de netăgăduit. În războiul din Golf au fost desfăşuraţi circa 700 000 de soldaţi americani. Experţii prevedeau că luptele se vor solda cu zeci de mii de morţi. În total, doar 148 de soldaţi au fost ucişi de către inamic. Lumea a descoperit că războiul *high tech* nu îi ucide pe cei care dispun de cele mai sofisticate instrumente, altfel spus s-a constatat că reeditarea războiului din Vietnam era ceva de neconceput. Confirmarea a venit din Kosovo. Piloţii americani au deversat 23 000 de bombe, dintre care doar vreo douăsprezece şi-au ratat ţintele. În timpul unui război, care a durat 78 de zile, trupele terestre nu au fost angajate; aviaţia nu a pierdut nici un om. Bilanţul militar este pozitiv, spre deosebire de bilanţul politic şi umanitar.

În consecinţă, revoluţia în chestiunile militare, despre care specialiştii vorbesc atît de mult, începînd din 1993, ar putea furniza o soluţie. Ea se bazează pe noile tehnologii de informaţie care oferă date precise şi numeroase şi permit lovituri la fel de precise şi de numeroase. Domneşte C3I, altfel spus *Command, Control, Communications, Intelligence*. Spaţiul de luptă se lărgeşte considerabil; densitatea forţelor pe teren scade la doi sau patru oameni pe km^2, faţă de 404 în Primul Război Mondial şi 36 în cel de-al Doilea Război Mondial. În măsura în care Statele Unite dispun de un important avans pe plan tehnologic, pe care nu riscă să-l piardă în anii ce vor veni, îşi pot asigura apărarea prin alte mijloace decît aliaţii lor şi decît adversarii lor potenţiali.

Or, acest lucru atrage după sine unele consecinţe. Conflictul israeliano-palestinian îşi pierde din gravitate. Clinton a profitat de pe urma tratativelor de la Oslo, care s-au concretizat, pe 13 septembrie 1993, prin acordul de la Washington. În faţa camerelor de luat vederi din întreaga lume, Ytzhak Rabin, premierul Israelului, şi Shimon Peres, ministrul israelian al Afacerilor Externe, i-au strîns mîna lui Yasser Arafat, şeful OEP, sub privirile înduioşate ale lui Bill Clinton. După aceea, negocierile au bătut pasul pe loc. Rabin a fost asasinat. Peres a pierdut alegerile în 1996. Benjamin Netanyahu, succesorul lui, a încetinit şi mai mult ritmul concesiunilor. Clinton s-a impacientat; inutil. Ehud Barak, ales de israelieni în funcţia de prim-ministru în 1999, a avut o lungă întîlnire cu Arafat, la Camp David, în iulie 2000. Clinton a făcut tot posibilul pentru a provoca un acord, care i-ar fi încoronat triumfal cel de-al doilea mandat prezidenţial. Cele două părţi au progresat una spre cealaltă.

Un lucru mai grav însă este faptul că Saddam Hussein continuă să exercite puterea la Bagdad. Din 1993, resimte (iar poporul său mult mai mult decît el) efectele embargoului. Comisia ONU, care a avut sarcina de a controla dacă Irakul produce arme de distrugere în masă, a părăsit în cele din urmă ţara.

Statele Unite, sprijinite doar de Regatul Unit, au lansat din cînd în cînd rachete, mai ales, în decembrie 1998. Fără prea mari rezultate. Iranul, la rîndul său, face un pas în direcţia Washingtonului. Pe scurt, dubla îngrădire (contra Irakului şi contra Iranului) nu a provocat schimbări spectaculare. Statele Unite au sentimentul că aceste state-bandiţi sînt deopotrivă imprevizibile şi periculoase.

Aşa se explică revenirea la Iniţiativa de apărare strategică, „războiul stelelor", care îl încîntase pe preşedintele Ronald Reagan la începutul anilor optzeci. Un scut de apărare antirachete ar urma să fie desfăşurat pentru a proteja SUA şi împrejurimile lor contra *Rogue States* care, la rîndul lor, fabrică sau cumpără rachete. Adepţii scutului îşi imaginează eficacitatea lui şi visează să pună la adăpost teritoriul american, să spulbere ameninţarea externă, să ofere Statelor Unite o apărare impenetrabilă. Adversarii acestei teorii susţin că sistemul nu va funcţiona, că încalcă tratatul privind rachetele antirachete din 1972, că aliaţii se tem că SUA îi vor abandona, că ruşii şi chinezii se vor vedea împinşi să reia cursa înarmărilor. Fiind un politician abil, Clinton a ales să spună da, dar... Promite să instaleze unele elemente ale scutului, fără a merge pînă la capăt. Apoi, în septembrie 2000, decide să nu decidă, adică îi lasă succesorului său sarcina de a alege.

În concluzie, trebuie să subliniem două aspecte evidente. Statele Unite conduse de George Bush intervin în războiul din Golf în numele comunităţii internaţionale. Statele Unite conduse de Bill Clinton nu mai cred în virtuţile multilateralismului, nici în eficacitatea organizaţiilor internaţionale, cum ar fi ONU. Certitudinile SUA se bazează pe puterea lor economică, militară şi politică.

Această alunecare poartă în sine, pe termen mai mult sau mai puţin lung, o sursă de slăbiciune. „Noua ordine mondială" nu există. Numeroşi actori intervin pe scena internaţională, în afara raţionalităţii care a caracterizat epoca războiului rece. În această conjunctură, orice naţiune, fie ea şi superputere, are nevoie de aliaţi. Singurătatea este periculoasă, conducînd la un intervenţionism excesiv, dacă superputerea nu se poate bizui pe „delegaţi", sau la o inactivitate frustrantă, dacă refuză să-şi onoreze obligaţiile. În ambele cazuri, solitudinea dăunează rolului pe care Statele Unite trebuie să-l joace în relaţiile internaţionale. Lumea nu se poate lipsi de America. Dar nici America nu se poate lipsi de ceilalţi.

În zorii secolului al XXI-lea

Relaţiile internaţionale nu mai sînt ceea ce au fost. Şi cu atît mai puţin vor fi ceea ce sînt acum. De cîţiva ani, revista americană *Foreign Affairs* publică articole despre noile tehnologii de informaţie şi despre bulversările cunoştinţelor noastre ştiinţifice. Publicaţia analizează impactul lor asupra relaţiilor dintre state şi dintre popoare. Lucrarea anuală a Institutului francez de relaţii internaţionale, *Ramsès*, consacră numărul 2 000 intrării în secolul al XXI-lea. Prima parte se ocupă de constantele independenţei. Sînt abordate chestiuni legate de identitate, demografie, economie şi domeniul social, trecîndu-se apoi la geopolitica resurselor naturale. A doua parte tratează în întregime problema aporturilor ştiinţei şi ale tehnologiei. A treia parte revine la efectele mondializării economiei.

De aceea, se formează foarte repede convingerea că diplomaţii nu vor mai vorbi sau deja nu mai vorbesc despre subiectele pe care le abordau nu de mult. În plus, nu vor mai fi sau nu mai sînt deja singurii care pătrund în domeniul relaţiilor internaţionale. Lumea experţilor şi cea a factorilor de decizie s-a lărgit.

Un alt exemplu confirmă schimbarea. Politologii avansează teorii noi privind viitorul războiului. Este o certitudine că, de fapt, conflictele care au sfîşiat toate continentele în ultimul deceniu aparţin deopotrivă unor categorii vechi, cunoscute şi analizate, dar şi unor categorii noi, apărute în urma metamorfozelor planetei. De la Francis Fukuyama, care s-ar fi zis că întrevede sfîrşitul istoriei şi, totodată, sfîrşitul războaielor, pînă la Samuel Huntington, care analizează şocul civilizaţiilor, futurologii nu mai au nici o reţinere. Michel Fortmann, un specialist canadian, credea într-o „adevărată renaştere" a aşa-ziselor studii strategice cu participarea activă a etnologilor, sociologilor, istoricilor, geografilor, a tuturor celor care procedează la comparaţii şi recurg fără complexe la pluridisciplinaritate. De aici toate problemele pe care le pune evoluţia lumii în ultimul deceniu.

I. Va dispărea statul-naţiune?

Ceea ce ameninţă statul-naţiune, aşa cum a apărut el la mijlocul veacului al XVII-lea şi s-a dezvoltat pînă în vremea noastră, este tocmai globalizarea. Termenul este vag, adesea inexact. Totuşi desemnează distrugerea barierelor

care separau, ba chiar protejau statele de tip tradiţional. Echivalent sau nu cu termenul de globalizare utilizat de americani, termenul îşi pune amprenta pe toate activităţile umane, fie ele economice sau culturale. Dar mondializarea se bazează, înainte de toate, pe triumful noilor tehnologii ale informaţiei.

A. Însemnătatea tehnologiilor noi

Pe parcursul ultimelor trei veacuri, lumea s-a extins şi s-a îngustat necontenit. Extinderea ţine de explorări, de valorificări, de extraordinarele deplasări de populaţii din secolul al XIX-lea şi al XX-lea. Îngustarea rezultă din progresele considerabile ale comunicaţiilor. Mijloacele de transport au cunoscut în ultimii o sută de ani o revoluţie extraordinară. I-au apropiat pe oameni unii de alţii, cu consecinţe deopotrivă benefice şi supărătoare. În acelaşi timp, informaţia a realizat şi ea progrese considerabile. Foarte recent, audiovizualul a făcut din locuitorii planetei spectatorii în timp real ai celor mai îndepărtate evenimente. De asemenea, audiovizualul a permis responsabililor politici să comunice fără să întreprindă călătorii lungi şi anevoioase, fără nici măcar să mai ridice receptorul telefonului. Este suficient să reamintim cîtă uimire, admiraţie şi agasare a suscitat postul de televiziune CNN în timpul războiului din Golf. Acest lucru se întîmpla în 1990 şi 1991, cu numai zece ani în urmă.

Nu este decît un început. Circulaţia informaţiilor pe Internet se dublează la fiecare o sută de zile. În 1980, telefonul transmitea o pagină pe secundă. În zilele noastre, utilizarea fibrei optice face minuni. Într-o secundă sînt difuzate 90 000 de volume. Bineînţeles, costurile transmisiei s-au prăbuşit, nemaireprezentînd nici 1% din valoarea de la începutul anilor şaptezeci. Nu este nevoie să facem apel la o imaginaţie nemărginită pentru a afirma că se vor atinge rezultate mai bune, mult mai bune în anii următori.

Efectele relaţiilor internaţionale nu lasă să planeze nici o îndoială. În 1989, studenţii chinezi continuau să comunice cu restul lumii graţie utilizării faxului. Astăzi, poşta electronică a luat locul faxului. Ceea ce înlesneşte libertatea de a şti şi de a spune. Ceea ce antrenează, de asemenea, imposibilitatea de a opri circulaţia minciunilor, a devierilor şi a absurdităţilor de care este capabil spiritul omenesc. Această informaţie îmbracă trăsături variate. Ea poate fi comercială şi creează o economie nouă cu metodele ei, cu clienţii şi salturile ei de la o dispoziţie la alta. Poate fi strategică, în măsura în care calculatorul, cuplat cu satelitul-spion, oferă posibilitatea de a afla tot în oricare regiune, oferă releveuri precise ale terenului, instalaţiilor şi clădirilor. Poate fi culturală, atunci cînd contribuie la încîntarea minţii prin recurgerea la *soft power*. Ideile circulă liber. Nimic şi nimeni nu le poate opri. În acelaşi timp, nu trebuie să uităm că această informaţie poate fi supusă piratării. Pătrunderea de către un hacker ingenios în cele mai complexe computere suscită o nouă definiţie, mult mai extinsă, a securităţii naţionale. Doar în anul 1995, Departamentul Apărării al Statelor Unite a înregistrat 200 000 de intruziuni în computerele sale.

Ne îndreptăm, într-adevăr, spre preluarea puterii de către cetăţeni, botezaţi *Netizens* (contragere între *Net* şi *Citizens*). Lumea nu a putut descoperi încă toate efectele acestei revoluţii. Aceasta suscită mize de putere, ştiut fiind că acela care deţine informaţia beneficiază de un avantaj considerabil faţă de cel care nu cunoaşte sau încearcă să afle. Pentru a ne convinge, este suficient să observăm mijloacele cu care se dotează ţările cele mai dezvoltate, pentru a-şi spiona atît prietenii, cît şi inamicii, în domeniul militar şi economic deopotrivă.

Revoluţia tehnologică influenţează conţinutul ideologic al societăţilor. Individul, bunăoară, este privilegiat în raport cu statul. Grupurile, mari şi mici, funcţionează în reţele. Ziariştii din presa scrisă nu mai pot lucra aşa cum făceau înainte ca Internetul să existe. Lupte încrîncenate se dau între operatori, între financiari care încearcă să pună mîna pe o piaţă deosebit de promiţătoare. Aceste schimbări favorizează cumva apariţia unei societăţi mai fericite şi individualiste? Sau avem de-a face numai cu începuturile unei societăţi comerciale, în care consumul devine considerentul primordial? Asistăm oare, pentru a relua expresia lui Benjamin Barber, la victoria unei culturi McWorld, o cultură mondială animată de consumatori de toate felurile?

B. Globalizarea economiei

Un studiu al Comisariatului General al Planului, apărut în *Les Cahiers français de la Documentation française*, permite o explicitare a definiţiilor. Globalizarea a început odată cu industrializarea Europei. S-a accentuat atît de mult în secolul al XX-lea, încît Paul Valéry o definea astfel prin anii treizeci: „Sistemul cauzelor care comandă pe fiecare dintre noi, extinzîndu-se de acum înainte la totalitatea globului, îl face să răsune în întregime la fiecare zdruncinătură; nu mai există probleme finite, fiindcă nu se pot mărgini la un singur punct".

Altfel spus, în domeniul economic, întreprinderile şi pieţele vizează ansamblul planetei, fie numai şi pentru a profita de prefacerile tehnologice şi de necesitatea de a-şi atinge obiectivele de rentabilitate. Mondializarea nu exclude rolul statelor-naţiuni. Dar cînd marile întreprinderi nu mai sînt doar naţionale, nici măcar multinaţionale, iar activităţile lor formează un tot, atunci intră în cadrul globalizării.

Globalizării informaţiei, despre care a fost vorba mai sus, îi corespunde globalizarea producţiei şi globalizarea financiară. În consecinţă, se pune problema de a fixa regulile care vor îndepărta pericolele mondializării, vor reduce inegalităţile dintre regiunile globului, gravitatea tensiunilor şi a frecuşurilor susceptibile să declanşeze mizeria şi războiul.

Ultimul deceniu a schimbat natura relaţiilor internaţionale. Prima dovadă: capitalismul triumfă. Modelul socialist şi-a pierdut credibilitatea. Inclusiv în China sau în Vietnam, care rămîn state în principiu socialiste. De vreo douăzeci de ani, conducătorii politici de la Beijing s-au lansat într-o cursă de recuperare a rămînerii în urmă, care i-a făcut să renunţe la practicile dirijiste şi planificatoare, pentru a intra în bătălia planetară, pentru a cîştiga părţi de piaţă

şi a ocupa o poziţie din ce în ce mai amplă în comerţul internaţional. Statele succesoare ale Uniunii Sovietice şi ţările în curs de dezvoltare nu procedează nici ele altfel. Pătrunderea capitalurilor străine nu mai este considerată drept un pericol major sau o revenire la colonizare. A atrage firmele multinaţionale înseamnă a consolida creşterea economică, a crea locuri de muncă, a nutri speranţa unei dezvoltări viitoare. Acolo unde investiţiile străine nu ajung, avîntul economic nu are loc. Această evoluţie modifică datele geostrategice.

Timp de o jumătate de veac, lumea a trăit sau a supravieţuit în mijlocul unor primejdii care rezultau din războiul rece, adică din opoziţia dintre Est şi Vest. După implozia Uniunii Sovietice şi convertirea Chinei, opoziţia dintre Nord şi Sud ocupă prim-planul scenei. Acest lucru nu înseamnă totuşi că în sînul lumii economice dezvoltate nu este posibil nici un conflict şi nici că, de fapt, conflictele ar fi mai probabile între Nord şi Sud. Determinismul economic nu oferă o cheie infailibilă de interpretare. Cel mult, se cuvine să subliniem că s-au modificat clivajele, că fracturile au căpătat o altă orientare şi că, în cadrul unui studiu al relaţiilor internaţionale, nimeni nu poate să nu mai ţină seama de ele.

În *Ramsès 2000*, Frédérique Sachwald remarcă: „La sfîrşitul secolului al XX-lea, întreprinderile multinaţionale sînt nişte actori majori ai schimburilor internaţionale, atît prin intermediul exporturilor lor, cît şi prin intermediul ansamblului activităţilor efectuate de filialele lor în străinătate. Ele realizează circa 50% din comerţul mondial de mărfuri, din care 75% între propriile filiale şi, de asemenea, se află la originea unei mari părţi a schimburilor internaţionale de capitaluri, de tehnologii şi de know-how. Tot ele stimulează mişcările de persoane, în măsura în care o parte a personalului lor este expatriat".

Semn concret al acelui du-te-vino de oameni, de capitaluri şi de producţii: ce înseamnă astăzi inscripţia *Made in*? Cînd un automobil este construit în Belgia pentru o întreprindere franceză, de către nişte muncitori adesea imigraţi, cu nişte piese şi un motor care provin din alte ţări europene, graţie unei tehnologii provenite din Statele Unite, din Europa, ba chiar din Japonia, în folosul unor investitori nord-americani, francezi şi japonezi, este foarte dificil şi, în realitate, perfect inutil de a mai defini naţionalitatea produsului, doar dacă nu se pune problema de a respecta nişte reglementări vamale, considerate avantajoase aici, dar dăunătoare în alte părţi. Ceea ce contează, înainte de toate, este legea pieţei, a profitului şi a concurenţei. În acest univers, tehnologiile nu pot rămîne închise într-o ţară sau într-o întreprindere. Circulă şi ele. Europa îşi vinde know-how-ul în ţările în curs de dezvoltare, indiferent că este vorba despre Asia sau despre Orientul Mijlociu. Statele Unite au dat exemplul şi atrag un mare număr de studenţi, care vor duce cu ei înapoi acasă, dacă nu rămîn în America de Nord, cunoştinţe ştiinţifice şi tehnice, dorinţa de a imita, apoi de a-şi depăşi maestrul, bazele unei concurenţe necruţătoare. Trăim în epoca liberalizării schimburilor.

Firesţe, ca şi în cazul informaţiei, inegalităţile subzistă şi adesea se accentuează. Statele Unite se află în fruntea cursei. Japonia a pierdut avansul pe care îl dobîndise în anii optzeci. Europa comunitară se străduieşte să ţină

pasul. China încearcă să prindă din urmă plutonul. În alte părți, tabloul prezintă mai multe umbre decît zone de lumină. Sfera economiei locale nu a dispărut totuși. Se păstrează unele activități economice, care nu au nimic de-a face cu globalizarea. O serie de legi și de reglementări continuă să delimiteze cadrul schimburilor.

Mai rămîne o întrebare asupra căreia este greu să ne pronunțăm. Mondializarea schimburilor anunță cumva „sfîrșitul istoriei" (înțelegînd prin aceasta sfîrșitul războaielor tradiționale), nașterea unei lumi bazate pe concurențe pașnice, o nouă eră a relațiilor internaționale? Răspunsul ar putea fi afirmativ, dacă am avea convingerea, fermă și definitivă, că există rețete pentru guvernarea economiei mondiale. Dar nimic nu este mai nesigur. Dezbaterile care agită Organizația Mondială a Comerțului sînt o dovadă în acest sens. Toți participanții aspiră la liberalizarea schimburilor, cu condiția ca aceasta să nu le lezeze interesele, condiție botezată de acum înainte „securitate economică". Între Statele Unite și Uniunea Europeană, ajutoarele pentru export provoacă discuții aspre și interminabile. Între țările postindustriale și țările în curs de dezvoltare, condițiile sociale ale locurilor de muncă sînt dezbătute într-un fel de dialog al surzilor. În interiorul țărilor care participă la dezbateri, nu lipsesc nici conflictele de interese. Într-un cuvînt, mai este mult pînă la reglarea diferendelor. Cu toate acestea, de acum înainte problema relațiilor internaționale nu mai poate fi abordată fără a ține seama de globalizarea schimburilor, de consecințele ei pozitive și negative, de problemele noi pe care le creează. Cu atît mai mult cu cît armonizarea regiunilor lumii nu exclude nicidecum menținerea diversităților, așadar, a opozițiilor.

C. Dezbaterea despre suveranitate

Dacă am intrat în era unei informații mondializate, dacă frontierele statelor și-au pierdut o mare parte din semnificație, dacă întreprinderile, la rîndul lor, au făcut din economie un sector de activități care folosește întreaga planetă drept teren de acțiune, oare atunci statul mai are încă puteri, o utilitate, un rol de jucat în relațiile internaționale? Întrebarea pare deplasată, dacă avem în vedere necesitățile cu care se confruntă orice societate. Este necesar să se perceapă impozite, să se finanțeze cheltuielile publice, să se definească fie numai și niște reguli minimale pentru viața în colectivitate. Acestea sînt funcțiile statului. Nimic nu ne îndreptățește să preconizăm dispariția lor. S-a născut însă o societate civilă, pentru care frontierele nu mai constituie un obstacol și care formează o adevărată opinie publică transnațională.

Statele sînt adesea excedate. Ele trebuie să se conformeze exigențelor acestei opinii publice, cu niște contururi slab definite și, întotdeauna, teribil de largi. Interesele urmărite de lumea industrială și financiară nu se reduc la interesele unui stat sau ale unor state. În același timp, numărul de state continuă să crească. Au fost, întîi, noile state formate ca o consecință a colonizării. În Africa și în Asia, deopotrivă, diverse națiuni și-au dobîndit independența, au

fost admise în Organizaţia Naţiunilor Unite şi în toate organismele internaţionale, sînt de acum înainte membre cu statut deplin ale comunităţii internaţionale. Apoi, imediat după prăbuşirea Uniunii Sovietice, a apărut un nou val de state independente care, la rîndul lor şi la fel de legitim, au solicitat şi au obţinut dreptul de a participa la viaţa internaţională. În fine, ieri ca şi azi, revendicările identitare au dus la separări, la noi apariţii şi deci la integrări. Se pare că acest proces nu a luat sfîrşit, aşa că ne putem aştepta, în anii ce vor veni, la proclamarea unor noi independenţe. Iată, prin urmare, contradicţia.

De o parte şi de cealaltă a Atlanticului, problema este amplu dezbătută. Încă din 1971, Robert Keohane şi Joseph Nye au reunit diverşi politologi pentru a scoate în evidenţă relaţiile transnaţionale în politica mondială. Din această perspectivă, statul nu se mai afla în centrul relaţiilor internaţionale. Diverse forţe şi actori aparţinînd domeniului transnaţional făceau obiectul unui studiu şi păreau în măsură să-şi conducă politica externă, care putea fi identică sau diferită de cea a statelor. Bertrand Badie evocă, la rîndul său, sfîrşitul epocii teritoriilor coloniale şi face tentativa unui *Essai sur le désordre international* („Eseu privind dezordinea internaţională"). Atacat de forţele globalizării, apoi, de cele ale particularismului şi ale etnicismului, statul şi-a pierdut o parte din forţă, dacă nu şi din utilitate. Desacralizarea teritoriilor, importanţa crescîndă a fluxurilor transnaţionale, extinderea reţelelor deschid calea spre alte forme de asociere şi de acţiune, în afara statului.

Peste cîţiva ani, Badie analizează *Un monde sans souveraineté* („O lume fără suveranitate"). După ce a studiat istoria unei ficţiuni, adică formarea şi consolidarea statului, Badie analizează suveranitatea sfidată, adică suveranităţile decăzute şi comunităţile de responsabilitate. El îşi rezumă concepţia scriind că „autoritatea statelor nu mai este o dogmă".

Într-un articol publicat în *Foreign Affairs*, Richard Rosecrance recurge la o expresie metaforică: *The Rise of the Virtual State* („Ascensiunea statului virtual"). Ce înseamnă această sintagmă? Statul-naţiune nu a dispărut. Dimpotrivă, el suferă o metamorfoză. Devine mai puternic, mai concentrat în sine, fiindcă are scopul de a rezista în faţa concurenţei planetare. Statul-naţiune ar fi, în definitiv, contraponderea globalizării. Firește, remarcă Rosecrance, asistăm de la o zi la alta la conflicte teritoriale în Bosnia, în Orientul Mijlociu, în Caşmir, în Africa Marilor Lacuri, ca şi în Africa Occidentală. Dar aceste conflicte aparţin unui sistem pe cale de dispariţie. Ceea ce contează de acum înainte nu sînt mărfurile şi teritoriile, ci tehnologiile, cunoştinţele, investiţiile directe. Funcţia statului este de a atrage capitaluri şi mînă de lucru. Strategia economică este cel puţin la fel de importantă ca şi strategia militară. „Statul virtual este o ţară în care economia depinde de factorii mobili de producţie". Drept urmare, statul virtual renunţă la unele funcţii mai puţin determinante azi, cum ar fi extragerea minereurilor, agricultura etc. Preferă să-şi limiteze intervenţiile în sectorul serviciilor şi în cel al tehnologiei.

Din această perspectivă, forţa nu depinde de mărime. Două exemple ilustrează această afirmaţie. Singapore este un oraş-stat, care investeşte

îndeosebi în China, în Malaysia şi în alte zone din Asia. Australia nu dispune de un sector industrial important; economia ei depinde în cea mai mare parte de creşterea ovinelor şi de producerea de materii prime. Ceea ce face însă din Australia o putere mondială şi stîrneşte invidia altora este participarea ei la sectorul telecomunicaţiilor, al mass-media şi al finanţelor. Rupert Murdoch, deşi a dobîndit cetăţenia americană, simbolizează adevăratul dinamism al economiei australiene.

În această nouă configuraţie, naţiunile şi societăţile au depăşit cadrul statului-naţiune. La urma urmelor, liberalizarea schimburilor ar avea mult mai multe şanse de a scoate războiul în afara legii, decît toate tratatele şi acordurile internaţionale la un loc. Este lesne de înţeles de ce, în acest nou sistem, rolul diplomaţilor nu mai este acelaşi ca înainte. Ar fi timpul ca administraţiile naţionale să tragă concluziile necesare din această remarcă banală.

II. Ce ameninţări planează asupra planetei noastre?

În domeniul relaţiilor internaţionale, au apărut alte preocupări. Unele există de mai multă vreme; altele se ivesc acum şi ocupă un loc primordial. Indiferent care ar fi situaţia, va trebui ca factorii de decizie să ţină seama, din ce în ce mai mult, de noile subiecte care pun în evidenţă globalizarea şi fenomenul de slăbire a statelor.

A. Fluxurile migratoare

Primul exemplu: fluxurile migratoare. Istoricii vor avea grijă să reamintească în permanenţă că sporul demografic, deplasările de populaţii, problema refugiaţilor nu au lăsat niciodată indiferente statele lumii. Entităţile politice au emis legi în această privinţă, îndeosebi în cursul secolului al XX-lea. Dar problemele capătă, astăzi, o turnură mai gravă.

În ultimii o sută de ani, populaţia lumii a crescut de patru ori, ajungînd la 6 miliarde. Previziunile vorbesc despre o populaţie de 8 pînă la 10 miliarde, la mijlocul secolului al XXI-lea. Firește, previziunile rămîn doar nişte simple previziuni. De asemenea, ele variază considerabil, dacă ne gîndim că, pînă nu de mult, se prevedea o populaţie mondială de 11 pînă la 15 miliarde pentru sfîrşitul secolului al XX-lea. Aceste estimări ne determină să ne imaginăm că totalul va scădea ulterior. Cu toate acestea, este cert că se vor produce schimbări spectaculare, care, în unele cazuri, au început deja să apară.

În 1960, dintre cele 3 miliarde de locuitori cîţi avea planeta noastră, Europa reprezenta un procent de circa 20%; Asia, circa 56%; Africa, puţin mai mult de 9%; Statele Unite, 6%. În anul 2000, populaţia lumii s-a dublat; populaţia Europei a crescut doar cu 20%; cea a Asiei, cu peste 100%; cea a Africii s-a mărit de trei ori, în ciuda maladiilor, a mizeriei şi a subalimentării. Dacă ar fi să le dăm crezare previzioniştilor, în 2040 planeta va avea între 7,5 miliarde şi 9,8 miliarde de bărbaţi şi femei. Între 1,2 şi 1,8 miliarde vor trăi în Africa. Între 4,5 şi 5,8 miliarde vor fi recenzaţi în Asia. În Europa, vor locui între 607 şi 748

milioane de oameni. Statele Unite nu vor depăşi 391 de milioane. Or, asta înseamnă că ponderea continentelor şi a naţiunilor nu va mai fi aceeaşi. Asia, mai precis India, China, Indonezia şi, într-o mai mică măsură, Japonia vor deţine un loc esenţial în raportul forţelor demografice. Europa îşi va continua declinul relativ. Statele Unite îşi vor pierde influenţa.

Pe plan internaţional, consecinţele nu vor întîrzia să se manifeste. Creşterea demografică cuprinde mai mult oraşele decît zonele rurale. Gradul de urbanizare era, în 1970, de 23% pentru Africa, de 73,8% pentru America de Nord, de 57,4% pentru America Latină, de 23,4% pentru Asia, de 64,4% pentru Europa. În 2025, gradul de urbanizare ar trebui să ajungă, respectiv, la 53,8%, 84,8%, 84,7%, 54,8% şi 83,2%. Vor exista, atunci, aglomerări imense pe cele mai puţin bogate sau dezvoltate continente, în ţările afectate încă de sărăcie. În afară de Tokio, care în 2025 ar urma să aibă 28,7 milioane locuitori, se estimează că Bombay, Lagos, Shanghai, Djakarta, Sao Paolo, Karachi vor depăşi cifra de 20 milioane, în timp ce Beijing, Dacca şi Mexico s-ar situa imediat în urma lor. Aceste previziuni nu sînt nicidecum nerealiste. În 1950, numai New York şi Londra depăşeau 8 milioane de locuitori, în timp ce în 1995, 22 de oraşe, din 16 ţări aflate în curs de dezvoltare, atingeau acest nivel de populaţie.

Urbaniştii încearcă să-şi imagineze metamorfozele pe care le va genera această evoluţie. „Internaţionaliştii" se mulţumesc să constate că inegalităţile vor fi mult mai periculoase pentru echilibrul politic, economic şi social. Supravieţuirea atîtor milioane de orăşeni va fi ameninţată de insuficienţa aprovizionărilor alimentare, de lipsa de apă, de şomaj şi de toate neajunsurile create de acesta, de tensiunile care vor provoca mizeria. Dacă analizăm evoluţia specifică diferitelor ţări, obţinem unele observaţii care merită să ne reţină atenţia.

Franţa ar trebui să aibă în 2050 o populaţie de aproximativ 74 de milioane, într-o Europă cu o populaţie al cărei procent în cadrul populaţiei mondiale a scăzut de la 20% la 7%. Fenomenul de îmbătrînire o va afecta mult mai mult decît în momentul de faţă. Spania şi Italia vor fi atinse de îmbătrînire mai mult decît Franţa, dar aproape pretutindeni bătrîneţea va începe la şaptezeci de ani.

Cu toate acestea, Europa nu va reuşi să supravieţuiască decît dacă va recurge la mîna de lucru străină, adică la bărbaţi şi femei veniţi de pe cele mai dinamice continente, cum ar fi Africa şi Asia. Migraţiile vor căpăta o amploare pînă atunci necunoscută, iar pentru ţările-gazdă nu se va mai pune problema de a face o triere, de a-i respinge pe unii pentru a-i atrage pe alţii. De altfel, în ţările beneficiare sau victime ale creşterii demografice, dorinţa de emigrare va fi irezistibilă. Vidul va antrena un prea-plin. Rămîne de văzut care vor fi reacţiile individuale şi naţionale, ce măsuri vor lua puterile publice, care metisaje vor avea şanse de reuşită şi care vor eşua. Ştiut fiind că la mijlocul anilor nouăzeci, în lume existau 140 de milioane de persoane migrante şi că această cifră creşte cu 2 pînă la 4 milioane în fiecare an, putem înţelege că am intrat într-o perioadă de instabilitate, redutabilă şi imprevizibilă.

Pe lîngă aceste prefaceri şi răsturnări pe care le observăm şi pe care le vom mai observa încă, trebuie să mai adăugam transferurile de populaţie, care

depind de condiţiile politice sau economice. Refugiaţii nu formează o categorie nouă. Ei au constituit una dintre sursele de populare a Statelor Unite, a Australiei, a Americii Latine, altfel spus a ţărilor noi, care au cunoscut un avînt în secolul al XIX-lea şi al XX-lea. Nici divizările nu sînt un fenomen recent. Cu toate acestea, se poate spune că au căpătat o acuitate deosebită în ultimele decenii. Plecarea francezilor stabiliţi în Algeria, în 1960–1962, crearea Bangladeshului în 1971, împărţirea Ciprului în 1974 ne fac să uităm de schimburile dintre greci şi turci la sfîrşitul Primului Război Mondial, de formarea statului India, în 1947, de fuga spontană sau nu a palestinienilor, în 1948, de exodul benevol sau silit al evreilor din ţările arabe. Totuşi destrămarea Uniunii Sovietice a dus la transferuri de populaţii în Caucaz. Războiul dintre Irak şi Iran, continuarea luptelor dintre irakieni şi kurzi, proclamarea independenţei Eritreei, epurările etnice din Balcani, genocidele şi războaiele din Africa, iată tot atîtea exemple care au marcat vremurile noastre.

Comitetul American pentru Refugiaţi (refugiaţii sînt bărbaţi şi femei care au fugit din ţara lor, de teama de a nu fi persecutaţi pentru apartenenţa lor rasială, convingerile lor religioase sau politice, naţionalitatea sau apartenenţa lor la un grup social) consideră că, la 31 decembrie 1998, numărul refugiaţilor din întreaga lume ar fi fost de 13 milioane. Din acest total, 3,7 milioane sînt palestinieni; 2,6 milioane, afgani; 552 000, irakieni, adică la un loc cele trei categorii reprezintă jumătate din total. Aproximativ patruzeci de naţiuni au înregistrat circa 10 000 de refugiaţi fiecare. Între 1985 şi 1998, Statele Unite au primit aproape un milion şi jumătate de refugiaţi, din care o treime proveneau din Uniunea Sovietică, o altă treime din Vietnam, 10% din America Latină şi din Africa. Pe lîngă această categorie, trebuie să-i menţionăm pe cei care solicită azil; prin mijloace legale sau clandestine, aceştia s-au instalat deja pe teritoriul altei ţări şi pretind reglementarea situaţiei.

Totul ne îndreptăţeşte să credem că numărul refugiaţilor nu va conteni să crească, indiferent dacă este sau nu exagerat de către cei care recurg nelegitim la această denumire. În septembrie 1991, izbucneşte o lovitură de stat militară în Haiti. Între 1992 şi 1995, un conflict militar însîngerează Croaţia şi Bosnia-Herţegovina. În 1999, războiul din Kosovo provoacă „un dezastru umanitar". În Africa, războiul din Somalia (1992–1993), masacrele din Ruanda (1994), urmate de rebeliunea din Zair contra regimului mareşalului Mobutu, de evenimentele din Nigeria, din Sierra Leone şi din Liberia, împing pe drumul exilului milioane de indivizi. În 1999, represiunea loveşte Timorul Oriental, cu consecinţele care se cunosc.

Se pot cita multe alte exemple de ţări şi regiuni, unde coloane întregi de refugiaţi fug pentru a scăpa de lupte, acte de violenţă, persecuţii şi discriminări. Indignarea sufletelor caritabile este legitimă. Poate că totuşi refugiaţii se vor întoarce în satele şi oraşele lor. Cu toate acestea, numărul lor tot mai mare, găzduirea lor, sentimentele pe care le suscită graţie globalizării informaţiei sînt, de acum înainte, factori determinanţi în relaţiile internaţionale.

B. Violențele

Violențele constituie un al doilea grup de amenințări care planează asupra planetei noastre. Nici în acest domeniu realitatea istorică nu trebuie deformată. Violențe au existat dintotdeauna. În zilele noastre au căpătat alte forme, cărora se cuvine să le facem față. Terorismul ilustrează această remarcă. Teroriștii recurg, cu prilejul atentatelor individuale sau colective, al distrugerilor de tot felul, pentru a stîrni frica, pentru a atrage atenția opiniei publice și a-și atinge scopurile politice. Nu este vorba întotdeauna doar de niște gherileri care, cu mijloace limitate și în cadrul unei strategii specifice, execută operațiuni militare împotriva unor forțe regulate.

Revendicările terorismului

În Europa, ca și în alte părți, au existat dintotdeauna teroriști. Tiranicidul, oricît de justificat ar fi de către unii mari gînditori, ține de terorism. Sfîrșitul secolului al XIX-lea și secolul al XX-lea au fost marcate de acte teroriste, cum ar fi asasinarea președintelui Republicii Fraceze, Sadi Carnot, în 1894, a împărătesei Austro-Ungariei, Elisabeta – cunoscută mai bine sub diminutivul de Sissi –, a regelui Umberto I al Italiei, a președintelui Statelor Unite, McKinley, a arhiducelui Franz Ferdinand etc. Aceste asasinate au șocat opinia publică, fiind îndreptate împotriva unor personalități eminente, într-o perioadă de răspîndire a informației. În anii șaizeci și după aceea, extrema stîngă s-a dedat la acțiuni teroriste în Germania, în Italia, în Japonia, în Orientul Mijlociu, în America Latină. Apoi, a fost rîndul extremei drepte.

Cotitura se produce în ultimii douăzeci de ani. Terorismul nu mai este ideologic. El urmărește consolidarea unui sentiment identitar, de unde și separatismul care se bazează pe apartenența etnică. Acesta a fost cazul terorismului irlandez și al celui basc, care nu și-au pierdut din intensitate. Kurzii din Irak și din Turcia, tigrii tamili din Sri-Lanka, nenumăratele mișcări de independență din America Latină, Asia de Est sau de Sud-Est, Africa și Caucaz cer independența teritoriului pe care locuiesc și se străduiesc să slăbească, ba chiar să destabilizeze guvernul central împotriva căruia luptă.

Asasinatele, ambuscadele, dinamitările, luarea de ostatici reprezintă metodele lor preferate, în timp ce deturnările de avioane, numeroase acum treizeci sau douăzeci și cinci de ani, nu le mai trezesc interesul atît de mult. Teroriștii trebuie să se bizuie pe structuri puternice pentru a întreprinde și a continua, apoi, acțiunile lor. Uniunea Sovietică împreună cu sateliții ei a jucat rolul de protector și de furnizor. Astăzi, Irakul, Iranul, într-o mai mică măsură Libia, Siria și Sudanul, diverși indivizi care dispun de averi impunătoare, ca Osama Ben Laden, asigură intendența și logistica. Cînd teroriștii ocupă un teritoriu și izbutesc, cu un succes inegal, să se transforme în gherileri, ajung să aibă acces la resurse capitale. În Angola, în Republica Populară Congo (fostul Zair), în Africa de Vest, diamantele și bogățiile miniere alimentează o pradă de război practic inepuizabilă. Nu este dificil, grație unor complicități ideologice

sau din cauza lăcomiei traficanţilor, să vinzi pietre preţioase sau minereuri indispensabile industriaşilor, adică să obţii sume importante care servesc la finanţarea mişcărilor teroriste. În alte cazuri, drogurile slabe şi cele tari servesc drept monedă de schimb. Răscumpărările, la rîndul lor, completează veniturile şi conferă, totodată, acţiunilor o vizibilitate mediatică de care acestea nu se pot lipsi. Terorismul îmbină revendicările politice cu comportamentul mafiot.

Mijloacele terorismului

În fine, lucrurile pot fi şi mai grave. Dispunînd de fonduri fără de care nu ar putea acţiona, teroriştii au posibilitatea de a achiziţiona arme de distrugere în masă, pe care este foarte probabil să le şi utilizeze. Aceste arme, pe care le desemnăm prin iniţialele lor anglo-americane WMD (*Weapons of Mass Destruction*), se găsesc, fără exagerare, la vînzare liberă pe piaţă. Acestea sînt rachete balistice şi rachete de croazieră, gaze, cum ar fi aerosolii, poate chiar viruşi şi toxine. Secta japoneză Aum Shinrikyo a utilizat gazul sarin în metroul din Tokio, în martie 1995, într-o acţiune soldată cu 10 morţi şi peste 5 000 de răniţi. Ce-i drept, teroriştii nu au prea recurs la aceste WMD, parţial fiindcă utilizarea lor necesită puternice competenţe tehnice, se poate întoarce contra agresorilor înşişi şi poate dăuna cauzei în ochii opiniei publice. Acestea nu sînt singurele pericole la care ne pot expune teroriştii. Informatica reprezintă o armă ce nu trebuie neglijată. Potrivit unui specialist american în spionaj, un număr de aproximativ douăzeci de piraţi (*hackeri*), dotaţi cu un miliard de dolari, ar putea pune la pămînt Statele Unite.

Traficul de droguri nelinişteşte deopotrivă, dacă nu chiar mai mult. Observatorul geopolitic al drogurilor a anunţat recent că „niciodată producţia şi traficul de droguri n-au fost mai înfloritoare" (*Le Monde*, 21 aprilie 2000). Sînt menţionate şapte ţări producătoare şi exportatoare. În Afganistan, talibanii percep impozitul islamic asupra producţiei de opiu, care a crescut de peste două ori din 1998 pînă în 1999. Africa de Sud a devenit cel mai mare producător de marijuana, ce-i drept, în principal, pentru consumul intern. Birmania continuă să aprovizioneze piaţa de opiu şi inundă cu metamfetamină ţările din regiune. Columbia, Peru şi Bolivia rivalizează în producerea frunzelor de cola şi a derivatelor lor. Spania este „un teritoriu de tranzit al haşişului, al cocainei şi al heroinei". Mexicul nu reuşeşte sau nu încearcă să oprească afacerile cu narcotice, motiv pentru care „cocaina, produs de import, reprezintă acum a doua substanţă ilicită din ţară, după marijuana cultivată local". Pe listă mai trebuie adăugate statele din Caucaz şi din Asia ex-sovietică, la fel ca şi diverse state din Orientul Apropiat şi Mijlociu.

Principalii consumatori sînt americanii şi, din ce în ce mai mult, europenii. Traficul este extrem de rentabil. Serveşte, aşa cum am arătat, unor scopuri diverse, de la îmbogăţirea traficanţilor pînă la finanţarea mişcărilor teroriste, a partidelor politice, a statelor. Alimentează rezervele de „bani murdari" şi spălarea unor sume fabuloase. Suscită acte de violenţă între traficanţi, în interiorul statelor, la scară transnaţională. Ce este de făcut?

În mod evident, operațiunile militare contra țărilor producătoare sînt imposibile și, de altfel, nici nu ar da rezultate definitive. Ajutorul financiar în favoarea țăranilor care produc frunzele de cola sau opiul nu este de ajuns. Cooperarea internațională rămîne o sintagmă inutilă, deoarece Organizația Națiunilor Unite nu izbutește să obțină rezultate concrete. Să se reducă, eventual, consumul? Posibil. Dar trebuie, oare, pentru asta să se întărească politica de represiune, care aruncă în aer prețurile și nu îi oprește pe consumatori? Trebuie cumva să se scoată de sub incidența penală drogurile slabe, cu riscul de a crea deprinderi, iar apoi necesități care pot stimula folosirea drogurilor mai tari? Problema este fundamentală. Și totuși nu ocupă un loc prea important pe agenda de lucru a conferințelor internaționale.

Vînzările de armament poartă și ele o răspundere în comiterea actelor de violență. Ele favorizează răspîndirea celor mai primejdioase arme, în special, a armelor nucleare. În a doua jumătate a secolului al XX-lea, doar Statele Unite și Uniunea Sovietică dispuneau de un arsenal nuclear. Marea Britanie, Franța și China făcuseră experiențe și dețineau, cel mult, o putere de distrugere. Apoi, proliferarea a progresat. India și Pakistanul, Israelul și Africa de Sud au intrat în „club". Unele state succesoare ale Uniunii Sovietice au moștenit armamente sofisticate. Alte țări își continuă cercetările, cu sau fără ajutorul unor state prietene. Nu va mai trece mult timp pînă cînd aproximativ douăzeci de națiuni vor deține arma nucleară. Poate că vor acționa cu toții în mod rațional, așa cum au făcut-o americanii și sovieticii pe vremea războiului rece. Dar poate că unii sau alții vor ceda tentației de a utiliza această armă cumplită sau de a permite folosirea ei de către mișcări frățești din punct de vedere ideologic.

Această perspectivă redutabilă nu este nicidecum fantasmagorică. Este suficient să studiem piața de armament, așa cum funcționează ea în lumea noastră. Din 1987 pînă în 1994, vînzările au scăzut cu 53%, mai ales în țările în curs de dezvoltare. La drept vorbind, statisticile nu sînt întru totul fiabile. Se știe că țările producătoare trebuie să exporte pentru a-și asigura rentabilitatea producțiilor și a finanța înzestrarea propriilor forțe armate. Se mai știe, de asemenea, că armele se învechesc repede, că sistemul de apărare al unei țări impune ca armamentul să fie reînnoit, fără nici o întîrziere în raport cu inamicul potențial. De aceea, concurența dintre producători nu lasă loc de compromisuri. Susținerea responsabililor politici este hotărîtoare. Statele Unite ocupă primul loc în rîndul țărilor care vînd armament. Asia de Est, în schimb, este primul cumpărător, indiferent că este vorba despre China și Taiwan, despre Coreea de Sud, Malaysia, Filipine, Thailanda etc. Este vorba aici despre cele mai sofisticate armamente.

De asemenea, trebuie să se țină seama de piețele secundare, unde sînt negociate armele de luptă destinate mișcărilor independentiste și teroriste. În definitiv, nu s-a întîmplat ca gherilerii să ducă vreodată lipsă de puști, grenade, mine antipersonal sau muniții.

C. Amenințările la adresa mediului înconjurător

Un alt domeniu capătă importanță. Este vorba despre mediul înconjurător. Problemele sînt aici pe cît de numeroase, pe atît de variate. Cum poate fi protejată omenirea împotriva efectelor industrializării și ale urbanizării? Cum să se pună în aplicare o politică realistă, care să favorizeze dezvoltarea durabilă? Cum să se evite riscurile pe care le generează progresul tehnic și științific? Aceste întrebări nu implică răspunsuri imediate și nici soluții simpliste. Sub constrîngerea crizelor care se succed, comunitatea internațională le consideră drept temeri exprimate sub impulsul opiniei publice. Ar putea da dovadă de mai multă imaginație.

În primul rînd, este necesar să se găsească soluții la greșelile și inadvertențele din ultimii ani. Bunăoară, centralele nucleare scoase din funcțiune sau cele care dau semne îngrijorătoare de defecțiune, ca în fosta Uniune Sovietică, deșeurile nucleare și toxice de care lumea încearcă să se descotorosească, clădirile care nu au putut fi încă decontaminate necesită soluții internaționale sau transnaționale. Mulți savanți descriu efectul de seră care face ca planeta noastră să se încălzească. Dacă omul modifică clima, nivelul oceanelor și al mărilor crește, iar stratul de ozon riscă să dispară, atunci este de datoria politicienilor să ia măsuri, care pot displăcea pe termen scurt, dar care devin indispensabile pe o lungă durată.

La Kyoto, de exemplu, în 1997, participanții la conferința internațională au convenit ca, pînă în 2010, emanațiile nocive să fie reduse cu 5%. Acordul nu a fost ratificat decît de către circa douăzeci de țări. Țările în curs de dezvoltare le acuză pe celelalte că le îngrădesc creșterea industrială. Statele Unite solicită dispoziții speciale, prin care cei care poluează să aibă posibilitatea de a cumpăra drepturi suplimentare pentru poluare. Și, dacă se interzice sau se reduce folosirea cărbunelui și a petrolului, dacă emanațiile de metan decurg din agricultura irigată, nu se va menține oare mizeria în lume, în loc să se creeze condițiile favorabile pentru prosperitate?

Protecția biodiversității necesită și ea atenția tuturor, în măsura în care speciile sînt amenințate cu dispariția și, odată cu ele, anumite forme de viață indispensabile pentru viitorul omenirii. Un alt exemplu: apa care, ici și colo, a început să lipsească. Pe viitor, s-ar putea ca apa să nu mai ajungă pentru satisfacerea unor nevoi tot mai mari. Cu atît mai mult, cu cît repartizarea resurselor este foarte inegală. Fiecare locuitor din Alaska poate conta pe 180 000 mł pe an; fiecare locuitor din Peninsula Arabică, pe 200 mł. Conflictele există deja. Bazinul Iordanului reprezintă o miză capitală în soluționarea diferendelor israeliano-arabe, întrucît două treimi din resursele de apă ale statului Israel provin din teritoriile aflate dincolo de frontierele din 1967, iar jumătate din ele trec prin Înălțimile Golan.

De aceea, de la un summit la altul, statele încep să abordeze aceste probleme esențiale. Prima conferință a Națiunilor Unite pe probleme de mediu a avut loc în 1972, la Stockholm, cu tema „un singur Pămînt". Protocolul de la

Montreal, semnat în 1987, vine după Convenţia de la Viena pentru protecţia stratului de ozon. Între 3 şi 14 iunie 1992, 178 de state au participat la conferinţa Naţiunilor Unite de la Rio de Janeiro. În ciuda dezacordurilor, s-a adoptat o Cartă, care cuprinde 27 de principii şi un catalog de 800 de măsuri. A fost un început promiţător, dar dezamăgitor totodată, întrucît interesele contradictorii, mefienţele reciproce, acuzaţiile rostite sau subînţelese au împiedicat aplicarea deciziilor. Convenţia de la Basel datează din 1989 şi se referă la mişcările transfrontaliere ale deşeurilor toxice; exporturile spre ţările Lumii a Treia sînt interzise din 1998. Deversarea lor în largul mării a fost interzisă prin Convenţia de la Londra, din 1993. Astăzi, atenţia publicului este atrasă de calitatea alimentelor, organismele modificate genetic, bovinele tratate cu hormoni, erorile tragice în alimentaţia vitelor.

În domeniul mediului înconjurător se impune o concluzie. Diverse pericole ameninţă, deşi sînt din ce în ce mai bine cunoscute. Lista primejdiilor nu este, desigur, închisă, dar comportă destule puncte pentru ca să se poată întreprinde o acţiune decisivă. Or, textele există adesea pentru a evita tot ce poate fi mai rău. Lipseşte însă voinţa de a le completa, pe măsură ce devine necesar, şi de a le aplica, odată ce au fost adoptate. Şi aici ne aflăm în centrul relaţiilor internaţionale de mîine.

III. La ce servesc organizaţiile internaţionale?

Schimbările nu afectează numai temele şi subiectele, ci îi ating, deopotrivă, şi pe actori. Din moment ce statelor le vine tot mai greu să facă faţă mondializării sub toate formele ei, care sînt noile structuri pe care se vor baza relaţiile internaţionale?

A. Organizaţia Naţiunilor Unite

Primul răspuns este evident. Începînd din 1945, Organizaţia Naţiunilor Unite a avut drept misiune să coordoneze activitatea internaţională, să întruchipeze comunitatea naţiunilor, să asigure securitatea colectivă. Preşedintele Franklin Roosevelt a avut grijă să propună o repartizare a puterilor, diferită de cea care prevalase în cadrul Societăţii Naţiunilor. Din acest motiv a fost prevăzut Consiliul de Securitate, cu cinci membri permanenţi şi membri nepermanenţi aleşi de către Adunarea Generală. Totuşi timp de aproximativ o jumătate de veac, din cauza războiului rece, ONU nu şi-a putut exercita pe deplin misiunile. Avînd în vedere că membrii permanenţi dispun de dreptul la veto, este necesară unanimitatea lor pentru a accepta şi a aplica o hotărîre a Consiliului. Or, rar s-a putut ajunge la o opinie unanimă. ONU nu îşi îndeplinea rolul. Sau, în cazul cel mai bun, şi-l îndeplinea prost.

Războiul din Golf a inaugurat o nouă epocă. Dispariţia Uniunii Sovietice pune capăt bipolarităţii. Din acel moment, Statele Unite rămîn singura superputere, dar nu vor, sau nu pot să-şi impună voinţa tuturor celorlalte state. Lumea

este deopotrivă unipolară şi multipolară. Noi state intră în ONU, fiecare avînd aceleaşi drepturi şi aceleaşi îndatoriri, ca şi membrii mai vechi. Solidarităţile nu mai sînt ideologice. Ele sînt uneori regionale, alteori aleatorii; cîteodată permanente, uneori episodice; cînd şi cînd raţionale, alteori incomprehensibile. Şi, de fapt, lucrurile sînt mai mult decît evidente. ONU decide, dar cum ar aplica hotărîrile luate, dacă Statele Unite sau NATO nu ar colabora cu ea şi nu i-ar sluji drept braţ înarmat? De unde şi o inevitabilă conivenţă între Casa Albă şi sediul ONU de la New York.

Pe 31 ianuarie 1992, secretarul general al ONU, Boutros Boutros-Ghali, prezintă o Agendă pentru pace. Bilanţul nu e prea strălucit. ONU nu a făcut nimic pentru a evita sau pentru a opri un număr de aproximativ o sută de conflicte, moartea a 20 de milioane de bărbaţi, femei şi copii, deplasarea forţată a altor 20 de milioane de persoane, fuga a 17 milioane de refugiaţi. Activitatea Organizaţiei lasă mult de dorit, fiind vorba despre reglarea datoriei internaţionale, creşterea demografică, inegalităţile dintre ţările bogate şi ţările sărace, traficul de droguri, organizarea comerţului mondial etc. Ar putea măcar, pe viitor, să asigure menţinerea păcii. Nu întreţinînd nişte forţe armate, cum prevede articolul 43 din Carta sa, ci organizînd o forţă care să impună pacea, atunci cînd împrejurările o cer, iar Consiliul de Securitate îşi dă acordul. Secretarul general militează pentru „o pedagogie a păcii". Această idee frumoasă rămîne în stadiul de proiect.

La drept vorbind, ONU a finanţat numeroase misiuni de observaţie înainte de 1992. De asemenea, în circumstanţe speciale, a trimis forţe de urgenţă, Căştile albastre, de exemplu, în 1973, de-a lungul Canalului de Suez şi în Sinai, la sfîrşitul războiului de Yom Kippur sau în 1974, în Cipru. După 1992, operaţiunile de menţinere a păcii (*Peacekeeping*) se înmulţesc: în Somalia (1992–1993), în Croaţia şi în Bosnia-Herţegovina (1992), în Mozambic (1992), în Ruanda (1993–1994), în Haiti, Liban, Kosovo etc.

În realitate, acţiunea ONU este limitată de trei factori. Procesul de decizie este obligatoriu lung, din moment ce implică state cu interese evident contradictorii, se bizuie pe un consens minim, ajunge la o linie de comandă complexă şi prea îndepărtată de teren. Finanţarea rămîne incertă. ONU riscă în permanenţă falimentul, în mare parte fiindcă Statele Unite nu virează întreaga cotizaţie, întrucît Congresul, din izolaţionism, din ostilitate faţă de anumite aspecte ale politicii Naţiunilor Unite şi din demagogie faţă de alegătorii săi, nu votează creditele necesare. Or, partea datorată de Statele Unite corespunde unui sfert din bugetul obişnuit. Totuşi aceleaşi State Unite contribuie la finanţarea unor operaţiuni de menţinere a păcii; în plus, nu sînt singurul stat care nu îşi achită datoria, ajunsă deja la un miliard de dolari.

În fine, ce-a mai rămas din acordul semnat de 119 state, care prevede ca 145 000 de soldaţi să fie puşi la dispoziţia ONU? În realitate, ori de cîte ori undeva izbucneşte o criză, opinia publică îşi manifestă sentimentele şi reclamă o intervenţie internaţională. Consiliul de Securitate votează o rezoluţie. Secretarul general încearcă atunci să adune o forţă de cîteva mii de oameni. Recrutarea

şi trimiterea la faţa locului a Căştilor albastre reprezintă costuri mari pentru ţările care le recrutează. ONU nu are posibilitatea de a rambursa cheltuielile, cel puţin nu imediat. Motivarea soldaţilor este slabă; solda lor, şi mai slabă chiar. Sarcinile Secretariatului General s-au complicat, pe măsură ce, pe lîngă operaţiunile de menţinere a păcii, s-au mai adăugat operaţiunile de restabilire a păcii, apoi operaţiunile care urmăresc construirea unui stat, cum ar fi, de exemplu, Timorul Oriental. Bernard Miyet, care conduce departamentul operaţiunilor de menţinere a păcii, ajunge la această tristă concluzie (*Le Monde*, 24 mai 2000): „Ni se cere neîncetat să purtăm războaie fără soldaţi, fără arme, fără bani, dar cu nişte mandate pe care toată lumea le consideră nerealiste. Şi, cînd nu reuşim acest lucru, ni se aruncă acuzaţia că sîntem inutili, costisitori şi ridicoli". Nu trebuie să ne mire, aşadar, că NATO a luptat în Kosovo, că Australia a primit misiunea de a restabili ordinea şi pacea în Timorul Oriental, că Nigeria intervine în Liberia şi în Sierra Leone. Comunitatea internaţională pretinde mult de la ONU, dar îi acordă puţin.

B. Organizaţiile neguvernamentale

Această slăbiciune a ONU explică, de fapt, influenţa crescîndă a organizaţiilor neguvernamentale (ONG). Dar ONG-urile nu intervin decît în domeniul umanitar şi al opiniei publice. Creşterea numărului lor, activitatea lor multiformă şi universală nu depinde de hazardul circumstanţelor. ONG-urile corespund globalizării. Din moment ce preocupările opiniei publice depăşesc cadrul naţional, iar statul nu poate ţine seama de ele în politica sa externă, trebuie să se recurgă la organisme care să nu fie tradiţionale, şi care nu îşi limitează acţiunea în interiorul frontierelor. Noile tehnologii ale informaţiei oferă posibilitatea de a reuni indivizi de pe toate continentele şi din toate ţările. Aceştia comunică între ei prin telefon, prin fax, din ce în ce mai des prin Internet. Ei alcătuiesc, astfel, o opinie publică fără bariere naţionale, care se înfierbîntă mult mai repede, întrucît poate urmări evenimentele de pe planetă pe ecranele televizoarelor şi ştie că, în principiu, ONG-ul nu este motivat de obţinerea unui profit. Faptul că nu au interese provoacă interesul opiniei publice.

Numărul ONG-urilor este estimat, astăzi, la 35 000, poate chiar la 50.000, adică de o sută de ori mai mare decît la începutul secolului al XX-lea. Cele mai multe organizaţii neguvernamentale îşi au sediul în ţările dezvoltate şi îşi exercită misiunea în ţările în curs de dezvoltare. Cea mai veche, prin urmare şi cea mai bine cunoscută, este Crucea Roşie, care a fost înfiinţată în 1863. Medicii fără frontieră, Medicii lumii, Amnesty International, Greenpeace, Pugwash au dobîndit o notorietate planetară. Ar trebui citate, de asemenea, ONG-urile care se bazează pe grupuri profesionale, mişcări militante, convingeri religioase etc., care primesc donaţii, cotizaţii, subvenţii, care strîng fonduri prin vînzări de caritate sau prin serviciile pe care le aduc. Intrăm în lumea diversităţii, a eterogenităţii, a localului şi a internaţionalului.

Organizaţiile neguvernamentale modelează opinia publică. Iată un exemplu grăitor în acest sens. Mişcările feministe din Statele Unite şi din Europa

sînt organizate în mod eficient. Ajută mişcările feministe din Lumea a Treia, oferindu-le bani, sfaturi, materiale de propagandă. Comunicarea costă atît de ieftin, încît nu provoacă nici o ezitare. De aceea, lobby-ul capătă dimensiuni planetare şi dobîndeşte o eficienţă redutabilă. În acelaşi spirit, atunci cînd Amnesty International sau Greenpeace întreprind o campanie de informare, întregul mapamond este alertat, informat şi implicat. Un alt exemplu ilustrează, de asemenea, influenţa ONG-urilor. Pregătirea summitului de la Rio de Janeiro, în 1992, a suscitat o mare agitaţie în rîndul organizaţiilor neguvernamentale care au scopul de a apăra mediul înconjurător. Acestea au văzut în evenimentul menţionat prilejul de a insista asupra necesităţii de a controla efectul de seră şi de a-şi face cunoscute principalele revendicări.

Statul Vanuatu a profitat de această ocazie pentru a lăuda serviciile unei organizaţii neguvernamentale, amplasată la Londra şi finanţată din SUA, cu misiunea de a ocupa locul delegaţiei ei oficiale. Or, această atitudine a consolidat considerabil poziţia statului Vanuatu în negocierile internaţionale. Recentele manifestaţii contra Organizaţiei Mondiale a Comerţului, la Seattle, Davos, Washington, în toate locurile unde se desfăşoară o conferinţă internaţională, confirmă naşterea unei opinii publice la nivel planetar, care susţine activitatea ONG-urilor. Am putea încheia pe aceeaşi notă, amintind de crearea în 1998 a Curţii Penale Internaţionale.

Există, aşadar, o alunecare de putere, pe care o constatăm de la o zi la alta. Statele continuă să semneze tratatele şi acordurile, după ce le-au negociat şi le-au modificat conform intereselor pe care le reprezintă. Forţa de inovaţie vine însă din altă parte. Aceasta reprezintă cea mai puternică dovadă că, în pragul secolului al XXI-lea, relaţiile internaţionale suferă o profundă metamorfoză.

După 11 septembrie

Atentatele din 11 septembrie 2001 deschid o nouă perioadă în istoria relaţiilor internaţionale. Bilanţul tragediei este impresionant: cel puţin 3 600 de morţi, turnurile gemene ale World Trade Center din New York – complet distruse, una dintre aripile Pentagonului, de la Washington, avariată, o ţară traumatizată, un spectacol de groază pe care lumea întreagă l-a putut urmări pe ecranele televizoarelor. Lista consecinţelor pe plan uman, politic şi economic nu este încă încheiată. Atenţia lumii se concentrează mai mult decît oricînd asupra Statelor Unite care, în ultimii zece ani, deveniseră singura superputere, „naţiunea indispensabilă". Deciziile adoptate de SUA, strategiile, relaţiile lor cu alte state sînt astăzi în centrul actualităţii şi, într-o măsură mai largă, determină viitorul planetei. Acest lucru reprezintă pentru Washington o responsabilitate zdrobitoare, iar pentru întreaga omenire o situaţie preocupantă.

I. Războiul Statelor Unite contra terorismului

Istoricii nu omit niciodată prilejul de a atrage atenţia asupra faptului că terorismul există de multă vreme, poate chiar dintotdeauna, şi că nu va dispărea în deceniile ce vor veni. Este adevărat, de asemenea, că Statele Unite au fost deja lovite în ultimul deceniu al secolului al XX-lea. Primul atentat împotriva World Trade Center, în 1993, s-a soldat cu 6 morţi şi 1 042 de răniţi. Garnizoana americană de la Dharan, Arabia Saudită, a fost atacată în 1996. Atentate cu bombe s-au produs asupra ambasadelor din Tanzania şi Kenya, în 1998. O navă a marinei SUA a explodat în 2000, în portul Aden din Yemen. În plus, ameninţări de tot felul i-au avertizat pe americani că nu era imposibil să se producă incidente şi mai grave.

A. Terorismul

În aceste condiţii, putem evoca oare precedentul de la Pearl Harbour? Deosebirile sînt mai mari decît asemănările. În 1941, marina şi flota Japoniei au distrus flota americană din Pacific. Un stat agresa un alt stat. Ţintele erau

militare. A urmat declarația de război. Șaizeci de ani mai tîrziu, nici un stat nu își asumă responsabilitatea atentatelor. Trebuie chiar să se aștepte cîteva săptămîni, pentru ca Osama Ben Laden să recunoască, pînă la urmă, că organizația sa, Al Qaida, a pregătit și a executat atentatele. Contrar afirmațiilor președintelui George W. Bush, nu avem de-a face, în sensul juridic al expresiei, cu „un act de război". De aici, apariția bruscă a unui termen: terorismul. Iată un factor nou în relațiile internaționale. De acum înainte, statele-națiuni sînt nevoite să combată mișcări teroriste care nu au baze teritoriale, afișează obiective adesea vagi și recurg la mijloacele cele mai violente. Putem oare defini terorismul pornind de la asemenea baze? Nu este suficient să se răspundă că și teroriștii sînt niște luptători, că toți liderii mișcărilor de rezistență și de independență din secolul al XX-lea au fost considerați teroriști de către adversarii lor, înainte de a deveni aproape întotdeauna guvernanți respectabili. Terorismul nu este o doctrină, care să poată fi plasată pe același plan cu comunismul, nazismul sau „tiers-mondismul". El este înainte de toate un mijloc, o metodă de a provoca frica, de a impune o voință, obiective rațională sau irațională. Terorismul nu ține seamă de considerente morale: execută oameni nevinovați, sub pretextul că nimeni dintre noi nu este cu adevărat nevinovat. Folosește, deopotrivă, arme sofisticate și rudimentare, recurge la cea mai complexă tehnologie, cum ar fi, de pildă, Internetul, informatica și electronica, întruchipează fața, ascunsă și detestabilă, a globalizării. Terorismul pretinde de la fanaticii săi o supunere fără abatere, care merge pînă la sacrificiul suprem. Terorismul pregătește *kamikaze*, purtători de brîuri cu explozive, piloți de avioane, conducători de vehicule-capcană, asasini care ucid și mutilează cu miile, bombe umane care, sinucigîndu-se, scapă de judecata oamenilor pentru a deveni niște „martiri". Teroriștii poartă un „război asimetric". Ei urmăresc, în primul rînd, efectul mediatic, șocul imaginilor care vor provoca teroare.

Terorismul nu se limitează doar la folosirea armelor și la recurgerea la acte de violență. El poate fi și chimic: maladia cărbunelui (antrax), venită nu se știe de unde, răspîndită de nu se știe cine, ucide 5 oameni în Statele Unite, la începutul toamnei. Amenințarea ar putea fi biologică: virusul variolei, care a fost eradicat din 1977, devine brusc o armă potențială. Ce să mai credem despre atacarea instalațiilor nucleare, despre utilizarea unor materiale radioactive, despre „bombele murdare" care, după spusele experților, nu ar fi greu de fabricat? Trebuie cumva să ne temem de hackerii care ar putea străpunge sistemul informatic, provocînd perturbații ireparabile în viața cotidiană? Nimic nu poate fi mai imposibil sau inimaginabil.

Și asta, cu atît mai mult cu cît motivațiile teroriștilor rămîn vagi. Vor cumva să demonstreze lumii că Statele Unite nu sînt invincibile? Dar atentatele din 11 septembrie nu au slăbit puterea militară și economică a Americii. Vor cumva să declanșeze o ripostă americană în Afganistan, cu speranța că armata Statelor Unite se va confrunta acolo cu un nou Vietnam? Încearcă ei oare să-i alunge pe americani din Orientul Mijlociu? Speră să poată atrage de partea lor Pakistanul și Arabia Saudită? Utilizează ei cumva conflictul israeliano-pales-

tinian pentru a-şi ralia opinia publică arabo-musulmană? Iată tot atîtea întrebări care necesită răspunsuri contradictorii şi incerte. Filosoful Pascal Bruckner are dreptate cînd scrie (*Le Monde* din 25 septembrie 2001): „[...] căutarea aprigă a cauzelor, chiar dacă porneşte din bune intenţii, dă greş: cultura scuzei, explicaţia venită din disperare, umilinţa exonerează fapta de oroarea ei şi conduce spre ispita indulgenţei".

După atentatele din 11 septembrie, americanii reacţionează aşa cum reacţionaseră bunicii lor în 1941. Războiul va fi total. Şi acest război va trebui cîştigat, indiferent care ar fi sacrificiile, care ar fi preţul, chiar dacă se intuieşte că nici o victorie asupra terorismului nu va fi definitivă. Statele Unite au fost atacate nu pentru ceea ce fac, ci pentru ceea ce sînt. De aici, concluzia că se cuvine ca valorile fundamentale ale societăţii lor să fie apărate, că lupta lor este şi lupta tuturor celorlalte democraţii, că nu este posibil nici un compromis cu forţele Răului. Nimeni nu a exprimat mai bine decît George W. Bush această convingere. El, care a cîştigat atît de greu alegerile prezidenţiale, el, pe care atîţia compatrioţi de-ai săi îl considerau incapabil să-şi îndeplinească funcţia, el, despre care lumea credea că este limitat din punct de vedere al inteligenţei, al capacităţilor politice şi al puterii de înţelegere, aşadar George W. Bush a suferit o adevărată metamorfoză. Ştie să se adreseze concetăţenilor, să le ridice moralul, să adune laolaltă componentele unei societăţi balcanizate, multiculturale, nesigure. Apariţia subită a unui patriotism de nezdruncinat îi întăreşte influenţa. Mai mult decît oricînd, preşedintele consolidează unitatea naţională.

Este vorba despre o necesitate urgentă. Statele Unite au fost lovite drept în inimă. Au descoperit recent că, în ciuda puterii militare, a dominaţiei economice şi a influenţei lor politice, sînt vulnerabile, că hegemonia lor suscită ură şi atrage lovituri, că metropola lor economică poate fi grav rănită, că nici capitala lor politică nu este în afara vizorului, că puţin a mai lipsit ca şi Casa Albă sau vreo centrală nucleară să fie, de asemenea, atacate. George W. Bush vorbeşte despre o „cruciadă", ceea ce, în vocabularul american, înseamnă o luptă necruţătoare, şi nu un război al religiilor sau un şoc al civilizaţiilor. În discursul său despre starea Uniunii (29 ianuarie 2002), declară: „Ţara noastră este în război, economia noastră este în recesiune, iar lumea civilizată înfruntă pericole fără precedent. [...] Războiul nostru contra terorismului abia a început". Trei ţări constituie „o axă a Răului, înarmată pentru a ameninţa pacea lumii": Coreea de Nord, „(care) se înarmează cu rachete şi cu arme de distrugere în masă", (...) Iranul (...), care caută cu agresivitate aceste arme şi exportă teroarea, (...) Irakul (care) continuă să-şi afişeze ostilitatea faţă de America şi să susţină teroarea". Preşedintele se adresează cu prioritate americanilor. Dar vorbeşte, de asemenea, şi pentru restul omenirii. Încă din 20 septembrie, Bush lansează acest avertisment: „Cine nu este cu noi este împotriva noastră". Iată, aşadar, mai mult decît oricînd, Statele Unite în postura de lider al lumii libere. Nu este vorba despre o revenire la războiul rece, din moment ce Uniunea Sovietică nu mai există şi nici un alt stat nu i-a luat locul. Configuraţia internaţională nu are

echivalent în istorie. Numai Statele Unite dispun de mijloace necesare pentru a lupta împotriva terorismului. SUA îndeamnă celelalte state să le urmeze în războiul împotriva unui inamic insesizabil, omniprezent, care renaşte mereu din propria-i cenuşă. Lupta va fi planetară şi va necesita timp, foarte mult timp.

B. Alegerea unei strategii

Alegerea unei strategii ia trei săptămîni. Multă lume în Europa se temea că Statele Unite, mînate de dorinţa de a-şi răzbuna morţii, vor decide să lovească foarte puternic, fără să aleagă cu discernămînt ţintele de atins. Neliniştea lor este inutilă. Afganistanul guvernat de talibani, unde se ascunde Ben Laden, va fi primul obiectiv al ripostei americane. Operaţiunile militare încep pe 7 octombrie. Aproximativ patruzeci de rachete *Tomahawk* lovesc patru oraşe afgane, printre care şi Kabul. Apoi, bombardamentele se intensifică.

În noiembrie, americanii trimit comandouri de forţe speciale în asociaţie cu forţele Alianţei Nord-Atlantice, care luptă de cîţiva ani contra talibanilor. Pe 10 noiembrie, oraşul Mazar-e-Şarif este „eliberat"; pe 13 noiembrie, Kabul cade în mîinile soldaţilor Alianţei Nord-Atlantice. Pe 6 decembrie, talibanii din Kandahar negociază condiţiile pentru a se preda; regimul lor dispare în cotloanele uitate ale istoriei. Cu toate acestea, calmul nu se restabileşte complet în Afganistan; Ben Laden şi mollahul Omar, complicele şi protectorul său, nu au fost capturaţi, iar luptele sporadice continuă. Situaţia politică s-a ameliorat de cînd, în 4 decembrie, diversele facţiuni afgane au acceptat ca Hamid Karzai să prezideze o administraţie interimară.

Oricare ar fi situaţia, americanii au evitat să cadă în capcana unui nou Vietnam. Armele lor, de o eficacitate redutabilă, aparţin celei mai moderne tehnologii. Orice intervenţie a marinei, a aviaţiei sau a forţelor speciale americane înseamnă precizie (care nu exclude unele nefericite stîngăcii, numite „pagube colaterale"), iar intensitatea atacurilor explică succesul. Loviturile forţelor americane inspiră, totodată, o asemenea încredere, încît la Washington, experţii pregătesc, fără întîrziere, faza a doua a războiului contra terorismului. Vor ataca SUA Irakul, pe care îl acuză de fabricarea unor arme de distrugere în masă şi de susţinere a terorismului? Sau, poate, Somalia, Yemen, Sudan, care se consideră că ar proteja pe unii membri ai grupărilor teroriste? Strategii de la Pentagon îşi elaborează planurile. Ceea ce-i reţine pentru moment sînt cel mult nişte considerente politice şi diplomatice.

Cu toate acestea, acţiunea internaţională a Statelor Unite necesită o nouă doctrină militară. Pe vremea războiului rece, disuasiunea nucleară constituia esenţialul strategiei. Americanii şi sovieticii ştiau perfect că acela care scotea primul sabia îşi atrăgea o ripostă nimicitoare. În faţa terorismului, Statele Unite nu mai pot aştepta să fie atacate, pentru a răspunde cu aceeaşi monedă. SUA trebuie să ia iniţiativa. Preşedintele Bush anunţă că pe puţin 60 de state adăpostesc celule teroriste, că acestea trebuie dizolvate sau că, altminteri, forţele americane vor interveni pentru a le distruge. „Războiul contra terorismului",

afirmă el, „nu va fi cîştigat prin defensivă". Dar ar fi eronat să reducem diplomaţia americană la războiul preventiv. Mişcările teroriste nu pot acţiona fără a dispune de bani. Iar transferurile monetare de la o ţară la alta servesc la pregătirea atentatelor. Prin urmare, este necesar să se supravegheze îndeaproape paradisurile fiscale, fie ele situate în Antile, în Pacific, în Europa sau în Asia. Scopul suprem este de a tăia mijloacele de subzistenţă unor reţele, ca Al Qaida. Precizăm că deja în 1981, un raport american denunţa existenţa unor circuite clandestine, dacă nu doar pur şi simplu discrete.

Dar nici preşedintele Reagan sau succesorii lui, nici organizaţiile internaţionale nu consideraseră că era urgent să fie luate măsuri eficace. Evenimentele din 11 septembrie schimbă datele problemei. Ben Laden, miliardarul, se pricepe admirabil să jongleze cu mecanismele financiare. El reuşeşte, astfel, să organizeze operaţiuni foarte complexe. Terorismul nu este arma săracului sau a analfabetului, ci beneficiază, dimpotrivă, de mondializarea financiară.

În fine, războiul contra terorismului se bazează pe eficacitatea poliţiilor. FBI şi CIA au fost acuzate că nu au ştiut să prevadă, prin urmare că nu au putut să evite atentatele, din cauză că nu şi-au coordonat informaţiile şi nu au realizat, cu ajutorul lor, sinteze inteligibile. Serviciile de imigraţie au comis greşeli. Se cuvine, aşadar, ca aceste neajunsuri să fie remediate, să se creeze un departament ministerial în cadrul guvernului federal, care să răspundă de toate problemele legate de securitatea internă. Bill Clinton avusese în vedere o astfel de structură, dar nu crezuse că era necesar să se desprindă de tradiţia politică şi administrativă. George W. Bush însă face acest pas. Departamentul va trebui creat, ceea ce va antrena iniţial lungi dezbateri în Congresul american.

Recurgerea la forţă, urmărirea circuitelor clandestine ale finanţelor, infrastructura poliţienească sînt oare de ajuns? Categoric nu. Va trebui, de asemenea, să se lupte împotriva terorismului, răspunzînd întrebărilor politice pe care acesta le pune. Care sînt condiţiile prin care se pot explica naşterea şi proliferarea mişcărilor teroriste? De ce atentatele au fost salutate, bunăoară în Orientul Mijlociu, cu strigăte de bucurie? Ostilitatea pe care o provoacă americanii poate fi justificată prin diplomaţia Statelor Unite? Discrepanţele dintre economia ţărilor dezvoltate şi economia ţărilor în curs de dezvoltare pot fi oare anulate? Toate aceste întrebări merită o analiză aprofundată. Nici una dintre ele nu poate primi un răspuns simplu. Nimic nu dovedeşte, de altfel, că teroriştii recurg la aceleaşi raţionamente ca şi naţiunile democratice. Logica lor nu este obligatoriu identică totuşi cu a noastră. Statele Unite nu au cum ocoli însă o altă întrebare: pot purta un război contra terorismului, fără a organiza o coaliţie, fără a-şi lua precauţia de a se pune de acord cu aliaţii lor?

C. Singurătate sau solidaritate?

Dezbaterea a luat naştere cu mult înainte de 11 septembrie. În ciuda aparenţelor, Bill Clinton a practicat multilateralismul, apoi, a evoluat din ce în ce mai mult spre unilateralism. Succesorul său a accentuat şi mai mult această tendinţă. Spre deosebire de tatăl său, George W. Bush nu a căutat să formeze o

coaliţie solidă şi stabilă, înainte de a se angaja în conflictul din Afganistan. Firește, Consiliul de Securitate al Organizaţiei Naţiunilor Unite a recunoscut, pe 12 septembrie, „dreptul inerent la legitima apărare individuală sau colectivă" a Statelor Unite (Rezoluţia 1368). Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord a invocat articolul 5 din Pactul Atlanticului şi a declarat solidaritatea membrilor săi cu SUA. Totuşi războiul a fost condus de către americani. Washingtonul a beneficat fără rezerve de sprijinul Londrei şi nu a solicitat decît o cooperare foarte limitată din partea celorlalţi aliaţi. Principalele hotărîri au fost luate de către americani, fără consultarea cu ceilalţi. Planurile pe care Pentagonul le elaborează pentru a declanşa ofensiva contra Irakului nu fac obiectul unei concertări internaţionale; dimpotrivă. Dacă George W. Bush era acuzat, înainte de 11 septembrie, că nu acceptă acordurile internaţionale, cum ar fi, de pildă, protocolul de la Kyoto privind gazele cu efect de seră, atentatele şi consecinţele lor l-au împins şi mai mult să acţioneze singur. O demonstrează dezbaterea referitoare la Curtea Penală Internaţională. Proiectul a fost semnat de către preşedintele Clinton, la sfîrşitul mandatului său, deşi Statele Unite manifestaseră reticenţe serioase. Bush revine asupra semnăturii predecesorului său. Nu vrea ca nişte soldaţi, nişte responsabili politici americani să poată fi aduşi în faţa unei instanţe care nu este doar americană. Contează prea puţin că Statele unite s-au aflat la originea ONU şi a principalelor organizaţii internaţionale. SUA trebuie să-şi păstreze independenţa şi nu se vor supune unei autorităţi străine. Protestele unora şi ale altora nu vor schimba nimic. Statele Unite dispun de mijloacele necesare pentru a sta deoparte.

Dacă ar fi să le dăm crezare, acest lucru ar fi chiar sursa puterii şi a influenţei lor. Mai mult decît oricînd, superputerea îşi continuă drumul în singurătate, o singurătate voită, ridicată la rangul de filosofie politică. Aceasta este una dintre consecinţele atentatelor din 11 septembrie.

II. Ceilalţi mari actori

A. Uniunea Europeană

Ca şi înainte, Europa comunitară deţine un rol primordial în domeniul economic şi comercial. Rămîne slabă însă în domeniul politic şi diplomatic. La începutul anului 2002, trecerea la euro a fost o reuşită. Cei 12 membri ai UE care au ales moneda unică nu au întîmpinat nici o dificultate majoră în abandonarea monedei lor naţionale. Adversarii monedei euro contau pe nostalgie, pe harababură, pe creşterea preţurilor. S-au înşelat. Asta nu înseamnă însă că euro a intrat deja în cutumele şi obişnuinţele oamenilor. Lucrul acesta va veni cu timpul. Poate că nici Marea Britanie nu va mai întîrzia mult să facă acest pas, iar noua monedă va reuşi să consolideze sentimentul unei identităţi europene. După ce a suferit însă o depreciere puternică în raport cu dolarul, iată că euro a ajuns la paritate cu dolarul american. Este acesta un incident trecător sau începutul unei noi ere?

Extinderea Uniunii Europene prin admiterea țărilor din Europa Centrală, de Est și de Sud ridică probleme mult mai complicate. De aceea, membrii UE au inventat formula unei convenții pentru a defini condițiile extinderii. Președinția acestei convenții i-a fost încredințată lui Valéry Giscard d'Estaing. Trebuie să se elaboreze regula majorității acceptate, să se găsească o soluție pentru împărțirea competențelor între instituții, să se pună la punct o politică economică comună, să se reflecteze la perenitatea pactului de stabilitate bugetară, la armonizarea fiscală, la chestiunile sociale etc. În același timp, este imposibil să nu se țină seama de o observație simplă: cu cît Europa se mărește, cu atît și sărăcește. Trecînd de la 15 la 27 de membri, își va mări suprafața cu 35% și populația cu 28%, iar PIB-ul pe locuitor va scădea cu 16%. Pe scurt, pînă în 2004, dată tampon pentru lărgirea UE, europenii trebuie să dea dovadă de imaginație.

Ca și în anii precedenți, au apărut diferende comerciale cu Statele Unite. Conjunctura economică de o parte și de cealaltă a Atlanticului este mai puțin bună, fără a fi cu adevărat catastrofală. Încetinirea afacerilor a început dinainte de 11 septembrie.

Atentatele au frînat și mai mult mișcarea afacerilor, au afectat optimismul cercurilor bursiere, au provocat închiderea unor uzine, falimente și, mai ales, au scos în evidență fragilitatea crescîndă a noii economii. Rezultatul este o tendință spre protecționism, care reapare în detrimentul liberalizării schimburilor comerciale. Pe 5 martie 2002, președintele Bush ia o decizie care este uimitoare, venind din partea lui. Promisese să coboare net barierele vamale și drepturile de vamă. Or, acum anunță o creștere a drepturilor vamale la oțelurile provenite din străinătate. La scurt timp după aceea, promite fermierilor niște subvenții puternice. Iată, așadar, două noi dosare care îngreunează contenciosul dintre Lumea Nouă și Lumea Veche.

Comisia Uniunii Europene protestează. Comisarul pentru Comerț, Pascal Lamy, își exprimă profunda nemulțumire: „Evenimentele din 11 septembrie, spune el, ne făcuseră să sperăm că diplomația, poziția internațională a Statelor Unite vor deveni treptat ceva mai multilaterale. Din păcate, trebuie să constatăm că nu s-a întîmplat așa și că vechile tendințe unilaterale au recîștigat teren". Argumentele europene nu sînt lipsite de soliditate, cu atît mai mult, cu cît interdependența economiilor de o parte și de cealaltă a Atlanticului s-a întărit, iar Europa dispune de mijloace de retorsiune.

Pe planul politicii internaționale, Uniunea Europeană deține un rol minor, așa cum demonstrează, de altfel, și exemplul Afganistanului. Degeaba invocă NATO articolul 5 din Carta sa: această organizație nu are ce căuta, de fapt, într-un război care nu privește decît Europa. NATO poate, cel mult, să primească noi membri, veniți din fostul bloc sovietic. Dacă Rusia intră și ea în organizație, la ce va mai servi atunci NATO? Cît privește statele din UE, acestea reacționează la atentatele din 11 septembrie în mod necoordonat. Toți membrii Uniunii Europene se declară solidari cu Statele Unite. Pe 14 septembrie, trei minute de tăcere aduc un omagiu victimelor. Președintele Jacques Chirac

traversează Atlanticul, la scurt timp după tragedie, în semn de compasiune şi pentru a-şi arăta sprijinul fără rezerve în războiul contra terorismului. Pe 18 septembrie, la Washington, preşedintele francez oferă cooperarea Franţei, dar adaugă că o cooperare militară nu este „de conceput", decît dacă cele două state îşi definesc în comun obiectivele. Americanii, care nu au uitat dificultăţile dintre aliaţi, pe care le-a creat războiul din Kosovo, nu cer nimic pe plan militar. Franţa se mulţumeşte, într-o primă etapă, să trimită o fregată şi o navă de alimentare aparţinînd Marinei Naţionale, iar, apoi, în noiembrie, portavionul *Charles-de-Gaulle*. Germania nu este în măsură să joace un rol militar pregnant şi, de altfel, se teme să-şi angajeze soldaţii. Numai Marea Britanie încearcă să demonstreze că relaţia specială cu Statele Unite există cu adevărat. Pe ansamblu, avînd în vedere că Uniunea Europeană nu deţine o forţă armată comună şi arareori se întîmplă să aibă o poziţie unanimă atunci cînd este vorba despre politica externă, participarea ei la războiul din Afganistan se va limita la unele aspecte periferice.

Atentatele din 11 septembrie au slăbit şi mai mult poziţia internaţională a Europei comunitare. Cel mult, i-au determinat pe europeni să-şi intensifice cooperarea poliţienească.

B. Rusia

Rusia, în schimb, a ştiut să profite de evenimentele din 11 septembrie. Înainte de tragedie, Rusia trecea printr-o perioadă dificilă pe plan internaţional. Desigur, Vladimir Putin preluase conducerea în locul lui Boris Elţîn, dar nu se bucura totuşi de un mare prestigiu. Trecutul său ca ofiţer KGB şi lipsa de carismă nu contribuiau la ameliorarea imaginii lui de marcă. Rusia, ca ţară, era pusă sub acuzaţie de opinia publică din ţările democrate sau, alteori, se dovedea incapabilă să exercite vreo influenţă asupra vecinilor ei.

Realitatea este că operaţiile militare din Cecenia stîrneau indignare. Descrierea străzilor din capitala ţării, Groznîi, îngrozea lumea: din cei 450 000 de locuitori, trei sferturi erau dispăruţi – morţi sau fugiţi, supravieţuitorii trăiau printre dărîmături, armata rusă acţiona ca într-o ţară cucerită, proteja „escadroanele morţii", îi izgonea nemilos pe „teroriştii wahabiţi". Putin nu avea nici un scrupul în această privinţă. Lucrurile puteau fi însă şi mai grave. Puterea rusă îşi găsea justificarea în asasinatele săvîrşite la Moscova, susţinea Putin, de către nişte terorişti ceceni.

Ţările Baltice vecine se străduiau să fie primite în NATO şi să urmeze modelul politic şi economic al Statelor Unite. Republicile din Asia Centrală se distanţau de evenimentele din Cecenia şi utilizau drept un atu major resursele lor petrolifere. Belarus şi Ucraina rămîneau alături de Rusia, dar nu contau prea mult în relaţiile internaţionale. De aceea Elţîn, iar, apoi, Putin încercau zadarnic să-şi facă auzită vocea în problemele balcanice, mai ales, în războiul din Kosovo. Cel mult, Rusia juca un rol de perturbator, vînzînd, oficial sau nu, arme în Orientul Mijlociu, întreţinînd bune relaţii cu Coreea de Nord, Cuba şi

Libia, semnînd, pe 18 iulie 2001, un tratat de prietenie şi de cooperare cu China. Un funcţionar eminent al Departamentului de Stat rezuma astfel poziţia Statelor Unite: „Nu este un secret că relaţiile dintre Rusia şi Statele Unite se află la unul dintre cele mai joase niveluri înregistrate după încheierea războiului rece. (...) Rusia nu se găseşte şi nu se poate găsi în centrul politicii externe americane".

Survin evenimentele de la 11 septembrie. În aceeaşi zi, Putin îi trimite lui Bush un mesaj de susţinere, asumîndu-şi, astfel, nişte riscuri calculate. O parte a opiniei publice ruse nu aprobă gestul său, fiind dispusă, mai degrabă, să aplaude atentatele sau dorindu-şi măcar să păstreze o neutralitate prudentă. Putin merge şi mai departe chiar, denunţînd, în cîteva rînduri, actele nefaste ale terorismului internaţional. Autorizează avioanele americane să survoleze teritoriul rus pentru a ajunge în Asia Centrală, iar apoi în Afganistan. Încurajează Uzbekistanul, Tadjikistanul, Kazahstanul şi Kirghizstanul să-şi ofere concursul americanilor. KGB, devenit FSB, schimbă informaţii cu CIA.

În contrapartidă, Rusia obţine ca războiul din Cecenia să fie luat drept o operaţiune indispensabilă contra islamiştilor, adică drept o componentă a războiului împotriva teroriştilor. Un fel de alianţă contra terorismului îi uneşte pe americani, ruşi şi israelieni.

Putin speră că toată această atitudine binevoitoare îi va permite să negocieze, cu rezultate mai bune, în dosarul scutului antirachete, că Rusia va beneficia de un ajutor economic, că ţara sa va reuşi să intre în Organizaţia Mondială a Comerţului (OMC) şi că îşi va regla delicata chestiune a datoriei ei externe. Statele Unite nu refuză mîna întinsă. Richard Armitage, secretar de stat adjunct, declară la Moscova: „Eram aliaţi în trecut. Nu există nici un motiv de a crede că acest statut nu poate fi menţinut. Avem un duşman comun, periculos. Locuitorii Moscovei nu au imunitate contra terorismului, la fel ca şi locuitorii New Yorkului. Sîntem interesaţi cu toţii, în cel mai înalt grad, ca statele noastre să fie aliaţi strategici şi nu rivali strategici". Într-un cuvînt, Washingtonul renunţă să metamorfozeze Rusia într-o democraţie în stil occidental. Rusia va rămîne ceea ce este. Îşi va aduce contribuţia – o contribuţie primordială.

George W. Bush şi Vladimir Putin s-au întîlnit de mai multe ori, înainte şi după 11 septembrie. Statele Unite au acceptat să facă unele concesii în dosarul scutului antirachete. Au fost angajate negocieri pentru reducerea arsenalelor nucleare, încheiate cu tratatul din 24 mai 2002, care prevede ca pînă în 31 decembrie 2012, cele două ţări să nu mai dispună decît de cel mult 2 200 de focoase nucleare. Washingtonul a promis să obţină din partea Congresului renunţarea la Amendamentul Jackson-Vanik, prin care schimburile comerciale dintre cele două ţări depindeau de libertatea de emigrare a cetăţenilor ruşi. Rusia ar urma să adere curînd la OMC. Face parte din G 7, rebotezat G 8. Declaraţiile de simpatie se succed. Pe 13 noiembrie 2001, Putin este primit la Casa Albă, apoi, în zilele următoare la ranch-ul lui George W. Bush. „Vrem să distrugem vestigiile războiului rece şi să dezvoltăm un parteneriat cu totul nou pe termen lung", declară el. Răspunsul lui George W. Bush: „Începe o nouă zi în istoria

relaţiilor ruso-americane. Sîntem pe cale de a transforma relaţiile noastre de ostilitate şi de suspiciune, în relaţii bazate pe cooperare şi încredere". Iar cînd trimite textul tratatului de dezarmare nucleară la Senat, spre aprobare, înainte de a intra în vigoare, preşedintele american adaugă: „Rusia este o prietenă".

Rusia îi lasă pe americani să pătrundă în republicile din Caucaz. La urma urmei, nu are decît de cîştigat. Pe de o parte, prezenţa americană legitimează lupta ruşilor contra terorismului islamic, contra „wahabismului" care îi susţine pe ceceni. Pe de altă parte, resursele petrolifere din Caucaz constituie o contrapondere la cele din Peninsula Arabică, întărind astfel importanţa Rusiei pe plan internaţional. Totuşi se poate spune că obiectivul principal al lui Putin de a reda ţării sale un loc printre marile puteri ale lumii nu a fost atins decît parţial. Neajunsurile economice ale Rusiei, degradarea sistemului social, incertitudinile vieţii ei politice o împiedică să-şi reia poziţia pe care o ocupa în timpul războiului rece. Cu toate acestea, astăzi trebuie să se ţină seama de ea. Americanii au înţeles perfect asta. Şi aici avem de-a face cu o nouă situaţie care decurge din bulversările provocate de 11 septembrie.

C. China

China a reacţionat altfel. În China, trăieşte o populaţie musulmană, evaluată între 30 şi 50 de milioane de locuitori. O treime constă în chinezi convertiţi la islamism; celelalte două treimi, uigurii, trăiesc în Sin kian şi la periferia acestei provincii îndepărtate. Beijingul urmăreşte cu atenţie evoluaţia din Sin kian, din cauza localizării ei geografice (în apropierea republicilor musulmane din Asia Centrală şi în legătură religioasă, chiar şi culturală cu ele) şi, de asemenea, din cauza bogăţiilor solului şi ale subsolului – îndeosebi petrol. China doreşte să ţină în frîu agitaţia independentistă, care i-ar putea cuprinde pe uiguri. De aici decurge o politică extrem de complicată.

Chinezii şi-au manifestat solidaritatea faţă de americani, fie numai şi pentru a demonstra că nu sînt nicidecum şi nicăieri insensibili la terorismul islamist. Summitul de la Shanghai i-a reunit, la 21 octombrie 2001, pe George W. Bush, Vladimir Putin şi Jiang Zemin, în cadrul Forumului de Cooperare Asia-Pacific (APEC). Aici, terorismul a fost condamnat, dar intervenţia militară a Statelor Unite în Afganistan nu a fost cauţionată.

În plus, China a intrat în OMC şi a obţinut dreptul de a organiza Jocurile Olimpice din 2008. Ceea ce nu înseamnă însă că Republica Populară Chineză şi-ar fi schimbat fundamental linia de conduită. Regimul politic este o dictatură, temperată sau agravată de corupţie. Informaţiile, care ne parvin despre starea de sănătate a chinezilor, despre progresul cumplit de rapid şi de dezastruos al SIDA, demonstrează lipsa de prevedere şi chiar incapacitatea factorilor politici aflaţi la conducere.

În schimb, activitatea economică prosperă. Importurile şi exporturile duc la apariţia de uzine şi întreprinderi unde lucrează, în condiţii demne de secolul al XIX-lea european, milioane de muncitori şi funcţionari. În

consecință, chinezii exercită o influență crescîndă asupra economiilor din Asia de Est și din Sud-Estul asiatic. Un singur exemplu va fi de ajuns. În luna aprilie 2002, exporturile din Singapore spre China au crescut cu 69%, față de luna aprilie a anului 2001, iar în cele trei luni precedente exporturile din Malaysia au crescut și ele cu 30%.

Cu toate acestea, China suscită teamă, ba chiar ostilitate, rămînînd la rîndul ei suspicioasă față de țările vecine și față de marile puteri. Încălcările drepturilor Omului nu mai sînt denunțate atît de des în străinătate. Acestea nu au încetat totuși să existe și, din cînd în cînd, europenii și americanii rostesc condamnări morale, reamintesc că Tibetul nu se bucură de autonomia pe care o dorește, că Hong-Kongul a pierdut multe din libertățile sale, că independența Taiwanului ar putea fi amenințată, că musulmanii din Sin kian ar vrea să scuture jugul chinez. Statele Unite resimt temerile de ieri în legătură cu ambițiile Chinei, de naționalismul ei, de creșterea economică, de consolidarea puterii ei militare. Or, dacă americanii sînt departe de a fi liniștiți, ce să mai spună atunci japonezii, indonezienii, filipinezii, vietnamezii?!

Chinezii, în schimb, se tem de încercuire. Nu cumva scutul-antirachete vizează înainte de toate teritoriul chinez, și nu „statele-bandiți"? Ce semnificație trebuie să se dea „erorii" americane, prin care s-ar explica bombardarea la Belgrad a Ambasadei Republicii Populare Chineze? Ce vor, de fapt, Statele Unite prin această instalare în republicile din Asia Centrală, în Afganistan, în Pakistan, prin pasul făcut în direcția Indiei, prin împăcarea cu Rusia? Iată că experții evocă noul război rece, care i-ar pune în opoziție pe chinezi și pe americani sau, eventual, inevitabila rivalitate dintre cele două „imperii".

Totul se petrece ca și cum atentatele din 11 septembrie, în loc să-i liniștească pe chinezi în privința locului lor în marea familie internațională, au contribuit la agravarea îngrijorărilor lor.

III. Conflictele nerezolvabile

La acest început al secolului al XXI-lea, nu lipsesc conflictele armate. Multe au debutat cu mulți ani în urmă și nu par a fi pe punctul de a se încheia. Altele se nasc și dobîndesc o gravitate crescîndă. Toate însă nu ocupă nicidecum prim-planul actualității mediatice. Cine mai vorbește încă despre Angola, Sierra Leone, Congo, Etiopia și Eritreea, sau despre Sudan? Cînd se mai pomenește de gherilele din Columbia, din Peru, din Bolivia? Care este stadiul războiului civil care însîngerează provinciile meridionale ale Filipinelor? Iată tot atîtea întrebări pe care lumea este îndreptățită să și le pună. Atentatele de la 11 septembrie fac să fie date uitării niște situații și-așa prost cunoscute înainte. În schimb, unele conflicte s-au agravat, suscitînd cu atît mai multă neliniște, cu cît soluționarea lor pare îndepărtată, dacă nu chiar inaccesibilă într-un viitor imediat.

A. Conflictul israeliano-palestinian

Acesta este şi cazul conflictului israeliano-palestinian. La începutul verii 2002, prevala optimismul. Preşedintele Bill Clinton se hotărîse să-şi consacre toate eforturile, aproape întregul său timp pentru a pune la punct o soluţie. Între 11 şi 25 iulie, îi reuneşte la Camp David pe Ehud Barak, premierul israelian, şi pe Yasser Arafat, preşedintele Autorităţii Palestiniene. Se elaborează un compromis. În urma acordurilor de la Oslo, din 1993, a acordurilor interimare, din 1996, a acordului asupra Hebronului, din 1997 şi a acordului de la Wye Plantation, din 1998, israelienii acceptă să se retragă din 91% dintre teritoriile cisiordaniene pe care le ocupă din 1967. Cît priveşte oraşul Ierusalim, acesta se va împărţi între israelieni şi palestinieni.

În septembrie, un incident pe Esplanada Moscheelor, care se mai numeşte şi Muntele Templului, declanşează a doua Intifadă. Clinton totuşi nu renunţă. Dimpotrivă, insistă, cizelează termenii acordului şi provoacă o ultimă reuniune la Taba, în Egipt, din 21 pînă în 28 ianuarie 2001. Israelienii fac noi concesii privind Cisiordania, controlul frontierelor, implantaţiile, Ierusalimul. Eşec însă.

Palestinienii resping planul de împărţire a Ierusalimului. Ei solicită ca refugiaţii arabi din 1948 şi din 1967 să beneficieze de dreptul de a se întoarce, adică de posibilitatea de a veni să locuiască în Israel. Israelienii refuză ca statul lor să fie populat, în termen aşa de scurt, de o majoritate formată din arabi, ceea ce ar însemna să înceteze de a mai fi un stat al evreilor. Barak a mers prea departe în concesiile lui. Nu mai poate conta pe sprijinul unei majorităţi a compatrioţilor săi. Pe 6 februarie pierde alegerile. Ariel Sharon, care întruneşte 62,5% din voturi, preia puterea şi formează un guvern de uniune naţională. Arafat a lăsat cumva să treacă ocazia istorică de a crea statul palestinian şi de a face pace? A promis Barak mai mult decît putea respecta? A vrut Clinton să precipite lucrurile?

De atunci, coborîrea în infern capătă de la o zi la alta un aspect tot mai dramatic. Din 28 septembrie 2000 pînă în 13 mai 2002, Intifada a provocat moartea a 1 823 de persoane, dintre care 1.349 de palestinieni şi 474 de israelieni. Atentatele sinucigaşe ale teroriştilor Hamas, ale Jihadului islamic şi ale brigăzilor Al Aqsa, susţinute sau nu de Autoritatea Palestiniană, antrenează represalii israeliene, mai mult sau mai puţin violente, mai mult sau mai puţin prelungite. Lista morţilor nu conteneşte să crească. Maşini-capcană explodează la Ierusalim, Tel Aviv, Haifa, Netanya. Diverşi kamikaze declanşează explozivele purtate la brîu, pe stradă, în pieţe, autobuze, hoteluri. Implantările devin ţinte. În interiorul „frontierelor" din 1967, teritoriul Israelului este ţinta unor atentate ucigaşe. Iată soarta zilnică a israelienilor. Populaţia rămîne unită în jurul guvernului, cu convingerea fermă că palestinienii, toţi palestinienii, inclusiv Arafat, nu au decît un singur obiectiv: distrugerea statului Israel şi expulzarea evreilor din regiune.

Ripostele armatei israeliene, ocuparea prelungită a Ramallahului, sediul Autorităţii Palestiniene, asasinarea unor conducători ai mişcărilor teroriste,

distrugerea caselor, sutele de morţi, lipsa de lucru pentru o populaţie care nu se poate lipsi de locurile de muncă din Israel – iată soarta pe care o suferă palestinienii.

Cum se poate opri acest carnagiu? Protagoniştii nu mai pot dialoga. Israelienii şi-au pierdut orice încredere în Yasser Arafat, pe care îl acuză de joc dublu, de faptul că ţine un discurs conciliant pentru exterior şi că încurajează, ba chiar finanţează atentatele sinucigaşe, şi mai ales de faptul că este total incapabil de a pune capăt terorismului. Divizaţi în privinţa multor dosare, palestinienii sînt uniţi în dorinţa lor de a lupta, de a „libaniza" situaţia, în ultimă instanţă de a cîştiga războiul, oricît s-ar prelungi. Sînt din ce în ce mai sensibili la influenţa mişcărilor extremiste. Este necesară, aşadar, o intervenţie din afară. Uniunea Europeană nu reuşeşte să elaboreze o poziţie comună autentică. A finanţat nenumărate instalaţii şi echipamente palestiniene, fără a conştientiza suficient că, prin corupţie, aceste ajutoare erau adesea deturnate de la destinaţia lor primară. UE nu dispune de mijloace şi nici nu manifestă măcar dorinţa de a interveni cu eficacitate. Cel mult, în grade diferite, europenii pot solicita o soluţie „justă şi paşnică", împingîndu-i, astfel, pe americani să joace un rol mai important şi să culeagă sentimentele capitalelor arabe.

Cînd a intrat la Casa Albă, George W. Bush nu avea de gînd să intervină, dacă părţile aflate la faţa locului nu-şi exprimau clar şi neechivoc dorinţa de a negocia. Pentru a nu comite aceleaşi greşeli ca Bill Clinton, s-a mulţumit multă vreme să ofere sfaturi de moderaţie, manifestîndu-şi, totodată, simpatia pentru Sharon şi antipatia faţă de Arafat. După atentatele din 11 septembrie, s-au făcut simţite groaza şi nesiguranţa.

Prietenii arabi şi aliaţii europeni ai Washingtonului au lăsat să se creadă că Ben Laden îşi datora audienţa conflictului israeliano-palestinian, că Statele Unite aveau tot interesul, pentru a domoli tensiunile din Orientul Mijlociu şi a atenua antiamericanismul, să facă un gest în direcţia palestinienilor. Pe 2 octombrie, Washingtonul aminteşte public că Statele Unite sînt favorabile creării unui stat palestinian. Dar pentru aceasta este necesar ca terorismul să înceteze, Autoritatea Palestiniană să dea dovadă de bunăvoinţă şi să ia măsuri pentru oprirea atentatelor. Arafat promite, dar nu îşi ţine promisiunea. Atentatele se reiau. Marina israeliană capturează pe mare, la 3 ianuarie 2002, un cargobot care transporta arme, negreşit de origine iraniană, destinate palestinienilor. Misiunea generalului american Anthony Zinni eşuează în mai multe rînduri.

Planul lui George W. Bush (iunie 2002) prevede crearea unui stat palestinian, care ar avea iniţial o formă provizorie şi care ar fi definitivat la capătul unor negocieri, fără să se fixeze însă vreun calendar. În contrapartidă, Israelul are dreptul să se apere, dar va trebui să renunţe la cea mai mare parte a implantărilor să negocieze statutul Ierusalimului şi al Înălţimilor Golan. Palestinienii va trebui să-şi aleagă noi conducători, să-şi reformeze instituţiile, să facă să dispară corupţia, să combată eficient terorismul. Sînt aceste obiective nişte dorinţe pioase? Pot şi statele arabe să încerce şi să reuşească o mediere? Ce se va întîmpla dacă SUA se decid să lanseze o ofensivă contra Irakului?

Este într-adevăr serios planul prinţului Abdallah al Arabiei Saudite (retragerea israelienilor în interiorul liniilor din 1967, recunoaşterea Israelului de către statele arabe)? Zidul de protecţie, pe care israelienii au început să-l construiască, îi va proteja oare contra atentatelor? Cine i-ar putea succeda lui Arafat? Ce alte concesii ar mai putea propune protagoniştii? Iată tot atîtea întrebări care arată că, de fapt, conflictul nu va fi soluţionat în viitorul imediat.

B. Conflictul din Caşmir

Acelaşi lucru s-ar putea spune şi despre Caşmir. Evenimentele din 11 septembrie au schimbat situaţia. Pakistanul nu a încăput pe mîinile islamiştilor. Generalul Pervez Muşarraf a ştiut să colaboreze cu americanii, rezistînd în acelaşi timp adversarilor lui politici. Dar, nereuşind să păstreze puterea în Afganistan, partizanii lui Ben Laden revendică tot mai înfocat anexarea Caşmirului la Pakistan. Indienii nu vor să cedeze nimic, susţinînd că lupta lor contra islamiştilor face parte din războiul contra terorismului şi că, în aceste condiţii, sînt alături de Statele Unite. Dar, la faţa locului, tensiunile se exacerbează. Pe 1 octombrie 2001, un atentat sinucigaş cu maşină-capcană în faţa Parlamentului din Caşmirul indian se soldează, la Srinagar, cu 34 de morţi şi vreo patruzeci de răniţi. Islamiştii din Pakistan revendică atacul. India masează trupe la frontiere. Pakistanul se pregăteşte şi el de apărare. Cele două state sînt gata de luptă.

Premierul indian întreabă: „De ce ar trebui noi să suportăm aceste acte de terorism şi pentru cît timp, cînd întreaga lume este unită contra terorismului, iar forţele americane sînt în Afganistan?“ Răbdarea Indiei a fost prost răsplătită, mai adaugă el, ţinînd seama că au mai urmat şi alte atentate şi incidente. Generalul Muşarraf promite să controleze terorismul, dar refuză să cedeze la injoncţiunile Indiei. Or, ambele state deţin arma nucleară. Dacă ar izbucni un război, situaţia ar putea să nu mai semene deloc cu luptele din 1947 şi din 1965. Acesta este momentul în care Statele Unite intervin, cu concursul Marii Britanii, al Rusiei şi al Chinei. Tensiunea scade, se pare, dar atentatele se reiau. Conflictul nu este încă soluţionat. Dar, de altfel, va putea oare fi rezolvat vreodată, ţinînd seama de ataşamentul ambelor state faţă de Caşmir?

C. Conflictul cu islamul?

Filipine, Caşmir, Irak, Palestina, Sudan, Somalia, Algeria... În lumea de astăzi, islamul ameninţă pacea? Atentatele din 11 septembrie au readus în prim-planul actualităţii dezbaterea privind „şocul civilizaţiilor“. Se propun două concluzii contradictorii. Islamul este duşmanul Occidentului, susţin unii. Vizează mai presus de toate să distrugă valorile civilizaţiei moderne, se opune progresului tehnic, democraţiei. Este profund şi fundamental intolerant. Nu urmăreşte decît un singur scop: cucerirea lumii prin orice mijloace, mai ales prin violenţă. Musulmanii sînt nişte demoni. Islamul este o religie de pace,

răspund alții. Niște fanatici deformează și utilizează mesajul Profetului. Musulmanii năzuiesc la mai bine, nu încearcă să facă rău nimănui, doresc să-și practice religia, fără a o impune celorlalți. Musulmanii sînt niște îngeri.

Ce învățăminte să tragem din această dispută? În primul rînd, o lecție metodologică. Este imposibil, la începutul secolului al XXI-lea, să analizăm relațiile internaționale fără a ține seama de fenomenele religioase. Ideologiile revoluționare și-au pierdut influența. Naționalismele nu au dispărut, nici pe departe, dar suferă asalturile dure ale globalizării. Un număr tot mai mare de bărbați și de femei caută repere, pe care nu le mai găsesc în societatea lor sau în mediul lor familial. Religia permite să se dea o semnificație, un sens mai bine spus, evenimentelor pe care le trăim, speranțelor pe care le nutrim. În definitiv, nu am putea înțelege prea bine unele reacții ale americanilor, dacă am face abstracție de influența protestantismului, a catolicismului și a iudaismului. Tot la fel, nu putem înțelege conflictele din Orientul Mijlociu fără a ține seama de referințele religioase. Și am putea continua același raționament în legătură cu China, India sau Japonia.

Ceea ce nu înseamnă însă că religia ar fi factorul principal și, cu atît mai puțin, unicul factor prin care se explică relațiile internaționale. Este o certitudine că lumea musulmană este străbătută de curente pe care noi nu le înțelegem prea bine, care ne sperie. Dar bulversările pe care le cunoaște nu își găsesc neapărat temeiurile în Coran sau în interpretările date acestuia. Ar fi o eroare, o gravă eroare de a subestima, bunăoară, inegalitățile sociale, corupția care viciază viața politică, represiunea care îi lovește pe opozanți, eșecurile reformatorilor, frustrările față de succesul insolent al lumii occidentale.

Comunitatea musulmană suferă de mii de rele pe care ea le-a zămislit, pe care le-a lăsat să se dezvolte și pe care nu izbutește să le facă să dispară.

Musulmanii profită de acest rău. În loc să caute să imite modelul american sau european, denunță modernitatea, chiar dacă se folosesc de descoperirile și de instrumentele create de modernitate – ideologiile seculare, comunismul, socialismul sau naționalismul, statul-națiune pe care îl consideră exagerat de represiv. Musulmanii propovăduiesc revenirea la valorile originare ale islamului, pretind ca viața cotidiană să fie reglementată de Coran și de *sharia*. Sînt convinși și se străduiesc să convingă că războiul împotriva necredincioșilor duce direct în rai. Ei sînt adevărații vestitori ai șocului civilizației sau, cel puțin, ai șocului religiilor. Profită de greșelile numeroase ale regimurilor arabe. „În moschee, singurul loc unde cuvîntul este liber, scrie Jean François-Poncet, mollahii și ayatollahii au criticat zadarnic guvernele și elitele pe care le susțin, contestîndu-le, totodată, legitimitatea". Or, aceste guverne contestabile și contestate sînt susținute de către Statele Unite și statele europene. A lupta contra unora pentru a le doborî pe celelalte, iată strategia islamiștilor. Dacă obțin succese înseamnă că propaganda coincide cu revendicările exprimate sau confuze ale celor mai mulți.

Dar obțin succese, de fapt? Desigur, revoluția islamică a răsturnat regimul șahului din Iran. Acum peste douăzeci de ani, victoria imamului Khomeini i-a

stupefiat pe contemporani. Lumea a ajuns să se teamă de posibilitatea contaminării ideologice a altor ţări. Astăzi, Iranul refuză să mai continue experienţa. Face cîţiva paşi spre schimbare, aspiră să scape de influenţa mollahilor şi a ayatollahilor. Talibanii nu au rezistat nici măcar atît. Regimul lor s-a prăbuşit ca un castel din cărţi de joc. Pakistanul, în legătură cu care lumea s-a temut să nu cadă în mîinile islamiştilor, pare să nu cedeze deocamdată. Islamiştii nu au obţinut succese decisive nici în Egipt, nici în Arabia Saudită. Chiar dacă seamănă teroarea în continuare în Algeria, sînt totuşi reţinuţi în Maroc şi în Tunisia. Pe scurt, ar fi o iluzie să se creadă că au cîştigat partida. Se constată, în schimb, că musulmanii îşi înscriu acţiunea în cadrul unei reislamizări a societăţii. Se vede foarte bine acest lucru în evoluţia sistemului lui Saddam Hussein sau în influenţa crescîndă a Hamasului şi a Jihadului islamic în sînul mişcării palestiniene. Poate au reuşit, de asemenea, să-şi reducă la tăcere adversarii intelectuali, ori pentru imaginea islamului în lume această tăcere este regretabilă.

Conflictul cu islamul nu există. Aproape toţi responsabilii politici din Europa şi America de Nord, deopotrivă, nu au contenit să repete, după 11 septembrie, că războiul contra terorismului nu este echivalent cu războiul contra religiei musulmane. Putem să ne temem, în schimb, că lupta contra islamului va mai dura multă vreme.

Bibliografie

I. Documente tipărite

Trebuie să distingem publicaţiile sistematice de arhive şi culegerile de documente publice, al căror singur scop este adunarea la un loc a unor texte, altminteri dispersate şi greu accesibile.

Pentru a ne ghida în acest labirint şi prin memoriile oamenilor de stat, se vor consulta:

DUROSELLE (Jean-Baptiste), *Tout Empire périra. Une vision théorique des relations internationales*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1982, ediţie nouă, Armand Colin, 1992.

RENOUVIN (Pierre), DUROSELLE (Jean-Baptiste), *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris, Armand Colin, 1965, ediţia a 4-a, Paris, Pocket, 1997.

SERRA (Enrico), *Manuale di storia dei trattati e di diplomazia*, Milano, ISPI, 1980.

SERRA (Enrico), *Introduzione alla storia dei trattati e alla diplomazia*, Milano, ISPI, 1975, ediţie nouă, 1985.

TOSCANO (Mario), *Pagine di storia contemporanea*, Milano, Giuffrè 2 vol., 1963.

TOSCANO (Mario), *Lezioni di storia dei trattati e politica internazionale*, Torino, Giappichelli, 1958, ediţia a 2-a, 1963.

Printre foarte numeroasele reviste utile, citãm:

Politique étrangère, *Politique internationale*, *Relations internationales*, *Relations internationales et stratégiques* (devenită *La Revue internationale et stratégique*), *Foreign Affairs*, *Foreign Policy* etc., presa franceză (cotidiene şi săptămînale) şi străină (în special *International Herald Tribune*), publicaţiile scoase de *La Documentation française* (studiile în domeniul internaţional şi în domeniul economiei: *Problèmes politiques et sociaux*, *Les Cahiers français*, *Monde arabe Maghreb-Machrek*, *Le Courrier des pays de l'Est*, *Problèmes économiques* etc.), *Ramsès* (publicaţie anuală a Institutului Francez de realţii internaţionale).

Documente diplomatice:

Documentele diplomatice germane sînt cele mai importante. Ele sînt grupate în două colecţii:

– *Akten zur deutschen auswärtigen Politik, 1918–1945 (Republica de la Weimar şi regimul nazist)*. Publicarea s-a încheiat. Colecţia cuprinde 5 serii în germană, în total 65 volume. Anii 1933–1941 au făcut obiectul unei traduceri în engleză; cîteva volume au fost publicate în franceză.

– *Akten zur auswärtigen Politik des Bundesrepublik Deutschland* (pentru perioada de după 1945). Colecţia, în curs de publicare, avansează pe trei fronturi:

– *Adenauer und die Hohen Kommisare*, 1949–1955, 2 volume, publicare încheiată;
– *Akten zur auswärtigen Politik...*, 1949–1953, 6 volume, publicare încheiată;
– *Akten zur auswärtigen Politik...*, 1963–1971, 21 volume publicate pînă în prezent.

Guvernul italian publică colecţia *Documenti diplomatici italiani*, menită să acopere întreaga perioadă 1861–1945.

Publicarea documentelor franceze a început mai tîrziu. Dificultatea vine mai ales din faptul că pe 16 mai 1940 o mare parte a arhivelor au fost distruse la Quai d'Orsay. Au putut fi reconstituite parţial, graţie arhivelor marilor ambasade franceze. Dar acest demers a necesitat mult timp.

Documents diplomatiques français 1932–1939, editate de Pierre Renouvin şi Maurice Baumont, apoi de acest al doilea autor şi de Jean-Baptiste Duroselle.

Seria I (1932–1935) (13 volume publicate, 19 iulie 1932 – 31 decembrie 1935).

Seria II (1936–1939) (19 volume publicate, 1 ianuarie 1936 – 3 septembrie 1939).

Toate culegerile de documente diplomatice franceze contemporane se refereau la originile războaielor (1870, 1914, 1939). O comisie, care a fost condusă de Jean-Baptiste Duroselle, publică documentele posterioare datei de 20 iulie 1954 (la această dată, s-au publicat documentele din anii 1954–1963), documentele din anii 1914–1932 şi cele din anii 1939–1945.

Printre celelalte documente franceze:

La délégation française auprès de la Commision allemande d'armistice, culegere de documente publicate de guvernul francez, Paris, Imprimerie nationale: t.I, *29 iunie 1940–29 sept. 1940;* t.II, *30 sept. 1940–23 noiembrie 1940;* t. III, *23 noiembrie 1940–29 ianuarie 1941;* t. IV, *ianuarie-iulie 1941;* t. V, *21 iulie 1941–21 decembrie 1941.*

Les documents secrets de l'état-major général français, Berlin, Auswärtiges Amt, 1941. (Ediţia germană a fost făcută după documentele luate la Charité-sur-Loire.)

Procès des grands criminels de guerre devant le tribunal militaire de Nuremberg, 14 noiembrie 1945–1 octombrie 1946, Nürnberg, 41 vol., 1947–1952.

Procès-verbaux de la Commission d'enquête parlementaire française.

Les événements survenus en France de 1933 à 1945, *Rapport fait au nom de la commssion chargée d'enquêtes sur les événements survenus en France de* 1933 à 1945, Paris, PUF, 11 vol. Sd, in–4.

Din 1966, *Documentation française*, serviciul oficial, publică nişte volume excelente (două pe an): *La Politique étrangère de la France. Textes et documents.*

Mai semnalăm:

L'Année politique, revistă cronologică a principalelor evenimente politice, economice şi sociale din Franţa. Sub conducerea lui A. SIEGFRIED, editor – BONNEFOUS, J.-B. DUROSELLE, Paris, Le Grand Siècle, apoi, PUF, apoi, din nou Le Grand Siècle, apoi, Éditions du Moniteur, culegere anuală începînd din 1944–1945.

La fel de importante ca arhivele germane sînt arhivele britanice, a căror publicare contiuă în ritm rapid:

Documents on British Foreign Policy, 1919–1939, editate de E.L. WOODWARD şi Rohan BUTLER, Londra, His Majesty's Stationery Office.

Lucrarea cea mai comodă este remarcabila culegere anuală a lui TOYNBEE, care povesteşte evenimentele internaţionale:

TOYNBEE (Arnold J.), apoi alţi editori, *Survey of International Affairs*, Londra, Oxford University Press; t.I, *1920–1923.* Apoi, culegere anuală. Notăm în mod special: *The World in March 1939,* Londra, publicaţie a Royal Institute of International Affairs, 1952.

Cea mai completă publicare este cea a arhivelor americane, care ajunge, în funcţie de ariile geografice, pînă la anii 1960 (din păcate, nu prezintă decît un interes relativ pentru perioada 1920–1939): *The Foreign Relations of the United States.*

În Statele Unite, trebuie semnalate:

Documents on American Foreign Relations, ed. S. SHEPARD JONES şi D. MYERS, apoi Leland M. GOODRICH, Maris J. CARROLL, Boston, World Peace Foundation, culegere anuală, editată începînd din 1952 de Council on Foreign Relations (de către Richard STEBBIN).

The United States in World Affairs, New York, Harper, serie anuală începînd din 1931.

Pentru ţările din Europa occidentală, citărm, cu titlu de exemplu:

Documents diplomatiques belgies.
Documents diplomatique suisses.

Despre Rusia sovietică, s-a făcut efortul publicării textelor importante cunoscute. A se vedea îndeosebi:

Calendar of Soviet Documents on Foreign Policy, 1917–1941, compilaţie de Jane DEGRAS, New York, Oxford University Press, 1948.

Soviet Documents on Foreign Policy, selecţie şi editare de Jane DEGRAS, Londra, Oxford University Press: t.I, *1917–1924;* 1951; t.II, *1925–1932;* 1952; t. III, *1933–1941:* 1953.

DEGRAS (Jane), ed., *The Communist International, 1919–1934, Documents*, New York, Oxford University Press: t.I, *1919–1922* (1951); t. II, *1923–1928* (1960).

Dokumentîi vnieşnoi politiki SSSR (*Documente ale politicii externe a URSS*), care ajunge pînă în anul 1936 (20 vol. publicate).

Referitor la originile războiului şi la război, a se vedea:

Soviet foreign Policy during the Patriotic War. Documents and Materials (trad. din rusă), Londra, Hutchinson, 2 vol., 1946: t. I, *June 22, 1941-December 31, 1943;* t.II, *January 1, 1944-December 31, 1944.*

Despre China, două culegeri foarte importante, una naţionalist chineză, cealaltă americană:

China Handbook, 1937–1945, A Comprehensive Survey of Major Developments in China in Eight Years of War, compiled by the Chinese Ministry of Information, New York, Macmillan, 1943.

United States Relations with China, with Special Reference to the Period 1944–1949, Washington, US Government printing Office, 1949.

II. Lucrări generale

AGONCILLO (Teodor A.) şi ALFONSO (Oscar M.), *History of the Filipino People,* Quezon City, Malaya Book, 1967.

ALBRECHT-CARRIE (René), *France, Europe and the Two World Wars,* Geneva, Droz, 1960.

ALBRECHT-CARRIE (René), *A Diplomatic History of Europe since the Congress of Vienna*, Londra, Methuen, 1958, ed. nouă, 1965.

ALLEN (H.C.), *Great Britain and the United States,* New York, St. Martin's Press, 1955.

BAILEY (Thomas A.), *A Diplomatic History of the American People*, New York, Appleton Century Crolts, ed. a 8-a, 1969.

BEMIS (Samuel Flagg), *The United States as a World Power. A Diplomatic History, 1900–1955*, New York, Holt, 1955.

BENNET (Edward M.) ed, *Diplomats in Crisis: United States – Chinese – Japanese Relations (1919–1951)*, Santa Barbara, American Bibliographical Center, 1974.

BERSTEIN (Serge) şi MILZA (Pierre), *L'Italie contemporaine. Du risorgimento à la chute du fascisme*, Paris, Armand Colin, ed. a 2-a, 1985.

BITSCH (Marie-Thérèse), *Histoire de la Belgique*, Paris, Hatier, 1992.

BONIFACE (Pascal), sub cond. lui, *Dictionnaire des relations internationales*, Paris, Hatier, col. „Initial", 1966.

BOSWORTH (Jean-Baptiste) şi ROMANO (Sergio), ed., *La politica estera italiana, 1860–1985*, Bologna, Il Mulino, 1991.

BOUCHE (Denise), *Histoire de la colonisation française*, t.II, *Flux et reflux (1815–1962)*, Paris, Fayard, 1991.

BRUGIÈRE (Pierre F.), *La Sécurité collective, 1919–1948*, Paris, A. Pedone, 1946.

CADMOS (Cahiers du Centre européen de la culture), *Les Cheminements de l'Europe de Versailles à la conférence de Lausanne 1919–1949*, Geneva, vara 1989.

CARRÈRE D'ENCAUSSE (Hélène), *L'Union Soviétique de Lénine à Staline, 1917–1953*, Paris, éditions Richelieu, 1972, reluată în 2 col: *Lénine, la révolution et le pouvoir*, Paris, Flammarion, 1979; *Staline, l'ordre par la terreur*, Ibid., 1979.

CORTADA (James W.), ed., *Spain and the Twentieth Century World. Essays on Spanish Diplomacy, 1898–1978,* Londra, Greenwood Press, 1978.

COURTOIS (Stéphane), şi alţii, *Le livre noir du communisme. Crimes, terreur et répression,* Paris, Robert Laffont, 1997.

DEVILLERS (Philippe), FISCHER (Georges), FISTIE (Pierre) şi alţii, *L'Asie du Sud-Est*, Paris, Sirey, 2 vol., 1971.
DIGARD (Jean-Pierre), HOURCADE (Bernard), şi RICHARD (Yann), *L'Iran au XXe siècle*, Paris, Fayard, 1996.
ETIENNE (Gilbert), *Chine-Inde. Le Match du siècle*, Paris, Presses de Science Po, 1998.
FEJTÖ (François), *Histoire des démocraties populaires*; t.I, *L'Ère de Staline*; t.II, *Après Staline*, Paris, Seuil, 2 vol., 1962 şi 1969, reed. 1992.
FERRELL (Robert H.), *American Diplomacy. A History*, New York, 1959.
FEVER (Guy), cu CHAUVIN (Serge) şi POURCELET (François), *Le Moyen-Orient contemporain*, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, col. „Guides de recherches", 1975.
FISTIE (Pierre), *L'Evolution de la Thaïlande contemporaine,* Paris, Armand Colin/ Cahiers de la Fondation nationale des sciences politiques nr. 156, 1967.
FONTAINE (André), *Histoire de la guerre froide*, Paris, Fayard, t.I, *1917–1950*; t.II, *1950–1967*, 1965 şi 1967.
FREYMOND (Jacques), ed., *La Suisse et la diplomatie multilatérale*, Geneva, Institut universitaire des hautes études internationales, 1976.
FURET (François), *Le Passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*, Paris, Robert Laffont/Calmann-Lévy, 1995.
GALLO (Max), *Histoire de l'Espagne franquiste*, Paris, Laffont, 1969.
GANIAGE (Jean), DESCHAMPS (Hubert) şi GUITARD (Odette), *L'Afrique*, Paris, Sirey, 1967.
GEISS (Immanuel) şi WENDT (Bend Jurgen), ed., *Deutschland in der Weltpolitik des XIX. und XX. Jahrhunderts*, Düsseldorf, Bertelmanns Universitätsverlag, 1974.
GOODRICH (Leland M.), *Korea. A Study of US Policy in the United Nations*, New York, Council of Foreign Relations, 1956.
GREENWOOD (Gordon), ed., *Australia, a Social and Political History*, Londra, Melbourne, Angus and Robertson, 1955, ed. nouă, 1969.
GRIMAL (Henri), *La Décolonisation de 1919 à nos jours,* Bruxelles, Complexe, 1985.
GROSSER (Alfred), *Les Occidentaux. Les pays d'Europe et les États-Unis depuis la guerre*, Paris, Fayard, f.a.
GUILLEN (Pierre), *La Question allemande (1945–1995)*, Paris, Imprimerie nationale, 1996.
HEFFER (Jean), *Les États-Unis et le Pacifique. Histoire d'une frontière*, Paris, Albin Michel, 1995.
HERMET (Guy), *L'Espagne au XXe siècle,* Paris, PUF, 1992.
HILDEBRAND (Klaus), *German Foreign Policy from Bismarck to Adenauer*, Londra, Routledge, 1989.
HILLGRUBER (A.), *Deutschlands Grossmacht – und Weltpolitik im XIX. und XX. Jahrhunderts*, Düsseldorf, 1969.

HOLLAND (Robert), *The Pursuit of Greatness 1900–1970. Britain and the World Role*, Londra, Routledge, 1992.
HYAMSON (Albert M.), *Palestine under the Mandate, 1920–1948*, Londra, Methuen and Cie, 1950.
INSTITUT CHARLES DE GAULLE, *De Gaulle en son siècle*, Paris, Plon/Documentation française, 6 vol., 1992. (A se vedea mai ales t.IV, *La sécurité et l'indépendance de la France*; t.V, *L'Europe*; t.VI, *Liberté et dignité des peuples*).
JACOBSEN (Hans-Adolf), ed., *Misstrauische Nachbarn, Deutsche Ostpolitik 1919–1970. Dokumentation und Analyse*, Düsseldorf, Droste, 1970.
JAMES (David H.), *Rise and Fall of the Japanese Empire*, Londra, Allen and Unwin, 1951.
JOYAUX (François), *La politique extérieure du Japon*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 1993.
KESSLER (Marie-Christine), *La politique étrangère de la France. Acteurs et processus*, Paris, Presses des Sciences Po, 1998.
KREYEN BRUEK (Philip G.) şi SPERL (Stefan), ed., *The Kurds*, Londra, Routledge, 1991.
LAQUEUR (Walter), *Russia and Germany. A Century of Conflict*, Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1965.
LACOUTURE (Jean), *De Gaulle*, t.1, *Le Rebelle, 1890–1944*; t.2, *Le Politique, 1944–1958*, t.3, *Le Souverain, 1958–1969*, Paris, Seuil, 1984–1986, reed., 1990.
LEQUILLER (Jean), *Le Japon*, Paris, Sirey, 1966.
LESOURD (Jean-Alain), *L'Union sud-africaine*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 1951.
LHOMEL (Edith) şi SCHREIBER (Thomas), sub cond., *L'Europe centrale et orientale*, Paris, Les études de la Documentation française, 1999.
LONGRIGG (Stephen Hernsley) şi STOAKGS (Franck), *Irak*, New York, Praeger, 1958.
MANN (James), *About Face. A History of America's Curious Relationship With China, From Nixon to Clinton*, New York, Vintage Books, 1998.
MARLOWE (John), *A History of Modern Egypt and Anglo-Egyptian Relations 1800–1953*, New York, Praeger, 1954.
MARTIN (Denis) şi YANNOPOULOS (Tatiana), *L'Afrique noire*, Paris, Guides de recherche, 1973.
MARX (Roland), *La Grande-Bretagne et le monde au XXe siècle*, Paris, Masson, 1986.
MORALEZ LESCANO (Victor), „Les relations de l'Espagne avec ses voisins", în *Relations internationales* no.37, primăvara 1984, p.141–147.
MOREAU DEFARGES (Philippe), *Relations internationales*, Paris, Seuil, col. „Points", 2 vol., 1997.
NICAULT (Catherine), sub coord., *Jérusalem, 1850–1948*, Paris, Autrement, 2000.
NOUAILHAT (Yves-Henri), *Les Etats-Unis et le monde au XXe siècle*, Paris, Armand Colin, 1997.

OVED (Georges), *La Gauche française et le nationalisme marocain 1905–1955*, Paris, L'Harmattan, 2 vol., 1984.
PIN (Jean-Louis), *L'Ouverture économique de la Chine (1978–1999). Au profit de qui?*, Paris, Les études de la Documentation française, 1999.
POIDEVIN (Raymond), *L'Allemagne et le monde au XXe siècle*, Paris, Masson, 1983.
POIDEVIN (Raymond) şi SCHIRMAN (Sylvain), *Histoire de l'Allemagne*, Paris, Hatier, 1995.
POLIAKOV (Léon), *Les Totalitarismes au XXe siècle*, Paris, Fayard, 1987.
PRATT (Julius W.), *A History of US Foreign Policy*, New York, Prentice Hall, ed. a 2-a, 1965.
RAPPAPORT (Armin), *A History of American Diplomacy*, New York, Macmillan, 1975.
REISCHAUER (Edwin O.), *The United States and Japan*, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1950.
RENOUVIN (Pierre), *Histoire des relations internationales, les crises du XXe siècle*, Paris, Hachette, 2 vol., 1957–1958: t. VII, *De 1914 à 1929*; t. VIII, *De 1929 à 1945*, reed. 1974.
REUTER (Paul) şi COMBACAU (Jean), *Institutions et relations internationales*, Paris, PUF, col. „Thémis", 1980.
RICHARDSON (Paul T.), *Britain, Europe and the Modern World, 1916–1968*, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1970.
ROLLET (Henri), *La Pologne au XXe siècle*, Paris, A. Pedone, 1985.
ROUSSEL (Eric), *Jean Monnet, 1888–1979*, Paris, Fayard, 1996.
ROWLAND (John), *A History of Sino-Indian Relations, Hostile co-existence*, Princeton NJ, D. Van Nostrand, 1967.
SCHOR (Ralph), *Histoire de l'immigration en France, de la fin du XIXe siècle à nos jours*, Paris, Armand Colin, 1996.
SERRA (Enrico), *La diplomazia italiana*, Milano, Franco Angeli, 1984.
SETON-WILLIAMS (W.V.), *Britain and the Arab States: a Survey of Anglo-Arab Relations, 1920–1948*, Londra, Luzac, 1948.
SNEJDAREK (Anton) şi MAZUROWA (Casimira), *La Nouvelle Europe Centrale (1929 à nos jours)*, Paris, Imprimerie nationale, col. „Notre Siècle", 1985.
SOUTOU (Georges-Henri), *L'Alliance incertaine. Les rapports politico-stratégiques franco-allemands, 1954–1996*, Paris, Fayard, 1996.
TEMIME (Emile), BRODER (Albert) şi CHASTAGNARET (Gérard), *Histoire de l'Espagne contemporaine*, Paris, Aubier-Montaigne, 1979.
TER MINASSIAN (Taline), *Colporteurs du Komintern. L'Union Soviétique et les minorités au Moyen-Orient*, Paris, Presses des Sciences Po, 1997.
THANASSECOS (Luc), *Chronologie des relations internationales, 1914–1971. Exposés thématiques*, Paris-Haga, Mouton, 1972.
TYLER (Patrick), *A Great Wall. Six Presidents and China. An Investigative History*, New York, A Century Foundation Book, 1999.

VAISSE (Maurice), MELANDRI (Pierre) şi BOZO (Frédéric), sub coord., *La France et l'OTAN, 1949–1996*, Bruxelles, Complexe, 1996.
VIGEZZI (Brunello), *Politica estera e opinione pubblica in Italia dall'Unità ai giorni nostri*, Milano, Jaca, 1991.
VLEKKE (B.H.M.), *Nusantara, a History of the East Indian Archipelago*, Haga şi Bandung, W. Van Hoeve, ed. a 3-a, 1977.
WAITES (Nevilles), ed., *Troubled Neighbours, Franco-British Relations in the Twentieth Century*, Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1971.
WITHOL DE WENDEN (Catherine) şi DE TINGUY (Anne), *L'Europe et toutes ses migrations*, Bruxelles, Complexe, 1995.
ZORGBIBE (Charles), *Histoire des relations internationales*, Paris, Hachette, col. „Pluriel", 4 vol., 1994–1995.

III. Perioada 1945–1985

ABEL (Elie), *The Missile Crisis*, Philadelphia, Lippincott, 1969, ed. I, trad. în franceză, Paris, Arthaud, 1966.
ALTHERR (Marco), „Les origines de la guerre froide: un essai d'historiographie", în *Relations internationales* nr. 9, primăvara 1997.
BARRY (Michel), *Le Royaume de l'insolence. La Résistance afghane du Grand Moghol à l'invasion soviétique*, Paris, Flammarion, 1984.
BARTOSEK (Karel), *Les Aveux des archives. Prague-Paris-Prague, 1948–1968*, Paris, Seuil, 1996.
BATTESTI (Louis-Marc), *L'Immigration de la main-d'oeuvre étrangère et la Communauté économique européenne*, Paris, Service de Lille III, 2 vol., 1972.
BEAUFRE (Général), *L'Expédition de Suez*, Paris, Grasset, 1967.
BEDARIDA (François) şi RIOUX (Jean-Pierre), ed., *Pierre Mendès France et le mendésisme*, Paris, Fayard, 1985.
BIANCO (Alain), *La Révolution culturelle en Chine*, Paris, PUF, 1976.
BOSSUAT (Gérard), *La France, l'aide américaine et la construction européenne, 1944–1954*, Paris, Comité pour l'histoire économique et financière de la France, 2 vol., 1992.
BOZO (Frédéric), *La France et l'OTAN. De la guerre froide au nouvel ordre européen*, Paris, Masson, 1991.
BRUNDU OLLA (Paola), ed., *Yalta, un mito che resiste*, Roma, Ateneo, 1988.
BRUNDU OLLA (Paola), *L'Annello marnante. Il problema della Spagna franquista e l'organizazzione delle diffesa occidentale (1947–1950)*, Università degli studi di Sassari, Sassari, 1990.
CALVERT (Peter), *The Foreign Policy of the New States*, New York, San Martin's Press, 1986.
CALVOCORESSI (Peter), *World Politics since 1945*, Londra, Longmans, 1968.
CARRÈRE D'ENCAUSSE (Hélène), *La Politique soviétique au Moyen-Orient, 1955–1975*, Paris, FNSP, 1975.
CARRÈRE D'ENCAUSSE (Hélène), *La Déstalinisation commence*, Bruxelles, Complexe, 1984.

CARRÈRE D'ENCAUSSE (Hélène), *Ni paix ni guerre*, Paris, Flammarion, 1986, ed. nouă 1987.
CATROUX (Général), *J'ai vu tomber le Rideau de fer, Moscou 1945–1948*, Paris, Hachette, 1952.
CHARLOT (Monica), *L'Angleterre 1945–1980. Le temps des incertitudes*, Paris, Imprimerie Nationale, col. „Notre Siècle", 1981.
COHEN (Bernard C.), *The Political Process and Foreign Policy. The Making of the Japanese Settlement*, Princeton, Princeton University Press, 1957.
COHEN (Samy) sub coord., *Mitterrand et la sortie de la guerre froide*, Paris, PUF, 1998.
COLARD (Daniel), *Les Relations internationales de 1945 à nos jours*, Paris, Armand Colin, ed. a 8-a, 1999.
COLLIARD (Claude-Albert), ed., *Droit international et histoire diplomatique*, Paris, Domat– Montchrestien, a 2-a ed., 1960, al 2-lea vol. pentru perioada 1950–1956, sub titlul *Actualité internationale et diplomatique*, Paris, 1957.
COLOMBE (Marcel), *L'Orient arabe et les grandes puissances de la fin de la Seconde Guerre mondiale à la première conférence des Etats non engagés (1945–1961)*, 1972, publicat sub titlul *Moyen-Orient arabe et non engagement*, Paris, Publications orientalistes de France, 2 vol., 1973.
CORTADA (Jameg W.), *US Foreign Policy in the Caribbean, Cuba and Central America*, New York, Praeger, 1985.
COUTEAU-BEGARIE (Hervé), *Géostratégie de l'Atlantique-Sud*, Paris, PUF, 1985.
COUTEAU-BEGARIE (Hervé), *Géostratégie du Pacifique*, Paris, Economica, 1987.
DAVIES (Joseph E.), *Mission à Moscou* (trad. din engleză), Montréal, L'Arbre, 1944.
DE CARMOY (Guy), *Les politiques étrangères de la France, 1944–1966*, Paris, La Table Ronde, 1967.
DECRAENE (Philippe). *Vieille Afrique, jeunes nations. Le continent noir au seuil de la troisième décennie des indépendances*, Paris, PUF, 1982.
DEUTSCHER (Isaac), *Stalin: a Political Biography*, New York, Oxford University Press, 1949.
DEVILLERS (Philippe), *Histoire du Viêtnam de 1940 à 1952*, Paris, Seuil, a 3-a ed., 1952.
DEVILLERS (Philippe) şi LACOUTURE (Jean), *La Fin d'une guerre. Indochine 1954*, Paris, Seuil, 1960.
DIEBOLD (William), *The Schuman Plan. A Study in Economic Cooperation, 1950–1959*, New York, Praeger, 1959 (pentru Council on Foreign Relations).
DISCHLER (Ludwig), *Das Saarland 1945–1956*, Hamburg, 2 vol., 1956 (cu numeroase documente).
DUNN (Frederick S.) şi alţii, *Peace-making and the Settlement with Japan*, Princeton, Princeton University Press, 1963.
DUROSELLE (Jean-Baptiste) şi MEYRIAT (Jean), ed., *Les Nouveaux Etats dans les relations internationales*, Paris, Armand Colin/Cahiers de la Fondation nationale des sciences politiques no. 121, 1962.

DUROSELLE (Jean-Baptiste) şi MEYRIAT (Jean), ed., *La Communauté internationale face aux jeunes Etats*, Paris, Armand Colin/Cahiers de la Fondation nationale des sciences politiques no. 126, 1964.

DUROSELLE (Jean-Baptiste), *Le Conflit de Trieste, 1943–1954*, Bruxelles, Institut de Sociologie de l'ULB, 1966.

DUROSELLE (Jean-Baptiste), *Le Monde déchiré 1945–1970*, Paris, Richelieu, 2 vol., 1970.

EPSTEIN (Léon D.), *Britain, Uneasy Ally*, Chicago, University of Chicago Press, 1954.

EYTAN (Walter), *The First Ten Years: A Diplomatic History of Israel*, New York, Simon and Schuster, 1958.

FALL (Bernard), *Indochine 1946–1962. Chornique d'une guerre révolutionnaire*, Paris, Robert Laffont, 1962.

FARAJALLAH (Samaan Boutros), *Le Groupe afro-asiatique dans le cadre des Nations unies*, Geneva, Droz, 1963.

FEAREY (Robert A.), *The Occupation of Japan. Second Phase*, New York, Macmillan, 1950 (Publicaţie a Institute of Pacific Relations).

FEIS (Herbert), *Contest over Japan*, New York, W.W. Norton, 1967.

FEJTÖ (François), *Chine-URSS. De l'alliance au conflit, 1950–1977*, Paris, Seuil, 1978.

FIFIELD (Russel H.), *The Diplomacy of South-East Asia, 1945–1958*, New York, Harper, 1958.

FINER (Herman), *Dulles over Suez. The Theory and Practice of his Diplomacy*, Londra, Heinemann, 1964.

FISTIE (Pierre), *La Rentrée en scène du Japon. La politique japonaise face aux Etats-Unis depuis 1945*, Paris, Armand Colin, 1972.

FONTAINE (André), *Un seul lit pour deux rêves. Histoire de la Détente 1962–1981*, Paris, Fayard, 1981.

FONTAINE (André), *L'un sans l'autre*, Paris, Fayard, 1991.

FONTAINE (Pascal), *Le Comité d'action pour les Etats-Unis d'Europe de Jean Monnet*, Lausanne, Centre des recherches européennes, 1974.

FOTITCH (Constantin), *The War We Lost*, New York, Viking, 1948.

FREYMOND (Jacques), *La Sarre 1945–1955*, Bruxelles, Institut de sociologie Solvay, 1959.

FREYMOND (Jacques), *Guerres, révolutions, Croix-Rouge*, Geneva, Institut d'histoire de hautes études internationales, 1976.

FREYMOND (Jacques), *La Paix dangereuse*, Neuchâtel, La Baconnière, 1986.

FRIEND (Julius W.), *The Linchypin. Franco-German Relations. 1950–1990*, Londra, Praeger-Greenwood, 1991.

FRITERS (Gérard M.), *Outer Mongolia and its International Position*, Baltimore, Johns Hopkins Press, 1949.

FRITSCH-BOURNAZEL (Renata), *L'Union soviétique et les Allemagnes*, Paris, FNSP, 1979.

GENTON (Bernard), *Les Alliés et la culture. Berlin, 1945–1949*, Paris, PUF, 1998.

GERBET (Pierre), GHEBALI (Victor-Yves) şi MOUTON (Marie-Renée), *Société des Nations et Organisation des Nations unies*, Paris, Richelieu, 1973.
GERBET (Pierre), *La Construction de l'Europe*, Paris, Imprimerie Nationale, col. „Notre Siècle", 1983.
GIRAULT (René) şi FRANCK (Robert), sub coord., *La Puissance française en question, 1945–1949*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1988.
GOODRICH (Leland M.), *The United Nations*, Londra, Stevens and Sons, 1960.
GRAPIN (Jacqueline) şi PINATEL (Jean-Bernard), *La Guerre civile mondiale*, Paris, Calman-Lévy, 1973.
GREENWOOD (Gordon), HARPER (Norman), *Australia in World Affairs (1961–1965)*, 1968.
GREWE (Wilhelm), *Deutsche Aussenpolitik der Nachkriegszeit*, Stuttgart, 1960.
GROSSER (Alfred), ed., *Les Politiques extérieures européennes dans la crise*, Paris, FNSP, 1976.
GROSSER (Alfred), *Affaires extérieures, la politique de la France, 1944–1984*, Paris, Flammarion, 1984.
GROSSER (Alfred), *L'Allemagne en Occident. La République fédérale 40 ans après*, Paris, Fayard, 1986.
HAUNER (Milan), *The Soviet War in Afghanistan. Patters of Russian Imperialism*, University Press of America, 1991.
HIPPOLYTE (Mirlande), *Les États du groupe de Brazzaville aux Nations unies*, Paris, Jean Touzot, 1970.
HULDT (B.), *Sweden, the United Nations and Decolonization*, Lund, Esselte Studium, 1974.
JAMES (Harold) şi SHEIL-SMALL (Denis), *The Undeclared War, The Story of the Indonesian Confrontation, 1962–1966*, Londra, Cooper, 1971.
JOYAUX (François), *La Chine et le règlement du premier conflit d'Indochine*, Geneva, 1954, Paris, Publications de la Sorbonne, 1979.
JOYAUX (François), *La Nouvelle Question d'Extrême-Orient*, t.I, *L'Ère de la guerre froide (1945–1959)*, t.II, *L'Ère du conflit sino-soviétique. 1959–1978*, Paris, Payot, 1985 şi 1988.
JOYAUX (François), *La Tentation impériale. Politique extérieure de la Chine depuis 1949*, Paris, Imprimerie Nationale, 1994.
KAHIN (George McT.), *Nationalism und Revolution in Indonesie*, New York, Cornell, University Press, 1952.
KASPI (André), *Kennedy: les 1000 jours d'un président*, Paris, Armand Colin, 1993.
KENNAN (George), *Le Mirage nucléaire. Les relations américano-soviétiques à l'âge de l'atome*, Paris, La Découverte, 1984.
KERTESZ (Stephan), ed., *East Central Europe and the World: Developments in the post-Stalin Era*, Notre-Dame, University of Notre-Dame Press, 1962.
KHALIL (Muhhamad), *The Arab States and the Arab League. A Documentary Record*, t.I, *Constitutional Developments*, t.II, *International Affairs*, Beirut, Khayats, 2 vol., 1962.

KIERNAN (Ben), *Le Génocide au Cambodge, 1975–1979. Race, idéologie et pouvoir*, Paris, Gallimard, 1998.
KIRK (George), *The Middle East in the War (Survey of International Affairs)*, Londra, Oxford Univeriisty Press, 1952.
KIRK-GEENE (Anthony H.M.), *Crisis and Conflict in Nigeria. A documentary servicebook 1966–1970*, Londra, Oxford University Press, 2 vol., 1971.
KISSINGER (Henry), *À la Maison-Blanche, 1968–1973. Les années orageuses*, Paris, Fayard, 6 vol., 1979–1982.
KLEIN (Jean), *L'Entreprise du désarmement, 1945–1964*, Paris, Cujas, 1964.
KNAPP (Wilfrid), *A History of War and Peace, 1939–1965*, Londra, Oxford University Press, 1967.
KRIEGEL (Annie), *Le Système communiste mondial*, Paris, PUF, 1984.
KRIEGEL (Annie) şi COURTOIS (Stéphane), *Eugen Fried. Le rang secret du PCF*, Paris, Seuil, 1997.
LALOY (Jean), *Entre guerres et paix*, Paris, Plon, 1966.
LALOY (Jean), *Yalta, hier, aujourd'hui, demain*, Paris, Robert Laffont, 1988.
LAQUEUR (Walter), *The Road to War 1967. The Origins of the Arab-Israel Conflict*, Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1968.
LAQUEUR (Walter L.), *The Soviet Union and the Middle East 1958–1968*, Londra, Routledge and Kegan, 1969.
LAQUEUR (Walter), *Europe since Hitler*, Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1970.
LAQUEUR (Walter L.), *La Vraie Guerre du Kippour* (trad. din engleză), Paris, Calmann-Lévy, 1974.
LAUTERPACH (E.), ed., *The Suez Canal Settlement. A Selection of Documents. October 1956-March 1959*, Londra, Stevens, 1960.
LAVIGNE (Marie), ed., *Stratégies des pays socialistes dans l'échange international*, Paris, Economica, 1980.
LE ROY (F.), *Les Relations internationales depuis 1945*. Curs ţinut la Institut d'études politiques de Paris, Paris, publicat de mai multe ori între 1951 şi 1965.
LEFEBER (Walter), *America, Russia and the Cold War 1945–1966*, New York, J. Willey, 1967.
LEFEBVRE (Denis), *Guy Mollet, le mal-aimé*, Paris, Plon, 1992.
LEFEVER (Ernest W.), *Crisis in the Congo, a UN Force in Action*, Londra, Allen and Unwin, 1965.
LENCZOWSKI (George), *The Middle East in World Affairs*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1952, ed a 3-a, 1962.
LEVESQUE (Jacques), *L'URSS et la révolution cubaine*, Paris, FNSP, 1976.
LIPSCHITS (Isaac), *La Politique de la France au Levant*, Amsterdam, Keesing, 1963.
LONGRIGG (Stephen Hemsley), *Syria and Lebanon under French Mandate*, Londra, Oxford University Press, 1958.
MADELIN (Henri), *Pétrole et politique en Méditerranée Occidentale*, Paris, Armand Colin/Cahiers de la Fondation nationale des Sciences politiques, no.188, 1973.

MARCHAL (Jean) şi LECAILLON (Jacques), *Le Système monétaire international*, Paris, Cujas, ed. a 8-a, 1984.
MARSEILLE (Jacques), *Empire colonial et capitalistes français. Histoire d'un divorce*, Paris, Albin Michel, 1984.
MARTIN (Edwin M.), *The Allied Occupation of Japan*, New York, Macmillan, 1948.
MÉLANDRI (Pierre), *Les États-Unis et le „défi" européen 1955–1958*, Paris, PUF/ Publications de la Sorbonne, 1975.
MÉLANDRI (Pierre), *Les États-Unis face à l'unification de l'Europe: 1945–1954*, Paris, teză de doctorat de stat, 1976, reed., Paris, A. Pedone, 1980.
MÉLANDRI (Pierre), *L'Alliance atlantique*, Paris, 1984.
MÉNUDIER (Henri), *L'Allemagne selon Willy Brandt*, Paris, Stock, 1976.
MIKDASHI (Zuhayr), *The Community of Oil Exporting Countries*, Londra, Allen and Unwin, 1972.
MIKOLAJCZYK (Stanislaw), *Le Viol de la Pologne* (trad. din poloneză), Paris, Plon, 1949.
MILZA (Pierre), *Le Nouveau Désordre mondial*, Paris, Flammarion, 1982.
MILZA (Pierre), *Les Relations internationales, 1945–1973*, Paris, Hachette, 1996.
MILWARD (Alan S.), *The Reconstruction of Western Europe, 1945–1951*, Londra, Routledge, 1984.
MISCAMBLE (Wilson D.), *George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947–1950*, Princeton, University Press, 1992.
MOLNAR (Miklös), *Victoire d'une défaite, Budapest 1956*, Paris, Fayard, 1968.
MORRIS (D.S.) şi HAIGH (R.H.), *Britain, Spain and Gibraltar, 1945–1990*, Londra, Routledge, 1992.
MOSELY (Philip E.), „Dismemberment of Germany", în *Foreign Affairs*, aprilie 1950.
MOSELY (Philip E.), „The Occupation of Germany. New Light on how the Zones were Dawn", în *Foreign Affairs*, iulie 1950.
NOUAILHAT (Yves-Henri), *Le Québec de 1944 à nos jours. Un destin incertain*, Paris, Imprimerie Nationale, 1992.
NOUSCHI (André), *Luttes pétrolières au Proche-Orient*, Paris, Flammarion, 1970.
NOUSCHI (André), *Pétrole et relations internationales depuis 1945*, Paris, Armand Colin, 1999.
PANNIKKAR (K.M.), *India and the Indian Ocean*, New York, Macmillan, 1945.
PELT (Adrian), *Libyan Independence and the United Nations, a Case of Planned Decolonization*, New Haven, Yale University Press, 1970.
PIERRE (Andrew J.), ed., *Third World Instability, Central America as a European-American issue*, New York, Council on Foreign Relations, 1985.
RABINOWICZ (Oskar K.), *Fifty Years of Zionism. A Historical Analysis of Dr. Weizman's „Trial and Error"*, Londra, a 2-a ed.
RANDLE (Robert F.), *Geneva 1954. The Settlement of Indochinese War*, Princeton, Princeton University Press, 1969.

RENNER (Hans), *History of Czechoslovakia since 1945*, Londra, Routledge, 1969.
REY (Marie-Pierre), *La Tentative du rapprochement France et URSS à l'heure de la détente 1964–1979*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1991.
RICHER (Philippe), *L'Asie du Sud-Est, Indépendance et communisme*, Paris, Imprimerie Nationale, col. „Notre siècle", 1981.
RICHER (Philippe), *La Chine et le Tiers Monde (1949–1969)*, Paris, Payot, 1971.
RIPKA (Hubert), *Le Coup de Prague*, Paris, Plon, 1949.
ROBERTSON (Charles L.), *International Politics since World War II. A Short History*, New York, J. Willey, 1966.
ROGERS (William D.), *The Twilight Struggle. The Alliance for Progress and the Politics of Development in Latin America*, New York, Random House, 1967.
RONDOT (Pierre), *Destin du Proche-Orient*, Paris, Centurion, 1959.
RUSCIO (Alain), *La Guerre française d'Indochine*, Bruxelles, Complexe, 1992.
SEGEV (Tom), *Les Premiers Israeliéns*, Paris, Calman-Lévy, 1998.
SEGEV (Tom), *C'était en Palestine au temps des coquelicots*, Paris, Liana Lévi, 2000.
SEMIDEI (Manuela), *Les Etats-Unis et la révolution cubaine*, Paris, Armand Colin/ Cahiers de la Fondation nationale des sciences politiques no. 166, 1968.
SETON-WATSON (Hugh), *The East European Revolution*, New York, Praeger, 1951.
SETON-WATSON (Hugh), *Neither War nor Peace*, New York, Praeger, 1960.
SHENG (Ying-hsiang), *Idylle sino-cubaine, brouille sino-soviétique*, Paris, Armand Colin, 1973.
SMITH (Steve), SMITH (Michael) şi WHITE (Brian), ed., *British Foreign Policy*, Londra, Routledge, 1988.
SOWDEN (John Kenneth), *The German Question 1945–1973*, Bradford, University Press, 1975.
SPENCER (William), *Political Evolution in the Middle East*, Philadelphia, Lippincott, 1962.
STEIN (Arthur), *India and the Soviet Union. The Nehru Era*, Chicago, University Press, 1969.
STOURZH (Gerald), *Geshichte des Staatsvertrages 1945–1955. Österreichs Weg zu Neutralität*, Graz, Verlag Syria, ed. a 2-a, 1980.
SYMONDS (Richard), *The Making of Pakistan*, Londra, Faber, 1950.
TAPIA (Claude), *Colloques et sociétés*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1980.
TATU (Michel), *Eux et nous. Les relations Est-Ouest entre deux détentes*, Paris, Fayard, 1985.
THOMAS (Hugh), *The Suez Affair*, Londra Weindenfeld and Nicolson, 1967, a 2-a ed., 1970.
THOMSON (W. Scott), *Ghana's Foreign Policy 1957–1966*, Princeton, Princeton University Press, 1969.
TOSCANO (Mario), *Guerra diplomatica in Estremo Oriente*, t.II, f.a., Einaudi.
ULAM (Adam B.), *Titoism and the Kominform*, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1952.

VAISSE (Maurice), *Les Relations internationales depuis 1945*, Paris, Armand Colin, a 5-a ed., 1996.
VAISSE (Maurice), *La Grandeur. Politique étrangère du général de Gaulle, 1959–1969*, Paris, Fayard, 1998.
VICTOR (Jean-Christophe), *La Cité des murmures. L'enjeu afghan*, Paris, Lattès, 1983.
WHITE (Brian), *Britain, Detente and changing East-West Relations*, Londra, Routledge, 1992.
WOOD (Bryce), *The Making of the Good Neighbour Policy*, New York, Colombia University Press, 1961.
ZORGBIBE (Charles), *La Construction politique de l'Europe, 1946–1976*, Paris, PUF, 1978.

IV. Perioada din 1985 pînă în zilele noastre

ADDA (Jacques), *La Mondialisation de l'économie*, t.II, *Problèmes*, Paris, La Découverte, col. „Repères", ed. nouă, 1998.
ARTAUD (Denise), *Les États-Unis et leur arrière-cour*, Paris, Hachette, col. „Pluriel", 1995.
BADIE (Bernard), *La Fin des territoires. Essai sur le désordre international et sur l'utilité sociale du respect*, Paris, Fayard, 1995.
BADIE (Bernard), *Un monde sans souveraineté. Les Etats entre ruse et responsabilité*, Paris, Fayard, 1999.
BALANCIE (Jean-Marc) şi LA GRANGE (Arnaud de), sub cond., *Mondes rebelles. Guerres civiles et violences politiques*, Paris, Michalon, 1999.
BALMOND (Louis) şi BOURRINET (Jacques), *Les Relations extérieures de l'Union européenne*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 1955.
BARENBOOM (Alain) şi ZYLBERSTEIN (Jean-Claude), ed., *Traité de Maastricht. Mode d'emploi* (urmat de *Traité de Rome*), Paris, 10–18, 1992.
BARKEY (Henri J.), FULLER (Graham E.) *Turkey's Kurdish Question*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, Rowman and Littlefield, 1998.
BAYART (Jean-François), *L'illusion identitaire*, Paris, Fayard, 1996.
BERNSTEIN (Richard) şi MUNRO (Ross H.), *Chine-États-Unis: danger*, Paris, Bleu de Chine, 1998.
BERTON-HOGGE (Roberte) şi CROSNIER (Marie-Agnès), sub cond., *Les Pays de la CEI*, Paris, Les études de la Documentation française, 1999.
BERTRAND (Maurice), *L'ONU*, Paris, La Découverte, col. „Repères", 1995.
BLIN (Louis), *Le Pétrole du Golfe. Guerre et paix au Moyen-Orient*, Paris, Maison-neuve et Larose, 1996.
BONIFACE (Pascal), sub cond., *L'Année stratégique 2000. Analyse des enjeux stratégiques, démographiques et économiques*, Paris, Michalon, 1999.
BOTIVEAU (Bernard), *L'Etat palestinien*, Paris, Presses de Sciences Po, 1999.
BOUISSOU (Jean-Marie), GIPOULOUX (François) şi SEIZELET (Eric), *Japon: le déclin?*, Bruxelles, Complexe, 1995.

BROGLIE (Gabriel de), ed., *Les Crises à l'Est: le sort d'un Empire*, Paris, Fondation Singer-Polignac, 1991.
CARRÈRE D'ENCAUSSE (Hélène), *La Gloire des nations ou la fin de l'Empire soviétique*, Paris, Fayard, 1990.
CARRÈRE D'ENCAUSSE (Hélène), *Victorieuse Russie,* Paris, Fayard, 1992.
CHAUMONT (Charles) şi LAFAY (Frédérique), *L'ONU*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 1997.
CHRÉTIEN (Jean-Pierre), *Rwanda. Les médias du génocide*, Paris, Karthala, 1995.
CHRÉTIEN (Jean-Pierre), *Le Défi de l'ethnisme. Rwanda et Burundi, 1990–1996*, Paris, Karthala, 1997.
COHEN (Elie), *La Tentation hexagonale. La souveraineté à l'épreuve de la mondialisation*, Paris, Fayard, 1996.
COMMENTAIRE, „L'Avenir de l'Europe", revistă trimestrială publicată de Plon, no.85, primăvara 1999.
COMMISSARIAT GÉNÉRAL AU PLAN, *L'Élargissment de l'Union européenne à l'est de l'Europe: des gains à escompter à l'Est et à l'Ouest*, Paris, La Documentation française, 1999.
COMMISSARIAT GÉNÉRAL AU PLAN, *L'Union européenne en quête d'institutions légitimes et efficaces. Rapport du groupe présidé par Jean-Louis Quermonne*, Paris, La Documentation française, 1999.
DELPECH (Thérèse), *L'Héritage nucléaire*, Bruxelles, Complexe, 1997.
DELPECH (Thérèse), *De la guerre parfaite*, Paris, Flammarion, 1998.
DIAMANTI (Ilvo), DIECKHOFF (Alain), LAZAR (Marc), MUSIEDLAK (Didier), *L'Italie, une nation en suspens*, Bruxelles, Complexe, 1995.
DIECKHOFF (Alain), *Belgique. La force de la désunion*, Bruxelles, Complexe, 1996.
DIECKHOFF (Alain), *Israéliens et Palestiniens. L'épreuve de la paix*, Paris, Aubier, 1996.
DOLLFUS (Olivier), *La Mondialisation*, Paris, Presses de Sciences Po, 1997.
DOMENACH (Jean-Luc), *Chine: l'archipel oublié*, Paris, Fayard, 1998.
DOMENACH (Jean-Luc), *L'Asie en danger*, Paris, Fayard, 1998.
DOUTRIAUX (Yves) şi LEQUESNE (Christian), *Les Institutions de l'Union européenne*, Paris, La Documentation française, 1998.
DUMOND (Jean-Michel) şi SETTON (Philippe), *La Polique étrangère et de sécurité commune*, Paris, La Documentation française, 1999.
EL SAYEGH (Selim), *La Crise du Golfe. De l'interdiction à l'autorisation du recours à la force*, Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1993.
ENCEL (Frédéric), *Géopolitique de Jérusalem*, Paris, Flammarion, 1998.
ENCEL (Frédéric), *Le Moyen-Orient entre guerre et paix. Une géopolitique du Golan*, Paris, Flammarion, 1999.
FERON (Bernard), *Yougoslavie. Histoire d'un conflit*, Paris, Le Monde éditions/ Marabout, 1996.
GLASER (Emmanuel), *Le Nouvel ordre international*, Paris, Hachette/Flammarion, 1998.

GNESOTTO (Nicole), *La Puissance et l'Europe*, Paris, Presses de Sciences Po, 1998.
GODEMENT (François), sub cond., *Chine, Japon, ASEAN. Compétition stratégique ou coopération?*, Paris, Les études de la Documentation française, 1999.
GOOTENBERG (Paul), ed., *Cocaine. Global Histories*, Londra şi New York, Routledge, 1999.
GORBATCHEV (Mikhail), *Perestroïka. Vues sur notre pays et le monde* (trad. din rusă), Paris, Flammarion, 1989.
GOUNIN (Yves) şi VIVIER-LIRIMONT (Sébastien), *La Crise asiatique*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 1999.
GREMION (Pierre), *Intelligence de l'anticommunisme*, Paris, Fayard, 1995.
GROSSER (Alfred), *Les Identités difficiles*, Paris, Presses de Sciences Po, 1996.
GUELTON (Frédéric), *La Guerre américaine du Golfe. Guerre et puissance à l'aube du XXIe siècle*, Paris, Presses universitaires de Lyon, 1996.
HALM (Heinz), *Le Chiisme*, Paris, PUF, 1995.
HERBERT (Jean-Paul) şi NARDON (Laurence), *Concentration des industries d'armement américaines: modèle ou menace?*, Paris, EHESS/CIRPES, 1999.
HERVOUET (Gérard), sub cond., *Asie – Pacifique. Les nouveaux espaces de coopération et de conflits*, Québec, Presses de l'université Laval, 1991.
HUNTINGTON (Samuel P.), *Le Choc des civilisations*, Paris, Odile Jacob, 1998.
JOEI (Bernard T.K.), ed., *From Pacific Region toward Pacific Community*, Taipei, Tarn Kang University, 1989.
JOYAUX (François), *La Politique extérieure de la Chine populaire*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 1993.
JOYAUX (François), *L'Association des nations du Sud-Est asiatique*, Paris, PUF, col., „Que sais-je?", 1997.
KASPI (André), *Les Etats-Unis d'aujourd'hui*, Paris, Plon, 1999.
KISSINGER (Henry), *Diplomatie*, Paris, Fayard, 1996.
KOPP (Pierre), *L'Economie de la drogue*, Paris, La Découverte, col. „Repères", 1997.
LAIDI (Zaki), *Un monde privé de sens,* Paris, Fayard, 1994.
LAIDI (Zaki), sub cond., *Le Temps mondial*, Bruxelles, Complexe, 1997.
LAQUEUR (Walter), *The New Terrorism. Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, New York, Oxford University Press, 1999.
LAURENS (Henry), *Le Grand Jeu. Orient arabe et rivalités internationales*, Paris, Armand Colin, 1991.
LEVEAU (Rémy), sub cond., *L'Algérie dans la guerre*, Bruxelles, Complexe, 1995.
LONGUET-MARX (Frédérique), sub cond. „Caucase. Axes anciens, nouveaux enjeux", în *Nouveaux Mondes*, Centre de recherches entreprise et sociétés, no.8, vara 1998.
LOYAT (Jacques) şi PETIT (Yves), *La Politique agricole commune,* Paris, La Documentation française, 1999.
MANSOUR (Camille). *Israël et les États-Unis ou les fondements d'une doctrine stratégique*, Paris, Armand Colin, 1995.

MELANDRI (Pierre), *Reagan. Une biographie totale*, Paris, Robert Laffont, 1988.
MILWARD (Alan S.), BRENNAN (George) şi ROMERO (Frédérics), *The European Rescue of the Nation State*, Londra, Routledge, 1992.
MINC (Alain), *La Mondialisation heureuse*, Paris, Plin, 1997.
MINK (Georges) şi SZUREK (Jean-Charles), sub cond., *Cet étrange post-communisme. Rupture et transition en Europe centrale et orientale*, Paris, Presses du CNRS, 1992.
MONTBRIAL (Thierry de), *Mémoires du temps présent*, Paris, Flammarion, 1996.
MOREAU DEFARGES (Philippe), *Relations internationales*, Paris, Seuil, col. „Points", 2 vol., 1997.
MOREAU DEFARGES (Philippe), *Repetance et réconciliation,* Paris, Presses de Sciences Po, 1999.
PEREZ-DIAZ (Victor), *La Démocratie espagnole vingt ans après*, Bruxelles, Complexe, 1996.
PEYREFITTE (Alain), *La Tragédie chinoise*, Paris, Fayard, 1990.
POSTEL-VINAY (Karoline), *Le Japon et la nouvelle Asie*, Paris, Presses de Sciences Po, 1997.
POUVOIRS, *Le nouveau Japon* (no.71, 1994), *La Chine après Deng* (no.81, 1997), *L'Inde* (no.90, 1999), Revistă trimestrială publicată de editura Seuil.
PRUNIER (Gérard), *Rwanda 1959–1996. Histoire d'un génocide*, Paris, Dagorno, 1997.
QUILLES (Paul), BRANA (Pierre) şi CAZENEUVE (Bernard), *Enquête sur la tragédie rwandaise (1990–1994),* Paris, La Documentation française, 3 tomuri, 1998.
QUINTIN (Odile) şi FAVAREL-DAPAS (Brigitte), *L'Europe sociale. Enjeux et réalités*, Paris, La Documentation française, 1999.
RAILLON (François), *Indonésie. La réinvention d'un archipel*, Paris, La Documentation française, 1999.
LES RAPPORTS DU SENAT, *Le Grand retour de l'Asie centrale,* Commision des Affaires économiques, no.412, 1997–1998.
RICHER (Philippe), sub cond., *Crises en Asie du Sud-Est*, Paris, Presses de Sciences Po, 1999.
ROUX (Michel), *Le Kosovo. Dix clés pour comprendre*, Paris, La Découverte, col. „Sur le vif", 1999.
RUPNIK (Jacques). Sub cond., *Les Balkans. Paysage après la bataille*, Bruxelles, Complexe, 1996.
SALAME (Ghassam), sub cond., *Proche-Orient. Les exigences de la paix,* Bruxelles, Complexe, 1994.
SALAME (Ghassam), *Appels d'empire. Ingérence et résistances à l'âge de la mondialisation*, Paris, Fayard, 1996.
SMOUTS (Marie-Claude), sub cond., *L'ONU et la guerre. La diplomatie en kaki*, Bruxelles, Complexe, 1994.
SMOUTS (Marie-Claude), sub cond., *Les Nouvelles Relations internationales. Politiques et théories*, Paris, Presses de Sciences Po, 1998.

TEYSSIER (François de) şi BAUDIER (Gilles), *La Construction de l'Europe*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 2000.
THUAL (François), *Les Conflits identitaires*, Paris, Ellipses, 1995.
TORRELLI (Maurice), *Le Droit international humanitaire*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 1989.
TOULEMON (Robert), *La Construction européenne*, Paris, Le Livre de poche, nouvelle éd., 1999.
VAN ACKERE (Patrice), *L'Union de l'Europe occidentale*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 1995.
VANER (Semih), AKAGÜL (Deniz), KALEAGASI (Bahadîn), *La Turquie en mouvement*, Bruxelles, Complexe, 1995.
WOLTON (Dominique), *War Game. L'information et la guerre*, Paris, Flammarion, 1991.
ZARKA (Jean-Claude), *L'OTAN*, Paris, col. „Que sais-je?", 1997.
ZINS (Max-Jean), *Inde. Un destin démocratique*, Paris, La Documentation française, 1999.
ZORGBIBE (Charles), *L'Après-guerre froide en Europe*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 1993.
ZORGBIBE (Charles), *Le Droti d'ingérence*, Paris, PUF, col. „Que sais-je?", 1994.

Index

A

Abbas (Ferhat) 108, 168, 220
Abd el Krim 52
Abdallah (al Transiordaniei) 44, 46–48, 54
Abdallah al Tariki 218
Abdullah (şeic Muhammad) 224
Abrams (general) 201
Acheson (Dean) 16, 24, 26, 43, 51, 79, 146
Adenauer (Konrad) 18–25, 82, 98, 99, 103, 104, 135, 175, 176, 184
Adula (Cyrille) 165
Afwerki (Isaias) 359
Ahmed Maher Paşa 52
Aidid (general) 398
Ailleret (general Charles) 188
Ala (Hossein) 113
Albright (Madeleine) 373, 393
Aldrin (Edwin) 237
Alfonso (Juan Perez) 218
Allalel Fassi 107, 162, 220
Allen (Charles) 142, 143
Allende (Salvador) 210
Ambedkar (B.R.) 56
Amin (Hafizullah) 269
Amin Dada (Idi) 359
Andropov (Iuri) 255
Apithy (Sourou Migan) 159
Apostol (Gheorghe) 87
Arafat (Yasser) 206, 231, 377, 382, 407, 437–439
Aramburu (preşedinte Pedro E.) 128
Arbatov (Gheorghi) 389
Arbenz (locotenent-colonel Jacobo) 128, 129
Arbour (Louise) 348
Arevalo (Juan José) 128
Argenlieu (amiral Thierry d') 65, 66
Aristide (Jean-Bertrand) 398
Armas (locotenent-colonel Castillo) 128, 129
Armitage (Richard) 434
Armstrong (Neil) 237
Aron (Raymond) 264, 326
Assad (general Hafez el) 232, 233
Attlee (Clement) 59, 73
Aung San (general V) 59, 60
Auriol (Vincent) 35, 66, 81
Ayub Khan (mareşal) 255
Azikiwe /Nandi) 156, 221, 222
Aziz (Tarek) 378
Azzam Paşa 55

B

Babrak (Karmal) 269
Badie (Bertrand) 414
Baker (James) 293, 378, 388, 390–392
Bakr (general) 233
Balandier (Georges) 173
Ball (George) 145
Balladur (Edouard) 335, 340
Balta (Paul) 203
Ba-Maw 60
Banda (Hastings) 158
Bao Dai (împărat) 65–67, 96, 97, 198
Barak (Ehud) 382, 407, 437
Barber (Anthony) 242
Barber (Benjamin) 411
Barshefsky (Charlene) 394
Barzani (general Ahmed) 233
Basdevant (Jean) 110
Basaev (Şamil) 299
Batista (colonel Fulgencio) 139, 140, 142
Baudouin (regele belgienilor) 163
Beel (Louis) 63
Bekkai (Si) 107, 110
Bell (senator) 61, 396
Belo (Monseniorul) 370
Ben Arafa 107

Ben Bella (Ahmed) 108–110, 166, 168, 220
Ben Gurion (David) 116
Ben Laden (Osama) 406, 418, 427, 429, 430, 438, 439
Ben Youssef (Salah) 106
Beneš (Edouard) 37, 195
Berger (Sandy) 393
Beria (Laventi) 86–88
Berlinguer (Enrico) 256
Bernstein (Richard) 309, 310
Bevin (Ernest) 15, 16, 25, 26, 51, 53, 54
Bhutto (Ali) 225, 226
Bidault (Georges) 13, 14, 25, 81, 95–97, 101, 169
Bierut (Boleslaw) 87
Blair (Tony) 350
Blum (Léon) 14, 65
Bolivar (Simon) 128
Bollaert (Émile) 66
Bonsal (Philip) 140
Boualem 168
Buharin (Nikolai) 90
Bulganin (mareşal Nikolai) 87, 88, 98, 100, 118, 125, 225
Boumediene (Houari) 235
Bourbon (Juan, Carlos de) 254
Bourghiba (Habib) 105, 205
Boutros-Ghali (Boutros) 423
Braden (Spiruille) 33
Bramuglia 12, 13, 34
Brandt (Willy) 187, 190, 240, 243, 244, 252
Brejnev (Leonid) 191, 193, 196, 197, 235, 241, 242, 255, 256, 261, 263, 265, 270, 274, 276, 279,
Brentano (Heinrich von) 99
Brown (George) 181
Brzezinski (Zbigniew) 250, 351
Bunche (Ralph) 46, 164
Bundy (Mc George) 146
Burnham (James) 79
Bush (George) 375, 376, 377, 379, 380, 385–389, 391–395, 397–399, 402, 408, 428, 429, 431, 432, 434
Bush (George W.) 427, 428, 430, 431, 434, 435, 438

C

Caetano (Marcello) 254
Callaghan (James) 251
Cardona (Jose Miro) 142
Carillo (Santiago) 254, 255
Carney (amiral) 121
Carnot (Sadi) 418
Carrère d'Encausse (Hélène) 274
Carter (preşedinte Jimmy) 250, 251, 259, 260, 264–266, 389, 398, 399
Cartier (Raymond) 214
Carvahlo (Otelo de) 254
Castro (Fidel) 139–144, 147, 148, 206, 210, 233
Catroux (general Georges) 107–109
Ceauşescu (Nicolae) 192, 262
Cedras (general Raoul) 398
Cen Li-fu 41
Cernenko (CKonstantin) 255, 268, 276
Cernomîrdin (Viktor) 291
Cervenkov (Vâlko) 87
Challe (general Maurice) 169
Chamorro (Violetta) 392
Chamoun (preşedinte Camille) 131
Chauvel (Jean) 97
Chazli (general) 234
Chirac (Jacques) 330, 339, 343, 345, 376, 399, 432
Ciang Kai Şi 41
Ciombe (Moise) 164, 165
Ciu En-lai 42, 43, 77, 86, 93, 94, 122, 125, 127, 153, 248, 249
Choudhuri 58
Christopher (Warren) 393
Churchill (Winston) 14, 18, 23, 24, 52, 60, 95, 96, 98
Clark (Wesley) 346
Clay (general Lucius) 12
Clifford (Clark) 201
Clinton (Bill) 308, 310, 343, 373, 381, 382, 385, 392–408, 430, 431, 437, 438
Colombe (Marcel) 207
Connally (Tom) 26
Coty (René) 166, 167
Coudenhove-Kalergi (Richard) 14
Couve de Murville (Maurice) 136, 179, 185

Crozier (Brian) 253
Cunhal (Alvaro) 254, 255
Cyrankiewicz (Joseph) 87, 90

D

D'Amato (legea D'Amato-Kennedy) 383, 400
Dalai-Lama 324
Daud (Ali Mohammad) 269
Darcy 49
Dayan (general Moshe) 227
De Klerk (Frederik) 364
Debré (Michel) 167
Deferre (Gaston) 159
Delebecque (Léon) 167
Delors (Jacques) 335
Deng (Xiaoping) 303, 305, 385
Diaz Lanz (maior) 141
Dillon (Douglas) 109, 146
Dimitrov (Gheorghi) 36
Domenach (Jean-Luc) 311
Dorman Smith (Reginald) 59
Douglas Home (Alec) 242
Dubcek (Alexandr) 195–197, 279
Duisenberg (Wim) 336
Dulles (John Foster) 76, 77, 79–83, 94–97, 100, 112, 115, 116, 119, 122, 123, 127–133, 136, 142, 143, 177, 212
Duvalier (François) 210
Duvalier (Jean-Claude) 398
Dzerjinski (Felix) 283

E

Eanes (amiral Ramalho) 254
Eden (Anthony) 95, 98, 115, 118
Effiong (general) 223
Eisenhower (general Dwight D.) 24, 29, 30, 79–81, 86, 98, 117–119, 121–123, 127, 128, 130–132, 137, 140–142, 146, 176, 177, 198
Elizabeta (împărăteasa) 418
Elţîn (Boris) 282–291, 294, 295, 298, 299, 303, 405, 433
Ely (general Paul) 166
Emmot (Bill) 465
Engels (Friedrich) 257, 275
Erhard (Ludwig) 184, 186
Eshkol (Levi) 227, 232

F

Fabius (Laurent) 252
Faruk (regele Egiptului) 51, 52, 111
Farrell (general Eldemiro J.) 33
Faure (Edgar) 80, 98, 101, 109
Fauzi Kaukdji (general) 45
Feysal II (regele Irakului) 113
Figueras (José) 129
Fischer (Joschka) 345
Foccart (Jacques) 222
Ford (Gerald) 250, 259, 263
Fortmann (Michel) 409
Franco (general Francisco) 67, 106, 117, 118, 254
Franz Ferdinand (arhiduce) 418
Fukuyama (Francis) 409
Fulbright (J. William) 142
Furet (François) 273

G

Gaddafi (colonel) 206, 207, 230, 232, 233, 364
Gaidar (Egor) 287, 291, 293
Gaillard (Felix) 166
Gaitskell (Hugh) 30
Gamassi (general) 236
Gambiez (general Fernand) 169
Gandhi (Indira) 226, 319
Gandhi (Mahatma) 125
Gasperi (Alcide de) 14
Gaulle (Charles general de) 81, 132, 135–137, 146, 160–162, 166–169, 175–180, 182–190, 192–194, 208, 22, 229, 230, 239, 240, 242, 247, 257, 262, 433
George VI 57
Gerbet (Pierre) 253
Gerbrandy (Peter Sjoerds) 62
Gerö (Ernö) 92
Ghavam-es-Sultaneh 50
Gheorghiu-Dej (Gheorghe) 87, 192
Gicquiau (Hervé) 277
Gierek (Edward) 258, 259, 261
Giscard d'Estaing (Valéry) 217, 259, 263, 264, 334, 432
Gizenga (Antoine) 164
Glaoui (el) 106, 107
Glaspie (April) 375

Glemb (cardinal) 260
Glubb Paşa (John Bagot zis) 45
Gomes (general Francisco da Costa) 254
Gomulka (Wladislaw) 90, 91, 195, 258, 259
Gorbaciov (Mihail) 255, 273–279, 281–283, 285–288, 299, 341, 376, 388, 389
Gottmann (Jean) 207
Gottwald (Clement) 37, 87
Gowon (locotenent-colonel Yakubu) 221
Greciko (mareşal Andrei Antonovici) 196, 197
Gromîko (Andrei) 74, 77, 136, 226, 241, 268
Grosz (Karoly) 280
Grotewohl (Otto) 18, 21
Gruenther (general Alfred M.) 119
Grunitzky (preşedinte Nicolai) 209
Guardia (general) 129
Guéhenno (Jean-Marie) 351
Guevara (Ernesto Che) 139, 141, 144, 210
Gueye (Lamine) 159, 160
Guillaume (general Augustin) 106
Guiringaud (Louis de) 234
Gulbenkian (grupul) 49
Gusmao (Xanana) 370

H

Habibie (B.J.) 369
Habyarimana (Juvénal) 359–361
Hadji Amin el Hussein 46
Hailé Sélassié (negusul) 205, 208, 209
Hallstein (Walter) 24
Hammarskjoeld (Dag) 118, 122, 164
Harriman (Averell) 30, 199, 201
Harrison (general) 94
Hassan II (regele Marocului) 107, 108, 205
Hatoyama (Ichiro) 123, 124
Hatta (Mohammed) 63
Havel (Vaclav) 280
Hawke (Bob) 316
Heath (Edward) 242, 251, 253
Hegedus (Andras) 87, 92
Helms (legea Helms-Burton) 400
Henderson (Loy) 131
Herriot (Édouard) 81
Herter (Christian) 136
Heuss (Theodor) 18
Hilali Paşa 52
Hirohito 317
Ho Şi Min 65, 66, 245
Hodja (Enver) 151, 152
Hoffmann (Johannes) 13, 14, 103, 104
Holbrooke (Richard) 343, 345, 393, 399
Honecker (Erich) 278, 281
Hoover (J. Edgar) 141
Hoover (preşedintele Herbert) 76, 146
Hopkins (Harry) 67
Horelick (Arnold) 388
Houphouët-Boigny (Félix) 111, 159, 161
Howe (Robert) 51
Hull (Cordell) 179
Humphrey (Hubert) 122
Huntington (Samuel) 349, 409
Husak (Gustav) 197, 262
Hussein (regele Iordaniei) 46, 114, 119, 131, 227, 231, 233
Hussein (Saddam) 344, 374–381, 191, 404

I

Ibarruri (Dolores) 255
Ibn Saud (Abdul Aziz) 114
Ironsi (general) 221

J

Jaruzelski (general Wojciech) 260, 261, 279
Jessup (Maurice) 15
Jimenez (general Perez) 128
Jinnah (Mohammed) 56, 57
Jirinovski (Vladimir) 289
Jivkov (Todor) 87, 261, 281
Johnson (Lyndon B.) 149, 184–186, 198–202, 227, 229, 241, 245, 351
Jospin (Lionel) 350
Jouhaud (general Edmond) 169
Jukov (mareşal Gheorghi D.) 127
Joxe (Louis) 170
Juin (mareşal Alphonse) 81, 105
Juliana (regina Olandei) 64

K

Kabila (Laurent-Désiré) 361, 362, 400
Kadar (János) 92, 93, 262, 280
Keprülü (Fuad) 113
Kagame (Paul) 361
Kaganovici (Lazar) 91, 152
Kalondji (regele din Kasai) 164, 165
Kania (Stanislaw) 259, 260
Kantor (Mickey) 394
Kardelj (Eduard) 39
Karzai (Hamid) 429
Kasavabu (Joseph) 164
Kassem (general Abd el Karim) 132
Keita (Modibo) 161, 205, 220
Kelly (John) 375
Kennedy (John F.) 142–149, 173, 176–180, 183, 184, 189, 198, 205, 212, 400
Kennedy (legea D'Amato-Kennedy) 383, 400
Kennedy (Robert) 145, 146
Kenyatta (Jomo) 156s
Keohane (Robert) 414
Khatami (Mohammad) 383
Khomeini (aiatollah) 375, 383, 440
Hruşciov (Nikita) 87, 136, 147, 191
Kirienko (Serghei) 291
Kirkpatrick (Jeane) 388
Kissinger (Henry) 187, 235, 241, 246–248, 250, 251, 257, 264, 265, 324, 401, 404–406
Koenig (general Marie-Pierre) 12
Kohl (Helmut) 266, 281, 388
Koniev (mareşal Ivan S.) 89
Kosâghin (Alexei) 191
Kotelawala (John) 126, 127
Kreuz (Egon) 281
Krim (Belkacem) 168, 170
Krupskaia (Nadedja) 90
Kubicek (Jucelino) 128
Ky (general Nguyen Cao) 200, 202, 245

L

Lacoste (Robert) 109, 110
Lagaillarde (Pierre) 166, 167
Lake (Anthony) 393
Lamy (Pascal) 432
Lange 26
Laniel (Joseph) 82, 96, 97
Lattre de Tassigny (Jean de) 67
Le Duc Tho 246
Lebed (Aleksandr) 285, 289, 293
Leclerc (general Philippe de Hautecloque) 65
Lefebvre (Dr.) 166
Lellouche (Pierre) 340
Lenin (Vladimir Ulianov) 38, 90, 152, 257, 273, 274, 277, 283, 287
Leopold II (regele belgienilor) 159
Letourneau (Jean) 67
Lewinski (Monica) 406
Li Tzung yen 41
Lie (Trygve) 26
Ligaciov (Egor) 276
Lin Piao (general) 150, 194, 248
Liu Ciao-Şi 193, 248
Llyod (lord Selwyn) 136
Lon Nol (mareşal) 210, 246, 247
Long (Olivier) 170
Lu Han 61, 41, 65
Lumumba (Patrice) 163, 164
Luns (Joseph) 182

M

M'Ba (Léon) 208
Ma Pu-fung 41
MacDuffie 61
Macmillan (Harold) 100, 136, 137, 146, 178, 179
Mahathir (Mons. Muskus) 317
Malenkov (Gheorghi) 86–88, 152
Maleter (general Léo) 92
Malik (Jacov) 15, 70, 71, 74
Mandela (Nelson) 363–365
Mansholt (Sicco) 183, 217
Mao Tzedun 41–43, 59, 61, 120, 149, 150, 154, 192, 193, 248, 307, 386
Marchais (Georges) 255, 257
Marie (André) 14
Marin (Manuel) 339
Markos (Markos Vafiadis zis general) 40
Marshall (general George) 25, 26, 29, 32, 33, 37, 40, 212, 215
Martel (Robert) 166, 167
Martino (Gaetano) 101
Marx (Karl) 38, 257, 273–275, 277, 283
Masaryk (Jan) 195

Massu (general Jacques) 167
Maurer (Ion Gheorghe) 192
Mauroy (Pierre) 252
Mazowiecki (Tadeusz) 279
Mbeki (Thabo) 364
McCloy (John) 18, 24, 81
McCone (George) 146
McKinley 418
McNamara (Robert) 146, 148, 177, 201
Meir (Golda) 232, 233, 236
Menderes (Adnan) 113
Mendès France (Pierre) 82, 96, 97, 101, 104, 105, 124
Mengistu (Haile Mariam) 358, 359
Menon (Krishna) 124
Menzies (Robert Gordon) 115
Messali Hadj (Ahmed) 108
Messersmith (Georges) 34
Mikoian (Anastas) 88, 91, 136, 141, 148, 191
Miloşevici (Slobodan) 342
Mindszenty (cardinal Joseph) 92
Mitterrand (François) 252, 253, 258, 266, 273, 283, 376, 377
Miyet (Bernard) 424
Mobutu (general Joseph Désiré) 164, 165, 208, 358, 361, 400, 417
Moch (Jules) 81
Mohammed Bey Muntasser 54
Mohammed Sadr 358
Mohammed V (regele Marocului) 205
Mokhtar Ould Daddah 209, 220
Mollet (Guy) 105, 108–111, 119, 167
Molotov (Viaceslav) 12, 16, 86, 91–93, 95, 98, 100, 130, 152, 262
Mondale (Walter) 267
Monnet (Jean) 22, 30, 177, 253, 334
Monroe (doctrina) 144, 184
Morrison (Herbert) 44, 45, 50, 74
Mossadegh (Mohammed) 50, 51, 94, 113
Mubarak (Hosni) 377
Moulay Arafa (Mohammed) 106
Mountbatten (Lord Louis) 56, 57
Mouradian (Claire) 292
Mouzon (lord) 129
Mujibur Rahman (şeic) 225, 226
Munro (Ross H.) 309, 310
Murdoch (Rupert) 415
Musaveri (Yoweri Kaguta) 359
Muşarraf (general Pervez) 439, 469

N

N'Krumah (Kwame) 155, 205, 207, 208
Nagy (Imre) 87, 91–93, 280
Nahas Paşa 51, 52
Nam Il (general) 74
Nasser (Gamal Abdel) 88, 111–119, 125, 131–133, 204, 205, 207, 209, 227, 228, 230, 231, 233, 323
Nehru (Jawaharlal) 56, 58, 59, 64, 71, 88, 94, 96, 112, 115, 124–126, 132, 150, 204, 205, 224, 225, 319, 322, 323, 367
Netanyahu (Benjamin) 382, 407
Ngo Dinh Diem 97, 198
Ngo Dinh Nhu 198
Nguyen Cao Ky 202
Niemöller (pastor Martin) 23
Nitze (Paul) 146
Nixon (Richard) 79, 96, 141, 190, 193, 202, 217, 226, 238, 241, 242, 245, 246–251, 259, 334, 386, 389, 405
Nobel (Alfred) 261
Noriega (general Manuel) 392
Norodom Sihanuk 205, 210, 246
Norstad (general Lauris) 119
North (colonel Olivier) 215
Nouri es Said 132
Novotny (Antonin) 87, 194, 195
Nowak (Zenon) 90
Ntaryamira (Cyprien) 359
Numeiry (Gaafar Mohammed) 232
Nye (Joseph) 414
Nyerere (Julius) 156, 157

O

Ochab (Eduard) 90
Ohira (Masayochi) 249
Ojukwu (locotenent-colonel) 221–223
Okello (John) 157
Olympio (Sylvanus) 160, 207, 209
Omar (mollahul) 429
Ortiz (Joseph) 166, 169
Osmena (Sergio) 61
Ozegov (S.I.) 86

P

Palme (Olof) 252
Pancen Lama 59, 150
Papagos (general Alexandros) 40
Paul VI (Papa) 261
Paz (Jesús) 34
Pearson (Lester B.) 188
Peng (Li) 386
Peng Zeh-Huai 150
Peres (Shimon) 382, 391, 407
Peron (colonel Juan Domingo) 33, 34, 128
Perot (Ross) 393
Peurifoy (John E.) 129
Pflimlin (Pierre) 166, 167
Pham Van Dong 97
Philip (André) 215
Pignon (Léon) 66
Pinay (Antoine) 80
Pinochet (general Augusto) 210, 392
Pipes (Richard) 388
Pleven (René) 19, 23, 24, 81, 101, 159
Pliuci (Leonid) 255
Pompidou (Georges) 190, 242, 249, 252
Popieluzko (Jerzy) 261
Putin (Vladimir) 288, 291, 299, 300, 433–435
Powers (Francis Gary) 137
Prebish (Raoul) 216
Préval (René) 398
Primakov (Evgheni) 291

Q

Quermonne (Jean-Louis) 334
Quezon (Manuel) 61
Quirino (Elpidio) 61

R

Raab (cancelar Iulius) 98
Rabin (Itzak) 381, 382, 407
Radford (amiral Arthur) 80, 96, 121
Rajk (Laszlo) 92
Rakosi (Mátyas) 87, 91
Ramirez (general Pedro Pablo) 33
Rance (Hubert) 59
Rao (Narasimha) 320, 322
Razmara (general Ali) 50
Reagan (Ronald) 251, 266–268, 274, 278, 315, 363, 385, 389, 392, 395, 408, 430
Rhee (Syngman, Li Sin Man) 68, 72, 94, 96
Ridgway (general Matthew) 74, 75, 122
Rogers (William) 230, 241
Rokossovski (mareşal Konstantin) 36
Rongji (Zhu) 308
Roosevelt (Franklin Delano) 67, 179, 262, 309, 351, 422
Rosecrance (Richard) 414
Ross (Dennis) 309
Ruţkoi (Aleksandr) 285
Rugova (Ibrahim) 344
Rusk (Dean) 143, 146

S

Sachwald (Frédérique) 412
Sadat (Anuar el) 207, 231, 233, 234–236
Said (Idriss) 54
Said al Mufti 114
Sainteny (Jean) 65
Saint-Simon (Claude Henri de) 274
Saharov (Andrei) 238, 255, 276, 277
Salah ed Din Paşa 51
Salan (general Raoul) 166, 167, 169
Salazar (Antonio) 165, 254
Salinas (Carlos) 397
Salisbury (lord Robert) 95
Samir el Rafai 114
Sandhar Ibrahim 57
Sato (Eisaku) 249
Sauvy (Alfred) 173
Scheel (Walter) 243
Schermerḥorn (W.) 62
Schmidt (cancelar Helmut) 252, 258, 334
Schneider (Heinrich) 104
Schröder (Gerhard) 184, 187, 339, 345, 350
Schumacher (Kurt) 18, 23
Schuman (Robert) 13, 19, 22–25, 73, 80, 81, 101, 328, 329, 337
Schwarzkopf (general Norman) 378
Segal (Gerald) 310
Senghor (Léopold) 159, 160, 161, 208
Senussi (emir, apoi rege Idriss) 53–55
Sérigny (Alain de) 167
Seydoux (Roger) 105, 110
Sforza (Conte Carlo) 53

Shamir (Itzak) 381, 391
Sharon (general Ariel) 234, 437, 438
Shastri (Lai Bahadur) 225
Siad Barre (Mohammed) 358
Singh (Hari) 58
Siroky 87
Sisco (Joseph) 23
Şjahrir (sultan) 61
Smith (Earl) 140, 141
Smith (general Walter Bedell) 80, 97
Smith (Jan) 158
Soares (Mario) 254
Sokoloff (Georges) 287
Sokolovski (mareşal) 11, 12
Solana (Javier) 339, 345
Soljeniţân (Aleksandr) 255
Somoza (preşedinte Anastasio) 128, 129
Sorensen (Theodore) 146
Suharto (general) 210, 367–369, 373
Sukarno 61, 63, 205, 210, 367, 369, 373
Suslov (Mihail) 86, 91, 191
Soustelle (Jacques) 108, 109, 167, 169
Spaak (Paul-Henry) 14, 101
Spinola (general Antonio de) 254
Stalin (Iosif Djugaşvili, zis) 12, 39, 42, 67, 71, 79, 85–90, 93–95, 120, 130, 149, 151, 152–154, 255, 275, 277, 287, 295
Stanque (Camille) 314
Staub (Bruno) 280
Stepaşin (Serghei) 291
Stevenson (Adlai) 146
Stikker (Dick Upiko) 30
Stoph (Willy) 243
Suharto (general T.N.J.) 210, 367–369, 373
Sukarnoputri (Magawati) 369
Susini (Jacques) 169
Suvanna Phuma (prinţ) 246
Svoboda (general Ludvik) 195–197
Szydlak (Jean) 263

Ş

Şevarnadze (Eduard) 299

T

Tafewa Balewa (Abubakar) 221
Talal (regele Iordaniei) 48
Talbott (Strobe) 393
Tanaka 249
Taraki (Nur Mohammed) 269
Taylor (general Maxwell) 146
Teng-Hui (Lee) 405
Thakin-Nu 60
Thatcher (Margaret) 251, 253, 268, 377
Thieu (general) 200, 202, 245, 246, 247
Thomazo (colonel) 167
Thorez (Maurice) 257
Tindemans (Leo) 252
Tito (Iosip Broz) 36, 38–40, 84, 85, 88, 90, 93, 112, 115, 125, 151, 154, 204, 205, 262, 323, 341, 344
Toriello (Guillermo) 128, 129
Touré (Sékou) 160, 161, 205, 207, 208
Truman (Harry) 26, 28, 29, 40, 46, 61, 67, 70, 71, 73, 74, 79, 123, 146, 212
Tsaldaris (Pabaghis) 26
Tsipon Schagala 59
Tsiranana (preşedinte Philibert) 160, 222
Tubman (preşedinte Winston) 208
Tung Hua 74
Turner (Ted) 379
Turner Joy (amiral) 74
Twinning (general) 121

U

U Thant 164, 227
Ulbricht (Walter) 134, 138
Urrutia (Manuel) 140
U-Saw 60
Ustinov (mareşal) 191

V

Valéry (Paul) 217
Valino (general) 106
Van Der Goes Van Naters (Marinus) 104
Van Mook (Hubert) 62, 63
Vance (Cyrus) 250, 265
Vernay (Alain) 217
Vîşinki (Andrei) 42

W

Wahid (Abdurrahman) 369, 373
Walesa (Lech) 259–261, 279
Wavell (general Archibald) 55, 56
Weinberger (Caspar W.) 267, 268
Weizman (Ezer) 282
Welensky (Roy) 157

Westmoreland (general William) 200, 201
Wheeler (general Raymond) 119
Wilhelmina (regina Olandei) 61
Wilson (Harold) 122, 181, 242, 251, 252
Wiranto (general) 369
Wojtyla (cardinal Karol, papa Ioan Paul al II-lea) 369

X

Xuan Thuy 201, 246

Y

Yahia Khan (general) 225, 226
Yariv (general Aaron) 236
Yasuhiro (Nakasone) 315
Yeh (George) 123
Yoshida (amiral Zengo) 77, 78, 123
Yost (David S.) 268

Z

Zahedi (general) 113
Zaher (rege) 269
Zeller (general René) 169
Zemin (Jiang) 406, 435
Zenawi (Meles) 359
Zins (Max Jean) 323
Zinni (general Anthony) 438
Zorin (Valerian) 37

Cuprins

Avertisment 5

Prima parte

A doua perioadă postbelică (1948–1962)

Introducere 9

CAPITOLUL 1 11

Războiul rece şi conflictele localizate (1948–1953) 11

I. Problema germană şi Europa occidentală în 1948 şi 1949 11
Blocada Berlinului 12
Franţa şi regiunea Saar 13
Consiliul Europei 14
Conferinţa de la Paris şi sfîrşitul blocadei Berlinului 15
Acordurile de la Washington în privinţa Germaniei 16
Constituţia de la Bonn şi crearea Republicii Federale Germane 17

II. Politica germană şi Europa între 1950 şi 1952 18
Primirea Germaniei şi a regiunii Saar în Consiliul Europei 18
Problema regiunii Saar după crearea RFG 19
Negocierile pentru unitatea germană 21
Planul Schuman: aspecte politice 22
Planul Pleven şi problema reînarmării germane 23

III. Alianţa Atlantică 25
Pactul de la Bruxelles 25
Pactul Atlantic: negocierile 25
Publicarea textului 27
Protestele sovietice 27
Semnarea (4 aprilie 1949) 28
Ajutorul militar 28
Constituirea organismelor Pactului 29
Lărgirea Pactului 30

IV. Relaţiile interamericane 31
Conferinţele interamericane după 1945 31
Neajunsurile politicii Statelor Unite în America Latină 32
Statele Unite şi Republica Argentina 33
Republicile latinoamericane şi coloniile europene din America 34
Conferinţa din Caraibe 35

V. Blocul sovietic 35
Zona de influenţă sovietică 35
Instaurarea regimurilor procomuniste 36
Lovitura de la Praga (25 februarie 1948) 37
„Schisma" iugoslavă 38
Sfîrşitul războiului civil în Grecia 40
Finlanda 40
Triumfurile comuniştilor chinezi 40
China comunistă şi URSS 42
China comunistă şi puterile occidentale 43

VI. Chestiunea Israelului şi consecinţele ei 44
Planul Morrison 44
Planul de împărţire propus de Organizaţia Naţiunilor Unite 45
Războiul din Palestina 45
Planul mediatorului şi eşecul acestuia 46
Problema refugiaţilor arabi 47

VII. Crizele din Orientul Mijlociu 47
Unitatea „Siriei Mari" 47
Apărarea Orientului Mijlociu 48
Aspectul politic al problemei exploatărilor petroliere 49
Situaţia Iranului 50
Anglia şi Egiptul 51
Liga Arabă şi Africa de Nord 52
Soarta coloniilor italiene 52
Independenţa libiană 54

VIII. Emanciparea Asiei de Sud-Est 55
India şi Pakistanul 55
Situaţia Caşmirului 57
Situaţia Hyderabadului 58
Tibetul 59
Independenţa birmană 59
Independenţa Filipinelor 61
Negocierile olandezo-indoneziene 61

Politica de forţă a neerlandezilor 63
Independenţa Indoneziei 64
Problema Indochinei 64

IX. Situaţia din Coreea 67

Coreea sub ocupaţie şi paralela 38° 67
Comisia mixtă ruso-americană 67
Intervenţia Naţiunilor Unite 68
Constituirea celor două state coreene 68
Declanşarea războiului din Coreea şi activitatea Consiliului de Securitate 69
Intervenţia americană 70
Războiul din Coreea pînă la intervenţia chineză 71
A doua fază: intervenţia chineză 72
A treia fază: după revocarea lui MacArthur 74
Negocierile pentru armistiţiu 75

X. Tratatul de pace japonez 76

Politica americană în Japonia 76
Conferinţa de la San Francisco 77

CAPITOLUL 2 79

Evoluţia războiului rece (1953–1957) 79

I. Administraţia republicană şi un „new look" diplomatic 79
Un „new look" strategic şi diplomatic 79
Comunitatea Europeană de Apărare (CED) 80
Presiunea americană şi eşecul CED 81
Spre o „soluţie de rezervă" 82
Uniunea Europei Occidentale (UEO) 83
Organizaţia Tratatului Asiei de Sud-Est (SEATO) şi celelalte tratate asiatice 83
Balcanii, Trieste şi Cipru 84

II. URSS şi democraţiile populare 85

Moartea lui Stalin 85
Primele consecinţe: „triumviratul" 86
Democraţiile populare în epoca Malenkov 87
Echipa Hruşciov-Bulganin şi Iugoslavia 87
Alianţa de la Varşovia (mai 1955) 89
Al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice 89
Lovitura de stat poloneză 90
Revoluţia ungară 91
Reacţia Uniunii Sovietice 92

III. Relaţiile dintre cele două blocuri, între 1953 şi 1957 94
Armistiţiul din Coreea 94
Conferinţa de la Berlin 95
Prima Conferinţă de la Geneva şi armistiţiul din Indochina 96
Tratatul de stat austriac 98
Conferinţa celor patru şefi de guvern (Geneva, iulie 1955) 98
Vizita cancelarului Adenauer la Moscova 99
Conferinţa miniştrilor Afacerilor Externe (Geneva, 27 octombrie–16 noiembrie 1955) 100

IV. Europa de Vest 100
Eşecul CED şi „relansarea europeană" 101
Piaţa Comună şi Euratom 102
Reglementarea conflictului saarez 103

V. Africa 105
Problema tunisiană 105
Problema marocană 106
Problema algeriană 108
Reacţiile ONU şi situaţia lui Ben Bella 109
Libia şi Sahara 111

VI. Orientul Mijlociu 111
Egiptul lui Nasser şi tratatul cu Marea Britanie 111
Iranul 113
Pactul de la Bagdad 113
Naţionalizarea Companiei Canalului de Suez 115
Războiul din Suez 116
Intervenţia franco-britanică şi eşecul ei 117
Triumful lui Nasser şi doctrina Eisenhower 118

VII. Extremul Orient şi Asia de Sud-Est 120
Relaţiile chino-sovietice 120
Problema insulei Taiwan 121
Alianţa cu Ciang Kai şi şi criza din 1955 122
Evoluţia politicii externe japoneze 123
Politica externă a Indiei 124
Conferinţa de la Bandung 125

VIII. Relaţiile interamericane 127
Organizaţia Statelor Americane 127
Situaţia din Guatemala 128
Situaţia din Costa Rica 129

CAPITOLUL 3 130

Era crizelor (1957–1962) 130

I. Crizele din Asia (1958–1962) 131

Evenimentele din Irak 131
Criza din Taiwan 133

II. Criza de la Berlin (1958–1961) 134

Declanşarea crizei 134
Perioada ultimatumului 135
Dispariţia ultimatumului 135
Vizita lui Hruşciov în Statele Unite 136
Conferinţa de la Paris şi eşecul ei 137
Zidul Berlinului 138

III. Crizele cubaneze (1961 şi 1962) şi sfîrşitul războiului rece 139

Revoluţia cubaneză 139
Ruptura dintre Cuba şi Statele Unite 140
Pregătirea unei intervenţii în Cuba 142
Evenimentele din Golful Porcilor 142
Alianţa pentru Progres 143
Începuturile intervenţiei sovietice 144
Decizia preşedintelui Kennedy 144
Anunţarea deciziei 146
Decizia lui Hruşciov 147
Reglementarea conflictului 147

IV. Începuturile tensiunii sovieto-chineze 149

Epoca bunelor relaţii aparente (1949–1957) 149
Criza ascunsă 150
Evenimentele din Albania 151
Ruptura declarată la al XXII-lea Congres 152
Criza se amplifică 153

V. Decolonizarea Africii şi sfîrşitul războiului din Algeria 155

Decolonizarea Africii negre engleze 155
Decolonizarea Africii negre franceze pînă în 1958 158
Opera generalului de Gaulle în Africa neagră 160
Independenţa statului Congo belgian 162
Criza congoleză şi ONU 163
„Provinciile portugheze" 165
Generalul de Gaulle revine la putere (1 iunie 1958) 166
Generalul de Gaulle în Algeria 167
Războiul din Algeria între 1958 şi 1962 168
Acordurile de la Evian 170

PARTEA A DOUA
Destinderea fragilă (1962–1985)

Introducere 173

Capitolul 1 175

Dificultăţile celor două blocuri (1962–1969) 175

I. Gaullismul şi slăbirea taberei occidentale 175

Preliminariile politicii gaulliste înainte de 1962 175
„Marele ţel" al preşedintelui Kennedy 176
Riposta generalului de Gaulle (14 ianuarie 1963) 179
Criza Pieţei Comune 180
Ultimatumurile franceze 181
Spre o relansare europeană 183
Criza Organizaţiei Atlantice 184
Franţa părăseşte organizaţiile militare ale NATO 185
Tensiunea franco-americană 187
Atacul contra dolarului 188
După retragerea generalului de Gaulle 190

II. Slăbirea lagărului sovietic 191

Îndepărtarea lui Hruşciov 191
Dificultăţile cu România 191
Cearta cu China 193
Începuturile crizei din Cehoslovacia 194
Reacţia sovietică 195
Negocierile ruso-cehoslovace 196

III. Războiul din Vietnam 197

Dezvoltarea războiului sub preşedinţia lui Johnson 198
Ofensiva de la Têt 200
Deschiderea negocierilor 201

CAPITOLUL 2 203

Lumea a Treia în relaţiile internaţionale din 1962 pînă în 1973 203

I. Problemele Lumii a Treia: alianţe şi regrupări 204

Neangajarea 204
Conferinţa de la Belgrad (1961) 204
Conferinţele de la Cairo (1964), Lusaka (1970) şi Alger (1973) 206
Problema regrupării 207

Regrupările africane 207
Grupările din Orientul Mijlociu şi din Asia de Sud-Est 209
Grupurile din America 210

II. Problemele Lumii a Treia: factorul economic 211

Ajutorul dat ţărilor subdezvoltate 211
Ajutorul american în jurul anului 1960 212
Ajutorul sovietic în jurul anului 1960 213
Ajutorul puterilor mijlocii: Franţa şi Regatul Unit în jurul anului 1960 213
Evoluţia ajutoarelor după 1960 214
Lumea a Treia şi arma comercială: Conferinţa de la Geneva (1964) 215
Conferinţa de la New Delhi (1968) (UNCTAD II) 216
Conferinţa de la Santiago de Chile (1972) sau UNCTAD III 217
Metoda uniunii producătorilor 218

III. Conflictele limitate 218

Conflictele africane 219
Criza din Biafra 220
Eşecul secesiunii 221
Conflictele din Asia 223
Conflictul din Kaşmir (continuare) şi războiul indo-pakistanez din 1965 224
Conflictul din Bangladesh 225
Războiul indo-pakistanez din 1971 şi secesiunea Bangladeshului 226

IV. Un conflict major: al treilea război israelo-arab (5–10 iunie 1967) 227
Preliminariile conflictului israelo-arab 227
Războiul de Şase Zile 228
Marile Puteri şi urmările războiului 228
Acţiunea palestinienilor 230

V. Al patrulea război israelo-arab (6–24 octombrie 1973) 232

Surpriza 232
Originile imediate ale războiului 232
Operaţiile militare şi încetarea focului 234
Criza sovieto-americană şi acordurile militare 235

CAPITOLUL 3 237

Destinderea: speranţe şi deziluzii (1969–1973) 237

I. Marile negocieri cu URSS 237

Dificultăţile interne ale celor două Mari Puteri 237
Eforturile de dezarmare 238
Cele două tratate 239
Negocierile dintre cele două Mari Puteri: SALT I 240
Lărgirea Pieţei Comune 242
Acordul dintre cele două Germanii (Ostpolitik) 243

II. Marile negocieri: în Extremul Orient 245
Sfîrşitul războiului din Vietnam 245
China intră în familia naţiunilor lumii 247

CAPITOLUL 4 250
Ultimii ani ai lumii bipolare 250
I. Slăbiciunile Occidentului 250
Guvernul Statelor Unite 250
Paralizarea construcţiei europene înainte de 1985 251
Portugalia şi Spania aderă la democraţie 253
II. „Era Brejnev" în Uniunea Sovietică 255
Era Brejnev: URSS şi partidele comuniste europene. Conferinţa de la Berlin. 256
Iluzia eurocomunismului 257
Criza poloneză: originile ei 258
Înfiinţarea federaţiei sindicale Solidaritatea 259
„Starea de război" în Polonia sau forţa pentru a salva doctrina 261
Celelalte republici socialiste în era Brejnev 261
III. Lenta continuare a negocierilor Est-Vest 262
Conferinţa de la Helsinki 262
Conferinţa de la Belgrad 263
Convorbirile SALT II 264
Criza eurorachetelor 265
„Războiul stelelor" 267
IV. Agresiunea sovietică împotriva Afghanistanului şi rezistenţa (pînă în 1985) 268
Tulburările din Afghanistan înainte de invazia sovietică 268
Invazia sovietică 269

PARTEA A TREIA
Actori şi factori internaţionali din 1989 pînă în zilele noastre

CAPITOLUL 1 273
Rusia, moştenitoarea Uniunii Sovietice 273
I. Orice Imperiu va pieri 274
A. *Eşecul marxism-leninismului* 274
B. *Eşecul lui Mihail Gorbaciov* 275
C. *Imposibila salvare a imperiului* 278
România şi Bulgaria 278

Polonia 279
Ungaria 280
Cehoslovacia 280
Căderea Zidului Berlinului şi consecinţele ei 280
Războiul din Afghanistan 282
Tabăra reformatorilor 282
Destrămarea URSS 283

II. Puterea rusă 284

A. *Forţele armate* 284
Aporturile Armatei Roşii 284
Slăbiciunile apărute 284
Strategia 286
B. *Şi economia îşi manifestă slăbiciunile* 286
Intrarea ratată în economia de piaţă 286
Dezordinile 287
Petrolul şi gazul 287
C. *Inconvenientele democraţiei* 288
Regimul prezidenţial 288
Grupurile de presiune 290
Întoarcerea la mitul supraputerii? 290

III. Marile orientări ale politicii externe 291

A. *CSI* 291
Apariţia 291
Funcţionarea 292
Mijloacele de acţiune 292
B. *Contra lărgirii NATO* 293
C. *Complicaţiile din Caucaz* 295
Un amestec de factori 295
Războaiele şi gherilele 298
Efectele posibile 300

CAPITOLUL 2 301

Marile puteri din Asia 301

I. China 302

A. *Revoluţia economică* 302
Principalii indicatori 302
Explicaţiile 303
Previziunile 304
B. *Orientările politicii externe* 305
Revendicările de ieri şi de azi 305

O putere regională 307
Relaţiile cu Statele Unite 308
C. *Dezbaterea* 309
Denigrarea Chinei: Bernstein şi Munro 309
Deprecierea Chinei: Gerald Segal 310
Moderaţia lui Jean-Luc Domenach 311

II. Japonia 311

A. *Decepţiile ultimului deceniu* 312
Nu există un model japonez 312
O societate bulversată 313
Imposibila politică externă 314
B. *Relaţiile cu Statele Unite* 315
^htîietatea unui comerţ 315
Organizaţiile internaţionale 316
C. *„Politica globală" a Japoniei* 316
Asiatismul 317
În căutarea unei politici globale 318

III. India 319

A. *Metamorfozele din ultimul deceniu* 319
De la Congres la naţionalişti 319
Liberalizarea economiei 322
India de mîine 322
B. *O putere regională* 323
De la nealinierea prosovietică la apropierea de Statele Unite 323
Armamentul nuclear 324
Relaţiile cu vecinii 325
C. *Caşmirul* 325
Datele problemei 325
O soluţie imposibilă sau improbabilă? 326

CAPITOLUL 3 328

Uniunea europeană 328

I. Continuarea construcţiei europene 328

A. *Lărgirea* 329
O decizie de principiu 329
Candidaţii 329
Calendarul 331
B. *Consolidarea instituţiilor* 332
Tratatele refondatoare 332
Opacitatea instituţiilor 333

Conferința interguvernamentală 334
C. *Euro* 334
Evoluția spre moneda comună 334
Punerea în mișcare 335
Avantajele și inconvenientele 337

II. Piticul politic va deveni o superputere? 338

A. *O absență spectaculară* 338
Războiul din Golf 338
Evenimentele de la Marile Lacuri 339
Din Orientul Mijlociu pînă în Cecenia 340
B. *Balcanii* 341
Destrămarea Iugoslaviei 341
Războiul civil din Bosnia 342
Acordurile de la Dayton 343
C. *Kosovo* 344
Războiul civil 344
Demersurile diplomației europene 345
„Gap"-ul tehnologic 346
Ce fel de politică europeană pentru Kosovo? 347

III. Aspecte legate de Europa 348

A. *Cum se poate defini Europa?* 349
Geografia și civilizația 349
Domeniul politic și instituțiile 349
Domeniul economic și social 350
B. *Ce fel de legături cu Statele Unite?* 351
Concurența economică 351
Instituțiile militare: Statele Unite – „putere europeană" 353
C. *Este solid al treilea pilon?* 354

CAPITOLUL 4 356

Focarele de incendiu 356

I. Africa subsahariană 356

A. *Afropesimismul este justificat?* 356
Relele 356
Atuurile 358
Noile premise 358
B. *Africa Marilor Lacuri* 359
Genocidul din Ruanda 359
Războiul din Zair 361
Contaminări la Vest, la Est și în Nord 362
C. *Apariția puterilor regionale* 362

Africa de Sud 362
Nigeria 365

II. Indonezia 366

A. *Forţe şi fragilităţi* 366
O putere regională 366
Eterogenitatea 367
Mizele geostrategice 367
B. *Criza economică şi socială* 368
Prăbuşirea lui Suharto 369
Conflictul din Timorul Oriental 369
C. *Indonezia în lume* 371
ASEAN 371
Partenerii asiatici: Japonia şi China 372
Statele Unite 373

III. Orientul Mijlociu 374

A. *Războiul din Golf* 374
B. *Dosarul irakian* 380
C. *Conflictul israelo-palestinian* 381
D. *Necunoscuta iraniană* 383

CAPITOLUL 5 384

Singurătatea Statelor Unite 384

I. Noua ordine mondială a lui George Bush 385

A. *Fundamentele politicii externe* 385
B. *China în perioada evenimentelor din Piaţa Tienanmen* 385
C. *Răsturnările din Europa* 387
George Bush şi unificarea germană 387
O nouă destindere? 388
O diplomaţie globală 389
D. *Orientul Mijlociu* 391

II. Ezitările lui Bill Clinton 392

A. *Diplomaţia negoţului* 394
Redemararea economiei 394
Relaţiile cu Uniunea Europeană 395
De la NAFTA la APEC 396
B. *Apărarea valorilor democratice* 397
Somalia 398
Haiti 398
Balcanii 399
Marile Lacuri 399
China 400
Sancţiunile economice şi politice 400

Rolul presei şi al grupurilor de presiune 402
C. *Reflecţii asupra securităţii naţionale* 404
O nouă strategie 404
Folosirea dosarelor „tradiţionale“ 405
Extinderea la „Rogue States“ 406

CAPITOLUL 6 409

În zorii secolului al XXI-lea 409

I. Va dispărea statul-naţiune? 409
A. *Însemnătatea tehnologiilor noi* 410
B. *Globalizarea economiei* 411
C. *Dezbaterea despre suveranitate* 413

II. Ce ameninţări planează asupra planetei noastre? 415
A. *Fluxurile migratoare* 415
B. *Violenţele* 418
Revendicările terorismului 418
Mijloacele terorismului 419
C. *Ameninţările la adresa mediului înconjurător* 421

III. La ce servesc organizaţiile internaţionale? 422
A. *Organizaţia Naţiunilor Unite* 422
B. *Organizaţiile neguvernamentale* 424

CAPITOLUL 7 426

După 11 septembrie 426

I. Războiul Statelor Unite contra terorismului 426
A. *Terorismul* 426
B. *Alegerea unei strategii* 429
C. *Singurătate sau solidaritate?* 430

II. Ceilalţi mari actori 431
A. *Uniunea Europeană* 431
B. *Rusia* 433
C. *China* 435

III. Conflictele nerezolvabile 436
A. *Conflictul israelo-palestinian* 437
B. *Conflictul din Caşmir* 439
C. *Conflictul cu islamul?* 439

Bibliografie 443

Index 462

După terminarea celui de-al Doilea Război Mondial a început războiul rece, în care se înfruntau Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Dintr-o dată, lumea a devenit bipolară. Fiecare din aceste două superputeri adună în jurul său aliaţi şi prozeliţi. Curînd va apărea o a treia forţă, China, ce încearcă să se delimiteze faţă de cei doi poli principali.

Care sînt originile războiului rece? Cum se explică faptul că, deşi izbucnesc conflicte pe toate continentele, acestea îşi păstrează caracterul local şi nu degenerează într-un război planetar, care ar produce mai multe pagube decît utilizarea armelor nucleare? Cum au evitat marile puteri o confruntare directă? Ce politici ar putea să elaboreze şi să aplice celelalte naţiuni?

Prin dispariţia Uniunii Sovietice totul s-a schimbat. În timp ce Rusia, China şi Uniunea Europeană continuă să deţină un loc important în viaţa internaţională, doar Statele Unite şi-au păstrat statutul de superputere politică, diplomatică, economică, tehnologică, militară şi culturală. Există vreo garanţie că pacea va triumfa? Care sînt riscurile unei conflagraţii mondiale? În ce zone ar putea izbucni conflicte? Care sînt consecinţele atentatelor de la 11 septembrie?

O parte importantă a studiului este rezervată evenimentelor internaţionale din 1989 pînă în zilele noastre. Cum a devenit Rusia moştenitoarea Uniunii Sovietice? Care au fost consecinţele dezmembrării imperiului sovietic şi ale căderii zidului Berlinului ?

Autorii nu se tem de provocări. Ei încearcă, pe baza datelor existente, să descifreze ce ne rezervă viitorul. Consecinţele mondializării, ale expansiunii islamului sînt doar cîteva dintre problemele la care ei oferă răspunsuri.

Jean-Baptiste Duroselle şi André Kaspi, primul, fost profesor de istoria relaţiilor internaţionale la Sorbona, cel de-al doilea, succesorul său, oferă o carte de excepţie care nu trebuie să lipsească din biblioteca nici unei persoane pasionate de istorie, politică şi, în general, de înţelegerea evoluţiei lumii în care trăim.

În egală măsură, ea reprezintă o lucrare de referinţă pentru studenţii facultăţilor de ştiinţe politice, istorie, relaţii internaţionale, jurnalism, ştiinţe juridice.

Trustul Editorial Lider
EDITURA ŞTIINŢELOR SOCIALE ŞI POLITICE

Lei 430000 (394496 + 35504 TVA)
Lei noi 43 (39,45 + 3,55 TVA)

5 948390 003759